

Z B O R N I K
K O L E D A R
S V O B O D N E S L O V E N I J E

1959

U R E D I L I :
M I L O Š S T A R E
J O Š K O K R O Š E L J
J A N K O H A F N E R
P A V L E F A J D I G A
S L A V I M I R B A T A G E L J

II 131974

O P R E M A

Ovitek: Akad. slikar in kipar **France Gorše**, Cleveland, Ohio, USA.

Za posamezna poglavja so uporabljeni osnutki, ki so jih za večbarvni ovitek Zbornika-Koledarja napravili učenci umetniške šole Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu.

Jurij Vormberger — Dokumenti in razprave

Ivan Bukovec — Naša beseda in pesem

Metka Žirovnik — Našim malim

France Papež — Novi kraji — novi ljudje

Tone Kržišnik — Izseljenski letopis

D 397/1965

Izdala in založila

SVOBODNA SLOVENIJA, BUENOS AIRES, Ramón L. Falcón 4158

a

Enajstemu Zborniku na pot

Izid dobre slovenske knjige je bil že v domovini pomemben dogodek v kulturnem življenju našega naroda. Slovenska knjiga v izseljenstvu je pa še neprimerno pomembnejša, kajti priprava in izdajanje take knjige je tu združena z izrednimi osebnimi in materialnimi žrtvami posameznikov in skupin, pri katerih je ostal še živ čut dolžnosti in odgovornosti, ki jo imajo do slovenske besede in do slovenskega naroda.

Če je bilo izdajanje slovenskih knjig v izseljenstvu že doslej težko, je postalo v času gospodarske nestalnosti še neprimerno težje. Pa kljub vsem tem okolnostim, ki slovenski knjigi niso naklonjene, prihaja tudi to leto med Slovence v svobodnem svetu Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije. Po številu je enajsti. Tako vsebinsko, kakor tudi po opremi se dostojno uvršča k prejšnjim desetim. Ima pa še to posebnost, da objavlja dnevnik Slovenca-izseljenca, ki je z argentinsko znanstveno odpravo kot prvi Slovenec stopil na Antarktiko, in prispevke iz domovine ter tretje emigracije.

Kot vsi prejšnji je tudi ta izraz globoke ljubezni slovenskih izseljencev v svetu do lepe slovenske besede; pa tudi izraz vroče želje in prošnje, naj bi ista ostala vedno živa med nami. Ob njej naj bi se še naprej navduševali za skupne ideale, v njej še naprej izražali svoja najlepša čustva ter jih prelivali v pesem. Slovenska beseda naj bi nas še naprej družila v veliko slovensko družino v svobodnem svetu, ki še naprej z vso odločnostjo terja pravico in svobodo za svoj zasluženi narod.

Ob lanskem jubilejnem zborniku smo zapisali: "Odgovornost za bodočnost slovenskih izseljencev pa polagoma že prehaja na drugi rod, mlajši rod. Odgovornost tega rodu postaja vedno večja, kajti od njega zavisi, ali bodo slovenski izseljenci tudi v bodoče ostali živa, cvetoča veja na slovenskem narodnem drevesu, katero bodo hranili sokovi močne volje, nezlomljive vztrajnosti ter vere v zmago krščanstva in slovenstva."

Te tehtne ugotovitve ob desetem Zborniku-Koledarju niso prav nič izgubile na svoji pomembnosti. Nasprotno! Vedno bolj so na mestu. Zato smo jih znova poklicali v spomin.

Obračamo pa se s prošnjo na vse rojake na svetu, naj segajo po tej knjigi z enako ljubeznijo, s kakršno je bila porojena; s tem bodo pred svojim narodom in svetom izpričali svojo voljo in odločnost, da nočejo, da bi svobodna slovenska beseda v izseljenstvu utihnila.

Svobodna Slovenija

JANUAR

1	Č	Novo leto — Obrezovanje Gospodovo
2	P	Makarij
3	S	Genovefa
4	N	Presv. ime Jezus — Ime Jezus, Lk. 2, 21
5	P	Simon, Telesfor
6	T	Sv. Trije kralji — Razglašanje Gospodovo
7	S	Valentin
8	Č	Severijan
9	P	Julijan
10	S	Viljem
11	N	1. Po Razgl. — Sv. Družina. 12 letni Jezus v templju. Lk. 2, 42-52
12	P	Ernest
13	T	Veronika
14	S	Hilarij
15	Č	Pavel, puščavnik
16	P	Marcel
17	S	Anton, puščavnik
18	N	2. Po Razl. — Stol sv. Petra v Rimu — Ženitnina v Kani Gal. Jan. 2, 16-11
19	P	Marij in tovariši
20	T	Fabijan in Sebastijan
21	S	Neža
22	Č	Vincencij
23	P	Rajmund
24	S	Timotej
25	N	1. Predpostna — Spreobr. Sv. Pavla — Delavci v vinogradu. Mt. 20, 1-16
26	P	Polikarp
27	T	Janez Zlatoust
28	S	Peter Nolask
29	Č	Frančišek Saleški
30	P	Martina
31	S	Janez Bosco

Zadnji krajec dne 2. ob 06.50
 Mlaj dne 9. ob 01.34
 Prvi krajec dne 16. ob 17.26
 Ščip dne 24. ob 15.32
 Zadnji krajec dne 31. ob 15.06

FEBRUAR

1	N	2. Predpostna — Ignac — O sejalcu. Lk. 9, 4-15
2	P	Svečnica — Nez. praznik
3	T	Blaž
4	S	Andrej Korsini
5	Č	Agata
6	P	Tit
7	S	Romuald
8	N	3. Predpostna — Janez iz Mathe. Jezus ozdravi slepca. Lk. 18, 31-43
9	P	Ciril Aleksandrijski
10	T	Pust, Sholastika
11	S	Pepelnica
12	Č	Evlalija
13	P	Katarina
14	S	Valentin
15	N	1. Postna — Pepelnična — Favstin in Jovita — Jezus trikrat skušan. Mt. 4, 1-11
16	P	Julijana
17	T	Donat
18	S	Simeon — Kv.
19	Č	Leon
20	P	Konrad, Suzana — Kv.
21	S	Eleonora — Kv.
22	N	2. Postna — Kvatrna — Stol Sv. Petra v Antiohiji — Jezus se na gori spremeni. 17, 1-9
23	P	Peter Damian
24	T	Matija
25	S	Srečko
26	Č	Matilda
27	P	Gabrijel Ž. M. B.
28	S	Roman

Mlaj dne 7. ob 15.22
 Prvi krajec dne 15. ob 15.20
 Ščip dne 23. ob 04.54

M A R E C

1	N	3. Postna — Brezímna — Albin — Jezus izžene hudobnega duha. Lk. 1, 14-28
2	P	Lucija
3	T	Kunigunda
4	S	Kazimir
5	Č	Hadrijan
6	P	Perpetua in Felicita
7	S	Tomaž Akvinski
8	N	4. Postna — Sredpostna — Janez od Boga — Jezus nastiti 5000 mož. Jan. 6, 1-15
9	P	Frančiška Rimska
10	T	40 mučencev
11	S	Heraklij
12	Č	Gregor Veliki
13	P	Rozalija
14	S	Matilda
15	N	5. Postna — Tiha — Klemen M. Dvorak — Judje hočejo Jezusa kamenjati. Jan. 8, 46-59
16	P	Hilarij in Tacijan
17	T	Patrik
18	S	Ciril Jeruzalemski
19	Č	Sv. Jožef
20	P	Dionizij — Sedem žal. D. M.
21	S	Benedikt
22	N	6. Postna — Cvetna — Katarina Gen. — Jezus jezdi v Jeruzalem. Mt. 21, 1-19
23	P	Jožef Oriol
24	T	Veliki torek — Nadangel Gabrijel
25	S	Velika sreda — Marijino Oznanjenje — Nez. prazn.
26	Č	Veliki četrtek — Emanuel
27	P	Veliki petek — Janez Damaščan
28	S	Vel. sobota — Jan Kapistran
29	N	Velika noč — Jezus vstane od mrtvih. Mt. 21, 1-9.
30	P	Vel. ponedeljek. Nez. prazn.
31	P	Modest Krški

Zadnji krajec	dne 1. ob 22.54
Mlaj	dne 9. ob 06.51
Prvi krajec	dne 17. ob 11.10
ščip	dne 24. ob 16.02
Zadnji krajec	dne 31. ob 07.06

A P R I L

1	S	Hugo
2	Č	Franc Pavelski
3	P	Sikst
4	S	Izidor
5	N	Bela nedelja — Vincencij — Jezus se prikaže. Jan. 20, 19-31
6	P	Krescencija
7	T	Herman
8	S	Albert
9	Č	Marija Kleofova
10	P	Ezehiel
11	S	Leon Veliki
12	N	2. Povelik. — Lazar — Jezus dobri pastir. Jan. 10, 11-16
13	P	Hermenegild
14	T	Justin
15	S	Anastazija
16	Č	Lambert
17	P	Rudolf
18	S	Apolonij
19	N	3. Povelik. — Leon IX. — Jezus napoveduje svoj odhod. Jan. 16, 16-22
20	P	Viktor
21	T	Anzelm
22	S	Soter in Kajetan
23	Č	Vojteh
24	P	Jurij
25	S	Marko — Prošnji dan
26	N	4. Povelik. — Klet — Jezus obeta sv. Duha. Jan. 16, 5-14
27	P	Peter Kanizij
28	T	Pavel od Križa
29	S	Robert
30	Č	Katarina Sienska

Mlaj	dne 7. ob 23.29
Prvi krajec	dne 16. ob 03.32
ščip	dne 23. ob 01.13
Zadnji krajec	dne 29. ob 16.38

MAJ

1	P	Jožef Delavec
2	S	Atanazij
3	N	5. Povelik. — Najdenje Sv. Križa — Jezus o moči molitve. Jan. 16, 30-33
4	P	Monika — Križev teden
5	T	Pij V. — Križev teden
6	S	Janez pred Lat. vrati — Križev teden
7	Č	Vnebohod
8	P	Prikaz sv. Mihaela
9	S	Gregor Nacianški
10	N	6. Povelik. — Antonin — O pričevanju sv. Duha. Jan. 15, 26-16, 1-4
11	P	Filip in Jakob, ap.
12	T	Pankracij
13	S	Servacij
14	Č	Bonifacij
15	P	Zofija
16	S	Janez Nepomuk
17	N	Binkošti — Jezus govori o Sv. Duhu. Jan. 14, 23-30
18	P	Binkoštni ponedeljek — Erik
19	T	Peter Celestin
20	S	Bernardin — Kv.
21	Č	Andrej Bobola
22	P	Milan — Kv.
23	S	Janez Rosi — Kv.
24	N	1. Pobink. — Sv. Trojica — Jezusu je dana vsa oblast. Mt. 24,18-20
25	P	Urban, Gregor VII.
26	T	Filip Neri
27	S	Beda, Janez I.
28	Č	Telovo — Sv. Rešnje Telo
29	P	Edita
30	S	Ivana Orleanska
31	N	2. Pobink. — Marija, kraljica sveta — Prilika o veliki večerji. Lk. 14, 16-24

Mlaj	dne 7. ob 16.11
Prvi krajec	dne 15. ob 16.09
Ščip	dne 22. ob 08.56
Zadnji krajec	dne 29. ob 04.13

JUNIJ

1	P	Fortunat — Angela
2	T	Erazem
3	S	Klotilda
4	Č	Kvirin
5	P	Presveto Srce Jezusovo
6	S	Norbert, Preč. Srce Marijino
7	N	3. Pobink. — Robert — Prilika o izgubljeni ovci. Lk. 15, 1-10
8	P	Medard
9	T	Primož in Felicijan
10	S	Marjeta
11	Č	Barnaba
12	P	Janez Fakundski
13	S	Anton Padovanski
14	N	4. Pobink. — Bazilij Veliki — Čudežni ribji lov. Lk. 8, 1-11
15	P	Vid
16	T	Feliks in Fortunat
17	S	Adolf
18	Č	Marko in Marcelijan
19	P	Julijana
20	S	Silverij
21	N	5. Pobink. — Alojzij Gonza- ga — O grehu v misli in besedi. Mt. 5, 20-24
22	P	Ahacij; Pavlin
23	T	Agripina
24	S	Rojstvo Janeza Krstnika
25	Č	Viljem
26	P	Janez in Pavel
27	S	Ema Krška
28	N	6. Pobink. — Irenej — Jezus nasiti 4000 mož. Mt. 8, 1-9
29	P	Peter in Pavel
30	T	Spomin Pavla apostola

Mlaj	dne 6. ob 07.53
Prvi krajec	dne 14. ob 01.22
Ščip	dne 20. ob 16.00
Zadnji krajec	dne 27. ob 18.12

JULIJS

1	S	Dragocena kri N. G. Jezusa Kristusa
2	Č	Obiskanje Device Marije
3	P	Leon II.
4	S	Urh
5	N	7. Pobink. — Ciril in Metod. Lažnjivi preroki. Mt. 7, 15-21
6	P	Izaija; Marija Goretti
7	T	Vilibald
8	S	Elizabeta
9	Č	Tomaž Moore
10	P	Amalija
11	S	Pij I.
12	N	8. Pobink. — Mohor in Fortunat — Krivični hišnik. Lk. 16, 1-9
13	P	Anaklet
14	T	Bonaventura
15	S	Vladimir
16	Č	Karmelska Mati Božja
17	P	Aleš
18	S	Kamil
19	N	9. Pobink. — Vincencij Pavelski — Jezus joče nad Jeruzalemom. Lk. 19, 41-47
20	P	Marjeta
21	T	Daniel
22	S	Marija Magdalena
23	Č	Apolinarij
24	P	Kristina
25	S	Jakob st., ap.
26	N	10. Pobink. — Ana — Farizej in cestninar. Lk. 18, 9-14
27	P	Pantaleon
28	T	Nazarij, Viktor
29	S	Marta
30	Č	Abdon in Senen
31	P	Ignacij Loyola

Mlaj	dne 5. ob 22.00
Prvi krajeec	dne 13. ob 08.01
Ščip	dne 19. ob 23.33
Zadnji krajeec	dne 27. ob 10.22

AVGUST

1	S	Vezi sv. Petra
2	N	11. Pobink. — Alfonz — Jezus ozdravi gluhonemega. Mt. 7, 31-37
3	P	Najdenje sv. Štefana
4	T	Dominik
5	S	Marija Snežna
6	Č	Gospodovo spremenjenje
7	P	Kajetan
8	S	Cirijak, Larg in Smaragd
9	N	12. Pobink. — Janez M. Vianney — Usmiljeni Samarijan. Lk. 10, 23-27
10	P	Lavrencij
11	T	Tiburcij
12	S	Klara
13	Č	Hipolit in Kasijan
14	P	Evzebij
15	S	Marijino vnebovzetje
16	N	13. Pobink. — Rok — Jezus ozdravi 10 gobavih. Lk. 17, 11-19
17	P	Hiacint, Ljudmila
18	T	Helena
19	S	Janez Eudes
20	Č	Bernard
21	P	Ivana Šantalska
22	S	Srce Marijino
23	N	14. Pobink. — Filip — O božji previdnosti. Mt. 6, 24-33
24	P	Jernej
25	T	Ludovik
26	S	Ceferin
27	Č	Jožef Kalasancij
28	P	Avguštin
29	S	Obglavljenje Janeza Krstnika
30	N	15. Pobink. — Roza Limanska — Jezus obudi mladeniča. Lk. 7, 11-16
31	P	Rajmund

Mlaj	dne 4. ob 10.34
Prvi krajec	dne 11. ob 13.10
Ščip	dne 18. ob 08.50
Zadnji krajec	dne 26. ob 04.03

SEPTEMBER

1	T	Egidij
2	S	Štefan
3	Č	Pij X.
4	P	Rozalija
5	S	Lavrencij Justiniani
6	N	16. Pobink. — Caharija — Jezus ozdravi vodeničnega. Lk. 14, 1-11
7	P	Anastazij
8	T	Mali šmaren — Rojstvo D. Marije (Nez. praznik)
9	S	Peter Klaver
10	Č	Nikolaj Toletinski
11	P	Hiacint
12	S	Ime Marijino
13	N	17. Pobink. — Notburga — Največji zapovedi. Mt. 12, 34-36
14	P	Povišanje sv. Križa
15	T	Sedem žalosti D. M.
16	S	Ljudmila — Kv.
17	Č	Rane sv. Frančiška Asiškega
18	P	Irena, Jožef Kupertinski — Kv.
19	S	Januarij — Kv.
20	N	18. Pobink. — Evstahij — Jezus ozdravi mrtvoudnega. Mt. 9, 1-8
21	P	Matej, ap.
22	T	Tomaž Villanovski
23	S	Lin, Tekla
24	Č	Marija Rešiteljica jetnikov
25	P	Kamila
26	S	Ciprijan
27	N	19. Pobink. Kozma in Dami- mijan — Kraljeva ženitnina. Mt. 22, 1-14
28	P	Vaclav
29	T	Nadangel Mihael
30	S	Hieronim

Mlaj	dne 2. ob 21.55
Prvi krajec	dne 9. ob 18.07
Ščip	dne 16. ob 20.51
Zadnji krajec	dne 24. ob 22.22

OKTOBER

1	Č	Remigij
2	P	Angeli varuhi
3	S	Terezija Deteta Jezusa
4	N	20. Pobink. — Francišek Asiški — Jezus ozdravi kraljevega uradnika. Jan. 4, 46-53
5	P	Placid in tovariši
6	T	Bruno
7	S	Marija Kraljica Rožnega venca
8	Č	Brigita
9	P	Dionizij
10	S	Francišek Borgia
11	N	21. Pobink. — Materinstvo D. M. — O neusmiljenem hlapcu. Mt. 18, 23-35
12	P	Maksimilijan
13	T	Edvard
14	S	Kalist
15	Č	Terezija
16	P	Gal
17	S	Marjeta Marija Alacoque
18	N	22. Pobink. — Luka — O davku cesarju. Mt. 22, 15-21
19	P	Peter Alkantara
20	T	Janez Kancij
21	S	Uršula
22	Č	Kordula
23	P	Roman
24	S	Nadangel Rafael
25	N	23. Pobink. — Kristus Kralj. Jezus obudi jairovo hčer. Mt. 19, 18-26
26	P	Evarist
27	T	Frumencij
28	S	Simon in Juda, apostola
29	Č	Narcis
30	P	Alfred
31	S	Volbenk

Mlaj	dne 2. ob 08.31
Prvi krajeec	dne 9. ob 00.22
Ščip	dne 16. ob 11.58
Zadnji krajeec	dne 24. ob 16.22
Mlaj	dne 31. ob 18.41

NOVEMBER

1	N	24. Pobink. — Vsi sveti — Jezus pomiri vihar na morju. Mt. 8, 23-27
2	P	Verne duše
3	T	Viktorin, Just
4	S	Karel Boromejski
5	Č	Caharija in Elizabeta
6	P	Lenart
7	S	Engelbert
8	N	25. Pobink. (5. Po Razgl.) — Bogomir — O sejalcu. Mt. 13, 24-30
9	P	Božidar
10	T	Andrej
11	S	Martin Tourski
12	Č	Martin I.
13	P	Stanislav Kostka
14	S	Jozafat, Bl. Nikolaj Tavelić
15	N	26. Pobink. (6. Po Razgl.) — Leopold — O gorčičnem zrnju in kvasu. Mt. 18, 30-35
16	P	Jedert
17	T	Gregor Čudodelec
18	S	Odon
19	Č	Elizabeta
20	P	Feliks Valois
21	S	Darovanje D. M.
22	N	27. Pobink. — Cecilija — O razdejanju Jeruzalema in o vesoljni sodbi. Mt. 24, 15-25
23	P	Klemen
24	T	Janez od Križa
25	S	Katarina
26	Č	Silvester
27	P	Virgilij
28	S	Gregor III.
29	N	1. Adventna — Saturnin — O poslednji sodbi. Lk. 21, 25-35
30	P	Andrej

Prvi krajec dne 7. ob 09.23
 Ščip dne 15. ob 05.42
 Zadnji krajec dne 23. ob 09.03
 Mlaj dne 30. ob 04.46

DECEMBER

1	T	Edmund
2	S	Bibijana
3	Č	Frančišek Ksaverij
4	P	Barbara
5	S	Saba
6	N	2. Adventna — Nikolaj — Janez pošlje učence do Kristusa. Mt. 11, 2-10
7	P	Ambrozij
8	T	Brezmadežno spočetje Marijino
9	S	Peter
10	Č	Melkijad
11	P	Damaz I.
12	S	Aleksander
13	N	3. Adventna — Lucija — Janez pričuje o Kristusu. Ll. 1, 19-28
14	P	Dušan
15	T	Irinej
16	S	Evzebij in Makarij — Kv.
17	Č	Lazar
18	P	Pričakovanje Marijinega poroda — Kv.
19	S	Urban — Kv.
20	N	4. Adventna — Makarij — Janez predhodnik Kristusov. Lk. 3, 1-16
21	P	Tomaž, apostol
22	T	Demetrij
23	S	Viktoria
24	Č	Adam in Eva — Sv. večer
25	P	Božič — Rojstvo Gospodovo
26	S	Štefan (Nez. praznik)
27	N	Nedelja v Bož. osmini — Janez Evangelist
28	P	Nedolžni otroci
29	T	Tomaž Kanterberijski
30	S	David
31	Č	Silvester

Prvi krajec dne 6. ob 22.11
 Ščip dne 15. ob 00.49
 Zadnji krajec dne 22. ob 23.28
 Mlaj dne 29. ob 15.09

RAZPRAVE IN DOKUMENTI

I. A., USA — JOŽE KOŠIČEK, Argentina
— VOJKO ARKO, Argentina — DINKO
BERTONCELJ, Argentina — DR. IVAN
AHČIN, Argentina — KAJTIMAR, Slove-
nija — I. D., Slovenija — ALOJZIJ GER-
ŽINIČ, Argentina — DR. IGNACIJ LEN-
ČEK, Argentina — R. J., Argentina

Od petletke do petletke

I. KOMUNISTIČNI NAUK O PLANIRANJU GOSPODARSTVA

Planiranje so do sedaj uporabljali vsi društveni in gospodarski sistemi, kar jih pozna zgodovina. Je to prirodno. Vsako gospodarstvo mora imeti svoj cilj, obenem pa tudi vedeti za pot in sredstva, kako naj cilj doseže. Tega načela so se po svoje držali vsi podjetniki od nekdaj do danes, od očakov in patrijarhov do modernih kapitalistov in komunistov.

Komunistično planiranje gospodarstva ni torej nobena nova stvar, razlikuje se pa od vseh dosedanjih vrst planiranja po svoji vseobsežnosti in dirigiranjem iz ene same centrale. Kaj takega ne pozna noben drug gospodarski sistem.

Že Marks in Engels sta videla v planiranju steber gospodarstva komunistične družbe vsaj za prehodno dobo, dokler ne nastopi doba rdečega raja na zemlji, ko bo vsak dobil od družbe vse, kar si bo poželego njegovo srce. Utemeljevala sta potrebo po vse obsegajočem planiranju gospodarstva s sklicevanjem, da so pod komunizmom prešla vsa sredstva za proizvodnjo v državne (tako pravijo v Moskvi), ali družbene roke (tako trdi Beograd) in da se je tako nabralo v javni roki ogromno premoženje, ki se ne da drugače uspešno opravljati kot na podlagi planiranja vse proizvodnje, potrošnje in gospodarskega napredka, ki je nujno potreben zaradi stalnega prirastka v prebivalstvu.

Pa ne silijo samo ogromne mase podružabljenega premoženja komuniste na planiranje. Je še drug razlog, ki ga nočejo odkrito priznati. Njihov gospodarski sistem je prvi poiskus kolektivnega gospodarjenja brez vsake osebne iniciative. Vsi dosednji gospodarski sistemi so sloneli in slonijo na zasebni podjetnosti, ki ima za glavni nagib pridobivanje odnosno dobiček za svobodnega podjetnika, naj bo podjetnik posameznik ali gospodarska družba ali zadruga. Komunisti ne poznajo podjetnosti v

takem smislu, da bi podjetnik lahko vtaknil rezultat svoje podjetnosti v svoj žep. Vedo pa, da je podjetnost tako potrebna gospodarstvu kot ribi voda. Zato jo hočejo nadomestiti z dvema: dovoljena naj bo taka kolektivna podjetnost, ki v njej človek ne bo izkoriščal človeka, in dalje: pravi nadomestek za zasebno podjetnost naj bo planiranje gospodarstva.

Kolektivno podjetnost hočejo sedaj uveljaviti jugoslovanski komunisti v vidu delavskih svetov, komunisti ruskega tipa pa še zmeraj verujejo samo v državno upravljanje gospodarstva. Imamo torej zaenkrat dve vrsti planiranja: rusko, ki pozna samo državno planiranje in mu direktno podreja vse gospodarsko udejstvovanje, in jugoslovansko, kjer je planiranje "družbeno" in prikrojeno sistemu delavskih svetov. V bistvu pa ni med obema vrstama planiranja velike razlike. Rusko planiranje daje gospodarstvu direktna navodila, jugoslovansko pa po ovinkih: delavski sveti dobivajo v zakonih, uredbah, odredbah in odlokih upravnih oblasti toliko predpisov za izvrševanje svojih planov, da je njihova kolektivna podjetnost samo prividna in nič več.

To so razlike, ki ne menjajo bistva komunističnega nauka o potrebi vseobsežnega gospodarskega planiranja. Ta nauk priznavajo brez pridržka vse struje komunističnih ideologov.

Prvi začetki planiranja v Jugoslaviji

Prvi začetki planiranja segajo daleč nazaj v drugo svetovno vojno. Že leta 1943 je bilo osnovano pri Nacionalnem komitetu za osvobodjenje Jugoslavije več poverjeništev, ki so takoj začela planirati, kar so dobila pod svojo pristojnost. Posnemali so jih naravno vsi krajevni osvobodilni odbori, tudi v Sloveniji. Razumljivo je, da ni moglo biti planiranje v ti-

stih vojnih časih nič drugega kot igračkanje s številkami in objavlanje gospodarskih odredb, ki niso imele ne repa ne glave in so zato ostale na papirju. Vidi se pa iz njih, da so komunisti že takrat hoteli uveljaviti načelo vseobsežnega planiranja v gospodarstvu.

Takoj po končani svetovni vojni je planiranje dobilo že konkretno obliko, ki je pa bila na las podobna ruski. Jugoslovanski komunisti ne spadajo namreč samo med najbolj goreče pristaše marksizma, leninizma in svoj čas tudi stalinizma, ampak si uporno prizadevajo, da bi bili najdoslednejši in najboljši komunisti; hočejo biti v komunističnem svetu to, kar so odličnjaki v šolah.

Jugoslovanski komunisti so torej iskali in našli v ruski teoriji in praksi odgovore na vprašanja, kdo naj vodi in planira gospodarstvo, kdo naj izvršuje plane in kdo naj kontrolira izvrševanje planov.

Kdo naj planira in vodi gospodarstvo? Naravno, da centralna vlada kot zastopnica družbene skupnosti. To funkcijo so imenovali v začetku regulativno, pozneje administrativno upravljanje z gospodarstvom. Vlada je v ta namen ustanovila celo vrsto planskih komisij, ki so bile podrejene zvezni planski komisiji. Zvezna planska komisija je pripravljala za zvezno vlado planske načrte, ki so obsegali vse jugoslovansko gospodarstvo. Obenem so bile planske komisije tudi pristojne za kontrolo, ali so res vsi plani pravilno in pravočasno izvršeni.

Kdo naj izvršuje plane? Ta naloga je zadelala vse stopnje javne uprave od federalne vlade doli do krajevnih ljudskih odborov, vendar je glavno besedo imela, kot jo ima še danes, federalna vlada v Beogradu. Javna uprava sama ni vodila podjetij, to nalogo je prepustila poslovodjem in direktorjem, ki niso imeli nobene samostojnosti; so bili samo slepi izvrševalci navodil, ki so jih dobivali od zgoraj.

Vlada ni v tistih časih planirala samo vse proizvodnje, odločala je tudi, kdo in koliko in po kakšnih cenah bo lahko kupil, kar je potrebno za življenje.

Za uspešno planiranje je bilo treba najprej dati zakonito podlago za javno upravo, za podjetja in za način planiranja. Vlada je skušala opraviti to delo v letih 1945 in 1946.

V letu 1945 so planirali kar na podlagi vladnih odlokov, ki jih je vlada objavljala kot je pač nanese potreba. Šele s sprejetjem ustave 31. januarja 1946 je bila ustvarjena zakonska podlaga za organizacijo javne uprave. Ima, kot

je znano, federativno obliko, pri čemer je načelo prave federacije ostalo zaenkrat le na papirju. Vsekako je tako federalna vlada dobila možnost, da organizira ministrstva, ki naj bi prevzela dejansko upravljanje v posameznih gospodarskih panogah.

Za nova ministrstva je bilo treba izdelati navodila, kaj smejo delati in česa ne. Iz te potrebe se je rodil zakon o državnem gospodarskem planu in o organih za planiranje z dne 4. junija 1946. Zakon je omogočil vladi postavljanje planskih komisij in obenem določil, kaj vse se mora planirati in na kakšen način. Važno je pri tem, da so bile planske komisije preko zvezne komisije podrejene naravnost federalni vladi kot taki; bile so torej do neke mere neodvisne od vseh organov javne uprave, začeni pri federalnih ministrstvih. Zakon je tudi predpisal, kakšne vrste plani so potrebni, kako dolgo naj trajajo, kaj naj vsebujejo, itd.

Vkljub federativni obliki Jugoslavije je bilo planiranje gospodarstva v smislu zakona strogo centralizirano v federalnih planskih organih, ki so bili pristojni za planiranje vsega, kar diši po proizvodnji in potrošnji, posebno za cene, plače, razdeljevanje življenjskih potrebščin, usluge, davčno obremenitev, investicije v nova podjetja in razširjenje starih, itd.

Manjkala je še zakonita podlaga, kako naj javna uprava upravlja gospodarstvo po odobrenih gospodarskih planih. To vrzel so spopolnili z zakonom 24. junija 1946, ki določa, da naj podjetja vodijo ravnatelji kot zaupniki in zastopniki javne uprave. Znotraj podjetja niso nikomur odgovorni in tudi ne vezani na kake obratne posvetovalne organe. Zato so pa po rokah in nogah zvezani v njihovih odnosih do javne uprave. Vendar pa ravnatelji nimajo direktne zveze z javno upravo. Javna uprava se poslužuje za vodstvo gospodarstva tako imenovanih "administrativno-operativnih rukovodstev", znanih pod kratico AOR. Ta gospodarski organ javne uprave je bil dejansko gospodar v vsakem podjetju, ravnatelj sam pa je bil le njegov sluga.

Medtem, ko je vlada ustvarjala zakonito podlago za planiranje gospodarstva, so v letih 1945 in 1946 planirali kar od dneva do dneva. Leta 1945 so na primer planirali samo proizvodnjo posameznih industrijskih izdelkov za 1-3 mesece. Leta 1946 so poskusili s planiranjem industrijske proizvodnje kar za celo leto; načrta niso mogli izvršiti.

Vlada se je morala odločiti za hiter posto-

pek, kajti kljub vsem predpisom je bilo v gospodarstvu več nereda in zmešnjav kot reda in planiranja. Dala je leta 1946 zvezni planski komisiji nalog, naj izdela petletni načrt za razvoj narodnega gospodarstva in izvrši tudi vsa pripravljala dela zanj, v kolikor niso bila opravljena z že preje omenjenimi zakoni.

Med pripravljalnimi deli je gotovo najznačilnejše razdelitev vsega "družbenega udejstvovanja" v deset skupin: industrija in rudarstvo, kmetijstvo, gozdarstvo, stavbeno gibanje, promet, trgovina in obrt, komunalno udejstvovanje, kulturno-socialna delavnost, državna uprava in ostalo. Razdelitev odgovarja tolmačenju marksizma in ruski praksi; jugoslovanski komunisti je še do danes niso zavrgli in se ravna po njej. Razdelitev je obenem nazoren in zgovoren dokaz o komunistični materialistični miselnosti; duhovna plat človeškega življenja je omejena na "kulturno-socialno" udejstvovanje in pomeni toliko kot n. pr. gozdarstvo ali promet. Zvezna komisija je dalje definirala take pojme kot so "pokazatelj, gospodarska zmogljivost, delovne norme" itd.

Ko je bilo vse to delo opravljeno, je vlada dala izdelani petletni načrt 28. aprila 1947 odobriti po zvezni skupščini. Veljaven naj bi bil pa že od 1. januarja 1947 do konca leta 1951. Pred potekom so ga podaljšali še za leto 1952, tako da je formalno trajal 6 let.

Prvi petletni plan

Prvi petletni plan je bil nazoren odsev takratne miselnosti jugoslovanskih komunistov. Kopirali so ga po ruskem vzorcu kot tudi vse predhodne gospodarske ukrepe in zakone. Kot tak je predstavljal vrhunec prve dobe povojnega planiranja. Skušal je biti vseobsežen, kar pa ni bil, kajti mnogokaj je ostalo planirano tako, kot je bilo zamišljeno še pred uzakonitvijo petletke, in ni bilo vključeno v plan sam.

Plan je razdeljen v tri dele.

Prvi del obsega osnovne naloge plana, plan razvoja produkcijskih sil, plan materialnega in kulturnega napredka delovnega naroda, plan, kako naj se odpravi gospodarska zaostalost južnih narodnih republik, in plan gospodarskega razvoja posameznih republik kot takih.

Drugi del planira produkcijo po gospodarskih panogah, osnovni plan proizvodnje narodnih republik, plan povišanja življenjskega

standarda in plan, kako bodo znižali produkcijske cene.

Tretji del je najkrajši, obsega samo sedem paragrafov, v prvem stavku prvega paragrafa je pa dejansko povedano vse: "Vlada FNRJ bo storila vse potrebne ukrepe za uresničenje tega plana". Torej nobene kontrole po narodni skupščini, nobenega samostojnega odločanja na sedežih narodnih republik, mestnih in občinskih odborov, kaj šele v podjetjih samih. Ta stavek pomeni torej popolno centralizacijo vsega jugoslovanskega gospodarstva v Beogradu. Beograd planira, Beograd odloča, Beograd kontrolira. Noben drug komunistični zakon ne poudarja komunističnega gospodarskega centralizma s tako brutalno odkritosrčnostjo.

Tak gospodarski centralizem so komunisti že izvajali tudi v vseh predhodnih gospodarskih zakonih in uredbah, toda nikjer ga niso poudarili tako jasno kot v prvi petletki. Ves sistem planiranja pa ni bil samo centralističen, predvidel je tudi vse planiranje do najmanjše podrobnosti. Organi planiranja so se vtikali ne samo v proizvodnjo po množini, kakovosti, vrstah blaga, planirali so tudi potrošnjo po osebi, delovna mesta, mezde, plače, cene, investicije, finance, obdavčitev itd. Pri tem pa niso imeli organi planiranja, to je predvsem planske komisije, nebene administrativne samostojnosti, navodila za svoje delo so dobivali iz centralne vlade v Beogradu.

Cilji prve petletke

Prvi petletni plan si je postavil sledeče konkretne osnovne naloge:

Hotel je likvidirati gospodarsko in tehnično zaostalost države. Dasiravno je imel pred očmi vse gospodarske panoge, je vendarle zgostil svojo pozornost na razvoj težke industrije in elektrifikacijo. Tako je namreč narekoval jugoslovanskemu komunizmu Marksov nauk, da je treba začeti vsako industrializacijo s težko industrijo, in Leninceva trditev, da je elektrifikacija eden od dveh stebrov komunizma. Prvo petletko zato lahko smatramo samo kot plan razvoja težke industrije in elektrifikacije. Kot tak ni mogel dseči splošnega cilja, ki so mu ga komunisti postavili: prevesti pretežno agrarno gospodarstvo v industrijsko-agrarno.

Ker so se komunisti zavezovali takrat samo v tovarne in elektrarne, naravno niso imeli ne časa, ne volje in ne sredstev, da bi primerno

planirali dvig življenjskega standarda. Le tako se da razlagati tista strašna revščina, ki je vladala prva povojna leta po vsej Jugoslaviji.

Petletni plan je dalje hotel dati potrebno gospodarsko podlago za narodno obrambo. V tem cilju so našli novo opravičilo za privilegiran položaj težke industrije, kajti težka industrija je predpogoj za vsako vojno industrijo.

Plan je imel dalje nalogo, da utrdi komunističen način gospodarjenja v vseh gospodarskih panogah; državna in zadružna podjetja so bila že tako v komunističnih rokah, le kmet je bil še samostojen in njega naj bi plan spravil v kolhoze. Obenem je plan vseboval pritaženo željo komunistov, da bi spravili čim več ljudi v socializirano industrijo, jih tam proletarizirali in naredili iz njih dobre strokovne delavce in požrtvovalne komuniste.

Kar je bilo še ostalih uradnih nalog prve petletke, so imele samo propagandni namen, kot n. pr. dvig življenjskega standarda, gospodarski razvoj zaostalih republik, kulturni napredek itd.

Pomanjkljivost prve petletke

Dasiravno bi bil plan moral biti po zamisli komunistov vseobsežen, mu vendar manjka več bistvenih točk, predvsem besede, s kakimi sredstvi bodo plan izvajali. Med izpuščenimi točkami so na primer tele:

Plan ne omenja gospodarskih zvez s tujino, ne pove ničesar, kako naj se razvija jugoslovanska zunanja trgovina, kako bo uravnovešena plačilna bilanca. Že leta 1947 je bilo jasno, da je Jugoslavija preveč porušena in izmzgana, da bi komunisti mogli obnoviti in razviti njeno gospodarstvo z lastnimi silami; ta resnica jim je morala stopiti pred oči posebno zaradi njihove želje, da industrializirajo državo. Za industrializacijo je potrebna tovarniška oprema; odkod naj jo dobijo, kako naj jo plačajo?

Za izvršitev plana bo potreben kapital. Komunisti sami so nameravali vtakniti v investicije 278.3 milijard dinarjev. Odkod naj jih vzamejo? Plan ne omenja dalje niti z besedo, da je federalna vlada imela že takrat v mislih poseben kreditni plan, ki bi moral postati po sili razmer del splošnega plana. V planu dalje ni povedano ničesar, kako misli komunistični režim uporabiti vsakoletni narodni dohodek, koliko misli porabiti za amortizacijo,

za vlaganje v nova podjetja, za javne izdatke in narodno obrambo, in koliko je končno namenjeno delovnemu ljudstvu za njegovo preživljanje.

V planu tudi ni povedano, odkod bo vlada vzela vse strokovne delavce in tehnične strokovnjake, ki bodo za izvrševanje plana potrebni. Da strokovnih delavcev manjka, to so lahko ugotovili že prve mesece po vojni. Kar je pa bilo inženirjev in tehnikov, so bili večinoma mladi absolventje brez vsake prakse, navadno tudi teoretično bolj slabo podkovani. Plan sicer trdi, da je bilo leta 1946 že 350.000 strokovnih delavcev in da jih bo leta 1951 750.000, toda za leto 1946 je bila številka vzeta iz zraka, za leta 1947-1951 pa ni bilo povedano, kako bodo vsako leto vzgajali novih 80.000 strokovnih delavcev in nadomestili še običajni letni izpadek. Ravnotako so navedene kar tja v en dan številke o povečanju števila strokovnih tehnikov in inženirjev.

Končno sloni plan na precej fantastičnih domnevah o jugoslovanskem prirodnem bogastvu. Uporabljive zaloge premoga in rud so cenjene veliko previsoko, le ocena vodnih sil je kolikortoliko realna. Temu primerno so bili postavljeni tudi previsoki cilji za eksploatacijo in predelavo prirodnih industrijskih surovin, posebno v težki industriji.

Besedilo zakona samega nosi pečat nezrelega pravnega elaborata. Je pogosto nejasno, se zgublja v malenkosti, ki spadajo v odredbe in uredbe ali celo upravne odloke, povrhu pa še namešano s propagandnimi gesli. Vidi se mu, da je bilo izdelano z veliko hitrico po ruski šabloni, ki so prenašali z veliko nerodnostjo na jugoslovansko stvarnost. Pri vsem tem pa vzbuja še vtis bahavosti.

Petletka, gledana s teoretičnega stališča

Petletka je morala narediti tudi na komuniste vtis površnosti. V svoji strukturi se ni skoraj nič držala običajnega komunističnega poimovanja, o tem kaj se pravi gospodarsko planirati. Za komuniste velja namreč načelo, da začno vsako razglabljanje o gospodarskem planiranju z ugotovitvijo celotnega družbenega donosa, da potem odbijejo od njega materialne stroške, ki so morali biti vloženi za ustvarjanje donosa in amortizacijo in da tako ugotovijo narodni dohodek. Potem določijo, koliko narodnega dohodka naj gre v investicije, plače in mezde, javne dajatve, socialna breme-

na, odplačila finančnih obvez, javne proračune itd. Takoj nato premišlujejo o smernicah, ki naj vodijo narodno gospodarstvo, da bi doseglo planirani celotni družbeni donos.

Jugoslovanski komunisti so v svoji prvi petletki vzeli v pretres samo nekaj točk iz običajnega komunističnega programa za planiranje. O celotnem družbenem donosu, o materialnih stroških za ustvarjanje donosa in o amortizaciji sploh ne govori njihova petletka: začne kar z narodnim dohodkom; samo na kratko obdela program investicij in z nekaj besedami omenja "splošno potrošnjo". Vseh drugih vidikov razdelitve narodnega dohodka sploh ne omenja, o zakonskih merah, ki naj bi usmerjale gospodarski razvoj tudi nima nobene besede.

Razumljivo je, da bi morali Rusi že s tega stališča gledati na plan od zgoraj navzdol tudi v slučaju, da bi jim takrat jugoslovanska gospodarska politika v načelu šla v račun, kar jim pa ni. Rusi so bili načeloma proti temu, da se Jugoslavija hoče industrializirati na tako široki podlagi in da premalo upošteva potrebo po gospodarski solidarnosti vsega komunističnega sveta. Poleg tega so Rusi hitro spoznali, da je jugoslovansko gospodarstvo prešibko, da bi moglo nositi bremena tako obsežne industrializacije; zanje je bila petletka samo dokaz jugoslovanske bahavosti. Računali so s tem, da je jugoslovanska petletka zaradi previsokih ciljev, ki si jih je postavila, obsojena na propad. V takem računu jih je potrdila med drugim tudi okolnost, da je jugoslovanska petletka planirala zase za 100% hitrejši industrijski razvoj kot istočasno ruska za rusko industrijo.

Svobodni svet se je za prvo petletko malo zmenil; smatral jo je za kopijo ruskega vzorca.

Napake pri planiranju

Ako bi hoteli navesti samo tiste glavne napake pri sestavi prvega petletnega plana, ki so jih jugoslovanski komunisti v poznejših letih sami priznali, bi morali omeniti sledeče: planiranje je slonelo na načelu administrativnega upravljanja z gospodarstvom, pri čemur nista imela nobene besede ne producent, ne konsument. Konsument je protestiral proti zapostavljanju s tem, da je odšel na črno borzo, ki je tako postala glavni črv, ki je spodjedal petletko. Producent se je maščeval na ta način, da je izgubil vsak interes na proizvodnji; delal je kot stroj, izpolnjeval postavljene pro-

izvodne naloge samo po količini, za vse drugo se ni brigal. Njegova brezbriznost in nezainteresiranost na proizvodnji je bila drugi glavni črv, ki je razgrizel petletko. Druga napaka planiranja je obstojala v gospodarskem centralizmu. Organi federalne vlade niso samo odločali o vseh tehničnih podrobnostih produkcije in konsuma, vtikali so se tudi v plače, mezde, planirali kvaliteto blaga, odredili investicije itd. Planske komisije in vse, kar se je nabralo okoli njih, so se razrastle v ogromne birokratične stroje, ki so v večnem boju z gospodarsko stvarnostjo morale tudi ostalo upravno birokracijo, v federalnih ministrstvih in avtonomnih uradih, direkcijah, ravnateljstvih itd. Planiranje se je hitro spremenilo v splošen kaos. Nihče se ni brigal za prave potrebe potrošnikov, za rentabilnost podjetij, za dobro kvaliteto blaga, za polno zaposlitev najetega delavstva; razsipnost je zavladala na celi črti, pri načrtih za nove investicije, pri zidanju novih tovarn, pri uporabi stavbenih materialov in industrijskih surovin, uporabi toka. Sam Tito je na šestem kongresu komunistov leta 1952 napravil več zelo pikrih opazk na račun "administrativnega upravljanja", kot so takrat imenovali izvrševanje petletke.

Nepredvidene ovire pri izvrševanju plana

Pri vsem tem pa se osnovne napake petletke niso dobro videle na zunaj, ker je isto leto nastopilo še več drugih, recimo zunanjih, dogodkov, ki so pomagali podreti vso stavbo petletnega planiranja. Prišlo je do spora z Moskvo. Rusi že v samem začetku niso marali za jugoslovansko petletko in so zanje prispevali bore malo v letih 1947-1948, potem so pa sploh pretrgali gospodarsko zvezo z Jugoslavijo. Isto so storili tudi vsi njihovi sateliti. Jugoslavija je morala zaradi tega kar čez noč prestaviti svojo zunanjo trgovino v zanje popolnoma novo in nezaželeno smer, proti zapadu, izvrševanje petletke pa omejiti na nič. Industrijske opreme, ki bi jo morali dobiti iz komunističnih držav, ni bilo od nikoder, na zapadu se pa ni dalo kupiti kar čez noč; za kaj takega je Jugoslaviji manjkala kapital in razgledanost na svobodnih trgih zapadnih držav.

Skoro istočasno je Jugoslavija doživela dve slabi letini leta 1950 in 1952, ki sta prisilili komunistični režim, da se je moral bolj brigati za prehrano prebivalstva kot za petletko. Povrhu je pa režim še mislil, da je treba pri

investicijah bolj upoštevati vojno industrijo. Zaradi tega je Beograd moral že leta 1948 misliti na spremembo petletnega plana: zmanjšati njegov obseg in ga omejiti samo na vojno industrijo in tiste panoge težke industrije, ki dobavljajo industrijske sirovine vojni industriji.

Izvrševanje petletke

Vkljub temu so komunisti uporno nadaljevali z izvrševanjem petletke. Še koncem leta 1950 so trdili, da so jo izvršili že s skoraj 70%, kar so skušali dokazati s primerno prikrojenimi številkami. Istočasno so pa morali tudi priznati, da so v velikem zaostanku v investicijah celo za težko industrijo, da ne govorimo o vseh drugih planiranih investicijah, ki so jih morali kar na tihem poriniti na stran. Jasnno je bilo koncem leta 1950, da tekom leta 1951 ne bodo mogli izvršiti ostalih 30% petletke, zato so jo takrat dali po Narodni skupščini podaljšati do konca leta 1952. Zanimivo pa je, da v predlog za podaljšanje niso vključili sprememb v petletki, ki jih je vlada sklenila in začela izvajati kar na svojo roko že od leta 1949 naprej. Ko so uzakonili podaljšanje, je bil namreč cel petletni plan že reducirán na postavljanje ali dovršitev kakih 300 tovarn, vse druge namere petletke so propadle kar same po sebi.

Prvo petletko bi lahko razdelili zaradi lažjega razumevanja v dve dobi: prva doba obsega leta 1947, 1948 in 1949. Je to doba, ko so komunisti poiskovali, da bi za vsako ceno izvršili plan, in se niso nič ozirali na žrtve, ki so jih s to svojo namero nalagali delovnemu

ljudstvu. V propagandne svrhe so naračunali vsako leto, kako so dosegli in presegli planske naloge v proizvodnji, narodnem dohodku, investicijskem programu, izboljševanju življenjskih pogojev itd. Trdili so celo, da so prva tri leta planskega izvrševanja pokazala, da je bil plan sam realno postavljen, posebno v povečanju industrije, izboljšanju zunanje trgovine in življenjskega standarda.

Zadnja tri leta prve petletke so pa bila prava nesreča za jugoslovanske komuniste. Kar so prijeli, vse se jim je podrló. Na dan so prišle vse organske napake njihovega sistema planiranja; centralna birokracija, ki je vodila izvrševanje plana, se je zmedla v lastnem kaosu; kvaliteta predvidene produkcije je padala, razdelitev blaga je odpovedala; vodilne trgovske in tehnične plasti so pokazale svojo nesposobnost, delavstvo pa svojo brezbržnost do dela. Črna borza je dobivala bitko za bitko v boju z uradnim razdeljevanjem blaga. Pritisnila so še sušna leta 1950 in 1952, gospodarska blokada kominformističnih držav, visok primanjkljaj v letnih plačilnih bilancah, dočim so na drugi strani stroški za narodno obrambo in vojno industrijo hitro rastli.

Komunisti sami trdijo, da je tak gospodarski razvoj rodil sledeče posledice: že od leta 1950 naprej so morali zožiti obseg industrializacije in plan omejiti samo na težko industrijo in na nekaj vojnih industrijskih panog; ustavili so vsak napredek v proizvodnji potrošnega blaga; za 30% so morali manj investirati v korist družbenega standarda; uvoz potrošnega blaga so dejansko omejili na nič; končno so morali kapitulirati pred črno borzo in iskati izhod v uvedbi delno svobodnega trga.

II. KAJ NAJ SLEDI PETLETKI?

Že od leta 1949 naprej so jugoslovanski komunisti stali pred težkim vprašanjem, kaj naj sledi petletki, in nič manj težko nalogo, na koga naj v bodoče zvale odgovornost gospodarske polomiye, ki bi lahko izvirala iz njihovih ekonomskih eksperimentov. Oba problema sta bila tesno povezana, kajti skušnja s prvo petletko jih je naučila, da morajo od sedaj naprej planirati tako, da bo nekdo drugi nosil odgovornost za napake pri izvrševanju planov.

Pri premišljevanju o teh skrbih jim je prišel

kakor nalašč prav spor z Moskvo. Do spora z njo so se v Jugoslaviji krčevito držali komunizma v ruski izdaji in se hoteli po njem ravnati še z večjo gorečnostjo kot ruski tovariši. Sedaj pa je Stalin napravil veliko napako, da jim je očital, da so odpadniki od komunizma! Nobena stvar jih ni tako zabolala kot ta očitek. Obenem jih je pa nagnal, da so začeli dvomiti o pravilnosti stalinizma, dvom jim je dal čut neodvisnosti od Moskve in v tem razpoloženju so začeli razlagati marksizem in leninizem po

svoje in končno odkrili, da je njihova razlaga komunizma boljša in pristnejša od ruske. Vse to jih je nagnilo, da so začeli gledati kritično na ruski način planiranja že leta 1949, svojo lastno formulo o planiranju pa so dognali do praktične uporabljivosti šele leta 1954. Pot do lastne formule o planiranju je bila dolga in naporna.

Samo ob sebi se razume, da so ostali zvesti nauku Marksa, Engelsa in Lenina o neobhodni potrebi planiranja v vsakem socialističnem gospodarstvu, kajti: "ako je anarhija znak kapitalističnega gospodarstva, je plansko vodstvo znak socialističnega". Sprejeli so tudi vse nauke marksizma in leninizma o razdelitvi družbene proizvodnje, od tu dalje so se pa ločili od Stalina in njegove teorije o "zakonu planskega proporcionalnega razvitka v narodnem gospodarstvu", ki praktično zagovarja ruski sistem planiranja in vodstva gospodarstva po državni upravi brez delavskega sodelovanja.

Jugoslovanski komunisti so hoteli dobiti ravno tako obliko delavskega sodelovanja, da bi delavci nosili odgovornost za morebitne napake v gospodarjenju, dočim bi režim sam še zmeraj odločal o vseh važnih zadevah v gospodarstvu. Teoretično so zavili to željo v socialistično dogmo, da mora vsaka država odmeti, kakor hitro izginejo v njej razredi in razredni boji, kajti država ni po njihovem nič drugega kot orodje v rokah gospodujočega razreda. V praksi pa ni bilo tako lahko najti primerne oblike za delavsko sodelovanje v takem smislu, kot so ga hoteli imeti. Po precejšnjem iskanju in omahovanju semtertja so razvozljali vprašanje takole:

Ker mora država tako ali tako enkrat odmeti, je najbolje, ako že sedaj vrne vsa svoja gospodarska opravila družbi in ji izroči tudi lastnino nad vsemi proizvodnimi sredstvi; ni torej več državne lastnine, je samo še družbena. Državi tudi ni treba več, da se ukvarja z upravo družbene lastnine; ker so na njej najbolj zainteresirani neposredni proizvajalci, to je predvsem delavci, naj prevzamejo upravo oni sami. V ta namen je treba parcelirati družbeno lastnino na posamezna podjetja, ki naj bodo družbena last, toda upravljana po delavcih samih.

Ako pa nastane v gospodarstvu neštevilno podjetij, malih in velikih, nastane takoj vprašanje, kdo naj regulira poslovne odnose med njimi, saj bodo morala podjetja med seboj me-

njavati blago in vrednosti. Jugoslovanski komunisti so to nalogo prepustili trgu in tržnim zakonom, predvsem zakonu povpraševanja in ponudbe, pri čemur so se zavedali, da so se podali na opolzko pot. Na svobodnem trgu bi namreč hitro zavladala kapitalistična anarhija, ako bi na njem delala socialistična podjetja, kar bi hotela. Da bi se delavske samouprave brigale v prvi vrsti le za koristi zaposlenega delavstva in zanemarjale interese družbene skupnosti, o tem komunisti niso nič dvomili.

Tu so se začele za komuniste težave. Ni bilo namreč lahko najti tako obliko delavske samouprave, ki bi delavci v njej čutili, da so gospodarji podjetja, v resnici bi pa pomenili bore malo kot činitelji na trgu. Končno so jo vendar dobili; v bistvu je zelo preprosta. Delavski samoupravi je treba izročiti vsa socialistična podjetja, toda podjetja je treba še pred tem povezati po rokah in nogah na državne predpise. Delavci bodo sicer gospodarji v podjetjih, toda podjetja se bodo morala ravnati po neštevilnih zakonih, uredbah, odlokih itd., ki jih izdajajo oblasti vseh instanc. Pri vsem tem pa bodo smeli imeti delavci od svoje uprave samo to korist, da si bodo določali plače, nikoli pa ne bodo mogli postati niti delni lastniki podjetij, kajti podjetja so in ostanejo družbena last, družbo napram delavcem pa zastopa komuna, republika, federacija itd.

Osnovni načrt je bil torej preprost in jasen; vsa proizvodna sredstva (razven v kmetijstvu) so že tako družbena last, treba jih je samo vtakniti v posamezna podjetja, podjetja podvreči zakonom in predpisom javne uprave, upravo podjetij pa izročiti delavcem. Za gospodarske stike med podjetji naj skrbi socialistični trg, ki mora seveda ostati pod družbeno, to je državno kontrolo.

Vse to se je lepo ujemalo z marksizmom. Marks sam govori večkrat o "svobodnih asociacijah neposrednih proizvajalcev" in njihovem udejstvovanju, ne pove pa nikjer z jasnimi besedami, v kakšnih odnosih naj bodo asociacije do družbene skupnosti. Jugoslovanski komunisti niso torej nič grešili, ako so se sklicevali na Marksa, ko so govorili o potrebi po odmiranju države, o delavski samoupravi in socialističnih podjetjih. Malo jim je nagajala in še zmeraj nagaja vključitev blagovnega trga v njihov gospodarski sistem. Marks ni bil za obstoj blagovnega trga; razumel je, da trg ne more obstajati brez konkurence, da konkuren-

ca dvigne sposobne tekmece na vrh in napravi iz njih kapitaliste. Sicer pa: počemu naj bi v komunističnem gospodarstvu obstojal trg, ako bo lahko vsak dobival, kar bo potreboval? Zraka imamo na primer dosti, zato ni trga zanj. Jugoslovanski komunisti so si pomagali iz te zagate s tem, da so trdili, da mora trg obstojati samo v "prehodni dobi", ko vlada še socializem in ne komunizem, in da mora ostati kot socialističen trg pod strogo družbeno kontrolo.

Ko so jugoslovanski komunisti ustvarili tako tri glavne stebre njihovega novega gospodarskega sistema: proizvajalna sredstva porazdeljena na podjetja, delavsko samoupravo in socialističen trg, so začeli misliti na planiranje in kontrolo gospodarskega življenja. Da mora kontrolo izvrševati družba, to je režim sam, o tem je bilo malo debate, saj bi se komunistični režim ne mogel držati brez kontrole gospodarstva. Kočljivejše je bilo vprašanje planiranja. Planiranje se namreč lahko posreči, lahko pa tudi ponesreči, to jih je naučila prva petletka. Treba je zato dobiti tako obliko planiranja, da zanj ne bo odgovoren režim. Da dosežejo ta cilj, so političnemu činitelju, to je posameznim narodnim skupščinam in odborom odvzeli del odgovornosti za planiranje in jo prevalili na "zboje proizvajalcev", kjer imajo takoimenovani zastopniki delavstva absolutno večino. Ako bi se pokazale napake pri planiranju, naj bodo zanje odgovorni predvsem zbori proizvajalcev, to je zastopniki delavstva sami.

Osnove za novi gospodarski sistem so bile ustvarjene, obenem pa tudi dana možnost, da se sistemu prilagodi nova oblika planiranja.

Novi način planiranja

Jugoslovanski komunisti so obdali svoj novi sistem gospodarjenja s spremembo ustave in celo vrsto novih zakonov in uredb, ki naj bi bili pravna podlaga za gospodarski sistem. Med najvažnejše spada zakon o planskem upravljanju gospodarstva od 29. oktobra 1951, ki odreja namen in organizacijo planiranja, vsebino planov in način, kako naj bodo izvrševani.

Osnovna načela planiranja naj bodo:

a) Družbeni plan FNRJ naj da smer gospodarskemu razvoju jugoslovanskega gospodarstva; federalni družbeni plan je samo okvir za

družbene plane republik, okrajev in občin. To-rej nobenega državnega plana več, samo družbeni naj še veljajo; s tem je poudarjena misel, da je družba nekaj trajnega, država pa na odmiranju.

b) Podjetja naj si da o sama svoje gospodarske plane; pri tem so navezana samo na okvirne plane občin, okrajev, republik in federacije, drugače se javna uprava ne sme mešati v njihovo pravico do planiranja za svoje gospodarsko udejstvovanje.

c) Federalni in drugi plani lahko predpišejo samo "osnovne proporce", to je samo take predpise, ki okvirno opisujejo obveze podjetij, ne smejo pa vsebovati podrobnih predpisov o obvezih podjetij. S tem je ubito prejšnje centralizirano planiranje v vseh podrobnostih in administrativno vmešavanje v gospodarsko poslovanje podjetij.

d) Družbeni plani ne smejo biti nobeni pravni akti, ampak sklepi postavodajnih organov, to je federalne, republiških in okrajnih skupščin ter občinskih odborov. Celo v podjetjih nima uprava sama pravice do uveljavljanja planov, pristojni za ta posel so delavski sveti in ne morda kar upravni odbori sami. To je imele velike posledice pri obravnavanju družbenih planov. V začetku so to bili samo zbirke števil in odstotkov. Počasi so plani postali prave gospodarske razprave z obširnimi pojasnili, statistikami, obračuni in tolmačenji predlaganih osnutkov.

Družbeni plani se praviloma sklepajo za poslovno leto, vendar pa zakon ne izključuje možnosti za planiranje za daljšo dobo v obliki orientacijskih planov. Tak plan so na primer izdelali že leta 1953 za kmetijstvo; lahko ga smatramo za predhodnika druge petletke v letu 1957.

Pri predpisih za planiranje samo se zakon drži strogo idej, ki jih je samo ohlapno naznačil sam Marks. Te ideje so komunisti le malo upoštevali pri prvi petletki, zato jih zakon ponovno in krepko podčrtava; kar naravnost navaja, kaj naj bo vsebina planov.

Predpisi o planiranju so razdeljeni v zakonu na dve poglavji.

V prvem poglavju obravnava zakon družbeni proizvod, narodni dohodek in njegovo porazdelitev. Za družbeni proizvod smatra vse gospodarske vrednosti, ki so bile producirane tekom leta. Od družbenega proizvoda je treba odbiti vse stroške, ki so zvezani z ustvarjanjem družbenega proizvoda, poleg tega pa še

letno amortizacijo; tako pridemo do narodnega dohodka. Narodni dohodek se mora potem deliti v dva osnovna fonda: fond potrošnje in fond akumulacij. Fond potrošnje obsega vse to, kar rabi narod za svoj telesni in duhovni obstoj. Fond akumulacije pa obsega vse izdatke za nove investicije in vse vrste javnih potreb (javna uprava, narodna obramba, socialne dajatve, kultura, zdravstvo itd.).

Drugo poglavje zakona obravnava takoimenovane "osnovne proporce". To so obveze, ki jih imajo podjetja in javne uprave, da dosežejo cilje družbenega plana in pravilno razdelijo narodni dohodek. Zakon navaja sledeče proporce ali obveze:

obvezno minimalno izrabljanje zmogljivosti vsakega podjetja brez razlike, predpisano praviloma v odstotkih zmogljivosti. Jeklarne morajo na primer izkoristiti 95% svoje zmogljivosti;

osnovne investicije v nova podjetja ali povečana obstoječa, izražene navadno v milijardah dinar^{ev};

fond delavskih plač za vse delavce po vsej državi;

lestvica akumulacije in fondov, to se pravi: plan mora odrediti, koliko odstotkov na fond plač mora vsako podjetje vplačati pri banki na račun družbenih investicij in stroškov za vse vrste javne uprave. Jeklarne morajo na primer plačati v fond toliko dinarjev na vsak dinar izplačane mezde za vsakega delavca;

porazdelitev fonda akumulacije na investicije in javne dajatve;

porazdelitev davkov na federacijo, republike, občine itd.

Sistem osnovnih proporcev se ni obnesel, zato so jih tekom leta 1953 zamenjali z "gospodarskimi instrumenti", in z njimi operirajo še danes. Pojem "gospodarskih instrumentov" se da najlažje primerjati z gospodarskimi predpisi, ki naj usmerjajo vse gospodarjenje. Takih instrumentov je dolga vrsta in njihovo število še ni zaključeno. V začetku so polagali važnost na sledeče instrumente: plačevanje družbi obresti na osnovni in obrtni kapital v vsakem podjetju, in sicer v centralni investicijski fond. Investicijski fond je tako postal steber gospodarskega centralizma in podlaga za vso kreditno politiko. Kamor gre njegov denar, tam se investira v nova podjetja. Podoben instrument je plačevanje davkov kot zemljarine, davka na dobiček, prometnega davka, davka na rente. Podobne gospodarske instrumente imajo naravno

tudi republike in občine ter okraji, toda vsi morajo biti v skladu federalnimi instrumenti.

Zaradi popolnosti pregleda moramo omeniti še sistem bilanc.

Osnovna komunistična zamisel o planiranem gospodarstvu zahteva, da so posamezne gospodarske dejavnosti med seboj v skladu, da vlada med njimi harmonija. Tako morata biti uvoz in izvoz po možnosti enako velika, da ne ogrožata plačilne bilance. Konsumentje ne smejo imeti na primer več dohodkov, kot je na razpolago blaga za prodajo; ako bi imeli več dohodkov, bi pognali cene navzgor in ustvarili inflacijo. Kreditiranja sme biti samo toliko, kolikor je denarja na razpolago, drugače zopet grozi inflacija. Izravnani morajo biti dalje tudi vsi javni proračuni, kajti deficiti so vir inflacije. Kapitala za investiranje sme biti porabljenega samo toliko, kolikor je stavbenega materiala in stavbenih strojev na prodaj, itd.

To so v grobem glavna načela, ki naj se jih držijo sestavljalci družbenih planov. Kot rečeno, imajo načela za nalogo, naj sestavljalcem planov povedo, kako naj iz materiala za planiranje napravijo harmonično celoto, ki naj postavi cilje gospodarskemu razvoju, mu pokaže pot, kako naj pride do ciljev in pove tudi, kje naj dobi sredstva za dosego postavljenih ciljev. Na papirju je zamisel dosledna, toda težje je vprašanje, kako dati posameznim predpisom plana tisto praktično obliko, ki bi delavne množice nagnala, da prostovoljno in z vne- mo izvršujejo plan. Odgovora na to vprašanje si jugoslovanski komunisti še zmeraj ne morejo dati, dasiravno sedaj že manj eksperimentirajo kot so prva leta po vojni. Oglejmo si na kratko posamezne eksperimente v planiranju po tej novi poti:

Družbena plana za leta 1952 in 1953

Družbena plana za leti 1952 in 1953 se držita strogo predpisov zakona o planiranju. V prvem delu navajata številčne podatke o družbenem proizvodu, amortizaciji, narodnem dohodku in njegovi razdelitvi tako, kot predpisuje zakon. V drugem delu pa plana predpisujeta podjetjem obveze, kako visok odstotek tovarniške zmogljivosti morajo izrabiti, koliko smejo znašati delavske mezde, koliko je treba podjetjem odvajati v akumulacijo in ostalim fondom, in koliko kapitala mora biti porabljenega za investicije. Oba dela obstojata veči-

noma iz samih števil, komentar za številke je treba iskati v zakonu za planiranje. Nekaj podatkov je vlada dala v gospodarskem poročilu za Narodno skupščino.

Že sestav planov je povedal, da je bilo na njih zelo malo "družbenega", zato pa skoraj vse "državno". Vlada je sicer dala plan skupščini v odobritev, toda sestavila ga je sama in skupščina ga ni spreminjala. Tako je vlada sama določila vse številke, "družba" pri tem ni imela nobenega opravka.

Tudi izvrševanje plana ni bilo čisto "družbeno", v vsem je odločala državna uprava, o investicijah, delavskih plačah, prispevkih za akumulacijo in fondih, o davkih itd. Že prvo leto se je pokazalo, da ima gospodarski razvoj od te vrste planiranja skoraj več škode kot koristi; posebno nazorno se je to videlo pri sistemu akumulacije in fondov. Podjetja so gledala samo na večji dohodek, kar so skušala doseči s poviševanjem cen, ne pa z boljšo organizacijo proizvodnje. Akumulacija je bila postavljena tako, da podjetja niso mogla dosti spreminjati cen, posebno nikoli ne navzdol. Delavstvo je čutilo, da je njegova "samouprava" samo prividna, ker vse odločajo "osnovni proporciji", ki se jih delavski sveti niso smeli dotakniti. Tehnično je pa obračun akumulacije spravil že itak nepregledno knjigovodstvo v popoln nered. Nihče ni mogel izračunati, kako podjetja sploh stojijo. Kontrole nad izrabo zmogljivosti ni bilo sploh mogoče organizirati. O investicijah je pa odločala centralna birokracija.

Poleg tega sta morali leti 1952-1953 nositi še vso težo posledic ponesrečene prve petletke, ki je pustila kot dediščino na desetine nepopoln dovršenih velikih tovarn in elektrarn. Investicije v ostanke prve petletke so absorbirale dejansko vse, kar je bilo v obeh planih predvidenega za investiranje. Poznalo se je tudi posledice obeh sušnih let, ki so letne primanjkljaje v plačilni bilanci držale stalno na "zavidni" višini. Mehanizem obeh letnih družbenih planov ni prosto funkcioniral in je prisilil komuniste, da so izdelali novega proti koncu leta 1953. Kot smo že omenili, so v glavnem opustili sistem akumulacije in fondov in ga nadomestili z "gospodarskimi instrumenti".

Ne smemo pa prezreti, da gospodarski položaj sam po sebi ni bil ravno rožnat vključno novemu načinu planiranja. Novorojeni trg se ni niti dobro zasidral, pa je že začel kazati

znake inflacije. Cene so rastle, gospodarske bilance se v praksi niso nikjer pokazale na dan s planirano uravnovešenostjo. Preveč je šlo denarja v investicije, narodno obrambo, za izboljšanje življenjske ravni ni ostalo skoraj ničesar. Vsemu je bila kriva napačna gospodarska politika, ne pa tehnika planiranja. Iz političnih razlogov so pa rajše krivili planiranje kot gospodarsko politiko.

Družbeno planiranje v letih 1954-1955

Družbeni plan za leto 1954 je slonel že na novih "gospodarskih instrumentih", ki so vse-kako pomenili napredek v primeri z akumulacijo in fondih, vendar niso mogli dati proizvodnji tistega poleta, ki ga je režim pričakoval. Vključno temu je bil tudi plan za leto 1955 narejen po vzorcu svojega predhodnika.

Oba plana sta že preglednejša in doslednejša od prejšnjih dveh (1952-1953). Obstojata iz štirih delov:

Prvi del analizira gospodarsko stanje in skuša odkriti tendence v trenutnem gospodarskem razvoju; drugi del vsebuje program za razvoj gospodarstva v bodočem letu; tretji del navaja "gospodarske instrumente", ki naj usmerjajo gospodarsko udejstvovanje, in navede vire, odkod naj pride potreben kapital; četrti del je pa poln drobnih odredb in navodil, ki se jih morajo podjetja držati v svojem poslovanju. V obeh federalnih planih je tudi odredjena vloga, ki naj jo igrajo plani posameznih republik, okrajev in občin.

Osnutki letnih planov so z letom 1954 omogočili tudi nekaj debate o planih, tako v javnosti kot v različnih skupščinah in njihovih odborih. Končno je bila tudi delavskim svetom dana možnost, da se vsaj seznanijo s sistemom družbenih planov, ako že ne morejo dosti o njih odločevati. To je postalo toliko važnejše, ker je medtem šla tudi upravna decentralizacija svojo pot in so mestne oblasti (republike, okraji in občine), posebno občine dobivale po svojih planih vedno večji vpliv na podjetja in razdelitev njihovih dohodkov.

Medtem, ko opažamo konsolidacijo v tehniki planiranja, je jugoslovansko gospodarstvo šlo svojo pot, ki ni bila predvidena v nobenem družbenem planu. Dočim se je v letih 1952 in 1953 nahajalo še sredi prehoda na nov sistem in so vse motnje v njem šle vsaj uradno na rovaš pomanjkljivega planiranja, so se leta

1954 in 1955 pokazali vsi znaki prave in nevzdržne inflacije; cene so rastle skokoma in uničevale že itak skromno kupno moč plač in mezd. Režim še ni mogel valiti odgovornosti za tak gospodarski razvoj na delavsko samoupravo, saj je komaj dobro zaživela, moral se je utopiti v preiskavo, odkod toliko inflacije. Razlog zanjo ni ležal daleč: cilji prve petletke so rodili globoko neubranost v razvoju posameznih gospodarskih panog, posebno je padal v oči prepad med industrijskim napredkom in kmetijsko zaostalostjo. Praktično se je izražal v sledečem industrijskem položaju: v letih 1953, 1954 in 1955 je bilo končno dovršenih precej velikih tovarn, ki bi bile morale začeti z obratovanjem pravzaprav že tekom petletke. To je bila svetla stran položaja; druga plat je bila slaba. Nove tovarne so zahtevale novih delavcev, novega obratnega kapitala, novih surovin, ki so jih pogosto morali uvoziti. Na obratni kapital za nova podjetja prej ni nihče mislil, sedaj je bilo treba dobiti neutegoma milijarde, ako ne drugače, pa z inflacijo. Na drugi strani so nove tovarne odvekle od podeželja nove delavske sile, ki jih je bilo treba rediti. Zanje pa kmetijstvo ni pridelalo ničesar, ker prvih deset let po zadnji svetovni vojni sploh nič ni napredovalo. Cene deželnim pridelkom so rastle, delavstvo je vključno s povišanjem plač zaslužilo komaj za hrano. Življenjski standard za delovni narod je začel padati, kljub temu, da je industrijska proizvodnja rastle.

Dodati moramo še pripombo, da je deficit v plačilni bilanci rastle tudi v teh letih. Poleg tega pa je v planu o investicijah zavladal nered: federalna vlada se je držala plana, republike, okraji, občine in podjetja pa ne; vsak dinar, ki so ga imele odveč, so investirale kar po svoje v podjetja, ki jih ni predvideval noben plan. Tako divje investiranje je seveda še bolj dvigalo vse cene in dražilo življenje.

Vlada se je leta 1955 začela boriti proti tem pojavom z odločno deflacijsko politiko, ki ni bila predvidena v planu. Vpeljala je omejitve v kreditiranju, uporabi investicijskih in amortizacijskih fondov, povišala davek na promet. Njeni ukrepi so imeli le delen uspeh, zadržali so samo hitrost dviga cen ne pa dviganja samega.

Režim je tudi začutil, da nezadovoljnost med ljudmi hitro raste. Moral je preobrniti gospodarski razvoj v drugo smer, pri čemer pa ni

bistveno spreminjal sistema planiranja. To se je zgodilo jeseni leta 1955. Takrat je režim sklenil, da porine politiko industrializacije na stran in postavi na njeno mesto politiko gospodarske skladnosti. Obveljalo je načelo, da vsako prekomerno razvijanje ene gospodarske panoge spravi v nered celo gospodarstvo in mu more samo škodovati. Obenem so hitro ugotovili, da so morali zaradi pretirane industrializacije zanemarjati kmetijstvo, promet, politiko stabilnih cen, plačilno bilanco in življenjski standard delovnih množic. V znamenju skladnosti so zato potisnili industrijo z njene privilegirane pozicije in dali prednost razvoju kmetijstva in prometa, dvigu življenjskega standarda, uravnovešenju plačilne bilance in stabilizaciji trga. To je še danes merodajna smer v jugoslovanski gospodarski politiki, ki sicer ni zahtevala nobene spremembe v tehniki planiranja, zelo pa spremenila vsebino, namen in pomen posameznih "gospodarskih instrumentov".

V letu 1955 režim ni samo formuliral ciljev nove gospodarske politike, ki naj bi pomenila temeljit odklon od gospodarske smeri, ki so ji sledili v letih 1945-1955; uvidel je tudi potrebo, da planira novo gospodarsko pot na daljšo dobo. Sklenil je, da zopet obnovi gospodarsko petletko pod imenom perspektivnega plana, ki naj bo obenem tudi okvir za letne družbene plane. S pripravo na novo petletko je začel že leta 1955, končal je pa delo šele koncem leta 1957. Sprememba v načinu planiranja ni prišla nepričakovano. Že leta 1952, ko so komunisti izdelali prvi enoletni družbeni plan, so čutili, da je mnoge stvari, predvsem investicije, treba planirati na daljšo dobo, saj se na primer ceste, elektrarne, železnice, kanali itd. ne dajo zgraditi kar v enem letu. Niso pa utegnili, da bi takrat dali svojim občutkom konkretno obliko. Pomagali so si s tem, da je vlada dovolila svojim posameznim organom, da kar na svojo roko izdelujejo perspektivne plane za posamezne gospodarske panoge. Neuspehi z letnimi plani po letu 1952 so jih pa prisilili, da so začeli misliti na planiranje na daljšo dobo. Ker so pa videli, koliko napak so napravili pri dosedanjem planiranju, so postopali pri ustvarjanju nove petletke previdnejše in brez vsake hitrice.

Konec 1955 pomeni torej ne samo začetek novega gospodarskega kurza, ampak tudi začetek priprav za na novo petletko.

Družbeno planiranje v letih 1956-1957

To je doba, ko je režim uvajal novo gospodarsko politiko, ki je imela za cilj več skladnosti v gospodarskem razvoju. Družbena plana za obe leti sta predvidela postopno zmanjšanje investicij v težko industrijo, več investicij v lahko industrijo, promet, posebno pa v kmetijstvo, zmanjšanje primanjkljaja v plačilni bilanci, stabilizacijo cen in izboljšanje življenjskega standarda, posebno za delavstvo in mestno prebivalstvo. Bila je to doba prehoda na novo gospodarsko politiko. Kot vsaka prehodna doba, je tudi ona rodila kup gospodarskih nevšečnosti, ki z njimi nista računala oba letna družbena plana.

V leti 1956 je Jugoslavija imela izredno slabo letino, ki je podrla vse načrte družbenega plana. Narodni dohodek se ni dvignil, kot je bilo kalkulirano. Cene so porastle, dvigala se je pa tudi brezposelnost. Sprememba investicijske politike je spravila nekaj panog težke industrije v krizo, huda zima je zavrla industrijsko proizvodnjo in ovirala promet. Življenjski standard se je dejansko znižal; na kmetih zaradi slabe letine in višjih davkov, v industrijskih centrih in po mestih zaradi nizkih plač in mezd. Pri vsem tem se pa primanjkljaj v plačilni bilanci ni zmanjšal. Tudi delavska produktivnost je zaostala za načrtom.

Vzrok temu pa ni tičal samo v slabi letini, precej je za pogrešno planiranje odgovoren tudi takratni "nedograjeni gospodarski sistem", ki je oviral kot ceklja predvideni gospodarski napredek. Sistem je namreč prevladil precejšen del izvrševanja družbenega plana na delavske svete in lokalne uprave, torej na mestne upravne in gospodarske organe, ki bi morali opravljati svojo dolžnost po navodilih centralne vlade. Ti organi so pa gledali bolj na svoje koristi in so se malo zmenili za družbeni plan in navodila centralne vlade, ki je hotela varovati interese družbene skupnosti.

Šepal je tudi družbeni plan za leto 1957. Bilo je to leto izredno dobre letine, kot je Jugoslavija sploh še nikoli ni imela. Režim se tega ni pravočasno zavedel in ni ukrenil ničesar, kar bi spravilo donos iz kmetijskih pridelkov v okvir družbenega plana. Dovolil je na eni strani veliko povpraševanje po uvoženem blagu, na drugi strani pa ni kontroliral izvoza deželnih pridelkov. Cene so začele rasti, podjetja so dobro zaslužila, občine,

okraji in republike so jim pobrale dobičke in jih vtaknile v neplanirane investicije, povpraševanje po investicijskem blagu je pa zopet pognalo navzgor vse cene, ne samo one za investicijsko blago. Od velike konjunktura so imeli svojo korist tudi vsi javni proračuni. Povečani proračuni so pomenili dodatno povpraševanje po blagu, kar je tudi pripomoglo k splošnemu dviganju cen. Prehitro naraščanje uvoza je povečalo primanjkljaj v plačilni bilanci za okoli 5 milijard dinarjev, in to v kljub gospodarski konjunkturi v letu 1957.

Letna družbena plana za leti 1956 in 1957 sta torej kaj malo prispevala k doseganju ciljev, ki si jih je postavil novi gospodarski kurz: stabilizacija gospodarstva, izboljšanje življenjskega standarda, izboljšanje kmetijske produkcije z agrotehničnimi sredstvi, zmanjšanje deficitov v plačilni bilanci, moderniziranje prometa in predvsem pa ubranost v gospodarskem razvoju. Pokazalo se je, da je jugoslovansko gospodarstvo še zmeraj bolj odvisno od vremena kot od komunističnega planiranja.

Obenem z novim gospodarskim kurzom se je deloma spremenilo tudi besedilo obeh družbenih planov. Razpored vsebine planov je postal preglednejši. Uvodoma je podan kratek pregled gospodarskega razvoja v predhodnem letu, potem so navedeni cilji za produkcijo v posameznih gospodarskih panogah; primeroma skopo je obdelana razdelitev narodnega dohodka. V plan je vključena tudi cela vrsta gospodarskih predpisov, ki se nanašajo na izvrševanje planov. Značilno je, da je skoraj v vsakem vprašanju dana vladi pravica, da določa vse podrobnosti in izdaja primerne odredbe.

Oba plana sta po svojem sestavu in vsebini oznanjevalca bodočega novega petletnega plana. Plan za leto 1957 je bil pa koncem leta 1957 kar naravnost vključen v novo petletko kot njeno prvo leto.

Z družbenim planom za leto 1956 je formalno zaključena doba samostojnih enoletnih gospodarskih planov, ki so se začeli z letom 1952. To je doba prehoda iz komunističnega gospodarskega sistema po ruskem vzorcu na sistem kot si ga zamišljajo jugoslovanski komunisti. Že samo radi tega, ker so padli v prehodno dobo, se plani v podrobnostih razlikujejo drug od drugega, vežejo jih bolj neuspehi kot doseženi cilji. Vsak od teh planov je nov poizkus, kako dati gospodarstvu več prividne

svobode. Noben od poizkusov se v tem oziru ni posrečil. V vsakem družbenem planu je jasno vidno že na prvi pogled, kako drži režim gospodarstvo v rokah z davčno, kreditno in investicijsko politiko in po pooblastilih, ki mu jih dajejo zakoni o družbenih planih. Drugače tudi biti ne more, kjer je vse gospodarstvo razen kmetijskega podružabljeno. Kjer

državni organi stavijo cilje gospodarskemu razvoju in ga tudi kontrolirajo, tam je nosilcu proizvodnje in konsumentu samo odrejena vloga, da se drži vladnih predpisov in namer. Kdor planira gospodarstvo, mu predpisuje smer, ga mora tudi popolnoma kontrolirati, drugače nima nobenega jamstva, da bodo njegovi gospodarski cilji res doseženi.

III. DRUŽBENI PLAN GOSPODARSKEGA RAZVOJA JUGOSLAVIJE

1957 DO 1961 LETA

To je uraden naslov sedanje petletke, ki je bila uzakonjena začetkom decembra 1957, torej leto dni potem, ko jo je vlada v praksi že izvajala.

Plan je plod dveletnega študiranja planske komisije. Vidi se mu na prvi pogled, da se še zmeraj drži osnovnih načel marksizma, da pri tem upošteva vse skušnje, kar si jih je Jugoslavija nabrala tekom desetletnega planiranja, in — kar je morda najvažnejše — da skuša biti originalen, to je ne upošteva načina ruskega planiranja.

Plan sam obstoja iz štirih delov kot njegovi enoletni predhodniki, toda se razlikuje od njih po preglednejši razvrstitvi obravnavanega materiala in po dosti boljši in bolj sistematični in obsežnejši utemeljitvi posameznih njegovih delov. Planu je dodana obširna razlaga zakona. V razlagi niso le obravnavani vsi štirje deli plana, vanj je vključen tudi dosti dober pregled povojnega gospodarskega razvoja in pregled "materialnih in družbenih pogojev za proizvodnjo".

je naravno izražena tudi namera, da socializirajo svobodne kmete.

Kot se vidi ima plan precej veliko število ciljev, ki so od njih nekateri večje veljave v komunističnih očeh, nekateri manjše. Sodeč po duhu plana spadajo v prvo vrsto: ubranost v gospodarskem razvoju, neodvisnost jugoslovanskega gospodarstva od tujine, zvišanje življenjskega standarda in stabilizacija domačega trga. Tem ciljem prvega razreda so podrejeni vsi ostali cilji, torej tudi industrijalizacija, ki je s tem izgubila svoj privilegirani položaj. Plan poudarja samo potrebo po hitrem razvoju elektrarn, premogovnikov in lahke industrije, v kolikor dela potrčno blago, drugače pa postavlja na prvo mesto napredek v kmetijstvu, izboljšanje prometa, reorganizacijo trgovine in vključenje novih delavcev v proizvodnjo. Plan poudarja tudi važnost večje delavne storilnosti in stabilnost cen na domačem trgu in pravi, da sta to dva stebra, ki na njih sloni vse planiranje.

Osnovne smernice

Ekonomsko-politični cilji

so predmet prvega dela plana. Plan navaja kot glavne cilje: hitro in stabilno naraščanje proizvodnje, posebno kmetijske, narodnega dohodka in delavne storilnosti, ki mora biti tako usmerjena, da bo izginil primanjkljaj v plačilni bilanci, da se bo stalno dvigal življenjski standard delovnega ljudstva, da bodo interesi zaostalih pokrajin posebno upoštevani, da bo napredovala decentralizacija gospodarstva in javne uprave s stalnim širjenjem pristojnosti delavskih svetov, občin in okrajev. V planu

gospodarskega razvoja so nakazane v drugem delu petletke. V smislu zakona o petletki bi morala skupna proizvodnja rasti letno z 9.5% ali s skupaj 57.6% za celo dobo. Leta 1961 bi morala njena vrednost znašati 5,172 milijard dinarjev. Od te vsote je treba odbiti letno povprečno 57%; 52% odpade na material, ki je potreben za ustvarjanje skupne proizvodnje, 5% pa znašajo stroški za vzdrževanje in zamenjavo obrabljenih strojev, inventarja itd. V letu 1961 bodo v ta namen smeli porabiti 2,701 milijardo dinarjev.

Onih 43%, ki ostanejo v letnem povprečju,

imenuje plan narodni dohodek, ki je planiran za leto 1961 z 3,171 milijardami. Petletka predvideva sledečo povprečno letno uporabo narodnega dohodka:

Za akumulacijo naj gre povprečno 19.6% (leta 1951 701 milijarda dinarjev); to je davek, ki ga morajo plačevati podjetja v investicijske fonde, predvsem v federalnega; denar je namenjen za investicije v nova in v povečanje obstoječih podjetij. Za osebno potrošnjo prebivalstva in za "družbeni standard" (nova stanovanja, mestni promet, prosveta, kultura, zdravstvo in socialna politika) je v planu določenih letno povprečno 64.1% (za leto 1961 1.430 milijard dinarjev). Za federalno upravo in narodno obrambo je predvidenih 10.6% (v letu 1961 216 milijard dinarjev), za rezerve pa 5.7% (za leto 1961 125 milijard dinarjev). Številke so povedane samo zaradi primerjave. Praktične vrednosti nimajo, kajti niti ciganke, kaj šele komunisti, ne vedo, kakšna bo vrednost dinarja v letu 1961.

Razdelitev narodnega dohodka pove jasno, kako gospodarijo in kaj nameravajo komunisti. Stroški za ustvarjanje skupne proizvodnje so na primer izredno visoki. Temu je kriva ali zaostalost dežele ali pa zanikrno gospodarstvo. Delavske množice dobijo komaj nekaj nad polovico narodnega dohodka; vse ostalo je "nad-vrednost dela", ki ga pobere režim za svoje gospodarjenje.

Petletka pove tudi, koliko bo kdo prispeval v "skupno proizvodnjo". Za leto 1961 so predvideni sledeči prispevki posameznih gospodarskih panog: (v milijardah dinarjev) industrija 2.966, kmetijstvo 979, gozdarstvo 71, stavbarstvo 358, promet 336, trgovina, turizem 278, obrt 252. Prispevek industrije je izredno visok, zelo nizek pa prispevek kmetijstva in gozdarstva. Za gozdarstvo je še umljiv, ker je gozdno bogastvo do dobra izčrpano, ni pa umljiv za kmetijstvo, saj uživa v sedanji petletki privilegiran položaj.

Investicije so ohranile svoj pomen tudi v sedanji petletki. Znašajo v letu 1961 okoli 50% osebnih dohodkov zaposlenega prebivalstva, to je: ako bi odpadle, bi prebivalstvo imelo lahko za 50% višje prejemke. To je prva značilna poteza te planske postavke. So pa še druge. Denar iz investicijskih fondov naj ne gre samo v poslopja in tovarniško opremo, velik del naj bi se porabil tudi za obratni kapital. V prvi petletki na potrebo po obratnem kapitalu sploh niso mislili, ker jim je rojila samo indu-

strializacija po glavi. Kot rečeno, industrija ni več na prvem mestu, prednost imajo kmetijstvo, promet in življenjski standard (stanovanja, vodovodi, ceste in ulice, šole, bolnišnice, socialno skrbstvo itd).

Vkljub vsemu govorjenju o decentralizaciji ostanejo prispevki podjetij k investicijam, znani pod imenom akumulacija, še zmeraj po večini, toda ne popolnoma, centralizirani. Svojih lastnih investicijskih fondov nima samo centralna vlada, ampak tudi republike, okraji, občine in podjetja. Kar je pa najznačilnejše: planske cilje ne presega redno samo industrijska proizvodnja, ampak tudi investiranje. Vlada se že drži mej, ki so predpisane po planu, ne pa tako okraji, občine in podjetja; ti investirajo vsak dinar, ki ga dobijo v roke, iz strahu, da ga jim ne pobere ali pusti zamrzniti centralna vlada. Prekomerne investicije dražijo investicijski material, kar potegne ostale cene navzgor. Tako so investicije preko plana stalen vir inflacije in od leta do leta rušijo kupno moč denarja. Privatna podjetnost je tudi v tej petletki obsojena na hiranje. Plan namreč predvideva, da bodo zasebne investicije (to je predvsem v poljedelstvu) v tej planski dobi ostale na dosedanji višini.

Plan obeta dalje sledeča zboljšanja v življenjskem standardu delovnih množic: napredek v gospodarstvu bo zaposlil letno okoli 120.000 novih delavcev in uradnikov; realni prejemki delavcem in uradnikom bodo rastle letno povprečno za 5.5%, kmetom pa samo 3.5%; pokojnine in ostale socialne dajatve ostanejo neokrnjene. Zaradi povečanih realnih prejemkov bodo konsumentje lahko porabili več denarja za obleko in obutev, gospodinjske predmete in stanovanjske udobnosti. Vkljub temu bodo pa morali dati še zmeraj 46% prejemkov za hrano, 9% za tobak in pijačo, zato pa samo 6.9% za stanovanje. Iz take uporabe dohodkov se da zaključiti, da bo življenjski standard tudi v letu 1961 precej pičel, ako bi ga primerjali s standardom, ki smo nanj navajeni v svobodnem svetu.

Vse te dobrrote so pa vezane na sledeča pogoja: delavci morajo povišati svojo delovno storilnost; delavci se morajo tudi potruditi, da se bolj usposobijo za svoje delo. Plan pravi kar naravnost, da je treba izpolniti oba pogoja, drugače ne bo večjih mezd. Da je stvar mišljena zares, se vidi po tem, da plan hoče uveljaviti prav povsod plače in mezde po

“učinku”; to je: pravilo in cilj je akordno delo, posamič ali v skupinah.

V poglavju o družbenem standardu plan ne razvija nobenih novih idej, ponavlja, kar je bilo že povedano v prejšnjih planih; spremembe so samo številke. Tako, na primer pravi plan, da bo treba skrbeti vsako leto za novih 140.000 študentov, da bodo v petletki postavili 200.000 stanovanj, to je na 80 ljudi eno stanovanje v petih letih. Tudi za državne organe in narodno obrambo plan ne navaja nobenih posebnosti. Trdi, da bo za ta namen dosti, ako gospodarstvo žrtvuje letno 162-172 milijard dinarjev. Končno izločuje iz narodnega dohodka okoli 125 milijard dinarjev kot rezervo za intervencije na trgu, ako bi cene začele prehitro ali preobsežno skakati, in v zunanji trgovini, ako bi se nepričakovano pojavil velik začasen primanjkljaj. To je novost, ki je prejšnji družbeni plani niso poznali.

Plan dodaja še nekaj besedi o zunanji trgovini odnosno o plačilni bilanci in o podpiranju gospodarsko zaostalih krajev.

Da bi postopoma zmanjševal primanjkljaj v plačilni bilanci, plan predvideva sledeče ukrepe: povečati proizvodnjo domačih industrijskih surovin, povečati izvoz določenih industrijskih izdelkov, zmanjšati uvoz deželnih pridelkov, razvijati tranzitni promet in turizem. Ako vse to ne bi zadostovalo, je treba pravočasno skrbeti za posojila v tujini. Plan trdi, da ima potrebna posojila za dobo do leta 1961. že zagotovljena. Pri vsem tem je pa treba držati zunanjo trgovino pod strogo kontrolo. Plan pa ne upa trditi, da bo s pomočjo teh ukrepov prišla plačilna bilanca leta 1961 že v ravnovesje.

Plan označuje kot gospodarsko zaostala področja v prvi vrsti Macedonijo, Črnogoro in Kosovsko-metohijsko oblast. Zanje so predvidene sledeče podpore: Macedoniji 80 milijard dinarjev. Kosovsko-metohijski oblasti 50 milijard, Črnigori je obetano financiranje železnice, elektrarne, luk, ladij in aluminijevega kombinata, ki bi sam stal samo Jugoslavijo nad 64 milijard dinarjev. Da ne bo zamere, je nekaj manjših podpor obljubljen tudi ostalim republikam, tako na primer Sloveniji za gospodarski razvoj Kopra.

Na koncu drugega dela zakona je posebno poglavje posvečeno še zaposlenosti in delovni storilnosti, da se ponovno poudari važnost tega činitelja v proizvodnji, ki se imenuje človeško delo. Kot že povedano, bo treba do leta 1961 zaposliti nad 600.000 mladih delavcev.

Skušnja govori, da bo njihova pomanjkljiva kvalifikacija pravo breme za gospodarstvo; zato nalaga plan vsem interesentom dolžnost, naj takoj organizirajo ustanove za strokovno izobraževanje mladine in obenem zahtevajo tudi od že zaposlenih delavcev več napora zaboljšanje njihove usposobljenosti. Kako strašno hudo pa mora biti z delovno storilnostjo, pove zakon zelo nazorno z zahtevo, da se mora povprečna letna delovna storilnost dvigniti kar za 7.5%. To je tako neverjetno visok odstotek, da mora zakon sam priznati, da je “relativno visok”. Zakon ne daje upanja, da bi nizka delovna storilnost bila res tako zelo zboljšana v tako kratki dobi.

Tretji del zakona

o planu obravnava podrobno “razvoj proizvodnih področij”, torej problem, ki ga drugi del kar preskoči. Planiranje proizvodnje na posameznih področjih je res obsežno in dobre dokumentirano, pri čemer pa navaja malo takih okoliščin, ki bi dajale upanje, da bo plan produkcije res dosežen.

Najobširnejše je obravnavan naravno planirani napredek v industriji. Industrija naj se razvija tako, da bo lahko veliko izvažala in proizvajala tako blago, ki ga je treba sedaj še uvažati. Dalje je treba povečati proizvodnjo elektrike, premoga in nafte, ki jih industrija rabi kot pogonska sredstva. Industrija mora napeti tudi vse sile, da proizvaja tiste industrijske surovine in tisto industrijsko opremo, ki jih dežela sedaj še uvažja. Končno naj industrija posveti vso pozornost produkciji potrošnega blaga.

Plan predvideva, da bo industrijska proizvodnja rastla povprečno 11% na leto, kar se bo dalo doseči z večjo delovno storilnostjo in z boljšo izrabo tovarniške zmogljivosti, deloma pa tudi s povečavo obstoječih in postavljanjem novih tovarn; da bo dosežen ta namen, bodo v industrijo vtaknili letno povprečno 175 milijard dinarjev. Investicijskega kapitala bodo deležne predvsem: elektrarne, premogovniki in sledeče industrijske panoge: barvne kovine, kemična in strojna industrija ter industrija potrošnega blaga. Za vsako teh industrijskih panog je v grobem naznačen investicijski program, ki se včasih spušča v podrobnosti.

Plan o industriji pove dosti jasno, da so bili sestavljalki petletke s srcem še zmeraj v industriji, akoravno ji v planu ni priznana

nobena prednost več. Skoraj isto važnost kot na industrijo polaga plan na razvoj stavbarstva. K temu ga sili več okoliščin: grozna tehnična zaostalost stavbenih podjetij, katastrofalno pomanjkanje stanovanj, premajhna produkcija stavbenega materiala, pomanjkanje iz vežbanega delavstva in hudo pomanjkanje stavbenih obrtnikov. Zato hoče plan investirati v tehnično opremo stavbenih podjetij 69 milijard dinarjev, v tovarne za gradbeni material 18 milijard itd. Plan upa, da bo stavbeno gibanje rastle za letno povprečno 11%, seveda mora kot pogoj rasti tudi delovna storilnost z 8% letno.

Plan se spušta v podrobno obravnavanje kmetijstva, ki mu prisodi osnoven pomen v gospodarskem napredku. Kmetijstvu daje sledeče naloge: povečati je treba donos pšenice in koruze, da hrane ne bo treba več uvažati; povečati je treba proizvodnjo industrijskih rastlin in semen: oljnatih semen, sladkorne repe, lanu in konoplje, tobaka in hmelja, da bo dežela imela dosti regenerativnih industrijskih surovin in potem še za izvoz. Podobne cilje morajo zasledovati tudi živinoreja, sadjarstvo, proizvodnja sočivja, vinogradništvo in ribarstvo. Da podčrta važnost kmetijstva, dodeljuje plan tej panogi velike investicijske kapitale: 134 milijard je namenjeno v investicije za poljedelsko industrijo, 70 milijard v trgovinsko mrežo za deželne pridelke, 35 milijard za melioracije itd.

To pa je samo prvi del plana za kmetijstvo, drugi del je važnejši. Pove kar naravnost, da bodo dobrot petletke deležna samo državna posestva, državne ekonomije in kolhozi, posebno bodo upoštevane splošne kmetijske zadruge, ki se bodo pa morale odkupiti za ta privilegij: dobile so namreč nalogo, da pritegnejo nase svobodnega kmeta po "sodelovanju" to je: pomagale mu bodo obdelovati s stroji zemljo, gojiti živinorejo, sadjerejo itd., odkupovale bodo kmetske pridelke, dajale kredite in ga tako spravile v gospodarsko odvisnost. Ako bi se kmet obotavljal, ga bo režim privil z davki. To je, kar imenuje režim "socialistično preobrazbo vasi". Plan že kar računa s tem, da bo "sodelovanje" uničilo samostojno gospodarsko delo svobodnega kmeta.

Plan končno opisuje, kako naj se razvija gozdarstvo, promet, trgovina, turizem in obrt. Vkljub obširnosti planiranja v teh panogah, plan ne daje nobenih novih idej ali pobud za doseg precej visoko postavljenih ciljev.

Četrti del zakona

pa razočara. Nosi naslov: ostvarjanje plana. Pravi, da je predpogoj za izvedbo plana "razvijanje socialističnih družbenih odnosov", krepitev samouprave v podjetjih in občinah. Kjer še ni zadosti "socialističnih odnosov", je treba naročiti zadrugam, da jih ustvarijo. Kako, je bilo povedano pri obravnavanju kmetijstva. Da bi pa delavski sveti in ljudski odbori imeli lažje delo, je treba poskrbeti, da bodo njihove pravice in dolžnosti uzakonjene in da se taki zakoni ne bodo smeli menjavati kar od leta do leta. Na drugi strani pa morajo "organi družbene skupnosti", to je okraji, republike, strokovna združenja, zbornice, delavski sindikati in partija izrabiti ves svoj vpliv in vse svoje pravice, da bodo delavski sveti in ljudski odbori postopali zmeraj strogo v duhu zakona o planu in zastavili vse svoje sile, da bo plan leta 1961 uresničen. Delovne ljudi je pa treba neprestano prepričevati, da mora biti delo plačano "po učinku" in ne na uro, dočim morajo mezde in plače istočasno biti odvisne tudi od poslovnega uspeha pozameznih podjetij.

Republike, okraji, občine in podjetja morajo naravno izdelati po smernicah državne petletke svoje lastne petletne plane in v njihovem okviru tudi letne plane.

Poglavje o ostvarjanju petletke je torej v glavnem zbirka moralnih nauk in pozivov na žrtve; vse skupaj naj temelji na slepi pokornosti idejam, številkam in navodilom, ki so napisane v petletki.

V prilogi k zakonu so sicer gornje misli nekoliko podrobneše razpredene, toda v bistvu ne povedo nič novega. Govore o tem, da je treba podjetjem omogočiti, da bodo imela več obratnega kapitala kot do lanskega leta, da je treba zmogljivost podjetij bolj racionalno izrabljati, da je treba nove gospodarske zgradbe hitreje zidati in jih tudi hitreje opremiti s stroji in založiti s surovinami. Treba je dalje pravočasno poskrbeti, da bo prišlo do zaposlitve novih 600.000 delavcev, da bodo prej dobili primerno strokovno izobrazbo in da bodo tudi primerno zgrajeni v svetovno nazornem pogledu. Ponovno je poudarjena važnost prave kadsrke politike in potreba po znanstveno raziskovalnem delu. Zanimivo je, da priloga na koncu prorokuje počasno propadanje "individualnih producentov" (kmetov in obrtnikov). Leta 1961 bodo imeli individualni pro-

ducentje le še 18% vseh "proizvajalnih sredstev" v svojih rokah, na narodnem donosu bodo pa udeleženi le še s 15%.

Slovenija in nova petletka

V štirinajstem poglavju priloge, ki nosi naslov: Regionalni razvoj, so dani nekateri podatki, kako si plan zamišlja gospodarski razvoj posameznih republik. Problem je naznačen le z nekaj številkami, ki povedo o Sloveniji tole.

V letih 1956-1961 se bo letni kosmati gospodarski donos za celo državo povečal za 157.5%, za Slovenijo samo za 143.3%. Pri vseh ostalih republikah se bo gibal na državnem povprečju, le v Črnigori bo zlezel na 207.4%, v glavnem na račun Slovenije. Letni prirastek na donosu bi v tej dobi znašal v Sloveniji 7.4%, torej nekaj manj kot v letih 1952-1956; državno letno povprečje bi se pa dvignilo od 4.9% v letih 1952-1956 na 9.5% v letih 1956-1961. V vseh ostalih republikah bi bil porast večji v letih 1956-1961 kot v letih 1952-1956.

Temu primerno bo vladal skoraj isti odnos pri naraščanju narodnega dohodka. Povprečni narodni dohodek za vso državo se bo dvignil v letih 1956-1961 na 154.4%, v Sloveniji pa samo na 143.4%. V vseh ostalih republikah se bo gibal na državnem povprečju, v Črni gori bo zlezel na 184.3%.

Dosledno ne bo mogel porasti tudi delež Slovenije na državnem narodnem dohodku. Dočim je leta 1956 znašal še 15.8% ali 233 milijard dinarjev, bo znašal leta 1961 samo še 14.7% ali 333 milijard. V vseh ostalih republikah bo delež ostal nespremenjen, pri nekaterih republikah bo še celo malo narastel.

Kot smo že rekli, številke v planu ne pomenijo dosti, kvečjemu kažejo na smer gospodarskega razvoja in napredka. So pa razumljive iz stvarnih razlogov.

Cilj nove petletke je harmonija, izravnanje, pomoč gospodarsko zaostalim pokrajinam. Petletka daje prednost kmetijski proizvodnji, prometu, produkciji industrijskih surovin, izrabi prirodnih bogastev, dvigu življenjskega standarda, Slovenija pa nima ne surovin (razen vodnih sil in nafte), nima pomembnejšega kmetijstva, je ne smatrajo za gospodarsko zaostalo pokrajino, ima primeroma visok življenjski standard. Ako se opiramo samo na cilje nove petletke, moramo priznati, da Slovenija zan-

jo ni vredna zanimanja. Ima kvečjemu primeroma dobro organizarno predelovalno industrijo, ki lahko veliko pripomore k izboljšanju življenjskega standarda s svojimi dobrimi industrijskimi izdelki in tudi pomaga zmanjšati primanjkljaj v plačilni bilanci z izvozom industrijskega blaga, turizmom in tranzitnim železniškim prometom. Zato je razumljivo, da ni vključen v plan noben ukrep, ki bi koristil samo Sloveniji.

V Sloveniji niso baje zadovoljni z novim petletnim planom, ne morda samo zato, ker nima za Slovenijo posebnih ugodnosti, ampak zato, ker se morda upravičeno bojijo, da bo nova petletka služila kot kanal za "prelivanje" slovenskega narodnega dohodka v druge republike.

Izvrševanje nove petletke

Povedali smo že, da gospodarski razvoj v prvem letu nove petletke (1957) ni dosegal ciljev, ki mu jih je postavil plan, in omenili tudi razloge, zakaj je do tega prišlo. Komunisti sami so v debati o planu za leto 1958 morali priznati, da "leto 1957 ne more ravno služiti popolnoma kot vzor splošne harmonije, nasprotno, leto bi moglo dati elemente za negativno primerjavo v raznih smereh". Taki "negativni elementi" so ležali na dlani: primanjkljaj v plačilni bilanci je rasteł naprej v kljub izredno dobri letini; cene so stalno lezele navzgor in sproti uničevale vse dobrote povišanja plač in mezd; investicije so prekoračile plan za kakih 5 milijard dinarjev, federalni proračun in socialne dajatve so se povečale za več kot 18% napram letu 1956, tako, da je režim sam trdil, da so dosegle skrajno mejo, ki jo more še prenesti gospodarstvo. Moremo torej smatrati kot dejstvo, da se planiranje v prvem letu nove petletke ni ravno posrečilo.

Vkljub temu je pa režim zamislil družbeni plan za leto 1958 točno po idejah petletke. To je razumljivo. Nova petletka je bila uzakonjena začetkom decembra 1957, družbeni plan za leto 1958 pa koncem decembra istega leta. Režim je takrat živel bolj pod vtisom idej, izraženih v petletki, kot pod skušnjo, ki jo je že napravil s planom za leto 1957. Cilji za leto 1958 so ostali nespremenjeni, skromnejši so samo v številkah; ni namreč verjetno, da bi dežela imela vsako leto rekordno letino. Vkljub temu pa v teku prvega pol leta 1958 cilji niso

bili doseženi ravno na dveh področjih, ki sta režimu posebno prirastla k srcu: na eni strani ni mogoče opaziti, da bi se raven cen stabilizirala, pri tem pa se dvignil življenjski standard. Cene rastejo, deficit raste, investicije ne gredo po planu; na drugi strani pa se je pojavila nova nevarnost v preveč samostojnem gospodarjenju delavskih svetov, občin, okrajev. Delavski sveti so dobili nekaj več svobode v določanju mezd in plač in hočejo naravno izrabiti priliko in zboljšati prejemke delovnih ljudi ne glede na to, ali je to predvideno v planu ali ne

Na podobnem stališču stojijo podjetja, občine in okraji v vprašanju investicij; kar imajo dohodkov, jih vtikajo v investicije in se ne menijo za cilje, postavljene v družbenem planu. Režim ima v tem pogledu slabe skušnje, ne zaupa delavskim svetom, ne lokalnim samoupravam; zato je letos že v prvi polovici leta uveljavil celo vrsto ukrepov, ki naj omejijo pravice podjetij in lokalnih samouprav in jih prisilijo, da se pri svojem gospodarjenju držijo navodil družbenega plana. Značilno je, da je režim moral letos začeti spreminjati predpise za izvrševanje plana že v prvem semestru; v prejšnjih letih je opravil to nehvaležno nalogo šele v drugi polovici poslovnega leta. K novi taktiki sta ga gotovo silili dve okolnosti, ki v planu nista predvideni: ponovni spor z Rusijo, ki je našel svoj odsev v jugoslovanski zunanji trgovini in izvajanju investicij, ter sedanja mednarodna gospodarska kriza, ki je že prvega pol leta spravila v nered jugoslovansko zunanjo trgovino. Režim je že napovedal koncem spomladi, da bo moral vse to upoštevati pri sestavljanju družbenega plana za leto 1959.

Planiranje in gospodarstvo: teorija in praksa

V prilogi k zakonu o novi petletki je vključeno posebno poglavje, ki pove kako režim sam presoja gospodarski razvoj po letu 1947 in pred letom 1957. Njegova sodba je taka, da je gospodarstvo šlo svojo pot in se ni dosti oziralo na planiranje. Naj navedemo le nekaj značilnih podatkov iz tega poglavja.

“Razvoj gospodarstva ni bil uravnotežen”, trdi poročilo. Deli se lahko v tri dobe:

Prva doba od leta 1947 do 1949 je doba gos-

podarskega razmaha, ki ni bil toliko plod planiranega gospodarjenja kot izrabe predvojnih tovarniških zmogljivosti. Vse oblike produkcije in konsuma so hitro rastle.

Druga doba (1950-1952) je doba krize na vseh gospodarskih področjih. Kriza je bila izzvana po dogodkih, ki jih plan ni predvidel: sušna leta, kominformski gospodarski bojkot, po stavljanje vojne industrije itd. Tovarne so obratovale le delno, brezposelnost je postala stalen pojav, kmetijska proizvodnja je hiralala, zato je pa rastel primanjkljaj v plačilni bilanci in zadolženost v tujini. Vse to je imelo za posledico, da je “osebna potrošnja tudi padala in bila leta 1952 na najnižji ravni med vso povojno dobo”. Hujše uradne obdobje planiranja med leti 1947 in 1952 si le težko zamislimo.

V tretji dobi (1953-1956) se je začel “proces požitve gospodarstva”. Industrijska proizvodnja je stalno rastla, nezaposlenost je pojemala, v industrializaciji so prišle do veljave ideje o potrebi uravnovešene industrijske proizvodnje, kmetijska proizvodnja je pa še zmeraj padala. O tem govorijo uradne številke tole:

	1947	1953	1956
Narodni dohodek je bil	100	132	152
Industrijska proizvodnja	100	151	220
Kmetijska proizvodnja	100	121	107

Pri tem je treba upoštevati, da sta bili tudi leti 1954 in 1956 sušni leti.

“Proces požitve gospodarstva” je šel na račun inflacije in življenjskega standarda, kar potrjuje sledeče številke: osebna potrošnja se je v tretjem razdobju dvignila za 19,8%; medtem so pa cene za deželne pridelke zlezele nazgor za 39,2% in cene za obrtne izdelke in usluge za 46,3%. V samostojnih letnih planih iz te dobe so pa še zmeraj planirali stabilizacije cen, zboljšanje življenjskega standarda itd.

Podobno so spodleteli vsi plani za polno zaposlitev prebivalstva. V letih 1950-1956 je prebivalstvo narastlo za 1.540.000 ljudi. V štirih od sedmih let te dobe je zaposlenost padala, v treh pa rastla; saldo pa pove, da je zaposlenost narastla teh sedmih letih za okroglo 100.000 ljudi.

Podobno sliko daje tudi zunanja trgovina, ki je zaključena vsako leto z večjim primanjklja-

jem. Po uradnih podatkih je znašal letni povprečni izvoz v letih 1935-1939 88,1 milijard dinarjev, uvoz pa 80,6 milijard; pred vojno smo imeli torej v zunanji trgovini povprečni letni prebitek v višini 7,5 milijard dinarjev. Po vojni je pa ravno narobe; izvoz v dobi 1948-1956 je znašal letno poprečno 69,8 milijard dinarjev, uvoz pa 106,5 milijard; povprečni letni primanjkljaj je torej znašal kar 36,7 milijard dinarjev, pri tem pa je kazal stalno tendenco dvigovanja. Temu primerno je rastla zadolženost v tujini ne glede na stalno podpiranje od strani

zapadnega sveta, česar pred vojno sploh nismo poznali.

Vsak drug režim bi se pri takih neuspehih planiranja zamislil in se vprašal, ali ima take vrste planiranje sploh kak smisel. Morda se take misli vzbujajo tudi v komunističnih glavah, pa se ne upajo na tako vprašanje odgovoriti. V teoretičnem oziru jim kaj takega prepoveduje marksizem; v praktičnem pogledu pa ne morejo najti nobenega drugega nadomestka za svobodno iniciativo kot centralizirano družbeno planiranje.

SKLEP

Nihče ne bi mogel oporekati, da jugoslovanski komunisti niso mnogo napredovali v tehniki planiranja. Razlika med prvo in drugo petletko je kakor noč in dan. Ako prezremo v zakonu o drugi petletki s prilogo vred vse cilje in propagandno navlako, moramo priznati, da je prav interesantna gospodarska razprava, ki se trudi, da bi bila stvarna in nepristanska, kolikor je kaj takega sploh mogoče v totalitarnih režimih. Dobro in pregledno besedilo zakona o novi petletki seveda ne more popraviti vseh napačnih nazorov o gospodarstvu, ki so

utelešeni v komunistični filozofiji. Neuspehi s planiranjem jih bodo silili iskati nova pota za plansko urejanje gospodarskega življenja. Zidali bodo pri tem na pesku: planiranje je in bo ostalo samo nadomestek za zasebno gospodarsko podjetnost. Samo na zasebno gospodarsko podjetnost je mogoče v določenih mejah vplivati s planiranjem. Kjer je sploh ni, tolče planiranje v prazno, pa naj bo v teoriji še tako utemeljeno in do podrobnosti premišljeno in izdelano.

Koroška - naša boleča rana

V našem Zborniku smo leta 1956 objavili temeljito razpravo dr. Lojzeta Kuharja: Po glavje iz tragedije koroških Slovencev, kjer nam pisatelj na podlagi dokumentov, ki jih je potrpežljivo iskal po raznih državnih arhivih, pokaže, kako je nam neprijazen tok velike politike odločilno vplival na tragičen zaključek koroške žaloigre po prvi svetovni vojni: izgubljeni plebiscit in s tem priključitev skoro vsega slovenskega koroškega ozemlja k Avstriji in tako predajo petih odstotkov našega naroda novemu potujočevalnemu navalu, sedaj pod navidezno legalno obliko.

Ob štiridesetletnici teh dogodkov si moramo zastaviti še eno vprašanje: Ali je osvobodena domovina storila napram Koroški svojo dolžnost? Kaj smo storili in česa nismo storili, da bi bil izid za nas ugodnejši?

Veliko napak smo napravili. Morda je bila največja ta, da smo zaupali v mednarodno pravico. Slovite štirinajstere Wilsonove točke so proglašale samoodločbo vsem narodom kot osnovo, na kateri bo zgrajen povojni svet. Čakali smo, da nam odmerijo, kar nam gre, pozabili pa smo iti iskat, kar je bilo našega. Pa smo se zmotili. Le to nam je ostalo, kar smo si vzeli takoj: Maribor in obmejne kraje na Štajerskem, ki jih je general Majster s svojimi vojniki skoro na svojo roko zasedel, in Mežiško dolino po Malgajevi zaslugi.

Italija, ki je imela slabe vojake, pa dobro diplomacijo, si je pravočasno zagotovila kos našega ozemlja z Londonsko pogodbo, pa je vendar takoj zasedla svoj delež, pa še čez, saj je prišla laška vojska prav do Vrhnike. In je končno dobila več, kakor ji je priznala London-ska pogodba.

Samostojna Slovenija je leta 1918 v sklopu Nar. veča nastala takorekoč čez noč. Sto reči je bilo treba urediti, da je bilo mogoče pognati novi upravni stroj v tek. Stotisoči vojakov, vseh mogočih narodnosti, so se tiste dni pomikali preko naše dežele na svoje domove in množice slovenskih vojakov so se z vseh stra-

ni razpadle monarhije vračale domov, po več kot štirih letih vojnega gorja in trpljenja. Večina jih je ubrala najbližjo pot proti domu, veliko posameznikov, pa tudi cele edinice s svojimi oficirji pa so se ponudile narodni vladi v Ljubljani v pomoč. Pa so jih ljubeznivo odslovili, rekoč, da jih ne potrebujejo. Tako je Koroška ostala sama sebi prepuščena.

Kdor bi stvari od daleč gledal, bi morda dejal, da je prav tako. Koroški Slovenci naj se na podlagi samoodločbe narodov sami organizirajo, sami postavijo svoje župane in upravne uradnike, sami uredijo varnostno službo, pa proglase svojo željo, da se priključijo novonastali državi Sloveniji. Kdor pa je poznal razmere na Koroškem, je moral vedeti, da koroški Slovenci tega niso mogli narediti.

Koroška je zibelka slovenstva. Pred stoletji je bila skoro popolnoma slovenska. Pod stalnim pritiskom močnejšega nemškega sosesa so se slovenske narodnostne meje polagoma pomikale proti jugu. Sprva je ponemčevanje Koroške bilo bolj slučajno, kot načrtno. Načrtno zatiranje slovenskega življa na Koroškem se je začelo šele z nastopom vsenemškega nacionalizma v Avstriji, ki ga je država z vsemi sredstvi podpirala.

Stara Avstrija je bila mešanica narodov: Čehov, Slovakov, Poljakov, Rumunov, Madjarov, Srbov, Hrvatov, Slovencev, Italijanov, Ukrajincev in Nemcev. Nemci so bili manjšina, vendar je imela Avstrija popolnoma nemško upravo, nemški uradni jezik in na vseh važnih mestih le nemško uradništvo. Nenemški uradniki so prišli na vidnejša mesta le, če so bili napram Dunaju uslužni in še tako so dobili službena mesta navadno izven svoje ožje domovine. Tako se je dogajalo, da so po slovenski zemlji vsa važnejša uradniška mesta zasedli Nemci, ne le v obrobni deželah, ampak celo v slovenskem središču Ljubljani.

Upravna razdelitev cesarske Avstrije je bila za Slovence velika nesreča. Slovenci so bili razdeljeni na sledeče "kronovine": Kranjska, šta-

gerska, Madžarska, Goriška, Trst, Istra in Koroška. Skoro dve tretjini našega naroda sta živeli izven Kranjske. Po vseh drugih deželah, razen na Kranjskem, so bili Slovenci manjšina. To se je zlasti poznalo na štajerskem in Koroškem, kjer je nemški šovinizem napel vse sile, da bi slovensko manjšino ponemčil. Avstrijske dežele so imele skromno avtonomijo z omejeno zakonodajo, ki pa je bila vendar zadostna, da so lahko po deželnih odborih in deželnih vladah krojili pravico v korist močnejšemu in v škodo šibkejšemu, zlasti pri ustanavljanju ljudskih šol in nastavitvi učiteljev, pri ustanavljanju in nadzorstvu nad društvi, pri dovoljevanju obrtnih pravic in podobnih zadevah, preko katerih imajo širše ljudske plasti največ stika z nadrejenimi oblastmi.

Nikjer se zloraba oblasti večine v škodo manjšine ni tako poznala kakor na Koroškem. Na šole v slovenskih krajih je prihajalo nemško govoreče, ali nemški misleče učiteljstvo, ki je mladino vzgajalo po znanem glasu: Deutsch ist nobel, windisch ist schief! Otroci slovensko zavednih staršev so bili prezirani in slabo redovani. Društvenemu delovanju Slovencev so se stavile neprestane ovire. Nemštvo je po slovenskih krajih zlasti krepilo gospodarsko moč svojih pristašev, izrabljajoč gospodarsko šibki element med Slovenci. Če je bilo na prodaj slovensko posestvo zaradi prezadolženosti ali iz kakega drugega razloga, se je gotovo pojavil nemški kupec, ki mu je nemški denarni zavod dal kredit, da je lahko sedel na slovensko zemljo. Prihajali so nemški gostilničarji, nemški obrtniki, trgovci in mali industrijci, podprti z zadostnimi in cenenimi krediti, in se vgnezdili po slovenskih koroških vaseh. Navadno so bili ti ljudje borbeni pristaši velenemškega gibanja "Los von Rom" in tako je slovenski duhovnik na Koroškem, skoro edina odporna postavka v boju proti ponemčevanju, dobil v svojo župnijo skupino ljudi, ki so mu na vse načine onemogočali ne le delo v cerkvi v narodnem duhu, ampak mu nemalokrat onemogočili bivanje med svojimi ljudmi.

Izredno škodo sta slovenskemu življu na Koroškem, pa tudi drugod, povzročili dve potujočevalni organizaciji, ki jih je z obilnimi prispevki podpiral ves nemški narod: nemški Schulverein in Suedmark.

Schulverein je ustanavljal po slovenskih krajih nemške šole, naravnost razkošno opremljene, ki so učencem nudile vrsto udobnosti, ki

jih deželne šole niso mogle. Marsikateri narodno nezaveden slovenski človek je poslal svoje otroke v te potujočevalnice, češ, da se bo otrok priučil nemščini, pozabil pa je pri tem, da mu bo šola ubila ljubezen do lastnega naroda, kar se je skoro vedno zgodilo.

Suedmark je bilo nemško propagandno društvo, nekako tako, kot sta bili v našem smislu Ciril-Methodova družba in Slovenska straža. Suedmarka je imela članstvo po vsej nemški Avstriji in po Nemčiji in je razpolagala v velikimi denarnimi sredstvi in podporo nemškega uradništva in zasebnih nemških mogotcev. Ta organizacija je vodila naseljevanje nemškega življa po slovenski zemlji, ustanavljala gospodarske postojanke, ki so imele namen zaslužniti slovenskega človeka, zidala po mestih velike palače. Deusches Haus so jim rekli, kjer je bilo zbirališče nemštva, po vseh važnejših slovenskih krajih pa nemške društvene domove, ki so po svoji razkošnosti presegali skromne slovenske društvene domove. Suedmarka je ustanavljala prosvetne, telovadne in družbene organizacije, prirejala zborovanja in izlete in fanatično iskala vedno novih načinov, da bi dokazala svojim ljudem in svetu moč in veljavo nemštva ter brezpomembnost, zaostalost in propadanje slovenskega življa. Njena naloga je bila "graditi nemški most do Adrije" preko slovenskih razvalin.

Ne smemo se čuditi, če sta ti dve organizaciji napravili na Koroškem toliko nepopravljive škode. Vzgojili sta mnogo nemčurjev, narodnostno trdnjše pa navdali s strahom in občutkom manjvrednosti. Tako se je zgodilo, da je znaten del slovenskega življa na Koroškem sicer še čutil po slovensko, manjkala pa mu je borbenost, ki je v odločilnih trenutkih narodnega življenja nujno potrebna.

S tem seveda nočemo reči, da Slovenci na Koroškem v obrambo svojih pravic niso ničesar storili. Bilo jih je veliko, med inteligenti in med preprostimi ljudmi, ki so se junaško borili proti nemškemu valu. Mohorjeva družba je imela do plebiscita svoj sedež v Celovcu, tednik "Mir" je izhajal ravnotam, gospodinj-ska šola v Rožu, prosvetne organizacije po podeželju, slovenske knjižnice, dobri pevski zbori, predavanja in skupna zborovanja itd. — so budili narodno zavest in branili šibki slovenski življenj pred navalom nemštva. Tudi centralne slovenske narodnoobrambne organizacije so marsikje priskočile na pomoč, čeprav

Nadporočnik Franjo Malgaj

ta pomoč ni bila v nikakem razmerju z onimi na nasprotni strani.

Velika ovira za smotrno narodnoobrambno delo je bila že omenjena razdelitev slovenskega ozemlja na razne avstrijske dežele. Stoletja trajajoče upravne meje med različnimi deželami, želja deželnih oblastnikov, da bi v okviru skromne avtonomije, ki so jo dežele imele, izoblikovali svojo pokrajino malo drugače, kakor sosedje, je tudi med Slovenci pustila sledove lokalnega patriotizma. Slovenci smo bili, že res, vendar smo bili kranjski, štajerski, koroški, primorski in prekmurski Slovenci. Radi smo se preko deželnih meja gledali z nekakim nezaupanjem, ki sicer ni bilo tragično, je pa bilo razpoka, ki je šibila našo narodno enotnost.

Koroško je delila od središča Slovenije gorska veriga Karavank, Kamniških in Savinjskih planin, ki so otežkočale osebni in gospodarski stik. To ni bilo le v škodo medsebojnemu poznanju, ampak je navdajalo slovenske Korošce z resno skrbjo, kam s pridelki, če jim državna meja preseče stik z dosedanjimi tržišči, Celovcem, Beljakom in letovišči, ki bi ostala onkraj meje. Karavanški gorski hrbet je bil tudi povod, da so na mirovni konferenci Avstriji in njihovi prijatelji zahtevali vso Koroško zase, češ, da v Jugoslaviji slovenska Koroška nima gospodarskih možnosti za obstoj. Morda je bila prav ta točka tista, ki je odločila plebiscit v našo škodo...

Iz teh na kratko naštetih dejstev lahko vidimo, da je bila Koroška v odločilnih dneh svoje zgodovine nezmožna, da bi s svojimi ljudmi rešila vprašanje svoje narodnodržavne priпадnosti.

Dolžnost vseh Slovencev bi bila tedaj, da bi to vprašanje rešili v svojo korist. Pa te dolžnosti nismo izpolnili, vsaj v polni meri ne. Ne smemo reči, da se ni ničesar storilo. Narodna vlada v Ljubljani je takoj uvedla svojo upravo po okrajih in občinah s sodelovanjem koroških narodnjakov. Prav tako so se takoj odprle slovenske šole. Vendar ni bilo mogoče razgibati slovenskih ljudskih mas do tiste stopnje, kakor bi bilo treba. Prevelik je bil odstotek tistih, ki so se spremenili v nevtralce in čakali, kako se bodo stvari razvijale.

Nepopravljiva napaka, ki smo jo Slovenci tiste dni storili, je bila v tem, da nismo slovenski stvari na Koroškem dali tistega poudarka, ki ga ob takih prilikah more dati le urejena oborožena sila, ki s svojo navzočnostjo jamči osebno varnost prebivalstva in daje značaj resnosti ukrepom upravnih oblasti in zakonom.

Ljudje, ki so prav gledali na te stvari, so kot glas vpijočega v puščavi opozarjali na nujnost vojaške zasedbe slovenskega koroškega ozemlja, a odziva ni bilo. Slovenija se je v tistih dneh spremenila v najbolj miroljubno deželo na svetu. Hiteli smo demobilizirati, pozabili pa organizirati na novo. Res je, da je med vračajočimi se vojaki bilo le malo takih, ki jim je dišala vojaška služba po vsem tem, kar so med vojno prestali, vendar je bilo tudi mnogo idealistov, ki so bili pripravljeni sodelovati pri vojaški zasedbi Koroške. Ko so ti videli, da uradni krogi ničesar ne ukrenejo, so pozvali prostovoljce, da bi šli braniti slovensko koroško zemljo. Tedaj jo je bilo treba namreč že braniti, kajti na Koroškem so se začele pojavljati čete nemških "Heimwehrovcov", nabranih po vsej Avstriji, ki so jih vodili izvežbani nemški častniki in podčastniki — teh je bilo v Avstriji vse polno in brezposelnih — da gredo braniti Koroško, z vablјivim geslom: nedeljena Koroška v demokratični republiki Avstriji.

Poziv, da se javijo slovenski prostovoljci, ni ostal brez odziva. Znatna skupina jih je odšla preko Jesenic v Rožno dolino, pa je kmalu podlegla bolj organiziranim in bolj oboroženim nemškim nasprotnikom. Umakniti se je morala po hudih bojih in izgubah skozi karavanški predor na Jesenice.

Druga, bolje organizirana skupina pa je prodirala od Dravograda proti Celovcu in je dosegla velike vojaške uspehe.

To vojaško akcijo je vodil mladi nadporočnik Franjo Malgaj. Ob štiridesetletnici njegove junške smrti — dne 6. maja 1919. je padel v bojih pri Guštanju — je prav, da se ga spominimo tudi mi, ki vemo, kaj se pravi boriti se za domovino in biti pripravljen, dati zanj vse, tudi življenje. Podatke smo dobili od več strani, zlasti pa je njegov starejši brat Ivan, višji železniški uradnik v pokoju, zapisal marsikatero zanimivost iz junakovega življenja, ki je vredna, da jo vemo vsi.

Malgajeva mladost

Franjo je bil rojen v Šentjurju pri Celju dne 20. novembra, 1894. kot deseti otrok Jurija, železniškega kretničarja, in Neže, roj. Črepinšek. Nasledni dan je bil krščen v tamošnji župni cerkvi. Od deseterih otrok te velike družine žive danes le še tri sestre: Micika, Mirka in Malči, sedem pa jih je že v večnosti: Ivo, Ferdinand, Peter, Josip, Nežika, Lojzka in naš junak Franjo.

Njegov najstarejši brat Ivo je v svojih pisanih spominih na najmlajšega brata zapisal, da je bil ta Benjamin Malgajeva družine zdrav, nadarjen in živahen, da ga je bila kmalu vsa

hiša polna. Oče je bil resen mož; kljub preziranju slovenskih uslužbencev pri takratni Južni železnici vedno narodnostno zaveden, naprednega mišljenja, pošten in je v tem smislu vzgajal svoje otroke. Bil je v skrbeh za svojega najmlajšega, ki je že v deških letih kazal navdušenje za ideale, ki so se starejšim zdeli sicer lepi, pa nevarni. Slovanofilstvo je bilo v stari Avstriji velik greh in Franjo je bil že kot mlečnozob fantič navdušen Slovan. V rusko-japonski vojni je z vsem navdušenjem preprokoval rusko zmago in trdovratno branil svoje stališče proti odraslim, ki so vsled neugodnih poročil z bojišč sklepali, da bo Rusija vojno izgubila. To se je zgodilo.

Dijak

Po končani ljudski šoli v rojstnem kraju je šel Franjo na gimnazijo v bližnje Celje. Tiste čase je bilo Celje eno tistih starejših mest, ki jih je hotel nemški val najprej potujčiti. Če je tujec stopil s kolodvora, je zagledal mogočne stavbe nemškega doma, nemške "Sparkasse", nemških trgovin, nemške napise vseh uradnih in javnih lokalih, tako, da je bil prepričan, da je Celje nemško mesto. Ista slika se je tujcu nudila v Brežicah, Ptuj, Slov. Bistrici, Konjicah, Slovenjgradcu, sploh po vseh

Sv. Jurij pri Celju — rojstni kraj nadporočnika Malgaja

važnejših slovenskih krajih na Štajerskem. Prodirajoče nemštvo je hotelo s tem ustvariti sliko, da je tod vse, kar kaj pomeni, nemško in da se zaostala in beraška slovenska raja skriva le po hribih in neznatnih seliščih. Gimnazija v Celju je bila vedno predmet hudih narodnostnih bojev. Velika večina dijakov je bila zavedno slovenska, oblasti pa so jo hotele imeti za nemško. Slovenski dijaki so se kljub strogim prepovedim organizirali na skrivaj in dali ob vsaki priliki duška svojemu narodnostnemu navdušenju. Prilike za to je bilo vedno dovolj. Prešerni Nemci so izzivali, Slovenci pa se niso dali strahovati, tako je bilo ozračje vedno napeto in prepiri in pretepi so bili na dnevnem redu. Študentje so bili seveda vedno vmes in med prvimi Malgaj, kot najzavednejši in najmočnejši. Profesor dr. Dolar je ob neki priliki zaupal bratu Ivanu, ki je po očetovi smrti prevzel varuštvo nad dvanajstletnim bratom Franjem, da so imeli slovenski profesorji na celjski gimnaziji napram oblastem in napram svojim nemškim kolegom velikokrat težko stališče zaradi mladih dijakov, ki so šli v svojem navdušenju nemalokdaj predaleč. Tudi bratovega varuštva Franjo skraja ni rad prenašal; Ivan pravi, da se skraja kar ni mogel sprijazniti z mislijo, da bi mu smel nekdo ukazovati. Vendar, razen majhnih začetnih nesporazumov, ni bilo težav in oba brata sta si postala najboljša prijatelja. Ivan je bil železniški uradnik v Muerzzuschlagu na Zgornjem Štajerskem in Franjo je preživel pri njem svoje počitnice. Delala sta izlete na Semmering in v okoliške kraje. Ivan pripoveduje, da sta nekoč prišla v Schottwien in tam jima je krčmar pokazal sobo, v kateri je prenočeval Napoleon na poti proti našim deželam. Franjo je zamišljen ogledoval sobo in predmete, ki so ostali tako, kakor so bili pred sto leti in je bilo videti, kako se je zresnil. Isto se je dogodilo, ko je v Muerzzuschlagu ogledoval sobo, kjer je cesarica Marija Terezija na svojih potovanjih proti jugu prenočevala. Šel je z bratom tudi na Dunaj in si ogledal njegove zanimivosti. Petje pri deseti maši v Votivni cerkvi ga je tako prevzelo, da se ves čas niti ganil ni in je o tem še več dni nato pripovedoval.

Nižjo gimnazijo je Franjo dokončal v Celju. Po nasvetu svojega brata se je umaknil iz Celja, kjer bi skoro gotovo ne bil mogel dokončati študij, in je šel za eno leto v Kranj, zadnja tri gimnazijska leta pa je študiral v Pa-

zinu v Istri, kar mu je bilo v korist, saj se je tam naučil hrvatskega in italijanskega jezika, pa tudi spoznal probleme naših sosedov. Počitnice pa je vedno preživel pri bratu v Muerzzuschlagu.

Franjo — avstrijski vojak

Brat Ivo je po sarajevskem umoru leta 1914 naredil daljše študijsko potovanje po Franciji in Belgiji in ko se je vrnil, Franja že ni več našel doma, je že odšel k vojakom. Po začetnih vežbanjih pri domačem polku v Celju so ga poslali v oficirsko šolo v Deutsch Feistritz. Po končani šoli so ga kmalu poslali na bojišče pri Gorici, kjer je bil zaradi svoje hrabrosti v kratkem povišan v praporščaka.

Ko se je njegov polk premaknil na Tirolsko, je junaštvo Malgajevo vzbudilo splošno pozornost. Italijani so leta 1916 zavzeli važno strateško točko Monte Cebio, od koder so ogrožali velik del fronte. Poveljstvo odseka je dalo ukaz za napad na to postojanko, častnikom pa je bilo dano na prosto roko, kdo in kako. Na oficirskem posvetu, ki je obravnaval to vprašanje, se je Malgaj prostovoljno javil, da izpelje to nevarno nalogo. Seveda so mu radi dovolili. Izbral si je skupino fantov, svojih znancev iz celjske okolice in pa nekega bivšega narednika Laha, ki so ga bili degradirali, ker je v Postojni oklofotal madžarskega praporščaka. Prav ta Lah je bil najkorajnejši. Napadli so italijansko postojanko po noči, prišli neopaženi v italijanske postojanke in že je imel Lah laško strojnico v roki, ki je naredila svoje...

Lah je bil za svoje junaštvo odlikovan in zopet povišan v narednika, Franju pa so dali oficirsko zlato kolajno za hrabrost, odlika, ki jo je bilo v Avstriji redko dobiti.

Ob tej priliki se je dogodilo nekaj, česar se je Malgaj še pozneje z grenkobo spominjal. Po zavzetju postojanke se je na poveljstvu javil neki poročnik W. z nemškim priimkom in nemškega mišljenja, doma iz Konjic, češ, da je on zavzel Monte Cebio. Seveda je sleparija prišla na dan in lažijunak je bil na tem, da izgubi svoj čin, pa se je zanj zavzel Malgaj in ga s plemenito gesto rešil ponižanja in pogube.

Odlikovanci z zlato kolajno so v Avstriji imeli razne predprave, zlasti daljše dopuste in boljša službena mesta. Malgaj je med tem zbolel in so ga poslali v oficirsko zdravilišče Hoergas, kjer se je seznanil z nekim vojaškim kuratom,

ki je bil sicer Nemec, pa je popolnoma obvladal slovenščino, italijanščino, francoščino in angleščino. Malgaj se je začel pri kuratu učiti angleščine in se je kar dobro priučil, kar mu je pozneje prav prišlo, ko je spremljal po Koroškem znano Milesovo komisijo.

O Franjevem junaškem podvigu na Monte Celio so listi takrat veliko pisali. Dunajska Oest. Illustrierte Zeitung je 31. marca 1918. prinesla sliko plastičnega odlitka njegove glave v profilu, za katerega je naredil osnutek v mavcu eden njegovih tovarišev v strelskih jarkih, neki Mueller pa odlil dva bronasta reliefa. Enega imajo sorodniki, drugi pa je bil na njegovem spomeniku v Šentjurju, od koder ga je leta 1941, ob nemški invaziji "neznana roka" odstranila in uničila. V tem času se je Malgaj vpisal na univerzo v Gradcu in pričel študirati pravo, kar naj bi bilo podlaga za njegove nadaljnje študije. Imel je namen, iti po svetu in se dobro pripraviti za časnikarsko delo v domovini.

Konec vojne ga je doletel v Gradcu. Ker je tudi ob prevratu vedno in vsakomur povedal, kdo je in kaj misli, se je moral kmalu umakniti iz nemškega Gradca. Posrečilo se mu je nekaj postaj pod Gradcem priti na vojaški vlak in z njim na slovensko ozemlje.

Dne 6. novembra, na dan, ko se je v Celju zbralo nad 20.000 Slovencev, k prazniku narodne osvoboditve, je bil Malgaj že zraven. Na tem zborovanju se je govorilo tudi o Koroški in sklep je bil, da je treba Slovincem na Koroškem poslati vojaško pomoč, prostovoljce. Prvi, ki se je javil je bil Malgaj in še štirideset navdušenih fantov, nad katerimi je Malgaj prevzel poveljstvo.

Malgaj in Koroška

Malgaju je bila slovenska Koroška vedno posebno pri srcu. Njegov prijatelj Andrej Oset piše, da je Franjo že kot mlad študent računal s skorajšnjim razpadom Avstrije in z osamosvojitvijo južnih Slovanov. Med vojno se je to njegovo mnenje še utrdilo. Njegova junaštva na italijanskem bojišču niso veljala obrambi trhle Avstrije, ampak obrambi slovenske zemlje proti Italijanom. Dne 3. septembra 1918. so se pri Ostu na Tolsten vrhu zbrali poročnik Malgaj, nadporočnik Hafner, profesor Kenda, Šimen in Rajko Kotnik, da se razgo-

Rojstna hiša nadporočnika Malgaja pri Sv. Juriju pri Celju

vore, kaj ukreniti na slovenskem Koroškem ob razpadu, ki se je naglo bližal. Ob tej priliki je Malgaj dal besedo, da bo prišel na Koroško z vojsko prostovoljcev. Obljubo je izpolnil.

Zasedba Dravograda

Ljudstvo je z navdušenjem sprejelo malo Malgajevo četo na kolodvor. Še isti večer, 6. novembra, so se s savinčjanom odpeljali proti Dravogradu. Naslednjega dne ob eni zjutraj je Malgaj stopil na koroška tla v Dravogradu. Na postaji je doživel prvo navskrižje. Postajenačelnik Domajngo se je trdovratno branil pripraviti posebni vlak do Guštanja.

Šele, ko je nemški možak začutil Malgajev revolver na svojih prsih, je ubogal in po nekaj minutah je vlak z Malgajevimi vojaki že odhrzel proti Guštanju. Prihod Malgajeve čete je vse presenetil. Malgaj ni bil le odločen, ampak tudi organizator in diplomat. Na podlagi seznama slovensko zavednih ljudi je takoj postavil slovenske župane v Guštanju, Libeličah, Mežici in Črni, zaprisegel nove orožnike, Slovincem sovražne Nemce in nemčurje interniral in razglasil preki sod za vso Mežiško dolino.

Zasegel je svinčeni rudnik v žerjavu in premog v Lešah ter ukrotil ropajoče rudarje. Ker je primanjkovalo hrane, je z odločnimi ukrepi zaplenil odvišno prehrano madžarskim vojaškim transportom, ki so se dobro založeni vračali z italijanske meje proti domu. Ko so hoteli skrivaj spraviti svinec preko Prevalj v Avstrijo, je Malgaj dal razglasiti, da bo na licu mesta ustreljen, kdor bo poskušal spraviti le eno kilo svinca čez mejo. Pa je bil red. Postajena-čelnik Medwed v Guštanju, zagrizen Nemec, se mu je upiral na vse načine. Prosil je sveta in pomoči v Celovec, pa je bilo vse zaman. Ubogati je moral. Medwed je bil mariborski nemčur, sin slovenskih staršev iz Nove vasi.

Malgaj prosi za pomoč

Ko je napravil red v Mežiški dolini, je Malgaj hotel iti proti Velikovcu in še dalje. Njegova vojaška sila se je do tedaj pomnožila s 30 srbskimi prostovoljci, bivšimi avstrijskimi vojnimi ujetniki, in s prihodom nekaterih manjših skupin iz raznih štajerskih krajev, tako da je štel okrog 330 mož, oboroženih s par strojnimi in puškami, a brez težkega orožja. Prosil je za pomoč generala Majstra, ki pa mu ni mogel poslati nikogar, moledoval v Ljubljani, kjer pa je pravtako naletel na nerazumevanje, saj so se slovenski prvaki celo čudili, češ, kdo pa je Malgaju ukazal zasedbo Koroške? Nekateri so celo mislili, da Koroška ni vredna, da bi se zanjo borili.

Zasedba Pliberka in Velikovca

Kljub šibki vojaški sili se je Malgaj odločil, da bo šel naprej. Ko je napravil red v Mežiški dolini, je 23. novembra zasedel Pliberk in teden dni pozneje, 30. novembra je vkorakal v Velikovec.

Tam je dobil že idealnega dijaka narednika Srečka Puncerja, ki je bil Malgaju od tega trenutka dalje v veliko oporo, kot vojak in odličen propagandist. Puncer je postal urednik lista Jugoslovanski Korotan, ki je začel v Velikovcu izhajati 22. decembra namesto celovškega, ki je moral prenehati. Malgaj je šel v Velikovcu takoj energično na delo. Hotel je osebno govoriti najprej z vsemi nemško mislečimi krajevnimi mogotci in jim na lep način dopovedati, kako naj se obnašajo. Ko je poklical velikovškega župana, ki je bil tamošnji le-

karnar, je ta na povabilo zagodrnjal, da ne razume vindišarskega jezika. Malgaj pošlje drugi poziv v slovenščini, naj se javi v petih minutah, če ne, bo dal postaviti strojnico pred njegovo lekarno... Ko je župan takoj pritekel, mu je vzel župansko čast in nastavljal slovenskega gerenta.

Da bi spoznal namere Nemcev, ki so se pripravljali za boj, se je Malgaj preoblekel v kmeta in prepotoval vse slovensko ozemlje tja do Beljaka in še čez. Videl je, kaj nasprotnik namerava, slišal pa je tudi ljudi, ki so bili prepričani, da bodo Koroško zasedli Italijani in je bilo splošno mnenje, da naj le pridejo Jugoslovani in jih rešijo pred Italijani.

Napad na Velikovec

Celovčanom nikakar ni bilo po volji, da so naši zasedli Velikovec. Zbralo se je v Celovcu nad 400 mož in neko nedeljo popoldne prihrumeli pred Velikovec. Malgajeva mnogo šibkejša posadka je zavzela postojanke in se pripravila na boj. Nadut nemški polkovnik Huelgert se kot parlamentarec pripelje z belo zastavo do mitnice in hoče govoriti z Malgajem. Ko mu to dovolijo, Nemec oblastno stavi predlog, da jih pusti oditi z orožjem, če se udajo premoči. Malgaj hladnokrvno odbije predlog in da vpriči nemškega polkovnika aretirati štiri najodličnejše Nemce kot talce z grožnjo, da bodo takoj ustreljeni, če bi se kdo izmed meščanov predrznil pomagati napadalcem. Medtem so Nemci začeli napadati, ne da bi čakali konca pogajanj. Drli so v bojni črti čez Vinograd in Kohlhof proti mestu. Tedaj Malgaj ogorčeno zakliče nemškemu poveljniku: Gospod polkovnik, glejte: med tem, ko se midva pogajava, vaše čete napadajo. Ali so to vojaki, ali je navadna banda? Ali veste, kaj se vam lahko zgodi? Polkovnik ves bled odvrne: Čakajte, takoj jih zavrnem. Skoči v avto in odbrzi proti svojim ljudem.

Razvil se je boj, ki je trajal dobro uro. Malgajeva posadka je zasedla strateško važne točke, (nekaj mož je postavilo v zvonik predmestne cerkve strojnico, ki je zapela smrtno pesem med Nemci, ki so drveli po hribu proti mestu. Ko so videli, da jim mesta ne bo mogoče zaseti, so se med preklinanjem in psolvkami umaknili v Celovec. S seboj so odpeljali šest mrtvih in kup ranjencev...

Ko so Nemci videli, da Malgaju vojaško ne morejo do živega, so ga hoteli izvabiti v zasedo in umoriti. Nekega dne sta se v lepi kočiji pripeljali v Velikovec dve čedni dekleti, ki sta hoteli govoriti z Malgajem. Ljubeznivo sta ga povabili na domačo zabavo, ki bo prihodno nedeljo v neki gostilni na Celovski cesti. Malgaj je takoj vedel, pri čem je in je gospodična kavalirsko obljubil, da bo v nedeljo ob treh popoldne gotovo tam. In je res šel. On in dva njegova tovariša so se preoblekli in maskirali za kmečke ljudi in ob treh so bili že v gostilni med trumo Nemcev in nemčurjev, seveda dobro oboroženi z revolverji in ročnimi granatami. V veselem razpoloženju so lahko videli, kako so se Nemci ozirali skozi okno in spraševali: Wird der windische Hund nicht kommen? Na Malgajevo glavo je bila razpisana nagrada 10.000 kron. Naslednji dan je dal poklicati tisti dve gospodični in jima po vojaško razložil, kako on prihaja na take obiske.

Der windische Teufel, to ime je nemška propaganda nadela Malgaju. Bali so se ga res kot vruga in propaganda mu je naprtila zločine, ki jih seveda ni storil: da mori male otroke nemških staršev, ki jih kar na bajonete natika, da je brezsrčen in krivičen itd., itd. Zdi se, da so te govorce verjeli ne le Nemci, ampak so se začele širiti tudi po raznih slovenskih krajih na štajerskem.

Malgaj in antantna komisija

Da bi se uredile razmere na Koroškem, se je dne 16. januarja 1919. sešla v Gradcu komisija antantnih zastopnikov, Avstrijcev in Jugoslovancev, ki naj bi sklepala o premirju in začasnih demarkacijskih črti med obema taborama. O tej konferenci obširno poroča dr. Kuhar v že omenjenem članku v našem Zborniku, leta 1946. Sporna točka pri določitvi demarkacijske črte je bil tudi Velikovec, ki leži severno od Drave. Na tej konferenci se je zgodila usodna napaka, da naj ameriška zastopnika polkovnik Miles in poročnik King sama pregledata položaj in podasta svoje mnenje. Malgaj je dobil nalog, naj to misijo po Koroškem spremlja in naj na stavljen vprašanja kratko in jedrnat odgovorja, v kakršne koli debate pa naj se ne spušča. Nemška tolmača, misleč, da Malgaj ne zna angleško, sta porabila to priliko, da sta opisovala razmere tako, kakor da je bila vsa Koroška od nekaj

nemška dežela in sta prikazovala slovenske kraje kot avtohtona nemška naselja. Kar prebledela sta Nemca, ko je Malgaj s kratkimi in strogimi besedami povedal resnico, kar je Američanoma zelo imponiralo.

Premeščen

Nekaj tednov pred vojaškim polomom na Koroškem, je Franjevo posadko v Velikovcu zmanjala večja četa s starejšimi častniki, njega pa so poslali na oddih v Guštanj. Ta korak nadrejenih je Malgaja zbolel, a njegove borbene sile ni strl. Praviijo, da višjim ni bilo všeč pisanje lista Jugoslovanski Korotan, kjer je res ostro kritiziral neodločnost in popuščanje centralnih oblasti glede Koroške. Drugi so mu zopet zamerili njegovo samozavestno in odločno postopanje, kadar je videl, da je treba hitre odločitve in ni bilo časa, da bi stvar reševale uradne instance. Guštanjci so Malgaja z navdušenjem sprejeli.

Za spomlad so Nemci pripravili veliko ofenzivo, z namenom, da vržejo Jugoslovane s Koroške in tako postavijo spet dejstvo, da je Koroška nemška dežela.

Junakova smrt

Dobro organizirana nemška premoč je povzročila med šibkimi našimi vrstami pravi preplah. Vse je bežalo, da si reši življenje. Malgajeva skupina v Guštanju je ohranila mirno kri. Dobila je povelje, da zadržuje nemško prodiranje in tako zavaruje umik civilnemu prebivalstvu, ki se je moralo umakniti na varno. Za Guštanjem in pred Tolstim vrhom je s svojimi ljudmi ves dan zadrževal veliko nemško premoč. Prosil je streliva, ki mu ga je primanjkovalo. Kmalu je prišel avto z municijo, a bilo je že prepozno. Malgaj je stal na lestvi, prislonjeni na sadno drevo in opazoval sovražnikovo gibanje. Pa je priletela krogla od Guštanj in sprožila eno ročnih granat, ki jih je imel obešene za pasom. Smrt je prišla hipoma. Tovariši niti trupla svojega mrtvega poveljnika niso mogli vzeti s seboj... Avstrijci so ga pokopali v Guštanju potem, ko so njegovo truplo javno zasramovali in onečastili.

Jesen leta 1919 je vojaška uprava odredila slovesen pogreb junaka Malgaja z vsemi vojaškimi častmi. Dne 24. oktobra popoldne so

rakev z njegovim truplom v Dravogradu položili na vlak. Na vsaki postaji savinjske proge se je zbrala velika množica ljudstva in izkazala mrtvemu junaku poslednjo čast. V Celju so krsto položili na oder, naslednji dan pa so jo na topovski lafeti pripeljali po cesti v Šentjuri, kjer je bil Malgaj na domačem pokopališču položen k poslednjemu počitku.

Isti dan so na njegovi rojstni hiši odkrili spominsko ploščo.

Na kraju smrti so mu postavili spomenik z napisom:

Jaz ne spim, le čakam vas,
in čakam čas,
da gremo skupaj čez št. Vid,
med brate naše Ziljo pit.

Spomenik so leta 1941. hitlerjevci podrli, po

vojni pa so na istem mestu postavili nov spomenik, partizanskega porekla.

Za svoja junaška dejanja na Koroško je bil Malgaj za časa življenja odlikovan s pohvalnim priznanjem, po smrti pa z redom Karadžorževe zvezde 4. stopnje z meči, odlikovanje, ki ga je jugoslovanski kralj dajal le za izredna junaštva na bojnem polju.

Malgaj je eden tistih naših ljudi, ki ne smejo iti v pozabo. Njegovo ime mora biti za slehernega Slovenca simbol narodne zavesti in pripravljenosti za žrtve, kadar gre za brambo narodnih koristi. Njegova tragedija pa mora biti tudi šola za vse, ki mislijo na bodočnost, da nas naši narodni problemi ne smejo dobiti nikdar nepripravljenih.

Dvakrat smo že izgubili Koroško. Se nam bo tretjič ponudila prilika, da storjene napake popravimo?

Malgajev spomenik na Tolstem vrhu pri Guštanju. Spomenik so nacisti leta 1941 podrli, po vojni je bil postavljen nov spomenik — brez križa.

Pod inškim soncem na ledeni celini

Slovenci smo živeli daleč od polarnih ozemelj. Vse naše skromno poznavanje ledenih pokrajin smo črpali iz tujih virov. Nekaj napevitih povesti iz Aljaske, v katerih so nam inozemski avtorji govorili o pasjih vpregah, ledenih prostranstvih in lovskih dogodivščinah, pa kak potopis, preveden iz angleščine ali rusščine, potem pa odstavki v šolskih knjigah in notice v časopisu — to je približno vse, kar smo v našem jeziku o zemljah okrog tečajev premogli.

Sicer je jako verjetno, da se je med mornarje-pustolovce, ki so v zadnjih dveh stoletjih lovili tjujnje in kite po polarnih morjih, kdaj izgubil kak naš rojak. Še bolj gotovo je, da so sodelovali sinovi in vnuki naših naseljencev v oddelkih severnoameriške mornarice in letalstva, ki so po drugi svetovni vojni podvzeli velike kombinirane operacije za raziskovanja šestega kontinenta ("Highjump", "Windmill", "Deepfreeze I", "Deepfreeze II").

Vendar bo res, da je prvi naš človek, ki je zavedno, kot Slovenec in Argentinec, stopil pod modro-belo argentinsko zastavo na polarna tla, po čudnem naključju usode prav tisti Dinko Bertoncelj, ki se je kot prvi slovenski gornik popel na himalajske orjake.

Vsekakor Bertoncelj ni edini planinec, ki je združil v isti osebi gornika in polarnega raziskovalca. Marcel Ichac, fotograf francoske odprave na Annapurnes, je sodeloval pri podjetjih Paula Emilea Victorija na Grönlandu, torej pri tistih velikih mehaniziranih francoskih polarnih odpravah, ki so položile temelje moderni polarni tehniki. Še bolj je poznan zmagovalec Everesta, Edmund Hillary, ki je 3. 1. 1958 dospel s kolono mehaničnih vozil z Rossovega morja na južni tečaj, in okrog katerega je svetovna publicistika nagradila gore časopisne polemike, skoraj nič manjše kot so himalajski vrhovi. Ob samem Weddellovem morju, v angleški bazi Shackelton, sta se našla Bertoncelj in George Lowe, slednji prav tako kot Hillary, jako čislana novozelandski alpinist, ki je sodeloval na Everestu in pri drugih himalajskih odpravah in ki se je spoznal z Dinkom 1. 1954 v Kathmandúju.

Stiki med argentinskim ledoslovjem in bariškimi gorniki so se začeli pod Tronadorjem. Sodelovanje je razumljivo, saj so prav planinci botrovali ob rojstvu mrzle znanosti. Tudi danes prinašajo evropske in severnoameriške revije redne članke, ki obravnavajo ledeniške probleme. Tako je n. pr. "Planinski Vestnik" v zad-

njih letih priobčil več poročil Pavla Kunaverja o "zelenem snegu" na Triglavu in o majhnem ledeniškem ostanku pod Skuto (v Kamniških planinah) — torej o edinih ledeniških pojavih, ki jih je v slovenskih Alpah (in v Jugoslaviji sploh) še mogoče najti.

Sistematično opazovanje tronadorskih ledenikov je započel 1. 1953. poljski glaciolog Marjan Madejski, uradnik argentinske vremenslovne službe (Servicio Meteorológico Nacional). Od takrat se vršijo vsako leto natančna merjenja, ki dajejo podatke o letnem premikanju ledenikov ter kopičenju in taljenju snega. Na grebenu Castano Overa je v delu majhna glaciološka opazovalnica, prva te vrste v Argentini, ki bo verjetno v poletju 1958/59. dovršena. Mimogrede omenim, da so Čilenci v tem pogledu naprednejši: v planinskem predelu zahodno od Santiaga so že postavili veliki Observatorio del Infiernillo, ki mu je kumoval francoski znanstvenik Louis Libouty, dobro poznan v gornjskih krogih na obeh straneh Kordiljere po svojih spisih o gorskih predelih argentinsko-čilskih And.

Madejski in njegovi kolegi (Raffo, Lisignoli, Colqui) so potrebovali za svoje delo pomočnikov, ki bi se razumeli na gorski teren in na življenje v gorah in ki bi bili sposobni, pomagati pri topografskih meritvah. Tako so se spletle prve vezi med patagonskim planinstvom in Argentinskim Antarktičnim Institutom.

V okviru mednarodnega geofizikalnega leta so Argentinci na antarktičnem sektorju, ki ga tudi politično zahtevajo kot svojega, prevzeli razne obveznosti in so poslali svoje vremenslovne, ledeniške in druge strokovnjake na oporišča, ki jih vzdržujeta argentinska vojska in mornarica na antarktičnem kontinentu. Trije glaciologi so se tak-le nastanili: dr. Dallinger v oporišču San Martin (68°08' S, 67°06' W — zaliv Margherita na zapadni obali antarktičnega polotoka), dr. Di Lena v bazi Esperanza (62°22' S, 56°59' W — na skrajnem severnem nosu prav istega polotoka, za katerega sem izbral "nevtralno" ime, ker ga Argentinci, Čilenci, Amerikanci in Angleži vsak po svoje imenujejo) in dr. Lisignoli v postojanki General Belgrano v južnem kotlu Weddellovega morja (77°57' S, 38°48' W).

Glaciologi se ukvarjajo na ledeni celini z raznimi nalogami: opazujejo premikanje ledenih gmot, ugotavljajo temperaturo in gostoto ledu v različnih globinah in poskušajo ugotoviti debelino ledene odeje.

Dr. Lisignoli ima predvsem opraviti s "shelfom". Gre za velike plasti suhozemskega ledu, ki je spozel čez robove kontinenta in plava na morju. Oporišče Belgrano samo je prav tako kot sosednji postaji Shackelton (angleška) in Ellsworth (ameriška) postavljeno na takih plavajočih ledenih gmotah. Premikanje "shelfa" se ugotavlja na razne načine. Meriti je treba astronomske točke, ali pa postaviti stalne točke na "shelfu" in primerjati njihov položaj s točkami na trdni zemlji. Tako trdno zemljo je najti 50-60 km vzhodno od postaje, kjer se razprostirajo "Nunataki Moltke". Nunatak je eskimska beseda in pomeni skalnati otok v ledenem morju. Za Moltkeja je krstil te skale raziskovalec Filchner, ki kot dober Nemec seveda ni mogel pozabiti svojega generala. Argentinci so žal prevzeli to grdo navado in spravili na zemljevid nomenklaturu, ki z Antarktiko nima nič opraviti. Vsekakor je domislica ameriških in drugih raziskovalcev, ki so natrpali šesti kontinent z ženskimi imeni simpatičnejša, čeprav ne dosti pametnejša).

Že ti kratki podatki dajo slutiti, da je topografsko delo osnova glaciološke naloge dr. Lisignolija. Zato ga spremlja v tečajnih predelih topograf Mejias. Dvojici strokovnjakov sta dodeljena dva pomočnika: Prola sodejuje z Mejiasom in Bertonecelj z Lisignolijem. Poleg te "znanstvene skupine" živi na oporišču "Belgrano" še petnajst mož, ki jih pošlje tja doli ministrstvo vojske. Naloga vojaškega moštva je vzdrževanje postaje in opravljanje različnih drugih poslov, ki so vsako leto posebej določeni. Tako je v poletju 1957/58 vojaška skupina postavila ob nunatakih novo zaveščišče, ki so ga nazvali "Salta".

"Base Belgrano" je najjužnejše argentinsko oporišče. Dostop do njega je precej težaven. Weddellovo morje je pokrito ledo in dan s plavajočim ledom ("Packice" ali krako pack), kajti morske struje priplavijo z vzhodnejših predelov Antarktike velike množine ledu v ogromni morski kotel, ki ga zapira na zahodu dolgi antarktični polotok. Le sredi poletja (vendar ne vsako poletje) se odpre kanal med packom in celino. Ladje, ki poskušajo doseči Belgrano, morajo kreniti daleč na vzhod in obidejo Weddellov pack z jugovzhoda. Argentinska mornarica uporablja za oskrbovanje postojanke ledolomilec "San Martin", ki vsako leto — koncem januarja ali v začetku februarja — obišče bazo in zamenja tamkajšnje osebje. V vseh drugih mesecih obstojajo samo radijski stiki z zunanjim svetom, kajti letalskih zvez Argentina s svojim najjužnejšim oporiščem ne vzdržuje. Pač pa razpolagajo z letali argentinski sosedje na ameriški bazi "Ellsworth". Dinko je pisal prejšnje poletje o odiseji razglednice s

pozdravi, ki mu jih je poslal predsednik bariloškega Cluba Andino, stari don Emilio Frey: znani ameriški polarni pilot Lassiter je pobral pošto v Ushuaii na Ognjeni zemlji. Odnesel jo je na bazo Ellsworth. Od tam so razglednico dostavili v "Belgrano". Dinko je bil ravno v patrolji, pa so ga tovariši obvestili po radiju o vsebini razglednice.

Glaciološka opazovanja so dolgotrajna. Za zemeljsko zgodovino je 365 dni, ki sestavljajo sončno leto, samo bežen trenutek, in človeško življenje komaj kratka minuta. Delovni čas na Antarktiki je skopo odmerjen, kajti prvenstvena skrb osebja postaj velja vzdrževanju pogojev, v katerih je delo in življenje v tem okolju sploh mogoče. Zato so različne znanstvene odprave že ugotovile, da je razdobje enega leta za resno delo prekratko. Moštvo dospe sredi poletja na postajo in ostanek poletja je posvečen pripravam za prezimovanje. Potem pride dolga polarna noč, ko je vsako delo zunaj praktično nemogoče. In če se je treba sredi prihodnjega poletja že ukrepati, ostane ves program nedovršen in okrnjen.

Zato se je raztegnila delavna doba znanstvene skupine na "Belgrano" na dve leti in v tem razdobju skuša doseči Lisignoli nekaj zadovoljivih rezultatov.

V nadaljnjem pribočujemo odlomek iz Bertoneceljevega polarnega dnevnika. Obsega razdobje od odhoda ledolomilca do tistega dne, ko po dolgi noči spet vzide sonce. Preprosti dnevnik daje verno sliko o vsakdanjem življenju na antarktičnem oporišču.

Dinko je odplul s svojo skupino iz buenosaireskega pristanišča 26/11 1956 in po daljšem potovanju, na katerem je obiskal skoraj vse argentinske antarktične postaje, se je 13/1/1957 izkrcal na "shelfu" pred Base Belgrano. (Njegova pisma s poti je objavil tednik "Svobodna Slovenija"). Dobrih štirinajst dni je trajalo raztovarjanje zalog in materiala. Sodelovalo je pri tem vse razpoložljivo moštvo: mornarji, pa stara in nova posadka postojanke. Včasih so možje delali po 16-18 ur na dan, da so spravili v čim krajšem času tovore z ladje na shelf in potem do 5 km oddaljenega oporišča. Za prevoze po polarnem ledu se zdaj skoraj izključno uporabljajo traktorjem podobna vozila z gosenicami ("weasel"), ki lahko vlečejo več težko natovorjenih sank, tako da je karavana podobna majhnemu vlaku.

Ko je bila ladja raztovorjena, so se mornarji in moštvo postaje poslovili in ledolomilec je odplul. Zdaj so se novi prebivalci Belgrana šele lahko odpočili.

Naprej pa naj pripoveduje Dinko sam.

Dinko Bertonec: V južni polarni noči

(IZ DNEVNIKA NA OPORIŠČU "BASE BELGRANO" NA ANTARKTIKI 1957)

3/2.— Nedelja.

—236

Prvi dan odkar smo tukaj, je res dan počitka. Za začetek smo spali do dvanajstih, kar se nam je pošteno prileglo. Po opoldanskem počitku se je skoraj polovica moštva odpravila na smučanje. Druga polovica pa je šla loviti tjulnje, da bi imeli psi nekaj svežega mesa za priboljšek.

Ker nihče ne zna ravnati z "dilcami", so mi poverili službo smučarskega učitelja. Teren je za začetnike naravnost idealen, samo sneg je preveč različen. Menjavata se pršič in led, kar povzroča prave "katastrofe", ker novinci še niso vajeni hitrih sprememb na smučišču. Po dveh urah hoje na smučeh smo se vrnili nazaj v bazo. Vrnili so se tudi lovci na tjulnje, s štirimi žrtvami, ki so jih kar s sekirami pobili. Major Leal (šef postojanke) jih je hotel ustreliti, ker se mu je upirala morija s primitivnim orožjem, pa mu je odpovedala avtomatska pištola.

4/2.—

—170

Še pred jutranjico je krožilo nad oporiščem amerikkansko letalo. Po nekaj kratkih poskusih je pristalo. Z vso naglico smo se napravili, da ne naredimo zaspanega vtisa. Na obisk so prišli en argentinski in en čilski častnik, pa Severnoamerikanec Statte. Povabili smo jih na kosilo, česar se niso branili. Izgleda, na so poučeni, da se na argentinskih postojankah ne je ravno slabo, zlasti kar se mesne hrane tiče. Ko je prišlo pozneje letalo znova iskat obiskovalce, se je pripeljal z njim znani raziskovalec, 53 letni Amerikanec Finn Ronne, šef ameriške baze Ellsworth. (Ronne se je prve dni februarja 1958 na povratku z Antarktike ustavil v Buenos Airesu, kot je poročalo argentinsko časopisje. (glej: "La Prensa" — 1. febr. 1958 — Op. prir.).

Ko smo spravljali v red in pod streho sode z bencinom, mi je pritislilo palec leve roke

med dva soda ter mi ga pošteno zmečkalo. Dasi me je precej bolelo, nisem odnehal pri delu. A po nekaj minutah me je obšla slabost, in ko sem se spet zavedel, sem ležal na tleh in Prola mi je drgnil glavo s snegom. Najprej sem se razjezil, ker sem mislil, da mi tovariši nalašč nagajajo, šele potem sem se zavedel zakaj gre. Še enkrat sem se skoraj onesvestil, ko sem že stal na nogah. Odvedli so me v notranjost postojanke, kjer me je pregledal zdravnik dr. Quiroga ter mi obvezal prst.

5/2.—

—73

Ker sem postal invalid, mi ni treba delati zunaj. Z dr. Lisignolijem urejüjeva fotografski laboratorij.

9/2.—

—160

Najhujše delo je pri kraju, a imamo in bomo vedno imeli dosti opraviti, predno bo vsa baza v redu in predno se bomo preselili v novo bajto, ki smo jo začeli po našem okusu preurejati. Notranji prostori so namreč tako razpostavljeni, da ni prav nikomur všeč. Kadar človek stopi v spalnico ima vtis, kot bi se znašel v spalnem vozu v vlaku.

10/2.—

—200

Sneži in veter brije okrog oglov, da je veselje. Počasi zametava vse, kar se nahaja zunaj na prostem. Kljub temu smo se popoldne štirje odpravili na smučanje, ker je dolgočasno čepeti ves dan v bajti. K sreči smo imeli s seboj kompas, sicer ne bi našli prav lahko poti nazaj.

11/2.—

—120

Lep sončen dan se je kmalu pooblačil. Delo napreduje. Nekateri kopljejo nove rove, ki jih je pod snegom vedno premalo. Vsaka stvar in vsak prostor morata imeti svoj rov: rov za smeti, rov za vodo, rov za stranišče etc.

Mesec je že minul, odkar smo se vsidrali ob ledenem pomolu pred Base Belgrano. Dnevi tečejo, da se niti ne zavedamo in bolje je tako.

Ves dan smo urejali zaboje z živili v predoru, ki vodi iz stare hiše v delavnico. Nekateri so že napol prazni. Uredili smo torej zalogo tako, da smo lahko izvlekli večje število praznih zabojev in jih uporabili za hall pred hišo.

19/2.—

—60

Pridno smo delali ves dan, da smo zaprli vse kote in luknje okrog nove bajte, kjer bi veter mogel utihotapiti kaj snega v notranjščino. Z Urtasunom sva napravila tudi dvojne stopnice, ki vodita v predor z živili in v delavnico. Oba predora, ki se združita v veži (hallu) pred hišo, smo zaradi varnosti tako zgradili, da se nam v slučaju požara ni bati, da bi ogenj preskočil ta presledek. Zadnjih 10 metrov predora je namreč približno dva metra nižje kot ostali del.

Mraz se je začel danes stopnjevati in ko smo šli k večerji, je toplomer že kazal — 25 stopinj. Z Mejiasom sva se po večerji odpravila na smučanje. Topograf je moral vzeti nekaj podatkov na Loma Teodolito (obrežni seraki), kjer poskuša ugotoviti razliko med plimo in oseko. Trinožno stojalo in teodolit pušča kar tam, tako da mu ni treba vedno prenašati teh stvari. Mraza skoraj nisva čutila, ker ni bilo vetra. Smučala sva pri 29° pod ničlo in priznam, da se mi je kar čudno zdelo. Ugotavljam, da tu doli mraz laže prenašam kot v Himalaji, kjer je človek po navadi slabo hranjen, medtem ko se tu hranimo samo z najboljšim.

20/2.—

Mraz je proti jutru odnehal in popoldne je termometer kazal že samo — 10°, kar je za naše pojme kar toplo. Tudi zoblčilo se je. Zaliv je skoraj popolnoma zaprt s pack-om in počasi tudi že zmrzuje.

Na večer smo postavili blizzometer (naprava za merjenje snega, ki ga pometa veter po ravnini).

23/2.—

Dopoldne sem topil sneg, ker potrebujemo vodo za utrjevanje snega okrog novih stopnic. Zaradi mraza voda takoj zmrzne in drži kot bi bilo cementirano.

26/2.—

Dnevi so vedno krajši, sonce je zašlo že ob devetih. Neverjetno hitro se mrači in tudi mraz je vedno hujši. Vreme je lepo in morje se blešči kot zrcalo. Pack se je pomaknil malo bolj proti severu zaradi močnega južnega vetra, ki je vlekel v zadnjih dneh.

28/2.—

—330

Na nižja temperatura, ki smo jo do zdaj namerili. Izgleda, da se je začela resno približevati zima. Sonce se vsak dan prej skrije in ponoči je že kar mračno.

Ukvarjal sem se s smučmi, ki nam jih je dal s seboj Instituto Antartico. So znamke Karu in se mi zdijo bolj malo prida. A za silo bo že šlo. Pritrditi sem moral vezave (Kandahar).

Popoldne sem pomagal pri selitvi iz stare hiše v novo. Razdiramo police in jih spet na novo postavljamo v novi bajti. Tudi ostale stvari polagoma spravljamo tja.

4/3.—

—10.040

—12.070

Danes šele smo začeli z delom, zaradi katerega smo prav za prav sem prišli. Ena imed nalog topografa Mejiasa je izmeriti višinsko razliko in razdaljo med morjem in našo bazo. Ta naloga ni ravno lahka, ker se mi z bazo vred po vsej verjetnosti zaradi plime in oseke dvigamo in padamo, ker stoji postojanka na shelfu, torej na plavajočem celinskem ledu. "Loma Teodolito" je 1230 m oddaljena od baze proti morju in ves dan smo bili zaposleni z merjenjem višinske razlike med bazo in Loma Teodolito. Ker je vel precej močan južni veter, smo se po končanem merjenju pošteno prezeblili vrnili v bazo, kjer je termometer kazal —25°.

Na večer smo spravili v red naše zaboje in jih znosili vsaj nekaj v staro hišo, kjer bo po vsej verjetnosti od zdaj naprej gospodaril samo tako zvani "Grupo Científico" (Znanstvena skupina), kot imenujejo tovariši četvoriko, ki jo sestavljamo Lisignoli, Mejias, Prola in jaz. Če bi smeli soditi po bradah (ki so vse kaj drugega kot negovane), res izgledamo močno resno in znanstveno.

6/3.—

Ves dan smo se klatili zunaj. Popoldne smo šli na obalo, kjer smo postavili tri merilne zastavice. Vzeli smo smuči s seboj, a dr. Lisi-

gnoliju niso dosti koristile, ker je vozil weasel. (Avtomobil na gosenici, podoben traktorju.) Drugi smo se oprijeli vrvi, ki smo jo pridrili na traktor, ter se pustili vleči, kot doma na sanmi, kadar smo vozili skijering. Le škoda, da je vožnja počasna in sneg neenakomeren. Morje smo našli skoraj popolnoma zaprto s packom.

Precej sem utrujen, ker sem skoraj ves dan divjal s smučni. A vse je treba vzeti za trening, pa se že prenese.

8/3.— —7.05° —20.03°

Zaradi slabega vremena nismo šli nikamor. Življenje v novi bajti se počasi ureja. Uredili smo si celo ping-pong, kar mi je posebno všeč.

9/3.— —5.03° —11.10°

V megli smo odrinili, da postavimo lesen stolpič nekaj kilometrov zapadno od postojanke. Služil bo Mejiasu pri njegovih meritvah. Ponoči je padlo nekaj svežega snega in pravi užitek je bil smučati za weaselom. Žal sem moral kmalu pustiti v nemar to udobnost in nadaljevati pot pred vozilom, da poiščem morebitne razpoke. Navzlic temu sem se izborno počutil, ko sem rezal smer v sveži pršič. Usmerili smo se proti jugozahodu — pa je slednjič itak precej brez pomena, kam človek nameri korak. Povsod se razteza sama bela neskorčnost. ...Nobene točke ni v daljavi, kamor bi uprl pogled.

Ker se je še vedno vlačila rahla megla, najprej sploh nismo opazili, da vozimo med razpokami, a ko so zazijale nekatere večje špranje, smo se ustavili. Na majhni vzpetini smo postavili lesen stolpič, ki sestoji iz štirih, po 4 metre dolgih kolov, postavljenih v piramido. Na vrhu je pritrjena zastavica. Medtem ko je Mejias beležil s pomočjo teodolita razne meritve, sva se spustila z Lisignolijem na smučeh v bližnjo razpoko. Znanstvenik se je navdušil nad sestavinami ledu in ogledoval si jih je s povečevalnim steklom. Tudi jaz sem po svoje izkoristil priložnost in speljal z ravnine v razpoko kratko progo, po kateri sem se nekajkrat spustil. Še doktor se je pozneje navdušil nad novo smučarsko panogo.

Na povratku smo doživeli majhno presenečenje. Zadnji del weasela se je udrl v razpoko, čez katero smo se preje mirno peljali in ki je zaradi svežega snega sploh nismo opazili. Motor se je ustavil in dr. Lisignoli je precej bled zlezal iz vozila. Po daljšem prizadeva-

Postojanke iz leta 1957 za znanstveno raziskovanje na Antarktiki v geofizikalnem letu 1957/58, ki je podaljšano do konca leta 1959

nju se nam je posrečilo spraviti motor v pogon, a ko smo poskušali potegniti voz iz razpoke, se je še bolj pogreznil. Sedel sem za krmilo in zavedal sem se, da se lahko znajdem vsak hip nekje v globinah, s težkim strojem vred. Ni nam preostalo drugega, kot skopati pred razpoko široko pot v sneg. Spet sem poskusil srečo. Voz se je najprej precej pogreznil, a se počasi začel premikati naprej. Ko sem že skoraj obupal nad uspehom, so gosenice naenkrat zgrabile, weasel se je postavil pokoncu in že sem bil iz razpoke. Globoko sem se oddahnil, drugi trije pa menda tudi. Ob razpoko smo postavili zastavico, da bomo drugič vedeli, kje je. — Ko smo se vrnili v postojanko, so nas zaskrbljeno sprejeli, ker smo se precej zakasnil.

10/3.— —5.20° —5.60°

Zaradi sneženega meteža se sploh nismo premaknili iz bajte.

12/3.— —7.40° —10.40°

Veter na površju je tako močan, da se celo v podzemlju sliši. Mizarim, pripravljam police za knjige in sem kar vesel, da sem lahko

na toplem. Ves čas sem v mislih v Bariločah. Obiskal sem vse poznane vrhove in koval načrte, kam vse bom šel po vrnitvi. Prebiram Juga, zato mi še bolj živo stopajo pred oči stene in smeri, ki so mi domače.

13/3.— —8.30 —9.70

Že nekaj dni izhaja v postojanki časopis, v katerem si uredniki poleg novic, ki jih pobe-
rejo iz radia, privoščijo tudi vse člane naše-
ga naselja. Danes sem prišel jaz na vrsto. Objavil sem oglas — za katerega seveda pravi-
nič ne vem, kdaj bi ga naročil: priporočam
se za pouk fonetike in pravilne izgovorjave
vsem, ki imajo morda v tem oziru kake te-
žave. Poglavitna "tarča" pa je dr. Quiroga
ki ima prav danes rojstni dan.

14/3.— —8.10 —18.00

Zjutraj je Mejias najprej zmeril deklinaci-
jo magnetnega polja. Znaša $10^{\circ} 24''$. Popoldne
smo odšli na Loma Teodolito. V nahrbtnikih
smo nesli teodolit, trinožno stojalo in še ne-
kaj drugih predmetov.

15/3.— —11.30 —22.60

Po dolgem času imamo spet lepo vreme.
Suh pršič na trdi podlagi. Z Mejiasom sva
smučala skoraj do pol osmih zvečer, ko je
sonce počasi zahajalo in je na vzhodni strani
začela vzhajati luna kot ogromna ledena go-
ra. Taki trenutki — eno samo veliko doživet-
je — prevzamejo človeka z naravnost pobož-
nim spoštovanjem do čudovite narave. Med
packom v morju se bleščijo ogromne ledene
gore, ki jih z zahoda še obseva sonce, z druge
strani pa so že nadahnjene z blede lunino
svetlobo. Malo domišljije je treba, da vidiš
bajne ledene gradove, obzidja, stolpe vseh
mogočih oblik. Proti jugu se izgublja pogled
na brezkončnih ledenih poljanah, kjer so ra-
dijski stolpi naše postojanke edina vidna toč-
ka v beli brezmejnosti. Vse je tiho, le pasji la-
jež, ki ga prinaša rahla južna sapa, prinaša
znak življenja v molčeče samote. Obzorje ža-
ri v prelepih, čeprav bleđih barvah, ki se pre-
livajo druga v drugo. Počasi pada na zemljo
mrak in šibka svetloba ne izgine vso noč, kaj-
ti v tem letnem času nikdar ne stemni docela.

16/3.— —21.10 —28.30

Ves dan smo merili in prezebali, veter je
strupeno bril okrog ušes.

Že nekaj dni sam napravim kratek sprehod
na plano, predno grem spat. Luna in prve zvez-
de, ki jih po treh mesecih spet vidim, kar va-
bijo na rendez-vous. Da ni mraz tako oster, bi
se lahko ure in ure sprehajal v mesečini. Bleda
svetloba osvetljuje snežene pustinje vse do
obzorja in meče pošastne sence ledenih gorá
po zalivu. Tik nad oporiščem se sveti južni
križ, ki sem ga tolikokrat in iz tako različ-
nih krajev ponoči opazoval. Spomini me vo-
dijo v Ande, kjer smo dostikrat taborili, in
kjer sem vedno pred spanjem poskušal najti
jug s pomočjo teh štirih zvezd.

19/3.— —8.60 —12.10

Z dr. Lisignolijem smo se namenili začeti s
kopanjem luknje v sneg. Služila bo za glacio-
loški laboratorij, široka bo 4×4 m in globoka
15-30 metrov.

20/3.— —18.50 —34.80

Delali smo v stari bajti. Takezvani kabinet
je pobarvan z vsemi mogočimi barvami, po
futurističnem okusu. Dr. Lisignoli, poročnik
Baricco, Mejias in Prola se kosajo v barva-
nju in vsak ima drugačen okus. Zato je zdaj
pobarvana ena stena rumeno, drug tram-pod-
pornik je rdeče barve, tretji črne — potem pa
je spet nekaj zelenega vmes. Neprestano drug
drugega prepričujejo in hvalijo prednosti svo-
jih barv. Jaz sem medtem napravil vrata, da
se sobica lahko zapre.

21/3.— —31.50 —41.50

Dopoldne sva z Lisignolijem kopala luknjo,
popoldne pa sem pomagal Mejiasu in Proli pri
merjenju.

Ugotovil sem, da luna ne zaide, prav tako
kot sonce poleti ne. Ves dan je krožila nad
nami. Toplomer je stalno padal in do večera
prilezel na — 41° .

23/3.— —27.60 —37.30

Neverjetno je, kako se človek privadi mra-
zu. Kljub 35° smo vztrajno delali in le veter
nas je malce motil.

Neverjetno je tudi, koliko lepote je mogo-
če najti v tej divji prirodi, čeprav se na prvi
pogled vidi pusta in prazna. Večkrat me na-
vdajo podobni občutki, kot sem jih doživljal
nekoč, ko sem po naporni poti dospel na vrh
kakšne gore in se zamaknil v Stvarnikovo de-
lo.

24/3.—

—24.70

—35.70

Po večerji okrog enajstih se je nenadoma dr. Lisignoliju zljubilo iti smučat. Prav rad sem ga spremil, in še Mejias se nama je pridružil. Ko smo zlezli na plano, so bile ledene planjave rahlo obžarjene od polarnega sija, ki se je naglo razblinil. A ko smo nekaj časa koračili po snegu, je nebo spet začelo žareti. Kot tenčica se razgrinja sij v vseh mogočih oblikah čez nebesni obok in se neprestano izpreminja. Včasih se pobarva krvavo rdeče, potem pa je spet bel. Ure dolgo bi ga gledal in se čudil tej tako malo poznani in pojasnjeni naravni prikazni.

27/3.—

—30.30

—37.20

Spet enkrat nas je pošteno zeblo. Postavili smo novo geometrično točko dva kilometra daleč proti jugovzhodu in Mejias je beležil razne kote. Zdržali smo štiri ure in se jako malo gibali. Seveda smo v presledkih poskušali pognati kri po žilah, ter besno skakali in mahali z rokami okrog sebe. Dr. Lisignoliju je začel zmrzovati nos in tudi na licih je imel kožo čisto belo, a se je brž ogrel, ko smo ga opozorili. Treba se je že pošteno paziti.

1/4.—

—240

—31.50

Šli smo postavljat na obalne serake lesen stolp, ki bo služil Mejiasu za topografična dela. Oddaljen bo kakih pet kilometrov zahodno od naše baze. Vse potrebno smo naložili na pasje sani in upregli weasel. Z Mejiasom sva kot po navadi vozila za weaselom. Po številnih ovinkih med razpokami smo morali slednjič pustiti vozilo na packu in se sami vpreči v pasje sani. Prečkati smo morali namreč večjo razpoko, kjer bi bilo preveč tvegano poskusiti z weaselom. Razpoka je bila skoraj popolnoma odprta in imajo torej tjulnji tam lep izhod na svetlo, da lahko dihamo. Videli smo samo enega, ki nas je začudeno, a prav nič plašno opazoval. Sani smo vlekli skoraj kilometer daleč in postavili stolpič na enega izmed ledenih hribočkov.

Veter je malo krepkeje potegnil in že smo prezebali, da je bilo veselje. Premraženi smo se vrnili v bazo. Ko sem vstopil v bajto, so me stanovalci preplašeno pogledali, ker sem imel obe lici čisto beli. Začeli sta mi zmrzovati, kar se mi je itak — prav tako kot tudi vsem drugim že včasih primerilo. Zunaj pri delu smo se že navadili, da večkrat drug dru-

Pogled z radijske antene na bazo Belgrano
1. 1957

gega pogledamo in opozorimo tistega, ki mu začne izginjati kri iz lic. Postopek, ki ustavi zmrzovanje, je enostaven. Treba se je obrniti od vetra in si zakriti obraz, najbolje z rokami brez rokavic. Sapa, ki jo človek izdihava, je toliko topla, da raztopi ves led, ki se nabere na bradi in na brkih in ki začne tudi nos pokrivati. Danes so mi celo trepalnice zmrznile, tako da sem komaj gledal. Neprestano puliti led z obraza pa spet ni mogoče, ker se človek težko odloči za snemanje rokavic. Če bomo v tem mrazu še naprej delali, si bomo morali omisliti maske za obraz, ker je le malce prehudo. Koža na obrazu se mi lušči kot nekoč v gorah, kadar me je ožgalo sonce.

Sonce vsak dan hitreje zahaja, danes je izginilo že okrog petih. Navzlic temu je okrog sedmih zvečer še skoraj popolnoma svetlo.

6/4.—

—15.40

—27.70

Sobica v stari hiši je skoraj gotova. Dr. Lisignoli se tam sijajno počuti, ker je to edini kraj, kjer ima res mir. Mislim, da bomo vsi radi tja zahajali. Tukaj v novi bajti je namreč po navadi tak dirindaj, da gre sčasoma na živce. Nekdo posluša tango, drugi igrajo na vse kriptle in precej glasno "truco" (igra na karte), tretji spet debatirajo itd. Skratka, človek skoraj nima mirnega trenutka, razen ponoči, pa še takrat je večkrat neznosno zaradi smrčanja. Na srečo sem na tako skupno življenje še iz dobe taboriščnega življenja navajen.

8/4.—

—260

—30.50

Sonce se skriva že okrog četrte ure popoldne. Polagoma se pripravljamo na dolgo noč...

11/4.—

—10.6°

—25.1°

S Prolom sva dokončavala streho nad glaciološko luknjo. Morala sva hiteti, ker je bril hud veter in sproti zasipaval vse odprtine in predmete, ki sva jih razložila naokoli. Še na kosilo nisva šla iz strahu, da bova morala zopet kidati sneg, ko se vrneva. Lopate skoraj ne smeš spustiti iz rok in najbolje je, da jo stalno držiš pri sebi.

12/4.—

—10°

—18.5°

Na red v bazi smo se navadili. Vsi smo enakopravni, vsakdo pride za nekatera opravila po določenem redu na vrsto n. pr. za pomočnika v kuhinji, potem za kuharja, ker je pravi kuhar enkrat na teden prost itd. Tako torej vsak osemnajsti teden vsakogar ta posel zadene. Danes sem na vrsti za kuharskega pomočnika. Pride mi prav, ker si lahko operem perilo in se povrhu še skopljem.

14/4.—

—32°

—35.6°

Počasi se bomo morali odpovedati nedeljskim izletom in tudi sicer ne bomo mogli več dosti zunaj hoditi, zlasti ne, če bo veter tako vlekel kot danes. Brez vetra lahko delamo in smučamo pri štiridesetih stopinjah, če pa brije oster piš, pa že pri dvajsetih zmrzujemo, da je veselje.

15/4.—

—26.1°

—32.7°

Sonce se premika od vzhoda na zahod samo nekaj stopinj nad obzorjem in pogled na leđeno naravo je v vsakem trenutku veličasten. Tudi noč je po svoje lepa. Polna luna vzide še predno zatone sonce in daje dovolj luči, da je svetlo skoraj kot podnevi. Polarni sij si naglo sledijo v vseh mogočih oblikah in barvah.

18/4.— Veliki četrtek. —20.6°

—36.2°

V velikem tednu smo in ves dan smo prebili v nekem svečanem razpoloženju. Opoldne se je pri mizi govorilo o verskih vprašanjih. Veseli me, da pride tudi ta tema kdaj na vrsto in ne le nogomet, boks, Gardell ali Moran z njunimi tangi.

Dopolodne smo šli iskat teodolit in trinožno stojalo na Loma Teodolito. Major Leal, Urtaun in Guzman pa so medtem dresirali pse v vpregi. Živali so prav dobre, a so brez vaje in jih bo večkrat treba vpreči, preden bodo sposobne za prave vožnje.

20/4.— Velika sobota. —22°

—32.1°

S Prolom sva dovršila pokrov nad glaciološko luknjo. Oddahnila sva se, ker nama zdaj ne bo treba več delati zunaj na mrazu. Ni ravno prijetno žagati, zabijati žeblje in podobno pri tridesetih stopinjah pod ničlo. Marsikdaj je treba sleči rokavice in tako šalo plačš potem s premrlimi prsti. Vendar kakega resnega problema zaradi mraza nimamo. Kadar ne čutimo več nog ali prstov, skočimo v hišo in brž je nadloga mimo. Temperatura v hiši se drži stalno na +15°— +18° in le redko pade na +10°.

21/4.— Velika nedelja. —21.4°

—35.2°

Vsako leto v bolj čudnih okoliščinah praznujem ta praznik, ki mi prinaša toliko lepih spominov na minule dni. Mislim, da še nikdar nisem toliko doživljal Velike noči kot ravno to leto tukaj v polarnem svetu.

Popoldne sem v družbi Lisignolija, Mejiasa. Prole, poročnika Bericce in poročnika Ferrarja v stari bajti poslušal muziko. Čas nam je kar prehitro potekel.

Zunaj je bila megla, a proti večeru se je zjasnilo. Prišla je noč, kot že toliko drugih, pa vendar na svoj način lepa. Morda izgleda, da je tu vse vedno enako: dnevi, noči, ledene poljane. Tak pa je samo prvi vtis. Če odpreš oči, se ne moreš načuditi in nagledati. Vedno najdeš kaj novega in lepega, pa naj bo že zvezda, ki svetlika drugače kot po navadi, ali barve na obzorju, ki so danes drugačne kot so bile včeraj. Izpremembe se vrstijo v stotinah in v tisočeri različnostih, vse to pa človeka počasi prikleplje kot nevidne verige.

22/4.—

—17.1°

—35.4°

Okrog treh popoldne imamo že popolno temo in popolna noč bo kmalu prišla.

23/4.—

—12°

—17.8°

Spet enkrat smo pošteno zagrabili za lopate v dr. Lisignolijevo luknjo, tako da me vse mišice boli. K sreči se že kmalu po poldnevu stemni in ni mogoče več delati. Doktorju je žal, ker bi rad jamo poglobil.

27/4.—

—20.5°

—27.3°

Zjutraj so se Nasoni, Franco in Berdun spomnili in začeli nabijati zunaj nogometno žogo. Ni me bilo treba posebej vabiti k igri. Kmalu se nas je toliko nabralo, da nas je bilo slednjič

že kar preveč. Prijetno nam je delo, da smo se lahko malo razgibali. Preveč smo že pri miru in vedno tičimo v notranjščini.

Tudi sonce smo imeli priliko še enkrat videti. Le majhen del ogromne žareče oble se je prikazal za nekaj minut na obzorju. Verjetno je zadnjikrat pred zimo.

28/4.— Nedelja. —20° —22°

Malo pred poldne smo šli ven s smučmi, da se vsaj malo izprehodimo. Za pošteno smučanje se že premalo vidi, saj vlada somrak tudi v tistih nekaj uricah dneva, ki ga še imamo.

Zvečer smo praznovali rojstni dan majorja Leala in Nasonija. Vsi smo bili dobro razpoloženi in tudi jaz sem se razvnel. K temu je gotovo pripomogla skodelica šampanjca, ki ga nisem vajen. Kuhar je pripravil ogromno trinadstropno torto, ki je prav malo ostalo. Večina mojih novih prijateljev je namreč močno podobna nekaterim "bratom" iz "šume" (=bariloški slovenski planinci, op. priobč.), kar se sladkarij tiče. Major Leal je dobil v dar lep lovski nož, ki ga je napravil Berdún, pa še nočno mizico in kravato. Nasoni se je moral zadovoljiti samo s kravato in pergamentno listino, na katero smo se vsi podpisali. A obljubili smo mu, da pozneje dobi lovski nož tudi on, ker že za danes ni bilo več časa, da bi bil izgotovljen.

3/5.— —9.20 —22.10

Nadaljeval sem z delom v delavnici.

Življenje postaja čimdalje bolj enolično. Zunaj je že skoraj ves dan noč in ni moči dosti okrog hoditi, dasi ni pravega mraza.

4/5.— —10.70 —20.50

Silovit veter je pihal ponoči, od 130—150 km na uro. Računali smo, da na našem področju Antarktike veter nikdar ne doseže posebne jačine in poročila, ki so poznana o teh brzinah, ne vedo nič povedati. Pa je vendar divjal vihar vso noč in v ceveh za zračenje bajte je piskalo in tulilo, da je bilo joj.

5/5.— —19.60 —27°

Prola, Mejias in Nasoni so se odpravili z majorjem Lealom vozit pasjo vprego, da se psi in oni malo razgibljejo. Dnevna luč je samo še medla in okrog dveh popoldne vlada že trda tema.

8/5.— —28.10 —42.20

Temperatura je padla in vreme se je zjasnilo docela. O polnoči sem šel na plano, da

Med izkrcanjem na oporišče Belgrano I. 1957. Avtomobila na gosenice (weasel) vlečeta sani

napravim fotografski posnetek lune in polarnega sija, pa sem se pošteno premrazil, ker se nisem dovolj dobro oblekel. Kakor kaplja krvi je prilepljena luna nad obzorjem in izredno žive rdeče barve jo obdajajo. Če ne bi bilo "pripekajočega" mraza, bi človek ure dolgo občudoval lepote stvarstva.

9/5.— —32° —44.10

S Prolom sva delala mize za fotografski laboratorij. Sicer bi moral to delo opraviti Berdún, a ker je jako zaposlen, bova opremila temnico midva. Saj jo bomo itak v prvi vrsti uporabljali mi.

10/5.— —35.10 —56.20

No, kaj takega še ne! Doživeli smo mraz, ki ga še nikdar nihče izmed nas ni občutil. Zjutraj je bilo 48°, čez dan smo prispeli do zavidljive "globine" 56°. Na smeh mi gre, ko vidim, da danes vsi izkoristimo vsako priliko in hodimo po površini iz ene bajte v drugo, medtem ko se prejšnje dni, ko je vendar bilo manj hudo, nismo kretali drugače kot po predorih. A vsak je hotel na lastni koži pozkusiti, kako je, kadar skoraj sapa zmrzuje. Komaj sem se nekaj minut zamudil pri pseh, ki jim tudi ni pretoplo, in prišel do stare bajte, sem že imel nos popolnoma bel in tudi drugim se ni bolje godilo. Kadar zleze termometer pod 50°, je treba take temperature res spoštovati. Zanimivo pa je, da pri tolikem mrazu južni veter le popolnoma ne preneha. Večkrat sem slišal, da pri jako nizkih temperaturah vetra sploh ni, pa izgleda, da to ne drži. Vreme je naravnost bajno, zvezdnato nebo je vsak dan lepše in velika rdeča luna nam skoraj ves dan sveti. Noč traja že kar 24 ur, vendar je opoldne za spoznanje svetleje.

S Prolo sva nadaljevala z delom. Posebno

mudilo se nama ni, ker izgleda, da bomo čez zimsko noč imeli še dovolj časa.

12/5.—

—490—

Vreme je mrzlo in vetrovno, tako da se nisem ves dan premaknil iz bajte. Zabaval sem se s prebiranjem starih pisem in ogledoval sem slike, ki sem jih slučajno prinesel s seboj. Žal mi je, da nimam s seboj več knjig in slik iz hribov. Prijetno mi je gledati slike znanih sten in gorá, čeprav sem jih že stokrat videl. V mislih sem v Bariločah, ki so mi dale vse, kar nisem še nikdar in nikjer imel: popolno svobodo, hribe, d'vino in vso lepoto, ki je s tem zvezana. Tudi domov, k mojim dragim poromam v mislih, od tam pa na Jalovec, Travnik, Triglav... Žal so to samo lepe sanje. Sam Bog vedi, če mi bo kdaj dano preživeti vsaj kratek čas z mojo drago mamo, ki me zdaj še spoznala ne bi. Zlasti, če bi se ji pokazal v polarni obleki, z dolgo brado in brki. Ko sem šel od doma, sem bil prav za prav še otrok, zdaj pa so mi že začeli siveti lasje in počasi se zavedam, da tudi meni leta nekam hitro tečejo.

Na večer sem si pripravil koncert slovenskih pesmi. Dozdeva se mi, da ni lepših. Tako sladko in domače mi donijo, da nehote pozabim na vse neprijetnosti.

Ko sem se spravil v posteljo, je prišel na obisk dr. Lisignoli in dolgo v noč sva govorila o Bariločah in o moji bodoči hišici. Prav dobro me je razumel, da si po tolikih letih brezdomstva želim dom, kjer se bom resnično tudi doma počutil.

13/5.—

—43.60

Že nekaj dni se sončimo na umetnem soncu. In izredno dobro nam dene. Le nekateri, ki so se hoteli nasončiti kar za tri mesece nazaj, imajo zdaj "sonca" za nekaj dni naprej dovolj, ker so se pošteno opekli.

15/5.—

—21.70

—36.10

Vreme se je izboljšalo in ni posebnega vetra. Ogromna luna kuca nad redkimi oblački na postojanko. Svetlo je kot podnevi. Na severu se odraža temno zamrznjeno morje od sivih planjav.

17/5.—

—33.60

—42.60

Nekdo se je spet spozabil in preveč odprl cevko z nafto pri pečici v spalnici. Gorivo se je razlilo po pločevini pod pečjo, kjer se ga

je nabralo nekaj litrov. Požara nismo imeli samo zato, ker je Bog dober. Vedno se najde kdo, ki ga zebe, in odpre dovod nafte v pečico, kjer se razlije na vse strani. Če bi se res vžgalo, ne vem, kaj bi se dalo rešiti. Ker živimo v podzemlju, se v slučaju ognja nabere toliko dima, da se s pripravami za gašenje sploh ni moči približati. O priliki smo v enem predorov nalašč zažgali nekaj slame, pa smo potem poskusili ugasiti. Nihče ni uspel, in spomnim se, da se nisem mogel približati niti na deset metrov. Ne vem, kaj bi bilo, če bi začelo res goreti. Žal je vedno kdo, ki pozabi na nevarnost.

18/5.—

—23.0

—33.90

Vse pse smo spravili v rove. Bil je res skrajni čas. Že lansko leto smo izkopali luknje, letos smo jih precej povečali. Bolje rečeno, so jih povečali drugi, jaz csebnost sem se tega dela rešil. Sem pa zato danes popoldne malce "nastradal", ko smo morali izkopavati verigo, na kateri so bili privezani psi. Dolga je približno 60-80 metrov in v veliki meri zasuta s polmetersko plastjo snega, ki je trd kot led. V popolni temi in pri vetru, ki nam je sproti zasipaval jarek s snegom, smo do večerje verigo vendar srečno izvlekli.

20/5.—

—17.40

—31.60

Prola je bil pomočnik v kuhinji, sam sem pa delal v temnici v stari bajti, kjer sem pokrill obe mizi z nepremocljivim platnom.

Zvečer sva vadila gimnastiko in tudi druge navdušila, da so začeli izvajati razne telovadne spretnosti. Vsi smo trdi kot klade in na tak način bi se morda malce razgibali. Treba bo z gibanjem v notranjščini nadomestiti, kar nam manjka gibanja na planem.

23/5.—

—12.70

—19.30

Zjutraj smo se spravili vsi štirje na "blizometer". Spodnji del priprave je bil že za meter globoko zasut. Napeljali smo električno luč in umetna svetloba se je čudno odražala na belini. Pri precej močnem vetru smo pripravo dvignili nad snežno površino. Imeli smo res srečo, da nam ni nič nagajalo in opoldne je bilo spet vse v redu.

25/5.—

—10.30

—13.50

Državni praznik smo praznovali, kot se spodobi. Kuhar Guzman je napekel tort in piščancev, da so še psi prišli na svoj račun.

Zunaj je bril močan veter in hitro smo opravi-
lili s kratko slovesnostjo pri razobešanju za-
stave. Pripravili smo žaromete in luči, da bi
lahko filmali in slikali, pa dvomim, da bi po-
snetki izpadli.

Opoldne smo imeli "copetin", zvečer pa slav-
nostno večerjo. Kot najmlajšemu Argentincu
mi je pripadla čast, da sem razrezal torto z
državnim grbom.

Slavje je povečalo dejstvo, da sta Berdún
in Ayala praznovala rojstni dan. Šele okrog
osmih zjutraj smo se spravili spat, vsi hripa-
vi in utrujeni od petja, bolje rečeno od kri-
čanja in skakanja. Zdaj, ko smo zaradi večne
noči neprestano v podzemlju, človeku dobro
dene, če se malo izdivja.

31/5.— —25.30 —370

Kar naenkrat je bil mesec mimo. Čas vedno
hitreje beži. Hvala Bogu! Če bi se dnevi vle-
kli pozimi, ko je naša aktivnost tako omejena,
bi na naše duševno stanje slabo vplivalo. A
tako še kar nekam dobro vozimo.

2/6.— Nedelja. —33.50 —40.60

Popoldne sem šel v staro hišo in poslušal
glasbo. Priredil sem si najprvo slovenski, po-
tem pa še klasični koncert. Ne bi mogel lepše
preživeti nedeljskega popoldneva, kot pri po-
slušanju slovenskih pesmi. Misli mi vsakokrat
zaidejo v domače kraje, v gozdove in hribe.

Zvečer smo spet malo ping-pong nabijali.

4/6.— —120 —340

Pošteno sem delal, da sem slednjič skončal
police v fotografski temnici.

Dnevi, tedni in meseci postajajo vse bolj
enolični in že kar težko čakamo dnevne svet-
lobe. K sreči čas hitro teče.

5/6.— —33.20 —41.80

Nekam slabo sem se počutil danes. Popol-
dne sem se spravil v posteljo. Ne morem si
razložiti, kaj je temu stanju vzrok.

7/6.— —33.10 —42.90

S precejšnjim hrupom smo zvečer prazno-
vali Urtasunov rojstni dan. Pripravili smo mu
samokolnico, v kateri je moral pripeljati dari-
la v jedilnico. Po poreklu je namreč Bask
("Vasco") in ker je v Argentini precej poznan
Bask, ki je s samokolnico preromal vso deželo,
se tega originalnega vozila tudi naš ni rešil.

Dinko Bertoncelj (na levi) v knjižnici
oporišča Belgrano

Smeha ni bilo ne konca ne kraja. Nad mizo
simo razobesili več balonov s Urtasunovimi ka-
rikaturami, v vseh mogočih držah in pri naj-
različnejših opravkih. Slike so bile res posre-
čene. Po večerji so začeli baloni frčati po zra-
ku in kmalu se je miza pokrila z razdejanjem.
Vsi smo se namreč navdušili nad to novo vrsto
zabave.

8/6.— —31.10 —42.30

Prišel sem na vrsto za kuharja in pomagal
mi je Urtasún. Nisem si dosti belil glave, od-
prl sem nekaj konzerv za prvi krožnik, za
glavno jed sem skuhal rižoto in za posladek
sem se namenil napraviti "šmoren". Ker pa je
bil štedilnik prevroč, se mi moj zadnji umo-
tvor ni preveč posrečil, kar je rodilo dokaj o-
pazk in zbadljivk, jedli so pa vendar vsi.

Zunaj je bajna noč. Krvavo rdeča luna se
vstrajno pomika nad horizontom okrog nas.

Major Leal, Urtasún in dr. Quiroga so odšli
peš do obale, da se malo sprehodijo.

12/6.— —31.40 —47.30

Opoldne sem opazoval balon, ki sta ga spu-
stila meteorologa. Na balon je privezana vre-
čica s svetilko. Eden meteorologov mora sle-
diti balonu s pomočjo teodolita in vsako minu-
to beležiti višino in smer, da je potem mogoče
izračunati brzino in smer vetra.

Polarna noč se bliža višku.

13/6.— —29.40 —45.60

Stol za temnico sem dokončal in sem kar za-
dovoljen s tem, kar mi je "ratalo".

Ves dan sem v mislih doma pri mami. Ra-
doveden sem, kako goduje. Želim si, da bi ji
lahko še kdaj sam osebno voščil za god in
rojstni dan. Bog ve, če mi bo še kdaj dano.

18/6.— —9.7⁰ —29.5⁰ 4/7.— —12.8⁰ —28.3⁰

V stari bajti sem pripravljajal prostor za pečico, ki jo je napravil Coppi (mehanik oporišča). Do zdaj smo imeli majhne pečice na petrolej, ki so nam kvarile zrak. Ker ni mogoče dovolj zračiti, se potem rad pojavi glavobol.

22/6.— —30.9⁰ —38.3⁰

Zvečer smo poslušali po radiu majorja Leala in dr. Lisignolija, ki sta že pred nekaj dnevi govorila za mendoški radio, kar so gravirali na trak in danes dajali za mesto Mendozo.

25/6.— —32.3⁰ —36.6⁰

Slabo se počutim in torej tudi delal nisem nič. Ne vem, kaj je temu vzrok, zračni pritisk, ali velika električna napetost, ki je v zraku. Radijske antene zvenijo, kakor bi nekdo drgnil po strunah. Že nekajkrat mi je prišlo na misel, da je mogoče ravno to vzrok mojemu slabemu stanju. Popolnoma smo namreč izolirani od zemlje in ne vem, če to ne vpliva na organizem.

26/6.— —30.4⁰ —41.1⁰

Ker še vedno nisem zdrav, sem ostal kar v postelji. Vstal sem samo toliko, da sem se malce razgibal, pa za kosilo in večerjo. Doveda se mi, da je slabemu razpoloženju največ kriva ta večna noč. Čutim se kot v zaporu in sonca močno pogrešam. Želim si svetlobe, da se bo možno vsaj sprehoditi.

29/6.— —22.7⁰ —32.2⁰

Ob pol treh popoldne sem govoril z Ivanom Arnškom po radiu. Zelo sem vesel, da sem slednjič le dobil zvezo in prejel nekaj novic.

30/6.— —15.3⁰ —33.7⁰

Okrog pol dvanajstih sem spet dobil z Arnškom zvezo po radiu.

Popoldan sem prebil z dr. Lisignolijem ob poslušanju glasbe. Doktor se je poleg tega zabaval s kopiranjem slik iz Evrope. Ima dosti negativov s svojega potovanja po Groenlandiji in Evropi, pa nobene slike.

1/7.— —15.3⁰ —33.7⁰

Dr. Lisignoli se še vedno ukvarja s slikami. Alonso in Artoni sta dokončala telefonsko napeljavo v staro hišo, tako, da nam zdaj ne bo treba za vsako reč tja hoditi.

Dnevi postajajo vedno bolj enolični. Vsi čakamo, da bo spet svetlo.

5/7.— —11.7⁰ —18.5⁰

Napetost med ljudmi je precejšnja. Pozna se, da živimo že toliko časa, kot bi bili v zaporu. Še celo na mene, ki sem vendar vjen taboriščnega življenja, razmere čudno vplivajo. Vendar se skušam zadržati čim bolj naravno, ter na noben način ne želim dati povoda kakšnim neprijetnostim. Na splošno se vendar dobro prenašamo in sem v resnici pričakoval več trenja med tolikimi ljudmi v tako težavnih prilikah.

7/7.— —20.6⁰ —36.8⁰

Tudi nedelje so precej dolgočasne. Življenje je monotono in mi že pošteno preseda. Še volja počasi peša, vendar se tolažim z mislijo, da nam le še dober mesec manjka, da bomo spet imeli svetlobo. Polarna noč je nekaj nad vse lepega, naravnost božanskega. Luna, zvezde, polarni siji in še sto stvari človeka zamaknejo — a sonca ne morejo nadomestiti. Kakor na lepo pravljico se spominjam lepih sončnih dni in prav po otročje se veselim poletja, ko nam bo sijalo sonce kar po cele mesece.

9/7.— —32.5⁰ —41.8⁰

Državni praznik, ki smo ga temeljito praznovali.

Ob enih popoldne smo se spravili vsi na prosto, da smo svečano potegnili zastavo na drog. Nekam svojsko vpliva v takih okoliščinah slovesnost na človeka. Mirno stojimo pod drogom in gledamo zastavo, ki se počasi pomika proti vrhu droga. Le tema, ki jo redčijo svetle zvezde, ter veter, ki rahlo vleče čez plan, prisostvujeta slovesnosti. Major Leal spregovori nekaj besed in nas spodbuja, da smo lahko ponosni na to, da ravno v teh krajih in v teh prilikah praznujemo dan neodvisnosti.

Pozneje smo pripravili "copetin", ki se je spremenil v pravi karneval. Poročnika Ferrari in Baricco ter doktor Quiroga so zvarili pijačo, ki je bila za našo stalno abstinenco premočna. Rodila je razbite steklenice, gramofonske plošče in še kaj druge polomije. S težkimi glavami smo kar vsi zlezli v postelje in ko smo se prespali, smo okrog ene ponoči večerjali ter okrog treh zjutraj zopet odšli spat.

Noč je bila bajno lepa, tako, da sta se Me-

jias in Prola odpravila na smučanje. Ker sem se nekaj udaril v nogo, sem bil za ta užitek prikrajšan.

12/7.— —40.40 —470

Na večer sem prejel telegram od Arka, ki mi sporoča, da je moja mama dobila telegram, ki so ji ga poslali tovariši iz baze, za rojstni dan. Res sem bil vesel.

14/7.— Nedelja. —24.70 —39.20

Ob čitanju, igranju šaha, kart in ping ponga nam hitro mine nedelja.

15/7.— —23.40 —39.20

Nič posebnega.

16/7.— —21.50 —330

Mizaril sem v delavnici. Napraviti moram nova vrata v skladišču v stari hiši.

19/7.— —35.90 —45.50

Z vrati sem dokončal in popoldne sem napravil še škaflo za Lisignolijevo kartoteko.

Že včeraj smo opazili precej svetlobe na severnem obzorju in danes smo spet ugotovili, da se noč že krajša. Prijetno vpliva na mojo dobro voljo to dejstvo in porajajo se mi misli, kaj vse bomo delali, kam vse bomo lahko šli in kako bomo smučali.

23/7.— —17.80 —28.50

Po dolgem času smo spet enkrat delali zunaj. V povečanem hallu se je nabralo precej ledu in snega, ki smo ga danes zvozili na prosto. Veseli me, da se dopoldne nekaj ur že kar dobro vidi, čeprav je prav za prav še noč. Saj sem že kar bolan od večnega bivanja v notranjščini.

Poginil nam je pes Chaja. Škoda ga je, ker je bila dobra vprežna žival za sani. Bil pa je že star in nekaj bolan na ledvicah.

25/7.— —25.40 —27.90

Pritrdil sem ročno črpalko in napeljal cevi iz gumija, tako, da že deluje naprava za izpiranje slik in filmov.

Popoldne sem pripravil kuhano vino, ki je ostalim kar preveč ugajalo. Večina še ni poznala na tak način pripravljenega vina.

29/7.— —44.40 —53.20

Major Leal bi vzel rad enega od nas s se-

Pri topografskem delu na Antarktiki

boj, ko bodo šli na nunatake, skalnate čeri, ob morju. Tam namerava del našega moštva postaviti novo zavetišče in skromno postojanko. A verjetno nobeden od Grupo Cientifico ne bo mogel z njimi, ker bomo imeli sami še preveč opraviti.

31/7.— —36.50 —48.70

Nikdar še nisem praznoval rojstnega dneva kakor to leto. Seveda so k temu pripomogli v veliki meri tovariši baze in pa pred vsem okoliščine.

Zjutraj sem se prebudil ob prijetni glasbi slovenskih narodnih pesmi. Prijetno me je presenetila pozornost prijateljev. Za tem so mi zapeli pred mojo spalnico "Happy Birthday to you", čemur je sledilo vlečenje za ušesa in malo je manjkalo, da me niso še iz postelje potegnili. Delal nisem nič, kar se samo po sebi razume, ker sodi že v tradicijo, da na rojstni dan nihče ne dela. Vendar sem šel v staro hišo, kjer sem napravil za sebe nekaj fotografskih posnetkov.

Večerja je bila malo prej kot druge dni. Jedilni list je bil seveda izbran. Ko je prišla na vrsto slavnostna torta, se mi je že spčetka sumljivo zdelo, da se vsem nekam mudi. Silili so me, naj naglo režem, čeprav sem menil, da bi prav za prav prišle prej na vrsto razne formalnosti kot n. pr. upihnenje svečke, prižgane mojim 29 letom na čast, fotografiranje etc. — Vendar sem ubogal in nepričakovano zadel na precej trdo torto. Le z velikim napotom sem jo prerezal. Šele ko je bila razkosana, sem se ob bučnem smehu omizja zavedel, da sem se kosal z lepo obdelanim kosom ledu, ki je bil mojstersko prevlečen s čokolado... Za tem je priromala prava torta, ki je bila trikrat večja od prejšnje. Lotil sem se je z razumljivim nezaupanjem, zlasti, ker so prine-

Zadnja svetloba pred nočjo na oporišču Belgrano. Psi — zvesti tovariši — argentinske posadke na oporišču Belgrano, so priklenjeni na železnih vrveh

sli še eno, malo manjšo. Vendar to pot sta bili obe pravi.

Major Leal mi je napravil govor, ki ga nisem prav nič pričakoval. Poudaril je, da moj rojstni dan še posebej praznujemo kot rojstni dan najmlajšega Argentineca v skupini, ki pa je dokazal, da ljubi argentinsko zemljo, saj so se mu tako prikupile Bariloče in vsa Kordiljera, da se jih neprestano spominja in vedno o njih govori.

Po še nekaj besedah so sledila darila. Kar nisem mogel verjeti, da se mi je toliko stvari nabralo. Napravili so mi lesen grb s smučmi in palicami v sredi, lesene platnice za mapo, kamor lahko spravljam razne papirje, in ki imajo v sredi usnje, na katerem je zarisana antarktični kontinent. Na platnice so se mi pozneje vsi podpisali. Dr. Quiroga mi je podaril majhen šah, Prola kravato, Mejias majhen Marijin kip, Baricco gramofon s ploščami angleškega jezika (tečaj). Imenitno je bil izrisan z raznimi karikaturami jedilni list, prav tako s podpisi vseh članov baze. Za nameček sem dobil še praktičen lovski nož argentinskih padalcev. Najbolj pa sem se razveselil novega cepina "Fulmes", ki mi ga je podaril dr. Lisignoli. V kratkih besedah sem se jim zahvalil, saj sem bil pa res ganjen nad toliko naklonjenostjo. Brez dvoma so se za moj rojstni dan vsi zelo potrudili. Kar je res, je res: še nikdar v življenju nisem praznoval rojstnega dneva v takem razpoloženju in zadovoljstvu kot prav danes. In najbolj me veseli dejstvo, da sem si pridobil nekaj res dobrih prijateljev.

1/8.—

Svetloba dopoldne narašča in še prehitro bo prišel dan, dasi ga vsi tako nestrpno pričakujemo.

3/8.—

—39.20

—47.50

Po daljši mirni dobi spet tuli zunaj veter na vse kriplje. Zjutraj sem samo glavo pomolil na prosto, pa sem jo kar hitro spet nazaj pobrisal. Nebo je skoraj popolnoma jasno, a zaradi snega, ki ga pometa veter po ravnini, izgleda kot bi bila megla.

5/8.—

—29.90

—41.60

Požigal sem smeti in staro šaro, da se je hiša pošteno segrela. Led se je pričel topiti in potočki so prišumeli v notranjščino.

Dopoldne je že svetlo kot podnevi. Na severnem obzorju je žarelo, kot da bi se vsak trenutek moralo prikazati sonce. Vendar manjka še nekaj tednov do tistega datuma.

Major Leal, Urtasún in Ayala so šli s smučmi proti obali na sprehod. Za daljše smučanje je svetlobe še premalo in mraz je prehud.

12/8.—

—45.30

—530

Ze zgodaj zjutraj smo prejeli po radiu slabo novico iz baze Esperanza. Ponesrečil se je poročnik Rodríguez Argumedo. Padel je nekje 70 m čez steno, o kraju pa še nismo točno zvedeli, kje naj bi bilo. Zvečer so nam sporočili, da je bila nesreča smrtna. V bazo Esperanza (na skrajnem severnem koncu Antarktičnega polotoka — op. prir.) smo poslali sožalno brzojavko.

13/8.—

—44.60

—51.70

Nadaljevali smo z delom v predoru, ki vodi iz stare bajte do Lisignolijeve luknje.

Blizzard je močan in mraz je precejšen. "Pripeka".

16/8.—

—41.60

—46.40

V Esperanzi imajo pa res smolo. To pot so bili Čilenci, ki so morali plačati antarktični davek. Bili so na potu v argentinsko bazo, ko so jim zdivjali psi. Dva poročnika, ki sta se trudila zadržati podivjano vprego, sta še sama končala v ledeniški razpoki. Ponesrečila sta se smrtno. Nesreča se je menda pripetila isti dan, ko je usoda zadela poročnika Rodrígueza.

19/8.—

—14.70

—28.60

Pošteno smo prijeli za lopate v luknji za glaciološke poskuse. Vsem se nam pozna delo v udih, ker že predolgo lenarimo.

Uradno so me imenovali za šoferja "wease-

la", česar sem se do zdaj vstrajno branil, ker sem tako prikrašan za udobno vožnjo na smučeh pri naših patroljah. Tudi dela bom imel zdaj več.

21/8.—

—20.80

—320

Delali smo zunaj ter očistili vhod v staro hišo. Čez zimo se je nabralo toliko snega, da smo ga z weaselom in velikimi sanmi dvakrat odpeljali.

Poskusili smo tudi motoneto, ki je za razvedrilo kot nalašč, a za kakšno resno delo ne bo uporabna.

Na večer se je vreme močno poslabšalo. Izgleda, da se blizzard in mraz še ne bosta tako hitro poslovila.

22/8.—

—21.90

—38.30

Neizrečena radost se nas je vseh polastila,

ko je danes po toliko mesecih spet vzšlo sonce. Obnašali smo se kot otroci, ko dobijo novo igračo. Nismo vedeli, kaj bi počeli od samega veselja. Popolnoma drugo razpoloženje je zavladalo v bazi. Obrazi so prijaznejši, smeh in dovtipi, ki so zadnje čase že skoraj docela izginili, se znova slišijo, skratka začelo se je novo življenje.

Delali seve nismo dosti. Izvlekli smo samo vse prazne sode iz predorov na prosto, potem pa smo šli z weaselom na pack. Dr. Lisignoli, Mejias in Prola so se peljali na smučeh za vozilom. Predno smo se vrnili v bazo, se je dvignil precej močan veter in pogled na zamrznjeno morje, ki ga je pometal veter, je bil veličasten.

Vedno več se govori o bodočih patroljah, weaseli se popravljajo in opremljajo, napočila je nova doba v našem polarnem življenju.

Dr. IVAN AHČIN

Krščanska demokracija je avtonomna organizacija

I.

Krščanska demokracija, to je politično in socialno ljudsko gibanje, ki je idejno utemeljeno v krščanskem svetovnem nazoru, ima za seboj stoletno idejno preteklost. Njen nastoj sega v desetletja po veliki francoski revoluciji, ko je močna struja med francoskimi katoličani pristala na zgodovinsko stvarnost v družbenem razvoju in smatrala za koristno, prilagoditi se novim razmeram, sprejeti politične svoboščine, ki jih je prinesla demokracija, da bo mogoče doseči potrebno svobodo in razvoj katoliškega življenja. Spočetka je krščanska demokracija omejevala svoje delo le na socialno področje v korist delavstvu, ki je trpelo pod brezobzirnim liberalnim kapitalizmom. Kasneje pa je svoje delovanje raztegnila tudi na poli-

tično področje z lastnim programom. V znamenitih Leonovih okrožnicah "Humani generis" (1891), "Immortale Dei" (1884), "Libertas" (1888), "Sapientiae" (1890) in zlasti "Rerum novarum" (1891), v katerih je veliki socialni papež krščanskemu svetu razčistil pojme tako na političnem kot na socialnem področju in podal načela, ki naj veljajo za katoliški svet v odnosu do moderne države, — v teh okrožnicah in končno okrožnici Pija XI. "Quadragesimo anno" (1931) je tudi krščanska demokracija našla svoj trdni okvir in tako politično, to je demokratično, kakor socialno vsebino, to je pobudo za delo v smislu naprednih socialnih reform.

Po drugi svetovni vojni je krščanska demokracija prevzela kot velika krščanska sredinska stranka na interkonfesionalni kršćan-

ski osnovi dediščino prejšnjih konfesionalnih strank, ki so se bile že v drugi polovici stoletja organizirale v mnogih evropskih državah, da pod pritiskom Cerkvi sovražne državne oblasti branijo med ljudstvom in v parlamentih koristi vere in Cerkve ter načela krščanske npravnosti v političnem življenju.

Tako pomenja krščanska demokracija v sodobnem svetu socialno in demokratično politično gibanje, ki sprejema za temelj krščanska npravna načela. Ni pa omejena le na eno, n. pr. katoliško veroizpoved, in čeprav je organizirana po posameznih narodih in državah, sega kot enotna politična fronta preko državnih meja. Njen mednarodni značaj je izražen v Mednarodnem tajništvu krščanskih demokratskih strank v Parizu (Nouvelles Equipes Internationales), ki deluje od 1947. leta. Tu so zastopane krščanske stranke iz Srednje Evrope. Centrali je pridružena tudi mladinska veja. V New Yorku je predstavništvo v begunstvu živečih krščanskih demokratskih strank iz dežel, ki so pod komunizmom za železno zavezo. Leta 1955. so v Santiago, v Čilu, ustanovili Krščansko demokratsko organizacijo za latinsko Ameriko. Bližnji cilj, ki je bil predmet zborovanja v Bruslju v juliju 1958, pa je, povezati vse tri mednarodne organizacije v enotno svetovno krščansko demokratsko gibanje.

II.

Krščanska demokracija zastopa v svojem programu in v praktičnem političnem delu odkritosrčno in brez zahrbtnosti misli **demokratično načelo**, ker je prepričana, da je navzlic pomanjkljivostim demokratičnega sistema za naš čas demokracija najboljši politični sestav, ki ga je pod kakršnimi koli okoliščinami treba vzdržati in čuvati. A prav tolikšno važnost polagajo voditelji krščanske demokracije na to, da bo krščanska, ne le v programu, ampak, da bo tudi njeno praktično delo ustrezalo krščanski etiki in socialni pravičnosti. Stremiljenje, formirati v krščanskem duhu politično in socialno delo, naj bi bila izrazita oznaka krščanske demokracije.

S tem nočemo trditi, da bi krščanska moralna dediščina bila pri ostalih demokratičnih zakonodajalcih popolnoma izgubljena. Kot naravna etika prihaja na splošno še vedno več ali manj do izraza v kazenskih pravnih določilih, pri zakonski zaščiti pogodb in posebej

v socialni zakonodaji. Saj je večina modernih socialnih ustanov, posebno tistih, ki se tičejo razmerja med delom in kapitalom, socialnega zavarovanja, javne socialne zaščite in dobrodelnosti, zavedno ali nezavedno nastala iz krščanskega duha.

Navzlic temu pa je demokratični laicizem v teku časa ustoličil nekaj malikov, ki naj bi veljali kot razločilo nove **laične morale**. In ti so: nauk o absolutni suverenosti ljudske volje; človekova neodvisnost od slehernega religioznega vpliva; morala v javnih poslih se ravna po pragmatizmu, ki velevala, da je vse prav in dovoljeno, kar je koristno; in slednjič historični materializem, v katerem izgube človeška dejanja vso etično vrednost.

Tradicionalne in nove politične stranke, ki so izraz in orodje moderne demokracije, so v svojih programih, a večkrat še bolj v praktičnem političnem delu, pogosto nosilke in izvrševalke te laicistične morale, pa naj nosijo še tako nevtralne demokratične oznake: liberalna, progresivna, radikalna, socialna demokracija... Seveda bo vsaka stranka, posebno pred volitvami, zatrjevala. "da spoštuje versko prepričanje" vsakega državljana, prav tako tudi etiko v poslovnih in družbenih odnosih. Toda to "spoštovanje verskega prepričanja" pojmuje v najboljšem primeru religijo kot zgolj osebno zadevo, ki naj prihaja do izraza morda še v zasebnem družinskem krogu; ni pa zanjo mesta v javnem življenju in še manj v državnih ustanovah. Pa tudi poslovna morala, če ni utemeljena na absolutnih etičnih načelih, kaj hitro izgubi svojo moralno usmerjenost in se sprevrže v nazor, da je vse, kar nese in koristi, tudi prav in dovoljeno.

Krščanska demokracija se loči od vseh drugih političnih strank prav po svojskem pojmovanju demokracije, ki jo teoretično in praktično postavlja na krščansko etično podlago.

III.

Navzlic krščanski usmerjenosti pa je krščanska demokracija avtonomna in od cerkvene oblasti neodvisna organizacija. Ta neodvisnost je poudarjena obojestransko: od Cerkve in od politične strani. Že za bivše svetovnonazorne stranke niso cerkvene oblasti rade slišale, da bi se imenovale "katoliške", čeprav je njihovo katoliško obeležje bilo dosti izrazitejše kot pri krščanski demokraciji, ki je interkonfesionalno politično gibanje.

Za avtonomni politični značaj krščanske demokracije govore mnogi tehtni razlogi. Navedimo le nekatere:

1) Cerkev je od Kristusa ustanovljena vidna družba s hierarhičnim (to je od zgoraj, ne od spodaj, demokratično postavljenim) vodstvom, ustanovljena za vse čase, vse kraje in vse ljudi, ki se v svojem nadnaravnem duhovnem poslanstvu ne more vpreči v voz ene politične stranke, pa naj bi bila le - ta še tako katoliška. Razlika med svetnim in duhovnim je potrebna. Bistveno področje Cerkve je duhovno, a bistveno področje političnih strank je profano, politično, gospodarsko, tehnično in upravno področje, kjer so možne različne sode in različne rešitve. Na to profano področje Cerkev ne more slediti politični stranki, ne more slediti vsem njenim dejanjem, taktiki itd. ter nositi soodgovornost za njeno početje, za njene politične metode in napake.

Razen tega je po nauku Cerkve država pri vodstvu svoje politike neodvisna. Leon XIII. je v okrožnici "Immortale Dei" (1884) izrecno odobril svobodo politične delavnosti. Država je pri zasledovanju svojega namena, ki je obča blaginja, neodvisna, vezana le po božjih in nravnih zakonih. Pij XII. je v nagovoru 24. decembra 1940 ta načela znova potrdil.

2) Po drugi strani bi politična stranka, ki bi si za vsako ceno hotela lastiti pridevek "katoliška", nujno morala biti podrejena cerkveni hierarhiji, to je škofom in njihovemu neposrednemu vodstvu in nadzorstvu. Takšno stanje pa bi spet z dosledno nujnostjo zapletalo stranko v težko rešljive probleme, ker bi v politiki, ki je njeno delovno področje, bila nezbežno vezana na dogmatično nepoputljivost Cerkve. Zgolj politični in gospodarski nasprotniki stranke bi eo ipso postali sovražniki Cerkve.

Pa tudi kler bi v taki stranki imel vodilno vlogo in besedo tudi pri vodstvu zgolj tostranskih poslov. Takšno nadvlado Cerkve nad državo in poseganje duhovne oblasti in klera v zgolj svetne zadeve bi upravičeno imenovali klerikalizem, ki je prav tako zabloda kakor regalizem, to je nadoblast države nad Cerkvijo in vmešavanje svetne oblasti v cerkvene zadeve.

Zato dovoli cerkvena oblast duhovniku le v posebnih razmerah in okoliščinah, da sme delovati vodilno v kaki politični stranki. Po-

slansko mesto sme klerik prevzeti le z dovoljenjem svojega škofa (kan. 139, 64), a škof naj klerikovi prošnji rajši odreče kakor pa ji ugotovi (pojasnilo 25. aprila 1922).

Avtonomnost krščanske demokracije kot političnega gibanja je spričana v vseh desetletjih njenega obstoja. Ni je ustanovila Cerkev in nikoli ni bila odvisna od cerkvene hierarhije. Čeprav so njeni pristaši bili in so še tudi danes zvečine verni katoličani, vdani Cerkvi in njenim postavam, je vendar krščanska demokracija v zgodovini hodila svojo pot, razvijala svojo lastno delavnost in samostojno vodila politične in socialne boje za svoje ideale, čeprav vedno v okviru katoliške miselnosti in delavnosti.

Avtonomnosti krščanske demokracije pa nič manj ne izpričuje tudi zadržanje cerkvenih krogov, ki so jo včasih res podpirali s svojim vplivom, pa je prav tako res, da je drugič spet niso podpirali in so celo proti nji nastopali. V raznih dobah in na raznih krajih zadržanje škofov in duhovnikov do krščanske demokracije ni bilo in tudi še danes ni enako. Precej je primerov, ko so bili člani krščanske demokracije odstranjeni od vplivnih cerkvenih mest in z odgovornih položajev v Katoliški akciji, češ, da delavnost na obeh področjih ni združljiva. Ne da bi segali daleč v zgodovino, bi za gornjo trditev mogli navesti nekaj zgornjih primerov iz latinske Amerike prav iz zadnjega časa. Razume se, da s temi navedbami ni mišljen očitke cerkvenim krogom, niti poskus opravičenja za predstavnike krščansko demokratskega gibanja, ki so po lastni ali tuji krivdi bili deležni sumničenja, kritike in zapostavljanja. Hočemo pokazati le avtonomnost krščanske demokracije, ki je ne smemo, česar tudi sama ne želi, istovetiti s Cerkvijo, čeprav njena javna delavnost ideološko in praktično sloni na krščanskih etičnih osnovah.

Pravkar smo naglasili važnost razlikovanja med svetim in profanim, med verskim in političnim področjem in spoštovanje načela, ki ga je Kristus sam postavil: Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega. A usodna zmotà bi bila, če bi kdo to načelo tako pojmoval, kot da gre za dvojje ločenih področij, ki nimata ničesar skupnega.

Najprej moramo vedeti, da državna samoupravnost ni absolutna v takem smislu, da bi smela delati, kar bi hotela; vezana je marveč na nraveni božji zakon. Državna suverenost je relativna, ker je omejena z nesmrtnimi posta-

vami pravičnosti, s koristjo naroda, pravicami vesti in z zahtevami nadnaravnega življenja.

Prav zato si Cerkev, ki je od Boga postavljena čuvarka nramnega reda, lasti pravico, da razsoja z vrhovno avtoriteto tudi o gospodarskih in socialnih zadevah. Cerkev se zaveda, da je celo njena dolžnost soditi, (ne o tehničnih rečeh, za kar nima poslanstva), pač pa o vseh tistih vprašanjih, ki se nanašajo na nramnost in njen pravec. "Dasi se namreč gospodarske in socialne zadeve ravnaajo vsaka v svojih mejah, po svojih načelih, je vendar zmotno misliti, da sta gospodarski in nramni red med seboj tako ločena in tuja, da bi oni ne bil v ničemer od tega odvisen." (Pij XI., Quadragesimo anno; nagovori Pija XII. za binkošti in božič 1949. leta.)

Cerkvi pristaši laicizma ne priznavajo pravice, da bi govorila o socialnih in političnih vprašanjih; trdijo, da so vprašanja socialnega, gospodarskega in političnega reda neodvisna od morale. Oporavajo to pravico Cerkvi tudi tisti, ki uče, da se mora Cerkev omejiti na zgolj duhovno področje in sicer kot ga oni svojevoljno določajo in omejujejo. Pri tem pa prepovedujejo Cerkvi vsako poseganje izven bogoslužja ali čisto individualnega življenja.

Niti javno življenje, niti dela posameznika niso izvzeta iz nramne postave. Tudi posameznik ni absolutno bitje, marveč je kot stvar božja podvržen božjim in nramnim zakonom. Vsako človeško dejanje, ki je zavestno in svobodno, je tudi že moralno dejanje, ima etično vrednost. Človek more služiti Bogu in opravljati za nadnaravnost zaslužna dela ne le v Katoliški akciji, ampak tudi v Kulturni akciji, na borzi ali pa kot član parlamenta. Povsod ga veže v vesti isti nramni zakon. Kristjan, ki je istočasno član Cerkve in podanik države, ne more izpovedovati dvojne etike: krščansko kot katoličan, laično in brezbožno pa kot državljan. To bi bila zloglasna dvojna morala, o kateri pravi Leon XIII.: "Ne sme človek imeti ene morale za zasebno in drugo za javno življenje. To bi se reklo, da hoče povezati to, kar je častno z onim, kar je sramotno, in da razdeli človeka na dvoje, ki bi moral biti vedno eden in isti." (Immortale Dei.) Pač pa naj bi se katoličani modro in smotrno udeleževali političnega življenja: "Pogrešno bi bilo, če bi se ne brigali za javne zadeve, prav tako kot če bi se nekd ne brigal za javno blaginjo... Naj polože roke v naročje, pa bodo tisti, ki

nudijo malo jamstva, da se bodo razmere pravilno razvijale, vzeli vajeti v roke." (Leon XIII, istotam.)

V demokratičnih vladavinah so stranke nositeljice političnega življenja. V zakonodajnih zbornicah se odloča danes o vseh vprašanjih javnega življenja. Komaj je kako vprašanje, ki je v obravnavi, pri katerem ne bi prišla do izraza svetovnonazorska usmerjenost političnih strank. Krščanska demokracija z zahtev po uveljavljanju krščanskih etičnih načel v politiki in javni upravi, le sledi papeškim smernicam, ki naj veljajo za katoličane v državnem življenju. Pravic so deležni le tisti, ki si jih znajo priboriti in jih čuvati. Katoliško prebivalstvo, ki želi, da državna politika ne bo krenila v proticerkveno in protiversko smer, ne sme biti nebrižno za državno politiko. Pri volitvah naj zato glasuje za politični program in tiste volilne kandidate, ki po svojem mišljenju jamčijo, da bodo odločno zastopali krščanska etična načela pri svojem političnem delu.

Krščansko demokratično gibanje zre svojo posebno nalogo v tem, da pritegne značajne laike k aktivnemu in pogumnemu delu za uveljavljanje krščanske nramnosti v javnem življenju. Politični razvoj v zadnjih desetletjih je na prepričljiv način pokazal, da pripravljaja pot diktaturam nebrižnost širokih ljudskih plasti za politično življenje, potem pa zlasti tisti intelektualci, ki mislijo, da svojo inteligentnost najbolj na ta način kažejo, da se stoično umaknejo iz javnega življenja na "višjo raven" pasivnega "nevtralnega" opazovalca. A je etično vprašanje, če je takšno udobno stališče upravičeno za razumnika, ki je že po svojem poklicu in izobrazbi dolžan služiti duhovnim vrednotam in prevzeti tudi odgovornost, da se uveljavijo v javnem življenju. Umik odločnih krščanskih mož iz političnega življenja prepušča politično področje machiavelističnim politikom in njihovim nemoralnim političnim metodam.

Krščanska demokracija pa želi prav to doseči, da bi zavedni krščanski možje ne bežali pred politično odgovornostjo, temveč prispevali s svojim delom in vplivom do veljave krščanskim etičnim načelom v javnosti. Ob poznani človeški slabosti ne moremo pričakovati, da bodo vsi, ki stoje pod zastavo krščanske demokracije, vedno tudi v življenju in delu izpolnili njem program. Vedno je treba računati s tem, da se kdo izneveri. Toda že sam

pojav demokratične stranke, usmerjene po krščanskih нравnih načelih, more pozitivno in očiščujoče vplivati na politično življenje ⁽¹⁾.

V.

Utegnil bi kdo reči, da za obrambo etičnih načel v politiki ni potrebna posebna "krščanska" stranka, ker morejo dobri katoličani kandidirati na različnih listah "nevtralnih" strank in vsak na svojo roko in v svojem okolju voditi politiko po krščanskih etičnih načelih.

Gre za staro, a vedno manj sporno vprašanje med katoličani: Ena krščanska stranka, ali katoličani razdeljeni v politiki na več strank? Katoliški volilci naj "modro" odlečijo, kaj je v posamičnih primerih bolj smotrno. Izkušnja pa kaže, da je poslanec, ki je bil izvoljen na določeni strankini listi, pri glasovanju v parlamentu vezan na strankino disciplino, ki se ji mora pokoriti ali pa ga bodo vrgli iz stranke.

V ostalem pa se ni bati, da bi krščanska demokracija hotela svoje krščansko etično stališče v političnem življenju monopolizirati. Že zato ne, ker je demokratična in vsestransko priznava raznovrstna družbena dejstva. Njen pluralizem je horizontalen in vertikalni.

Horizontalni, ki priznava neodvisnost, pravice in odgovornost vsakemu posamezniku in vsaki skupini, ki lahko dokaže, da ima legitimno lastno področje. Smatra se za sestavi-

no javnega življenja, ne pozna pa totalitarnosti, ne politične ekskluzivnosti.

Vertikalni in ideološki pluralizem pa krščanska demokracija tako izvaja, da pusti, da se različni tokovi in različne duhovne družine druga ob drugi uveljavljajo, pa naj pripadajo krščanskemu, liberalnemu ali socialističnemu krogu.

V moderni družbi, ki ni svetovno nazorsko več enotna, je tak vertikalni pluralizem edina možna podlaga znosnega družbenega sožitja.

Kristjan je vsekakor v posesti razodete resnice. A v moderni družbi teh resnic ne teoretizirajo, ne praktično vsi ne priznavajo; a vendar je treba živeti skupaj v državni skupnosti ne le z drugače mislečimi, temveč z izrazitimi idejnimi in političnimi nasprotniki.

⁽¹⁾ Nepodpisani francoski avtor je v "Race, Nation, Person" (Barnes & Noble, New York) pred leti krščanski demokraciji zaradi njenega programa neutemeljeno očital moralizem, češ, da ne upošteva dovolj političnih, gospodarskih in tehničnih dejstev, ki se odigravajo na strogo tostranskem področju, in meša demokracijo in krščanstvo, ki pripadata dve različni svetovoma. A iz tega, kar smo pravkar povedali, je jasno razvidno, da pisec ni doma niti v krščanskih načelih, niti ne pozna krščanske demokracije. Nihče ne zanika, da so zlorabe s klerikalizmom možne, kakor so možne celo v Cerkvi in povsod, kjer gre za človeški element. A povsem zmotno je naziranje, ki hoče javno delo ločiti od vsake etične presoje in dopustiti, da se ravna po vidikih praktične koristi.

Friderik Viljem Foerster

OB 89-LETNICI NJEGOVEGA ROJSTVA

Foersterjevo ime je bilo svoj čas med Slovenci zelo znano. Poznali smo ga predvsem kot pisatelja vzgojeslovnih spisov, čeprav je njegov pomen še večji v obravnavanju političnih vprašanj. Današnjemu rodu je pa Foerster že skoraj neznan. Ko so namreč leta 1933 prišli v Nemčiji nacisti na oblast, so javno sežgali vsa njegova dela in posledice tega uničenja se poznajo še danes. In vendar so njegovi spisi neprecenljive vrednosti za vsakega, kdor želi razumeti zgodovino poslednjih sto let, zlasti pa še vzroke obeh velikih svetovnih vojn, in kdor išče poti, kako bi se v prihodnosti človeštvo obvarovalo podobnih in še hujših grozot. V naslednjem bomo skušali podati kratek pregled Foersterjevega življenja in dela predvsem na osnovi njegovega lastnega opisa v njegovi knjigi: "Doživeta svetovna zgodovina" (1), ki jo je že skoraj popolnoma oslepel izdal leta 1953 kot 84-leten starček. Vse številke v oklepajih se nanašajo na strani te knjige.

1. Mlada leta

Foerster se je rodil 2. junija 1869 v Berlinu, kot sin ravnatelja berlinske zvezdarne in vseučiliškega profesorja. Mati je bila bližnja sorodnica slavnega generala Moltkega. Po veri sta bila roditelja protestanta, ki sta pa bila po svojem svobodomiselnem mišljenju s svojo cerkvijo le bolj v zunanjem stiku. Pač pa izvedemo od Foersterja o obeh, da sta bila po srčni dobroti in ljubezni do bližnjega polna krščanskega duha. Oče je bil po sinovem pričevanju najboljši človek, kar jih je spoznal v svojem

dogem življenju. Kot znanstvenik je imel Foersterjev oče mnogo prijateljskih stikov z nemškimi in tujimi učenjaki in politiki, ki so radi zahajali v njegov prijazni dom. Tako je imel Foerster srečo, da je mlada leta preživel v srčno dobri, zelo izobraženi rodbini, ki je imela obširne stike z duševnimi veličinami njegove dobe. Videl in slišal je v domači hiši marsikaj, kar je ugodno vplivalo na širino njegove razgledanosti in plemenitost njegovega čustvovanja.

Iz razgovorov, ki jih je imel oče s svojimi prijatelji, si je doraščajoči Foerster posebno zapomnil, kako je oče obsojal vsenemško ošabnost in rožljanje s sabljo²⁾. Bil je prepričan, da je vsak narod na napačni poti, če misli, da se morejo in zato tudi morajo vsi mednarodni spori rešavati le z orožjem. Obsojal je pesem: "Deutschland, Deutschland über alles" (Nemčija, Nemčija nad vse, nad vse na svetu! Danes nam pripada Nemčija, jutri ves svet!). To pesem bi lahko imenovali program vsenemškega gibanja. Mlademu Foersterju je bila — seveda pod očetovim vplivom — tako naravnost zoprna, da je v šoli — ni hotel peti in ga je učitelj petja kar poslal od pevske ure domov z besedami: "Foerster, vi lahko greste; mi ne spadamo skupaj!" (51, 52). Tako je Foerster že v šolskih klopek prišel v nasprotje

(1) Foerster, Erlebte Weltgeschichte. Založba: Glock und Lutz, Nürnberg.

(2) O pangermanizmu je pri nas, kolikor je piscu teh vrstic znano, prvi temeljito razpravljal dr. Krek v Katoliškem Obzorniku 1900. (Deloma ponatisnjeno v Izbranih spisih IV, 215-227.)

z duhom vsenemške napadalnosti, ki je vladal v Nemčiji. In to nasprotje je ostalo v njem vse življenje; postalo je glavna vsebina nešteti spisov in govorov.

Med knjigami, ki jih je na gimnaziji posebno vzel, omenja sam med drugimi tudi Platonovo Apologijo in Sofoklejevo Antigono. V obeh delih je temeljna misel ta, da je Boga treba bolj poslušati nego ljudi. Tudi to spoznanje je bilo za Foersterja zvezda vodnica v vsem življenju (57).

Po maturi se je odločil za študij filozofije, narodnega gospodarstva in biologije. Za te predmete je imela takrat posebno sloveče profesorje univerza v Freiburgu v Breisgau-u, torej v katoliškem delu Nemčije. Foerster je bil zelo hvaležen očetu, da mu je dovolil oditi iz Berlina na to univerzo, kjer je poslušal ne samo odlične strokovnjake, ampak je prišel tudi v ožji stik s katoliškimi rojaki. O katolicizmu je imel takrat prav slabo mnenje, ki ga je sam označil takole: "Meni, severnonemškemu protestantu in svobodomislecju, se je vedno ves ta svet katoliške cerkve zdel kakor oni povsem potopljeni svet srednjega veka, ki sem ga imel za nepreklicno obsojenega, da se u-makne novemu svetu naravoslovja in tehniškega obvladavanja sveta" (74). Prva pot v Freiburgu ga je vodila v svetovno znano katoliško stolnico; gotovo takrat ni imel namena, da bi tam spoznaval katoliško vero, ampak kot izobraženca ga je mikala visoka vrednost te cerkve kot umetnine. V cerkvi pa je doživel povsem nepričakovano spremembo svojih nazorov o katolištvu.

Ogledoval je kipe apostolov, mučencev, spoznavalcev, svetnikov. "To so bili obrazi, ki so se zdeli izklesani za večnost in ki so povedali resnico ne za preteklost, ampak za vse čase in vse svetove... Tukaj sem bil presenetljivo hitro ozdravljen zablode, da vse to ni nič drugega nego na smrt obsojeni svet... Prav nasprotno mi je postalo jasno, čeprav v začetku temno in negotovo, da je namreč moj svet obsojen na umiranje..." (74). Odslej se je Foerster tako živo zanimal za katoliško cerkev, zlasti še za katoliško versko umetnost, da se je vpisal celo v katoliško-teološki seminar, kjer je predaval o katoliški umetnosti v katekambah profesor Kraus, s katerim je stopil Foerster v osebni stik. Iz teh začetkov se je v njem polagoma — dokončno šele v starosti kakih 30 let — razvilo trdno prepričanje, da

je resnica samo v katoliški cerkvi. Pri spreobrnitvi so med drugim nanj močno vplivale Confessiones sv. Avgušтина. Vendar iz posebnih razlogov, ki jih navaja zlasti na str. 618-621, pa tudi drugod, formalno ni prestopil v katoliško cerkev. To naj samo kratko omenimo kot opozorilo za bralce, ki bi ga ta stvar posebej zanimala. Podrobno razpravljanje bi presegalo okvir spisa, v katerem moremo samo v najglavnejših potezah podati prav skromno, zelo omejeno sliko velikega življenja in ogromnega dela.

V Freiburgu je napravil 24 letni Foerster doktorat iz filozofije, narodnega gospodarstva in fiziologije. Že med študiranjem je v osebnem stiku z delavci in njegovimi organizatorji proučeval razmere delavskega stanu. Rekel si je, da je tisti, ki pozna samo en razred, podoban človeku, ki je bral eno samo knjigo (89). Po doktoratu je šel še isto leto (1893) za krajši čas v Anglijo in je opazoval medsebojni odnos delavcev in delodajalcev. Tudi po povratku v Berlin je eno leto pridno zahajal na zborovanja socialnodemokratske stranke in se je udeleževal posvetovanj delavskih strokovnih organizacij. Delavstvo je široko razgledanega, ljubeznivega mladega izobraženca povsod sprejemalo zelo prijazno. Sestanke z delavci v Berlinu je Foerster štel med svoje najlepše spomine (89).

Leta 1895 se je zgodilo nekaj, kar je odločilno vplivalo na vse nadaljnje Foersterjevo življenje.

2. Obsojen zaradi razžalitve cesarja

Da bo Foerster prišel v nasprotje z državno oblastjo, polno vsenemškega duha, se je videlo že v njegovi gimnazijski dobi, ko ni hotel peti šovinistične himne. V njegovih spisih se večkrat omenja spor med pisanimi (človeškimi) postavami, ki so lahko krivične, in med večnimi nepisanimi (božjimi) zakoni; ta spor obravnava Sofoklej v Antigoni.

Že na gimnaziji je Foersterja od leta do leta bolj odbijalo vsakoletno praznovanje obletnice nemške zmage nad Francozi pri Sedanu (2. sept. 1870), slavlje, o katerem je rekel profesor na univerzi v Göttingenu Paul de Lagarde: "Kar se tiče sedanske proslave, je to kanibalska surovost, če sosednjemu narodu, ki

smo ga premagali, vedno znova držimo pod nos, da je bil premagan." Tudi socialdemokratski tisk se je večkrat obračal proti vednemu obnavljanju zmagovalstva nad "dednim sovražnikom", kar je cesarja Viljema II. hudo dražilo. Leta 1895 se je seveda posebno slovesno praznovala 25. letnica zmage pri Sedanu. Cesar je v svojem govoru imenoval vodstvo socialdemokratske stranke "brezdomovinsko tolpo" ("vaterlandslöse Rotte"), ki ni vredna, da nosi nemško ime. Foerster je takrat urejal list "Ethische Kultur" in je v njem kritiziral cesarjev govor sicer v spoštljivem tonu, vendar skrajno ostro. Naglašal je, da tako zmerjanje delavstva z najvišjega mesta samo povečava prepad med razredom delavcev in razredom delodajalcev. Treba se je učiti od Angležev, kako naj se ta nasprotja premostijo zadovoljivo za oba dela.

Posledica tega članka je bila, da je bil Foerster obtožen zaradi "razžalitve veličanstva". Državni tožilec je predlagal devet mesecev ječe. Foerster se je skliceval na klic svoje vesti, ki mu je odločno ("kategorično") velevala, da mora javno nastopiti proti cesarjevemu govoru, ker so ga doživetja med nemškimi in angleškimi delavci prepričala, da taki govori niso sodobni in da slednjič škodujejo tudi cesarju samemu.

Foerster se je sam čudil, da je sodišče tako ugodno sprejelo ta njegov zagovor in ga je obsodilo samo na tri mesece trdnjavskega zapor, kar je takrat veljalo v Nemčiji kot "časten zapor" ("custodia honesta"). Dano mu je bilo na prosto izbiro, da določi čas, kdaj bo kazen odsedel. Pravzaprav izraz "odsedel" v tem primeru ni pravilen. Kajti Foerster je preživel svojo kazn v najlepših mesecih leta 1896 v trdnjavi Weichselmünde pri Gdansk, ki je vsa obdana z vodo; tam se je lahko ves dan sprehajal, je lahko bral ali delal, kar je hotel. Vsako nedeljo so mu v trdnjavo celo privedli njegovega konja, da je jahal po trdnjavski okolici. Kar se tiče hrane, so si jetniki lahko sami kuhali, kar so hoteli; žena nekega uradnika, Poljakinja po rodu, jim je kupovala vse potrebno v mestu. Ta Poljakinja ni skrivala svojega ogorčenja nad tem, kako so Prusi zatirali Poljake v Nemčiji; še bolj huda je pa bila na Ruse. Ni se mogla dovolj načuditi, ko je slišala od Foersterja, da je on v tem oziru z njo — istega mišljenja. (Foerster se na str. 179 in 180 svoje knjige strinja s pi-

sateljem, ki imenuje delitev Poljske naravnost zločin, ki bo priklical prokletstvo nad Prusijo in Avstrijo.)

3. V Švici in Avstriji

Po tem sporu z državno oblastjo je Foerster videl, da mu z njegovimi nazori ne bo mogoče v Nemčiji javno delovati. Zato se je odločil za izselitev v Švico, kjer je upal najti toliko prostosti, kolikor je mora kulturni delavec imeti, če hoče pogumno slediti klicu vesti tudi do zadnjih posledic. Domovino je zapustil brez zagrenjenosti in jeze. Zavedal se je, da usoda, ki ga je zadela, ni nikak "slučaj", ampak delo božje previdnosti, ki mu je pokazala pot, po kateri naj hodi.

In se ni motil. Izselitev iz Nemčije ga je vodila daleč po svetu: najprej za 16 let v Švico (1897-1913), pozneje za 14 v Francijo (1926-1940); od božiča 1940 pa živi v New Yorku. Tako je iz lastnega doživljanja spoznaval razmere in prebivalstvo v Švici, Franciji in Združenih Državah Amerike in jih primerjal z Nemčijo. Ta široki razgled po svetu je za Foersterja posebno značilen in je velika odlika njegovih spisov.

V Švici je napisal Foerster večino svojih vzgojeslovnih del, obravnaval je v svojih spisih tudi socialna, politična in verska vprašanja. Deset let (1901-1911) je predaval kot privatni docent na tehniki in univerzi v Zürichu. Med svojimi slušatelji je imel tudi ruske emigrante in seznanil se je z Leninom, o katerem prinaša zanimive podatke v odstavku: Osebnosti o Leninu (686). Ko je, kakor znano, nemška vlada dosegla pri švicarskem zveznem svetu, da so v zaprtem vlaku poslali Lenina v Kronstadt (v Rusijo), da bi razbil rusko fronto in tako omogočil odhod nemških divizij na zapad, je rekel Lenin v Foersterjevi navzočnosti (193) malo pred odhodom v Rusijo: "Jaz sem pacifist, a če nas bodo napadli, bomo zavzeli Evropo preko Azije." ("Ich bin Pazifist, aber wenn wir angegriffen werden sollten, dann werden wir Europa via Asien erobern."). Foerster dostavlja: "Ta program leži v visokem zraku kot težka daljna nevihta" (687).

V šolskem letu 1910-11 je povzročil Foerster s svojimi predavanji o verskih vprašanjih hud

boj med katoliškim in nasprotnim časopisjem, kar je imelo med drugim tudi to za posledico, da Foerster ni dobil profesure na züriški univerzi. Umaknil se je v zasebno življenje, da bi mogel v miru izvršiti svoje pisateljske načrte. Zato je tudi l. 1912 odklonil vabilo praške univerze, ki ga je želela pridobiti za akademskega učitelja. Pač pa je spomladi naslednjega leta sprejel ponudeno mu profesuro na dunajski univerzi. Tu so več nego polovico njegovih slušateljev v pedagoškem seminarju tvorili Čehi in južni Slovani. Prav slabo mnenje je pa dobil o avstrijskih Nemcih, ki "niso znali drugega kakor peti Deutschland, Deutschland über alles; namesto da bi posredovali nemško kulturo, so izžarevali samo nemško prevzetnost in delali propagando za vsenemške zahteve po vsej Evropi" (218). Svoje nazore o preureditvi Avstrije je objavil v knjigi *Avstrijski problem* (*Das österreichische Problem*), ki so ga hoteli Nemci ubiti z molkom, z ignoriranjem. Ko pa je — da se banalno izrazimo — leta 1917 Avstriji že tekla voda v grlo, sta dva člana gosposke zbornice izročila to knjigo cesarju Karlu s to pripombo: "Tukaj je edini mogoči program za ohranitev donavske monarhije in vzpostavitev evropskega miru." Cesar jo je prebral in nato izrazil željo, da bi o stvari osebno govoril s Foersterjem. Imel je načrt, da naj bi Lammasch, profesor mednarodnega prava na dunajski univerzi, in Foerster sestavila vlado, v kateri naj bi bile zastopane vse avstrijske narodnosti in ki naj bi imela nalogo, preurediti Avstrijo na temelju avtonomnih narodov. Foerster je nato res imel daljši razgovor s cesarjem, a vsi načrti so se razbili ob nemškem odporu.

4. Zopet v Nemčiji

Na dunajski univerzi je Foerster predaval samo eno leto. Kajti že spomladi 1914 je Nemčija poklicala svojega izseljenca, ki je v tujini dosegel svetoven sloves, nazaj v domovino, in sicer za profesorja na univerzi v Münchenu. Toda tudi to pot se Foersterju v domovini ni dogodilo nič bolje nego l. 1895, in končno je moral biti vesel, da se je srečno rešil nazaj v švico. Prišla je namreč svetovna vojna in Foerster ni prav nič skrival svojega prepričanja, da so jo izzvali Nemci in da vojna ni samo posledica "obkroževalne politi-

ke", ki da je Nemce prisilila k poskusu, razbiti "železni obroč" okrog sebe. Za razumevanje vprašanja, kako je moralo priti do obkroževanja Nemčije, pripoveduje Foerster tole prav poučno zgodnico:

Njegova mati je bila nadarjena slikarica in je nekoč na deželi slikala krave, ki so se mirno pasle. Pri sebi je imela zelo napadalnega psa Piča, ki je začel lajati na krave in se zaganjati proti njim. To je prisilo krave, da so se začele uvrščati v krog okoli psa in so ga z nastavljenimi rogovi tirale nazaj proti njegovim gospodaricam. Ko so pozneje v dobi Viljema II. cesarjevi bojevitvi govori začeli vznemirjati ves svet, je Foersterjev oče pravilno označil zgodbo "nedolžnega" Piča kot ključ za razumevanje svetovne politike.

Na münchenski univerzi je takoj v prvih letih vojne prišlo do ostrega nasprotja med Foersterjem in večino profesorjev. Profesor juridične fakultete von Amira je predlagal proti njemu tožbo zaradi veleizdaje, general Ludendorff je zahteval, naj ga zapro; za Foersterja je pomenil rešitev iz težkega položaja odlok bavarskega prosvetnega ministra, ki mu je dal — eno leto dopusta. Vrnil se je v švico in je odslej samo od časa do časa zahajal v Nemčijo. Po letu 1922 menda ni več videl domovine.

Po končani prvi svetovni vojni je Nemčija začela silno propagando, v kateri je hotela dokazati, da ni zakrivila vojne in da ne more plačati vojne odškodnine. Foersterju je bilo dobro znano, kako so Nemci ob umiku iz Francije sistematično uničevali deželo in koliko nedolžnih žrtev so pobili n. pr. v Belgiji. Vedel je tudi, da Nemčija porablja sredstva, ki bi jih morala oddati za vojno odškodnino, v ta namen, da se tajno oborožuje za novo svetovno vojno, ki bo napravila še več gorja nego prva in ki se bo za Nemčijo končala — o tem Foerster ni nikoli dvomil — s še strahotnejšim porazom. Zato je zahteval, da Nemčija neha širiti laži o svoji nedolžnosti in da pošteno plača vojno odškodnino, če hoče, da bo svet verjel v njeno miroljubnost. Povrnitev škode je tudi njena moralna dolžnost. Kako je Foerster mislil o nemški "nedolžnosti", je lepo razvidno iz naslednjega dogodka.

V Švici sta ga obiskala dva nemška diplomata in sta ostala pri njem na kosilu, ki se ga je udeležil tudi njegov prijatelj in somišljenik polkovnik von Sonnenburg. Diplomata, ki pol-

kovnikovega mišljenja nista poznala, sta začela govoriti o "tako zvani nemški krivdi". Tedaj je polkovnik potrkal ob kozarec in rekel: "Gospodje, prosim za besedo. Verjeli mi boste, da jaz, ki sem se udeležil vseh vojn, ki so šle po letu 1870/71 čez svet, nisem neupravičen, da govorim o vprašanju krivde. Nemški narod se mi zdi v tem trenutku kakor uživec ("Lausbub"), ki je krog in krog razbil vsa okna in svetiljke in ki sedaj, ko so ga končno položili na koleno, da bo prejel zelo zaslužen kazni — ponavljam: zelo zaslužen kazni — napolnjuje s svojim kričanjem nebo in zemljo. Mene je sram, mene je sram — končal sem!" (259-260).

Vsenemški zagrizenci so začeli s tistimi, ki so javno priznavali nemško krivdo, obračunavati s političnimi umori. Ko je leta 1922 Foerster potoval po Nemčiji in javno govoril to, "kar bi bil moral govoriti vsak pošten Nemec" (280), je prejel grozilno pismo, da "maščevanje ne spi". Tudi polkovnik von Sonnenburg ga je opozoril, naj s prvim vlakom odpoje iz Nemčije, kar je Foerster tudi storil.

5. Zopet v tujini

Churchill pripoveduje v svojih spominih, da ga je predsednik Roosevelt pri prvem svojem obisku, kmalu po pričetku druge svetovne vojne, vprašal: "Kaj mislite o vojni?" Churchill je odgovoril: "Nepotrebna vojna." (416). Hotel je reči, da bi do vojne sploh ne bilo prišlo, če bi bili narodi, ki jih je ogrožal nemški nacizem, pravilno ocenili velikost nevarnosti in bi se bili tako oborožili, da bi bila Nemce minila napadalnost.

Foerster se je leta 1922 vrnil v Švico in je tu ostal do leta 1926, ko se je preselil v Pariz. Da bo prišlo do druge svetovne vojne, o tem je bil tako prepričan, da jo je določeno napovedal že 8. julija 1927 v listu "Menschheit": "Gospodarji Nemčije brezdvomno hočejo mir, a samo zaradi tega, da bi mogli nemoteno pripravljati vojno in da bi bili oboroženi za dan, ki ga bo določila šibkost zaveznikov. To bo približno med 1933 in 1938." (421). In 1938 je Hitler res anektiral Avstrijo in Češko! Leta 1939 je Foerster konec junija izvedel od visokega nemškega častnika, ki je bil njegov somišljenik, za podroben načrt napada na Poljsko, Nizozemsko in Belgijo. Sporočil je to an-

gleški vladi, ta pa poljskemu generalnemu štabu, ki je lahkomiiselno odgovoril: "Ah, Foerster je že davno znan kot alarmer." Šest tednov po tem odgovoru so pa že drveli nemški tanki po Poljskem (424).

Pričetka vojne pa Foerster ni počakal v Parizu. Že leta 1937 se je zavedal skorajšnjega izbruha strahot in se je z družino preselil v gorsko vas v Savojskih Alpah v bližino švicarske meje, ne da bi bil pustil na prejšnjem stanovanju svoj novi naslov. Pravilno je računal: ko so prišli Nemci v Pariz, ga je takoj prvi dan tam iskala gestapo. Foerster je iskal zatočišča v Švici, ki mu pa ni dovolila azila — očitno iz strahu pred Hitlerjem. V tej stiski je prišla nepričakovana rešitev s Portugalskega. Predsednik Salazar je bil bral Foersterjevo knjigo: "Kristus in človeško življenje" v francoskem prevodu in je sedaj poslal pisatelju osebno pismo, v katerem ga vabi za neomejen čas na Portugalsko, čeprav so se tudi tam bali Hitlerjevega napada. Foerster je odpotoval na Portugalsko v juliju 1940 in je bil zelo gostoljubno sprejet. Ostal je pa tam samo do novembra istega leta, ko se je izselil v Ameriko. Dan pred božičem 1940 je pozdravil kip Svobode v New Yorku, kjer živi še danes.

Foersterjev oče je nekoč v šali imenoval Bismarcka, ki je bil "učlovečena svetovna politika pruskega generalnega štaba (400), "Antikrista" (620). O Hitlerjevem nacizmu se pa res lahko reče, da je to nekaj Antikrist, t. j. direktno nasprotje krščanstva. Kako je Foerster sodil o Hitlerju, bo najbolj razvidno, če dobesedno navedemo majhen odstavek iz številnih mest, kjer knjiga govori o tej strahotni osebnosti.

Švicarski teolog Karl Barth se je pogovarjal z nekim Nemcem o hitlerjevskih zločinih, ki so brez primera. "Tudi v Združenih državah", tako je rekel oni Nemec, "so bili veliki zločinci! Teolog je na to odgovaril takoj in sicer edino pravilno: "Pa jih niso volili v Belo hišo, ampak spravili v veliko kaznilnico Sing-Sing." Vsak Nemec naj razmislija o tem odgovoru in naj se pri tem spominja znanega izreka, da ima slednjič vsak narod vlado, ki jo zasluži. Hitler je bil obilno zaslužen, saj vsebuje bistveno jedro njegovega programa že besede, ki jih je nekoč rekel Ernst Moritz Arndt (ustanovitelj vsenemškega gibanja, op. p.), ki ga časte vsi nacionalni Nemci kot velikega voditelja: "Nemčija rabi velikega vo-

jaškega tirana, ki je zmožen iztrebiti cele narode." Ta program je začel izvajati Hitler z nezaslišano hladnostjo in doslednostjo — pa mu ni prekrizalo računov nemško ljudstvo, ampak železna usoda" (532). Hitlerjeva zmaga bi bila "enkrat za vselej napravila konec vladi prava v Evropi" (286).

Kot človek, Nemec in kristjan, je Foerster skušal prepričati drugo svetovno vojno brez ozira na to, da ni dvomil o končnem nemškem porazu. Prav tako pa svari pred tretjo, ki bi bila, če bi jo povzročili Nemci, zanje "nepreklicno zadnja katastrofa" (415).

Konec

Foersterjeva knjiga obsega 719 strani, od tega odpade 10 strani samo na seznam imen pisateljev, ki jih omenja, in zgodovinskih osebnosti, s katerimi je prišel v stik v svojem dolgem življenju. Na treh straneh beremo naslove 33 knjig, ki jih je napisal (poleg kakih 5000 člankov). Pisatelj preseneča po široki razgledanosti v nemškem, francoskem, angleškem in ruskem slovstvu, čeprav ne precenjuje "knjižne modrosti", ampak pravi, da se je največ učil iz življenja. Še bolj nego njegova velika izobrazba pa vzbuja občudovanje njegov značaj: v zaupanju na poštenost svoje stvari in na božjo pomoč je štirideset let mirno nosil

v očeh nasprotnikov pečat, da je "sovražnik ljudstva in izdajalec" (292). Omenili smo že, da so nacisti, ko so leta 1933 prišli na vlado, javno sežgali vsa njegova dela, ki so bila na nemškem jezikovnem ozemlju razširjena v nad pol milijona izvodih in prevedena — vsaj deloma — na vse evropske jezike (23). Zavedal se je: "...na tem svetu tukaj mora biti mož vedno pripravljen, da se sreča s smrtjo...; ni dosti, da ima samo prepričanje, ampak mora biti tudi odločen, da zanje umre ali da kakorkoli in kjerkoli vzame nase tudi najtežjo škodo" (548). To je storil vedno in povsod, zvest svoji vodilni misli, da je edino v resničnem krščanstvu rešitev za državo.

Leta 1929 mu je pisal general von Deimling: "Prišel bo čas, ko bo nemška domovina, ki jo tako vroče ljubite, razumela in cenila Vaše delovanje. Naj pride kmalu!" (395).

Majhno znamenje, da se v hribih dela dan, je že to, da se je leta 1957 ustanovila posebna nemška Foersterjeva družba (Friedrich - Wilhelm - Foerster - Gesellschaft), kakor imajo Nemci, n. pr. Goethejevo in Shakespearovo družbo za preučevanje življenja in dela teh velikih mož, in da se dela na to, da bi se Foersterju priznala za njegove spise Nobelova nagrada.

Zaključujemo z besedami, ki jih je Foersterju pisal kardinal Innitzer: "Vaše ideje bi se morale po zvočnikih povsod razširjati" (25).

Krek in Šušteršič

NEKAJ PRIPOMB K ŠKERBČEVEMU PREGLEDU

Dekan Matija Škerbec je izdal v dveh zvezkih Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja (Cleveland 1956 in 1957). V knjigi je mnogo trditev, ki kličejo po odgovoru. Zlasti se loči moje mnenje od Škerbčevega glede Kreka in Šušteršiča. V naslednjih vrstah želim predvsem popraviti nekatere Škerbčeve trditve o teh dveh možeh. Žal sem doslej prišel s podrobnim preučevanjem Krekovega življenja in dela pri izdaji njegovih Izbranih spisov šele do leta 1900, Škerbčev Pregled se pa nanaša predvsem na zadnjo tretjino Krekovega življenja, na dobo po letu 1900. Pri vsem obravnavanju Krekovega življenja in dela me je vodila tale misel: da poskušam ohraniti Kreka zgodovini kar mogoče natančno takega, kakor je bil v resnici. Zato sem ob raznih priložnostih, ko sem pisal o Kreku, pozival bralce, naj se oglasijo, če imajo kaj pripomniti k mojim prikazovanjem zgodovine. Zato sem tudi nekatere stvari iz dobe po letu 1900 objavil v posebnih spisih z željo, da povem svoje mnenje o stvari še ob času, ko žive priče dogodkov. Tako sem objavil v Času zlasti dva večja spisa. V XX. letniku je izšel na 42 straneh Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku, tri leta pozneje pa na 26 straneh Iz poslednjih let Krekovega življenja, kjer opisujem takozvano Theimeričino afero in spor med Šušteršičem in Krekom. Mnogo zanimanja je zbudil zlasti drugi spis in prejel sem precej ustnih in pismenih pripomb, ki so mi dale pobudo, da sem stvar še nadalje raziskaval. Iz raznih vzrokov mi je bilo po letu 1932, ko sem bil premeščen v Mostar, skoraj nemogoče raziskovati Krekovo življenje in delo v poslednjih desetih letih njegovega življenja (1907-1917). Tako delo sem mogel opravljati samo v Ljubljani, kjer sem imel na razpolago vseučiliško knjižnico, deloma tudi še živeče Krekove znance. Dobo od leta 1900 do 1907 je obdelal dr. Vinko Brumen v V. zvezku Krekovih Izbranih spisov, ki je bil že natisnjen, ko so v aprilu 1941 prišli Nemci v Celje in uničili vso naklado, tako, da je danes ohranjena knjiga samo v enem izvodu: to je korekturni izvod, ki ga ima avtor knjige dr. Brumen. Jaz sem sicer tudi imel nepopoln izvod te knjige, a mi je izginil med povojnimi homatijami.

To, kar objavljam v tem spisu, naj bo tudi majhen pripomoček tistemu, ki bo podrobno obravnaval zadnjih deset let Krekovega življenja.

I. O SPORU MED KREKOM IN ŠUŠTERŠIČEM

1. Volitve leta 1896

Do prvega — čeprav ne javnega — nesoglasja med Šušteršičem in Krekom je prišlo takoj, ko je Šušteršič prvikrat kandidiral v državni zbor. Eden od najožjih Krekovih sodelavcev iz delavskih vrst je bil Franc Ziller (umrl

4. marca 1944). Ta pripoveduje v Socialni misli (III, 111) zgodbico, ki se je pripetila 27. ali 28. junija 1894 ob priložnosti, ko so se zbrali delavci pri Kreku, da se pogovorijo o praviilih svojega nameravanega slovenskega katoliškega delavskega društva. Ziller pripoveduje takole:

"Kakšen duh je vladal takrat med 'boljšimi' sloji, je razvidno iz vzklika nekega jurista, ko smo prišli zvečer v župnišče: "Kaj je treba delavce vlačiti skupaj, da imamo le kmete!"

Priložnost je nanekla, da sva se s Zillerjem pogovarjala o njegovem spisu in sem ga vprašal, kdo je bil ta jurist. Odgovoril mi je: "Dr. Šušteršič."

Te besede so delavci Šušteršiču opravičeno hudo zamerili. To se je pokazalo posebno čez dve leti, ko je Šušteršič prvič kandidiral v državni zbor.

Po Klunovi smrti († 8. junija 1896), ki je bil državnozborski poslanec kmečkih občin v sodnih okrajih Ljubljani, Vrhniki, Litiji, Stični in Vel. Laščah, sta se potegovala za izpraznjeni mandat od takratne Katoliško-narodne stranke dva kandidata: dr. Žitnik in dr. Šušteršič. Škof Misia je izdal že leta 1895 "Opomin duhovščini glede političnih volitev", kjer naglašja svojo pravico, da odloča o tem, ali more kak duhovnik poleg dolžnosti, ki jih že ima, prevzeti še dolžnosti, ki mu jih nalaga mandat. Dalje pravi škof: "Sploh se je tudi pri volitvah treba izogibati temu, da bi tam, kjer postavijo za kandidata laika, ki je na dobrem glasu, v resnici katoliški in ima potrebne sposobnosti, kdo izmed duhovščine nastopil proti njemu kot protikandidat." Na podlagi tega Opomina ni smel kandidirati duhovnik dr. Žitnik in je ostal kot edini kandidat dr. Šušteršič, čeprav so se zaupniki stranke z veliko večino izjavili za dr. Žitnika. Proti Šušteršiču so pa nastopili v Ljubljani krščansko-socialni delavci in so proti njemu postavili za kandidata zdravnika dr. Vinka Gregoriča, poprej I. podpredsednika Katoliškega političnega društva v Ljubljani. Vnel se je živahen volilni boj med obema kandidatom. Pri volitvah dne 29. sept. 1896 je zmagal dr. Šušteršič, za katerega je glasovalo 161 volilnih mož; a tudi dr. Gregorič je dobil lepo število glasov: 102.

Krek je bil v tem volilnem boju v neprijetnem položaju. Kot demokrat je bil brezdomno na strani Gregoričevi, a cerkvena disciplina mu je branila, da bi javno nastopil proti kandidatu svojega škofa. Zato se je temu volilnemu boju odtegnil na ta način, da je izginil v hribe in ni odgovoril na nobeno pismo. (Obširneje o tej stvari v Krekovih Izbranih spisih II, 39-41.) Po vsej verjetnosti izvira iz tega časa nasprotje med Šušteršičem in Gregoričem,

ki se je jasno pokazalo posebno med prvo svetovno vojno.

2. Dr. Henrik Tuma o mlademu Šušteršiču

Prijatelj in politik dr. H. Tuma (1858-1935) je napisal knjigo "Iz mojih spominov", ki je izšla dve leti po njegovi smrti. Knjiga opisuje tudi mladega Šušteršiča (Tuma ga imenuje Šušteršič) v njegovih vseučiliških letih in kot koncipienta, pri odvtniku dr. Papežu, za razumevanje odnosa Kreka do Šušteršiča najdemo pri Tumi nekatere podatke, ki so bili do leta 1937 širši javnosti malo ali nič znani, pojasnjujejo pa, kako je Šušteršič vstopil v vrste politikov. Tuma in Šušteršič sta bila znanca že iz vseučiliških let, ker sta bila oba člana akademskega društva Slovenija. Po dovršenih študijah sta oba istočasno (v jeseni 1886) vstopila v Ljubljani v službo kot koncipienta: Tuma pri dr. Wurzbachu, Šušteršič pa pri dr. Papežu. Sedaj pa dajmo besedo kar dr. Tumi (str. 164.):

"Prav takrat, ko sem bil jaz vstopil pri dr. Wurzbachu, je vstopil v pisarno dr. Papeža moj sošolec z Dunaja dr. Šušteršič. Že iz Slovenije... mi ni bil simpatičen. Takrat se je delal skrajno liberalnega, brezbožnega. Dasi jaz nisem imel, kakor pravim, nobene vere, sem se pa izogibal razgovorov, v katerih so se institucije te ali one konfesije devale v nič, kakor sem rad resno diskutiral o verskih vprašanjih... Norčeval se pa nisem nikdar iz cerkve, niti iz duhovščine. Prestal sem bil že docela dobo mladeničev, ki se skušajo odkrižati verskih vezi, pa ne najdelo druge poti nego odurno zabavljanje. Šušteršič je bil tudi eden največjih kvantežev. Vedel je nešteto povesti iz spolnega življenja dijakov na Dunaju. Preveč je bil zanemarjal študije, pa je zato nekoč sklenil, da gre prebivat v samostan, kjer bo preskrbljen s hrano in s streho, hkrati pa se bo lahko mirno učil. Tam je moral zgodaj vstajati in moliti na koru cele ure; a tudi ta čas jo uporabljal za študij skript. Ko pa se je pripravil za izpit, je dal slovo minoritom in se norčeval iz njihovih institucij.

Pozneje sem bil le sem in tja v njegovi družbi. Nekoč sva se sešla na neki komisiji; on je zastopal dr. Papeža kot njegov koncipient, jaz pa dr. Wurzbacha... Bila je neka velika

pravda za kos gozda visoko gori v Krimu. Sodnik je bil Petrič, veseljak, ki je rad jedel in se šalil. Na komisijo je navadno jemal poln jerbas jedače in pijače s sabo. Bili smo skoraj ves dan po gozdovih in proti večeru smo končali spor s poravnavo. Po končanem delu pa je prišel na vrsto Petričev jerbas. Vino je brž razvozljalo jezik in Šušteršič je na veliko zabavo Petričevo kvantal, da je bilo kaj. Jaz sem večinoma molčal in mi je Petrič nekako nezadovoljen očital, kaj se tako kislo držim. Odgovoril sem, da mi ni všeč v Ljubljani in da prej ali slej odrinem v Trst, da se kot odvetnik naselim v Istri, kjer v narodnem boju potrebujejo svobodnega človeka advokata. Petrič vpraša Šušteršiča, kaj pravi k temu. Šušteršič se je nasmehnil pa odkritosrčno razkril svoje misli. Ko je prišel v Ljubljano, je takoj videl, da je Tavčar absolutno mali kralj: Vse se mu je klanjalo, njegova beseda je bila po velje. Klerikalna stranka je bila po smrti dr. Bleiweisa brez glave in je skoraj razpadla. Manjka ji voditelja. Dr. Papež, ki je pristaš te stranke, ni za voditelja. Prav zato je vstopil v njegovo pisarno, da se približa klerikalni stranki, ki rabi energičnega, delavnega, mladega človeka. Trdno je prepričan, da pride z energijo in delavnostjo kmalu na odločilno mesto. Sodnik Petrič ga je potrepljal po rami, pa oziraje se name pripomnil: "Vidite, taki ljudje so po mojem okusu!" "Na to nisem rekel" ničesar, spomnil sem se le, da je malo poprej Šušteršič kvantal precej prazne reči in da prejšnje njegovo življenje ni prav nič kazalo, da hoče postati voditelj stranke, v kateri vladajo duhovniki in sveta katoliška cerkev. Tega razgovora pod Krimom sem se često spominjal.

Šušteršič je res pokazal, da je praktičen človek, ki si je postavil svoj cilj, šel dosledno proti njemu in ga tudi dosegel. Kmalu po vstopu v pisarno dr. Papeža je sestavil pravila za katoliško politično društvo in razvil od leta 1890. prav živahno delovanje. Iz nekdanjega razuzdanega akademika je postal brumen katoličan. Dr. Triller mi je pravil, kako se je nekoč srečal z dr. Šušteršičem. Imel je kot koncipient opravek v Kočevju. Na povratku je na postaji Grosuplje prosil sprevednika, naj mu odkaže poseben oddelek drugega razreda, ker je truden in bi bil rad sam. Sprevednik mu je odgovoril, da nima praznega oddelka, pač pa ga lahko popelje v oddelek, kjer sedi neki gospod sam vso pot iz Novega mesta in čita bre-

vir. Ko je dr. Triller vstopil v tisti oddelek, je strmeč zagledal nekdanjega brezvernega součenca Šušteršiča z brevirjem v rokah. Vprašal ga je: "Ti, ali si tak švindler, ali si se res spokoril?" Šušteršič mu je resno odgovoril, da si prepoveduje taka vprašanja in da je našel pravo pot. Svojo spreobrnitev je tudi javno kazal... Postal je energičen voditelj klerikalne stranke na Kranjskem in je v dobrem desetletju docela porazil svojega političnega nasprotnika Tavčarja. Delal se je prepričanega klerikalca in bil je menda prepričano vdan habsburški cesarski hiši."

Da je moral biti Krek pri že opisanih volitvah leta 1898 nasprotnik kandidature dr. Šušteršiča, sledi tudi iz tega, kar je rekel leto pozneje v razgovoru z dr. Tumo. Bilo je to v avgustu 1897, ko je bil v Ljubljani drugi vseslovenski shod, ki sta se ga udeležila tudi Tuma in Krek. O tem pripoveduje Tuma (str. 233.):

"Pri banketu ob priliki vseslovenskega shoda v Ljubljani, sva sedela skupaj z dr. Krekom. Razgovor je nanesel na Šušteršiča. Pripovedoval sem mu o njem, kako sem ga poznal iz študentovskih let, in se čudil, kako je mogel v tako kratkem času postati voditelj klerikalne stranke na Kranjskem. Krek mi je naravnost povedal, da je nasprotnik Šušteršiča, ki ga ne smatra za odkritosrčnega in o katerem je prepričan, da je stopil v klerikalno stranko le zato, da si ustvari sijajno pozicijo. Rekel je celo, da bi se mu postavil po robu že zdavnaj, ako bi Šušteršič ne imel vse zaslombe škofa Missie in višjega duhovstva; ako bi proti temu nastopil, bi ga desavuiralo in uničilo njegovo organizacijo, za katero mu je več nego za oficielno in javno politiko."

Žal mi ni znano, katerega leta je bil tisti razgovor pod Krimom, kjer je razkril Šušteršič svoje politične načrte. Iz Tumovega pripovedovanja ne sledi, da bi bil takrat Šušteršič prepričan katolik; prej nasprotno, da mu je bila katoliška stranka samo lestvica, po kateri bo splezal kvišku. Razumljivo je, da Šušteršičevi liberalni mladostni znanci niso verjeli v odkritosrčnost njegovega skoka v smer, ki ni bila niti malo v skladu z njegovim dotedanjim govorjenjem. Jaz pa sem prepričan, da je njegova preokrenitev postala vsaj v teku let odkritosrčna. Največ predsodkov proti duhovnikom imajo navadno ljudje, ki nimajo osebnega stika z njimi ali pa so slučajno imeli nesre-

čo, da so se spoznali z duhovnikom, ki vsaj osebno nanje ni napravil dobrega vtisa. Vsaj iz svoje skušnje moram reči, da v teku svojega dolgega življenja v nobenem stanu nisem našel toliko simpatičnih, resnicoljubnih, nesebičnih ljudi kakor med duhovniki. Spoznal sem med njimi osebe, ki mislim nanje samo s hvaležnostjo za srečo, da sem se seznanil z njimi. Šušteršič je po svojem pristopu h katoliški politični stranki imel takorekoč dan na dan priložnost, da je spoznaval duhovnike in spremenil svoje mnenje o njih in o nauku, ki ga oznanjajo in ki je napravil iz njih to, kar so. V ožji stik z redovniki je morebiti prišel prav takrat, ko je študiral v minoritskem samostanu, čeprav se je pozneje iz tega norčeval.

Vprašanje zase je pa seveda, koliko se je Šušteršič res poglobil v duha krščanstva. To vprašanje naj obravnava kak teolog, če se mu zdi potrebno. Jaz bi ponovil samo staro resnico, da niso vedno najbolj krščanski tisti, ki najbolj naglašajo in kažejo svojo vero. V tem oziru je zanimivo primerjati Šušteršiča in Mahniča. Šušteršič je zelo kazal svojo vero in pobožnost. Mahničeva velika pobožnost je pa bila "skrita, skrivana". "Kajti kolikor je ni bilo že radi „zgleda“ treba, je s svojim Bogom vse opravljal sam." Tako ga opisuje dr. Ivo Šorli, ki je bil Mahničev gojenec v goriškem malem semenišču. (Gl. Moj roman str. 57.)

Da je bil Šušteršič prepričan katoličan, je pokazal tudi s tem, da je dal oba sinova, Ivana in Ferdinanda, vsaj nekaj časa študirati na redovni gimnaziji. Ivan je bil v šolskem letu 1906/7 sedmošolec na jezuitski gimnaziji v Kalksburgu pri Dunaju. Nekoč je prišel v slov. kat. akad. društvo Danica poslanec dr. Žitnik (— Šušteršič ni v letih 1904-1908, ko sem bil v Danici, nikdar prišel med daničarje —) in je povedal, da želi Šušteršič dobiti akademika filologa, ki bi se vsako nedeljo peljal v Kalksburg in bi tam z njegovim sinom predelal vso snov, ki se poučuje na kranjskih gimnazijah v sedmem razredu. (Na gimnazijah na Kranjskem je bil takrat na višji gimnaziji učni jezik namški; slovenščini sta bili v vsakem razredu odkazani tedensko dve uri). To delo sem prevzel jaz in sem v dveh letih predelal z Ivanom snov iz slovenščine za sedmi in osmi gimnazijski razred. Mlajši sin Ferdinand pa je prestopil v šolskem letu 1912/13 z redovne škotske gimnazije na Dunaju na takratno I. (sedaj klasično) gimnazijo v Ljubljani. Oče, ki bi ne bil

prepričan katoličan, bi pač ne pošiljal sinov v redovno gimnazijo, čeprav moramo priznati, da je mogel biti vzrok za tako odločitev tudi v dejstvu, da so slovele redovne gimnazije po uspehih v nravni in znanstveni vzgoji svojih gojencev. Naj mi bo dovoljeno, da povem, kar mi je glede tega rekel leta 1924 profesor matematike na ljubljanski univerzi dr. Rihard Župančič. Razgovarjala sva se o vprašanju, ali prihajajo boljši študentje matematike s humanističnih gimnazij ali z realk. Izjavil se je najodločneje za tostvarno veliko prednost humanističnih gimnazij, nato me je pa presenetil z vprašanjem: "Ali je gimnazija v Kranju redovna gimnazija?" Videl sem, da se še ni vživel v razmere v Sloveniji, in sem mu rekel: "Ne, to je navadna državna gimnazija. Prosim, zakaj pa to vprašate?" "Ker iz Kranja prihajajo tako odlično pripravljeni abiturienti, da sem kaj podobnega doživel samo pri absolventih jezuitskih gimnazij v Franciji. Tam so dosegali dijaki višek znanja, ki je po mojem mnenju na gimnaziji sploh dosegljiv."

Nasprotje med Krekom in Šušteršičem sega torej daleč nazaj in ni nastalo šele takrat, ko je Šušteršič postal deželni glavar.

Ko je Škerbec pisal svojo označbo Šušteršiča, očitno ni imel na razpolago Tumovih spominov nanj. So pa važni za razumevanje vsega Šušteršičevega življenja. Nimamo vzroka, da bi v tej stvari dvomili o Tumovi verodostojnosti. Imel je tudi med katoličani tak ugled, da ga je profesor bogoslovja in odlični Mahničev sodelavec dr. Josip Pavlica celo vabil, naj vstopi v krščanskosocialno stranko na Goriškem in prevzame njeno vodstvo. "Končno mi je Pavlica kar naravnost izjavil: "Naša stranka je danes pod vodstvom duhovnikov. Kakor na Kranjskem, je treba tudi na Goriškem formalno vodstvo izročiti posvetnemu človeku. Vi bi bili kakor ustvarjeni za voditelja naše stranke na Goriškem. Priznali bi vam položaj, kakor ga ima dr. Šušteršič na Kranjskem!" (Tuma, str. 249.)

3. Kako je Šušteršič postal deželni glavar

Preden začnem navajati razne vire o tem kočljivem vprašanju, bo najbolje, če na prvem mestu omenim to, kar mi je 10. marca 1932 rekel nekdanji državni in deželni poslanec Franc Jaklič: da se namreč nikdar ni na ka-

ki javni seji razpravljalo o vprašanju Šukljeto-vega naslednika v deželnem glavarstvu; o takih najbolj osebnih vprašanjah, ki so se nanašala na najvišje vrhove v stranki, so se spoznavale samo kake tri ali štiri glave, drugi niso vedeli o tem ničesar. Takoj naslednji dan (11. marca) sem o tej stvari govoril z bivšim deželnim odbornikom dr. Zajcem, ki mi je celo rekel, da sta po njegovem mnenju vedela samo Šušteršič in Lampe, kdo je kandidat za deželnega glavarja. (Tu moram pripomniti, da bo iz pisma kateheta Osvalda razvidno, da je za kandidata vedel tudi Krek, da je celo Krek edina oseba, za katero pozitivno vemo iz Šušteršičeve lastne izjave, da je bil Krek tisti, ki je Šušteršiču naročil, koga naj vladi predlaga za deželnega glavarja. S tem se ujema tudi to, kar je 24. avgusta 1922 Šušteršič odgovoril škofu Jegliču na očitek, da je na čuden in skrivnosten način postal deželni glavar: "Klub ni v zadevi deželnega glavarstva nikdar nič naročil in ni v tem oziru nikdar izrazil kake svoje volje ali le želje. Sploh se s to zadevo niti pečal ni!" (Sodobnost II, 316.) Držalo bo torej, da se o vprašanju Šukljeto-vega naslednika v deželnem glavarstvu nikdar ni razpravljalo pred kakšnim strankinim forumom. Sicer je bila 4. januarja 1912 popoldne v Ljubljani pod Šušteršičevim predsedstvom seja vodstva SLS ob navzočnosti kakih 50. oseb (poročilo v Slovincu z dne 5. januarja 1912), a o vprašanju Šukljeto-vega naslednika se ni nič govorilo. Čez 4 dni so pa ljudje izvedeli iz Slovenca, da je Šušteršič deželni glavar.

Sedaj pa čujmo najprej, kaj pravi o vprašanju, kako je postal deželni glavar, Šušteršič sam. V tem oziru imam na razpolago poročilo, ki ga je po posredovanju mojega sošolca in prijatelja Janeza Miklavčiča, takrat župnika v Zavrčcu pri Žireh, dne 1. aprila 1932 zame napisal katehet v Idriji Fr. Osvald:

"Meseca avgusta 1921 sva šla s pokojnim Antonom Abramom, košanskim župnikom, na majhen izlet v Gornjo Italijo. Na postaji v Št. Petru je bil Luka Smolnikar. (Župnik, dolga leta urednik Domoljuba, pripomba J. D.) "Pozdravita ata!" je končno naročil. V vagonu vprašam Abrama, katerega ata naj pozdraviva. "Dr. Šušteršič bo prišel v Padovo. Je že domenjeno, kdaj bova maševala, potem bomo pa imeli sestanek v hotelu in kosilo." Tako se je tudi zgodilo. Pri kosilu so prišle v razgovor vse naše pred — med in povojne zadeve. O dr. Šu-

steršičevih osebnih zadevah omenim samo, da je tožil, da je popolnoma pri koncu s svojimi prihranki. Govorili smo tudi o vzrokih, zakaj je odstopil pl. Šuklje. A to me ni toliko zanimalo kakor dejstvo, kako je postal dr. Šušteršič deželni glavar. Dr. Krek je naročil dr. Šušteršiču: "Pojdi sam na Dunaj, da nam ne dajo kakšnega Povšeta za deželnega glavarja. Potrudi se, da imenujejo dr. Evg. Lampeta, ki je edina oseba danes, ki bi bila sposobna za to častno mesto. Je izboren finančnik, tehnik, govornik, ki bo vodil tudi zbornico dobro." Šel sem na Dunaj, kjer sem prav tako govoril, kakor mi je naročil dr. Krek. Notranji minister mirno poslušal moje poročilo. Nato pa reče: Gospod poslanec! Priznavam Vašo željo in željo dr. Kreka. A jaz nikakor ne morem tega predlagati na višjem mestu. Saj veste, da smo že dvakrat predlagali dr. Lampeta Njeg. Veličanstvu v pomiloščenje, da ni sedel, ampak mu je bila kazen spremenjena v denarno globo. In od tega ni tako dolgo." Jaz sem odgovoril, da je dr. Lampe glava, ki je edina sposobna urejevati finančne, gospodarske in organizatorične zadeve v naši deželi. Pokazal je to nešteto krat: urejevanje voda, zgradbe mostov, Završnica itd. to priča. Ako pride kak drug deželni glavar, bo imel dr. Lampe lahko vezane roke, in njegovi načrti padejo v vodo. — Minister pomolči nekaj časa, nato pa pravi: "Priznam, da imate prav vi in dr. Krek, ampak za sedaj nikakor ne morem predlagati v imenovanje dr. Lampeta. Poravnamo pa lahko tako: vas predlagam za deželnega glavarja, vi pa odstopite dr. Lampetu dela, za katera je potreben." — Tako sem jaz postal deželni glavar. Obdržal sem tudi državnozborski mandat, ker sem izročil vse posle svojemu namestniku Evgenu, pridržal si samo personalia, a jih vedno reševal v sporazumu z Evgenom."

V tem pismu naj opozorim na to, da je minister samo "za sedaj" označil za nemogoče, da bi predložil cesarju v podpis Lampetovo imenovanje za deželnega glavarja. Idrijski dekan Mihael Arko, v letih 1901-1907 deželni poslanec mesta Idrije, ki mi je 28. III. 1932 prav tako po posredovanju Janeza Miklavčiča napisal svoje mnenje o sporu med Krekom in Šušteršičem, se je o tej stvari izrazil še natančneje. Po njegovem poročilu je minister rekel Šušteršiču takole: "Ni mogoče za sedaj. Dvakrat je bil obsojen, s težavo smo mesto ječe napravili denarno

kazen. Pozneje, ko se malo vsa zadeva pozabi, bo lahko imenovan glavarjem."

S šušteršičevo trditvijo, da je bil dr. Lampe Krekov kandidat za deželnega glavarja, se ujema tudi to, kar mi je 12. marca 1932 pripovedoval dr. Anton Breclj. Krek je 6. januarja 1912 govoril na socialnem tečaju v Gorici. Po končanem tečaju je dr. Breclj, ki je bil zdravnik v Gorici, spremljal Kreka na Kranjsko in ga na Bledu vprašal, kdo bo novi deželni glavar. Krek je odgovoril na njemu lastni šaljivi način: "Kruljavega bomo imeli." Kateri dan se je ta razgovor vršil, ne morem reči, ker ne vem, ali je socialni tečaj zavzel samo praznik sv. Treh Kraljev, ki je to leto padel na soboto, ali tudi naslednjo nedeljo. Vsekakor pa je bilo to pred večerom v ponedeljek 8. januarja, ko je lahko Krek bral v Slovencu, ki je takrat izhajal zvečer, da je imenovan za deželnega glavarja šušteršič.

Sicer je pa o tem imenovanju moral Krek izvedeti že prej, preden je izšel Slovenec. Bržkone je to izvedel še pred večerom v uredništvu Slovenca. Kajti v Času, XXIII. str. 150. omenjam svoj razgovor s Krekom o vprašanju, kdo bo deželni glavar, in da je Krek rekel: "Seveda dr. šušteršič." Ta razgovor se je torej moral vršiti po razgovoru Kreka in Breclja na Bledu in pred večerom 8. januarja 1912, ko sem lahko izvedel iz Slovenca, kdo je deželni glavar. Krek je torej takoj, ko je bil postavljen pred izvršeno dejstvo, začel misliti na potrebo enotnosti in discipline v stranki in v širši javnosti ni nič pokazal, kako ga je razkačila šušteršičeva samovoljnost. Držal se je tega, kar je pisal 4. maja 1914 župniku Valentinu Berniku: "Jaz smatram za prvo dolžnost ohraniti enotnost med nami... Kilo ciankalija lahko vzameš na dve reči: a) jaz ne bom nikoli razdiral, marveč le limal, oziroma popravljal, b) da se pri nobeni akciji ne drži kaka osebna aspiracija." (Čas, XXIII, 165.)

Od še živečih prič omenjam dr. Jakoba Mohoriča, ki mi je 22. marca 1932 tole povedal. Ob času, ko je šuklje odstopil, je govoril sam (brez tretjega) z dr. Krekom in ga je vprašal, kdo bi bil po njegovem mnenju najprimernejši za šukljatovega naslednika. Krek je rekel: "Ti poznaš moje stališče, da naj tisti, ki nosi težo dneva, nosi tudi naslov. In to je Lampe." Ko se je pa še pred imenovanjem dr. šušteršiča začelo v javnosti govoriti, da je Povše kandidat za deželnega glavarja, in je v neki družbi

v navzočnosti dr. Mohoriča nekdo vprašal, zakaj je Povše določen za to mesto, je Krek rekel: "Povše je reprezentativna oseba. Proti njemu bi vlada ne imela ničesar, on bi bil vladi ljub kandidat. Na Dunaju pa tudi njega najlaže pogrešamo. (Funkciji deželnega glavarja in državnozborskega poslanca je imel Krek za nezdržljivi. Opomba I. D.) Dejansko bo pa tako vladal Lampe." Dr. Mohorič se teh stvari natančno spominja in mi je rekel, da njegovo izjavo lahko objavim.

Tudi dr. Natlačen mi je 10. marca 1932 povedal, da mu je Krek večkrat rekel, da je bil Povše določen za kandidata za deželnega glavarja. (To je Krek rekel Natlačenu pozneje, ko je bil spor med Krekom in šušteršičem že javna stvar.)

Omenim naj še svoj razgovor z Jos. Gostinčarjem, bivšim ministrom za socialno politiko v Beogradu. V pogovoru dne 13. marca 1932 je Gostinčar potrdil, da kake seje o vprašanju šukljatovega naslednika sploh ni bilo. Kolikor je Gostinčarju znano, bi bil moral šušteršič na Dunaju izposlovati Povšetovo imenovanje. Gostinčar pozitivno ve, da je šušteršič preprečil, da ni postal Povše poljedelski minister. K tej zadnji Gostinčarjevi izjavi pripominjam, da meni ni sicer o tej stvari nič znano, da bi pa kljub mnogoletnemu prijateljskemu občevanju ne vedel navesti niti najbolj malenkostnega primera, da bi se bilo izkazalo za neresnično, kar je Gostinčar trdil kot stvar, ki jo dobro ve. Zdelo se mi je pa potrebno navesti to Gostinčarjevo izjavo iz dveh razlagov: prvič, da je bila morebiti pri Povšetovi kandidaturi za glavarja vmes tudi želja, da se mu da nekaka odškodnina za izgubljeni ministrski portfelj, drugič je pa iz nje razumljivo, da se pač šušteršič za Povšetovo kandidaturo sploh ni zavzel, kakor je razvidno iz Osvaldovega in Arkovega pisma. Kakor ni maral Povšeta za ministra, tako ga ni maral tudi za deželnega glavarja.

Krek je torej označil dve osebi za kandidata: Lampeta in Povšeta. Kako naj si to dvojnost razložimo?

Brezdvomno je Krek stal na stališču, da naj po svojih zmožnostih in svojem delu postane Lampe deželni glavar, in pravilno bo šušteršičevo poročilo, da mu je pred odhodom na Dunaj naročil, naj se zelo zavzame za Lampetovo imenovanje. Upal je celo — kakor je razvidno iz razgovora z dr. Brecljem, da bo more-

biti Šušteršič s tem predlogom uspel. Ni si pa prikrival velikih težav, na katere bo zade-
lo Lampetovo imenovanje pri vladi in zlasti pri
cesarju. Franc Jožef je imel še v visoki sta-
rosti dober spomin in nikakor ni samo podpi-
soval, kar so mu predložili ministri. V tem ozi-
ru mi je pripovedoval Krek tole zgodbo, ki se
je dogodila nekako prav v letih, ko je šlo za
Lampetovo glavarstvo. V jeseni 1910 je bil
prof. dr. Josip Tominšek imenovan za ravnatelja
gimnazije v Gorici. Okoli l. 1912 ali 1913
je pa cesar dobil v podpis Tominškovo postavi-
tev za ravnatelja v Mariboru. Pa takrat 81-
letni mož ni hotel podpisati, ampak je klical
ministra na referat: "Tega moža sem vendar
pred nedavnim časom imenoval za ravnatelja
v Gorici — čemu ga sedaj premeščate v Ma-
ribor?" Zato je bilo treba imeti dve železi v
ognju in to drugo železo je bil Povše. Iz Šu-
šteršičevega pripovedovanja Osvaldu je raz-
vidno, da je Krek takrat, ko je odhajal Šušter-
šič na Dunaj (bržkone sta 5. januarja 1912
šla Šušteršič na Dunaj, a Krek v Gorico) ra-
čunal z možnostjo, da nam dajo "kakega Pov-
šeta" za glavarja. Povše je bil pač rezervni
kandidat. Iz Šušteršičevega pripovedovanja Os-
valdu je pa tudi razvidno, da Šušteršič Pov-
šeta niti predlagal ni. Kajti vsi razlogi, ki jih
je minister navajal za Šušteršičevo osebo
("Vas predlagam za deželnega glavarja, vi pa
odstopite dr. Lampetu dela, za katera je po-
treben"), bi bili prav tako in še bolj umestni
za Povšeta. Šušteršič je sam rekel, da je "izro-
čil vse posle svojemu namestniku Evgenu,
pridržal si samo personalia, a jih vedno reše-
val v sporazumu z Evgenom". No, za takega
glavarja, ki bo — da govorim banalno — dal
samo ime, v resnici bo pa vladal Lampe, bi
bil pač primeren stari, mirni, nebojeviti Pov-
še, ki bi samo varoval položaj deželnega gla-
varja za kako leto ali tudi za nekaj let, dokler
se pač Lampetovi obsodbi nekoliko ne pozabi-
ta. Glavna ovira, pravzaprav edina ovira za
Lampetovo imenovanje, je bil cesar, ki je bil
takrat v 82. letu starosti in se je moglo raču-
nati, da ta ovira ne bo mogla dolgo trajati;
sicer je pa Povše umrl l. 1916 še nekaj me-
secev prej nego cesar. V vsakem primeru bi
bila torej Lampetu pot do glavarstva kmalu
odprta. Zato je razumljivo, da je Kreka Šu-
šteršičeva samovoljnost precej pogrela. Župnik
Mrkun je rekel, da lahko priseže na resničnost
besed, ki jih je izrekel Krek ob Šušteršičevem

sporočilu, da je vlada njega imenovala za gla-
varja: "Jaz te bom pa vrgel!"

O teh Krekovih besedah mi je 23. avgusta
1927 pripovedoval tudi monsignor Viktor Ste-
ska z dostavkom, da je Šušteršič nato preble-
del, rekel ni nič, skušal je stvar ignorirati, v
srcu je pa sklenil, da bo sedaj on vrgel Kre-
ka, in je to tudi večkrat rekel.

Upam, da je s tem razčiščeno vprašanje, ka-
ko je Šušteršič postal deželni glavar. Škerbec
se je pač preveč zanesel na to, kar je v stvari
rekel Šušteršič sam, ki je glede Povšetove kan-
didature — vse zamolčal. Ni čudno, da je Šker-
bec to važno stvar napačno opisal. Saj resnico
ni bilo tako lahko ugotoviti. Ne morem pa po-
polnoma prezreti načina, kako obračunava
Škerbec s tistimi, ki so stvar — pravilneje ve-
deli nego on. Škerbec pravi n. pr., da je v Slo-
venski biografski leksikon prišla "hajka", da
bi bil moral postati Povše deželni glavar. Še
krepkeje udari po šukljetu, da pripoveduje "is-
ti nesmisel", ker da je vse to popolnoma iz-
mišljeno in neresnično. (Le kaj je v tem ne-
smiselnega!) Škerbeca pa še poseka Šušteršič,
ki v pismu na škofa pravi: "To je navadna de-
bela laž." (Škerbec I, 121.) Ko berem take
izraze, se ne čudim, da je škof Jeglič zapisal
v svoj dnevnik, da mu je Šušteršič "surovo od-
govarjal." (Škerbec II, 92.) Vsekakor način,
kako tolče Škerbec tukaj in na številnih dru-
gih mestih po svojih nasprotnikih, zlasti po
"mladinih", ni posebno ljubezniv in mislim, da
je zlasti po drugi svetovni vojni že prišel čas,
da bi vsaj v krogih katoličanov pri medseboj-
nih nesporazumih prenehali s takimi metoda-
mi, in sicer že zaradi tega, ker človek potem
sam sebi oteži priznanje, da se je motil, če je
poprej deval nasprotnika s takimi izrazi v nič.

4. Krekova "veleizdaja"

Dne 15. febr. 1929 mi je povedal dr. Rudolf
Andrejka, da je bil med vojsko uradnik v not-
ranjem ministrstvu na Dunaju in da je prišel
ob času deklaracijskega gibanja (l. 1917) k
njemu dr. Šušteršič in je rekel: "V Ljubljani
se kuha veleizdaja. Vodja te veleizdaje je dr.
Krek." Andrejka je odgovoril: "Tega jaz ne
morem verjeti in tudi nisem kompetenten, da
bi sprejel to prijavo." Nato je rekel Šušteršič:
"Potem se pa moram obrniti na Kriegsüber-
wachungsamt."

Ta kratka zgodbica osvetljuje z žarko lučjo,

kako resno in brezobzirno je nameraval šušteršič med vojno vreči Kreka.

Svoj članek iz poslednjih let Krekovega življenja sem napisal leta 1928, objavljen je bil v Času v začetku leta 1929, meseca januarja ali februarja. Takrat mi ta dogodek še ni bil znan. Morebiti je bilo ravno branje omenjenega članka povod, da mi je Andrejka to povedala v podkrepitev mojega prikazovanja nasprotstva med Krekom in šušteršičem. Ko bi bil jaz za ta dogodek vedel pred objavo svojega spisa, bi bil imel v njem najmočnejši dokaz za to, da sem v glavnem stvar pravilno gledal. Seveda sem si Andrejkove besede zapisal za čas, kakor bom morebiti ponovno pisal o Kreku. In ko bi bil škerbec prej, preden je napisal odstavka o Kreku in šušteršiču, za ta šušteršičev korak vedel, bi se bil brezdvomno zamislil in bržkone tudi premislil.

Nekaj sem pa vedel že takrat, ko sem tri leta poprej v Času 1924/25 objavil Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku: da je bil namreč Krek naznanjen "že 1. 1915 kot revolucionar in srbofil in ne vem kaj še. Zdi se pa, da niso imeli proti njemu nikakih konkretnih dokazov. Kajti Krek je šel pozneje osebno k deželnemu predsedniku grofu Attems in ga je povabil, naj začne proti njemu preiskavo zaradi srbofilstva; kajti on dobro ve, da to trdijo o njem povsod njegovi nasprotniki in da je bil tudi oblastem kot tak naslikan. Attems mu je odgovoril, da nima nikakih podatkov, na podlagi katerih bi mogel pričiti preiskavo. Pač pa je bil Krek vsaj od pomladi 1916 dalje pod nadzorstvom vojne oblasti v Ljubljani. To je sporočil Kreku okrog velike noči 1916 po dr. Puntarju prof. dr. Šilc, ki je bil prideljen oddelku za cenzuro pisem in je vedel za rezervatno povelje glede nadziranja Krekove korespondence." (Čas, XX, 170.)

5. Zatajena petdesetletnica

Glede Krekove petdesetletnice pravi Škerbec (II, 70.), da so morali biti tehtni razlogi, da se ta jubilej ni proslavljajal po časopisju. Zgodbe o Krekovi petdesetletnici ni še nikdo opisal, pa naj to storim jaz. Bil sem namreč pri stvari nekoliko tudi osebno udeležen.

Nekaj tednov pred koncem leta 1915 sva z ravnateljem dvorazredne trgovske šole Bogumilom Remcem obiskala bolehnega prijatelja profesorja Franca Verbica. Pogovor je nanesel

na bližajočo se Krekovo 50-letnico. Vedeli smo samo za rojstno leto (1865) in god (27. decembra); ne vem, odkod je bilo takrat splošno razširjeno napačno mnenje, da se je Krek rodil na božični dan. Rodil se je namreč 27. novembra, godoval je pa na šentjanžev dan. Pa smo se dogovorili, da bomo oskrbeli posebno slavnostno prilogo za Slovence, ki naj bi izšla za Krekov god dne 27. decembra 1915; prispevke bomo sami zbrali, prelata Andreja Kalana bomo pa kot predsednika Kat. tiskovnega društva prosili, da dovoli to prilogo in prevzame tudi "cenzuro", kajti v Slovenčevem uređništvu je bil n. pr. Ivan Štefe odločno nasproten Kreku. Prispevki so bili deloma že napisani, ko smo izvedeli, da Slovenec ne bo Krekove 50-letnice omenil niti z besedico, ker tega ne dovoli škof. Vsi trije smo šli k škofu, ki nam je povedal približno tole: "Meni je žal, da se Kreku ne more izraziti priznanje, ki ga je zaslužil. Toda imam take informacije, da je nevarnost, da bo vlada ustavila Slovence in morebiti celo razpustila Kat. tiskovno društvo, če bo list proslavljajal Kreka. Vlada ima namreč o Kreku zelo slabo mnenje. Ko sem n. pr., imel opravka v ministrstvu za uk in bogočastje, je stopil k meni neki dvorni svetnik in mi je rekel: "Was? Diesen Dr. Krek haben Sie noch immer als Theologieprofessor angestellt!"

("Kaj? Tega dr. Kreka imate še vedno nameščenega kot profesorja bogoslovja?!"). Ob takih razmerah ne morem tvegati posledic, ki bi jih imela sicer zaslužena Krekova počastitev." Ko smo odhajali od škofa, smo se vsi strinjali v tem, da je take informacije dal škofu šušteršič. V tem mnenju me je pozneje potrdilo tudi to, kar je povedal dr. R. Andrejka, in Jagodičeva pripomba v knjigi Nadškof Jeglič (Celovec 1952), da je "to prepoved od Jegliča izsilil šušteršič". (Str. 215.) Nismo se pa dali odvrniti od svoje namere in smo sklenili gradivo za Slovenčev številkó še razširiti z novimi prispevki ter skupaj izdati v obliki knjige. Če se prav spominjam, je zbiranje nadaljnjih prispevkov in redakcijo knjige prevzel Fr. Jež. Nekateri prispevki so pa bili napisani precej pozno in tako je mogla knjiga iziti šele spomladi 1917. Natisnil jo je Slatnar v Kamniku. Krek do svojega godu 1915 o našem načrtu ni izvedel ničesar, ker smo ga hoteli presenetiti. To leto je šel za god v Dražgoše k prijatelju župniku Antonu Pfajfarju. Bil sem tam z njim in sem mu ob slovesu, ko me je

nekaj časa spremljal, povedal o ponesrečenem poskusu priloge v Slovencu in o nameravani knjigi. Skušal me je pregovoriti, naj knjiga ne izide. Njegovih razlogov se ne spominjam več. Bržkone ga je vodila želja, naj bi se razdor v stranki še bolj ne poglobil. Z njegovim značajem je v skladu tudi to, kar piše Jeglič v svojem dnevniku, da ni maral "zunanjega šuma" (str. 215).

6. Boj z govnom

V poglavju, ko govorim o sporu med Krekom in Šušteršičem, sem namenoma postavil tale odstavek na poslednje mesto. Gre namreč za besede, ki jih je po zahtevi župnika Pibra izrekel Šušteršič na smrtni postelji: "Iz svojega življenja obžalujem le krivico, ki smo jo storili Kamili Theimer." In tudi Škerbec je prepričan, da je v tem oziru Šušteršič grešil, ker dostavlja: "Da bi opral svojega prijatelja Kreka, o katerem je zmotno sodil, da mu je zvest prijatelj, je šel predaleč." (II. 69).

Bogve kolikokrat sem bil pri branju Škerbčevih knjig drugačnega mnenja nego avtor, a od vseh trditev, s katerimi se nisem strinjal, so pa citirane Šušteršičeve besede — ne najdem izraza — najgorostasnejše. Niso mi bile nove. Poznal sem jih že od prej iz l. 1929 v obliki, da je pred smrtjo Šušteršič rekel svojim prijateljem: "Dosti sem trpel, hudo je bilo izgnanstvo, zelo me je bolelo obrekovanje, a nobena reč me danes tako ne boli kot to, da sem se v primeru Krek - Theimer boril proti resnici." Obe formulaciji izvirata od Škerbca. Naj bo pravilnejša prva ali druga, je vseeno; ujemata se v tem, da obe vsebujeta udarec po dr. Kreku.

Sedaj pa imam veliko prošnjo do g. Škerbca: naj se v tej stvari zadovolji s tem, kar bom povedal, in naj me oprosti podrobnega dokazovanja. Imam sicer natančnejši odgovor že napisan — a se mi gabi, da bi pred nepoučenim občinstvom obravnaval intimne stvari, ki jih more razumeti samo tisti, ki pozna vso tako zvano "Theimeričino afero". Takih je pa med bralci Škerbčevega Pregleda zelo malo. Zato ne maram ponavljati stvari, ki sem jih obširno obravnaval pred skoraj tridesetimi leti.

Vse, kar sem takrat pisal o tej aferi, sem pozneje še podrobno preiskal in sem pri tem prišel do nekaterih novih podatkov, ki so pa za presojo zadeve povsem stranskega pome-

na. Pred objavo spisa Iz poslednjih let Krekovega življenja, si nisem na sodišču ogledal spisov o tožbah, ki so se pletle med Krekom in Theimerjevo; nisem namreč pričakoval, da bi našel v njih kaj takega, kar bi vso stvar bistveno pojasnilo. Sodni spisi so pa pokazali, da so nekatere podrobnosti v mojem spisu netočne — človeški spomin je zlasti glede manj važnih stvari nezanesljiv — toda glavna stvar pri opisu teh tožba je pravilna: da je namreč Šušteršič na Kreka pritiskal, naj se poda v tožbo, pri kateri se je videlo vnaprej, da se bo v vsakem primeru za Kreka, tudi brez njegove krivde, nesrečno končala. Gre za tožbo, ki jo je 25. septembra 1913 vložil Krek proti Theimerjevi. Šlo je za tiskovno pravdo, za žalitev po časopisu, ki je bila objavljena v Slov. Narodu. Tiskovne pravde so se takrat obravnavale pred porotnim sodiščem, kjer je bilo med 36 porotniki samo 8 "klerikalcev" in je bil v takih pravdah redno oproščen Slovenski Narod, obsojen pa Slovenec. Tako n. pr. je bil pred ljubljansko poroto obsojen vsega skupaj na 9 mesecev zapora dr. Evgen Lampe zaradi notice, ki jo je v Slovencu zapisal — poznejši dopisnik Slov. Naroda. Zato je rekel 2. oktobra 1913 Lampe na seji deželnega zbora: "Jaz sem bil pred porotniki obsojen na 9 mesecev zapora, ta človek pa piše danes v Slovenski Narod stokrat hujše stvari, on piše dan na dan največje lopovščine v Slovenskem Narodu, vse to pod zaščito imunitete, ki jo uživa liberalno časopisje pred poroto." Theimerjevo sem osebno poznal in sem se tudi osebno prepričal, kako je lagala o stvareh, ki sem jih dobro poznal. Če bi bilo prišlo do razprave pred ljubljansko poroto, bi bila pač pred senzacij željnim občinstvom zlila na Kreka posodo gnojnice brez ozira na resnico. Sodna dvorana bi bila uživala in na Kreku bi se bil uresničil izrek:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore
certo:

Aut vinco aut vincor, semper ego maculor.

(To vem za gotovo, kadar koli se bojujem z govnom: Naj zmagam ali naj sem premagan, vedno sem umazan jaz.) Kdor je torej hotel Kreku dobro, mu je moral tožbo odsvetovati. Šušteršič je pa na Kreka pritiskal, naj toži. O tem mi je 11. junija 1927 pripovedoval dr. Brejc tole, kar mu je povedal dr. Pegan. Ne-koč je Šušteršič telefonično poklical Pegana

v svojo pisarno. Tam je Pegan našel Kreka zelo razburjenega in Krek mu je naročil vpričo Šušteršiča, naj vloži tožbo proti Theimerjevi. Dr. Brejc se je zelo čudil, da se je Krek spustil v tožbo, v kateri je bilo vnaprej jasno, da jo bo izgubil in si je mogel to razlagati samo na ta način, da je Šušteršič nanj pritiskal. Vprašal je pozneje o tem Kreka in Krek mu je to potrdil. Hvala Bogu, da se je pozneje stvar zasukala tako, da do razprave ni prišlo.

Rekel sem, da sem namenoma to stvar prihranil za zadnjo. Hotel sem prej pokazati (v odstavkih 4 in 5), da je vzel Šušteršič Krekove besede: "Jaz te bom pa vrgel" kot vojno napoved in da je pravilno, kar mi je o tem rekel V. Steska, da je takrat Šušteršič v srcu sklenil, da bo sedaj on vrgel Kreka, in da je to tudi večkrat rekel. In razprava pred porotniki o kočljivi stvari je bil eden od poskusov, da bi se Krek v javnosti onemogočil. Brez ozira na resnico bi bil prišel Krek iz porotne dvorane umazan. Čim bolj proučujem stvar, tem bolj se mi utrjuje mnenje, da je Šušteršič porabil l. 1913 "Theimeričino afero", da bi poskusil vreči Kreka.

Morebiti bi Škerbec sedaj to stvar drugače presojal, ko ve za zgodbo, ki jo je povedal R. Andrejka.

Šušteršič torej na smrtni postelji ni obžaloval, da je denunciral Kreka, ni obžaloval "errores iuventutis", ki jih opisuje Tuma, obžaloval je iz svojega življenja "le krivico, ki smo jo storili Kamili Theimer". Skušal sem

najti krivico, ki naj bi se bila zgodila Theimerjevi, a nisem našel prav ničesar.

Pojasnim naj še, kako je prišlo do tega, da Škerbec omenjene Šušteršičeve besede dvakrat različno navaja. Ko je leta 1929 izšel v Času moj spis Iz poslednjih let Krekovega življenja, je Škerbec poslal uredništvu Časa ogorčen odgovor, ki ga je uredništvo pokazalo meni, ni ga pa objavilo. V tem odgovoru pravi Škerbec, da je Šušteršič govoril pred smrtjo svojim prijateljem tako, kakor je bilo že navedeno. Bržkone se ne motim, da je v tem neobjavljenem odgovoru iskati zrno, iz katerega sta zrastle obe knjigi. Škerbec je tisti kratki odgovor razširil in napisal zanimivi in poučni splošni uvod v zgodovino katoliškega gibanja, nato je pa na svoj način obračunal z mladino, posebno s Krekom in nekoliko tudi z Jegličem in njegovo "preproščino" in "naivnostjo".

Škoda, da Škerbec ni napisal in izdal teh knjig med obema vojnama, ko so še živele priče dogodkov. Tako pa danes razpravljamo o teh stvareh pred ljudmi, ki živijo v čisto drugačnih razmerah in ki o naših domačih sporih pred okroglo 40 leti ne morejo vedeti dosti ali nič. Pri taki debati mi prihaja v spomin zgodba, ki mi jo je v mojih vseučiliških letih povedal prijatelj. Pri izpitu je vprašal profesor akademika Srba, ali mu je kaj znano o polemiki med dvema vseučiliškima profesorjema o nekem znanstvenem vprašanju. Kandidat je na to odgovoril v svoji polomljeni nemščini: "Če se dva taka strokovnjaka o tej stvari šele prepirata — kako naj bi ubog Srb o tem kaj razumel."

II. O ZASLUGAH ZA ZADRUŽNIŠTVO

Škerbec se večkrat pritožuje, da se zasluge za zadružništvo, ki jih imajo Šušteršič in njegovi prijatelji, zamočujejo ali pripisujejo drugim.

Nisem nikak strokovnjak za zgodovino našega zadružništva in ne morem v podrobnosti presojati Škerbčevega prikazovanja. Z zadružništvom sem se nekoliko seznanil v občevanju s Krekom in s proučevanjem njegovega dela. Tako je prišlo, da sem včasih precej ostrmel, ko sem bral, kako opisuje ali omenja Škerbec kako zadrugo, ki sem se z njeno zgodovino moral precej natanko baviti.

1. Zamolčana zasluga

Zaupanje v zanesljivost Škerbčevega opisovanja zadružništva se mi je najprej zamajalo, ko sem bral njegovo poročilo o ljubljanskem delavskem konsumnem društvu (I. 140):

"V slovenskem zadružništvu v okviru katoliškega gibanja je igralo važno vlogo 'I. delavsko konsumno društvo v Ljubljani'. Misel za njegovo ustanovitev je sprožil tedanji škofijski tajnik Josip Šiška, kar se tudi rado zamočuje. Pripravljalni odbor je bil izvoljen 8. dec. 1894 s predsednikom Jožetom Gostinčar-

jem, ustanovni občni zbor zadruga se je vršil 24. februarja 1895, njena prodajalna pa je bila odprta 7. julija 1895 v kleti škofijske hiše na Kongresnem trgu 2. Prvi obratni kapital je posodilo Vzajemno društvo v Ljubljani, za posojilo pa so poročovali: škofijski tajnik Josip Šiška, dr. Jan. Krek, Martin Malenšek, župnik pri Sv. Petru v Ljubljani, stolni vikar Matija Mrak in zdravnik dr. Gregorič." To je vse poročilo o tej zadrugi.

Ker sem o tej stvari pisal tudi sam v II. zvezku Krekovih Izbranih spisov, sem seveda pogledal, ali sem šiškovo zaslugo zamolčal tudi jaz. Pa sem bral na str. 42:

"Misli, naj se ustanovi v Ljubljani po vzorcu takratnega uradniškega konsumnega društva tudi delavsko konsumno društvo, ni sprožil Krek, ampak takratni škofijski tajnik Ivan Šiška, sedaj kanonik v Ljubljani. Krek je mislil takoj pritegniti in se zavzel za njeno udeležitev. Takoj v svoji drugi številki poroča Glasnik (22. novembra 1894), da se snuje v Ljubljani delavska konsumna organizacija." Nato sledi poročilo o pripravi za ustanovitev društva in o odprtju zadrugne prodajalne dne 7. julija 1895. "Dopolodne ob pol desetih je daroval Krek na Rožniku mašo... Prvi obratni kapital v znesku 2000 gl. je posodilo Vzajemno podporno društvo po posredovanju Andreja Kalana. Med prvimi društveniki beremo Krekovo ime, ki je zahajal v konsum v začetku skoraj vsak dan in ki je tudi jamčil za dolg pri Vzajemnem podpornem društvu skupaj s škofijskim tajnikom Šiško, šentpetrskim župnikom Malenškom, stolnim vikarjem Mrakom in zdravnikom dr. Gregoričem.

Krek je ostal prepričan konsumar vse življenje. 'Koliko sem jih že dobil po svojem hrbtu zavoljo konsumnih društev! Vendar zopet znova pravim: samo potem, če bodo enkrat konsumenti tako zvezani, da si ne bodo pustili vrvi okrog vratu dati, samo tedaj bo mogoč trden protiutež proti kartelom in trustom.' (Čas 1909, str. 44.).

V odbor Konsumnega društva se pa Krek ni dal voliti: Zakaj ne, to je povedal junija 1896 Moškercu takole:

'Moje načelo je, da morajo ljudje take reči sami voditi, ker se tako okrepi njihova samozavest in ponos; če me vprašajo za svet, jim svetujem; če me ubogajo, prav, ako ne: saj tudi jaz morebiti vselej pravo ne pogodim! ...drugače ni mogoče ljudstva v demo-

kratičnem duhu vzgojiti.' (Nar. gospodar XXI, str. 38.)."

V opombi pod črto je navedena literatura o zgodovini društva, posebej še Moškerčev spis: Dr. Krek in zadrugištvo, kjer so obširno razloženi tudi nagibi, ki so diktirali Kreku ustanavljanje konsumnih društev.

Dobro se zavedam nevarnosti, da postanejo povprečnemu ameriškemu bralcu takale pripovedovanja dolgočasna in da bodo gledali v njih malenkostna prerekanja. Dovolil sem si pa vendar vzporediti obe sliki zgodovine konsumnega društva zaradi primere: Škerbec Krekove zasluge popolnoma zamolči, prizna mu samo poroštvo za dolg. In vendar je bil Krek vse življenje tako tesno povezan z našo konsumno organizacijo, da lahko rečemo, da bi je brez Kreka verjetno sploh ne bili imeli.

Rekel bo kdo: Saj je vendar vse res, kar je napisal Škerbec. Saj je tudi vse res, kar je povedal Šušteršič o načinu, kako je postal deželni glavar. Samo najvažnejša stvar je v obeh primerih zamolčana.

2. "Polomija zadruga za gradnjo delavskih hiš"

To "polomijo" omenja Škerbec na str. 103 v II. delu v tej zvezi:

"Za solidno gospodarstvo, ki je nujno potrebna podlaga za dobro zadrugištvo, pa dr. Krek ni imel dosti smisla in ne sposobnosti. Pogosto sem čul od starejših duhovnikov, da je šla vsaka zadruga po zlu, kjer je gospodaril Krek (zlasti so za to trditev navajali kot dokaz polomijo zadruga za gradnjo delavskih hiš v Mostah)."

Tukaj se eno največjih Krekovih del in uspehov in morebiti največja njegova žrtev imenuje polomija. S to polomijo sem se obširno bavil v IV. zvezku Krekovih Izbranih spisov (37-41). Takole je bilo:

Takoj, ko je Krek ustanovil Slovensko katoliško delavsko društvo, je začel v društvenem Glasniku naglašati potrebo primernih delavskih stanovanj, ker "lasten dom daje človeku samostojnost in svobodo" in "dobra in prijetna stanovanja delajo družine vesele in zadovoljne; vsak rad ostaja doma pri svojih." Leta 1898 se je ustanovilo Slovensko delavsko stavbno društvo, kjer je bil Krek duša vsemu delu. To društvo je pod Krekovim vodstvom zgradilo 103 delavske hiše, ki so skupaj velja-

le 242.463 $\frac{1}{2}$ goldinarjev, tako da je stala ena hiša povprečno 2354 goldinarjev; to je bila cena s stavbiščem vred. Delavci so plačevali hiše z manjšimi mesečnimi obroki, kakor bi bili plačevali stanovanje. Prišli so do lastnega doma, da tako rekoč sami niso vedeli kdaj. (Če računamo, da je bil dolar vreden okroglo $2\frac{1}{2}$ goldinarjev, bi bila torej posamezna hiša veljala 941 dolarjev; to je seveda samo zelo približen preračun.)

Res pa je bil Krek preveč zaupljiv. Hiše, ki so se prepisale na člane, so nekateri člani obremenili z drugimi dolgovi. Stavbno društvo je pa odšlo praznih rok. Skupna izguba je znašala približno 15.000 goldinarjev, vendar pa noben član ni plačal za to izgubo niti krajcarja, četudi je bila neomejena zaveza. Nekaj je pokrilo društvo s podporami, glavno pa je to, da je Krek z lastnim kreditom zaslanjal vse združeno delovanje, na svoje ime jemal denar na posodo, oziroma prevzemal poroštvo. Silne gmotne težave, v katere je zabredel Krek zaradi tega društva, so mu onemogočile, da bi bila prvi stotini hiš sledila morebiti še druga stotina. Večkrat je pozneje nagovarjal Krek tega ali onega prijatelja, ki ga je smatral za sposobnega, naj se zopet loti dela in znova prične z zidanjem, a brez uspeha. Za takratne čase in takratne skušnje na tem področju je bil pač edino Krek sposoben za tako res junaško delo.

Krek je sam rekel, da mu nobena njegova organizacija ni prizadejala toliko skrbi, kakor Slovensko delavsko stavbno društvo. To društvo ga je stalo marsikatero noč brez spanja in slišal sem ga, ko se je šalil, da bi ne bil

prenesel teh težav, če bi ne bil iz tako trdne rodbine, da je njegov ded še s sedemdesetimi leti plesal.

Težave so minule, hiše pa so ostale, v njih s stanovanjem zadovoljne, zdrave delavske družine. Bog daj še veliko takih polomij!

Na očitek, da je marsikaka organizacija propadla, ki jo je Krek ustanovil, je pa Krek odgovoril takole.

S Finžgarjem sta bila vrh Ratitovca in Finžgar mu je očital:

“Lej, prijatelj! Ali je prav, da snuješ križem po domovini zadrage, konsume, strokovne zveze, izobraževalna društva? Prideš, navdušiš, osnuješ, potem greš in ti ni več mar otroka, ki si ga zarodil, čeprav hira in poginja.”

Krek se je veselo zasmel:

“Fant, razumi to! Veter, veverice in šoje raztresajo seme tule po gozdovih. Skoraj vsako kali, tudi stebelce še požene, pa jih le večina pogine. Morda ni bila zemlja zanje, morda so jih močnejša stebila prerasla in jih je ubil kap. Tako je na svetu! Sejem, pa je zemlja preplitva, to so ljudje, in rastlinica pogine. Ne bom hodil nazaj pestovat in previjati hira-vega otroka! Tako je z vsakim delom. Naredi, pusti in pojdi ter si že vihaj rokave za novo delo! Če ima delo v sebi življenje, ga ne ubije noben kap, nobeno nasprotovanje. Če je za nič, je prav, da pogine.” (Finžgar, Zbrani spisi 7.)

Mojster stavbenik ne more sam nositi opeke za zidavo hiš, za katere je napravil načrt. To velja tudi za ustanovitelje organizacij, vsaj za tiste, ki opravljajo to delo v velikem.

III. RAZPAD AVSTRIJE

Iz posebnega razloga bo to poglavje zelo kratko. Želim namreč, da bi ga prebrali tudi tisti, ki se jim bo zdel moj odgovor g. Škerbcu preobširen. Dolgi spisov se ljudje radi izogibajo.

G. Škerbec govori v svojih knjigah tudi o razpadu podonavske monarhije in pri tem pravično poudarja krivdo velenemcev.

To dejstvo je v šaljivi obliki povedal dvorni svetnik Kremenšek v prvih dneh novembra 1918 nekemu ljubljanskemu Nemcu: “Jetzt haben die Deutschen Oesterreich “umgebrun-

gen“.” (“Sedaj so Nemci Avstrijo okol prinesli.”)

Izmed vseh knjig, kar sem jih prebral po drugi svetovni vojni, ni nobena napravila name takega vtisa kakor: Fr. W. Foerster, *Erlebte Weltgeschichte. 1869-1953. Memoaren*. Založba: Glock und Lutz, Nürnberg. Cena 25 mark. Foerster, rojen 2. junija 1869 v Berlinu, je bil vse življenje odločen nasprotnik vsenemštva in je bil zaradi tega kot mlad doktor celo tri mesece zaprt. (Grajal je namreč vsenemški govor cesarja Viljema II.) Postal je

vseučiliški profesor, toda zaradi odkritosti, s katero je razkrival grehe vsenemcev, ni bil v Nemčiji varen življenja in se je moral kmalu po prvi svetovni vojni umakniti v inozemstvo. Sedaj živi v New Yorku. Ko je prišel Hitler na oblast, so nacisti sežgali vse njegove knjige, okoli pol milijona izvodov. Leta 1953 je objavil svoje spomine pod navedenim naslovom. Brez te knjige ne bo nikdo mogel pravilno opisati nemške in avstrijske zgodovine zadnjih sto let. Knjiga je napisana z izrednim poznavanjem strokovne literature in vodilnih oseb v svetovni politiki, vendar zna Foerster pripovedovati tako zanimivo, da lahko odpreš knjigo kjerkoli, pa jo boš bral z užitkom. Med osebami, s katerimi se je Foerster pogovarjal o avstrijskem vprašanju, je bil tudi Krek. Ko-

likor je meni znano, je bil med Slovenci Krek prvi, ki je znanstveno proučeval zgodovino in miselnost vsenemštva. (Gl. Izbrani spisi IV, 215-227.) Kreka sem slišal v prvih mesecih prve svetovne vojne, da je rekel: "Jaz bom zadnji Estrajhar. Potem me bodo pa zaprli, ker bom drugačen kakor drugi." Foersterjeva knjiga bo najbolje odgovorila na vprašanje, kako je Krek polagoma obupal nad Avstrijo. Cesar Karel je hotel spremeniti Avstrijo v državo avtonomnih narodov. To preureditev naj bi izvršila vlada, ki naj bi jo sestavila profesorja na dunajski pravni fakulteti Lamasch in Foerster. Vsi cesarjevi načrti so se pa razbili ob odporu Nemcev. Podrobno je to opisal Foerster v odstavku: Moje srečanje s cesarjem Karlom v juliju 1917.

IV. IZ KREKOVEGA ZASEBNEGA ŽIVLJENJA

"Nekako 1. 1909 je bil rojen Krekov sin z Josipino Eržen." (Škerbec II, 107.) To je resnično. Krek je imel sina s tovarniško delavko Josipino Erženovo, ki je imela pozneje slaščičarno v Ljubljani poleg Nove založbe. Ta sin — Janez mu je bilo ime — je umrl leta 1949, mati pa v januarju 1. 1956.

Da ne bo kdo mislil, da so Krekovi prijatelji to dejstvo namenoma zamočevali, moram omeniti, da je bila ta stvar dolgo, dolgo časa tako neznana in tako skrbno in spretno prikrišana, da niso zanj vedeli niti najožji Krekovi prijatelji (n. pr. Gostinčar, dr. Breclj, Bogumil Remec, dr. Mohorič). Jaz sem za Krekovo očetovstvo izvedel od Erženove šele nekaj let pozneje, ko je bil sin že pokopan. Ob rojstvu Erženova ni navedla očetovega imena, za otrokovega varuha je pa bil Krek. Razume se, da se je o govoricah glede Erženove včasih govorilo tudi v krogu Krekovih prijateljev. Gotovega ni vedel nikdo. Govorilo se je o tem s sočutjem, kakor govorimo o "grehih staršev", o človeških slabosti ljudi, ki so nam nad vse dragi. Prošt Andrej Kalan, mož, ki je užival največje spoštovanje pri znaneih, pa tudi pri političnih nasprotnikih, mi je rekel nekoč, ko sva govorila o teh govoricah: "Zaradi tega ni Krek nič manjši." Po mojem prepričanju je stvar pravilno vedel urednik Naše moči Miha Moškerc, pri katerem je Erženova stanovala. Moškerc je spadal med največje spoštovalce

Kreka in bi si bil prej odgriznil jezik, nego bi bil kaj izdal. To, kar je po Krekovi smrti napisal o njem Moškerc v Naši moči, spada med najboljše, kar se je kdaj napisalo o Kreku. Pisano je res s srčno krvjo in prav je, da je Moškerc pokopan v neposredni bližini Krekovi.

Škerbec piše (II, 107.), da "je Krekova okolica skušala odvrniti sum od dr. Kreka s tem, da je pričela širiti sumnjo, da je dr. Pegan oče tega otroka". Toda Krekova okolica za Krekovo očetovstvo niti vedela ni in ni imela prav nobenega vzroka za tako umazanost, kakor jo ji očita Škerbec. Poleg tega takrat (okoli leta 1909, rojstnega datuma Janeza Eržena nimam pri rokah) v javnosti še ni bilo govora o kakem razdorju med Krekom in Šusteršičem.

Foerster velja tudi pri katoličanih za strokovnjaka v verskih vprašanjih. Kardinal Innitzer mu je pisal pred drugo svetovno vojno, da si da njegove spise verske vsebine brati med obedom, in dostavlja: "Vaše misli bi bilo treba povsod širiti po zvočniku." Papež Pij XI. mu je poslal svoje čestitke in blagoslov za njegovo versko — vzgojno delo. (Erlebte Weltgeschichte 25.) Kako sodi Foerster o krivdi (splošno, ne samo glede šeste zapovedi)?

Foerster svari pred tem, da bi se velikim osebam priznavala kakršnakoli izjema glede morale. Pri vsej pieteti do njihove veličine je treba njihove zablode, napake in senčne stra-

ni nedvoumno kot take označiti iz brezpogojne zvestobe do večne resnice, ki je samo ena in velja za vse. "Pred farizejstvom se bomo varovali s tem, da ponižno priznamo svoje lastne pregrehe. In kjer smo ostali čisti, naj se vedno vprašamo: "Ali izvira to iz čistosti ali iz tega, ker nismo bili v izkušnji?" Človek je toliko tesneje zvezan z najvišjo resnico, čim bolj živo občuti svojo lastno pomanjkljivost; zato so ljudje, ki so šli skozi krivdo, a so to svojo krivdo globoko občutili kot tako in se zanjo spokorili, v svoji notranjosti večkrat bolj čisti nego tisti, ki so se sicer na zunanji obdržali čiste, a so ravno zaradi tega postali zadovoljni sami s seboj in so tako izgubili zmožnost, da bi temeljito spoznali svojo najskritejšo nečistost in se temeljito očistili". (Citirano po III. izdaji knjige Lebensführung str. 240 in 243.) Foerster večkrat naglaša očiščujočo, zdravilno moč odkritosrčnega priznanja lastne slabosti in kesanja. Pri njem sem tudi najprej bral opozorilo na dejstvo, da je Kristus izročil vodstvo svoje cerkve Petru, ki ga je vendar precej "polomil", a se je potem bridko razjokal, in ne svojemu ljubljencu, deviškemu Janezu Evangelistu, ki je pri zadnji večerji slonel na njegovih prsih, in ki mu je na križu izročil svojo mater.

In Krek se je človeške grešnosti globoko zavedal. Bilo je maja 1910, ko je kot birmski boter napisal Stanku Zajcu v molitvenik med drugim tudi tole:

A pomni: Studenec kreposti
zavest je lastne slabosti!
Nikoli nikar ne pozabi:
Kot s prahom se veter igra,
tako nam življenje vihra,
ljudje smo betežni in slabi...
Močni smo pa v veri v Boga,
zaupanje vanj nas krepča,
molitev poguma nam da.

Ko je Krek trpel zaradi Theimeričine afe-re, mi je nekoč rekel nekako takole: Človeško življenje je ena celota in treba je človeka pre-sojati po vsem njegovom življenju." Pri tem mi prihaja na misel tale primera: milijarder ostane milijarder, tudi če izgubi kak milijon. Nasproti tej pasivni postavki stojе stotine aktivnih. In Krek bo ostal velik, zelo velik, kljub spodrsrlaju. Ko bo pozabljeno že vse, kar se je pisalo o njegovem spodrsrlaju, bodo — upaj-

mo — še ostale in slovele lepe besede, ki jih je zapisal Krekov iskreni prijatelj župnik Jo-sip Abram, ko je prebral moj spis. Iz posled-nih let Krekovega življenja: "Jaz ga (Kreka) imam za svetnika, čeprav bi bilo vse res, kar se mu je podtikalo! Toliko trpljenja, voljne-ga, in tolike ljubezni, heroične, za sveto stvar še ni nihče Bogu nudil. Mahnič le mu stoji ob strani! K Slomšku in k njima molim vsak dan. Upam, ne zaman!" (Pismo meni z dne 8. febr. 1929.)

Abramove besede o heroični ljubezni naj podkrepim s tole zgodbo iz Dachaua.

V Nemčiji in Avstriji so menda napisali že vrsto knjig o koncentracijskih taboriščih. Me-ni je znana ena: Christus in Dachau. Napisal jo je pater Johann Lenz, ki je preživel v kon-centracijskih taboriščih šest let in pol, od tega pet let v Dachau. Strahote brez primere! Pra-vilno pravi Lenz, da je Hitler zasenčil Nerona in Džingiskana. Ko je v zadnjih mesecih pred koncem vojne divjal v taborišču pegasti tifus, ki so ga prenašale uši, se je vse balo streči bolnikom, ki jih je pomrlo v teh mesecih mno-go tisočev. V barakah, kjer so ležali tovrstni bolniki, je bilo vse prenatrpano; po pet jih je ležalo na dveh posteljah. Smrad in uši, uši... Tedaj so se mnogi poljski duhovniki (ki jih umrlo v Dachauu 861!) prostovoljno javili za strežbo tem siromakom. To je pomenilo pro-stovoljno pot v največjo smrtno nevarnost. Za strežnika se je prijavil tudi pater Lenz, ki je potem tudi sam zbolel za pegavcem, a ga je srečno prešal. O prostovoljni strežbi kandida-tom smrti, obolelim za pegavcem, pač velja svetopisemska beseda, da večje ljubezni nima ni-kdo nego ta, ki da življenje za svoje brate.

Ko sem to bral, sem se živo spomnil pogo-vora s Krekom ob začetku prve svetovne voj-ne. Kaj bo delal med vojno? "Jaz bi šel streč bolnikom, ki so zboleli za nalezljivimi boleznimi." Brez patosa je to rekel in ne dvomim, da bi bil to tudi storil, če bi bilo treba.

"Velika tragika Krekovega življenja, se zdi, leži v tem, da je vsled prevelikega dela na raznih svetnih poljih, zanemarjal svoje duhov-niško življenje, zlasti pa molitev." Škerbec II. 113.) Tudi Krek je globoko čutil, kako nevar-no je za duhovnika, če se mora preveč baviti z deli, ki ne spadajo v njegov pravi poklic. Zato se je 1. 1897 tudi tako branil kandidirati v državni zbor, videl je, da je poslansko delo v tedanjih razmerah "polno velikih nevarnosti

za um in značaj." (Obširneje o tem v IV. zvezku Izbranih spisov pod naslovom: Zakaj se je Krek branil državnoborskega mandata?) Kandidaturo je ves žalosten sprejel na izredno zahtevo škofa Missie. (Izbr. spisi II, 45.) Po izvolitvi se je zahvalil volilcem "želeč, da bi mogel res mnogo delati, pa tudi trpeti za krščansko-socialno idejo in z njo za blagor našega ljudstva (Izbr. spisi II, 46) Redka želja! Izpolnila se mu je obojna v veliki meri.

Ali je Krek premalo molil, ne bom sodil. Precej gotovo se mi pa zdi, da smo mi premalo molili zanj. Veliki možje Krekovega kova so velika sreča za vsak narod in vsako srečo je treba od Boga izmoliti in se zanj zahvaljevati. Cerkev moli v svojih molitvah za duhovsko in svetno gosposko v zavesti, kako težko službo vršita obe in kako potrebujeta božje pomoči. Tega se premalo zavedamo. Če bi za obe toliko molili, kolikor čeznje zabavljamo, bi bilo drugače.

Monsignor Viktor Steska, fini opazovalec ljudi in mož široke razgledanosti, mi je nekoč rekel, da tvori v Krekovem duhovniškem življenju nekako prelomnico materina smrt (mar-

ca 1903). O svoji materi je rekel Krek, da je to njegov angel varuh. "In ko je ni drugod rešitve, rešile me materine bodo molitve." (Izbr. spisi I.) Mlademu Kreku priznava Škerbec, da je bil "vnet in dober duhovnik" (II, 100.). Z Erženovo se je Krek поблиže seznanil l. 1904. Morebiti je nekaj spremembe v Krekovem občevarju po materini smrti opazil tudi škof Jeglič, ki je, kakor je razvidno iz njegovega dnevnika, Kreka visoko cenil, da stoji na "vrhuncu časa in bi bil dika vsaki univerzi" (13. 2. 1906), vendar toži 27. 11. 1906 nad njim, da "ni več tako ljubezniv, kakor je bil poprej, da preveč odbija in si ne da nič reči, da koj zavpije in človeka nahruli". (Jagodic 215.) Jaz sem Kreka spoznal šele julija 1904 in seveda ne morem govoriti o kaki spremembi v načinu njegovega občevarja. Nisem poznal ljubeznivejšega, prijaznejšega in obzirnejšega človeka od njega. Sveto pismo pravi, da nas bo Bog sodil po tem, koliko ljubezni smo izkazovali bližnjemu: "Lačen sem bil in dali ste mi jesti, žejen sem bil in ste me napojili..." V tem oziru je bil vsekakor Krek izredno velik.

V. NEKAJ MANJŠIH NETOČNOSTI

Škerbec je pisal svoj Pregled, ne da bi imel dovolj potrebnih virov na razpolago. Zato se mu je pripetilo v knjigi več netočnosti. Nekatere najvažnejše sem že obravnaval. Manjših ne bom navajal, saj bi sicer, kakor sem že rekel, moral napisati knjigo. Mimogrede naj omenim tri.

1. Da je bil dr. Žerjav Korošček tajnik, je neresnica, ki se vleče že desetletja skozi naše politično slovnost. Dr. Žerjav je ob času, ko je med prvo svetovno vojno zasedal dunajski parlament, živel na Dunaju kot časnikar. Sam mi je rekel, da je sicer dr. Tavčar prepovedal, da bi Slov. Narod kaj objavil izpod njegovega peresa, vendar pa on pošilja uredniku dr. Kramerju kratka poročila, iz katerih si dr. Kramer lahko sam ustvari pravilno sodbo o političnem položaju. Korošec je bil predsednik Jugoslovanskega kluba, v katerem so bili združeni vsi južnoslovanski poslanci. Klub je res imel svojega tajnika, a to ni bil nikdar Žerjav. Žerjav je navadno delal v veliki dvorani v dunajskem parlamentu, kjer je bilo na razpola-

go velikansko število časopisov. Verjetno je, da je Korošec, ki je bil tako zaposlen, da ni utegnil brati časopisov, včasih zvečer prišel v časopisno dvorano in je vprašal Žerjava, kaj pišejo razni listi. Nekoč sem bil priča takemu pogovoru.

2. Od dijakov, ki so se zbirali pri Kreku, ni bil nobeden obsojen na najvišjo kazen pred izključitvijo. Tudi vso šolnino so za obsojene dijake plačali drugi. Za predlog, da se dijakom prepove brati in naročati Rimskega katolika, sta glasovala tudi — oba veročitelja. Preiskavo je pa vodil deželnošolski nadzornik Šuman, oče dr. Šušteršičeve žene. (Prim. Izbr. spisi II, 16-21.).

3. Krek je bil "kot zrno klen in zdrav", v njem ni bilo nič boleznega; njegov brat Ignac je pa res izvršil samomor, kakor omenjam v Izbr. spisih IV. 45. Ustrelil se je 18. avgusta 1900 v Ljubljani v gostilni na Sv. Petra nasi-pu 67. Zdravniki pravijo, da je za otroka silno važen razvoj v materinem telesu. Janez Evangelist se je rodil 9. mesecev in 7. dni po po-

roki mladega, srečnega zakonskega para na višku življenske moči: ženin je bil star 28. let, nevesta 21. Ignac se je pa rodil štiri mesece po smrti očeta, ki je že tri leta bolehal zaradi slabega stanovanja. Oče je živel ob zelo skromni plači s svojimi petimi otroki tudi v veliki gmotni stiski. V prošnji za denarno pomoč, ki jo je 1. 1873 pisal deželnemu šolskemu svetu, omenja, da je "stanovanje tako vlažno in nezdruvo, da kak član rodbine neprestano boleha." V tako različnih družinskih razmerah sta se torej rodila oba brata in bržkone se je to njima poznalo vse življenje.

4. Glede Mahničeve obsodbe nekaterih Gregorčičevih pesmi bi bilo umestno — če se že ta

obsodba omenja — dostaviti tole: Ko je dve leti po Gregorčičevi smrti Družba sv. Mohorja, torej cerkvena bratovščina, izdala izbor Gregorčičevih pesmi, je v ta izbor sprejela prav vse od Mahniča obsojene pesmi, tudi Človeka nikar. Tako je Gregorčič dobil tudi od cerkvene strani (saj je bila knjiga natisnjena z dovoljenjem krškega knezoškofijstva) zadoščenje, čeprav, žal, šele po smrti. Kako je pozneje Mahnič sam sodil o svoji kritiki Gregorčičevih pesmi, je nekoliko razvidno iz Finžgarjevih Let mojega popotovanja, kjer beremo na str. 52: "...celo Mahnič sam, ko sem čez leta z njim govoril, je priznal, da je bil filozof, a da je literarne stvari menda le premalo umel."

VI. MI SMO STAVILI NA NAPAČNEGA KONJA

Z dr. Evgenom Lampetom sem v življenju malo občeval. Kadar pa sem bil mimogrede v njegovi družbi, sem spoznaval v njem izredno nadarjenega, bistrornega moža. Užitek je bilo poslušati njegove sijajne, prepričljive, s posrečenimi dovtipi zasoljene govore. O njegovi zunanosti pravilo pravi Škerbec (II, 77), da je imel "glavo velikega Napoleona". Tako napoleonsko glavo sem razen pri Lampetu ugotovil tudi na Gezi Konu v Beogradu, kralju srbskih knjigararjev, ki si je pridobil s svojo velikopotezno trgovsko podjetnostjo neprecenljive zasluge za razvoj srbskega slovstva, zlasti za tisk velikih znanstvenih del. Med prvo balkansko vojno sem Lampeta nekoč spremljal na neki poti v Ljubljani in pogovor je nanesel na bodočnost Avstrije. Meni so morebiti še šumele po ušesih prijateljeve besede, da ima Srbija bolj zagotovljeno prihodnost nego Avstrija. Lampe je pa rekel: "Avstrija je večna, ker je najslabše vlade niso mogle uničiti. Morebiti je v njem še živel spomin na A.E.I.O.U. (Austria erit in orbe ultima, Avstrija bo poslednja na svetu.) Ko se je po razpadu Avstrije umaknil na Dunaj, sta se srečala z dr. Jankom Polcem, poznejšim vseučiliškim profesorjem v Ljubljani. Ta mi je priporočeval, da mu je takrat Lampe rekel: "Mi smo stavili na napačnega konja. Nismo bili poučeni o resničnem svetovnem položaju. Ko smo si bili pa o njem na jasnem, smo hoteli zaobrtniti, a je bilo prepozno." Lampe torej ni govoril o kakem načelnem vprašanju, ki bi bi-

lo odločilno za njegovo stališče in za mišljenje njegovih prijateljev med vojno, ampak samo o premajhni poučenosti o dejanskem položaju.

Škerbec govori s takim prezirom o "kavarniških čenčah" ljudi, ki so po kavarnah prebirali časopise. "Po ljubljanskih kavarnah in gostilnah je vedno posedalo dosti ljudi, zlasti inteligence, ki niso imeli dosti drugega dela (!), kot da so 'žulili firkelčke' cvička in pili črno kavo ter pri tem razpravljali o 'visoki politiki'." (II, 17.)

Kdor se je hotel v političnem položaju nekoliko spoznati, je moral ne samo mnogo brati časopise, ki jih je dobil v večjem številu samo v kavarni, ampak je moral iskati tudi javno in tajno literaturo o vzrokih vojne in njenih ciljih. Škerbec je videl te ljudi samo v kavarnah, ne pa tudi na tajnih sestankih, ki sem jih po vojni takole opisal v Času (XX, 166):

"Slovensko katoliško starešinstvo je začelo prirejati spomladi l. 1915 tajne sestanke v srebrni dvorani hotela Uniona, na katerih se je razpravljalo o sodobnih vprašanjih. Važno je bilo predavanje dr. Adlešičeve o smotrih, ki jih zasledujejo Nemci v svetovni vojni. Po pisanju tozadevnega nemškega slovstva naj bi bila usoda Jugoslovanov po vojni v glavnem tale: vse države od severnega rta do Bagdada tvorijo zvezo pod vodstvom Nemčije. Slovenci in Čehi, kakor tudi istrski Hrvatje se ločijo od ostalih Slovanov ter podredijo "Notranji

Avstriji', kjer bodo nasproti Nemcem v taki manjšini, da jih bo mogoče germanizirati in ustvariti nemški most do Adrije. Tudi Hrvatom in vsem Srbom se temeljito postrizujejo petoti, da ne bodo nikdar več mogli misliti na kako samostojnost. Tako pisanje seveda ni ostalo brez primernih posledic pri slovanskih bralcih. Treba je bilo prebrati eno samo tako knjigo, pa si se pričel bati zmage osrednjih velesil."

Pisatelj Matija Malešič se je udeležil prve svetovne vojne najprej kot podčastnik in nato kot častnik. Vojni dogodki so se tako zajedli v njegovo mišljenje, da je čutil brezpogojno potrebo, da obračuna z njimi v velikem romanu, ki naj bi obsegal tri knjige. Prva knjiga naj bi imela naslov: Ob Drini, ker so ga najprej poslali na srbsko bojišče. V drugi knjigi: Ob Soči bi se vršilo dejanje na bojišču proti Italiji, kjer je bil Malešič hudo ranjen, da je posledice čutil vse življenje in je konec vojne preživel v zaledju, ki bi tvorilo ozadje tretje knjige. Prvo knjigo je že napisal, a se je rokopis izgubil v homatijah po drugi svetovni vojni. Ob pisanju začetnih poglavij druge knjige je Malešič umrl. Iz življenja v zaledju mi je pripovedoval, da mu je nekoč rekel neki nemški častnik tole: "Nemci nimamo ničesar proti vam Slovencem — samo na tem prostoru, kjer sedaj živite, vas ne moremo pustiti! Pojdite kamor hočete — vi ne boste velikemu nemškemu narodu zapirali na jugu poti do morja!"

Da to niso bile prazne grožnje, ampak da je

to bilo že takrat v načrtu velenemcev, so med drugo svetovno vojno pokazali nacisti z brezobzirno odkritostjo.

Ko bi bila Lampe in Šušteršič zaupno občevala z mladino, bi bila po vsej verjetnosti dosti manj stavila na napačnega konja, ampak bi bila realno računala z možnostjo, da bodo res Nemci Avstrijo "okol prinesli". Finžgar pripoveduje v Letih mojega popotovanja (str. 256), kako je skušal Šušteršiču dopovedati, da bo Avstrija tepena. Šušteršič pa je rekel: "Vi veste vse to, kar po kavarnah čenčajo razna omizja, jaz pa vem to, kar vesta dvor in generaliteta. Ti vedo bolje in tudi dobro vedo, da bomo zmagali."

Kakor rečeno, je Škerbec napisal obe knjigi brez zadostnih virov in je preveč samo en glas. Zato je tudi on stavil na napačnega konja, na Šušteršiča, o katerem je rekel Ivan Cankar, da bi bil brez Kreka in Lampeta ničla. Kar pri branju obeh knjig napravlja posebno slab vtis, je to, da se Škerbec svoje nepoučenosti in enostranske informiranosti premalo zaveda in da udriha po drugače mislečih z ostroščjo, kakor bi obravnaval snov, ki je dokončno dognana in njemu dobro znana. S takim pisanjem je storil prav slabo uslugo cerkvi, oziroma neimenovanemu ordinariatu, ki mu je čisto brez potrebe dal cerkveno dovoljenje. Le kako pride Cerkev do tega, da bo dajala dovoljenje za natis — slabih zgodovinskih spisov! Saj ne gre za knjigo verske vsebine, ampak za ugotavljanje zgodovinskih dejstev.

Rajko Nahtigal

(Rojen 14. aprila 1877 v Novem mestu, umrl 29. marca 1958 v Ljubljani)

- I. Postavitev prof. Nahtigala 1. v sodobno slavistiko, 2. v vrsto velikih slovenskih jezikoslovcev, 3. v četvorico utemeljiteljev slavistike na ljubljanski univerzi.
- II. Njegovo delo: 1. primerjalno slovansko jezikoslovje, stara cerkvena slovanščina, ruski jezik, albanščina; 2. izdaje starih jezikovnih spomenikov, znanstvenih del in korespondence; 3. doneski k zgodovini slovenskega jezika; 4. organizacija, ocene, poročila, biografije.

Umrl je patriarh sodobnih slavistov, eden iz nadaljevalcev slavne slovenske tradicije jezikoslovcev in zadnji iz četvorice utemeljiteljev slavistike na ljubljanski univerzi — Rajko Nahtigal.

1. Sodobna slavistika je prav tako kot druge znanstvene panoge na poti vedno nadrobnejše specializacije. Povezava med posameznimi središči in raziskovalci je kljub izpolnjeni organizacijski in bibliografski tehniki razmeroma šibka, kar je zaradi vojne in tej sledečih političnih in gospodarskih razmer razumljivo. Proti temu stanju naj bi pomagali mednarodni slavistični kongresi. Zadnji tak kongres pred vojno je bil 1. 1934. na Poljskem. Po vojni so se sestali zastopniki 17 držav na mednarodnem kongresu v Beogradu (15. do 21. septembra 1955). Med najvažnejšimi praktičnimi sklepi so pač bili dogovori o zamenjavi publikacij in o osebnih zamenjavah. Tudi naj bi se izdajala osrednja slavistična bibliografija. Izvolili so slavistični odbor z zastopniki 12 držav in ta odbor je pripravil mednarodni kongres v Moskvi septembra 1958. ⁽¹⁾

Slavistično delo po prej vodilnih narodih se ali spet na novo ureja (n. pr. pri Nemcih in Avstrijcih), ali pa se skuša prilagoditi pritisku komunističnih režimov (tako v Rusiji, ki je pred prvo svetovno vojno predstavljala poleg avstrijsko-slovanske veje glavno "šolo", od Vostokova do Fortunatova in Šahmatova; tako na Češkem, kjer je duhovnik Dobrovský postavil trdne temelje znanstveni slovanski filologiji in so za njim prišli jezikoslovci kot

Dr. Rajko Nahtigal po sliki iz leta 1939

Gebauer, Vondrák, Hujer; tako na Poljskem, kjer je s prvo svetovno vojno oživela država razpolagala s kapacitetami kot Brückner, Lehr Splawinski, Rozwadowski, itd.; tako v Jugoslaviji). Obenem pa se razvijajo nove veje: angleška, ameriška, španska, romunska in se postavljajo ob stran že starejših: italijanske, francoske, holandske, madžarske, finske, skandinavske. Povsod asimilacija in preverjanje dosedanjih izsledkov, iskanje novih področij, metod in pogledov. Predvsem se slavistika, ki

⁽¹⁾ Na kongres pričakujejo — pričakujejo še meseca junija 1958 — 500 zastopnikov iz 25 držav. Pripravljajo tudi mednarodno razstavo slavističnih knjig in revij.

je bila v začetkih filološko, pozneje deloma lingvistično, deloma književno — zgodovinsko usmerjena, obračala h kulturnim in političnim vprašanjem.

Sredi vsega tega je bil Nahtigal priznana avtoriteta kot zadnji pomembni predstavnik pozitivistične primerjalne slovanske filologije. Bil je kot človek in kot znanstvenik povezan z vrhovi slavistike od konca 19. stoletja naprej in imel pregled čez celotno področje, na katerem je vse dolgo življenje delal, zbiral, kritično pretresal in ustvarjal.

2. Doprinos slovenskih učenjakov slovanskemu jezikoslovju je silno pomemben, pomembnejši kot doprinos katerikoli drugi znanosti. Kopitar je že mlad izredno bistro doumel načela Dobrovskega in porajajoče se primerjalne indoevropske gramatične struje. Njegova "Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark" (1808) je ena prvih slovnice, ki so se izvile iz racionalističnih spon. Podobno važno mesto ima v izdanju jezikovnih spomenikov in njih interpretaciji njegov "Glagolita Clozianus" (1836: izdaja Clozovega glagolskega spomenika, vseh treh brižinskih odlomkov itd.). Prav Nahtigal je z objavo "Jerneja Kopitarja spisov" in njih komentarjem postavil nekoliko pozabljenega soustanovitelja slovanskega primerjalnega, starocerkvenoslovanskega, slovenskega in srbskega jezikoslovja na pravo mesto. O Kopitarjevi daljnovidnosti priča spoznanje na stara leta, da predstavlja on predsankrsko dobo v slovanskem primerjalnem jezikoslovju in da je po vsej potrebi, da se to vcepi v indoevropsko primerjalno lingvistiko. Sem je usmeril učenca in naslednika Miklošiča. Ta je imel tolikšno ustvarjalno silo, da je izvršil zamisli svojega prednika in zgradil sistem slovanskega jezikoslovja (primerjalna slovnica slovanskih jezikov, etimološki slovar, izdaje starih spomenikov, raziskovanje medsebojnih vplivov slovanskih in sosednjih jezikov itd.). Zgodovinska in primerjalna metoda sta v Miklošiču našli nedosežnega mojstra. To, kar je on postavil, je sicer bilo pozneje treba spopolnjevati, nadomestiti pa se ne bo dalo nikdar. Slovanska filologija, pojmovana kot organska celota in zajeta v vsej širini, stoji in raste na Miklošiču in njegovemu učencu Vatroslavu Jagiću. Zdaj so tudi raziskave posameznih slovanskih jezikov imele začrtane svoje cilje in metode. V slovenistiki je o. Škrabec pomaknil

daleč naprej glasoslovje in ob njem pravorečje književnega jezika. Lepo dopolnilo njegovim spisom je bila ogromna zbirka Matije Valjavca o slovenskem naglasu. Vatroslav Oblak je uspešno zidal zgodovino jezika, predvsem oblikoslovje. Besedni zaklad književnega jezika je uredil Pleteršnik. Etimologiji in zgodovini domačih in sposojenih besed so bile posvečene pionirske študije Karla Štreklja. Murko je slovanskemu jezikoslovju utegnil nakloniti le majhen del svojega zanimanja, vendar je njegova mladostna obdelava enklitik zaslužna — toliko bolj, ker je to poglavje pri nas med najbolj zanemarjenimi. Književnemu jeziku v preteklosti in sodobnosti se je posvetil Anton Breznik. Fran Ramovš si je postavil za življenjski cilj izdelavo slovenske zgodovinske slovnice. V glavnem je to velikansko nalogo izvršil. Morda smemo reči: kar pomeni Miklošič za primerjalno slovansko jezikoslovje, pomeni Ramovš za slovensko jezikoslovje: oba na vrhuncu svetovne znanosti svoje dobe in stavbenika za vse prihodnje rodove na teh dveh področjih.

Vsi omenjeni slovenisti so nudili dragoceno gradivo tudi splošnemu slovanskemu jezikoslovju, sami pa vanj odločilneje niso posegali — razen Oblaka, ki je že hudo bolan prepotoval Makedonijo in s svojimi zaključki ob zbranih jezikovnih dejstvih porušil Kopitar — Miklošičevo "panonsko teorijo" (da naj bi namreč slovenščina 9. stoletja bila jezik, v katerem sta pisala sv. brata Ciril in Metod). Pač pa je primerjalno slovansko jezikoslovje bila domena Rajka Nahtigala. Ta je tu uspešno, dasi seveda ne s tako velikimi koraki, sledil Kopitarju, Miklošiču in Jagiću.

3. Nahtigal je prišel 1. 1919. na novo univerzo v Ljubljani in tu skoro 35 let imel stolico za splošno slovansko filologijo s staro cerkveno slovanščino. Ustanovil in vodil je Seminar za slovansko filologijo, bil je med pobudniki Znanstvenega društva za humanistične vede in njegovih Razprav. Že prej je s Kaspretom, Kidričem in Ramovšem začel izdajati "Časopis za jezik, književnost in zgodovino" (2). Isti ljudje, ki so s tem ČJKZ pripravljali pot slovenske univerzi, so pripravili v naslednjih dveh desetletjih pot za Slovensko akademijo znanosti.

(2) Prvi letnik 1918 pravi, da ga izdajajo "prijatelji slovenske znanosti"; pozneje je naveden kot izdajatelj Seminar za slovansko filologijo.

sti in umetnosti, ki ji je bil Nahtigal prvi pred- sednik.

V Ljubljano je prišel Nahtigal izvrstno pri- pravljen. Podobno kot Oblak ali Ramovš je že v srednji šoli predelal temeljna dela iz splošne lingvistike in slavistike, študiral je na dunaj- ski univerzi in poslušal med drugimi Jagića, Vondraka, Meringerja. Doktor slovanske filo- logije in primerjalnega jezikoslovja je postal 1. 1901 in se mudil dve leti v Rusiji. Na jesen 1902. se je vrnil na Dunaj in učil ruščino na različnih visokih šolah in akademijah. L. 1913. je bil imenovan — precej po zaslugi rojaka Matije Murka, tedaj tamkajšnjega univ. pro- fesorja — za izrednega profesorja slovanske filologije za univerzi v Gradcu, da nadaljuje delo umrlega Štreklja. Čez štiri leta je postal redni profesor in kot tak je skupno z Ramov- šem, Kidričem in Prijateljem postavil temelje slavističnega dela na slovenski univerzi.

Imenovana četvorica je sijajno zaključila vrsto slovenskih slavistov avstrijske dobe in začela vrsto slovenskih slavistov v Jugoslaviji. Prisvojili so si vse dotlej nakopičeno gradivo, ga kritično uredili, nato sistematično zbirali novega in vsak na svojem področju zidali celo- ten znanstven sestav. Kljub izrednim sposob- nostim in pridnosti nobenemu iz njih ni bilo dano, da bi izdal tako zaključeno delo. Šibki ekonomski pogoji za delo na ljubljanski uni- verzi, politični in idejni razkoli, osebna neso- glasja, obremenitev z drugimi nalogami: v tem je del razlage. Drug del je v tem, da so si mo- rali ti graditelji slovenske književne zgodovi- ne in zgodovinske slovnice sami iskati stavbni material in delovne metode. Pri tem sta bila Kidrič in Nahtigal utesnjena s pozitivizmom. Njune razprave, pa tudi sintetična dela so vča- sih stavek za stavkom ugotavljanje soglasnosti in razlik s trditvami drugih. Na zunaj se to izraža v nesorazmernosti obdelave in v košate- nju opomb na škodo teksta. Kidrič je bil tudi brez pravega estetskega čuta — celo pri estet- skih ocenah najmanjših pesnikov je najrajši prepuščal besedo učencem! —, zato nikoli ne bi mogel v resnici končati Prešerna. Pri Nahti- galu posebej je razumeti ne le iz narave znan- stvene stroke, ki jo je obdeloval, temveč tudi iz tankovestnega reševanja vse literature o vsa- kem predmetu; iz skrajne previdnosti v skle- panju; iz počasnega napredovanja, če le mo- goče brez hipotez; iz razmeroma slabotne no- tranje težnje po pismeni formulaciji in objav-

ljanju, zaradi česar je za svoje spise pogosto potreboval sunka od zunaj — iz vsega tega je razumeti, da so njegova glavna dela nastala šele na starost. (3). Ostala dva sta se po ta- lentu in načinu dela močno razlikovala od teh dveh. Prijatelj je bil predvsem esejist. Ramovš je po "Konzonantizmu" in "Dialektih" izpo- polnjeval svoje teorije in tako ostalim delom "Historične gramatike slovenskega jezika" ni utegnil dati enako obsežne in dovršene knjiž- ne oblike.

Med drugimi dosežki slavističnega oddelka na ljubljanski univerzi ne smemo pozabiti izpopol- nitve in učvrščenja slovenske znanstvene ter- minologije v slavističnih panogah in uveljav- ljanja slovenščine kot znanstvenega jezika te stroke po vsem svetu. Do nastopa teh prvih profesorjev — slavistov na novi univerzi so bili tuji znanstveniki navajeni prebirati spise na- ših v nemščini in le kvaliteta Škrabčevih spisov in njegova vztrajnost v slovenskem pisanju in nekateri Oblakovi slovenski spisi so primorali posebno zainteresirane tujce, da so jih upošte- vali. Po l. 1919. je pomembnost slavističnega dela v Ljubljani zahtevala poznanje tam iz- dajanih knjig in revij v slovenščini. Uresničilo se je, o čemer je Kidrič pisal pred 1. svetovno vojno: "...nam preostaja le ena pot, ako ho- čemo, da izgubi veljavo ponižujoč pregovor: slavica non leguntur: da razpravljamo vpra- šanja, ki jih nemški znanstveniki morajo poz- nati, ako hočejo biti na višku svoje stroke, v svojem jeziku." (4)

Moč, delavnost in ugled obravnavanih štirih znanstvenih osebnosti so bili tolikšni, da ob njih ni bilo mesta za druge. Tudi pravih na- slednikov si niso vzgojili. Ostali slovničarji in književni zgodovinarji so se ukvarjali le z manjšimi vprašanji in se sklicevali na svoje učitelje. Do večje sproščenosti je prišlo šele po smrti le-teh. Zdaj se zde negotove ali pre- splošne nekatere njihove "dogme", njihova do- gnanja so podvržena analizi in kritiki. Nastopil je čas drobnega dela in odprtih debat, uveljav- ljajo se novi pogledi in prijemi.

Danes lahko ugotovimo, da je bilo postav- ljanje slovenistike daleč pred ostale panoge —

(3) Prim. Murkovo poročanje (Spomini, Ljubljana 1951) o zapletljajih ob izvolitvi Štrekljevega naslednika v Gradcu. O izvolje- nem Nahtigalu pravi, da "se je obnesel, kakor sem bil pričakoval, toda del svojega programa je izpolnil šele v poznejših letih..." (str. 154).

(4) "Veda" 1912, str. 115.

in v zvezi s tem oženje obzorij — za napredek slavistike med nami neprikladno. V študijskih in izpitnih programih in v sestavi predmetnih skupin, še bolj pa v praksi so na slavističnem oddelku primerjalno indoevropsko in slovansko jezikoslovje, primerjalna književnost, književnosti in kultura drugih slovanskih narodov, estetika in poetika imele preskromno mesto. K temu so mnogo pripomogle osebne usmerjenosti štirih velikih ljubljanskih slavistov in naloge, ki so si jih zadali.

Nahtigal je sicer leto za letom podajal osnove primerjalnega slovanskega jezikoslovja in uvažal v staro cerkveno slovanshino, posebnega poglobljanja v tej smeri pa učni program ni predvideval, medtem ko osebnih, izvenšolskih stikov profesorjev s slušatelji sodobne vseučiliške razmere skoraj ne dopuščajo; v tem pogledu je nudil nekaj več le Prijatelj.

II.

Profesor Nahtigal se je strogo omejeval na svoje področje ⁽⁵⁾. To pa je tako obsežno in število Nahtigalovih spisov je tako naraslo, da velja poiskati primerno razdelitev. Najbolj pregledna utegne biti naslednja: 1. primerjalno slovansko jezikoslovje, stari cerkveni slovanski in ruski jezik, albanščina; 2. izdaje in komentarji jezikovnih spomenikov, znanstvenih spisov in korespondence drugih slavistov; 3. razprave o slovenskem jeziku; 4. organizatorično delo, ocene, poročila, biografije.

1. Poglavitno Nahtigalovo delo so "Slovanski jeziki". Potem ko je za zagrebški "Leksikon Minerva" (1936) napisal članke Slavenski jeziki, Starocerkvenoslavenski jezik, Ruski, Poljski, Češkoslovački, Lužičko-srpski, Bugarski jezik — slovenskega je obdelal Ramovš —, ga je ljubljanska ljudska univerza povabila, naj v obliki predavanja prikaže medsebojno razmerje slovanskih jezikov. To predavanje, izpopolnjeno z gradivom univerzitetnih predavanj in s formulacijami v "Minervi", je dalo ogrodje za knjigo *Slovanski jeziki* ⁽⁶⁾. Izšla je kot I. del (Glasoslovje in oblikoslovje); pri tem delu je ostalo. Knjiga je zasnovana tako, da je najprej predstavljen fonetični in morfološki položaj praslovanskega jezika ("predzgodovinska doba"). Kot bistvene poteze in sestavine so obdelani v glasoslovju: zakon odprtih zlogov, vokalna kvantiteta in naglas, palatalni značaj vsega glasovnega sestava; v ob-

likoslovju se vrste imenska, zaimenska in števnika sklanjatev ter spregatev — z opozorili na posebnosti praslovanskega načina pregibanja nasproti indoevropskemu stanju. Potem ko so tkzv. polglasniki jeli onemevati in je zakon odprtih zlogov nehal delovati, so se sprožili plazovi velikih fonetičnih sprememb, ki so jim sledile razne analogije v oblikoslovju. Nastopila je zgodovinska doba posameznih slovanskih jezikov. Ta je obdelana v 2. oddelku kujige. V prvemu oddelku odgovarjajočih poglavjih prikazuje avtor zgodovinski razvoj slovanskih jezikov in njih značilnosti. Nazorno stopajo pred bralca temeljne razvojne smeri in izpreminjevalne sile poldruga tisočletja. Nekatere težnje so razdelile nekdanj enoten jezik na tri skupine — južno, vzhodno in zapadno —, druge jih cepijo še naprej, najti pa je tudi vzporedne razvojne silnice. Tako n. pr. izstopajo v oblikoslovju vseh slovanskih jezikov tale načela: v deklinaciji prevladuje vedno bolj načelo delitve po spolu namesto nekdanjega načela osnov; povsod se je razvil posebni oblikovni tip števnikov; naraščajo opisne glagolske oblike itd. Nahtigalova sintetična obdelava se močno loči od Miklošičeve mehanične vzporeditve glasoslovnih in oblikoslovnih elementov posameznih slovanskih jezikov in sega tudi globlje v bistvo in razlago razvoja kot Vondrakova "Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen". Zelo koristna je na 30 straneh pregledno razvrščena bibliografija obravnavanih poglavij. Priznanje metodične kvalitete in uporabnosti in znanstvene zanesljivosti pomeni dejstvo, da so Nahtigalovo knjigo na več slavističnih stolicah uvedli v študijski načrt, kot poroča avtor v predgovoru k 2. "popravljeni in pomnoženi izdaji" ⁽⁷⁾. Škoda, da je besedilo v celoti ostalo silno strnjeno, da je obdelava po priznanju pisca samega še vedno nenetna, da ni utegnil pomnožiti gradiva in primerov in pa, kajpak, da ni napisal še bese-

(5) Dobro označuje to njegovo zadržanje naslednja izjava ob izdaji "Slova o polku Igorjeve": "Naloga izdaje je torej, ustvariti v prvi vrsti temelj, ne pa podati literarno-historično ocenitev ali umetniško-kritično karakteristiko, kar je itak izven znanstvenega področja prireditelja." (Predgovor, str. 5).

(6) Ljubljana 1938, izdalo Znanstveno društvo za humanistične vede. Avtor jo je posvetil tragično umrlemu sinu Antonu.

(7) Izdala l. 1952. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, založila Državna založba Slovenije.

dotvorja in sintakse (8). Vendar ostanejo "Slovanski jeziki" med reprezentativnimi deli slovanske znanosti.

Drugo Nahtigalovo sintetično delo, Uvod v slovansko filologijo (9), je ostalo skica: 119 strani majhnega formata je takole porazdeljenih: I. del — Kratek historični pregled in pretres dosedanjih orisov zgodovine slovanske filologije in njenih definicij z metodičnim ekskurzom (32 strani); II. del — Pojem in obseg slovanske filologije (16 strani); pripombe pa zavzemajo 62 strani. V predgovoru ugotavlja avtor, da je obdelava nesorazmerna in da ureditve ni najboljša, in pravi: "V tem oziru ni pisec zadovoljen s svojim delom, toda iz raznih razlogov ga ni bilo mogoče več izpremeniti". Namen, kakor ga Nahtigal omejuje na 3. strani: "...seznaniti začetnike slaviste, slušatelje slovanske filologije z glavnimi pojmi te vede, njenim bistvom in obsegom in obmejnimi panogami ter glavno literaturo predmeta in nuditi neko izhodišče za študij", je knjižica gotovo dosegla. Šla pa je tu zadnjikrat mimo priložnost, da bi ta odlični poznavalec stroke in njenih gojiteljev napisal svoj veliki tekst v smislu del, kakor sta n. pr. Jagićevi knjigi: "Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache" in posmrtni "Spomeni mog života."

Od številnih razprav s področja stare cerkvene slovanščine omenim le nekaj najvažnejših. Širokih odmevov so bili deležni "Doneski k vprašanju o postanku glagolice" (10). Gre za izvor, izgovor, obliko in številčno vrednost nekaterih spornih glagolskih črk. Sem spada tudi "Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa azbuki Konstantina Cirila" (11).

"Starocerkvenoslovanske študije" (12) obravnavajo med drugim jezikovno in vsebinsko plat spomenika Glagolita Clozianus in iščejo vzporednice z govori vzhodnih cerkvenih očetov Janeza Zlatousto, Atanazija, Epifanija. Isto področje je proučeval tudi dr. Grivec (13). L. 1950 se je Nahtigal povrnil k enemu teh vprašanj: "Otčesky Knjigy (žitije Metodovo, pogl. XV)" (14). Tu soglaša s prelatom Grivcem, da je prototip besedila v "Glagolita Clozianus" imeti za Metodove "otčeske knjige" (knjige svetih očetov) in piše: "Pritrditi pa moram povsem prof. Grivcu, da je ona homilija neznanega avtorja, katere drugi del se je ohranil v Glagolita Clozianus, Metodova." Tako je cirilmetodijska književnost zanimala

Nahtigala od začetka delovanja — že 1. 1898 je v Jagićevi osrednji slavistični reviji Archiv für slavische Philologie ocenil Goetzovo "Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrillus) und Methodius" — do konca ne le kot jezikoslovca, marveč tudi kot kulturnega zgodovinarja in ga zblížala z dolgoletnim prizadevanjem in dognanji dr. Grivca.

V to področje moremo vključiti še obdelovanje ruske starine in jezika. Znanstveno najpomembnejše je tu obširno delo Akzentbewegung in der russischen Formen — und Wortbildung (15), ki ostane eno temeljnih del o ruskem naglasu. Takoj po zadnji vojni pa je izdal slovnico Ruski jezik v poljudnoznanstveni luči (16).

Kot izboren lingvist je Nahtigal posegel še preko slovanskega jezikoslovja. Je pisec prve znanstvene slovnice albanskega jezika (17). Ta je sicer izšla pod imenom Albanca dr. Pekmezija, dejanski stan pa je Nahtigal javno razkril nekaj let pred smrtjo: "Ne povem, mislim, nobene posebne skrivnosti, da sem to slovnico od prve vrste do zadnje jaz napisal, ker moj po-bratrim Pekmezi ni obvladal dobro nemškega književnega jezika, pa tudi za znanstveno raziskavanje ni bil posebno sposoben. Njegovo

(8) Pomanjkanje graditeljske sile za velika znanstvena dela je precej splošna poteza v še mladi slovenski znanosti.

(9) Sprejet na seji Tiskovne komisije filozofske fakultete dne 20. maja 1949. Izdal ga je še istega leta Humanistični oddelek filozofske fakultete, založila Državna založba Slovenije v Ljubljani.

(10) V 1. zborniku Razprav Društva za humanistične vede (RDHV) (1923).

(11) Slavistična revija I, 1948, str. 5-18.

(12) V 15. zborniku RDHV (1936).

(13) N. pr. v izdaji Žitij sv. Cirila in Metoda, Cvetje 1936, 2. izdaja 1951; "Vitae...", Acta Academiae Velehradensis XVII, 1941, "Clozov-Kopitarjev Glagolit v slovenski književnosti in zgodovini", Razprave filozofsko-filološko-historičnega razreda Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani I, 1943.

(14) Razprave Slov. akad. znanosti in umetnosti (SAZU), II. razred za filološke in literarne vede, I. (1950).

(15) Heidelberg 1922, v zbirki "Slavica", ki jo je za tamkajšnjega založnika Winterja ustanovil in vodil dr. M. Murko. Nahtigalova knjiga je ostala pri I. delu "Substantiva auf Konsonanten".

(16) Ljubljana 1946, s posvetilom drugemu sinu Konstantinu, ki so ga Nemci ubili kot talca.

(17) Grammatik der albanesischen Sprache, Dunaj 1908.

glavno delo pri stvari je bilo zbiranje raznega gradiva po mojih napotkih" (18). Devet let kasneje so Albanci povabili našega rojaka, naj na terenu preišče njihova narečja. Posledica tega študija je bila proglasitev elbasanskega narečja za albanski književni jezik (19).

2. Morda bo v svetu Nahtigalovo ime bolj kot njegovi spisi ohranilo izdanje dveh važnih spomenikov starega slovstva: starocerkvenoslovanskega sinajskega molitvenika in obrednika (20) in znamenitega staroruskega epa Slovo o polku Igorjeve (21). Prireditelj je tu znanosti napravil izredno uslugo s svojo natančnostjo, poznavanjem vseh mnenj in razlag, z uporabo vsega potrebnega kritičnega aparata, z izčrpnimi opombami in s slovarjem v spomenikih vsebovanih besed. Obe izdaji smemo imeti za dokončni ali vsaj za "najmodernejšo izdajo katerega koli starejšega jezikovnega spomenika in naravnost vzorec za take izdaje", kot sodi za Euchologium Sinaiticum R. Kolarič (22). Sinajski obrednik je prvič izdal Leopold Geitler, po rodu Čeh, po delovanju Hrvat (Zagreb, 1882) in je to bila, tako kot izdaje večine ostalih starocerkvenoslovanskih spomenikov, doslej edina izdaja. Pripovedna pesnitev iz 12. stoletja o ruskem pohodu nad Polovce in porazu kneza Igorja je nasprotno že doživela mnogo izdaj in prevodov. V slovenščino jo je prestavil poznejši leksikograf Maks Pleteršnik že 1. 1865 v programu celjske gimnazije, naslednje leto je ta prevod izšel še v Janežičevi zbirki Cvetje iz domačnih in tujih logov. Nahtigal podaja v 4 vzporednih stolpcih prepis izvirnega besedila po faksimilu, filološko rekonstrukcijo tega besedila, njegovo fonetično transkripcijo z določitvijo naglasov in svoj slovenski prevod, ki nima pesniških ambicij, ampak namen, da pride izvirniku dobesedno čim bližje. Med opombami, kjer prevladujejo jezikoslovne kritične razlage in zgodovinska pojasnila, stoji zanimivo opozorilo na vplive, ki jih je ta pesnitev imela na prvo slovensko tragedijo, Jurčič — Levstikovega Tugomera. Najbolj otipljiv dokaz za ta vpliv se zdi izraz div (bajeslovna grozljiva ptica, ki jo je Sreznjevski pretolmačil z "Gryphus"). Tudi ime Bojan je utegnilo priti v Tugomera iz Slova.

Druga vrsta izdanja, ki pa je v njej Nahtigal pokazal enako vestnost in razglednost, je izdanje Kopitarjevih "manjših spisov" (kot je Miklošič naslovil svojo izdajo (1857) zgodnjih člankov "jezikoslovne, zgodovinske, etno-

grafske in pravnozgodovinske vsebine" svojega učitelja (23). Tako je javnosti postalo dostopno to obilno gradivo, dragoceno zlasti za zgodovinarje. Bati se je, da tudi tu še zlepa ne bo nadaljevanja — do celotne izdaje vseh Kopitarjevih spisov.

V to skupino smemo vključiti še priobčitev Prijateljevih in Ramovševih pisem Nahtigalu (24). Po pravici smo le-temu dolžni zahvalo tudi za te objave, kajti pisma nudijo marsikatero podatke o obeh dopisnikih, ki jih drugje človek ne bi staknil, poleg tega pa je v Ramovševih pismih svojemu nekdanjemu učitelju, kot je ta zapisal, "tudi važno gradivo za presojo slovenskih kulturnih prizadevanj one razburkane prelomne dobe" (25).

3. K raziskavi slovenskega jezika je Nahtigal prispeval manjše doneske. Večinoma gre za glasoslovna, leksikalno-etimološka in ortografska razglabljanja o brižinskih spomenikih. Kot profesor na univerzi v Gradcu je začel serijo "Freisingensia. Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov". Prva od teh razprav (26) išče etimologijo in pomen izrazov "V

(18) "Trenja v ruski slavistiki", Slavistična revija IV, 3-4, Ljubljana 1951, str. 261.

(19) Gl. o tem Nahtigalova spisa "Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprache", Gradec 1917, in "O elbasanskem pismu in pismenstvu na njem", Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, 1923.

(20) Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del: Fotografski posnetek, Ljubljana 1941; II. del: Tekst s komentarjem in prilogo posnetka prvega lista odlomka sinajskega službenika, Ljubljana 1942. Izdala Akademija znanosti in umetnosti. Kolikor mi je znano, zasnovani III. del: zgodovinsko, paleografsko in filološko razpravljanje o tem spomeniku, ni izšel.

(21) Ljubljana 1954, izdanje SAZU in Inštituta za slovenski jezik.

(22) V članku "Prof. dr. Rajko Nahtigal (1877-1947). Življenje in delo", Slavistična revija I, 1-2, Ljubljana 1948, str. 97.

(23) Jerneja Kopitarja spisov II. del: Srednja doba. Doba sodelovanja v "Jahrbücher der Literatur" 1818-1834. Prva knjiga (1818-1824) je izšla v Ljubljani 1. 1944, za stoletnico Kopitarjeve smrti, druga 1945.

(24) "Pisma Ivana Prijatelja s študijskega potovanja 1903-4", Ljubljanski zvon 1937; "Prof. Ramovš o sebi od doktorata do docenture v Gradcu", Slavistična revija V-VII; in "Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure" (ib., VIII, 1955).

(25) Slavistična revija VIII, str. 90.

(26) V Časopisu za zgodovino in narodopisje XII, 1915.

uzmazi — v uzmaztve", druga ⁽²⁷⁾ ima naslov "Zastopniki prvotnih slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih". Tretja je izšla v novoustanovljenem časopisu za jezik, književnost in zgodovino (1918): "Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovanskih odlomkov", s pregledom literature o brižinskih spomenikih in njihovih izdaj. Serija se je zaključila s četrtnim prispevkom: "Programatične in druge opazke h Kosovi razpravi o freisingških spomenikih. Dodatek k moji razpravi "Freisingensia III" " ⁽²⁸⁾.

Da je do zadnjega spremljal slovenistično delo, priča njegov prispevek "Neki fonetično napačni nauk v slovanskih slovnica" ⁽²⁹⁾; tu ugotavlja znanstven spodrselj v Breznikovem mešanju dvoglasniškega u in konzontanega w, kar je prešlo še v druge slovnice in šolske knjige.

4. Pripravljanje slovenske univerze in nato njena prva doba v Jugoslaviji sta zahtevala od znanstvenikov tudi organizatorično delo ali vsaj to, da so prepustili svojo znanstveno avtoriteto na razpolago novim ustanovam in podjetjem. Nahtigalovo delo v tej smeri sem že omenjal. Naj povzamem in izpopolnim, da je bil med ustanovitelji ČJKZ; da je bil prvi dekan ljubljanske filozofske fakultete in l. 1927/8 rektor univerze; da je organiziral slovanski seminar ⁽³⁰⁾, po 2. svetovni vojni preimenoval v Slovanski inštitut, in njegovo kmalu zelo bogato knjižnico; da je bil v krogu ustanoviteljev ZDHV in njegovih Razprav; med pobudniki Akademije znanosti in umetnosti ⁽³¹⁾, v prvi skupini njenih rednih članov in njen prvi predsednik; da je bil prvi predsednik Slavističnega društva v Ljubljani in njegov častni član.

Strokovne ocene je pisal bolj v začetku svoje znanstvene poti ⁽³²⁾, pozneje je kritične pripombe o nazorih drugih vključeval v svoje spise, včasih v kaj odločni in rezki obliki.

Večkrat je imel priliko, govoriti in pisati o predhodnikih ali starejših sodobnih zastopnikih svoje stroke. Za stoletnico Kopitarjeve smrti je o njem predaval na slavnostni glavni skupščini Akademije znanosti in umetnosti ⁽³³⁾. O Miklošiču je govoril ob odkritju spomenika v Ljutomeru l. 1926 (izšlo tudi v LZ); mnogo malo znanega gradiva o njem in zavrnitev nekaterih klevet, naperjenih proti ve-

likemu slavistu, je zbral v spisu "Trdina o Miklošiču. Prispevek k Miklošičevi karakteristiki" ⁽³⁴⁾. Svojega učitelja Vatroslava Jagića je predstavil Slovencem ob njegovi 80-letnici ⁽³⁵⁾ in nato ob njegovi smrti ⁽³⁶⁾. Tudi o Murku je dvakrat obširneje pisal, prvič za njegovo 60-letnico ⁽³⁷⁾, drugič v Domu in svetu l. 1933. Osamljen stoji na začetku Nahtigalove poti "slavnostni govor pri vseslovanski slavnosti na Dunaju" za 100-letnico Prešernovega rojstva ⁽³⁸⁾.

Omeniti je tudi Nahtigalovo informativno delo ob koncu 1. svetovne vojne: o ruskih razmerah, o razmerju med alpskimi Nemci in Slovenci, in brošuro o "Južnoslovansko-italijanskem spornem vprašanju" ⁽³⁹⁾.

Revolucija med 2. svetovno vojno in prevrat nista Nahtigala potegnili v vrtinec javnosti. Ni se vdal pritisku za kulturni molk po l. 1941: izšel je Sinajski evhologij, izšli so Kopitarjevi spisi, izšlo več študij v Razpravah Akademije znanosti in umetnosti, v Zbornik Zimske pomoči pa je napisal "Moje znanstveno delo med velikima nočema 1941-1944."

Po vojni je delo nadaljeval v dotedanji smeri. Ugoden vtis napravi posvetitev razprave o knjigah svetih očetov prelatu "Prof. Fr. Griv-

⁽²⁷⁾ Ib.

⁽²⁸⁾ ČJKZ IV, 1924; k izvajanjem M. Kosa "Paleografske in historične študije k freisingškim spomenikom", ib.

⁽²⁹⁾ Jezik in slovstvo I (1955/56), štev. 8-9, str. 237.

⁽³⁰⁾ Prim. njegov spis "Seminar za slovansko filologijo" v "Zgodovini slovenske univerze v Ljubljani", 1929, str. 338-353.

⁽³¹⁾ Gl. njegovih "Nekaj kratkih pripomb o pomenu, potrebi in nalogah akademije znanosti v Ljubljani. (Naša največja kulturna naloga)", Ljubljana 1927, str. 9-12; tudi v ponatisu.

⁽³²⁾ Obširnejši sta že omenjena ocena Goetzove knjige o sv. bratih in ocena Leskienove starocerkvenoslovanske slovnice in njegovega priročnika (Handbuch...) v LZ 1911.

⁽³³⁾ Izšlo v Letopisu za leta 1943-47.

⁽³⁴⁾ Slavistična revija III. 1950, str. 189-202. (Napisano ob izdaji 2. dela Trdinovih Spominov v J. Trdine Zbranem delu, 2. knjiga, pod uredništvom J. Logarja, Ljubljana 1948).

⁽³⁵⁾ LZ 1918.

⁽³⁶⁾ LZ 1923.

⁽³⁷⁾ LZ 1921.

⁽³⁸⁾ Priobčen v Prešernovem albumu 1900.

⁽³⁹⁾ Ljubljana 1919; izšlo tudi v francoskem in angleškem prevodu.

cu za 70-letnico" (40). Nekaj drobnih pojavov pa le kaže, da tudi mož tolike samostojnosti in ugleda ni ušel vsem posledicam doma vladajočega totalitarističnega režima (41).

(40) Razprave SAZU, Razred za filološke in literarne vede, I. Ljubljana 1950, str. 3.

(41) Sem bi spadali dve kratki Nahtigalovi pripombi k Trdinovemu pripovedovanju o Miklošičevem nerazporejenju do duhovnikov in do vere, pripombi, ki sta za razčiščenje tega vprašanja popolnoma nepotrebni ("Trdina o Miklošiču", Slav. revija III, str. 190 zgoraj).

Značilna je tudi razlika med tonom, v katerem poroča Nahtigal o sovjetskem jezikoslovju v "Uvodu v slovansko filologijo", opomba 150 (l. 1949), pa med ostro odklonilnim tonom v obširnejšem članku "Trenja v ruski lingvistiki" (Slav. revija IV, 1951). Sicer pa je vpliv in pritisk političnega ozračja na znanstvenike

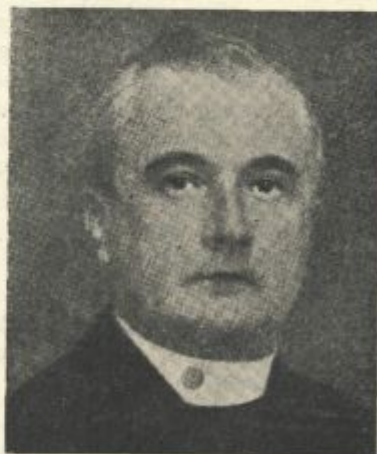
še močneje čutiti v ravnanju največjega srbskega lingvista Aleksandra Belića. Ta je trdil l. 1949 ali 1950, komentirajoč svoje veliko delo "O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku" iz l. 1941, da se je dokopal do istega stališča kot sovjetska uradna lingvistika Marrove šole; da sicer ni soglasja v vsem, da pa je nedvomno temelj njegovega jezikoslovja materialističen. L. 1950 je Stalin obsodil dotlej tiransko vladačo Marrovo strujo ("jafetidska teorija", "novi nauk o jeziku"). Položaj se je čez noč obrnil. Belić je tedaj lahko odkrito obsodil in osmešil neznanstvene zaletelosti Marrove struje — podobno kot Nahtigal, ki je po jugoslovansko sovjetskem sporu mogel ironizirati tudi oblake kadila v ruskih revijah v čast "genialnega Stalinovega spisa" o jezikoslovju. (Za vse to gl. navedeni Nahtigalov članek v SR IV). — Prof. Nahtigalu so domači oblastniki preskrbeli Prešernovo nagrado l. 1952 in Red dela I. stopnje.

DR. IGNACIJ LENČEK

Prelat dr. Franc Ksav. Lukman

Teološka fakulteta v Ljubljani vedno bolj spreminja svoje lice: stari profesorji odhajajo, novi prihajajo. Nekaj jih je l. 1945. odšlo v tujino, drugi so se umaknili v pokoj, tretji so dokončali svoje zemsko romanje. Za Alešem in Francetom Ušeničnikom, za Cirilom Potočnikom, Josipom Turkom in Alojzijem Odarjem je 12. junija 1958. umrl v Ljubljani še Franc Lukman v 78. letu svojega življenja.

Rojen je bil 24. novembra 1880. v Lokah pri sv. Juriju ob Taboru na Štajerskem. Po končani ljudski šoli pri sv. Juriju in gimnaziji v Mariboru (1891-99) je odšel v Rim, kjer je študiral filozofijo in teologijo na Gregorianski univerzi, kot gojenec papeškega zavoda Collegium Germanicum — Hungaricum. Vseh sedem let je v Germaniku živel skupaj s sedanjim pleterskim priorjem p. Edgarjem Leopoldom (ki je Hrvat, iz zagrebške nadškofije), pa nekaj let s krškim škofom dr. Srebrničem, p. Prešernom S. J., dr. Arnejcem, stolnim kanonikom v Ljubljani, in s pokojnim novomeškim profesorjem dr. Ažmanom. Njegovi tovariši so bili še druge pozneje ugledne osebnosti,

Dr. Franc Ksav. Lukman po sliki iz leta 1939

kakor n. pr. dr. Karl Sonnenschein, apostol Berlina, dr. L. Kaas, voditelj centra, dubrovniški škof dr. Carević (vsi že umrli) itd. Na Gregorijani je doktoriral l. 1902. iz filozofije, in leta 1906. iz teologije. V tej dobi se je

udejstvoval tudi na glasbenem področju; nekatere njegove kompozicije (vsaj ene se spominjam) so bile sprejete v uradno liturgično pesmarico zavoda. (Že kot gimnazijec je zadnji dve leti študiral harmonijo in kontrapunkt na šoli Filharmonične družbe v Mariboru). V rimskih letih se je začel tudi zanimati za starokrščansko slovstvo, ki je ostalo do zadnjega najljubši predmet njegovega dela in znanstvenega raziskovanja.

29. oktobra 1905. je bil posvečen v duhovnika in v juliju naslednjega leta se je vrnil v domovino. Dve leti je bil kaplan in katehet v Slovenski Bistrici, od 1908. do 1919. pa profesor moralne teologije na bogoslovnem učilišču v Mariboru; ves ta čas je tudi poučeval verouk na šolah šolskih sester. L. 1919. je bil imenovan za referenta v verskih zadevah pri Narodni vladi v Ljubljani. Naslednje leto je bil poklican na novoustanovljeno teološko fakulteto ljubljanske univerze za izrednega profesorja in že leto na to (1921) za rednega. Dvakrat je bil dekan fakultete (1923/24 in 1929/30) in enkrat rektor univerze (1926/27). Šele pred nekaj leti se je umaknil v pokoj, a delal je naprej, dokler ga dne 12. junija 1958. Bog ni poklical k sebi.

Ta zunanji življenjski okvir je dr. Lukman ves čas polnil z bogatim in mnogovrstnim delovanjem.

Kot profesor je predaval v Mariboru moralno, v Ljubljani pa del dogmatike, dogemsko zgodovino in patrologijo. Njegova odlična predavanja so bila sad neumornega, znanstvenega dela. Iz tega prizadevanja je napisal mnogo razprav v slovenskih in tujih bogoslovnih revijah: v Voditelju v bogoslovnih vedah, ki ga je v letih 1909-16 tudi urejeval; v Bogoslovnem Vestniku, čigar urednik je bil od 1921. do konca 1945; dalje v nemških revijah *Biblische Zeitschrift* (Freiburg v. Br.), *Teologisch — praktische Quartalschrift* (Linz) in drugod. Celotnega pregleda njegovega pisanega teološkega dela tu v tujini ni mogoče podati.

Največ znanstvenega prizadevanja je posvetil raziskavanju zgodovine prve Cerkve in teologije latinskih in grških cerkvenih očetov. Že dizertacijo, ki jo je l. 1908. predložil graški univerzi za nostrifikacijo svojega teološkega doktorata, je vzel iz te snovi (*Die Heilsbedeutung Christi nach den griechischen Apologeten des II. Jahrhunderts*). V svojih razpravah je preiskoval dogmatičen pouk očetov in s tem

že takrat prispeval k delu za danes v teologiji zelo aktualno nalogo: oploditi skolastično teologijo z mislimi in miselnostjo cerkvenih očetov. Uvidel je tudi, kako velik pomen ima bogastvo cerkvenih očetov za globlje versko znanje in za duhovno življenje naših izobražencev, duhovnikov in laikov. Pod njegovim vodstvom je Bogoslovna akademija (od l. 1941. je bil njen predsednik) začela izdajati, v založbi Jugoslovanske tiskarne, dragoceno zbirko: "Cerkvenih očetov izbrana dela". Do konca vojne (1945) je izšlo več zvezkov, ki je vse uredil, jim napisal strokovne uvode in večinoma prevedel on sam. Kako obširna je bila njegova zamisel in kako dalekosežni njegovi načrti, kaže zadostno že njegova napoved, da bodo samo "Sv. Janeza Krizostoma izbrani spisi" izšli kar v 8 knjigah (prva je izšla l. 1942, ima 332 strani; uvod na 88 straneh!). Izbrana dela še drugih cerkvenih očetov so bila na programu, predvsem dela sv. Avgušтина. Pri prevajanju so mu pomagali profesorji škofijske gimnazije v št. Vidu (dr. Jere, dr. Omerza in morda še kdo drugi). Žal je vojna to delo zavirala, nova oblast po vojni pa izdanje povsem preprečila. A dr. Lukman je delal naprej. Kdo ve, koliko rokopisnega materiala čaka boljših dni! Morda bo ena knjiga Avguštinovih del (*Enchiridion* in nekatera pisma) izšla pri nas, v zamejstvu. Bil bi lep spomin nanj in na njegovo delo.

Drugo področje, na katerem je dr. Lukman z velikim zanimanjem in uspehom deloval, je bila zgodovina slovenske teologije in slovenske znanosti ter kulture sploh. Izsledke tega zapisovanja je objavljал v drugih revijah (*Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Glasnik muzejskega društva*, *Cerkveni glasbenik* itd.). Dajal je tudi drugim pobude v tem smislu; pisca teh skromnih spominskih vrstic je nagnil, da je tik pred vojno začel proučevati obširno moralno-teološko delo Janeza iz Solkana, ki je okrog l. 1600 izšlo v treh izdajah v Pragi. Najvidnejši sledovi tega njegovega dela pa so zbrani v Slovenskem biografskem leksikonu, ki ga je dr. Lukman urejeval od l. 1931. naprej (v začetku s sodelovanjem dr. Izidorja Cankarja, pozneje dr. Fr. Kidriča) in zanj napisal mnogo prispevkov predvsem o slovenskih duhovnikih: teologih, znanstvenikih, nabožnih pisateljih in drugače versko in kulturno pomembnih možeh. Cela vrsta neznanih ali pozabljenih imen, a pomembnih v naši in

tuji zgodovini! (Samo v I. knjigi je 50 njegovih prispevkov). To delo, ki so ga začeli izdajati l. 1925. v mecenski založbi Zadružne gospodarske banke, in ki je bilo šele pred kratkim zaključeno, je velik kulturni spomenik in zgovorna priča kulturnega dela v slovenskem narodu. Ogromno uredniškega in sodelniškega dela je položil vanj dr. Lukman in si s tem pridobil velikih zaslug za to pomembno delo v našem slovstvu. Budno je zasledoval tudi sodobni razvoj slovenske znanosti in o njem napisal dve razpravi: Slovenska znanstvena literatura (v Zborniku "Slovenci v desetletju 1918-1928") in Znanost (v "Spominskem Zborniku Slovenije ob 20. letnici Jugoslavije"). Bil je tudi najboljši poznavalec svetovne teološke literature med nami.

V priznanje njegovega znanstvenega dela ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti imenovala za svojega dopisnega člana (1940).

Poleg svojega strokovnega dela je vidno in vodstveno sodeloval pri raznih kulturnih in katoliških ustanovah. Od leta 1913. naprej je bil predsednik Leonove družbe in v letih 1923 do 1931 tudi urednik njenega glasila Časa. L. 1935 je bil izvojen za predsednika Prosветne Zveze, l. 1942. pa za predsednika Mohorjeve družbe. Veliko mnogostranskega dela je bilo združena s temi odgovornimi mesti. Aktivno je sodeloval pri pripravi in izvedbi katoliških shodov 1913 in 1923 (kot referent). Javno se v politiki ni udeleževal; bil pa je politično in osebno velik prijatelj dr. Antona Korošca in morda v tem ali onem njegov svetovalec.

Vse to je privrhen in nepopolen oris samo tistega njegovega dela, ki je bilo vidno in se kazalo v javnosti. Morda nam bo večji del ostal za vedno skrit. Kajti dr. Lukman je kot človek ljubil skrito življenje: bil je skromen, ponižen, tih, molčeč. Redka je bila njegova beseda, a zato premišljena in tehtna. Bil je družaben, a v družbi je raje poslušal kot govoril.

Vedno pa je bila njegova beseda tiha, umirjena, plemenita, odraz zares plemenitega srca. Njegova plemenitost se je kazala v vsem njegovem ravnanju in izražanju. Bil je resnično dober človek, v polnem in vsestranskem pomenu besede. Izredno ljubezniv in nesebičen svetovalec je bil nam najmlajšim na fakulteti. Bil je človek velike objektivnosti in finega takta. Načelno trden, je bil osebno širok, poln razumevanja in spoštovanja do prepričanja drugih, zato menda ni imel osebnega sovražnika v nobenem taboru. Profesorji na drugih fakultetah so ga spoštovali; užival je zaupanje in ugled. Mogel je biti ponosen na svojo delo, na svoja mesta in naslove, a o tem ni govoril. Kar je sam zapisal o proštu Andreju Kalanu, velja tudi zanj: "Mož zelo obsežne izobrazbe, bistre in trezne sodbe, nežno-čutečega srca in živahne delavnosti." (Slov. biografski leksikon, I. 442). Mnogokrat je pokazal, da je bil mož velike življenske modrosti. Bil je vsekozi vzoren duhovnik. S svojimi predavanji in svojimi deli, z močjo svoje duhovniške osebnosti je dolga leta oblikoval generacije slovenskih bogoslovcev v Mariboru in Ljubljani.

Z eno besedo: bil je odličen profesor, resen in plodovit znanstvenik, zavzet delavec na versko-kulturnem področju, velik kot človek in duhovnik.

Za svoje delo ga je cerkvena oblast večkrat odlikovala: l. 1925. je bil imenovan za častnega kanonika Mariborskega stolnega kapitlja, l. 1940. za častnega konzistorialnega svetnika lavantinske škofije in za papeškega hišnega prelata. A to ni nič z odlikovanjem, ki mu ga je pripravil Bog ob njegovi smrti. Biti pri Njem je pač najvišja odlika in največje plačilo za vse.

Mi pa ga ohranimo v živem spominu in dejavni hvaležnosti. Njegovo delo za slovensko znanost in kulturo naj nam bo neprestana pobuda za kulturni dvig slovenskega naroda v tujini.

Borba za Maribor in severno mejo 1918.

Pred 40. leti, ob koncu prve svetovne vojne, je bil Maribor majhno mesto. Če je bilo že število prebivalstva nizko (niti 20.000, Ljubljana l. 1918 60.000), potem je bilo še bolj usodno dejstvo, da se je število Slovencev v mestu hitro manjšalo. V mestu je l. 1918 prevladovala nemščina, pritisk nemškega uradništva, trgovine in gospodarstva je bil že tolikšen, da so se redki Slovenci na uradniških ali trgovskih položajih ohranjali s tem, da so prikrivali svojo narodno pripadnost. Seveda je bilo še mnogo odločnih Slovencev in okolica je bila trdno v slovenskih rokah in tu tudi severno od mesta. Mesto je postajalo gospodarsko in prometno križišče in nemški krogi se smatrali Maribor za trdno trdnjavo nemštva na poti proti Jadranu. Proti koncu 19. stoletja je bil položaj takšen, da so Nemci menili, da je borba za značaj mesta odločena; Maribor je bil že nemški, druga trdnjava proti jugu je postalo Celje in ko se je l. 1895 zaključila borba za celjsko gimnazijo, so nemški nacionalisti sklepali, da je tudi že Celje prešlo v nemške roke. Ponemčevalni organizaciji Schulverein in Suedmark sta kupovali slovenska zemljišča po vsem južnoštajerskem območju in skrbeli, da so na posestva prihajali kmetje (protestantski) iz nemških predelev Avstrije. Po šolah (nemških) je bilo vedno več slovenskih otrok: kmečki in obrtniški stan je tonil v gospodarsko stisko, reševal jih je nemški bogataš, ki je začel tudi odločati o tem, katere narodnosti bo slovenski otrok.

Borba bi bila verjetno že odločena mnogo pred prvo svetovno vojno, ako bi se v 19. stoletju ne bilo zgodilo dvojne važnih odločitev. Slomšek je l. 1858 prenesel sedež lavantinske škofije iz Koroške v Maribor in ob prvaških prerivanjih v Ljubljani, se je skupina slovenskih intelektualcev zatekla v Maribor in v šestdesetih letih prejšnjega stoletja začela izdajati prve slovenske liste. Na mestnem pokopališču v Mariboru sta bila dva grobova:

Slomškov in Tomšičev — prvi je bil slovenski škof in preporoditelj slovenstva ne samo na štajerskem, ampak v vsej Sloveniji, drugi je bil ustanovitelj prvega slovenskega lista v Mariboru. Slovenski tisk se je težko ohranjal v borbi proti nemštvu Maribora. Lavantinska škofija je ohranjala čistost slovenstva zlasti na podeželju. Ko je l. 1918 izbruhnila odločilna

General Rudolf Maister

borba za posest slovenske zemlje na severu, v vsej lavantinski škofiji ni bilo več duhovnika, ki bi bil nemške narodnosti.

Značaj zemlje in pokrajine je bil odločno slovenski. V mestih pa se je slovenstvo majalo, premoč nemštva se je čutila v krajih in predelih na deželi, kjer je prevladal Nemec kot veleposestnik in trgovec. Glavna značilnost novega časa je bila v tem, da se je uveljavljal tisti, ki je bil gospodarsko močnejši. Ako bi odločal samo ta vidik, bi bila usoda slovenstva na štajerskem zapečaten.

I.

Borba za meje je borba, ki jo mora odločiti tudi orožje. Vsi narodi so morali iti po tej poti in v narodnem življenju se je čutila neka hiba, ako do takih preizkušenj ni prišlo. Borba za mejo je hkrati tudi neke vrste izpit, ki naj dokaže, ali je narod resnično goden za svojo politično in kulturno dozorelost.

V zadnjih mesecih prve svetovne vojne, v drugi polovici leta 1918, je postajalo jasno, da je Avstrija vojno izgubila. Ko se je videlo, da bodo Slovenci sami prevzeli organizacijo svojega življenja v svoje roke, je bil v avgustu 1918 v Ljubljani ustanovljen Narodni svet, v katerem so bili tudi zastopniki iz Štajerske. Brž po prvih sejah v Ljubljani je bil ustanovljen Narodni svet za Štajersko s sedežem v Mariboru. Njegov predsednik je kot predstavnik SLS postal dr. Karel Verstovšek. Med prvimi ukrepi NS je bil poziv, da naj se po vsem slovenskem štajerskem začno ustanavljati narodne straže. Podeželje je sledilo navodilom iz Maribora. Le v mestu samem je bil položaj čisto drugačen. Nemška vojaška posadka je bila močna in disciplinirana, mestna uprava sama pa je bila avtonomna, to se pravi, da je imela na razpolago policijo in možnost lastne obrambe (pozneje se je izkazalo, kako je bilo to nevarno). Slovensko vodstvo v mestu se je moglo naslanjati le na nekaj slovenskih častnikov, ki so bili pri vojaških edinicah v mestu samem, ali pa po bližnjih prometnih in industrijskih središčih. Kadar je bilo treba z manifestacijami dokazovati slovensko pripadnost Maribora, se je morala uveljavljati mladina in veliko število slovenskega dijaštva po mariborskih srednjih šolah je bila velika opora za tiste, ki so morali uporabljati propagando po ulicah, kadar je bilo treba, da s tem pokažejo moč slovenstva.

Dogodki so se razvijali hitro. V maju 1918 so bili voditelji nemštva s Spodnje Štajerske pri cesarju Karlu v avdienci in tam prejeli zagotovilo, da južni del Štajerske nikdar ne bo izročen morebitni jugoslovanski skupini, ki bi bila ustanovljena na jugu monarhije. V oktobru 1918 se je že resno govorilo o tem, da niti Drava ne bi bila meja med nemškim in slovenskim delom Štajerske. Nemški krogi so računali s tem, da bodo mejo predstavili daleč proti jugu. Ko je bil položaj na fronti že izgubljen in se je koncem oktobra po raznih predehlih Avstrije razglašala neodvisnost in samo-

stojnost narodov, so nemški krogi v Gradcu in Mariboru računali z mejo na vrhovih Pohorja, jo vleкли južno od Pragerskega in jo med Ptujem in Ormožem začeli zavijati proti severu.

Maribor bi ostal daleč od slovenske meje, trdno v območju nemštva. Bolj kot priprave nemštva pa so voditelje Narodnega sveta v Mariboru razburjale težave s koncem vojne. V oktobru so se začele valiti s front velike trume tujih vojakov proti svojim domovom. Med njimi je bil velik nered, glad in pomanjkanje vsega. Prinašali so s seboj anarhijo, za ljudstvo strah pred plenjenji in nasilstvi. Prehrana prebivalstva je bila, zlasti v mestih, na koncu, skladišča so bila prazna. Razlogov za kaos devolj. Le trda roka bi mogla biti kos vsem tem nalogam. Toda ta roka je bila v nemških rokah. Poveljstvo vojaških posadk je bilo povsod nemško. Med častniki je bilo treba najti moža, ki bi mogel prevzeti obrambo in zavojevanje Maribora in slovenske severne meje v svoje roke.

II.

Med mariborskim častniškim zborom je bil major Rudolf Maister, ki je bil Slovincem znan le kot pesnik. Do tedaj je izdal že dve pesniški zbirki. Med častniškim zborom ni mogel zavzeti poveljniškega položaja, ker je bila posadka mesta pod poveljstvom nemškega brigadnega generala. Dne 29. oktobra je bila v Ljubljani slovesno oklicana osvoboditev Slovencev. Vendar v novi vladi ni bilo vojaške osebnosti. Če je ni zmoglo središče, je bilo težje pričakovati, da bi jo periferija. Vendar je štet v veliko odliko vodilnim članom NS v Mariboru, zlasti pa dr. Karlu Verstovšku, da je izvedel "revolucionarno" dejanje in dne 1. novembra podpisal listino, ki je majorja Maistra imenovala za generala. Mesto je prejelo slovenskega vojaškega poveljnika in le izredni zmedi tistih časov je pripisovati, da je to imenovanje uspelo in prodrlo bolj kot je bilo pričakovati. Kakšne so bile razmere na Slovenskem, se najbolj vidi iz dejstva, da Narodna vlada v Ljubljani z ukrepom dr. Verstovška ni bila zadovoljna in je povišanje majorja Maistra potrdila šele dne 1. decembra in še to samo v tliko, da ga je imenovala za polkovnika z vršilstvom dolžnosti brigadnega generala.

Verjetno bi bilo usodno za vse Spodnje štajersko, ako bi NS ne bil izvedel tega ukrepa.

Imenovanje majorja Maistra za generala se more smatrati za prvo "zavojevanje" Maribora in slovenske severne meje. Narodne straže se prejele slovensko poveljstvo, v Mariboru se je ustaljala redna vojska, ki je bila slovenska. Uradna poslopja so dobila slovenske oborožene vojaške straže, glavne postojanke ob severni meji (Špilje, Cmurek in Radgona) prve slovenske oborožene oddelke in kraji so dobili upravo, ki je bila podrejena NS v Mariboru. Še važneje pa je bilo, da je slovenski živelj v Mariboru dobil občutek, da se uveljavlja sila, ki misli mesto in severne postojanke braniti kot del Slovenije.

Prvi oboroženi oddelki so bili šibki. General Maister je prejemal le malo okrepitev in prvi pozivi za mobilizacijo slovenskih vojakov z dežele so naleteli na gluha ušesa. Le popolna zmeda med nemško vojsko je lajšala generalu njegov položaj.

Nemci v mestu niso klonili. Uprava se je podrejala počasi, ali pa sploh ne. Najslabši je bil položaj pri pošti, na želenicah in sodnih. Še ves november so razni oddelki uprave prejemali povelja in naredbe iz Gradca, dasi je že koncem oktobra v Gradcu redni cesarski namestnik grof Clary odstopil. Tudi po šolah so se nemški ravnatelji ozirali samo na ukrepe, ki so prihajali iz Gradca. Ko je bila dne 11. novembra oklicana republika Nemška Avstrija, je mariborski občinski svet izjavil, da se mesto Maribor smatra za sestavni del nove nemške republike. Ko so prišli slovenski predstavniki na sedež sodišča v mariborski sodni palači, je nemški vodja predajo poslov odklonil in se uklonil šele, ko je novoimenovani slovenski predstojnik poklical oddelke vojske generala Maistra. Z mestno upravo je bilo treba postopati previdno. Mestni očetje so branili avtonomijo mesta in pri tem prejeli nenadno pomoč. Socialistični sindikati slovenskega delavstva so se postavili na stran Nemcev in grozili z "revolucijo". General Maister je mestni upravi dovolil organizacijo "obrambe" mestne avtonomije. Policija je bila še v rokah župana, general Maister je pristal na ustanovitev posebne mestne garde, takozvane belo zelene garde. V prvi polovici novembra je imela mestna uprava s policijo in svojo gardo nad 1.000 oboroženih mož, mnogo več kot pa je imel general Maister slovenske vojske v mestu in na vseh postojankah ob severu.

Počasi pa se je začel položaj boljšati. Vo-

jaki so se res da vračali domov, vendar pa so številni spoznali, da je položaj na severu nevaren. Mobilizacijski pozivi generala Maistra so vedno bolj odmevali po slovenskih trgih in vaseh, slovenska vojska v Mariboru se je počasi krepila.

III.

Bližala se je prva kriza. Nemško prebivalstvo se je začelo zavedati, da bi moglo v zmedu izrabit šibkost slovenskih postojank. V vojašnicah je bil sicer položaj ugoden, v Gradcu pa s pozivi Nemcem na Spodnjem Štajerskem niso odnehal. Ker je na Dunaju prevzela vlado socialistična stranka, so delavske organizacije prejemale od tam navodila, ki so izzvenevala, da mora Maribor ostati v nemških rokah. Delavstvu in vsemu gospodarstvu bo bolje v okviru nemške avstrijske republike, tako so agitirali socialisti. Okrog koroškega kolodvora v Mariboru so se zbirali delavski oddelki, ki so grozili s pohodom na Glavni trg, kjer bi naj bila baje proglašena priključitev Maribora Avstriji. Prva manifestacija delavstva se je že pomikala proti mestu in šele na mostu čez Dravo so jo oddelki generala Maistra razpršili. Nemški element je dobil v delavstvu nevarnega zaveznika.

Mestna garda je postajala razsodnik položaja in obračun z njo je bil neizogiben. Priložnost je nudil incident, ki se je 21. nov. odigral na mostu čez Dravo. Slovenski vojaki so se vračali proti večeru v vojašnico in pri tem prepevali slovenske pesmi. Poveljnik zelonobele garde se je približal in prepovedal slovensko pesem. Sledilo je pojasnjevanje in padel je strel. Slovenski vojak je bil smrtno zadet. Dva dni pozneje (23. novembra) je general Maister objavil oklic o razorožitvi garde in poziv vsemu prebivalstvu, da mora oddati vse orožje. Oboroženi smejo biti samo pripadniki oddelkov, ki priznavajo njegovo komando. Ukrep je Nemce presenetil. Niso pričakovali take odločnosti. V nekaj urah je bila akcija opravljena in mestna uprava je bila brez oborožene sile.

Maribor je bil drugič zavzet. Nekaj dni pred 1. decembrom so po vseh glavnih uradih Nemci spoznali, da se ne morejo držati in da povelja iz Gradca več ne delujejo. Glavna predstojništva so zasedli slovenski uradniki. Moglo se je reči, da je šele sedaj bila vsa uprava trdno v slovenskih rokah. Nemška je ostala

samo še mestna občinska uprava z nemškim županom dr. Schmiedererjem na čelu.

Dokaz moči in uspeha v Mariboru je ugodno uplival na ves razvoj ob meji, ki se je na severu utrjeval. Slovenska posadka v špilju se je okrepila. V Radgoni je prišlo do nemškega upora in so nemški oddelki skušali slovensko posadko pregnati iz mesta. Za nekaj ur se jim je posrečilo, vendar so slovenski oddelki prejeli okrepitev in nemške oddelke vrgli nazaj. Mesto je ostalo v slovenskih rokah in s tem tudi vsa proga špilje, Cmurek, Radgona — železniška proga, ki je poslej odločala novo mejo Jugoslavije na severu.

IV.

Jugoslavija je bila oklicana dne 1. decembra, njene meje pa še niso bile ustaljene. V Parizu se je začela shajati mirovna konferenca, ki bi s pogodbami potegnila končne meje. Na Koroškem se bile meje še manj sigurne kot na Štajerskem. Vse, kar je bilo na severu od Maribora doseženo, je bilo znova postavljeno na kocko, ko se je v januarju 1919 napovedala posebna razmejitvena komisija pod vodstvom ameriškega častnika polkovnika Milesa.

Nemci so skušali prihod komisije izrabiti zase. Med tem so se namreč že začele intrige Italije v prid tistim, ki bi slovensko mejo na zahodu in severu slabili. Med mariborskim nemškim prebivalstvom se je razširila propaganda, da bodo zavezniki ob severni meji izvedli plebiscit. Nemški voditelji so med ljudi razdelili glasovnice, na katere bi naj zapisali, da se izrekajo za priključitev Maribora in Južne Štajerske republiki Avstriji. Še bolj so bili Nemci opogumljeni, ko so zaznali, da je borba za Radgono izpadla za Jugoslavijo neugodno in da so začele uspevati poteze voditelja radgonskih Nemcev dr. Kamnikerja.

Zavezniška komisija je prišla v Maribor in njegovo področje koncem januarja. Uradni obisk Mariboru je bil določen za 27. januar. Ko so na sedežu uprave polkovnik Miles in njegovi sodelavci sprejemali mnenja veččakov za severno mejo, je v poslopje vdrla množica in skušala priti do voditeljev komisije in jim

izročiti "glasovnice." Polkovnik Miles je sprejem nemške delegacije odklonil, odpravil jo je general Maister, ko je vzel njih izjave na znanje.

Pred poslopjem pa so dali nemški voditelji ukaz: "Na Glavni trg!" in vsa množica se je zgrnila proti središču mesta. Medtem je na stolpu stolnice zavihrala velika nemška zastava. Stražnik na stolpu je bil mestni uslužbenec (stolp je bil opazovalnica proti požarom) in poslušen svojim gospodarjem. Izgledalo je, da bo udar uspel, ker je množica bila oborožena. Pred mestno hišo je bila le majhna posadka generalove vojske.

Najprej so začeli na vojake streljati iz množice, prvi obrambni strelj vojakov so bili odani v zrak, ko pa niso pomagali, so začeli streljati v množico. Oblizalo je sedem mrtvih in okrog dvajset ranjenih. Množica se je razbežala.

Maribor je bil tretjič zavzet. Tokrat za stalno, ker poslej ni bilo več oboroženih poskusov. Nevarnost pa ni bila mimo, ker so se na koroški meji začeli boji in prave vojaške operacije in so nemški oddelki vdrli na Štajersko z zahodne strani. Slovenska uprava je ob teh bojih razglasila obsedno stanje za vse ozemlje ob severni štajerski meji in nemških poskusov v Mariboru ni bilo.

Meja ob severu se je odločila z uspehi vojske generala Maistra v Mariboru. Maribor je ostal v Sloveniji in s tem potegnjena meja, ki je šla severno od Drave.

Na Štajerskem se je v prevratnih dneh 1918 izvajala borba za našo severno mejo. Če bi ne bilo odločnih potez voditeljev NS za Štajersko in pogumnih ukrepov generala Maistra, bi danes meja ne bila tam, kjer je. Če ne bi Maribor ostal v Sloveniji, bi težko držali črto ob Dravi in na vzhodu bi se za Slovence zvarila slična tragedija, kakor nas je pozneje doletela na naši zahodni meji, ko je Primorska prišla pod Italijo. Res je: Italija je bila velesila in zaveznica zmagovalcev. Toda kaj bi bilo, ako bi se na zahodni meji postavil proti Italijanom slovenski general s takšno odločnostjo, kakor je to storil v Mariboru general Maister. Italijanski oddelki so prihajali na slovensko zemljo z belo zastavo.

NAŠA BESEDA

JOŽA VOMBERGAR, Argentina — MLI-
NARJEV JANČE, USA — IVAN KORO-
ŠEC, Argentina — P. BERNARD AMBRO-
ŽIČ, Avstralija — JOŽE KRIVEC, Argenti-
na — LOJZE NOVAK, Argentina — BO-
ŽO KRAMOLC, Kanada — IVAN DO-
LENC, Kanada

IN PESEM

HOTIMIR, Argentina — STANKO JANE-
ŽIČ, Italija — VLADIMIR KOS, Japonska
— SLAVKO SREBRNIČ, Argentina

SVOBODNA SLOVENIJA

ZBORNİK 1959

SEJEM BIL JE ŽIV...

Hrup in vrvenje na spomladanskem vaškem sejmu sta še narasla, ko je po sveti maši privrela iz cerkve nova množica ljudi in pritisnila v že doslejšnjo gosto gnečo med stojnicami na obeh straneh trga. Zavoljo gneče so morali tisti, ki so prihajali z vozmi, izprezati že na obrobni kmečkih ali gostilniških dvoriščih zunaj sejma. Če pa je kdo le moral z vozom ali z živino skozi sejmski prostor, je moral voziti z veliko previdnostjo in venomer vpiti nad ljudmi in jih opozarjati, naj se ognejo.

Goste gručke kupcev, še več pa nepotrebnih radovednežev, so se trle pred stojnicami, na katerih so že v ranih jutranjih urah nagrmadili svojo kramo trgovci iz bližnjih mest in trgov; pa tudi razni rokodelci so razstavili tu svoje nove izdelke.

Tu se je kričavi prodajalec blaga za moška oblačila na vse pretege "trudil", da bi neki kos blaga na dvoje pretrgal in nazarensko hvalil trpežnost svojega blaga, kakršnega na vsem svetu enakega ne najdeš, zaklinjajoč se pri vseh svetnikih in hudičih, da ga prodaja le v izgubo — za svoje stalne kupce. Pri sosednji stojnici je mladi, gosposko oblečeni in polizano počesani kramarjev sin spretno razgrinjal pred žarečimi očmi ženskega sveta kose pisane blaga in s priliznjenimi pokloni v izbranih prislovih za kup obotavljajočim se gospodinjam in dekletom dokazoval, kako čudovito se to ali ono blago prilega "dražestni" barvi njihovih oči in las pa jim obenem hudomušno pomežikoval, da so morale ženske v zadregi povešati oči. Imel pa je pri prodaji vsekakor več uspeha nego njegov pritlikavi in debelušasti oče z zabuhlim, temnordečim obrazom nad dvojnim svitkastim podbradkom in z močnimi sivimi brki, ki se je s sodu podobnim truhom le s težavo sukal po ozkem prostoru za stojnico ter venomer hripavo tožil, da ga bo nepremišljeni sin s prevelikodušnim popuščanjem cen spravil na kant. Godrnja je menjaval in spravljaval denar v rejeno denarnico, sin pa ga je ob vsakem izročanju kupnine "tolažil", da bo to "izgubo" pokrtil pri premožnejših mest-

nih damah, katerim laže postavi višje cene nego ubogim ženskam na deželi, ki si s trdom in v potu svojega obraza služijo vsakdanji kruh... Tam dalje je ko preklja suhi in visoki usnjar premetaval pred kupci svojo zalogo usnja in jih zagotavljal, da temu usnju nobena moča ne škoduje. Klepar poleg njegove stojnice je neutrudno tolkel po zveneči pločevini in gospodinjam priporočal kuhinjsko posodo, ki se nikoli ne razbije. Pred stojnicami z visoko naloženimi košarami laških pomaranč se je v gručah ustavljala mladež in željno vsrkavala čudoviti vonj zatega južnega sadja. Premožnejše gospodinje so jih nakupovale kar polne čekarje — za okras cvetne butare in v dopolnilo k velikonočnemu žegnu. Cvetni petek je in treba je bilo misliti na potrebe velikonočnega časa. Na sosednji stojnici si spet mogel kupiti vse, kar potrebuje verna hiša: od svetih podob, molitvenih knjižic, rožnih vencev in svetinjic do lepó pisanih kipov vseh osebnih in podružničnih patronov raznih velikosti. V presledku med stojnicami je stari Prenar razpostavil cel gozd cvetnih butar, nizkih in visokih in na vrhu obloženih s svežezelenim bršljanom, cvetočim drenom in zimzelenom. Kdor si sam ni utegnil pripraviti butare za nedeljo, si jo je mogel tu po svojem okusu izbrati. Pred "lectarjevim štantom" so se gnetli mladi pari in si kupovali pisana lectova srca, na katerih so drobni beli lističi z "zaljubljenimi" verzi tako ljubko in preprosto razodevali nežna srčna čutila, ki bi jih bilo z govorjeno besedo prenerodno izreči... Ob široki leseni tnali so se ponašali fantje s svojo spretnostjo v sekanju "medenih plošč". Z dvema zamahoma sekire si moral po dolžini povsem na dvoje presekat mehki medeni kruh, da ti ga ni bilo treba plačati; pojesti pa si ga mogel v vsakem primeru. Še dalje v vrsti stojnic je nekdo glasno kričal "vse po deset!" in ponujal s tem vse mogoče drobnjarije za vsakdanjo rabo in otroške igrače. Pred Matevževo krčmo in štacuno pa je nekakšen čarodej pred strmečim občinstvom uganjal vsakovrstne in neverjetne vragolije in

debelušasti deček ob njem je neutrudno vrtel hreščečo lajno, po kateri je poskakovala in plesala majhna opica. Še naprej ob cesti je bilo razstavljeno kmetijsko orodje in vreče žitnega in zelnega semena.

Po vsem sejmskem prostoru je valovala pisana ljudska množica v vse smeri. Znanci iz bližnjih in oddaljenih vasi so se srečavali in se veselo pozdravljali, se vpraševali po zdravju, delu, kupčiji in se razgovarjali o cenah blaga in živine, pa se spet poslavljali in si voščili srečo in božji blagoslov. Gospodarji z rožljajočimi uzdnimi verigami in vrvmi, obeshenimi preko ram, so prihajali z živinskega trga, kjer so že kaj prodali ali pa nameravali kupiti, pa niso našli primerne živali ali jim je bila cena previsoka. Ta in oni je nosil na glavi kar po dva klobuka; kupil si je novega pa ga poveznil kar na starega, da mu ga ni bilo treba nositi v roki, ker je bilo za obe roki že drugega drobiža preveč. Ženske so nosile težke ceekarje nakupljenega blaga in odpustkov za otroke. Težje stvari pa so odlagali ljudje na svoje vozove, ki so jih po dvoriščih varovali njihovi domači otroci ali pastirji.

Za dober streljaj od cerkve se je strnjena vrsta stojnic na obeh straneh ceste pretrgala in le še posamezni prodajalci so imeli tu in tam po tleh razstavljeno svojo robo. Živahni tok množice pa je tudi tod še vedno valoval naprej v strnjeni gneči, le da si tu povečini srečaval le starejše moške in pastirje, ki so kričeč poganjali ali vodili živino in drobnico. Ta svojevrstni ljudski tok je pritekal in odtekal proti Petrovčevemu travniku, kjer je bil prostor za živinski sejem — za kmetovalca gotovo še dosti važnejši nego blagovni.

Na razmeroma majhnem travniku so bile v mnogih vrstah postavljene lesene ograje, h katerim je bila privezana goveja živina. V posebnih pregradah pa so bili prostori za konje in žrebeta, drobnico in prašiče. Med vrstami živine, pri kateri so stali gospodarji in pastirji, se je prerivala množica kupcev, kmetov in mesarjev. Previdno so pristopali k živalim, jih ogledovali, otipavali in vpraševali po ceni. S konji so morali gospodarji ali pastirji tekati po praznem prostoru, da je bilo mogoče ugotoviti njih tek in prožnost. Številni mešetarji so se živahno vmešavali v kupčijo, iskali napake pri živalih ali jih pretirano hvalili, zbijali prodajalcem ceno ali jo skušali vzdržati, pač glede na to, za koga so posredovali. Kričali so, kle-

li in prav nič izbirali med krepkimi in malo dostojnimi izrazi, po sili vlačili kupce k prodajalcem in jim skušali sklepati roke ter jih nujno pozivali, naj vendar kaj popuste ali domaknejo pri ceni. Oklevajočim se pogajalcem so kar sami s krepkimi zamahi udarjali z dlanjo ob dlani, da je glasno ploskalo in so imeli od udarcev že kar zatekle roke ter so si jih morali stalno oslinjati in hladiti. Hrup, ki ga je ojačevalo še mukanje živine, blejanje telet, hrzanje in rezgetanje konj ter kruljenje prašičev, je bil tu še mnogo večji nego na blagovnem sejmu.

Med vsemi posredovalci je bil najbolj glasen mešetar Brnjäv, ki mu je bilo videti, da je zvrnil že marsikateri frakelj vase. Neznansko je bil tečen, naravnost vsiljiv in nasilen. Na levo oko slep in s kruljavo desno nogo, je bil že po svoji zunanosti precej zoprn. Skoraj vedno pijan, je imel še to neprijetno lastnost, da mu je pri govorjenju močno pršela slina iz ust, pa je kljub temu silil človeku prav pred nos. In ker je vrh vsega še čakal in neprestano močno pljuval, je bila njegova bližina zares že kar neznosna — posebno še, ker so stalno vele od njega čudno neprijetne vonjave... Nekateri so, morda bolj za šalo, govorili, da je s samim zlodejem v pobratimstvu.

Ob vereji sredi sejma je mirno stal poleg svoje lepo raščene telice mož zrelih let, čigar visoka in mogočna postava je bila vidna po vsem sejmu. Samozavestni mir, ki mu je sijal z jasnega obraza in iz modrih oči, je razodeval trdno prepričanje v ugodno prodajo še zadnje živali od treh, ki jih je bil prignal na sejem. In kar je bilo najbolj značilno, nihče od mešetarjev se mu ni upal približati. Vsak je z neakko odpovedujočo se nejevoljo šel mimo njega. Nikakor pa se ga niso ogibali kupci. Prijazno so ga pozdravljali, z zanimanjem ogledovali lepo teličko in vpraševali po njeni ceni. Mesarjem pa je mož že kar v naprej pojasnjeval, da jo prodaja le za plemo.

Znova se je vrnil k njemu Pogačar, ki se je že prej pogajal z njim za telico, pa ga je že dvakrat zapustil, da bi ga tako omehčal pri ceni, pa si kar tako ogledoval še drugo živino po sejmu. Pa tudi od daleč ni mogel odmakniti oči od lepe živali in se je venomer z željnim pogledom vračal nanjo.

"No, bova udarila, Janez? Dovolj sem ti že popustil. Če ti popustim več, boš še mislil, da

jo jaz sam ne cenim dovolj. Ali moreš reči, da ni vredna te cene?"

"Hm... hm...", je okleval precej skopi možakar in s hrepenečimi očmi božal prijazno živinče. Kakor bi se mu telička hotela prikupiti, ga je z hrupavim jezikom začela lizati po roki. "Veš, da mi je všeč, France, in zato ne popustiš... Poslušaj, špin!... Ni to prvo živinče, ki ga kupujem pri tebi... pa najbrže tudi zadnje ne. Prav nič ne bo izgubila na svoji ceni telička, če mi jo daš za vsoto, ki ti jo ponujam... Dobro! Deset kron še primaknem... pa naj bo v imenu božjem! Udariš?"

"Nikomur ne bi toliko popustil, Pogačar. Če sem tebi, sem ti le zato, ker mi ni vseeno, v čigave roke pride žival," je iskreno odgovoril špin. "Komu drugemu, ki nima razumevanja za žival, bi niti za tretji del tega, kar sem tebi, ne popustil, lahko mi verjameš, Janez. To je že kupčija med brati!"

Pogačar se je kiso popraskal za ušesi. Verjel je odkritim špinovim besedam in dobro mu je delo njegovo priznanje, toda — hudo je kar seči v žep pa ga skoraj izprazniti!... Sicer ga ne bo zapravil, to je res... Znova si je ogledal mlado žival od vseh strani. Nobene vidne napake ni mogel najti na njej. A to je delal le tako, že iz navade, in hoteč si pridobiti časa, da bi mogel znova preračunati, koliko mu bo še ostalo za nakup drugih reči.

"Za koliko sta si navzkriž" se je nenadoma drzno in s hripavim glasom vmešal mešetar Brnjav, ki se jima je že nekajkrat oklevajoče približal, pa se vselej premislil in se plaho umaknil. Kazno je bilo, da ga je neka notranja sila tirala k njima, nakljub prepričanju, da ne bosta hotela sprejeti njegovega vmešavanja. Kakor v nekem začaranem krogu je hodil okrog njiju, vidno razdražen in trmasto premagujoč svojo bojazen pred ponosnim gorjancem, ki nikoli ni pustil mešetariti za svoje živali. A da bi potlačil svojo plahost in zbral dovolj poguma za trmasti sklep, nakljub vsemu uveljaviti svojo mešetarsko pravico pred nerazumljivim stališčem gorjanskega živinočca, je na dušek izpraznil oba frakelja, ki ju je nosil s seboj v žepu. Okrepjen z močno pijačo se je torej približal pogajajočima se gospodarjema in skoraj drzno nastopil. Ker je že od daleč opazil, kako si Pogačar ogleduje telico, očitno iščoč kake napake na njej, je brž porabil to priložnost in se kar s silo pognal k živali. S prezirno jedkim nasmehom jo je za-

čel krepko otipavati po vsem telesu, ji "vešče" pogledal na zobe, oči, parklje in pri tem pomenljivo pogrkoval in debelo pljuval.

S pomilovalnim nasmeškom ga je opazoval špin in šaljivo pomežiknil svojemu hlapcu Primožu. Hlapec se je začel posmehljivo rogati Brnjavu in se norčevati z njim.

"Le dobro jo poglej, Brnjavs! Slepa je, ne vidiš? Pa brez zob, starina kravja! Mogoče še parkljev nima? Najbrže jih je po poti izgubila ali pa na semnju prodala. Pa poglej, če nima morda repa spredaj pa glave zadaj! Mogoče vidiš kar dve ali tri glave pri njej — pa ima vsaka več soli kot tvoja neumna butica!"

Brnjav ga je z jeznim pogledom ošinil in zaničljivo pljunil predenj, ne da bi mu kaj odgovoril. Potem pa se je na presenečenje vseh urno sklonil in s svojo palico sunkoma dregnil žival pod zadnje noge. Telica je od bolečine poskočila in jezno z zadnjo nogo brcnila mešetarja, da se je ta v hipu zvrnil v kravje blato na tleh in se silovito prihudičil.

"Prekleta čerba gorjanska!" je jezno vpil, ko se je s težavo in ves blaten pobiral s tal. Zavoljo kruljave noge mu je Pogačar priskočil v pomoč. "Naj jo vsi uroki povohajo!" je kričal in klel Brnjav. "Ni vredna počenega groša! Bezljava je, kaj je ne vidiš, Pogačar?! Divja kot vsa gorjanska živina! Še zastonj bi je ne maral. Kar daš za to mrhasto divjačino, bo preveč."

S trudom je pobral šop slame in si, jezno preklinjajoč, brisal umazane hlače in roke.

Špin in Pogačar se nista mogla zdržati smeha. Gruča ljudi, ki se je medtem nabrala pri njih, se je glasno krohotala in zbijala pikre šale na Brnjavov račun.

"Katero živinče pa ne bo zbežljalo, če ga boš s palico suval pod noge?" mu je z nasmehom ugovarjal špin. Hotel je še kaj več reči, pa se mu ni zdelo vredno. V resnici pa ga je Brnjavovo vmešavanje jezilo.

"Tudi ti bi brcnil, mešetar, če bi te kdo takole s palico sunil!" mu je zabrusil stari Porovne.

"Če bi sploh mogel brcniti — s svojo nerodno krevljo!" je priložil Krevs.

Vsa gruča se je krohotala in prilagala krepke in pikre pripombe.

"Kdo pa je vas klical semkaj?" se je ves razjarjen obrnil Brnjav do njih. "Kaj se je prvič primerilo, da je kdo padel na tla? Poseb-

no še, če te takale podivjana gorjanska mrha sune v trebuh!"

"V trebuh te že ni, ne laži, Brnjav! Sem dobro videl", ga je resno zavrnil Primož. "Če pa se nočeš opeči, ne hodi k ognju!"

"Tebe nisem nič vprašal!" ga je jezno pogledal mešetar in se obrnil k Pogačarju. "Dobro ti svetujem, Pogačar", je prijazno rekel kupcu. "Dobro premisli, preden boš kaj kupil. Hočevartamle ima dosti lepšo telico. In kar je poglavitno, krotka je ko ovca! Če mi obljubiš pet kron — to je majhna mešetarina — ti jo zmešetarim za takšno ceno, da boš najmanj trideset kron ali pa še več, tudi če mojih pet odšteješ, spravil v žep."

Pogačar, ki si je že ogledal Hočevartjevo telico, se je prezirljivo nasmehnil mešetarjevi slabo nastavljeni zanki.

"Novincem pa nevednežem mešetari, Brnjav; meni ni treba! Te tudi nisem najel ali prosil za to. Pojdi proč!"

"Še telica je pametnejša od tebe, Brnjav, ker ti je znala vrniti za tvojo surovost. Če se pa takoj ne spraviš s poti, bom pa še jaz tebe, krevlja, dregnil pod rebra, da se ne boš več pobral!" mu je odločno zagrozil hlapec in mu s težko palico nameril. Mešetar se je ustrašil orjaškega fanta in se kar ritensko umaknil.

Jezno je odkreval na drugi konec sejma pa se gredoč še enkrat ozrl na hlapca, kakor bi se bal, da je morda stopil za njim. Nedopovedljivo sovraštvo je zažarelo iz njegovih srepih, na pol belih in krvavo zalitih oči — pogled, ki je izdajal zlobno maščevalnost in je vsakogar neprijetno dirnil. Špin se je nehotе ozrl za njim in ujel njegov pogled. Hladen srh ga je spretel in za trenutek se mu je zmračilo čelo. Izpod nasršenih obrvi ga je ostro in svarilno pogledal, da mu je Brnjav ukročeno umaknil oči in se hitro potulil med množico.

Zavoljo gruče radovednežev, ki se je nabrala ob tem dogodku, je Špinu in Pogačarju postalo že kar neprijetno. Zato je Špin zaupno potegnil Pogačarja nekoliko vstran in mu predlagal, naj bi razliko med ceno in ponudbo vsak na pol utrpela, pa bo kupčija sklenjena.

Zdaj se Pogačar ni več pomišljal. Zadovoljno je udaril Špinu v roko pa mu na hitro izplačal pogojeno vsoto.

Vrnila sta se k telici in Pogačar je z ljubečim pogledom objel lepo žival in jo potrpljal po vratu, pobožal po glavi in počohal med kratkimi rogovi. Zdelo se je, da je žival razu-

mela ljubezen novega gospodarja in ga je začela hvaležno lizati po roki in rokavu. Ko ji je nadeval svojo otvez, je vprašal Špina po njenem imenu. Odpel ji je Špinovo verigo in mu jo izročil. Nato je podal vodni konec otveza svojemu pastirju in mu naročil, naj jo takoj žene domov pa ji dobro pokladi.

Špin je stisnil veselo presenečenemu pastirju srebrni goldinar v roko. Pastirju so se krive ustnice hvaležno raztegnile skoraj do ušes. Tiho se je zahvalil za darilo in si z zanimanjem ogledal ponosnega gorjanca, ki se je tako bogato odrezal. Noben poljanski gruntar bi se ne tako, je sam pri sebi pomislil. Je pač — Špin...

Pogačar je z nogo v tla zarisal križ pred telico in jo s pobožnim vzdihom rahlo udaril po kolku, da jo je pognal. Vdano in pohlevno je odparkljala mlada žival za šepastim pastirjem.

"Pa je res divja!" se je z nasmehom pošalil Pogačar in zadovoljno gledal za svojo novo teličko.

"Ko bi le Brnjav imel njeno pamet pa krotkost!" se je nasmehnil Špin in takoj spet postal resen. "Pa malo več vesti in — — —" Hotel je še nekaj reči, pa je raje zamolčal.

"Pa več treznosti!" je dodal Pogačar. "To salamensko žganje!... Vse ti požene po grlu!" se je zamislil.

"Kakor vsak pijanec njegove sorte," se je še bolj zresnil Špin. "Saj je imel lepo posestvo, skoraj grunt, pa — — —"

"Že njegov stari je rad pil", ga je prekinil Pogačar. "Jabolko ne pade daleč od drevesa..."

"Kaj hočemo!" je kakor zase vzdihnil Špin in se otresel neprijetnega spomina, ki se mu je vsiljeval. "Bog mu odpusti!... Njegovi vnuki, sirote, za katere bi moral skrbeti, pa lačni, bosi in raztrgani beračijo po fari... No... Bog ti daj srečo s telico, Pogačar!" je prešel na prijetnejši predmet razgovora. "Pa stopiva tja k Petrovcu, da se malo odteščava," ga je prijazno povabil in si še tretjo otvezno verigo vrgel preko rame ter si jo pripel čez prsi. Svojemu hlapcu in pastirju je stisnil vsakemu po nekaj srebrne nagrade in jima dovolil, da si ogledata blagovni sejem. "Potem pa me 'Pri Jančetu' počakajta pa si naročita kaj južine in pijače na moj račun — a ne pijta preveč, da se ne opijanita!" jima je resno naročil.

Pogačar se ni branil špinovega povabila. Mimogrede sta si še nekoliko ogledala živino na sejmu, nato pa počasi zavila proti krčmi.

Petrovčeva krčma je bila že polna glasnih gostov, ki so drug čez drugega vpili, da nisi mogel ničesar razumeti, kar so govorili. Zdelo se je, da so že vsi pijani ali pa so gluhi. Ker so eni glasno govorili, so morali drugi še glasneje, če so se hoteli razumeti med vpitjem ostalih, in tisti, ki so se preko mize pogovarjali, so morali že kar močno kričati. Niso pa bili pijani, ker je krčmar, stari Petrovec, skrbno pazil na ugled svoje krčme in nikakor ni trpel v njej pijancev. Če pa se je kdaj le kdo preveč napil, ga je še o pravem času, zlepa ali zgrda, spravil iz krčme. Sicer pa je že ponos gospodarjev, ki so se tu zbirali, zabraanjeval, da bi se preveč opijali.

Vsako omizje je pilo le iz ene skupne čaše. Tisti, ki je bil na vrsti, je vsem nazdravil, rahlo trčil z dnom kupice ob mizo in izpil, potem pa jo je spet nalil in jo pomaknil pred soseda. Če pa je kdo žganje pil, mu ni bilo treba čaše, ker ga je kar iz frakelja luckal. Edino tujci, mestni škrici ali domača 'gospoda', ki je imela ločen prostor v posebni 'gosposki sobi' na drugi strani veže, je dobila toliko čaš, koliko je bilo gostov po številu.

V tej krčmi so se navadno zbirali le gruntarji in njihovi družinski člani, pa tudi ugledni rokodelski mojstri, ki so med gruntarji uživali skoraj enak ugled. Tisti, ki so s pomočjo mešetarjev na sejmih skleпали kupčije, so pili 'likof' v prostorni veži, kjer je tudi stalo nekaj miz, ali pa na vrtu za hišo. V hišo (izbo gospodarjev) si mešetarji niso upali in bi bilo gruntarjem narobe, če bi ti silili vanjo. To je bilo že staro, nenapisano pravilo, ki ga ni bilo mogoče spreminjati in je za njegovo veljavo skrbel že krčmar sam. Edino gospod župnik ali gospodje kaplani so mogli brez skrbi prisesti k gospodarjem in se udeleževati njihovih razgovorov, pa tudi župan, ne oziraje se na stan, če se je hotel kaj pomeniti z možmi. Ne pa kak občinski tajnik, še manj pa sluga! To bi bilo ponosnim gruntarjem zoper čast...

Ko so gostje v izbi opazili Špina in Pogačarja, so ju glasno pozdravili in ju vabili medse. Može pri najdaljšem omizju so se takoj nekoliko pomaknili skupaj, da so napravili prostor zanju. Špin je naročil kar štefan vina, Pogačar pa krožnik suhih klobas, čeprav

mu je Špin branil, ker ga je on povabil v krčmo. Ali gruntarska čast ni dovoljevala Pogačarju, da bi pil in jedel na tuj račun. Ko je naročeno prišlo na mizo, sta po stari navadi takoj plačala. Stari Petrovec ni nikoli skoparil s postrežbo. Zato je tudi zdaj prinesel zvrhan krožnik narezanih klobas, ne da bi jih štel. Računal je kar "počez" in tako poceni, da so gostje večkrat ugibali, če ima sploh kaj dobička pri tem. A Petrovec je vselej pripomnil, da je to 'domači pridelek' in zato ne gre, da bi pri tem iskal kako korist. Pač pa je vino imelo svojo ceno po meri. In Petrovec je skrbel za sloves svoje krčme tudi s tem, da je imel v kleti na razpolago vedno le dobro, pristno vino, ki ga je kupoval naravnost od priznanega gornika. Za kruh pa, ki ga je bilo vedno velik hleb na mizi, ni nič računal. Toda taki dobri običaji so bili samo še v Petrovčevi gostilni v navadi.

"Si dobro prodal, 'Špin'?" so ga vpraševali, videč močne otvezne verige, ki jih je odpenjal in odlagal na klop, da so zveneče rožljale. "Še kar dobro, hvala Bogu!" je pritrdil. "Pa tudi kupci so dobro kupili." — Nekateri so ga vpraševali, če bo tudi na poletni pa jesenski sejem kaj prignal in so se mu priporočali za kako plemensko živinče.

"Kako pa kaj vaši oča? So še pri zdravju?" je z visokim in nekoliko hripavim glasom zaklical čez mizo priletni Berbót in si vihal močne sive brke. Ker je njegovo vprašanje pri vseh gostih zbudilo pozornost, so radovedno prisluhnili. Nenadna tišina je nekoliko zmedla postavnega možaka, da je bilo kar nenavadno videti, kako mu je lahna rdečica zalila zagorela lica kot kakemu dečku v zadregi.

"Še kar dobro jo vozijo, Bog bodi zahvaljen!" je počasi in mirno odgovoril Špin. "Zdravi so in še kar junak. Seveda pa se zavoljo njihove visoke starosti zmirom bojimo zanje."

"Koliko križev pa že nosijo? Blizu devetdesetih bojo, kajne?" je vprašal poženški Kodrân.

"O, pa še precej čez! Letos o svetem Bovantinu so jih izpolnili petindevetdeset. Še pet let, pa jih bojo imeli sto... če jim bo dano, učkati jih," je ponosno pojasnil Špin in sedel k mizi.

"He!" je vzkliknil debelo naplatni Zählévar. "Ste slišali? To so vam trdna gorjanska korenina!"

Može so začudeno kimali med seboj in pri-

pominjali o zdravem rodu, dobrem gorskem zraku in podobno.

"Bojo jih čakali, boste videli!" je zavzeto nadaljeval Zahlevar. "Stoletnika bomo imeli v občini, stavim, kar hočete! — Ali si ti, France, njihov stričnik?"

"Ne... Stričniki so jim moji otroci. Oča so mojih ata oče. Pa so jih že tudi ata imeli blizu šestdeset... a bi jih mogli čakati še dosti več, zdravi kot so bili, ko bi ne bili doživeli tiste nesreče, kakor vam je znano... ko so padli po Kumrovem plaz... Kakih... saj, štirinajst let bo že tega..."

"Ko jih je nekdo s silo pahnil čez plaz," je bolj v pojasnilo pristavil cerkljanski Benka.

"No já... o tem ni mogoče nič jasnega reči," je skoraj v zadregi odgovoril Špin, ki mu je bilo očitno neprijetno razpravljati o tem. "Vračali so se s polja domov... in ker je bilo že pozno pa še deževno povrhu, jim je utegnilo spodrsniti..."

"Hm... Govorili so, da jih je Brnjav...", se je oglasil doslej skoraj povsem molčeči Benda.

"Saj je pol leta jedel ričet zavoljo tega!" je pritrdil Berbot.

"A mu niso mogli dokazati!" se je vmešal dvorjanski Hudobivnik, kot bi se hotel postaviti za Brnjava. "Seveda — kako pa naj bi bil ubogi krevljač Brnjav, ki se sam komaj guglje na svojih nogah, pahnil tako močnega možaka kot so bili Špinovi ata. Pa počemu tudi naj bi jih?"

"Saj so še celo pravili, da so ga vaši oča izrezali iz ječe," se je vprašujoče obrnil k Špinu Zahlevar.

"Že mogoče", se je delal nevednega Špin in bolj iz zadrege segel po hlebu ter si odrezal precejšen kos kruha. Prerezal ga je na dva dela in enega pomaknil pred Pogačarja. Krožnik s klobasami je rahlo porinil pred može in jih prijazno povabil, naj sežejo po njih. "Jejte! Za naju bo preveč!"

Privzdignil je klobuk in se tiho pokrižal, si naložil na kruh nekaj rezin ter začel jesti. Tudi Pogačar se je pokrižal in segel po klobasah.

"Sam Bog ve, kako je bilo s tisto rečjo!" je zamišljeno dejal Berbot. Mogoče je res bila le nesreča... A če ga je, in kdor ga je, božji kazni ne uide!"

"Bog ne plačuje vsako soboto — kadar pa plača, pa izplača do zadnjega vinarja!" je modro pripomnil Benda.

"Vsak sad dozori ob svojem času," je dejal

krojač Mačúder, mož visoke in krepke postave ob koncu mize. "O svetem Jakobu žito dozori, čeprav se sonce kuja... Noben zločin ni tako globoko pokopan, da bi ga nekoč zemlja ne vrgla iz sebe, sem bral v nekih bukvah — in videli boste, da se bo prej ali slej tudi to odkrilo. Špinovi oča so mi svoj čas tako rekli. To pa veste, da oča marsikaj vejó pa vidijo, česar drugi ne... Da mu bojo oni še sami sodnik, so nekako dejali. Hudó jih je prizadelo takrat, bolj kot so na zunaj pokazali, pa so vendarle rekli: Bog mu prizanesi, saj ni vedel, kaj dela!... Lastna hudobija, ki ga je zaslepila, ga bo tudi sodila, huje nego vislice. Jaz sam bom priča njegovi zemski kazni, pa prošnjik za prizanešenje večne, so dejali... Nekaj so morali vedeti, oča... v naprej videti... pa naj so že poznali morilca ali ne."

Za hip so se vsi zamislili v te besede.

"Oča veliko vejo," je kimajoč pritrdil Zahlevar in si počasi iztrkaval ugaslo pipo ob mizni rob. "Če bi res bil Brnjav... no, Bog daj, da ni!... bi dejal, da ga pravična kazen že presneto tepe... Samo nesrečo ima pri hiši."

"Ženo mu je strela ubila, ko je žela na njivi... Hči se mu je s pijancem poročila, ki je nazadnje v plitvi Vašci utonil... Potem je še njo jetika vzela... Njegovi vnuki, sirote, morajo beračiti... Najstarejši je že od rojstva skoraj slep, drugi bebast, najmlajši, ki je še kolikor toliko zdrav, je pa grbast in... Kamenu se morajo smiliti, sirote! Brnjav pa še tisto, kar zasluži, po grlu požene!..."

"Le zakaj mora nekdo venomer piti — pa še žganje?!..." je ogorčeno vzdiknil mladi Nagoré.

"Če bi žganja ne, bi pa žganjico!" je šegavo dodal Ozimnik.

"Marsikdo bi tudi pil, če bi bil na njegovem mestu! Saj mu gre vse po zlu," ga je nekako skušal sagovarjati Hudobivnik. "Mogoče ni prav, da ga tako obsojamo... Da je res on pahnil ranjkega Špina čez plaz, mu ne more nihče očitati, če ga pa še sodnija ni mogla spoznati za krivega! Ne sodi, da ne boš sojen, pravi sveta šrifla!"

"Navsezadnje pa... ali sta bila s tvojim očetom kaj v sporu, Špin?" je vprašal šmarski Otvéz.

"Ne vem," je oklevaje odgovoril Špin, ki mu je bil ta predmet razgovora že hudo neprijeten. "Nekaj so govorili... da... mu menda ata niso nekoč pustili mešetariti na sejmu..."

Ne vem natanko, kako je bilo... Kúmer mi je pravil, da je za rajnega Koprivnika mešetaril Brnjav... in ker mu ta ni hotel potem dati mešetarine, da jo je od ata zahteval za vola, ki so ga Koprivniku prodali. Dva goldinarja je hotel. Ata pa so njegovi ženi, Brnjavki, na skrivnem stisnili goldinar v roko... iz usmiljenja, ker so vedeli, da bi ga Brnjav zapil. Sicer niso bili dolžni dati nobene mešetarine — saj so se še na Koprivnika jezili, ker je prišel z mešetarjem — in so se sploh mešetarjenju upirali. Brnjav pa je menda opazil, da so ata ženi dali goldinar, pa ga je to — tako mi je Kumer pravil — tako utogotilo, da je atu pričel groziti, njo pa toliko časa tepel, da mu je morala dati denar. Ata so ubogo žensko branili pa Brnjava s silo pahnili od nje in mu vzeli goldinar pa ga potem pri Matevžu zanjo založili, menda še dva, da ji je Matevž dajal na ta račun, kar je prišla kupovat v njegovo štacuno. Posebej pa so Matevžu naročili, da Brnjavu na ta račun ne sme dati nobenega žganja in njemu samemu sploh ničesar ne... Kumra je sodnija potem klicala za pričo, prav tako Matevža... A pustimo to! Če sodišče ni moglo tej reči do dna, bomo mi še manj!"

"To je pametna beseda!" mu je resno pritrdil Hudobivnik. "Ne gre mi, da bi Brnjava branil... nisem mu v žlahti ne v botrinji, in raje se mu na deset metrov ognem nego bi ga srečal — a za pravičnost mi gre, to se reče".

"Za pravičnost!" se je jedko nasmešnil Mačuder in se prezirljivo ozrl po Hudobivniku. "Bi kaj rekel, Peter, pa — raje molčim!"

"Kaj bi rekel?" se je vznemiril Hudobivnik in ježno vprašujoče pogledal Mačudra. "Kaj? Govori! Če si že začel, povej do kraja!"

"Sem žel!" je odločno dejal krojač in se obrnil k svojemu sosedu ter, namenoma Hudobivniku kažoč hrbet, začel drug razgovor.

"To je grdo natolcevanje!" se je jezil Hudobivnik, ki se nakljub Prekmoševemu pomirjanju še dolgo ni mogel utolažiti.

"Tak, da jo vaši oča že proti stotim režejo?" je medtem spet prešel Zahlevar na prvotni razgovor s Špinom in vse omizje pritegnil vanj. "Trdnega rodu si, France! Boga zahvali, da imaš vsaj še oča pri hiši! S tem pa seveda nočem reči, da si še potreben kakega vodstva — Bog ne daj! Pameten in veden gospodar si. Ali marsikaj ti pa oča še zmerom lahko nasvetujejo, tako vedni pa izkušeni kot so."

"O, pa še koliko se moram učiti pri njih!" se

Po vsem sejmskem prostoru je valovala pisana ljudska množica...

je znova razživel Špin.

"Več kot mi vsi skupaj!" je s široko kretnjo roke poudaril Berbot.

"He! Pa še koliko več!" ga je kar prezirljivo pogledal Zahlevar in si z novim tobakom tlačil malo pipico. "Naši gospod stric so večkrat trdili, da je malo tako vednih mož v deželi. Učenih že, učenih — to je druga stvar. A vednih iz izkušnje in modrosti — in da kaj pomni!... Še ko so naši gospod stric v lemenatu bili, pa tudi kasneje, ondre so iz svoje fare kaj domov na vakance prišli, so šli večkrat oča na Ravno obiskat pa jih prosili, naj jim kaj iz starih časov povejo. Veliko tega so si še zapisali. Dejali so, da bi lahko debele bukve napisali, če bi utegnili vse napisati, kar oča vejo. In da so tudi neznansko modri, so rekli."

"Oh, če bi vam utegnil pripovedovati!" se je razvnel Špin. "Kaj vse vam oča pripoveduje — takole ob zimskih večerih! Takrat vam še tožljivi ne postanejo, tudi če že gre na polnoč... Ali pa ob nedeljah popoldne! Včasih vam je polna hiša ljudi. Še tam iz Zakála pa notri iz Bistrice jih hodijo poslušat. Vejo vam pa oča zgodbe — ja, takšne, da, da... na moč zani-

mive, od najstarejših časov pa do danes. Še v Mohorjevih bukvah jih ne bereš lepši!"

"Hm... Tisto v bukvah je zvečine vse izmišljeno!" je menil Zahlevar, nažigajoč si pipo. "Ne bom rekel za verske ali zgodovinske bukve in pa to... ampak za storije, ki si jih spisovatelji sami izmislijo. Kar pa oča povejo, je pa vse resnično... kakor bi v zgodovinskih bukvah bral. Pa vse bolj živo in prepričljivo."

"Oča ti povejo reči, ki so se res zgodile... ki so jih oni sami dožveli ah jih od svojih prednikov slišali", mu je pritrdil Mačuder. "Za primeru, tisto o cerkljanskem Róbasu, ki ga je — pred kakšnimi sto leti menda, ko so Francozi naše kraje v oblasti imeli — napoljonec z golido ubil. Takole je bilo: Napoljonski soldat je od Robasa kuro zahteval. Robas pa seveda francoski ni razumel — kokcš pa se po francosko menda galina reče. Ker pa je bil napoljonec prehlajen, nja ni mogel izgovoriti, pa je galida rekel. Seveda mu je Robas namesto kure golido prinesel — jaz bi jo tudi — ali katerikoli izmed nas; to pa je napoljonca tako utogotilo, da je Robasa z vso silo z golido po glavi česnil pa ga ubil... Res, res, saj so mi to oča pripovedovali!... Ali pa tisto, kako so tolovajski rokovnjači Viženčarja na meh odrli. Iz hleva so mu odgnali najlepšega junca. Viženčar je pa izpod ostrejšja streljal nanje. Drugi večer so prišli rokovnjači pa ga kar na postelji odrli... Pa še sto in sto takih bi vam lahko povedal."

"To je takorekoč domača zgodovina," je resno modroval Zahlevar. "Naši gospod so veliko teh zgodb zapisali, da bi jih natisniti dali, pa jim je domalega vse pogorelo, ker je nekoč požar, ki je farovške pode uničil, tudi farovž precej osmodil. Toliko, da niso bili gospod stric ob vse!"

"To si dobro povedal, Jaka!" ga je pohvalil Mačuder. "Domača zgodovina!" Sem prebral vse tiste Mohorjeve zgodovinske bukve, a marsičesa, kar so mi oča povedali, v njih nisem bral. Na priliko... No, kdo mi ve povedati, zakaj pa od kdaj stoji tisto znamenje pod farovško lipo?"

Možje so ugibali vse mogoče, a pravega mu ni znal nihče odgovoriti.

"Ali hočete, mcžje, da vam jaz povem?" se je oglasil s klopi pri peči Móškov Janček, debelušasti beraček v mnogo preveliki in ohlapni obleki, ki jo je očitno nosil pred njim dosti obilnejši človek. Nihče ni opazil, kdaj je prišel

v izbo in si prinesel iz kuhinje pol široke latvice mlečne kaše ter jo postavil na klop. Pa tudi, če bi ga bili opazili, bi se nihče ne zmenil zanj ali mu zameril, da je prišel semkaj. Bil je miren, dobrodušen, celo šegav, in je rad, če je bil pri volji, kako smešno izdrl. Njegove šale pa so bile ali tako neumne, da so se jim morali smejati, ali pa se je za njihovo "neumnostjo" skrivala bistra zbadljivost. Ker pa Jančkovih besed niso za resno jemali, mu tudi takih "ščipanj" niso zamerjali. Polni luni podobni obraz, od debelosti žareča lica in debele ustnice so bile vedno raztegnjene v nasmeh, iz katerega se je včasih bolj, včasih manj vidno izražala neka čudna in bolestna zagrenjenost.

Na Jančkovo vprašanje so se iznenadeno ozrli vanj in muzajoč se čakali na njegov smešni odgovor.

"Vprašuješ, Mačuder, od kdaj pa zakaj stoji tisto znamenje pod farovško lipo? Kaj res ni nihče od vednih mož tako moder, da bi mogel to uganiti? Pa je na vso moč preprosto. Stoji, odkar so ga postavili, pa zato, da stoji," je odgovoril počasi in slovesno.

Glazen smeh je pretresel izbo.

Janček pa se ni več brigal za može, temveč je vzel z bližnje mize vrč vode in jo vso vliil v latvico.

"Zakaj pa kaši vode prilivaš, Janček?" ga je začudeno vprašal mladi Nagorč.

"Iz dvojnega namena!" je resno odgovoril Janček, ne da bi se ozrl vanj. "Prvič, da se jed ohladi, drugič, da se pomnoži."

Znova so se zasmejali možje in zbijali šale na Jančkovo modrost.

"Ta bi znal še hlebe pa ribe pomnožiti!" se je smejal Berbot.

Janček pa je medtem mirno in pobožno pokleknil h klopi, da bi ga napihnjene trebuh ne oviral pri jedi, se pokrižal in začel hitro z žlico zajemati in slastno uživati razredčeno kašo.

"Ubožec!" je pomilovaje zamahnil z roko Mačuder in se resno obrnil k možem. "Tak res nihče ne ve, kaj pomeni tisto znamenje?"

"I, turško znamenje je," je rekel Šmonov Miha. "Saj jih tudi drugod vidiš podobne — in povsod jim tako pravijo. Najbrž so kdaj Turke tam nakresali, pa —"

"Ne boš, Miha!" ga je zviška zavrnil Mačuder. "To znamenje so postavili v spomin na krščansko zmago nad luterajnarji."

Vsi so se neverjetno ozrli v krojača.

"Ej, menda bo res nekaj takega!" mu je resno prikimal Zahlevar.

Nad kakšnimi luterajnarji pa?" se je čudil Benda. "Saj tod ni bilo nikoli nobenih luterajnarjev."

"Dobro vem, kaj pravim", je vztrajal pri svojem Mačuder. "Če pa meni ne verjamete, pa špina tukaj vprašajte, gotovo tudi kaj ve o tem, ker so mi njegovi oča o tem pripovedovali."

"Kdo? Špinovi oča?" se je začudil Miha.

"Oča, oča!" je hitel zatrjevati krojač in se mimogrede ozrl na špina, ki mu je tiho prikimal. "Res je, da so tudi Turki divjali po naših krajih... saj tudi o njih oča vejo dosti povedati. A to ni bila edina nadloga, ki je naše prednike obiskovala. So bile še druge, postavim, kuga, lakota, kobilice, povodnji, potresi... in ena od teh nadlog je bila tudi kriva luteranska vera, ki se je po naših krajih širila. A ljudje so se ji upirali. Pešačani, za primer, so šli celo dol v Ljubljano pa v neki cerkvi luteranskega pridigarja s prižnice vrgli. Nekateri pa so se le dali pogovoriti. Strmolski so bili vsi luterani. Še takratni cerkljanski fajmošter so v to zmoto zašli. Pa so se ljudje, ki so ta pravi veri hoteli zvesti ostati, na vojsko zbrali pa luterajnarje s strmolsko gospodo vred na onem kraju, kjer zdaj tisto znamenje stoji. Natepli in iz fare pognali. Ko so potlej novi gospod naše vere na faro prišli, so tisto znamenje v spomin na to zmago postavili."

"Prebita reč, da še nikoli nisem slišal o tem!" se je čudil Miha, ki je z odprtimi usti poslušal Mačudrovo pripovedovanje. "Seve, če so pa špinovi oča to pravili... potem bo pa že res," je verno priznal. "Oča dosti vejo..."

"Res, dosti lepega in zanimivega vam znajo povedati," je mirno in z vidnim ponosom pritrdil špin. "Pa tudi storij za otroke vam vejo bogve koliko! Kar preveč jih mali vedečnej nadlegujejo. Včasih se jih cela šola pred očnim ulnjakom nabere. Pa oča jim tudi za življenje koristne nauke dajo in jih marsikaj dobrega nauče."

"Tako veden pa moder učenik je zlatega denarja vreden!" je kimal Berbot.

"Pa tudi marsikatero skrb pri mojih otrokih mi olajšajo," je nadaljeval špin. "Navadno vam takile starčki radi otročji postanejo pa otrokom potuho dajejo — naši oča pa ne. Še zmirom so, kot bi bili v naših letih. Le to se mi za malo zdi, da se šolmošter v šoli otrokom

posmehuje, če mu kako očino pripoved... kakšen njihov nasvet ali moder nauk povejo... Gospod fajmošter vse drugače pa resno očino vednost cenijo."

"Šolmošter naj se gre solit s svojo onega vo učenostjo! Na brz je še oné... neveren povrhu," se je jezil Mačuder. "Le naj se pomeri kdaj z očem o živinorejstvu ali, na priliko, o vremenu! Oča mu bojo natančno vreme za prihodnji teden povedali."

"Kaj za prihodnji teden!" ga je popravil Zahlevar. "Za prihodnje leto! Pa tudi, kakšna bo letina. Ni res, France?"

"Res, res," je ponosno prikimal špin. "Tisto hudo sušo predlanskim so več let v naprej napovedovali. Povejo pa ti tudi, kdaj je najbolje za to in ono reč les sekati — kdaj na tej, kdaj na oni plati hriba... Ker ni vseeno, kdaj pa kje sekaš. Še to ti povejo, kakšne sorte in koliko star les pripravi za svojo posteljo, da boš zdrav... pa iz kakšnega lesa jasli napravi, korita za prašiče in pa to... Celo vodo vam znajo najti! Tisto sušo predlanskim je v planini vode zmanjkalo in toliko, da že nismo bili prisiljeni živino s planine vzeti; pa so oča šli gor in kar naglo vodo pod zemljo našli... Kar tako po čutu menda... Ko smo potlej tam v tla kopali, smo res na studenec zadeli, tako močan, da je bilo za vso živino zadosti vode. Kdor je bil gori, jo je lahko videl. Še zdaj teče. Šolmoštru se seve te in takšne vednosti prazne marnje zdijo, ker nič ne ve o tem, pa tudi nobenih izkušenj nima."

"Zato pa imaš tako lepo pa zdravo živino, ko se po očinih naukih ravnaš!" mu je odkrito priznal Pogačar. "Še vsaka žival, ki sem jo od tebe ali tvojega očeta kupil, se je dobro obnesla. Tistega vola Goléta, ki sem ga od ata kupil, imam še danes v hlevu, pa čeprav bi ga — ko bi ne bil Golè — moral že davno mesarju prodati. A ti še zmerom vleče za dva. In tako pameten volè kakor je! Petletni otrok lahko vozi ž njim."

"Je pač — iz špinovega hleva!" je pohvalno pridejal Zahlevar.

"Iz špinovega hleva!... špin sem... špin tje... samo špin pa špin, pa špinova živina!... Kakor da ste vsi drugi živinorejci na gmajni zrasli!..." se je s hreščečim in jedko zaničljivim zasmehom oglasil izza mize na drugi strani izbe pijani mešetar Brnjav. Sedel je v družbi s Tonijem in žulil svoj frakeljc žganja.

Vse omizje gospodarjev se je presenečeno

ozrlo tja. Predvsem jim je bilo nerazumljivo, kako si je upal ta nepridiprav vrniti v njihovo izbo, ker nihče ni opazil, kdaj je vstopil. Tiha neevolva je vsem zamračila obraze in Benka je z očitajočimi očmi ošinil Tonija, ki ga je pripeljal s seboj. Če bi bil krčmar v izbi, bi mu to nepravilnost gotovo kdo oponesel.

"Kdo pa je tebe kaj vprašal?" ga je osorno zavrnil Berbot. "In kdo ti je sploh dovolil priti sem pa nas motiti?" je jezo udaril ob mizo. "Vsaj ne vtikaj se v naš pogovor, nadloga pijanska!"

"Pusti ga!" ga je s pritajenim glasom miril špin. "Prepira išče, saj vidiš. Ni vredno dražiti ga!"

Berbotova pre nagljenost z ubodljivo besedo je Brnjava očitno v živo zadela. Obraz mu je zalila temna rdečica in krvavo zalile oči so mu čudno srepro zasijale, da so zbujaie s svojim temnim zlobnim približkom zoprna, plašljiv občutek.

"Sem garjavec med vami, kajne?" je užaljeno vpil Brnjav. "Ošabnosti gruntarske!... A prej sem bil gruntar kot marsikateri mlajših med vami, ki je takrat še platno prodajal po vasi ali pa ga še na svetu ni bilo!... Mar sem jaz kriv, če so mi po sili grunt razvlekli pa ga kot pet krav za groš razprodali? Med vami pa se šopirijo zdaj, ki so na mojo nesrečo nakupili lepe kose moje zemlje — zastonj takorekoč, ker jim je krivična pa brezsrčna gospodarska dajala potuho!..."

"Jaz nisem nič od tvojega kupil!... Jaz tudi ne!"... so mu po vrsti suho ugovarjali gospodarji.

Hudobivnik je zardel in v zadregi buljil v mizo.

"Nisi kriv?!" mu je očitajoče oporekel Habjan. "Kar roko na srce, Domen! Po tvojem grlu pa grlih tvojih pijanskih pajdašev je steklo, še preden je kaj prišlo na dražbo!"

"Brnjav ni kriv, če je pil! Kriva je bila njegova žeja pa krčmar, ki mu je piti dajal," se je spet šaljivo oglašil Moškov Janček, ki je zdaj zadovoljno sedel ob peči in z debelimi palci nad sitim trebuchom mirno predel in poslušal razgovore mož.

Brnjavu so Habjanove resne besede za hip zaprle sapa, da ni mogel najti primerne ugovora. Izpil je na dušek vso vsebino frakeljca in steklenico trdo postavil na mizo.

"Kar... kar sem pil in pijem", je začel hripavo jecljati, "sem pil in pijem za svoje... Za

tvoje ali katerega koli od vas, skopuhi, nikolil... Pa bom še!... Hej, krčmar!... Nov frakeljci!"

"Raje bi svojim vnukom... sirotam, čevlje in obleko kupil, da ne bi bosí pa raztrgani prosjačili po hišah!" mu je opominjajoče očital Mačuder.

"Mar si ti še kdaj kaj dal našim otrokom?" se je ogorčeno razvnel mešetar. "Pusti naše na miru pa pred svojim pragom pometaj, skaza žnidarska!"

"Več so mojih vnukov hlač ponosili nego si jih jim ti kupil ali dal napraviti! Ker imam srce, čeprav za tuje! Ti pa ga še za svoje nimaš! A se ne bom hvalil s tem, čeprav je dvakrat grdo, da me za hvaležnost zdaj še zmerjaš. Sicer pa — bolje, da molčim..." je obaltno zamahnil z roko in se obrnil k možem.

Vstopil je krčmar in Tonij je naročil novo pijačo zase in za Brnjava ter takoj plačal. Krčmar se je opravičujoče obrnil k velikemu omizju in obžalujoče zmajal z glavo. S pogledom je dal razumeti, da bo pijanega mešetarja čim prej spravil iz izbe.

"Svojo ceho bom že sam plačal!" je Toniju kriče ugovarjal Brnjav. "Sicer pa sem ti dosti prihranil, Tonij, kar po pravici mi priznaj! Pocieni si kupil... Noben mešetar bi ti lepe kravice ne zbil na takó nizko ceno. In ti si mož, Tonij, ki kaj daš na svojo čast pa poštenje... ne pa kakor Pogačarjev skopuh tamle, ki se je raje pustil do milega odreti neumnemu gorjancu, ko da bi dal en groš ubogemu mešetarju! Na zdravje, Tonij!" je močno trčil s frakljem ob mizo in ga nagnil k ustom, da mu je žganje kar zaklokotalo po grlu.

Zdaj pa je Brnjavovo izzivanje že tudi mirnemu gorjancu začelo presedati. Rahlo je zardel in se, vidno kroteč svojo jezo, na pol obrnil k mešetarju.

"Povej mi, Brnjav, od kdaj imaš pravico zmerjati poštene ljudi pa tako preudarnemu gospodarju kot je Pogačar očitati skopuštvu, meni pa odiranje?"

Vse omizje je obmolknilo in napeto prisluhnilo. Vsi so vedeli, da Brnjavovo predrzno izzivanje ne bo privedlo do mirnega konca, če silnemu gorjancu zavre kri. Nekateri pa so naravnost želeli, da bi špin z odločnim dejanjem napravil mir in red v krčmi. Berbot si je nemirno vihal brke in se na pol dvignil izza mize, da bi bolje pregledal položaj.

"Od kdaj imam pravico?" se je jedko raz-

vnel mešetar. "Do tebe že davno... za Pogačarja pa od danes, ko sem mu pri tvoji mršavi telici... pa kaj pravim, telici... zverini, divjost uganil pa ji zato ceno pošteno zbil... Da je nisem? Sem dobro videl, špin! Pa se stiskač Pogačarjev še ne zmeni ne, da bi mi kaj dal za to! Še za ubogi frakeljč žganja mi ne plača, skopuh!"

Špina je kljub vsej žaljivosti Brnjavovih očitkov posilil smeh. Pomenljivo se je ozrl v Pogačarja, ki se je prav tako nasmešnil in ga s kretnjo roke opomnil, naj pusti pijanega Brnjava na miru. Špin ga je razumel in je zato povsem mirno, a dovolj krepko in odločno odgovoril Brnjavu:

"Tako ti rečem in pravim, Brnjav, malo boljše tehtaj svoje besede pa kroti svoj jezik! Ti je bilo že marsikatero nepremišljenosti žal... pazi, da ti ne bo še zdaj! Upam, da me razumeš..."

"Žal?!... Meni?!... Za katero nepremišljenost pa?... Pač pa bo še komu presneto žal za tisto nepremišljenost, zavoljo katere sem moral jaz pol leta po krivici presedeti v kehi... zavoljo tvojega starega škurta, ki je v pijanosti telebnil čez plaz! Pazi se, špin, da —"

"Če smem vprašati, Brnjav, kaj pa ta čudna grožnja pomeni?" je vzkipeł zdaj gorjanec in se grozeče dvignil. "Ali sploh še veš, kaj govoriš? Naši ata niso bili nikdar pijanec, in če že mene zmerjaš, pa odločno ne pustim, da mi žališ mrtvega očeta! Si razumel?!" je udaril s koščeno roko po mizi, da je počilo kot bi z gorjačo udaril po njej. Pri tem je tako ostro in odločno pogledal Brnjavu v oči, da je ta v strahu onemel in sedel.

"Pijanec!" mu je sedaj še Hudobivnik ježno zabrusil in se opominjajoče obrnil k njemu. "Že dvakrat te je božje zadelo — zavoljo pijače seveda!... Pazi, Domen, da te ne bo še v tretje! Vselej se ne boš izliral pa odnesel le krevlje. Malo bolj se brigaj za otroke svoje nesrečne hčere, sirote uboge, ki—"

Hudobivnikove besede so Brnjava znova pogrnale kvišku. Z ogorčeno drhtečim glasom in z boleznim prizvokom je hlipal v srditem izbruhu: "Ti... hudič v človeški podobi... ti mi boš oponašal uboge sirote, ki si jim v svoji nenasitni požrešnosti krivično izmaknil zemljo izpod nog?!... Ti, lakomnost satanska!... Naj ti na duši zgori gozd in travnik pa te —"

"Molči!" je ogorčeno udaril tudi Hudobivnik po mizi in lica so mu zagorela v temni

rdečici. "Še do danes mi nisi vrnil dolga... kar sem ti posodil ob smrti tvoje hčere! Si pozabil, kajne? Pa hčeri še pogreba nisi plačal... vse si pognal po grlu!... In praviš, da si po krivici sedel v kehi?! Vrv si zaslužil, ubijalec, ne pa tistih nekaj mesecev neslanega ričeta!..."

"Kaj?!..." je razjarjeno zarjul mešetar in srepe oči so mu zagorele v čudnem ognju, da je še druge može obšla groza. Vsi so plaho onemeli, le Janček se je z grenkim nasmehom dvignil s klopi in se počasi bližal Brnjavu.

"Počakaj malo, mešetar!" mu je resno dejal in mu gledal v ježno srepeče oči. "Ali hočeš, da te nekaj pobaram?"

Brnjav je onemel in srditi jar v njegovih očeh se je v hipu umaknil izrazu silnega presenečenja in groze. Skušal je nekaj zajeceljati, pa se je že nevarno zagugal, kot bi izgubil ravnotežje, in se kakor v omotici zgrudil na klop. Samogibno je segel po Tonijevem fraklju in na dušek izpil vso vsebino, nato pa z glavo omahnil na mizo in grgral nerazumljive besede. Iz ust se mu je jela cediti rjava slina, da se je Tonij s studom odmaknil od njega na kraj mize.

Janček pa je spet sedel na svoje mesto in se mirno smehljaj. Zadovoljno je kimal in šaljivo pripomnil: "Je že krotek ko kužek... Kar mrknil je... Znam ukrotiti pijanca, kajne?..."

"Res, čudno!..." ga je neverjetno gledal Berbot in si zamišljeno vihal brke. Tudi drugi so se čudili, in Zahlevar ga je že nameraval vprašati, kaj je hotel pobarati Brnjava; pa ga je že prehitel Janček.

"Pravijo, kdor divjega pijanca užene, tudi zver lahko ukroti. Ali veste, katerih dveh stvarjari pa tudi tak krotilec ne more ugnati?"

"Bo pa že spet kako svojo podrobil," se je nasmešnil Nagorč.

"Vam pa jaz povem: Ženskega jezika pa pravdarske trme," je z nasmehom rekel berač.

Vsi so se zasmeli in nekateri so se postrani ozrli po Narobèju, ki je bil znan pravdar in je drugi del Jančkove šale očitno nanj meril.

Da bi zakril svojo zadrego in odbil neprijetno ost, je hotel Narobè dati poudarka prvemu delu beračeve šale in je zato hitro pripomnil:

"Vesel bodi, Janček, da smo samó moški tukaj! Sicer bi ti zdaj pošteno navile uro."

"Na srečo nimam nobene," se je takoj odrezal Janček. "Vem pa zdaj, zakaj je vaša ura doma zmerom pokvarjena."

Izzval je nov val smeha in Narobè je spoznal za pametneje, da pusti Jančka na miru, ker mu ne bo nikoli prišel do kraja.

Po mučnem dogodku z Brnjavom je bil to prijeten oddih za goste in ti so bili Jančku resnično hvaležni zanj. Benda mu je nalil čašo vina in mu jo ponudil. Janček se je ni branil. Nazdravil je vsem, hitro izpil in se zahvalil za prijaznost.

Zavoljo Jančkove spretnosti v pomirjanju duhov so ga celo pozabili vprašati, kaj je hotel pobarati Brnjava. Začeli so se mirno razgovarjati in se niso več brigali za od pijače onemoglega mešetarja.

Le malo jih je opazilo, kako je medtem plaho vstopil grbasti Brnjavov vnuk in se boječe približal svojemu dedu. Oklevajoče ga je prijel za ramo in ga lažno stresel. A Brnjav se ni ganil. Žalostno se je ozrl deček po gostih in se pri tem ujel s špinovimi očmi. Možaku se je ubogi in revno oblečeni fant vidno zasmilil, pa mu je prijazno namignil, naj stopi k njemu. Skriva mu je stisnil v roko težji kovanec in mu zašepetal, naj dedu nič ne omeni o tem. Ko se mu je fant žarečih oči hotel zahvaliti, mu je položil prst na usta in mu namignil, da je že v redu. Tudi Drobiž in Pirha poleg njega sta mu vsak po nekaj stisnila in fant je veselo odhitel iz krčme.

Takoj nato je vstopil krčmar in tiho namignil Toniju, naj mu pomaga dvigniti in odnesti pijanega Brnjava iz sobe. Vešče in naglo sta to opravila. Gostje, ki so bili vajeni takih krčmarjevih opravkov, se niso dosti zmenili za to. Edino Mačuder je mimogrede pohvalno pripomnil, da Petrovec še ni opustil svojih dobrih navad.

Nekateri so že vstajali in se odpravljali na odhod. Tudi Špin je vstal, na kratko še nekaj spregovoril s Pogačarjem, ki se je prav tako odpravljaj, potem pa se začel prijazno poslavljati od vsega omizja.

"Ne zamerite, možje... še nekaj reči si moram nakupiti na semnju..." je dejal in si oprtaval rožljajoče uzde verige. "Če ne prej, na Rokovem ali svete Uršlje semnju se spet kaj vidimo."

Vsi so mu voščili srečno pot in božji blagoslov. Zahlevar in Mačuder pa sta mu še posebej naročila, naj oča lepo pozdravi.

Tedaj pa se je zgodilo nekaj, česar ni nihče pričakoval in so obstali na svojih mestih celo tisti, ki so se že odpravljali.

Vrata v krčmo so se na široko odprla in med podboji se je pojavila visoka in mogočna postava častitljivega starca. Z močno palico v roki in v starinski noši, kot so jo nosili le še redki gorjanski in podgorski očanci, s snežnobelimi lasmi, ki so mu padali izpod širokokrajnega črnega klobuka in se pod ušesi združevali v valovito in na dva prečeska razdeljeno sivo brado, je bila to nenavadna prikazen, zbujajoča pozornost in spoštovanje.

Gostje so na mah utihnili in se presenečeno zastrmeli v nenavadnega gosta. Čeprav ga je večina starejših takoj spoznala, si ga v velikem spoštovanju ni upala takoj nagovoriti ali mu napiti. Može je obšel podoben občutek kakor če bi vstopili gospod župnik; celo najstarejši so bili kakor otroci pred njim. Iznenadilo pa jih je tudi, ko so opazili v starčevih sivomodrih očeh, na rahlo zardelih licih in gosto nagubanem čelu nenavadno resnoba, ki je mejila že na bridkost in je izražala neko očitno notranjo bolečino.

"Špinovi oča!..." je pritajeno zašumelo med gosti.

Špin sam je ob nepričakanem očinem prihodu ostrmel in polglasno vzkliknil: "Oča!... Ali —" A vprašanje mu je plaho zastalo v grlu, ko ga je starec s pomembnim pogledom opozoril, naj ne vprašuje.

"Dober dan vsem skupaj!" je s precej slabotnim glasom pozdravil in si otrl rahlo ovlažene oči; na hitro je pregledal izbo, kakor bi iskal prostora, kamor bi sedel.

Vsi so mu spoštljivo odzdravili in se pri glavnem omizju takoj na več krajih razmaknili, da so mu napravili prostor pri mizi.

"Sedite, oča! Kar k meni... saj me poznate!..." ga je uslužno povabil Mačuder. Tudi Zahlevar in drugi so ga vabili, naj prisede k njim.

"Že odhajaš, France?" se je zdaj starec znova ozrl v vnuka in se pripravljaj, da prisede k mozem.

"Namenil sem se še malo na semenj... A zdaj, ko ste vi prišli, bom pa še malo posedel!" je otroško vdano in ljubeznivo dejal Špin pa kar z oprtanimi verigami sedel na prazno klop pod oknom. "Boste kaj pili in prigriznili, oča? Takoj bom naročil."

"No, no, oča pa le nam prepusti, France! Jih bomo že mi počehali. Smo srečni in veseli, da jih imamo med seboj!" ga je samozavestno zavrnil Zahlevar.

Medtem je že Mačuder starcu nalil čašo. Ta je po veljavnem običaju trčil s čašo ob mizo in vsem nazdravil ter izpil.

"Bog vam daj zdravje pa žegen!" so vsi hkrati kakor učenci v šoli odgovorili in z izrednim zanimanjem opazovali toliko opevane-ga starčka. V napetem pričakovanju so si že-leli slišati njegove besede, zlasti še, ker so po njegovem skoraj slovesnem vedenju in resno-bi sklepali, da ga je moral kak poseben nagib privedi semkaj. Špina pa je ta domneva na-ravnost vznemirjala in se ga je polastila bo-leča skrb in slutnja, da se je moralo doma kaj hudega zgoditi, ker mu oče niso prej nič ome-nili, da bodo šli na sejem.

"Nisem imel namena, hoditi na semenj... saj tudi nisem imel kaj iskati na njem," se je kot v opravičilo ozrl ded v vnuka, potem pa se zamišljeno zagledal skozi okno nad njim. Čez čas je spregovoril z močnejšim glasom: "Človek nima le petih čutil, kakor večina lju-di misli... To so, kakor pravimo, naravna — bolje rečeno, telesna čutila: vid, sluh, tip, voh, okus... So še drugi, duševni čuti, ki jim na-vadno 'notranji glas' pravimo... 'duševne oči, ušesa' ali nasploh 'notranji čuti'... Niso pa ti pri vseh ljudeh enako ostri, občutljivi... Pri nekaterih bolj, pri drugih manj, ali pa tudi nič... A kdor čuti z njimi, več vidi, več sli-ši in čuti nego s telesnimi... Vidi in čuti re-či, katerih si po naravni poti ne znamo razlo-žiti. Telesni čuti s starostjo opešajo, notranji pa se poostre... Tako so me rajni gospod Blaž učili, ki so bili za fajmoštra v Tunjicah pa na Primskovem, kjer so umrli... Bog jim daj večni mir in pokoj!..."

Zavoljo tega nenavadnega uvoda je zanima-nje gostov še naraščalo. Vsi so čutili, da so te uvodne besede, ki so zvene-le kakor kakšen pouk, le priprava na tisto, kar hoče starec pravzaprav povedati in s tem utemeljiti na-men svojega prihoda.

Starec je za čas utihnil, kakor bi iskal zve-ze s svojimi prvimi besedami, s katerimi je začel opravičevati svoj prihod; potem pa se je z jasnim pogledom ozrl po poslušalcih in na-daljeval: "Že dolgo sem čutil, da se bliža dan, ki sem ga z bolečim strahom in skrbjo priča-koval in vedel, da ga bom čakal... Notranji glas mi je povedal, da bom še priča tisti uri, ko bo najvišji in neskončno pravični Sodnik svojo sodbo nad zločinom izrekel, ki mu člo-veška pravica ni našla krivca. Z notranjimi

oči sem ga že videl, nesrečnika, in ga spo-znal... a zamolčal, ker... svetna oblast in po-stava ne potrdi takega pričevanja..."

Starčev glas je postal razklan in globok. Ves izraz njegovega obličja je razodeval težko notranjo bolečino.

Možje so se začudeno in vprašujoče spogle-dali. Celo berač Janček je napeto prisluhnil.

"Danes zjutraj me je iz spanja prebudil si-nov klic...", je bolestno nadaljeval. "Natanko tako kakor tisti večer, ko mi je hudobnež pah-nil nesrečnega sina čez Kumrov plaz... Bog mu daj v miru počivati!... In tu notri mi je vele-lo, naj vstanem pa grem na pot... na pričeva-nje — ne v obsodbo grešniku, temveč v nje-govo rešenje... čeprav po zlobi svojega de-ja-nja ni zaslužil tega... A Bog se ga usmili in mu bodi gnadljiv!..."

V starčevih očeh je zablestela solza. Nenad-no pa je dvignil glavo in se s čudno svetlim pogledom ozrl skozi okno, kakor bi prisluhnil neznanemu klicu.

Tisti hip je nekje v osrčju zemlje votlo za-bobnelo. Zamolklo podtalno grmenje je postaja-lo jačje in je s tiho grozo napolnjevalo srca ljudi, pa se spet oddaljilo. Tesnoben preplah je zavladal med možmi, ki so za hip začutili, da se jim majejo tla pod nogami. V vznemirljivo tiši-no je udaril rahel žvenket stresajočih se oken-skih šip v režastih okvirjih in iz hleva je bilo slišati nemirno mukanje živine, med katero se je mešal razdražen pasji lajež. Takoj nato je podtalno bobnenje utihnilo in vse se je spet umirilo.

Preplašeno in vprašujoče so se spogledovali gostje in nekdo je z grozo pripomnil: Potres!

"Zlodej pod zemljo se je ujezil pa nas ma-lo potresel," se je s svojim značilnim in mir-nim nasmehom pošalil Moškov Janček ob peči. "Poskušal je že tudi sinoči... proti jutru prav-zaprav — pa mogoče še ni stresel vse jeze."

Nekateri so pritrdili Jančku in pripovedovali, da so sinoči čutili potres. Še vsem je od prav-karšnjega dogodka ostal strah v kosteh — edino starec je ostal miren in še vedno pozorno zrl skozi okno, ko da mu je pogled priklenil neki neznani privid.

Tedaj so se sunkoma odprla vrata in Brnja-vov grbasti vnuk je zasopljen in z zasolzenimi očmi planil v izbo. Ves bled in plah je obstal pred omizjem in se nemirno oziral po možeh, ki so ga osuplo gledali.

"Kaj pa je?" je v čudni slutnji vprašal Hudo-bivnik.

"Ali... so špinovi ata... še tukaj?" je izjekljal z drhtečje jokajočim glasom.

"Tukaj sem," se je iznenadeno oglasil špin in vstal. "Kaj pa je, fant? Ali—"

"Našega oča... je spet prizadelo... Prosijo vas... da bi prišli k njim... zdajle... takoj..." ga je ihtel zaprosil grbasti deček.

Starec je pozorno pogledal fanta.

"Čigav pa si?" ga je vprašal.

"Brnjavov..."

Ded in vnuk sta se strmeč spogledala.

Starec je vstal izza mize in odločno velel: "Pojdiva!... Glejte, nisem se motil!" se je obrnil k možem. "Zdaj je prišla tista ura in natanko o pravem času sem prišel... Že sem bil namenjen tja, pa mi je, mimo Petrovca gredočemu, nekaj reklo, naj stopim noter. Ne vem, zakaj... Bržkone zavoljo Franceta, da bi mogla skupaj iti. Pojdiva, France!... Bog z vami, možje!..."

Tesnobna tišina je zavladala v izbi, ko so se zaprla vrata za odhaja očima špinoma in dečkom. Končno je s pritajenim in resnim glasom spregovoril Mačuder:

"Ste videli?... Pa je le Brnjav!... Nismo se motili... In oča so vedeli, pomislite!..."

"Kaj pa si ga prejle hotel pobarati, Brnjava?" se je zdaj spet spomnil Zahlevar in se obrnil k Jančku. Oči vseh so se vprašujoče ozrle v berača pri peči, ki mu je v hipu izgnil večni nasmehek z ustnic in se je čudno zresnil. V zadregi je zakašljaj, potem pa zamišljeno dejal:

"Kaj sem ga že hotel pobarati?... Ahá! Oné... tisto sem ga hotel pobarati, kako je... ne!... Hotel sem ga vprašati, če se še spomni, kako je tistega večera nekomu tla spodmaknil pod nogami..."

"Komu jih je spodmaknil?... Katerega večera?... Kje?..." so ga križem vpraševali v neki s'utnji, čeravno je tako nerazumljivo in zmedeno odgovoril.

"I no, komu neki? Rajnemu špinu... Onega večera nad Kumrovim plazom".

"Kaj pa ti veš o tem!" ga je prezirno zavrnil Mačuder. "Dosti več kot mi gotovo ne. Kelikor si slišal od ljudi."

"Kako, da ne? Če sem pa videl, kako ga je spodenel, da je ubogi mož omahnil čez strmino. Še zavpil sem mu, naj raje še on skoči za njim pa naj zlodeju prihrani trud, da bi ga moral pozneje z vislice vleči v pekel!"

"Kaj pa si ti iskal tam? — Si bil z Brnjavom? — Si mu pomagal? — Pazi se, Janček!

Kdor tatu vrečo drži, je tudi tat!..." so ga ostro in vse križem vpraševali in opozarjali.

"Počakajte, da vam povem!" jih je miril Janček. "Nisem bil z njim pa tudi pomagal mu nisem! Kaj pa vendar mislite! Še nikomur nisem nič žalega storil... še lasu ne skrivil!... Takole je bilo... Tisti večer sem šel z gorá na polje — po bližnjici, ki pelje nad Kumrovim plazom. Ko sem prišel že blizu plazu, sem se hotel malo odpočiti... Saj veste, pot je utrudljiva... In ker je nekoliko pršelo, sem sedel v tisto zidano znamenje, ki stoji tam, pa počasi drobil brtevski kruha, ki so mi ga Bobkovi vbogajme dali. Kar zaslišim, da nekdo hitro korači navzgor. Nad plazom se ustavi. Pokukam iz znamenja, da bi videl, zakaj ne gre naprej — pa sem samo to še opazil, da je zavil v breg pa počenil za neki grm. Najbrže ima kakšen človeški opravek, sem si mislil, pa se nisem več brigal zanj. Čez čas spet slišim druge, bolj krepke korake, ki se z legnatjo bližajo po stezi navzgor. Pogledam ven, in po visoki pa močni postavi koj spoznam špina — rajnega seveda — očeta tegale Franceta, ki je bil tukaj. Ker mi je bilo nerodno, da bi me v znamenju videl ali pa se mi še celo odkril, sem vstal, da bi odrinil naprej, navzdol... Tisti hip pa vidim, kako nekaj buše izza grma pa se špinu zavali pod noge. Špin je prestrašeno zavpil, se opotekel pa omahnil v globino. Groza me je obšla, pa sem vendarle pohitel tjakaj in videl, kako se je nekdo s tal pobiral pa si prah s hlačnic otepál. Še slišal me ni. "Kdo pa si?" in "Kaj si storil?" sem zavpil. Tako se me je ustrašil, da je v grozi zakričal pa se sesedel. Takrat sem spoznal Brnjavo, pa mu tisto, kar sem prej povedal, rekel. Brnjav pa je pridružen zaklel, naglo vstal pa jo ko zajec ucvrl po poti navzdol. Jaz pa za njim, vpil in rjovel, kar sem mogel; morilec, ubijalec!... Nekaj časa sem ga še čutil pred seboj, potlej je pa izginit... pa ne vem, ali je imel hitrejše pete ali pa se mi je skril v temno gmajno. Bržkone bo prvo..."

"Zakaj pa nisi tega žandarjem povedal pa na sodnji?" ga je očitačoče vprašal Zahlevar.

"Saj me niso nič vprašali!" je nedolžno odgovoril Janček in se grenko nasmešnil. "Ž žandarji pa s sodnijo nimam rad opravka..."

Kakor da je povedal vse, je znova sklenil roke nad svojim trebuhom in z mirnim nasmehom predel s palci.

"Eh!... Revček!" je s pomilovalnim naglasom rekel Berbot in prezirno zamahnil s pipico. "Saj bi mu še ne verjeli ne!"

Mož e se niso več menili za berača. Njegovo opravičilo, da ga žandarji ali sodišče niso nič vprašali, jim je bilo razumljivo. Saj se ljudje na splošno niso radi, posebno še sami od sebe, vtikali v poizvedovalni postopek oblasti in jim je bilo še takrat odveč in neprijetno hoditi na sodnijo, kadar jih je sodišče uradno pozivalo na zasliševanje ali pričevanje.

Kljub tesnemu vzdušju se je polagoma le razživel pogovor, čeravno se je sukal le okrog Brnjava in njegovega zločina. Seveda pa so še vedno tudi Špinovega oča jemali v misel in njihovo neverjetno velikodušnost.

In vedno več jih je priznavalo, da so kaj vedeli o Brnjavcem z očinu. Nič jasnega sicer, le kake okoliščine, iz katerih so opravičevali svoj sum.

"Pa še prav na kraju mu nemirna vest ni dala, da se ne bi obregnil ob špina," je mrdoval Zahlevar. "Le zakaj ga je zdaj klical?... Vest ga peče, zlobneža... slutiti, da se mu blža zadnja ura... pa ga bržkone želi prešiti odpuščanja... E... trdovratnega grešnika šele omehča, ko mu smrt na duri potrklja..."

"Še sreča, da so tudi oča prišli!" je resno priložil Mačuder. "Čudno, kaj? Kako so vam to vedeli! Že prej sem vam pravil o tem, zdaj pa ste jih sami slišali. Bo že res veljalo, kakor so rekli, da človek nima le peterih, se pravi, telesnih čutov."

"Če kdo, oča imajo tiste... notranje čute! O tem smo se zdaj sami prepričali!" je odločno pritrdil Berbot.

Nenadoma so vsi plaho obmolknili. Iz cerkvenega zvonika je z visokim in tožečim glasom zapel mrtvaški zvonček.

"Brnjava ni več!" je skoraj prepričan vzkliknil Mačuder.

"Bog mu daj večni mir in pokoj!" mu je pritrdil krčmar, ki je prav ta hip vstopil in slišal njegove besede. "Pravkar je izdihnil... Se mi je kar zdelo, da ni samo pijan, ko sem ga prejel s Tonijem spravljal iz krčme. Še ganiti ni mogel — kot bi bil mrtev! Zato sem ga dal z vozom peljati domov, in Tonij ga je

spremljal. Božje ga je... Še sreča, da je prišel toliko k zavesti, da so ga mogli gospod prevideti! Potem je vpričo špina pa njegovih oča vsem priznal, da je on pahnul rajnega špina čez plaz — pa ju prosil, naj mu odpustita. Oba sta mu s solzami v očeh segla v roko. Takoj zatem je izdihnil. Prav zdajle mi je Karunka to pravila..."

Strme so poslušali gostje krčmarjevo novico. Nekatere je obšel strah, drugim pa so navrele solze na oči, ker jih je ganila plemenitost obeh špinov.

"Dobrega srca sta!" je ganjeno vzkliknil krojač. "Pomislite, enemu je ubil sina, drugemu očeta!"

"Smrt vse sovraštvo pokoplje!... Če prej ne, ob zadnji uri moraš vsakomur odpustiti, pa naj ti je storil še takšno hudobjo! Kristjani smo!..." je pobožno dejal Berbot. "Seveda je včasih to težko, ali — če naj Bog nam grehe odpušča, toliko božj smo mi, revne stvari in grešniki, dolžni bližnjemu odpustiti krivico!"

"Mnogo vic si prihraniš, če umirajočemu vse odpustiš — in njemu prav tako, so mi nekoč v zimski šteri rekli oča," je resnobno pristavil Mačuder. "To je takorekoč že dobro delo, so dejali, delo usmiljenja, in potem ima tudi Bog nekaj opore, da te milostno sodi."

"Naj sodi tudi rajnega Brnjava po svojem usmiljenju!... Molimo za njegovo dušo, ki se je zdaj s tega sveta ločila pa pred božji sodni stol stopila! Oče naš, kateri si v nebesih..." je z drhtečim glasom začel naprej moliti krčmar.

Vsi so se odkrili in se pobožno pokržali. Celo Moškovemu Jančku je zbledel njegov stalni nasmeš na licih.

Med polglasno molitev mož je turobno pozvanjal navček in neovrgljivo oznanjal, kako je vse na svetu minljivo. Čudno je vplivala na srca gostov zavest, da je bil še pred pol ure njihov, čeprav neprijetni sogost, za katerega mirni pokoj zdaj molijo. In čutiti je bilo, da se je ob tožeči in opominjajoči navčkovih pesmi tudi zunaj hiše in po vsej vasi ustavil živahni sejemski ritem, da se je mogel iz mnogih src pobožno dvigniti k nebu glas iskrene prošnje... "in odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom..."

OČETOV GREH

“Sedi, Tine, sedi, pravim, da se pomeniva!”

Tako je odgovoril neke nedelje opoldne stari Košutnik svojega sina, ki se je pravkar vrnil od cerkvenega opravila.

Košutnikova domačija je bila največja na tej strani Pohorja in na Pohorju kmetije sploh niso majhne. Ponosne gospodarske stavbe, skrbno obdelana polja in dobro zaraščeni gozdovi pa so tudi pričali o dobrem gospodarju. Košutnik je imel srečo v gospodarstvu in vse se mu je obrnilo na dobro, kakorkoli je zasul. V družini pa ni imel sreče. Zgodaj je ovdoval, ker mu je žena umrla na porodu, ko mu je rodila tretjega sina. Potem se pa ni več ženil. Sirnikova Tona, ki je bila tedaj za prvo deklo pri hiši, je bila poslej za gospodinjo in je poskrbela tudi za otroke. Trije so bili in vsi trije so odrasli v postavne dečke, kakor je bil postaven tudi stari Košutnik. Starejša dva, Tone in Cenc, sta ostala doma, najmlajšega, Tine mu je bilo ime, pa je na župnikovo priporočilo poslal v mestne šole.

Tine je bil zelo nadarjen in ukežljiven ter je prav dobro napredoval v šoli. Na visoki je že bil, na gozdarsko se je bil vpisal, ko se je doma zgodila usodna nesreča. Toneta in Cenc je neke zime zasul plaz, ko sta vozila hlode iz gozda in mrtva so ju izkopali izpod snega in gruča. Hudo je bilo očetu za njima, zlasti za Tonetom, ki se je vrgel čisto po njem: skrben je bil, delaven ter varčen in denar mu je bil nad vse, prav kakor očetu. Njemu je bil namenil domačijo. Sedaj je pač moral Tine ostati doma, kajti domačija ni mogla biti brez mladega gospodarja, je menil stari Košutnik. Nerač je Tine pustil šolanje, vendar se je moral ukloniti očetovi volji. V začetku mu je bilo težko, potem pa se je privadil, se vedno bolj zagrizel v gospodarstvo in se sprijaznil z mislijo, da bo prej ali slej prevzel domačijo. Kar dobro se je zopet pokmetil, čeprav se v marsičem ne strinja z očetom in je bil tudi sicer nekam drugačnega kova. Peto leto je bil sedaj že doma, parkrat je že omenil oče tako mimogrede, da bi mu prepustil vajeti, da-

nes pa se je očitno odločil storiti v tem oziru tudi nekaj več.

Tine je prisedel k veliki javorovi mizi v kotu izbe in vprašal:

Tine je prisedel k veliki javorovi mizi...

“Kaj pa naj bi se pomenila, oče?”

“I, no, takole mislim, da je že čas, da nekaj ukreneva. Tako ne more več naprej. Let imaš pa tudi že dovolj, i, no, mislim, da je že čas, da prevzameš gospodarstvo in da pripelješ novo gospodinjo k hiši.”

“Pa res še ni sile, oče! Meni se ne mudi, vi ste tudi še trden dovolj, Tereza pa tudi še kar dobro gospodinja, četudi jo res že leta nekoliko tarejo.”

“Trden, nič trden! Tereza tudi ne more več, iskati zopet nove gospodinje pa res ne kaže. — Z Močnikom sem govoril zjutraj. Lepo trgovino ima doli pri cerkvi in dobro mu gre, res dobro, zlasti še, odkar se je spustil tudi v les-

no kupčijo in začel trgovati s tesanim lesom. Preklemano lepo doto bo imela njegova Marijanica!"

"Aha, to je torej tisto, kar bi se naj pomenila! Toda s tem že ne bo nič, oče, da bi jaz ženil Močnikovo Marijanico. Si bo pa že morala poiskati drugega ženina, če bo hotela priti pod klobuk."

"Pa ti pravim, da primernejše neveste ne najdeš daleč okoli, kakor je prav Močnikova Marijanica. Res ne vem, kaj imaš proti njej. Brhko dekle je in petično dovolj tudi za našo domačijo."

"No prav, pa si jo nekoliko bliže ogledjva, da bo potem mir. Brhka je na prvi pogled Marijanica res, nič ji ni reči. Tudi lepo doto bo prinesla k hiši, kamor se bo primožila. To je pa tudi vse, za vas morda dovolj, zame pa še dolgo ne. Naša domačija potrebuje skrbne, delavne in varčne gospodinje. To pa Marijanica prav gotovo ni. Vozikati se v mesto vsak teden in zapravljati tam očetov denar, to že zna, to. Doma pa poseda v senci in le bolj tako na videz plete kako nogavico, ki pa je nikoli ne doplete. Nikdar pa ne prime za nobeno pošteno delo in tudi skrb za gospodinjstvo leži slejkoprej izključno le na ramah njene matere. O njeni poštenosti ni, da bi govoril! Pravijo pa, da so ji vsake hlače všeč, zlasti še, če so nekoliko bolj gosposke. Seveda! Kramarjeva hči je, pa se že smatra za nekaj boljšega! Tudi Pohorka ni, oče je pripeljal njeno mater iz Prlekije, kjer so prepričani, da so z veliko žlico že davno pojedli vso modrost! Vi seveda gledate le na njeno doto in zaradi nje prezrete vse drugo. Toda povem vam, da bo Marijanica svojo doto kaj hitro pognala in potem načela domačijo. Ne, slabše neveste, kakor je Marijanica, pa mi res niste mogli izbrati, oče!"

"Pognala, pognala, kaj bo pognala! Prekličano slab gospodar boš, če si ne upaš ukrotiti niti res nekoliko razvajene ženske."

"Marijanice nihče ne bo ukrotil, oče, zapomnite si to! Sicer pa razsipnice še nihče ni priučil štedljivosti, prav tako, kakor tudi ne lenuha delati."

"Glej, glej, kako si pameten! Pa ni šment, da si sam že kako drugo izbral? Ali pa da vsaj več kje za kako boljšo nevesto, kakor je Močnikova Marijanica?"

"Hm, vem! Zase že vem, ne vem pa, kako bo vam všeč. Jelenovo Maričko sem si namreč izbral."

Kakor da ga je gad pičil, je ob teh besedah planil pokonci stari Košutnik in kričnil:

"Kaj? Ali si ponorel? Beračico da bi pripeljal za gospodinjjo na eno največjih domačij na Pohorju? Pa ni hudič, da si se zagledal prav v tisto dekletce?"

"Le počasi ,oče, počasi! Kakor sva si ogledala preje Marijanico, ki ste mi jo izbrali vi, pa si ogledjva sedaj še Maričko, ki sem si jo izbral sam. Predvsem ne drži, da je Marička beračica. Niti vas, niti koga drugega nikoli še ni prosila za kos kruha ali kak novčič. Z delom svojih rok pošteno preživlja sebe in še svojo na pol hromo mater. V delo jo prav radi vzamejo povsod, ker je vedno prva, tako pri žetvi, kakor tudi pri senu ali kjerkoli. Kadar je doma, pa šiva in si na ta način pošteno služi svoj kruh. Petična res ni in dote ne bo prinesla k hiši. Toda skrbna gospodinja, kakor je, ter pridna in urna pri delu, si bo svojo doto prav kmalu pošteno zaslužila. Pri vsem tem pa je tudi brhko in pošteno dekle, vse nekaj drugega kakor pa Močnikova Marijanica."

"Osel si, ti pravim, Tine, osel in še kakšen osel! Denar, denar, to je vse in zaradi denarja človek marsikaj izpregleda. Kdor nima denarja, je zame berač, pa četudi ne berači! Nevesta, ki hoče k nam, mora vendar imeti denar, doto, kakor se za tako domačijo spodobi. In bogatejše neveste, kakor je Močnikova Marijanica, res ne najdeš tako lahko. Če bi imel tudi ti še tisto pristno in nepokvarjeno pohorsko kmečko pamet, kakor jo imam jaz, pa bi tudi mislil tako. Ker pa si se šolal v mestu in še sedaj rad tičiš pri knjigah, si se navzel nekaj drugih pogledov na življenje, ki so vse prej kakor pa zdravi za kmečko domačijo. Zato ti pravim, spametuj se, dokler je še čas! Močnikovo Marijanico vzemi, Tine, pa bo na vse strani prav."

"Ne, oče! Res so precej različni najini pogledi na življenje, toda kakor ste vi prepričani, da so vaši pravilni, prav tako sem prepričan tudi jaz o svojih. Pravite, da je na vsak način treba nove gospodinje k hiši. Prav, če jo naj pripeljem jaz, bo to Jelenova Marička."

Vse dotlej je stari Košutnik sedel pri mizi in skušal na lep način pregovoriti svojega sina, da bi se sprijaznil z nevesto, ki mu jo je bil izbral. Pri zadnjih besedah pa se ni mogel več premagati in je jezno siknil:

"Nikoli, ti povem, nikoli! Marička ne sme k naši hiši!"

Tine ga je začudeno pogledal, potem pa mirno odvrnil:

“Prav, oče! Nič se ne razburjajte, ko pa se lahko mirno pomeniva! Če Marička ne sme k hiši, moram pač jaz od hiše. Prevolnikov Naca me že davno nagovarja, da bi mu šel za družabnika. Skupaj sva bila v šoli in se še od tedaj dobro razumeva. Dve žagi ima, na veliko trguje z lesom, sedaj hoče postaviti še tovarno lepenke, pa res ne zmore sam vsega. Z njim pojdem skupaj in si vzamem Maričko, Močnikovo Marijanico pa pripeljite k hiši — vi sam. Vdovec ste, pa ni ovire. Močnik vam jo bo rad dal, samo da se je odkriža, ona pa se tudi ne bo dosti pomišljala, samo da pride pod bogato streho.”

Stari Košutnik se je medtem pomiril in naglo odgovoril:

“Osel si, ti pravim, Tine, velik osel! Sedem križev imam na hrbtu, pa naj bi se ženil sedaj, ko se nisem prej, ko sem bil še mlad? Svet bi rekel, da sem ponorel in prav bi imel. In ti da bi šel z domačije? Ti, edini sin? Ljudje bi se nama smejali in rekli, da se nama je zmešalo obema. Sicer pa res ne vem, zakaj se tako trdovratno upiraš bogati nevesti. Na Pohorju smo pri ženitvi vedno gledali najprej na doto, zato pa so naše ponosne kmetije ostale mogočne in se nikoli niso tresle v svojih temeljih.”

“Ne bo držalo, oče! Kar mladega Robnika pogledajte. Ni mogel najti neveste na Pohorju, nobena mu ni bila dovolj bogata, pa je šel ponjo v dolino. Tam od Ruš nekje jo je pripeljal in res lepo doto priženil. Toda dolinske so drugačne kakor naše pohorske: troje vil imajo in samo ene grablje, dočim imajo naše šest grabelj in samo ene vile. Komaj pet let šele gospodinjji mlada dolinka pri Robniku, pa se kljub njeni res lepi doti domačija že prav pošteno trese v svojih temeljih. Denar ni vse, oče, pri doti pa še celo ne.”

Molčal je Košutnik nekaj časa in očitno težko razmišljal. Vedel je, da s silo pri sinu ne bi nič dosegel. Trda butica je bil, kakor vsi Pohorci in ga tudi šolanje ni prav nič izpremenilo. In s čim večjo silo pritiskaš na take butice, na tem večji odpor naletiš. Pa ne samo to, tudi nekaj drugega še je razmišljal stari Košutnik, globoko razmišljal, kajti čelo se mu je nagubalo, oči pa so srepo strmele nekam v prazno. Končno je zmajal z glavo in dejal:

“Vem, da ne morem govoriti s teboj, kakor bi s katerikoli tvojih bratov, če bi bila še živa. Prekašaš me, v marsičem me prekašaš, čutim to in ti nisem kos. Prav, tudi prav! Ne bom ti vsiljeval nobene neveste več, sam si jo izberi in pripelji k hiši katerikoli in kakršnokoli hočeš, le Jelenove Maričke ne!”

Tine je hotel odgovoriti, toda s kretnjo roke ga je stari zadržal in dejal:

“Dovolj o tem! Nobene besede več! Sicer pa jutri začnemo s košnjo in ne bo časa za ženitvo. Ali si dobil kosce?”

“Mrakovega Tevža sem naprosil. Dobro jo reže naprej in dober kosec mora biti, kdor ga hoče dohajati. Tevž bo sam nabral še drugih, takih, ki ne bodo preveč zaostajali za njim. Pod večer bodo tu.”

“Prav! Na Loki začnemo. Trava je tam najbolj zrela.”

Stari Košutnik se je nekam težko dvignil in počasi odšel iz hiše. Tine pa je obsedel pri mizi in se globoko zamislil.

Jelenova Marička! Kako rad je imel to dekle, menda raje kakor samega sebe. Niti sam ni vedel, kako je to prišlo. Med grabljicami in žanjicami jo je najprej opazil. Všeč mu je bila, ker je vedno grabila ali žela naprej, pri tem pa kaj rada pričela kako veselo pesem, na kar so seveda pritegnile tudi ostale in delo je šlo bolje od rok. Ob koči jo je srečaval včasih, ker je tam mimo vodila bližnjica v Ko-

Sedel je poleg nje...

šutnikov log. Pa se je vedno dalj ustavljal in kramljal z njo. Iz dolgega časa je potem včasih tudi zvečer stopil proti koči, zlasti ob lepih mesečnih nočeh. Marička je često šivala dolgo v noč in pri odprtem oknu je vasoval in ji drugoval Tine. Menila sta se o vsem in ničim, i, no, kakor pač to znajo mladi ljudje.

Več kot leto dni se je vleklo tako, lansko poletje, prav o kresu je bilo, pa sta se končno domenila. Izredno lepa mesečna noč je bila, o spanju ni bilo govora in Tine je po večerji kar tako iz navade zavil proti Jelenovi koči. Marička ni šivala. Na klopici pred hišo je sedela v polni mesečni svetlobi in Tinetu se je zdelo, da še nikoli ni bila tako brhka kakor tedaj. Sedel je poleg nje.

"Kako lepa noč nocoj!" je menila Marička.

"Kakor nalašč za zaljubljenca," je odvrnil Tine in v kresni razposajenosti ovil roko okoli njenega pasu. Potem pa ji je začel šepetati besede ljubezni, večno lepe in neminljive. Sam sebi se je čudil, odkod so mu vrele na usta, ne da bi jih iskal, ne da bi jih izbiral. Toda moralo je končno na dan, kar je že dolgo tičalo v srcu. Marička je položila glavo na njegove prsi in se stisnila k njemu kakor mlada golobica. Ko jo je končno vprašal Tine, če ga ima tudi kaj rada, mu je ovila roke okoli vratu in vzdihnila:

"Tine, moj Tine."

V teh par besedah je bilo zapopadeno vse, o, mnogo, tako mnogo! Vsa neizmerna sreča nedolžne dekliške duše, prekipevajoče v silni slasti prve ljubezni, je bila zapopadena v njih. Dolg poljub je nato zapečatil združitev dveh mladih src — in prav v tistem trenutku je grdo zaskovikala sova v bližnjem gozdu.

"Sova! Smrt napoveduje!" se je prestrašila in vzkliknila Marička.

"Toda ne smrti najini ljubezni!" je živo odvrnil Tine in iznova poljubil svoje dekle.

Tudi poslej se nista shajala več, kakor poprej, ker nista hotela zbuditi pozornosti. Tine je vedel, da oče izlepa ne bo privolil v tako zvezo. Saj mu je bil menda denar edina dobrina na svetu. Toda končno bo le moral popustiti, ker drugega izhoda ne bo. Sedaj pa je Tinetu vrtalo v glavi, zakaj se je oče postavil s tako silo prav proti Marički. Da mu je skušal vriniti Močnikovo Marijanico, je že razumel, ker tam je bil denar. Toda, da mu je končno, nagnan v škripce, dovolil vzeti kate-rokoli, le Jelenove Maričke ne, to mu pa ni

šlo v glavo. Zakaj prav Maričke ne? Kaj je imel proti njej? Kdaj neki ter kako in s čim se mu je vendar tako hudo zamerila? Tako je razmišljal Tine, ko je Tereza pomolila glavo skozi vrata in suhoparno dejala:

"Obed je gotov!"

Tine se je zdrznil in naglo odvrnil:

"Kar na mizo postavi, Tereza, jaz pa bom stopil poklicat očeta."

Vstal je in odšel iz izbe za očetom sam pri sebi mrmajoč:

"Ej, dekle, ne pustim te pa ne in če se vsa Košutnikovina na glavo postavi!"

* * *

Na Pohorju so zapele kose.

Ob košnji je na Pohorju najlepše. Veselo vriskanje koscev že v najbolj zgodnjih jutranjih urah zatleglo odmeva z brega v breg, pozneje pa se orijo vsevprek vesele pesmi poskočnih grabljic, ki grabijo, obračajo ter sušijo seno.

Na Pohorju ni večjih, sklenjenih vasi, kakor doli v ravnini. Nižje doli so, kjer teče reka in je speljana cesta in železnica, toda višje gori ne več. Cerkev, pa morda šola, trgovina, gostilna in nekaj priložnostih koč, to je osrčje vasi, h kateri spadajo tudi vse številne domačije, posejane po okoliških bregovih in vrhovih. Prave, stare pohorske kmetije so velike, obsegajo tudi po več sto oralov ter so vedno lepo zložene in zaokrožene. Tako se Pohorcu ni treba bati, da bi mu kdo zijal čez plot, ker ima sosed do sosedla preklicano daleč. Glavno bogastvo je v lesu, v smrekovih gozdovih, ki pokrivajo največji del Pohorja, vmes pa se kakor bele lise svetlikajo na odprtih jasah posamezne domačije z nekaj polja okoli doma, pisani travniki in sočni pašniki. Polja pohorska domačija navadno ne premore mnogo in često ne pridela doma niti potrebnega živeža. Bolj ugodni so pogoji za živino, ki se prepase na sočnih pašnikih, pomikajoč se spomladi na vedno višje in višje ležeče, jeseni pa na isti način zopet nazaj navzdol. Za čez zimo nudijo razsežni travniki sena dovolj, toda nakositi ga je treba in nasušiti, pa je zato prav ob košnji največ dela.

Poleg mogočnih domačij je najti raztreseno po Pohorju tudi manjše kočice, ki so nastale na čisto svojevrsten način. Posli na kmetijah so namreč navadno bili samski in se hranili iz skupne sklade. Če pa se je kak hlapec ali pa-

stir, ki je bil že dolgo pri hiši, hotel oženiti in ga je gospodar cenil, mu je pač nekje na robu svoje posesti postavil kočo, kamor se je naselil, navrgel še nekaj zemlje okoli kočje in domovanje za mladi par je bilo urejeno. Rod za rodom je odrasčal tam in služil svojemu gospodarju, ki je slejkoprej lastoval kočo in jo le izjemoma kdaj tudi prepisal.

Ej, ni kar tako, takale pohorska domačija in tega se Pohorci tudi zavedajo. Ponosni so nanje, ne drobijo jih, od roda na rod prehajajo ter se tako ohranjajo cele in neokrnjene, bogate in mogočne. Pohorski gospodar tistih časov pač nikoli ne bi razdelil domačije med sinove; eden je dobil celo, drugi pa so morali od hiše in gledati, da se kje drugje spravijo pod streho.

Tako je torej tedaj zopet pričela košnja. Vreme je bilo tiste dni ugodno, za senosečo kakor naročeno. Nebo je bilo jasno kot ribje oko in če je semtertje slučajno priplaval od kod kak oblaček, je hitro zopet izginil za obzorje, kakor da ga je bilo sram kaziti to čisto nebeško modrino. Toplo junijsko sonce je pripekalo od jutra do večera in seno se je sušilo, da je bilo veselje.

Pri Košutniku so že prvi teden pospravili Loko in Fužine, potem pa so nastavili na Rebrci. Že precej više gori na prostrani jasi je bila Rebrca in grd klanec je vodil tja. Tine je nakladal vozove, stari Košutnik pa je vozaril in kar prepregal.

Mrakov Tevž je klepal koso pod košatim gabrom tik ob vrhu klanca, ko je Košutnik zopet privozil mimo dobro naložen voz sena in zavil v klanec.

"Grd klanec tole," je menil Tevž "in hudi-manovo previdno je treba voziti, da ne bo nesreče."

"Precej neroden je res," je odvrnil Košutnik, "pa že gre, samo da zavore dobro drže."

To rekši je še bolj pritegnil zavoro, toda pod vozom je nekaj počilo, zavora je popustila in konji niso mogli zadržati težkega voza, ki je z vso silo zdrvel po klanecu navzdol. Košutnik je tekel poleg voza in vlekel za vajeti, da bi obdržal voz z ravnotežju. Pa mu ni uspelo. Konji so zavili v stran, voz se je prevrnil in pokopal pod seboj gospodarja.

Tevž, ki je videl nesrečo, je zagnal krik in vse je prihitelo reševati ponesrečenca. Odpregli so konje, razkopali seno in končno dvignili Košutnika izpod voza. Nobene rane ni bilo vi-

deti na njem, toda brez zavesti je bil in le komaj čutno je še dihal. Da ga je ročica pri-tisnila, je menil Tevž. Odnegli so ga domov in položili na posteljo, Tine pa je zapregel zapravljivček, kar je najbolj hitro mogel in skočil v trg po zdravnika. K sreči ga je našel doma, pa sta bila kar hitro zopet nazaj. Zdravnik je skrbno preiskal bolnika, zmajal z glavo in izjavil, da ni nobenega upanja. Prsni koš da je zdrobljen in važni notranji organi raztrgani, je dejal. Zavedel da se bo še, je menil, toda prihodnjega dne da ne bo preživel. Z raznimi vbrizgi ga je res kmalu spravil k zavesti. Košutnik je odprl oči, pogledal začudeno okrog sebe, pa jih zopet zaprl. Zdravnik je še naročil Tinetu, kako ravnati z bolnikom, potem pa ga je hlapec odpeljal nazaj v trg.

Medtem je Košutnik zopet odprl oči in se nemo zastrmel nekam pod strop. Skušal je tudi dvigniti roko, pa ni mogel.

"Kar lepo pri miru bodite," ga je tolažila stara gospodinja Tereza in mu položila nov obkladek na čelo, "čez nekaj dni bo že zopet bolje!"

"Že dobro, Tereza!" je komaj slišno dahnil Košutnik: "Tineta pokliči, pa hitro!"

Tine je prihitel in se sklonil nad očeta...

Tine je prihitel in se sklonil nad očeta:

"Kako je, oče? Ali vas hudo boli?"

Košutnik ni odgovoril. Nekaj časa je srepo strmel v strop, potem pa vprašal:

"Ali sva sama?"

Tine je zaprl samo na rahlo priprta vrata in odvrnil:

"Sama, oče! Tudi vrata sem zaprl."

Košutnik je nabral sape, potem pa počasi začel:

"Tine, z menoj je konec. Vem to in čutim to. Ne samo dnevi, tudi ure so mi že štete. V spodnjem predalu v omari imaš vse potrebne papirje in drugo, saj veš kje, ker nikoli nisem nič skrival pred teboj. Pa dobro gospodari na Košutnikovini!"

Prenehal je, da si je zopet nabral moči, potem pa nadaljeval:

"Jelenova Marička ti je všeč, vem to. Toda ne smeš je ženiti, Tine! Katerokoli drugo hočeš, le Maričke ne!"

Zopet je prenehal in srepo strmel v strop. Tinetu je bilo težko, ker je vedel, da te zadnje očetove želje ne bo mogel izpolniti. Pa se je odločil in naglo vprašal:

"Kaj pa imate prav proti Jelenovi Marički, oče?"

Košutnik ni odgovoril. Nekaj ga je začelo dušiti v grlu, s težavo je iskal sape in ves utrujen zopet zaprl oči.

Tine mu je zamenjal obkladke na čelu in prsih, se sklonil nadenj in vprašal:

"Ali naj pošljem po župnika, oče?"

Košutnik je zopet odprl oči, jih uprl v Tineta in s komaj slišnim glasom dejal:

"Najprej se moram izpovedati tebi."

Tine ga je začudeno pogledal. Ali se mu že blede?

Košutnik si je medtem nabral novih moči. Uprl je svoje oči v Tineta in nekaj novega je bilo v tem pogledu. Potem pa je z močnejšim glasom dejal:

"Tine, sin moj, Jelenove Maričke ne moreš ženiti, ker je — tvoja sestra!"

Tine se je opotekel. Vsa kri mu je izginila iz obraza, bled kakor zid se je sesedel na stol in uprl vse zaprepadene oči v očeta. Srečala sta se s pogledi. Iskreno sočutje je bilo v očetovem, nerazumevanje in obup v sinovem.

Stari Košutnik je zopet zaprl oči, odpočil se nekoliko, potem pa povzel:

"Mladostni greh, sin moj! Mlad sem še bil tedaj, Sirkikova Tona, ki mi je gospodinjala, pa je bila brhko dekle, da malo takih, četudi že ne več tako mlada. Vi so noreli za njo, pa je premagalo tudi mene. Dolgo se me je ote-

pala, končno pa le podlegla mojemu nasilju. Ko mi je potem razodela, da je zanosila, sem mislil le na to, kako bi prikril sramoto. Če bi bil tvojega kova, bi jo bil poročil in vse bi bilo v redu. Pa nisem bil. Tisti nesrečni, starokopitni pohorski napuh! Košutnik da bi poročil dekle? Nikoli! Že to, da se je spečal z dekle, bi bila sramota, pa sem se hotel na vsak način izogniti tudi tej."

Zopet je zaprl oči, se odpočil nekoliko, potem pa nadaljeval:

"Jelen je bil tedaj za prvega hlapca pri nas. Ni bil napačen človek, le nepoboljšljiv pijanec je bil, kakor malo takih in kadar je začel popivati, ni znal nehati. Tudi on je lazil za Tono, pa ga ni hotela, zoper njemu sem jo hotel sedaj obesiti. V začetku ni hotela niti slišati o tem, pa sem jo s pretnjami, obljubami in grožnjami končno le pripravil do tega, da ga je vzela. Tisti dan po Vernih dušah je bila poroka. Čeprav je bila Tona že v četrtem mesecu nosečnosti, ni bilo nič opaziti na njej. Jelen je bil ves srečen, Tona do skrajnosti nesrečna. Še iz cerkve bi bila pobegnila, če bi ne bil stal za njo in jo držal za komolec!"

Zakon k sreči ni trajal dolgo. Silen mraz je pritisnil po Božiču tisto zimo. Jelen je bil na Svečnico v trgu, se ga po svoji navadi pošteno nasekal, domov grede pa obležal v jarku in zmrznil. Tako je bila Tona že vdova, ko se ji je h koncu marca rodila hčerka, ki jo je krstila za Maričko. Vsi so vedeli, da je Jelen že davno pred poroko lazil za Tono in so ga zato vsi brez nadaljnega tudi smatrali za Maričkinega očeta. Tako ni nobena sramota prišla nadme in zadovoljen sem bil. Grdo sem ravnal, vem to in v tolažbo mi je le, da sem na skrivaj vedno poskrbel za Tono in njeno hčerko, da nista trpeli pomanjkanja, četudi sem veljal za skopuha. Tako se je Marička lahko celo nekaj šolala v mestu ter se priučila tudi šivanju in kuhanju."

Košutnik je utihnil in zaprl oči. Govorjenje ga je očitvidno utrudilo in dolgo je potreboval, da si je opomogel. Ko je zopet odprl oči, ga je Tine pogledal in očitaajoče dejal:

"Oče, oh oče, zakaj pa mi vendar niste povedali tega takoj, ko ste videli, kaj se plete med menoj in Maričko?"

Težko je zasopel stari Košutnik in počasi odvrnil:

"Lahko se je izpovedati, ko si enkrat na

robu groba, toda dokler si čil in krepak? Pa še sinu svojemu?"

Tine je razumel. Ves obupan je sedel na stolu in kar ni mogel zapopasti strašne nesreče, ki ga je zadela. Kakšno pravico ima, očitati kaj očetu? Nobene, prav nobene! Očetov mladostni greh je bil to, za katerega morata sedaj delati pokoro on in pa Marička. Marička! Ubogo dekle! Strlo jo bo!

Tedaj pa se je spomnil Tine na zategli krik sove v tisti bajno lepi mesečni noči. Smrt da napoveduje, smrt, je rekla Marička in se prestrašila, pa jo je potolažil, češ da sovnik ne pomeni smrtni njuni ljubezni. Pa je pomenil in še kako!

Stari Košutnik se ni več oglasil. Toliko govorjenja ga je utrudilo in precej časa bo potreboval, da bo prišel zopet k sebi.

Tine je stopil v vežo, poslal Terezo k bolniku in ji naročil, da mu menja vsake pol ure obkladke na glavi in prsih, hlapca pa naj pošlje po župnika. Potem pa je odšel iz hiše, sedel na klopico pod oknom in glava mu je klonila globoko na prsi. Očetova izpoved ga je tako prizadela, da niti ni mogel doumeti vsega. Ali je to sploh mogoče? Marička, njegovo toliko ljubljeno dekle — njegova sestra! O Bog, o Bog, kaj sem vendar zagrešil, da me tako silno tepeš? Zakaj nalagaš sinu pokoro za očetov greh? Misli so se podile po Tinetovi glavi, kakor oblaki po nebu ob hudi uri in nikakor si jih ni mogel prav urediti. Naenkrat pa je planil pokonci. Kaj pa, če ni res, kar mu je povedal oče? Če si je vse skupaj izmislil samo zato, da mu odtuji Maričko? Toda ne! Človek na robu groba navadno ne laže več in če kdaj, prav tedaj govori resnico!

Tine sam ni vedel, kako dolgo je presedel tako. Za župnika, ki je bil prišel medtem in previdel bolnika ter zopet odšel, se še zmenil ni, četudi sta si bila prijatelja; Tereza je opravila z njim. Svitati se je že začelo skoro, ko se je pojavila Tereza na pragu in z zamolklim glasom rekla:

"Umira!"

Tine je skočil pokonci in pohitel k očetu. Stari Košutnik je mirno ležal in težko hropel. Ko je za trenutek odprl oči in zagledal sina, sklonjenega nad njim, je zbral poslednje svoje moči in komaj slišno zašepetal:

"Odpusti!"

Tine je zdrknil na kolena ob očetovi postelji, od silne bolečine zaril glavo v odejo, pa

jo zopet dvignil in potok solz mu je vdrl na oči, ko je s povzdignjenim glasom zaklical:

"Odpuščam vam, oče, vse vam odpuščam, kakor naj vam tudi Bog odpusti!"

Blažen smehljal je preletel preko bolnikovega obraza, odprl je usta, kakor bi hotel še nekaj reči, pa ni mogel več. Dušiti ga je začelo, široko odprte oči je začel nekam čudno obračati, smrtni boj je začel. Tereza je prižgala svečo in začela moliti molitve za umirajoče.

Ko so se oglasili prvi petelini, je zapel tudi mrtvaški zvon in oznanjal, da starega Košutnika ni več med živimi.

* * *

Po očetovem pogrebu je Tine brez cilja taval okrog. Za nobeno delo ni bil. Nekaj je premišljal in razmišljal, pa sam ni prav vedel kaj. Nekega dne je zopet stopil k Jelenovi koči. Ni še bil tam, odkar je pokopal očeta.

Marička je sedela pri šivalnem stroju in šivala, ko je vstopil. Pogledala ga je in se prestrašila, tako slabo je izgledal.

"Za božjo voljo, Tine, kaj pa ti vendar je? Ali te je očetova smrt tako hudo prizadela?"

Tine ni takoj odgovoril. Sedel je na bližnji stol in dolgo nemo gledal Maričko. Potem pa je dejal:

"Hudo je Marička! Kako pa tvoja mati?"

"Naglo slabi zadnje čase. Bojim se, da ne bo več dolgo. Kar zaspala bo nekega dne."

"Kje pa je?"

"V sosednji izbi na svojem stolu pri oknu sedi, kakor navadno."

"Ali bi lahko govoril z njo?"

"Seveda, zakaj pa ne!"

Stopila je v sosebno izbo, pa se kmalu vrnila in ga poklicala:

"Kar pridi! Čaka te!"

Tine je stopil tja. Pri oknu, ki je gledalo proti Rebrci, je na svojem stolu sedela Jelenova mati in ga nemo gledala. Sedel ji je nasproti, kakor mu je Marička pripravila stol, potem pa počasi začel:

"Kako je, mati? Bolje?"

"Eh, Tine, bolje bo na drugem svetu, na tem že ne več. — Očeta si pokopal. Nesreča pač nikdar ne počiva. Pa se je še zavedel, predno je umrl?"

"Zdravnik ga je spravil k zavesti in je bil potem pri sebi ves čas, dokler ni umrl."

Jelenova mati je nekaj premišljevala, potem pa vprašala:

"Ali ti je kaj posebnega povedal pred svojo smrtjo? Moral bi že bil storiti to!"

"Oče se mi je izpovedal še prej kot župniku. Zato sem tu, mati. Rad bi še iz vaših ust slišal, če je to res?"

"Res! Tako res, kakor je Bog v nebesih! Marička je tvoja sestra."

Krik groze in obupa iz sosedne izbe ju je prekinil. Tine je planil tja in našel Maričko brez zavesti ležati na tleh. Dvignil jo je in položil na posteljo. Potem je prinesel vode in jo skušal zopet spraviti k zavesti. Po daljšem prizadevanju se mu je tudi posrečilo. Odprla je oči, pogledala zmedeno okrog sebe, pa jih zopet zaprla. Tine jo je sočutno gledal. Smilila se mu je, kakor še nikoli nobena reč na svetu ne tako. Med obema izbama ni bilo vrat, le suknena zavesa ju je ločila, pa je tako Marička lahko slišala ves razgovor in izvedela vse. Dekle je medtem zopet odprlo oči, pogledalo ga z dolgim pogledom, v katerem je bila izražena vsa njena silna ljubezen in ves njen brezmejen obup.

"Tine — brat!"

Samo to je zašepetala komaj slišno, potem pa si je pokrila obraz z rokami, krčevit jok je pričel stresati njeno mlado telo, grenke solze pa so v potokih namakale snežno belo blazino.

Tine ni mogel več. Tiho je zopet odšel, ne da bi komu voščil zbogom.

Prihodnjo nedeljo je Tine zapregel zapravljivček in se odpeljal k stricu v Tlake. Očetov brat se je bil priženil tja k Tovšaku, na čisto lepo kmetijo, ki se pa seveda niti od daleč ni mogla meriti s Košutnikovo. Mlajši je bil kakor oče, pa je že tudi imel štiri odrasle sinove, prave korenjake, zrele za ženitev. Starejšemu, Cenču, je namenil domačijo, ostali trije, Tone, Naca in Vanč, pa so se že pridno razgledavali, kje bi se dalo najbolje priti pod varno streho. Dobiti namreč nevesto, ki bi imela svojo domačijo, tudi na Pohorju ni tako lahko.

Stric ga je veselo sprejel in se pošalil z njim, češ, če prihaja že vabiti v svate, ko so se šele komaj dobro vrnili od pogrebščine. Tinetu pa ni bilo do šale in je zato kar planil z barvo na dan:

"Štiri sinove imate, stric, pa prav gotovo ne rabite vseh doma?"

"Ho, ho, pri nas ni, kakor pri Košutniku! Še dva nimata kaj dela, ostala dva pa ti prav rad

posodim, kadar hočeš in za kakor dolgo hočeš. Pa še izbereš si ju lahko!"

"Samo enega rabim, stric, toda tega za vedno. Prepustil bi mu namreč Košutnikovino. Toneta bi najraje, ker mu je ime, kakor pokojnemu očetu. Jaz namreč ne ostanem na Pohorju. Po svetu grem in se ne vrnem več."

Tovšak je gledal, gledal in očitvidno ni mogel razumeti, kar mu je govoril Tine.

"Ali si že čisto ponorel, ali pa šele boš? Pojdi po svetu, če te že vleče, potem pa se vrni, ko se naveličaš potepanja. Naš Tone pa ti medtem lahko gospodari. Tako je pametno in prav. Ti, osel, pa praviš, da se ne boš vrnil in da bi domačijo sploh prepustil Tonetu. Kako si vendar to predstavljaš? Ponorel si, Tine, saj pravim, ponorel ali pa je vse skupaj le bedasta šala?"

"Čisto resno mislim, stric, in rad bi uredil to čimprej. Lahko mi verjamete, da sem dobro premislil vse in na vse strani, predno sem se odločil k temu. Toneta bi kar vzel s seboj, če mu je prav, prihodnje dni pa bi potem stopila k notarju v mesto in uredila vse potrebno še pred zapuščinsko razpravo, da bo manj stroškov. Tone bo prevzel Košutnikovo, kakor je, ničesar si ne bom izgovoril."

Stric je še vedno majal z glavo, potem pa dejal:

"Pa se zavedaš, čemu se odrekaš? In kar tako za Bog plačaj? Pazi, da se ne boš kesal!"

"Želo dobro sem premislil, predno sem se odločil. Kmetija ni zame in jaz ne zanjo. Saj bi bil že preje odšel, pa nisem zaradi očeta. Sedaj pa ni nobenega zadržka več in čemu torej odlašati? Moram pa vse urediti, ker se vrniti ne nameravam nikoli več. Prepričan sem namreč, da se bom že nekje tam zunaj v svetu zasil-dral."

Stric je še vedno majal z glavo, končno pa skomignil z rameni, stopil k vratom in zaklical v vežo:

"Tone!"

Tone je prišel in s Tinetom sta mu razložila, za kaj gre. Tudi Tone najpreje ni mogel razumeti, toda ko je videl, da Tine misli resno in da se mu še celo mudi, si je potisnil klobuk na levo uho, kakor je imel navado storiti pred važno odločitvijo in prepričevalno dejal:

"No, da bom tako loterijo zadel, se mi pa res še nikoli ni sanjalo."

Po obedu sta se odpeljala na Košutnikovino.

Tovšak je še dolgo stal na pragu in gledal za njima, sam pri sebi mrmraje: ponorel je,

čisto je ponorel! Mesto in šola res docela izpridita naše ljudi! Potem pa je skomignil z rameni in zagodrnjal: naš Tone je pa sedaj dobro preskrbljen.

* * *

Tine se je poslavljaj. Vse je uredil in na domačiji je že gospodaril Tone.

Proti večeru zadnjega dne pred svojim odhodom je stopil še enkrat k Jelenovi koči. Ni še bil tam, odkar mu je Jelenova mati potrdila vso bridko resničnost očetove izpovedi.

Vse je bilo tiho, ko je vstopil. Marička ni šivala. Pri oknu je sedela in srepo strmela v gozd, ki se je šopiril komaj dober streljaj daleč od koč. Sama vase je bila zatopljena in roke so ji nemočno ležale v naročju. Počasi se je okrenila in Tineta je kar zazebló pri srcu. Ubogo dekle! Njena, prej tako rožnata ter lepo okrogla in vedno nasmejana lica so bila sedaj upadla in bleđa, tako silno bleđa. Njene lepe in kakor nebesni svod modre oči pa so bile rdeče in natekle od neprestanega joka. Celo njeni plavi lasje so izgubili svoj nekdanji sijaj. Njen pogled je bil moten. Vsa neizmer-na bol nedolžne, mlade in za njeno najdražje prevarjene dekliske duše se je zrcalila v njem.

Nežno ji je položil roko na ramo in zašepetal:

"Marička, grem!"

Ni se začudila.

"Kako srečen si, da lahko greš, Tine! O, kako rada bi šla tudi jaz, šla nekam daleč, daleč od tod, pa četudi na konec sveta, toda ne morem, ne morem zaradi matere."

Tine je iskal besed tolažbe za njeno raztepeno dušo, pa jih ni našel. Zopet ji je položil roko na ramo in zašepetal:

"Odpusti mi, Marička!"

Odkimala je z glavo, ga milo pogledala s svojim bolesti polnim pogledom in odvrnila:

"Nimam ti kaj odpuščati, Tine! Le predobro se zavedam, kako poštene namene si imel z menoj. Greh ni najin, Tine, greh je očetov, najina je samo pokora. O Bog, ki si v nebesih, kaj sem vendar zagrešila, da me tako strašno tepeš?"

Tine ni mogel več gledati tega silnega trpljenja. Nekaj ga je začelo dušiti v grlu, pa je zbral vse svoje moči in se premagal, kar je najbolj mogel ter s še kolikor toliko mirnim glasom dejal:

"Z Bogom — sestra!"

Okrenil se je, da bi odšel, pa se zopet premislil. Nazaj je stopil k ljubljenu dekletu,

se sklonil nad njo in ji pritisnil dolg poljub na čelo, potem pa s krepkejšim glasom ponovil:

"Z Bogom sestra!"

"Bog s teboj — brat!"

Tine se je opotekel skozi vrata, Marička pa se je naslonila na okno, krčevit jok je pričel zopet stresati njeno mlado telo, toda solza ni bilo več, saj jih je že davno vse izjokala.

Tine ni krenil proti domu, ni mogel. Po stezi navzgor proti vrhu Rebrce je zavil, odkoder je bil lep razgled daleč naokoli. Prav na vrhu pod debelim hrastom se je ustavil. Dan se je nagibal k zatonu in v zadnjih žarkih večernega sonca se je kopala njegova domačija in vse to zeleno Pohorje. Kos je požvižgaval v smrečju tam ob robu gozda, jata jerebov je zaropotala semterje in se prepeljala z enega brega na drugega, v grmovju tam doli ob potoku pa so že slavci nastavili svojo večno lepo pesem. Lahen vetrič je pihljaj in temni gozdovi so tajinstveno šumeli, kakor bi si imeli bogve kaj povedati. Sem in tja je še zamukala živina na paši in zategli kriki pastirjev so se oglašali, ko so jo zaganjali v staje. Ej, prav ob sončnem zahodu je na Pohorju lepo, tako silno lepo!

Tine je s pogledom še enkrat objel vso to krasoto. Kako lepo si je bil vendar zamislil svoje življenje tod! Kako je vendar ljubil vsa ta skrbno obdelana polja, pisane travnike, sočne pašnike in temne gozdove! Saj ni govoril resnice, ko je trdil stricu Tovšaku, da kmetija ni zanj in on ne za kmetijo. Sedaj res ni več, toda prej, ej prej! S pokojnim očetom se v gospodarstvu nista preveč razumela. Tine bi bil rad preuredil eno in drugo, oče pa ni dal, ker je bil starokopiten do skrajnosti in mu je bilo škoda vsakega beliča. Kolikokrat mu je omenil Tine, da bi preložili tisti nerodni klanec na Rebrco in speljali zložnejšo pot okoli hriba. Pa si ni dal dopovedati, škoda je bilo denarja, škoda zemlje. Sedaj mu je pa prav ti isti klanec postal usoden! Na oni strani Rebrce je hudournik grmel v dolino, ki mu tudi ob največji suši ni zmanjkalo vode. Več kot trideset metrov padca bi dobil tam, žago bi postavil, da bi sam rezal svoj les in še pošteno luč bi si napeljal v hišo in staje. Oče je poslušal, ko mu je razlagal svoje zamisli, potem pa zamahnil z roko, češ, počakaj, da sam poprimeš vajeti, zame pa take novotarije niso.

Tine si je šel z roko preko čela, kakor da bi hotel odpoditi težke misli, potem pa je na ši-

roko zamahnil z njo, kakor v slovo. Zbogom ve, lepe mladostne sanje, zbogom moja draga rodna gruda, zbogom ti, zeleno Pohorje, oj zbogom, zbogom za vedno! Srečnejšim ljudem je namenjeno vse to, zame pa ni več sreče, zame je le še pokora!

Prihodnje jutro ga je že na vse zgodaj potegnil Tone z zapravljiščkom v mesto na kolodvor. Potem pa je odpotoval, odpotoval daleč tja preko neskončnega morja, da v razgibanosti novega sveta poskusi pozabiti, pozabiti na vse, kar je bilo in ni moglo biti, kakor je to zaupal župniku, ko se je poslovil od njega. Ali mu bo uspelo? Kdo ve! Sam je resno dvomil o tem. Vse mostove je podrl za seboj in odšel, odšel tiho kakor tujec s svoje domačije in nihče nikoli več ni slišal o njem.

Res, ne vedno revščina ter potreba ali pohlep po denarju in želja za boljšim zaslužkom, tudi kaj drugega včasih je gnalo naše ljudi nekdaž preko velike luže — in jih menda še dandanes.

* * *

Že prvo pomlad po Tinetovem odhodu je preminula tudi Jelenova mati. Mirno je zaspala po obedu nekega popoldneva, kakor navadno, pa se ni več prebudila.

Marička je po materini smrti odšla v samostan, k misijonarkam. Pa ni dolgo zdržala. Že po nekaj letih je pustila svoje mlado življenje med gobavci, tam daleč, na Kitajskem nekje, kakor je dobil obvestilo domači župnik.

* * *

Tudi Košutnikova domačija ni obstala. Tone je bil sicer dober gospodar, toda preveč starega Košutnikovega kova je bil in denar mu je bil vse. Zato ni čudno, da si je izbral prav Močnikovo Marijanico, ko je iskal gospodinje. Tako se je le izpolnila želja pokojnega Košutnika, da je Marijanica prišla na Košutnikovino. Pravijo, da hudič staro babo pošlje, kamor sam ne more, toda verjetno včasih tudi mlado. Saj Tone si je z Marijanico nakopal pravega vruga na vrat. Pa so ga svarili pred nečimurnico, vendar ni nič zaleгло. Bogata dota ga je čisto premotila. Še njegov oče, stari Tovšak mu je odgovarjal tako ženitev, pa tudi ni nič opravil. Tako je Močnik končno le ujel kalina na svoje limanice.

Potem pa se je zgodilo, kakor je Tine napovedal.

Če je bila Marijanica razsipna že prej, je postala še mnogo razsিপnejša sedaj, ko je bila na svojem, kakor je trdila. Vsak teden se je pe-

ljala v mesto in ostajala tam tudi čez noč. Ob nedeljah pa je prirejela cela veseljačenja doma, na katera je vabila svoje prijatelje ter znanke od blizu in daleč. Teh pa je bilo kakor listja in trave! Ob takih prilikah se je potem cvrlo in peklo, bolj kakor ob svatbi, pa tudi pijače je navozila iz mesta.

Tone je skušal najprej izlepa zaježiti njeno razsипnost, pa mu ni uspelo. Potem je poskusil izgrda, pa je še slabše naletal. Da zapravlja svoje, mu je dejala in da si ni vzela bogatega pohorskega butca zato, da bi mu bila za deklo, temveč zato, da bi se dobro imela in uživala, dokler je še mlada. Pa se je končno le pošteno razjezil Tone, češ, te bom že naučil pohorskih molitvic! In jo je prav pošteno premlatil, da se je kar kadilo. Tudi ni zaleгло! Dva dni je ostala v postelji, nato pa odšla z doma. Šele čez tri tedne se je zopet vrnila, za njo pa so začeli deževati v hišo njeni neplačani računi, da so ubogemu Tonetu številke kar plesale pred očmi.

Pri vsej svoji pridnosti Tone niti od daleč ni mogel prigrisposodariti toliko, kolikor je Marijanica potrošila. Vedno novi upniki so se oglašali, saj bogati Košutnikovci je pač vsak rad dal na vero. Dota je kmalu pošla in treba je bilo načeti domačijo. Pbl jo je itak moral prepisati na njo, ko jo je ženil, zaradi dote.

Najprej so prišli na vrsto gozdovi in Prevlnikov Naca je tiste čase svoje žage in tvornico lepenke, ki jo je bil medtem tudi že postavil, zalagal predvsem iz Košutnikovih gozdov. Potem pa so lačni sosede začeli trgati kos za kosom od nekdaž tako mogočne domačije.

Tone je videl, da je polom neizogiben. Pa si je potisnil klobuk na levo uho, kakor je imel navado storiti pred važno odločitvijo in zaklel:

“Hudič prleški, če ti zapravljaš, bom pa še jaz, da bo prej konec!”

Poslej se tudi Tone ni več brigal za gospodnavado storiti pred važno odločitvijo in zakor pa trezen.

Tako je šlo hitro navzdol. Sicer pa že ni več mnogo ostalo in revne ostanke nekdaž ponosne kmetije je kupil na dražbi loški Tovšak, Tonetov oče, da bo vsaj ime ostalo pri hiši, je dejal in da bo v miru prevžitkoval tam, kjer se je tudi rodil; svojo domačijo v Lokah je namreč medtem že bil prepustil sinu Cenču.

Mlada Košutnikova dražbe nista dočakala.

Marijanica je hitro še poprodala, kar se je največ dalo in se potepla nekam v mesto. Toneta pa so tisto jutro potem, ko je bila razpisana dražba, našli obešenega na skednju.

Da vsaj zaroda ni bilo, je dobro, je menil Seliskar, ko so tisto nedeljo po dražbi po jutranjem opraviilu kakor navadno možakarji postali pred cerkvijo in premlevali Košutnikovo polomijo. Hudomušni Mrakov Tevž pa je pomembno pomežiknil z levim očesom, se pomilovalno nasmehnil in polglasno zapel tisto svojo

priljubljeno: po uglajenih stezicah pa rožice ne cveto. Razumevaje so možakarji resno prikimali in se počasi razšli.

* * *

Čudna so včasih pota Božje previdnosti! Dvoje strtih src, dvoje uničenih, upa polnih mladih življenj in razpadla, nekdanj mogočna kmetija, vse to je bila težka pokora za mladostni greh starega Košutnika — ali pa žrtev grešnega napuha ter pretiranega in nesmiselnega ponosa.

IVAN KOROŠEC

ŠEL SEM PISMA ISKAT

Tam doli pod klancem, v duplu tistega starega kostanja, sem jih našel. Eno vrh drugega so bila nametana; tako, kot so prihajala; zadnje je bilo na vrhu in prvo je bilo čisto na dnu. Vsa so iz one pomladi, zato je obledeli rumenkasti papir tako preperel in čas je razjedel črke, da sem nekatere besede komaj razbral.

To so tista obljubljena sporočila, ki naj bi dospela po onih dogodkih. Tako smo se domeniili, ko so nas prodali in smo slutili dneve, ki so sledili. Pa nobeno, prav noberto ni prišlo, čeprav so bila vsa napisana, in čakal sem jih.

Potem, čez leto obsorej, sem jih šel ponovno iskat in to pot sem jih našel. Vsa, prav vsa, so dospela. Previdno sem jih odnesel in položil na polico, kakor težak spomin. Nobenega nisem odprl, kajti vsa so nosila krvavi pečat. Slutil sem, da je vsebina vseh podobna, saj so vsa bila pisana s krvjo in vkleknjenimi rokami.

Potem, čez dolgo šele, sem jih odgrnil. Počasi. Enega za drugim; tako kot so prihajala in bral:

Najprej Filipovo in Gustelnovo. Velike in težke črke, kakor, da bi mi naročala, naj se ustavim pri vsaki, ki bi mogla biti postaja njunega križevega pota.

„...Veš, tam na Lescah pri Bledu, kjer smo se ločili, tam je bil začetek tistega, česar nas je bilo strah vse od trenutka, ko smo bili ranjeni.

Pridrveli so divje; s kriki in kletvijo naskočili naš bolniški transport. Pa to nič ne del! Bili so sovražni vojaki in drugače pač biti ni moglo. Toda, tisto pričakovanje začetka konca — ko bi ti vedel!

V dušo so se zarezali njihovi kriki in tisti pogledi ob srečanju; ko bi ti vedel — —! In bili smo sami — z ranami prikovani v živinske vagone — — —

Veš, takrat bi prav za prav morali umreti, pa nas niso pustili. Zunaj je bila pomlad in življenje in tam zadaj, v bele kristale odeti vrhovi; na njih so bila pripeta hrepenenja ranjenih vojakov. Oni pa so se trgali za našo opremo in po nas so hodili. Pa saj to nič ne de, veš — saj — — saj nismo mnogo čutili. To smo prestali že v pričakovanju.

Ko pa je vlak potegnil nazaj, so ugasnila tudi hrepenenja na tistih belih vrhovih. Tudi pomladi in življenja ni bilo več zunaj. Vse je bilo kakor zavito v težak svinec trpke bolečine in vzdihov, ki so se zapletali v klopotanje koles.

In stražar na vratih je bil priča pohojene pravice.

To je bil začetek, potem pa so sledile postaje dolge in težke, ker je bil pač čas v dejanju težak. Saj bi ne bile vredne omembe, če bi ne srečali na njih polnost življenja.

Ko so nas zmetali pod tisto ostrežje (neka-teri so se privlekli sami, skozi prah in udarce), kjer smo čakali kakor nagnusni odpadki odvoza, so mimo prišle sužnje — za hlapčevsko delo mobilizirana dekleta. Njihovi trudni pogledi so se ustavili na nas. Kakor materina roka so topla božale tiste oči. Še večkrat so se ustavile — sužnje — ob tem smetišču in nam prinašale kruha in vode, zavite v tisto mehko, vse dotlej, dokler nas niso odvedli one noči.

Veš, tam, na tistem smetišču smo videli sre-

čo. Med zarjavele pločevinaste stene je bila razpeta ljubezen. Tam — tam je bilo lepo — — —

Kakor pred skrivnostjo, z velikimi težkimi črkami, sem obstal in nisem razumel.

Odgrnil sem drugo pisanje na zamazanem obledelim papirju.

Bilo je Tonetovo pismo, s širokimi, raztegnjenimi črkami, pisano v naglici.

„...Saj bi ne pisal, veš, preveč je bilo dogodkov za oni kratki čas, pa bi jih papir morda prav ne razvrstil, vendar, ker sem obljubil, prihajam.

Za tretjo skupino, za C, so me določili tam v Teharjih in mi dejali, da nimam pravice do življenja. Pa sem se pomešal med B, drugo skupino. Ne vem prav, zakaj sem to storil. Hotel sem menda ujeti življenje zaradi mame in sestre v nasprotni baraki — zaradi dekleta, ki me je čakalo doma — zaradi — ne vem, znašel sem se med tistimi, ki so jim dali pravico živeti. Toliko pričakovanja je bilo v tem občutku. Le strah me je bilo nekaj kakor očitka vdratih oči obsojenih z dvorišča.

Se spomniš tistih toplih večerov z veliko krpo zvezdnatega neba med onimi boršti, s pesmijo murnov in z vonjem resja in stelje, ki je cvetela nekje pod vrhom. V tistih nočeh sem se zagrizel v življenje, bolj kakor takrat v kočevskih ječah — ne vem zakaj. Prepričan sem bil, da bi v tisti pomladi ne mogel umreti.

In takrat, tisti večer, ko so šestič nakladali kamione, sem videl, da so se odprla vsa vrata barak in vse bodeče pregrade v oni veliki areni, pa nihče od prodanih ni šel proti izhodu, kakor, da so priklenjeni na tisti božeči gramoz. Le z velikimi vdrtimi očmi so pili prostost in v žejnih odprtih ustah je bilo pričakovanje.

Zganil sem se, da bi se oprostil verige, pa so padle name kalne oči izdajalca: „Tudi ta je, ki bi moral s kamioni!“

Ti ne veš, kako mi je bilo takrat, ko se je zver zbudila v meni in sem preklel izdajalca, ki me je ubil moji materi in sestri, ki me je iztrgal dekletu!

Sledilo je tisto, kar bi moralo slediti že prej — ne vse tisto, kajti, kar se je zgodilo, ne bo bral nikoli nihče in je prav tako.

Potem, ko so me sneli z železnih kljuk in me pahnili v kot tistega bunkerja, nisem več čutil ničesar in tudi za življenje se nisem več grabil. Tako ozko je bilo tam, da je bilo komaj prostora za drobno zvezdo, ki je mežikala skozi zamreženo lino.

Od nekje se je utrgalo, kakor odmev skelečega spomina:

“Gor čez izaro, gor čez gmajnico...”

To je bil moj zadnji večer.”

Ko sem strmel v obledeli umazani papir s trdimi, širokimi črkami, sem spoznal na njem sledove krvi — —

In zadnje, ki sem ga odgrnil, je bilo bratovo; iz noteza iztrgan kariran list.

Ovalne, poševne črke, kot vedno, le topot večji presledki med besedami, kot da se je ustavil pri vsaki posebej.

“Šestkrat sem padel v sovražno zasedo, prebrodil Voglajno in Savinjo vse od one noči, ko smo udarili preko bodeče žice tam nad Celjem, pa do Save, ki se je deroča in široka vila pred mano. Tam zadaj, na desni, je bila Ljubljana in pred njo naš dom. Do tja bi rad potegnil življenje; še domov bi rad, naprej nisem mislil.

Če bi ne videl doma, bi morda bilo laže; vlegel bi se nekje na potu, med jagode in resje—. Dom onstran Save, pa me je spet zbudil v življenje, da sem se pognal z novim hrenpenjem.

Pri kmetu pod goro sem prosil kruha, pa se mi je zlobno zarežal, da me je streslo do mozga. Umazani otroci so se stisnili v kot in se drug za drugim prihuljeno splazili iz izbe. Obrnil sem se, in ko sem se pred hišo ozrl, sem videl na oknih steklene oči, ki so zijale za mano. Na ovinku sem zavil pod gozd, da bi poiskal jagod in si odpočil otekale razprskane noge, pa so od hiše s psi udarili za mano — ko bi ti vedel — — Na robu so me dohiteli in planili name — — —

Nekje za hribi je utonilo sonce in naš dom za Savo.

Potem se je ponovilo vse tisto, skozi kar smo šli od Pliberka do borštov nad Celjem. Ne vem, zakaj me niso pustili psov — —

V šentviških zaporih pa sem spet našel prijatelje. In sosed me je določil za transport obsojenih — —

Pred menoj leže pisma, preperela v času, kakor obledeli spomini.

Velike črke so razmetane, kakor ranjenci na Lescah, kakor prodani na Teharskem dvorišču in v šentviških zaporih in vsaka je zgodba zase in priča tiste pomladi, kakor nagrobni križ nad izravnanimi grobovi. Na njih so sledovi krvi in trpljenja, ki jih čas razjeda in briše; prav je tako. Vendar, ta pisma bom shranil kakor težak spomin časa, da ne zblede v pozabo.

IDILA O KRVAVEM SRCU

Nič veliko novega ne bo v teh vrsticah, nekaj pa vendar. Povsod na svetu je tako, da naročniki listov, časopisov, revij in drugih publikacij prihajajo in odhajajo. Enako naročnice. Ne samo odhajajo, tudi naravnost odpadajo. To so žalostni trenutki v življenju upravnikov, urednikov in izdajateljev tiskane besede. Dovolj mi je znano iz svoje lastne bridke izkušnje. Tem bolj, ker moji "odpadniki" zvrnejo vso žalost na eno samo glavo in na eno samo srce — saj kot izdajatelj, urednik in upravnik — vse obenem — nimam s kom deliti takih katastrof. Zelo prozaična čustva me obhajajo, zakaj po veliki večini so razlogi za odpad naročnikov zelo prozaični. Našteval jih ne bom, saj je to splošno znana resnica. Samo to zagotovilo želim podati, da vobče tudi pri nas v Avstraliji ni nič drugeče.

Vendar se je "našim" MISLIM, "prvemu in najstarejšemu slovenskemu listu v Avstraliji", izjemoma zgodilo, da so izgubile eno svojih dražestnih naročnic po na vso moč poetični poti. Morda bi se že samo zato izplačalo, da pošljem to izrednost v prostrani svet v (naj ne bo preveč tvegana naslednja beseda...) literarni obliki. Vendar mi ne gre v prvi vrsti za peresniško slavo. V pouk in svarilo časnikarjem in literarnikom vesoljnega sveta želim ta idilični doživljaj spraviti v javnost in pa (to bi bilo treba na prvem mestu zapisati): da se po svoji vesti javno izpovem, ponovno pokesam in dokončno poplajšanje obljubim.

Prejel sem debel zvezek "novih poezij" in zraven pisemce od znane mi pridne naročnice s prošnjo, naj pričnem kar takoj njene "pesmi" tako po vrsti objavljati, kakor stoje in leže v zvezku. Osupnil sem, odprl zvezek tako na slepo srečo nekje v sredi in obstal z očmi na kitici:

"Oj, fantič, fantič, kaj bo to?
To ni lepo, to je grdo!
Ti tako s' men' besedo dav,
da moj srce je ves krvav."

Bilo mi je dovolj. Da bi ne postal tudi "moj

srce krvav", sem zvezek brž odložil, vendar ga iz obzirnosti do pridne naročnice (ne do "pesnice"...) nisem vrgel v uredniški koš, ampak porinil globoko v predal uredniške mize (červano je prav za prav nimam).

Ker pa imam precej dobro glavo, prebrane kitice nikakor nisem mogel pozabiti. Pa tudi sicer! Recite, kar hočete, v vsej slovenski poetični literaturi ne najdete kitice, ki bi človeku tako lahko ostala v spominu. Najmanj teden dni sem se boril, da bi jo pozabil, pa se mi je spet in spet štilila v spomin in celo na jezik. In pete so me srbele, da mi je šlo v mislih in v resnici na poskok. Kako sem se končno le rešil tega zaresnega duševnega trpljenja, sam ne vem. Pozabil sem.

Potem sta izšli dve številki MISLI, morda tri, o poslanih "poezijah" v njih ni bilo sledu. Hujše je to, da me tudi vest ni pekla. Tedaj dobim novo pisemce in v njem eno samo samcato kitico:

Poslala sem Vam zvezek cel,
bi mislila, da ste vesel.
Še tol'ko ne kot: "Piš me v uh..."
Je ves nesrečen zdaj moj duh.

Takoj je postal nesrečen tudi moj duh. Ne toliko zavoljo te duhovite kitice, zato je postal nesrečen, ker je tisti hip nekaj poskočilo v meni in z enim zamahom mi je prineslo nazaj v spomin:

"Oj, fantič, fantič, kaj bo to?
tra-li, trala, tri-la-la lo...
— — — — —
— — — — — "

Da bi se ne izpostavil ponovni nevarnosti krvavitve v srce, najbolj pa še zato, da se kri iz mojega srca ne bi zlila s krvjo iz njenega — sem se brž vsedel in naklepal prijazen odgovor:

Preljuba moja pesnica,
kod hodi Vaša slovnica?
Brez slovnice še članka ni,
kako naj pesem se nar'di?

Upal sem, da bo ta miglaj s kolom približno zadostoval. Pismo sem oddal in se lotil tekočih poslov. Preden sem pa znova pozabil nesrečnega "fantiča, oj, fantiča...", je prišlo že spet pismo:

V resnici moje kitice
se ne držijo slovnice.
V njih narodni vam veje duh,
če človek ima zanj posluh.

Le kakšen Vi urednik ste?
Od "pesniške licencije"
se Vam nikol sanjalo ni...
Le kje ste Vi se šolali????!!!

Imela sem profesorja
(še zdaj si včasih piševa).
Učil je o "licenciji" —
o, da b' ga slišali še Vi!

To je bil hud udarec v mojo uredniško čast in zavest. Kako se bom izmazal? Zastonj sem napenjal svojega užaljenega duha, da bi sestavil primeren odgovor — poučen, pa nič žaljiv. Nič duhovitega, da se rečem, poetičnega, ni hotelo na dan. Zadovoljiti sem se moral s suhoparno šolsko učenostjo in sem odpisal:

Vsa pesniška licencija
odveze slovnici ne da.
Povejte to profesorju,
bridkosti vse potož'ite mu!

Spet sem trdno upal, da smo napravili piko ob koncu zadnjega poglavja v življenjski knjigi o "krvavem srcu". O, kako sem se motil! Res je bil precej dolgo mir, nekoč je pa "golobček prinesel" nadaljnje pismo. Zelo sem se začudil, ko sem opazil, da v njem niso zgolj "kitice", ampak po večini resnična vsakdanja proza. Takole sem bral:

"Urednik!

Ste mislili, da nimam korajže? Naredila sem, kakor ste naročili. Moj profesor je bil preveselo iznenađen, presenečen, ko je črno na belem videl, da se je iz njegove nekdanjega — nikoli pozabljenega, vedno nazaj zaželenega — razreda porodila — poezija! (On mi celo piše Poezija!!!) Ves vznemirjen mi čestita, posebno zato, ker slovenska poezija z mojim bivanjem v mrki tujini cvete tudi pod — Južnim križem!

Vrhu tega z druge strani tudi lahko zapišem,

da je moj profesor (bi zapisala: bivši... pa zdaj je spet...) tudi pripravljen z menoj sodelovati, bolje rečeno: sopesnikovati!!! Z vso ljubeznivostjo, ki mu je v krvi do damskega spola, (ne tako kot nekateri uredniki...) mi polaga na srce, naj eno ali drugo kitico nekoliko spremenim. Kar hočem povedati, naj ponazorim en primer:

"Če pogledate v moj zvezek (li smem upati, da ga niste po rovtarsko vrgli v smeti????), boste našli neko kitico, ki naj bi si po profesorjevem ljubeznivem nasvetu takole glasila:

"Oj, fantič, fantič, kaj bo to?
To ni lepo, to ni lepo!
Besedo tako si mi dal,
da srček moj je ves krvav."

Roke so mi omahnile, pred očmi se mi je naredila tema, pismo mi je zdrknilo izmed prstov, zaplavalo nekam pod posteljo in se verjetno pomešalo med "mucke" prahu, zakaj takoj sem pomislil, da že nekaj tednov nisem segel pod posteljo — z metlo...

Nesrečni profesor, kdorkoli si, da mi greš takole obremeniti že itak dosti težko uredniško življenje! Slovnico res obvladaš dosti bolje kot tvoja mila učenka (zapisal bi: bivša, pa zdaj je spet...), ali kaj naj sodim o tvojem poetičnem čutu?

("Če človek ima zanj posluh...") To odprto vprašanje je obviselo pred menoj v zraku, bolje rečeno: v pol-temi, zakaj druga polovica teme se je že spreminjala pred mojim očmi v bliskajoče se svetlikanje. Še malo, pa bo spet dan — ali kaj bo s pismom pod posteljo?

Zasovražil sem nastajajoči dan, zaprl sem oči, nagnil glavo in se globoko zamislil. Kmalu se mi je zazdelo, da sem se domislil. Odprl sem oči in planil iskat oni poetični zvezek cel!

Še čudno hitro sem ga našel in ko sem nekoliko polistal v njem, je kar od sebe zaplesal pred mojim budnim pogledom znani, žal, vse preveč znani:

"Oj, fantič, fantič, kaj bo to..."

Stal sem pred gigantsko nalogo, kako najti izgovor, da mi kljub popravljeni slovnici "pesmi" ne bo treba objaviti. Sicer moram priznati, da mi je bila kitica, zdaj že kar všeč. "Srček" namesto navadnega vsakdanjega "srce — srceta" — saj to je že odličen napredek! Torej tudi poezijo je profesor zboljšal,

ne samo slovnico! Kaj bo, če se bom moral končno le vdati in bo zmaga — njena?

Razmišljal sem dalje! Ponavljal sem si besede: Srček krvav... srček krvav... "Posluh" mi je pravil, da to vsekakor ne more biti višek poezije. Če bi bil vsaj — recimo — krvaveč! Toda zopet! Deklič mi prav lahko dokaže, da je krvaveč srček nujno tudi krvav — pa smo tam, kjer smo bili!

Tesneje in tesneje me je stiskalo pri srcu (o, da bi mogel zapisati: pri srčku...!), pa mi je vendar zaplesala pred očmi zadnja rešilna bilka. Poiskal sem v zvezku kitico, ki je bila nad "fantičem, oj, fantičem" in sem bral...

Nepopisna zaprepaščenost je planila vame, pa brž se je iz nje porodila enako nepopisna olajšanost. Kitica je bila taka:

Opiše kdo naj tragiko,
ki bijem dan in noč se z njo?
Si bil ti fant od fare fest,
postal si satan mi nezvest.

Pograbila me je silovita skušnjava, da bi bral še ostale kitice. Po boljšem premisleku sem jih samo preštel: bilo jih je točno 23. V isti sapi sem pa skoval trden sklep, da se jih bom nekoč resnično lotil — najbrž v uri telesne in duševne oslabiljenosti. Zares! Globoko nekje iz mene je sicer vstajala srčna želja, da bi me ta tragična ura ne obiskala kmalu. Zavedel sem se, da bo hitro potem prijateljem in znancem raznašala pošta vabila na pogreb.

Da sem pa tistikrat to silovito skušnjava srečno premagal, je bil vzrok ta: Zazdelo se mi je, da imam v rokah (ali vsaj v glavi, recimo) močno orožje zoper pesnico, profesorja in "srček". Ljubi Bog ve, kaj bi se lahko zgodilo, če bi bil bral kaj več, pa čeprav le še eno samo kitico. Močno orožje bi mi utegnilo zdrkniti iz glave in —?

Vztrepetal sem pred to morebitnostjo, odložil zvezek, skočil k pisalnemu stroju in natisnil:

Ko duh se s tragiko bori,
pač rad le s' srcem govori.
Ko zajme ga veselja moč,
pa s 'srčkom' pleše in poskoči!

Hitro sem napisal naslov, zapečatil pismo in ga sam nesel v poštni nabiralnik. Ko je zdrknilo skozi odprtino, se mi je zdelo, da stojim pred svojo "pesnico" in ji brusim pod nos: Do-

sti imaš! Takoj se je pojavil za njo profesor, pa se ga nisem ustrašil. Zasolil sem tudi njemu: Sapienti sat! Ker ni gotovo, da je bil tudi profesor latinščine, sem mu prizanesel s hujšim orožjem: Vae victis!

Vrnil sem se v svoj uredniški kvartir, sedel za uredniško mizo (če bi jo le imel!) in se globoko oddahnil. Potem sem se spomnil na pismo pod posteljo in bridkosti so se začele od kraja. Da bi jim napravil hiter konec, sem zlezal na kolena, se pripognil globoko pod posteljo in srečno izvelkel pismo iz nečednih "muck". Ali naj ga preberem do konca? Bilo ga je še precejšnjo merico. Toda ker ni bilo videti nič več kitic, sem se dosti lahko premagal. Z resnobnim premislekom sem ga vtaknil v zvezek in z njim vred zaklenil (če bi moja uredniška miza le imela ključavnico!) v znani predal za tisto — pred katero sem trepetal — bodočo uro slabosti...

Miru pa nisem našel. Ugibal sem, če bo deključ obdržal svoj odločilni poraz sam zase, ali bo začutil potrebo, da ga deli s svojim profesorjem. V neki črni noči sem v sanjah videl, kako sta se mi od daleč bližala z roko v roki oba, pesnica in profesor, ter mi očitajoče žalostno deklamirala:

Oj, fantič, fantič, kaj bo to?
Zasolil s' nama pregrdo.
Si damski spol tak' opljuval...
Ponos je najin ves krvav.

Pa ko bi ostalo pri sanjah! Pri belem dnevu in pri široko odprtih očeh mi je "oj, fantič, fantič..." plesal po glavi v vseh mogočih inačicah. Kolikor je v našem lepem jeziku rim na "krvav", vse so se znale preriti do mene, včasih posamič, včasih kar v procesiji. In vsaka je privlekla s sabo nov verz, novo misel, eno bolj zafrkljivo od druge.

To so bili težki časi in trpljenja brez mere in vage. Zelo zelo počasi sem ušel verigam "fantiča, oj, fantiča" in zaživel spet v svobodno upanje, da do konca dni ne bom več slišal o pesnici in njenem damskemu spolu tako naklonjenemu profesorju.

Res so začeli dnevi dokaj mirno potekati in priznam, da jih ni bilo malo. Nekoč pa — kakor strela z jasnega — sem moral le spet s trepetajočo roko odpirati "njeno" pisemce. Tisoč in eno mešano čustvo mi je mravljinčilo od pete do glave, od duše do srca, ko sem bral:

Ne bova pričkala se več,
vsi stiki najini so preč.
Tako-le zdaj napravite:
svoj list snetljiv m' ustavite!

Moj zvezek cel vrnite mi,
to uslugo še storite mi.
Potem sva za vso časnost bot —
pogledava se spet — Ondod...

Vaša vdana Poezija.

Počasi, počasi sem se zbral in umiril svojega razburkanega duha. Pa bi ga ne bil, da nisem imel dvomljive nade, da bodo "Ondod" bolje razumeli moje stiske, kot jih razumevaljo "tod". Pa kaj, ko je pa najhujše imelo še le priti!

Z vdano resignacijo sem segel v kartoteko in "njeno" ime izločil. Potem sem poiskal "zvezek cel" v predalu in ga začel zavijati v pripraven papir. Tedaj me je popadla neodpustljiva hudobija — in to je poglavitni vzrok, da pišem te vrstice — v možganih se je nekaj zganilo, kar poskočilo je, pa je planilo na papir:

"Oj, deklíč, deklíč, ljubi moj,
srce krvav 'mam jaz nocoj.
Izgubil naročnico sem,
kako to prebolim, ne vem.

Pa bom, če Bog da, dobro spal,
k' ne bom več njenih pesmi bral.
Odtehta to veliko bol,
ne bo mi žal nikdar nikol'."

Papir s to hudobijo sem priložil "zvezku celemu" in še tisti večer je šla stvar na pošto...

Kmalu potem se je zgodilo... Zavedel sem se, da zlepa še nisem zapisal v svojem življenju take neresnice, kot jo izraža zadnji verz:

"Ne bo mi žal nikdar nikol'."

Žal mi je žal, žal, pa še kako! Da bi mogel to povedati tudi "njej" in celo profesorju! Ondkod to, da sicer spodobnega človeka popade taka hudobija? Popraviti ne morem. Tudi, če bi ponovno pisal deklíču — morda celo kar v navadni vsakdanji prozi — ali bi kaj popravil? Naj bi se še tako zaklinjal, da mi je žal, njen srček — oh, ne, saj je stvar nad vse tragična! — njeno srce bi ostalo krvavo prav do "Ondod"...

Zato sem se zatekel k izpovedi pred vso javnostjo. Ne morem še reči, kolikšna pomirjenost moje vesti bo sad te odločitve. Bo pa vsaj resno svarilo in opomin vsem mojim uredniškim in literarniškim tovarišem od sončnega vzhoda do zahoda: Kadar dobite kak "zvezek cel" od nadebudne cvetke damskega spola, uredite zadevo — če si morate izprositi to milost od samih svetih nebes! — po milejši poti kot sem jo skušal urediti jaz, nesrečni preganjavec krvavih src in krvavečih srčkov! Ne privoščim vam odpadanja dražestnih naročnic, pa naj bi bilo na še bolj poetičen način kot vam razodeva moj primer. Še veliko manj vam privoščim, da bi čakali na svojo zadnjo uro s takim trepetom kot čakam jaz, ko si nikakor ne morem misliti, kako se bova z "njo" pogledala — Ondod...

PAKET KAVE

Merkuševa Mima je imela sina v Ameriki. Že skoraj deset let.

Zadnji vojni metež je tudi njega pobral in dolgo ni vedela za njegovo usodo. Ko so ob koncu vojne vstali novi dnevi, so mnogi Mimi očitali: "Kaj si ga pustila k orožju! Ko bi bil ostal doma, bi še danes bil pri tebi. Tako pa je bilo in bo: kdor se z orožjem bori, bo z orožjem pokončan!..."

Tako naravnost ji pač nobeden ni rekel, da so sina ubili, ampak to namigavanje je bilo hujše kot bi bila odkrita beseda. To je Mimo bolelo, dasi je v dnu srca za trdno upala, da se nekega dne oglasi in ji sporoči, da je še živ. Toda glasu od njega ni bilo. Vse, kar je zvedela o njem, je bila vest, ki jo je Potrčev Francelj iz sosednje vasi poslal: tudi on je bil v Ameriki in z Miminim Jožetom sta se večkrat videla...

Njena hišica je stala izven vasi ob poti, ki pelje v nepregledne smrekove gozdove in se šele na drugi strani izviije v lepo dolino z zelenimi travniki. Ena sama njivica se je vlekla izpred hiše po položni vzpetini, vse drugo so morali prinesiti z delom k hiši, da so živeli.

Že pred vojno je Mima ovdovala z dvema sinovoma, ki sta bila pridna in se čez niju ni mogla pritoževati. Delala sta, popravljala hišo in skrbela tudi za njo, da ji ni bilo baš šile. Vojna pa je tudi med nje zasejala grenkobo: Jožeta, ki je zdaj v Ameriki, je potegnila med vaške straže, Mirka, ki je dolgo ostal doma in se otepal orožja, so neko noč mobilizirali in odpeljali gošarji. Tako je Mima ostala sama, brata pa vsak v drugem taboru, sovražna si drug drugemu.

Po končani vojni se je Mirko vrnil z leseno nogo in priznalo invalidnino, Jožeta pa ni bilo od nikoder... In tudi prostora sedaj ne bi bilo zanj, kajti Mirko je sovražil vse, kar je bilo v nasprotnem taboru, katerega je krivil zaradi izgube svoje noge. O bratu ni hotel nič več slišati, kakor bi ga nikoli ne bil poznal.

Tiste prve čase je Mima silno trpela, kaj-

ti njena ljubezer je objemala oba sinova, oba je enako rada imela in ni hotela nič drugega kot da bi bili vsi skupaj srečni. Saj je vendar življenje tako zelo kratko, kaj bi se sovražili. Veliko je premolila, da bi se potolajila in da bi omehčala Mirkovo trdoto do lastnega brata. Toda vse je kazalo, da so njene goreče prošnje za razumevanje in spravo med bratoma ostale neuslišane: čas, ki je tekel, leta, ki so prehajala iz enega v drugo, so le še večala prepad in metala na Jožeta tiho pozabo...

Mima se je starala, bolezen njenih oči, ki jo je težila že leta, se je slabšala. Ko se je na koncu vsega odločila, da gre k zdravniku, ji je ta povedal, da ji raste na desnem očesu mlečna mrena, ki bi jo edino z operacijo lahko odstranili. Noža pa se je Mima bala in tako je raje žrtvovala lepoto božjega stvarstva, ki je od tedaj ugasnila v njenem očesu. Sprejela je to nadlogo za pokoro zaradi Mirkovega sovraštva do brata...

Kar je še povečalo Mimino trpljenje, je bila ženska, ki jo je Mirko pripeljal k hiši. To je bila njegova žena, čeprav ni bilo nobene ohceti, ne cerkvene poroke. Opravi'a sta vse pred svetno oblastjo. Ko mu je Mima to očitala, češ da se tako nikoli niso ženili, ji je odvrnil, da je moral tako storiti, sicer bi mu lahko še invalidnino ukinili.

Tako je bilo v hiši nenadoma vse drugače. Mima je bila potisnjena v kot, nihče ni upošteval več besede na pol oslepele starke, ki se ni mogla vživeti v novi čas in razumeti novih ljudi. Zanj je bilo vse to tako nekam divje, brez vesti in spoštovanja starih navad, ki so bile ljudem in Bogu dopadljive. Še pogovoriti se ni imela s kom: Mirko in snaha sta trdila svoje in ona je bila popolnoma osamljena. Otroci, ki so rastle zdaj ob njej, so se ji zdeli tuji, ker ni bilo več v njih strahu božjega in spoštovanja, ki ga je bila vajena ona od mladih nog. Čas je postavil vse na glavo: stari ljudje so umirali s svojim svetom v očeh in srcu, mladi so rastle sami sebi v nove dni...

Tako je prišla tista jesen, ki je z omamljivo gorkoto zorila polje in gozd. Zrele barve je vtisnila praproti in travam in trgala drevju некоč tako lepe zelene krone.

Mima je ždela za hišo, na tisti strani, ki je obrnjena proti gozdu, ko je zaslišala bližajoče se korake.

"Dober dan, mama Merkuševa!" je pozdravila deklina, ki se je s cekarjem črnih gob in rumenih lisičk približala starki.

Mima je osupnila in naperjala pogled v smeri glasu.

"Bog daj tudi tebi!" je odvrnila prijazno starka.

"Jaz sem Potrčeva Tila, mama, sestra od Franceljna..."

Mima je pristopila in se zagledala v ožarjena lica zdrave deklina, ki je stala pred njo. Nato se je zdrznila, pogledala malo naokrog, če ju kdo ne opazuje ter ji poltiho šepnila:

"Bom šla malo s tabo..."

Tila je razumela. Poznala je razmere, posebej še Mirka in njegovo žensko.

Zavili sta proti gozdu. Tam, preden vržejo dišeče smrekove veje žametasto senco na zemljo, sta sedli na mahovo preprogo druga proti drugi.

"Pot za gobami me je privedla tod mimo in prinašam vam vest od Jožeta. Od Franceljna smo pred tremi dnevi prejeli pismo, v katerem piše, da se Jožetu dobro godi in da naroča za vas priske pozdrave..."

Starka je mirno poslušala Tiline besede. Še zganilo se ji ni lice, le v srcu jo je dušilo. Preveč nenadna je bila ta novica, preveliko ognja je bilo v njej, da bi bila mogla hladna mimo. Toliko let jo je pričakovala, na tistem upala v njen prihod... toliko let, da se je postarala...

Z očesa se ji je udrl curek solz. Ko ga je začutila na licu, se je zdrznila. Premagala jo je sladkost Tilinih besed.

Nagnila se je čisto blizu deklina, jo zagrabila s prosojno mehki rokami za ramena ter jo stresla:

"Bog ti plačaj za to sporočilo... Ampak, deklina: povej mi, je vse to res, ali se ne skriva za tem kaj drugega, česar mi mogoče nočeš izdati?"

Tila se je stresla, ker na tako vprašanje ni bila pripravljena. Poznala je Jožeta, s katerim sta v isti razred v šolo hodila in tedaj v tistih blaženih otroških letih mislila, da se imata rada. Tudi pozneje sta še na tistem sanjala drug o drugem, izdala pa nista svojih

koprnečih želja, kakor bi se sramovala odkriti srčne tajnosti.

Pogladila je starko po licu in ji utrla solze. Ginjena ji je odvrnila:

"Kako bi vendar upala priti z lažjo pred vas, mati? Raje bi se vas ognila, kakor da bi vam povzročala nepotrebno trpljenje. V pismu stoji, da je Jožetu dobro in da bi vam gotovo pisal, ko bi pri vas bile razmere drugačne. Tako pa ne mara povzročati nikomur neprijetnosti. On ve, da bi pismo ne prišlo v vaše roke: zato vam ne piše..."

"Grozno mi je hudo... Vse življenje sem mislila, da bom vesela ob obeh, zdaj me boli toliko bolj, ker se Jožeta sploh ne sme omeniti doma. Še otroci ne smejo vedeti, da imajo neke strica. Bog ve, če je tudi Jože tak, da ne mara nikogar izmed nas. V vseh letih mi ni pisal niti enkrat..."

"Saj pravi, da ne piše, ker bi pismo ne prišlo vam v roke!"

"Ampak zaradi tega trpim največ jaz. Koliko laže bi mi bilo, ko bi vsaj vsake toliko dobila od njega vest in bi vedela, da vsaj en sin živi zame in čuti z menoj... Tako pa..."

Spet so jo premagale solze. Njeno srce je bilo mehko kakor zmehčano v trpljenju. Polno ljubezni je bilo v njej, a je ni imela nikomur razdati.

"Zvečer bom pisala bratu. Povejte, mati, kaj naj napišem za Jožeta!" se je ponudila Tila. "Francelj mu bo sporočil."

"Piši, da mu želim mnogo sreče, da mnogo prosim Boga za njega, ki je daleč, da ne bi sovražil in pozabil na ljudi, s katerimi ga veže kri. Pa še to mu napiši, da bi ga srčno rada vide'la."

"Ali ga ne bi prosili za kak paket? Tam je vsega na izbiro. Naš Francelj nam je poslal veliko škatljč same kave, ki je že na poti."

"Ne bi rada beračila, ker že jaz zanj ne morem nič storiti. Vendar bi mi malo kave tako zelo prav prišlo. Že skoraj ne pomnim več, kak okus ima. A kako naj jo pošlje, če še pisma na zaupa..."

"Mu bom pisala. Saj jo lahko pošlje preko nas," je Tila zatrdila.

Pri hiši se je prikazala snaha in ju opazovala. Dvignili sta se.

"Bog ti plačaj, pa nikomur ne pravi, kaj sve govorili!" je prosila Mima.

"Ne bojte se, mama!"

Tila je izginila v mraku gozda s tovorom gob, Mima pa drsala nazaj proti hiši tiha in potolažena.

Na Tilino pisanje dolgo ni bilo odgovora. Čez polja in vasi je že nasulo snega in drevje v gozdu je bilo obteženo, da so se košate smrekove veje šibile pod njim. Ljudje so se pripravljali že na božične praznike.

Skoraj je Tila že obupala: poskušala je še enkrat v mislih sestaviti pismo, ki ga je bila pisala, da bi vse na drobno pregledala, ali ni morebiti kje nerodno postavila besede, ki bi dala povod zameri. Sicer bi pa lahko vsaj brat odpisal, če se je že Jože kaj napihnil. Začela je misliti, ali se ni na tako dolgi poti morebiti izgubilo. Sklenila je torej, da v božičnih dneh piše znova.

Tedaj pa je prišlo pismo iz Amerike... Debelo in z več listi: Francelj in Jože sta pisala. Slednji je priložil poseben list za mater, za Tilo pa fotografijo, na kateri sta bila s Franceljnomo, v ozadju pa so segali v nebo nebočičniki.

Koliko veselih in prijaznih novic. In med vsemi najbolj topla in ginja tista stran, kjer ji je Jože govoril, da bi bilo tisočkrat bolj prijetno biti ob njej in ji šepetati iz lica v lice, kakor pa pisati na tako razdaljo... Spomnil jo je na tiste presrečne šolske dni, ko sta se čakala na poti za vasjo, da sta potem skupaj hodila med travniki in njivami in cvetela oba kakor roži v pomladi... Tako prijetno ji je delo tako namigavanje, ob katerem ji je srce tolklo v prijetnem razburjenju.

Predaleč je Amerika... nikar mi ne kali miru... se je slednjič zavedla Tila.

List, ki ga je Jože bil priložil za mater, je Tila na sam Božič odnesla Mimi in ji ga prebrala. Mima ga je bila srčno vesela, dasi Jože ni hotel poslati ničesar prej, dokler ne bo gotov, da bo poslano res ostalo v njenih rokah. O Mirku ni hotel nič slišati, ker je zvedel, kako ga je ta blatil v prvih letih svojega povratka.

Potem sta gledali še sliko in šele ta je Mimo do konca prepričala, da je Jože res v Ameriki in da še živi. Kajpada je bila nanj ponosna. Njen Jože v Ameriki.

Zdaj je ona prosila Tilo, naj piše Jožetu namesto nje, ki se ji že roka trese. Naj mu piše: da je res presrečna, ker se mu dobro godi in da je zdrav. Da bi pa bila njena sreča večja, ko bi na bratove žalitve pozabil ali mu jih odpustil. Toliko grenkega je treba v življenju pogoltniti ali odpustiti, če hočemo, da bo Bog nam odpustil naše pregreške. Naj ne pozabi, zdaj v izobilju, da je nekoč bil tudi on lačen kruha in da mu je vsak grizljaj,

ki so mu ga drvarji na poti iz gozda dali, rad vzel. Če bi njej poslal nekaj kave, bi jo dala tudi Mirkovim otrokom, ki so nedolžni in ne vedo nič za sovraštvo med bratoma...

Sama pa je Tila pridala, da je nalašč na poti od Mima domov gazila za vasjo po ovinku, ki sta ga tolikokrat prehodila skupaj... in da se je spomnila tam pri tistem hrastu na morje marjetic, med katerimi sta sedela nekega junijskega dne in odtrgavala bele lističe... dokler ju ni zasačil tam kovač Bračič ter to razbojnal potem po vsej vasi... Vprašala ga je še, ali rastejo tudi v Ameriki marjetice in če še kdaj odtrguje lističe.

Po novem letu je Mima obležala. Vročina jo je kuhala in v prsih ji je hroplo. Čaje so ji kuhali in obkladke iz senenega droba so ji pokladali na prsa, pa boleznijo niso mogli pregnati. Hujšala je in iz dneva v dan je bila slabotnejša.

Ko so že toplejše sapice preganjale sneg in je na lahko dišalo že po pomladi, se je skušala dvigniti, a noge je niso držale. V prsih ji je malo odleglo in nove moči, ki so pojile zemljo in ji dajale moč vstajenja, so obetale tudi njej okrevanje.

Po veliki noči je prišla spet Tila. Pred hišo jo je prestregel Mirko, ki jo je surovo napadel, še preden ga je utegnila pozdraviti.

"Ali si tudi ti prinesla kake pozdrave iz Amerike...?" Sovražno jo je motril.

Osupnila je in ga kar gledala.

"Dobro uganesh! Pozdrave iz Amerike, za mater Mimo!" je pribila.

"Povej tistemu, ki jih pošilja, naj si jih prihrani zase in naj nas pusti v miru..." jo je nahrulil. "Nobeno pismo ne bo več prišlo čez prag moje koče, zato bom poskrbel jaz. In tudi paketov naj ne pošilja. Raje kamenja nagrebem, kakor bi sprejemal milost od takih, ki so krivi naše nesreče..." ji je zabijaval in pokazal na svojo leseno nogo.

Bila je vsa osupla nad takim sprejemom in še ob Mimini postelji se ni mogla zbrati. A ji je vendar hotela napraviti veselja z vestmi, ki ji jih je prinašala.

Mimo je našla precej slabo. Znova se je bila prehladila s prezgodnjim vstajanjem.

S težavo ji je Mima razložila, da je bilo prišlo pismo od Jožeta, v katerem javlja, da ji bo postal lep paket, ki naj ga razdeli komur se ji zdi. In to pismo je dobila šele preko Mirkove roke, že pretrgano in prebrano...

"Dobri moj fant!" je vzdihnila Mima. "Poslušal je moje besede in je odpustil. Ta, ki

je z mano, pa je zmeraj enak... trd, poln sovraštva... Moj Mog..."

"Res je dober Jože, tak kot je zmeraj bil. Veste mama, tudi jaz ga imam rada..." Po-božala je nalahko Mimino uvelo roko, drobno in koščeno, ki je pa bila sposobna v življenju delati le dobro.

"Kako naj vam povem, mama: jaz bom tu-di šla v Ameriko. Francelj me kliče tja, Jože piše, da me čaka. Pravi, da že gradi hišo, v kateri bo najin dom..."

Mima jo je mirno poslušala. Ko je vse razu-mela, je dvignila desnico in ji naredila čez čelo križ.

"Pojdi in nesi mu srečo! Laže mi je, ker me je poslušal..."

"Kaj naj mu povem, mama? Kaj mu na-ročate?" je vprašala Tila sklonjena nad njo.

"Bodita srečna oba in naj pozabi na svet sovraštva..."

Obrnila se je vstran in pri srcu ji je bi-lo zelo hudo...

Čez tri tedne so Mimo odnesli na božjo nji-vo za možem. To je bilo takrat, ko je pomlad dišala preko logov in trat in se je sonce smeh-ljalo v cvetoči svet...

Tila je tedaj že potrkala na urade ter pro-sila za papirje, ki naj ji odprejo vrata v Ameriko.

Nekaj dni zatem je prišel tudi napovedani paket od Jožeta. Vaški poštar, ki je bil do pi-čice služben, je nanj napisal: Nazaj. Naslov-nik umrl...

LOJZE NOVAK

PAMPA

(ODLOMEK IZ ROMANA)

V tisti noči, ko je prijo-kal otrok, je Števan stal na stopnicah pred vežo, na dvorišču je rez-getal konj. Vprežen v voz je nemirno tolkel s kopiti in kopal zemljo. Od časa do časa je prenehal in zahrzal. Z ušesi je strigel kakor v nemirnem pričakovanju. Kot da je slutil, da se je dogajalo nekaj nenavadnega. Noč je bila mirna in tiha. Kakor da se je razpro-strla čez pokrajino lahna koprena kadila, so vi-sele trepetajoče mlečno kalne megle, navdahnje-ne z lahno lunino svetlobo. Mura, ki je navadno z divjo silovitostjo šumela tam onkraj šume, je takrat zavita v tajinstven šepet, le lahno žvenj-čkala z valovi. Tudi mlina ni bilo čuti. Pa je Števan vedel, da so se vrtela velika kolesa kot vsako noč. V ozračju je viselo nekaj skriv-nostno tihega. Kakor da se je zemlja v ti-hem skrivnostnem molku pripravljala na spre-jem dediča. Skozi zagrnjena okna sobe je pa-dala zastrta svetloba. Od časa do časa je omahnila preko nje senca. Zdravnik je bil pri ženi, ki je z napol razprtimi usti in z zastrtim

pogledom pričakovala. Števan si je lomil prste in v mislih računal.

"Sedem... Sedem mesecev... Ni mogoče... Pa je le!"

Nenadoma se mu je zazdelo, da je zaslišal droben jokajoč glasek.

"Pri Bogu, da je mogoče..."

Strmel je v noč in vlekel na ušesa. Spet je zajel molk pokrajino. Tudi tistega drobnega joka ni bilo več čuti. Samo njegov nemir, ki se je razraščal v dvom, je trepetal in utripal v nočnem miru. Tudi konj je prenehal tolči s kopiti. Števan je stopil k živali in naslonil raz-beljeno glavo na konjev vrat. Smrdel je po po-tu in Števan je čutil na licih mehko od vlage spri-eto dlako. Uboga žival! Njegov najljubši konj. Bič je zlomil na njem. Neprestano mu je brnelo po glavi.

"Sedem mesecev... Sedem mesecev..."

Nenadoma se mu je posvetilo skozi nemir-no begajoče misli, ki so utripale kakor pre-napete vzmeti.

"Ni mogoče... Pa če je kdo drug?"

Moral se je oprijeti konja. Začutil je v kolnih mehko drhtenje in v prsih ga je nekaj rezalo. Kakor da je nekdo potegnil s tenko ostrino noža preko srca. Iz teme pa, kot da se je nekdo sklanjal k njemu.

"Števan! Bodi previden! Pazi! Ti veš, da to ni mogoče. Si jo kdaj opazoval? Spogledovala se je z mladim mlinarjem, ki ga ti plačuješ, mu daješ kruh... Nehvaležnost je delež tega sveta..."

"Ne!" se je upiral Števan.

"Ne! Proč skušnjavec! Nocoj v mojem srcu ni prostora za dvome. Sin se mi rodi! Nocoj prihaja dedič tehle polj, dedič mlina... Proč!"

Za hip je začutil, kako mu je nekaj toplega objelo srce. Skušnjavec pa ni odnehal. Kot da so se glasovi postoterili. Kot da so se razkričali v nočni mir. Števanu se je celo zazdelo, da je slišal glas mladega mlinarja, ki je pel.

"Mar nisi opazil, kako hladna je bila do tebe? Ponarejena prisrčnost. Nisi videl? Pazi! Pomisli!"

Števan ni hotel misliti. Enostavno ni hotel. Senca v oknu je naglo omahovala sem in tja. Slišal je ženin krik in otroško jokanje. Tisto ni bil prizvok. Bilo je pristno otroško jokanje. Jok, ki je naznanjal prihod dediča. V Števanu so se lomila čustva. Drhtel je po vsem telesu. V enem samem skoku je bil pri vratih. Skoraj bi podrl zdravnika, ki je odhajal.

"Vse v redu, in to v sedmem mesecu! Otrok zdrav, kot pri devetih. Izreden slučaj!"

Števan je slišal zdravnikov glas, slišal vsako besedo, kakor da se mu je druga za drugo zajedla v srce. Planil je v sobo, pobožal ženo in se zastrmel v otroka. Njegova mati je slo-nela pri ženinen vzglavju.

"Prav nič ti ni podoben!" ga je ošinila s pogledom.

Žena se je v trudni omotici smehljala in mu ponujala na blazini ležečo desnico. Števan jo je prijel in lahno stisnil. V njem so se trgala čustva. Toplina se je mešala s hladnim dvomom, ki se mu je trgal iz duše. Potem je omahnil skozi vrata. Zdravnik je že sedel na vozu, mirno kadil in gledal v nebo. Števan se je skobacal pokraj njega in pognal. Zdravnik ni govoril. Števan ni imel besede. Po pol urni vožnji sta dospela.

"Lahko noč," je voščil zdravnik.

Števan toliko, da je odgovoril. Hotel je čimprej priti domov. Kakšna sreča! Sina je imel!

V tistem hipu, kakor da so dvomi shlapeli. Kot da ga je nočna vožnja umirila. Nategnil je vajeti, ko se je zdravnik okrenil.

"Se niste zmotili v času? Saj ni nič. Zanima me kot izreden slučaj." Števanu so omahnile roke. Ni našel besede. Mar je bilo res tako čudno? Zazdelo se mu je, da ga je zdravnik na skrivaj muzavo motril. Tudi mati, da tudi ona, se je čudno obnašala. Vse vedenje ljudi, je bilo sila sumljivo. Zakaj naj bi bilo to tako čudno. Pa navadno se toliko ljudi naenkrat ne moti.

"Sedem mesecev sva poročena..." je nazadnje izdaval Števan. Potem je udaril po konju. Skozi mesto je drvel. Ko je prispel iz predmestja, je popustil vajeti, Ni se mu več mudilo. Konj je stopal počasi, lagodno. Noč je bila mirna in tiha, samo lahno škripanje koles po peščenici cesti je motilo nočni mir. Pokrajina je bila tiha in mirna kakor pogreznjena v globok sen. Niti bilka ni zašumela v brezvetrju. Vse je bilo potopljeno v nekam molčeče sanje, vse negibno kakor okamenelo. Števanu se je zdelo, da je konj kopital na vedno istem mestu, da so se kolesa vrtela, kot da je voz visel v zraku. Pa se Števanu ni mudilo. Morda je bilo boljše tako. Moral se je umiriti. Ubiti dvom. Ga zadušiti v kali. Trudil se je, da ne bi mislil, ne razmišljal. Udobno se je zleknil v vozu in na pol leže strmel v temo. Vajeti je obesil na ročico, konj je poznal pot. Zvezde so mežkale goste in drobne kakor v prosojnem oblaku kadila, ki obvisi po veliki maši nad glavnim oltarjem. Vse je bilo negibno, ozračje kakor osteklenelo. Števana pa so žgale misli. Trepetale so v tistem vsebegajočem miru, nemirne kakor kragulj, ki je obvisel globoko pod nebom. V tišini ni čuti drugega kakor žvižg njegovih peruti, ki režejo zrak. V Števanu se je misel zaostрила.

"Tudi zdravniku se zdi čudno..." je vrtal nehotе sam vase.

"In zdravnik ve. Ima izkušnje..."

Ko se je konj ustavil na dvorišču, se je Števan zavedel. Izpregel je žival, jo privezal v hlev in pustil voz in opremo vse skupaj na dvorišču. V ženini sobi je gorela luč svetleje. Kakor da se je sij poostiril v pričakovanju, kdaj se vrne oče. Slišal je, kako so se mešali glasovi. Ko je vstopil, je videl kakor v omotici vrsto obrazov. Ženino obličje je bilo blede. Ko ga je zagledala, se je nasmehnila. Njene oči so bile čudno velike in čiste. Njegova mati se je sklanjala nad zibelko. Sosea je prišla

v sami spalni srajci. Ko se je ujel z materinim pogledom, je imel občutek, kakor da sta se ujela za isto misel. Spet je šel k ženi in jo prijel za roko. Ona je spala. Prav v istem hipu so ji padle veke preko oči. Potem se mu je zazdelo, kakor da so se oči vseh zapile vanj. Kot v nemem vprašanju so ga motrili in v njih kot posmeh, kot pomilovanje. Tisti pomilovalni posmeh, ki bolj boli kakor najtrša beseda. Ali pa se mu je le tako zdelo? Ni si bil na jasnem. Dvignil se je in šel iz sobe. Potem je obsedel na stopnicah. Globoko pogreznjen v svoje misli. Zmotila ga je mati. Sedla je pokraj njega. Nekaj časa je molčala. Potem je hotela nekaj reči. Pa jo je Števan prehitel. Bruhnilo je iz njega.

"Mi je kaj podoben?"

Mati je molčala. Molčala kakor trmast otrok. Števan ni spraševal več. Mati se je nemirno presedala. V Števanu so jele vstajati temne sence. V njih so goreli dvomi.

"Zdravnik ve," je vrtal vase.

"Mati je rekla, da mi ni podoben." je mislil skoraj glasno.

"Ni ti podoben." je rekla nenadoma mati, kakor da sta se spet ujela za misli.

Potem se mu je zastrmela v oči, se sklonila k njemu.

"Sta se spozabila že pred poroko?"

Števanu je bilo, kakor da ga je nekdo udaril v obraz.

"Vsi so istega mnjenja. Vsi!" ga je grizla misel.

Zazdelo se mu je, da je iz teme strmelo vanj nešteto oči, da so ljudje kazali nanj s prsti.

"Nikoli se še ni zgodilo, da bi se pod našo streho rodili nezakonski otroci," je glodala v molk mati.

"Ti veš, da za to ni opravičila, ne odpuščanja. Naš rod, rod tvojih očetov, je bil rod zvestih žena in ponosnih mož, ki niso umazali imena, ne vrgli sence na svoje ime. In to za cenen užitek"

"Ni nezakonski!" se je razburil Števan.

"Kaj potem?"

"Zakonski sin!"

"Veš, da to ni mogoče. Zdravnik se je čudil."

"Je!"

"Ni."

"Vsi se spogledujejo. Vsi so se spogledovali. Kje si še videl ženo, ki je bila enako prijazna z zadnjim hlapcem pravitako kakor

z možem? Nisem ti je zaman branila. Nikoli mi ni bila všeč vajina zveza. Pa si ukrenil po svoje."

"Si kdaj slišal govorico o mlinarju v tvojem, našem mlinu, in o tvoji ženi?"

Potem je obmolknila za čas.

Števanu se je zameglil pogled. Toliko, da se ni spozabil in dvignil roke. Dvom se je v njem razgorel kakor žareči zublji plamena. V njem so se trgale misli. Zublji pa, kakor da so se razgoreli v plamen in misli so jele dobivati nejasne prisposode. Potem so se počasi izoblikovale v eno samo. In ta mu je napolnila glavo in dušo, zastrupila srce.

Nezakonski sin zakonskega očeta.

"Slep si bil," je rekla mati in vstala.

Potem je vstalo novo jutro in z novim dnevom se je raznesla novica po vasi. Tistega dne Števan ni prestopil praga svoje sobe. Na večer pa je vzel psa in puško in odšel na lov. Spotoma se je ustavil v gostilni. Za okroglo mizo je sedelo troje ljudi. Župan in podžupan in gostilničar. Prvi je vstal župan in mu ponudil roko.

"Sreče, Števan."

Dvoumno mu je pomežiknil in ga povabil k mizi. Ni padla nobena beseda, pa se je Števanu kljub temu zdelo, da so vsi mislili eno, govorili pa drugo. Morda iz obzira. Verjetno. Njemu se kmalu nihče ni upal zameriti. Pa se mu je kljub temu zdelo, da je vanj naperjena ost neizgovorjene besede.

"Vsi so istega mnjenja," je pomislil Števan in izpraznil kozarec.

Nato se je poslovil. Ni se ozrl ko je odhajal, pa je čutil ostre poglede. Ko je zaprl vrata, je za hip obstal in se potajil.

"Prezgodnji sadež je vedno dvoumne vrednosti..." je rekel nekdo tam za vrati v gostilni.

Polilo ga je kakor ploha. Hitro, kakor da bi rad čimprej izginil iz bližine ljudi, je šel iz vasi in zavel globoko v šumo. Tam je odložil puško in legel v mah.

"Najprej se moram umiriti. Ljudje so mnogokrat krivični," si je rekel.

Pa se ni umiril. Ležal je uro, dve. Potem je spet vstal, vzel puško in koračil proti Muri.

"V mlinu se bom razstresel," se je bodril.

Enakomerno šumenje Mure je zibalo njegove misli, jih uspavalo kakor omotične sanje, ki so bile daleč od resničnega življenja. Podzavestno pa je dojemal razbeljene dvome, ki so ga grizli. Mlin je ropotal kakor vedno,

veliko kolo se je vrtelo enakomerno, po začrnelih lopaticah je cingljalo, voda se je v drobnih curkih povračala v reko. Veliki mlinski kamen se je drdraje vrtel. V škripajočem ropotu so se dvigale in padale stope. Mlad mlinar je pel zatlego otožno pesem. Nehote je Števan obstal in stisnil puškino kopito. Prsti so mu podzavestno tipali po petelinu.

"Da, tudi v mlin je zahajala," mu je šla ostra misel skozi glavo.

Spomnil se je, kako jo je nekoč presenetil, ko se je z mlinarjem nekaj prav zaupno menila. Kaj naj bi bilo? Takrat ni polagal na tisto važnosti. V tistem hipu pa, kakor da je sleherna malenkost pridobila značaj zelo važne zadeve. Vse je bilo pomembno, vse je vodilo do istega zaključka.

"Kaj če ni morda le resnica?"

Rinil je v mlin. Ropot ga je tolkel kakor težka kladiva po glavi, ko se je vzpenjal po stopnicah. Tam na prvem nadstropju je stal mlinar. Števan je poznal samega sebe. Zato se je za hip ustavil. Lahko bi zagrešil usodno potezo. Sam ni vedel, kaj je hotel, zakaj se je pravzaprav trudil po stopnicah, toda v podzavesti mu je ždela skrita, komaj spočeta misel. Zakaj se ne bi prepričal sam, ga prisilil, da bi spregovoril? Zakaj neki bi živel v dvomih? Domišljal si je, da je bil gospodar čez vse. Tudi misli njegovih uslužbencev bi mu morale biti pokorne. Pozabil je na možnost, da bi mu lahko utajil, da bi lagal, tako se je počutil gospodarja položaja in misli so ga že tako daleč vrgle iz tira, da sploh ni več mogel trezno presojati. Mlinar je še vedno pel. Nepremično je strmel v enakomerno vrtenje velikega mlinskega kamna, šilaste poteze njegovega obraza so Števana nehote spominjale na zaostrene poteze petelinjega kljuna. V vročici zmedenih misli je samo podzavestno čutil mrzlo jekleno cev puške in pod kazalcem petelina. V tistem hipu je v njem že plapolala strast. Pa se je le premagal do neke meje.

"Povedal bo. Samo povedal..."

Povzpel se je do zadnje stopnice. Stal je tik za njim. Mlinar se je okrenil. Pesem se je pretrgala, kakor, da je počil jermen, ki je vrtel veliko kolo. Takrat mlin obmolkne.

"Dobre volje?" je potipal Števan.

"Slišal sem že. Čestitam," je rekel mlinar. Števanu se je pogled zameglil.

"Nesramen je," je pomislil. "Dobro igra."

Zdelo se mu je, da se bo sesedel. Kot da ga

je podžigala njegova neukrotljiva strast. Kot da se je zgubil v ostrini misli. Ni bil več gospodar samega sebe. Njegova stara slabost. Sploh se ni več zavedel, da je stal v mlinu. Vse se mu je zdelo težko, zasoplo, kot da je dim ovil ves mlin. In je gledal kakor skozi pretakajočo se sivino. Tudi se ni zavedel kdaj je snel puško, jo naperil v mlinarja. Tudi, kot da besede niso bile njegove, ki so padle v ropot mlina. Presekale so napetost pogledov, ki sta jih zamenjala.

"Če mi ne poveš resnice, te ubijem."

Števanu so se šibila kolena. Puškina cev je nihala pred njegovimi očmi in merila v mlinarjeva prsa. Mlinar je molčal. Njegovo obličje je bilo belo kot njegova obleka.

"Si se kdaj dotaknil moje žene? Še kot dekle je zahajala semle." Pokraj Števana je sedel pes in kazal zobe. Pripravljen na skok, kakor da je pričakoval poka puške. Števana je minilo potrpljenje. Višje je dvignil puško.

"Povej!" je rinil z besedo v mlinarja.

"Se je spečala s teboj?"

Mlinar je molčal. V smrtnem strahu si je grizel ustnice.

Števan je stisnil puško trdo ob ramo, pes je zarenčal, kakor da bi ga priganjal.

"Povej!" je zagrmel Števan.

"Ne," je izdaval mlinar.

"Lažeš".

"Ne. Bila sva samo prijatelja."

Števana je spreletelo. Prijatelja sta bila. Ni bilo več dvoma v njem. Dvom je bil resnica.

"Ubil te bom."

Mlinar je dvignil roke kakor v nemi prošnji. Kljub bledici mu je butnila kri v glavo in je zardel. Števan je opazil spremembo.

"Zakaj si zardel?"

Mlinar ni odgovoril. Povesil je pogled in se zastrmel v tla.

Mlinski kamen je zadrdral prazen, po stopnicah je nekdo prihajal. Števan je povesil puško in se okrenil. Na sredi stopnic je počival stari Ropoša. Lastnik mlinov ob Muri. Kupostal jih je po vrsti, se raztezal vzdolž ob reki, kakor, da je rastel z vrbovjem, ki je prepredlo domala celo obrežje, čeprav ga nihče ni gojil. Tudi Števana je že nekoč nagovarjal, naj bi mu prodal mlin. Števan je obstal kakor zmeden med obema. Kot osramočen, je pogledoval zdaj mlinarja, zdaj starega Ropoša. Ko mu je za hip obstal pogled na mlinarju, se mu je zazdelo, kot da je mlinar hotel priznati.

"Izdal se je. Priznal", je greblo po njem. Začutil je v sebi tiho pomilovanje do samega sebe. Najraje bi bil nekje daleč. Daleč, kjer ga nihče ne bi poznal. Mnogokrat ga je prišla pustolovska strast. Že davno je sanjal o daljnih zemljah. Na tihem je obžaloval, zakaj že ni odšel, ko se je bil pred leti namenil. Tako bo pa moral živeti priklenen v vas, med ljudi, kakor oče nezakonskega otroka. In spopad z mlinarjem! Je ali ni bilo, mlinar gotovo ne bo molčal, stvar je bila zapečatena. Sam v sebi pa je bil prepričan bolj kot kadarkoli prej, da otrok ni bil njegov. V njem se je razraščalo, se bohotilo s tako silo to prepričanje, da ga je delalo kakor blaznega. Ni več vedel, kaj je počel.

Ropoša je sopihal po stopnicah. V števanih glavi je kraljevala sama zmeda.

"Si prišel barantat za mlin?"

Najraje bi naperil puško v starega. Ropoša je obstal. Števan je vrtal naprej.

"Povej! Če je to, kar te je privedlo, mlin je na prodaj..."

Ropoša je zmajal z glavo.

"Zakaj se norčuješ?"

"Mlin je na prodaj," je ponavljal Števan in ni mislil na besede, ki jih je govoril. Mislil je samo na sramoto, ki ga je čakala, o ponižanju in prevari.

Ropoša je bil kakor okamenel. Potem mu je segel v roko.

"Drži".

Drugega dne sta se odpeljala k notarju in naredila pogodbo.

In naslednjega dne je Števan odpotoval.

BOŽO KRAMOLC

Ilustriral Božo Kramolc

POROKA

Delali smo hitro.

Bil je vroč julijski popoldan, le smreke na stričevem vrtu su nudile nekaj hladu. Po nebu je plavala postovka v širokih krogih in prav zadaj nad vasjo Velika vranovina, ki se je obrnjena zrealila v leni vodi reke Gline, je čepelo nekaj oblih labodom podobnih oblakov.

Tišino je trgalo le naše govorjenje in enakovredno puhanje parnih kotljev iz topilnice železa, ki je bila le streljaj proč za sadovnjakom.

Ozko rdečo preprogo, ki je bila pokrivala dolgi hodnik v hiši strica Leona, smo razgrnili po poti od vrtnih vrat do vhoda v Voukovo hišo. Čez cesto smo napeli vrv in v travo ob jarku postavili mizico, pognili prt in razpostavili kozarce. Postavili smo še zasilen mlaj in obesili napis: Mladoporočencema blagoslov!

Ne dolgo potem so se pripeljali. Eden fantov, Adi, je prehitel šoferja in planil k vrtem prvega avtomobila. Priklonil se je in odprl vrata. Prvi je izstopil ženin. Vozilo se je nagnilo, mož je imel dobrih sto kil. Vzravnal se je, si popravil kravato in prožil roko nevesti. Bila je srednjih let, zgledne postave in o-

či je imela zabuhle, ko da bi zadrževala solze.

"Živela ženin in nevesta!"

Adi je odvezal vrv in stopili so k mizici. "Dragi ženin in nevesta". — "Že dobro, že dobro", je dejal ženin in položil stotak na mizo. Vina se je komaj dotaknil. Odprl sem vrtno leso in poročenca sta stopila na preprogo. Sestrični Vera in Maja pa sosedova Smilja in Jasminka pa še nekaj deklic so posipale cvetje. "Živela, živela", so zaklicale z visokimi otroškimi glasovi.

Novoporočenca sta šla počasi, ko v zadregi, (nevesti so zdaj tekle solze po licih), za njima dve priči v zakmašnih oblekah in potem so se po rdeči preprogi zvrstili še ostali svatje, povabljeni in oknarji, vse, kar je bilo slovensko v Petrinjskem srezu, otroci in jaz.

Pred hišnimi vrati se je ženin odkašljal, se važno ozrl po zbranih, se s stokom pripognil in dvignil nevesto čez prag.

"Tako, tako! Živel ženin! To ti je fant, pravi Kranjec! Čez Krajnce jih ni!"

Posedli smo v prostorni bidemajerski jedilnici, v prijetno urejenem salonu, po zofah, foteljih, nekateri so sedli kar na tla.

Marička je natakala vino. "Živijo, živijo!" Izpili smo in nastavili kozarce. Sedeli smo tiho, čeprav smo se vsi poznali, in nihče ni prav vedel, kam naj se dene, ali kaj reče. Zato smo pili. Čez čas je stopil k Marički ženin, slšal sem, ko ji je resno ukazal. "Žganje jim ponudi, prej bodo pijani! Z vinom naj se nacejajo za svoj denar!"

Pili smo torej rumeno žganje. Ni bilo dolgo, ko smo zapeli. Ker ni bilo dovolj kozarčkov, je dekle natakalo v kozarce za vodo. Ljudje so stali tudi po hodniku, celo v veži ko kočiaži in si nazdravljali. Nekateri so zdaj rinili v kuhinjo, ko da bi bili doma in silili v mlado služkinjo Micko.

Potem je stopil v jedlnico Adi. Opravljen je bil v frak in cilindar. Priklonil se je ko klovn, polčil dva zavitka na mizo in razprostrl roke. Utihnili smo. Prišli so še oni iz salona in iz kuhinje je pogledala Micka in si zapenjala bluzo.

"Dragi ženin in nevesta, dragi v Gospodu!" Bučno smo se zasmejali.

"Zbrali smo se, — vprašam vas čemu smo se zbrali —?" Bilo je videti, da se je govorniku utrjala misel; gledal je okoli sebe, ko da bi iskal pomoči in krilil je z rokami ko ujeta vrana. Potem se je ovedel: —

"Zbrali smo se, da po stari navadi praznujemo najodličnejši dan v človeškem življenju, dan poroke".

"Živijo, živijo!"

"Želim vama srečo, blagoslov in obilo otrok, saj otroci so sreča, kaj ne?"

Smeš je bil oglušljiv. Govornik se je pijano zama'al, prazno gledal pred se; videti je bilo, da bi še marsikaj povedal.

"Proketo žganje", je zamomljajal in s širokim zamahom roke zaključil govor: "Tu-le, draga poročenca mo a, majhen dar".

Ko je nevesta odvijala, smo se vsi pomaknili bliže. V škatli je bila škatla in v tej še ena drobnejša. Urnih prstov je odvijala. Pretrgala je trak na zadnji škatli in šumela s papirjem.

"Dar — je šlo po jedilnici, "kaj pa je, kaj pa je?"

Nevesta je držala v rokah nekaj, kar je izgledalo ko prosojen kamen pravih oblik.

"Daj sem, daj sem", smo si podajali iz rok v roke.

"Kaj pa je?"

Nekdo je dvignil kamen k luči.

Potegnil je z nohtom po površini in se nasmehnil. Težkal ga je, ga razil z nohtom ko geolog in ga končno okušal z jezikom. Skremžil se je kisló in podal kamen naprej.

"Galun, — oha ha! Ali, ta jih ugame!"

Vse je drlo k ženinu, ki je odvijal svoje darilo. Bila je škatla belega prahu. Segali smo s prsti vanjo, ovohavali prah in okušali.

"Moka ni" —

"Sladkor ni" —

"Saharin tudi ni", je zinil nekdo in se ozrl po gostih, ko da bi uganil Bog ve kaj.

"Sadra je!" Sadra! A-ha ha!"

"Sadra, sadra!" Tolkli smo se po hrbtih in nekateri so tolmačili onim, ki so se sicer rezali, ki pa po vsem videzu niso razumeli.

"Oh, ta Adi!"

Žganje je teklo po rokah in kapalo na tla.

"Muziko, muziko!"

Odrpli so omarico, v kateri je bil gramofon, nekdo je navil radio in Goljev Lojzek je nategnil harmoniko.

Hrušč je bil oglušljiv. Zaprl sem oči in ko sem jih zopet odprl, se mi je soba zazdela kot brezpredmetna slika polna temnih in svetlih lis. Kozarci, katere so ljudje držali v rokah, so risali v temno ozadje iskreče, prestam podobne, vijuge. Pržgane cigarete so svetile ko kresnice v vročem mraku. Posameznih glasov zdaj ni bilo mogoče razločiti. Zmes melodij iz radia, iz gramofona in harmonika me je spomnila na veselični prostor velesejma. Za hip je harmonika preglasila vse drugo. O donna Clara, du bist so wunder-schön—

Ko da bi ta melodija zbudila zakopane spomine, so se nekateri zagledali v kozarce, se nasmihali, pijano motovili in ponavljali — "du bist so wunderschön" —

Iz kuhinje je prišla Micka. Opravljena je bila v črno obleko, bel predpasnik, na glavi čipkasto avbico. Ponudila je na srebrnem pladnju sira, gnjati, salame, pečenke, olive in kruh. Jedli smo, pili — nekateri so poizkušali polnih ust plesati. Zopet so silili v Mico in nekdo ji je glasno pol ubljal roko.

V tistem trenutku je stopil v sobo ustaš. Sam hudič vedi, odkod je padel. Za pasom pištolo, na čepici velik U. Ko zakleti smo utihnili. Ustaš je bil dodeljen fabrički upravi kot vladni nadzornik Nezavisne države Hrvatske. Bil je sloke postave, olivne bosanske polti.

“Ronald” — je šepnila Micka.

“Kdo?”

“Ronald Colman”, je ponovila. Micka je poznala vse filmske zvezdnike. V njenih očeh je bilo več občudovanja ko strahu. Skrbno pristrižene brčice so mene spominjale bolj na brivskega pomočnika, ko na hollywoodskega zvezdnika. Naš preplah je ustaša očitno zabaval. Smehlja je prožil roko nevesti.

“Častitam milostiva, iskreno častitam. Pametno ste storili, da ste se še po naše poročili. Jaz vedno pravim: možgani nad srce! In vam gospod ženin častitam, ker ste pregovorili svojo ženo, da je prestopila v našo vero. Vem, vem”, tu si je ustaš gladil brčice, “da ni bilo prijetno: najprej krst, potem birma in zdaj poroka. Pametno sta ravnala, zdaj sta oba Hrvata v naših knjigah. Kar je zdaj, je važno — že res, da ste vi gospod ženin Slovenec, mi od vlade to vemo, vemo pa tudi, da Srb ni Srb, če ni pravoslavne vere, kaj ne, gospa? Častitam vama torej, ne le v svojem, pač pa v imenu vsega hrvaškega naroda!”

Udaril je s petami ko Prusak, stegnil desnico in odšel.

Ženin je segel po kristalni steklenici za

žganje in nagnil. Potem je strašno zaklel in treščil steklenico v kot. Nevesta, ki si je ves ta čas grizla ustnice, se je zrušila v naslonjač in pričela histerično ihteti.

Iz spalnice, v ozadju hiše, sta kriče planili dve deklici: Tina in Dubravka. Nevesta ju je potegnila k sebi, ju objemala in med jokom neprestano ponavljala: Hčeri moji, hčeri moji, ljubi hčeri moji —

Stopili smo iz hiše v sparino poznega popoldneva. Molčali smo in nekateri so bedasto zijali v zrak, ko da jim ni šlo v glavo, čemu ta nenadni konec. Molčali smo, ko da bi nas bilo sram kvant, nesramnih šal, naše nemoči!

Pred očmi mi je prišla povorka pravoslavcev, ki so jih bili gnali iz Ponikvarjev, teden dni tega, po razriti cesti, mimo fabrike, m'no stričeve hiše, mimo mene — proti Glini, kjer so jih pobili s strojnico vse: moče in žene in otroke, skupaj s Srbi iz Velike Vranovine, Vojniča in od drugod.

Nehote sem se ozrl v nebo, ko da bi od tam pričakoval legijo angeljev maščevalcev. — Pa nebo je bilo modro ko poprej in nad sadovnjakom je še vedno krožila postovka.

“Prokleti ustaš!”

“Hudičevi časi!”

“Hudičevi!!”

Pa pravih besed ni bilo. Nekdo je ob plotu bruhal in Adi je vrgel z vso silo kamen v psa, ki je lajal gori ob čebelnjaku.

Podrli smo mlaj, sneli napis in zvili rdečo preprogo.

Potem smo se obotavljajočih, nesigurnih korakov, brez slovesa razšli.

PO UTRIPIH SRCA

(ADRIJA EKSPRES)

Drama o slovenskem beguncu

DANICI—

iz vsega srca

OSEBE:

BORIS MARIN (DUŠAN KOVIČ), mlad intelektualec

SONJA, njegovo dekle

LOTHE SCHEIN, lepa turistka

KIRIL PAPAGOS, trgovski potnik

MILAN, rdeči obveščevalec

Rdeča vlakovna policista, oba v civilu

Rdeča carinika

Potniki v vlaku

ČAS: SEDANJOST

PRIZORIŠČE: ODDELEK V EVROPSKEM EKSPRESNEM VLAKU

LEVO IN DESNO KAKOR NA ODRU

Ivan Dolenc je študiral slavistiko na ljubljanski univerzi in je bil nato nekaj let novinar v komunistični Jugoslaviji, katero je zapustil leta 1956. Naselil se je v Kanadi, kjer je leta 1957 napisal tu objavljeno dramo o slovenskem beguncu. (Op. ur.)

Običajni oddelek prvega razreda v evropskem brzcu, ki veže osrčje Evrope s turškim Istambulom. Na srednjem sedežu na levi Boris Marin. Njemu nasproti, ob oknu, Lothe Schein. V njeni vrsti sedežev in v drugem kotu oddelka lastnina tretjega potnika: velika aktovka, šop blagovnih vzorcev, beležnica, očala. Okno v ozadju, vrata na hodnik v ospredju. Na desnem koncu hodnika izhod na prosto. V istem krilu voza tudi vrata v sosednji oddelek; enako na levi.

Ob dvigu zastora vlada na odru nočna tema, v kateri miglja kakor nemirna kresnica žar Borisove cigarete. Razsvetljava na hodniku je komaj zaznavna. Slišati je zasoplo sopihanje parne lokomotive in udarjanje koles ob tračnice. Med dejanjem se neka krat zapodijo prek prizorišča mirijade ognjenih isker. Enolične glasove razglasi čez čas zlokobni šum alarmnih zavor. Ekspres se naglo ustavlja. Treski voz oznanijo, da je obstal.

Sledijo žvižgi policijskih piščali in sprašujoči klici potnikov na levi in desni: "Smo že na meji?"

"To ni mogoče. Pravkar je šele minila polnoč."

"Kaj je z lučjo?"

"Kje smo?..."

V oddelkih se prižiga o medle luči. Oglašajo se tečaji vrat. Skozi polmrak na hodniku tipa proti središču dolg snop žepne svetilke, za katerim stopa potnik na desno.

Boris počasi vstane in ugasne cigaretni ogorak v pepelniku pod oknom. Na poti nazaj seže z obema rokama pod strop in prižge plinsko luč z vžigalnikom. Končno stopi k vratom in prisluhne glasovom na hodniku.

Ženski glas: "Kako dolgo bomo še stali na odprti progi?"

Moški glas: "Vsak čas moramo naprej. Zamuda je že dovolj velika."

Borisu zaigra krog usten posmeh. Vrne se na sedež, nasloni glavo na blazino in potegne iz žepa škatlo cigaret.

LOTHE (se prestrašena iztrga iz sna. Krčevito objame potovalni zglavnik in išče z zbežanim pogledom odgovor na svoj nemir v steklu na obeh straneh oddelka.): "Kaj se je zgodilo? Zakaj stojimo?... Gospod Marin, kaj spet hočejo od nas?"

(Z ramen ji zdrkne na tla dolgo čipkasto ogrinjalo.)

BORIS (naglo vstane z neprižgano cigareto v roki in pobere ogrinjalo; položi ga

v Lothino krilo.): "Nikar tako ihtivo, gospodična Schein. Prav nič se ni zgodilo. Stojimo — to je vse."

LOTHE (se oprine čipk, kot da zgublja ravnovesje. Živčno mečka okras in se ozira skozi okno): "Hvala. — Ničesar ne razumem. Še pravkar sem sedela v pesku na dubrovniški obali in si namakala noge v valovih sinjega morja... Bile so to lepe sanje. Potem sem nenkrat zaslišala v daljavi rezajoči glas piščali. Občutila sem tresk vozov. Takšen konec pomorske idile! Kaj pomeni to večno postajanje? Stojimo že četrtrič na odprti progi."

BORIS (navidezno mirno zamahne z roko, v kateri drži cigareto. V drugi roki ima vžigalnik, ki ga še vedno ni prižgal. V resnici je nemirnejši od Lothe, vendar se zna premagovati.): "Pomirite se. Za preplah ni nobenega razloga. Povrnite se k razigranemu morju in užijte še nekaj hipov sproščene sreče pod vročim soncem in v brezskrbni družbi. Privoščim vam jih od srca. — Želite morda cigareto?"

LOTHE (seže s tresočimi rokami po cigareti in se nagne k vžigalniku, ki je medtem zagorel. Boris prižge cigareto tudi sebi.) "Prosim. Hvala. Menda sem res potrebna cigarete. Vsa se tresem."

BORIS (začeti svoj nemir s sanjarskimi podobami): "Jadranska obala je čudovito doživljaje. Drobní, vroči pesek in skalnate čeri, ki valovi butajo vanje in se premetavajo čeznje. Na zaokroženem obzorju se bližajo in odmikajo obalne ladje. Ribiči poje v temnih krčmah otožne pesmi. Črno vino se razliva po mizah in vse naokrog diši po sveže ocvrtih ribicah. Tudi poljubi, če me na vara spomin. Ustnice so slabe in žejne, žejne. Še sladka črnina ne more potešiti blazne žeje... Da, da. Morje ima silovito moč. Vse diši po njem. Naše ožgano telo, hrana, poljubi, l'ubezen."

LOTHE (se ujame v čaru njegovih podob: "Vaše morje je prelepo. Prej sem poznala samo Atlantik in krpo Sredozemlja. Nikjer nisem preživela tako srečnih dni kakor na Jadranu. Nikoli prej se nisem tako sproščeno poigravala s školjkami in morskimi zvezdami kakor pod trdnjavami renesančnega Dubrovnika. Skakala sem v modro globino z visokih čeri. Negibna sem se prepuščala igrajočim valovom. Plavala sem, neumnica, za švigajočimi ribami in upala, zatrdno upala, da jih bom ujela. V pojočih nočeh sem tavalala pod nizkimi zvezdami vzdolž obale in sama nisem vedela, kaj si pravzaprav želim. Vleklo me je le vedno zno-

va in ob vsakem času k morju... Ali se je prebudilo v meni nekaj tiste naravne strasti, ki je gnala k obali grško Hero? Pa nikar ne mislite, gospod Marin, da se mi je zahotelo Leandra!" (Prešerno se zasmije.)

BORIS: "Radi potujete po svetu?"

LOTHE: "Zelo rada. Potujem že vsa leta po vojni. Oče ima tekstilno tovarno in tako je vsa družina večkrat na poti. Videla sem Francijo, Anglijo, Švico, Švedsko, Grčijo, Turčijo... Skozi vaše kraje sem potovala že pred tremi leti, a sem bila šele letos prvič na jadranski obali. Prejšnja leta ni bilo časa za večtedenske dopuste na enem kraju. Očetu se je vedno mud'lo naprej in nazaj v tovarno. Ta čas sta z materjo v Švici. 'Ali hočeš sama na Jadran?' me je presenetil oče.' Še vprašajš?' sem se razveselila in naslednji dan sem bila že na poti... Čakata me na Dunaju. Dobra sta. V vsem bi mi ustregla. Tako sem bila tedne v Dubrovniku — sama. Sama in spet sama. — Ne vem, zakaj vam vse to pripovedujem. Rekli boste, da sem neumna hči bogatašev in da sama ne vem, kaj bi rada. Pravljicarji bi opisali moja potovanja drugače. Zapisali bi: Razvajeno dekle išče svojega princa! Oh. Govorim stvari, ki jih sicer nikoli ne stresam v moški družbi. Najin sopotnik gospod Papagos mi je povrh še zabičal, da naj bom previdna z vami. Dejal je, da ste v teh krajih domačin, to pa pomeni zanj toliko kot 'r d e ě' in 'n e v a r e n' in podkovan v 'p o l i c i j s k i h v e š ě i n a h'. (Očividno se prijetno zabava.) Se vas naj zares varujem, gospod Marin?"

BORIS (se izogne odgovoru naravnost): "Posebno varno tod okrog ni. Tik pred mejo smo — in daleč od zvestih morskih svetilnikov. (Na lepem se je povrnil iz sanjskega sveta na svoj sedež in govori s spremenjenim glasom). Stavim, da tihotapite poln kovček dragocenih spominčkov."

LOTHE (resno): "Ni lepo, da se šalite s prestrašeno žensko. Povejte mi raje, zakaj stojimo v tej trdi temi. (Se ozre skozi okno). Rada bi bila že v Avstriji. Te meje se bojim. Sama ne vem zakaj. Najbrž bo to, ker sem slišala o njej toliko strahotnih zgodb... Turistična omizja Dalmacije so jih zvrhano polna."

BORIS (se otrese navala prejšnjih misli): "Pozabite na tiste govorice. Ljudje si marsikaj pripovedujejo in kadar takole govorijo za kratek čas, je vsaka goska zlata. (Med govo-

rom živčno stopi k oknu in se nasloni na okvir. Gleda skozi steklo v vratih). Na'in prijatelj se vrača. Se je mar zbal za svojo prtljago? Prvič v življenju vidim potnika z devetmi kovčki in kar dvema potnima torbama. Služba bogu Merkurju je ohranila nadih iz časov, ko so ljudje delali z zadoščenjem in so bili tudi ponosni na svoje uspehe. Dandanes je tako navdušenje sila redko".

LOTHE: "Nisem še razmišljala o trgovini. Kaj naj bi tudi imela od praznih meditacij? Ljubim življenje, sonce, zrak — mislim pa ne preveč rada... Še vedno se nisem umirila. Kaj neki počenja gospod Papagos tako dolgo ob vratih? Komaj čakam njegovega poročila o dogodkih na vlaku. Bojim se nesreče."

BORIS: "Zdi se, kakor da nekoga pričakuje. Nisem vedel, da pozna na vlaku še koga razen naju, ki smo znanci že drugo uro! Dolgo poznanstvo, kaj? Zdajle se je končno odločil in bo vstopil. Nadejam se, da poteši vašo radovednost in se oddolži vaši neučakanosti z izčrpnim poročilom."

KIRIL (naglo odpre vrata in jame pri prič zbirati reči, ki so bile obležale na sedežu. Očala potisne v žep, še prej v torbico; beležnico in ostalo pa v aktovko): "Lepo kaže. (Zasoplo.) Vedno lepše. Nak. Nikoli več po tej progi. Človek nima miru ne podnevi ne ponoči. Vedno znova to nadležno legitimiranje in iskanje. Dobil bom vtis (jezno pogleda Borisa), da so tod doma sami tolovaji. Policije je povsod toliko kot pri nas v Atenah kamenja ob vodi. Toda pri nas iščejo po vlakih kvečjemu izgubljeno prtljago-tukaj pa ljudi, žive ljudi! Imeniten popravek, kakopak. Pa bi jim vseeno svetoval, da se vežbajo v lovu na ljudi kje drugje in ne na nočnih vlakih. Šment!..."

LOTHE (začudeno): "O kakšnem lovu govorite, gospod Papagos? Izrazite se, prosim, razločneje, da vas bom razumela."

KIRIL (se razkorači sredi oddelka): "Kaj ste ves čas sedeli na ušesih? Ne veste?... Vsak čas bodo tudi tukaj. Pravkar so vstopili v naš voz. Vsa proga je zastražena... Nekdo je potegnul zasilno zavoro, ustavljal vlak in se izgubil v noč. Tudi pogum! Meja je tik pred nami. Šment! Policisti so izrabili postanek in nas sklenili počastiti s pregledom papirjev. Zadnji pregled pred mejo, pravijo. Teh 'z a d n j i h' pregledov sem doživel v zadnjih štiriindvajsetih urah že štiri ali pet, če se ne motim... Šment! Pripravita potne liste, prijatelja. (Patetično:) Gospodična Schein. Niž

strahu, prosim. Tudi to bo minilo. Ste spali?... Še spati ni mogoče v tem vlaku. (Vtika aktovko v kovček, ki ga je bil potegnil z vrha prtljajnika, a se med opraviлом premislil in odloži aktovko na sosednjem sedežu. Mimogrede srkne iz termoske. Nato sede in si oddahne.) Pripravljen sem. Povedal jim bom, kar jim gre. Šment!"

BORIS (seže v žep): "Hm. Prav imate. Pripravimo lahko vozovnice."

LOTHE: "Ne vem, če bo vozovnic sploh kdo radevoden. Železniškega sprevodnika nisem videla že pol dneva."

KIRIL: "Pogodili ste, gospodična. Bolje bo, če sežemo v žepe po potni list. (Potegne iz prsnega žepa debelo listnico). Gospod Marin je previden in ne zine nobene. Izbira besede. Mu tudi ne zamerim. Navsezadnje je tod doma. — Že prihajajo. Pozor! Sladek smehlaj! Kakor pri fotografu. Ha!" (Na hodniku stopi z leve pred vrata rdeči policist Milan, druga dva policista zapirata sosednja vrata in sledita pozneje. Prvi odpre vrata našega kupeja in se brez pozdrava sprehodi do okna, kjer obstane na preži. Milan stopi na sredo oddelka in kaže Borisu hrbet. V roki ima prižgano žepno svetilko. Tretji policist ostane pred vrati na hodniku. O b k o l j e n i !)

RDEČI POLICIST MILAN (posveti na Kirilov potni list): "Pregled potnih listov. — Ste grški državljani?"

KIRIL: "Da."

MILAN: "Vaš poklic?"

KIRIL: "Trgovski potnik. Eksport-import, na debelo in drobno, če dovolite..."

MILAN: "Vaše stalno bivališče?"

KIRIL: "Atene, prosim."

MILAN (zalista dalje v potnem listu): "Potujete torej do Nemčije? (Ogleda se po prtljagi v oddelku). Imate kaj prtljage?"

KIRIL: "Imam, kakopak. Vse, kar vidite tule, je moje. Razen tistih dveh kovčkov tamle in te potne torbe. Šment. Tudi tale kovček ni moj. Oprostite, gospodična Schein. Skoraj bi si bil prilastil enega vaših kovčkov."

MILAN: "Morali boste s prtljago v carinarnico na meji. Cariniki ne morejo opraviti pregleda v vlaku. Ni prostora za tolikšno število kovčkov. Priporočam vam, da se čimprej podate proti izhodu. Vsaj pozneje ne boste zavlačevali postanka."

KIRIL: "Kaj? Z vsemi kovčki v carinarnico? Kako si to predstavljate? Mar ni dovolj, da so jih premetali že vaši kolegi na grški me-

ji? Potegnili so na svetlo zadnjo nitko, ki se je držala dna in ki je bila tam, kar potujem, se pravi najmanj deset let. Ali res mislite, da lahko počenjate s potniki, kar se vam poljubi? Nikamor se ne premaknem. Tule bom sedel, vi pa storite z mojo prtljago, kar vam je drago. Toda ne pozabite: moja viza za vaše ozemlje je zgolj tranzitna. Nimate pravice..."

MILAN: "O pravicah ne bomo razpravljali. Rekel sem, da morate na meji iz vlaka z vso prtljago. Takšni so predpisi."

KIRIL: "Res lepi predpisi. Pa še lepši red, vam pravim. Šment. Človek dobi vtis, da je potovanje s tem vašim počasnim vlakom prava počastitev za nas tujece. Ni dovolj, da se ustavlja na znak vsakega zadnjega stražnika ob progi. Ne. Povrhu naj bi užival potnik še ugodje neznosnih pregledov. Poslušal naj bi na stotine vprašanj. Vsakdo, da, vsakdo, pravim, bi že rad vedel, kdo si, kam si namenjen, kaj si in — kaj boš! Šment. Dovolj mi je tega zabavljanja. Trгоvec sem (z očmi meri ves čas tudi Borisa) in me ne zanima na svetu prav nič drugega kakor trgovina. Politika? Brrrr... V kovčkih imam blagovne vzorce. Štiri sto petdeset katalogov, da boste vedeli... Sedem kilogramov vzorcev brez vrednosti. In zdaj me pustite pri miru. Enkrat za vselej. (Sede na sedež in jezno zabriše aktovko na stran. Iz žepa potegne robec in si obriše znojno čelo. Naposled se zazre togo skozi okno in prekriža noge).

MILAN: "Kakor hočete. Svetoval sem vam. Vlak ima na meji samo dvajset minut postanka in niti minute več. Kolikor s pregledom v tem času ne opravite, boste počakali do popoldanskega ekspresa pri nas. To bi bilo vse."

KIRIL (šine razburjen kvišku): "Bom pač počakal! Vseeno mi je že. Premaknem pa se ne. In tudi kovčkov nikamor ne bom nosil. Zavlecite jih na hodnik sami, če že mislite, da bo to odgovarjalo vašim 'predpisom'. — V vlaku je carinski oddelek. Pritožiti se hočem. Bodite tako prijazni, prosim, in mi razodenite, v katerem vozu je carina. Vse, kar bi rad vedel, je to, ali naj se podam po hodniku na levo ali na desno. T j a bom prišel že sam." (Pokaže z roko v obe smeri in na hodnik.)

MILAN: "Izvolite. Izbrati morate pot na desno. Cariniki so v drugem vozu, vi pa v devetem."

KIRIL (vstane in se napoti vratom. Rdeči policist mu vrne potni list.)

MILAN: "Brez potnega lista menda ne bo-

ste tvegali tako dolgega sprehoda."

(Kiril vtakne potni list v žep in zapusti oddelek. Rdeči policist se postavi pred gospodično Schein.) "Kraj rojstva?" (Odvzame ji potni list.)

LOTHE: "München". (Milan bulji vanjo, ki je vzbudila njegovo pozornost, ker je v resnici lepa. Lothe občuti na sebi moški pogled in kot zrela ženska izrabi 'ugodno priložnost'.)

LOTHE: "Kako dolgo bomo stali, prosim?"

MILAN: "Samo še nekaj kratkih minut. — Se vam mudi domov?"

LOTHE: "Neee. Spala bi rada."

MILAN: "Za spanje boste ujeli še dovolj priložnosti."

(Vrne ji potni list.) "Hvala." (Zdaj se prvič obrne k Borisu, ki mu je doslej kazal hrbet. Presenečeno vzklina.) "Pozdravljen, Kovič. Kam pa ti? Službeno ali zasebno?"

BORIS: "Službeno in zasebno; kakor obrneš. Pogledal si bom Koroško."

MILAN (potegne cigareto iz žepa, a še prej ugasne svetilko.) "Zadnjič sem te videl lansko jesen, ko si napihnil zgodbo o carinskem škandalu kot zračni mehurček. Preklemani feljtonisti. Mnogo pišeš. Čestitam."

BORIS: "Vidim, da si tudi sam 'zaposlen'. Prejle me niti opazil nisi, ko si vstopil. Visoka uradna oseba si, ni kaj reči. Moje spoštovanje."

MILAN (sede poleg njega in si prižge cigareto.): "Včeraj se je vozila z menoj Ema. Saj se je še spominjaš, črnooke lepoticice iz osme? Po maturi so jo starši brž poročili v Beograd. Še danes mi je žal zanj. Vedno sem jo rad videl. Taka je kakor nekdaj. Polna razposajenega smeha... Ima že dva otroka. Sina in hčer... Videl je nisem deset let, a sem jo takoj prepoznal. Študentovska ljubezen ne zarjavi. Peljala se je k sorodnikom. V Salzburg. Sam pa nikoli nikamor ne pridem. Vsaj ne dalje kot do meje. Me tudi nič ne mika." (Policistu ob oknu). "Preglej še sosednji oddelek, Miran. Tam je samo neka žena z otrokom. Ko opraviš, me pokliči, da odrinem skupaj."

(Drugi policist stopi skozi vrata na hodnik in jo mahne na levo.)

BORIS: "Na poti nazaj bi se zglasil pri tebi na postaji. Mi boš dal podatke o svojih uspehih. Populariziral te bom, stare sablje iz gimnazijskih klopi. Zakaj tudi ne. O mnogih smrtnikih sem že pisaril, pa lahko še o tebi. Velja?"

MILAN (veselo in slavočepno): "Vi ljudje

peresa vtikate nos v vsako stvar. — Naj bo. Kdaj se vrneš?"

BORIS: "Prihodnji teden."

MILAN: "Tako naglo?!"

BORIS: "Da. V septembru sem namenjen še za nekaj dni v hribe."

MILAN: "Vprašal bom šefa, koliko naših listov lahko razgrnem pred teboj in koliko jih naj pustim v predalu. Ko bi opisal nocojšnjo ali jutrišnjo noč, bi imel zanimivo reportažo..."

BORIS: "Saj res. Kaj se pravzaprav dogaja z našim vlakom? Čemu stojimo?"

MILAN: "Nekdo je mislil, da nas bo potegnil, a se mu zvijača ni posrečila. Ustavil je vlak in stekel vzdolž proge. Mlad fant. Ne vem, kaj mu je udarilo v glavo, da hoče prek meje. Brez potnega lista je. Nihče od patroljne službe ga ni opazil v vlaku. Ne vemo, kje je tičal. Morda je bil pod vozom... Zgrabili smo ga v kratkih minutah. Še poldrugi kilometer ni bil pretelkel. Neumnež!... Sploh ne razumem ljudi, ki bežijo. Sovražna propaganda, prijatelj, in slabo politično delo med mladino... A to še ni nič posebnega. Vse kaj imenitnejšega bom imel zate, Kovič. Snov za podlistek v nadaljevanjih. Takoj ko ga prime-mo. Uklenili pa ga bomo še danes ali najkasneje jutri. Potni list mu izteče pojutrišnjem... Res nekaj posebnega. Primer, kakršnega še nisem vrtel."

BORIS: "Navdušeno govoriš. Naostril sem ušesa. Na dan z besedo. O kom mi pripoveduješ? Koga boš prijel?"

MILAN: "To bi tudi sam rad vedel. Koga bom zgrabil? Vem samo to, da bo danes ali jutri v vlaku nekdo, ki čakamo nanj. V tem vlaku ga ni, torej bo vstopil opoldne ali zvečer. Druge možnosti ni. S potniškim vlakom se vendar ne bo vozil... Mogoče ti kdaj pozneje dam podatke, če primera ne prevzame osrednja uprava. Neka moška oseba se bo skušala prepeljati prek meje s potnim listom na tuje ime. In mi imamo ime. Že teden dni. Tudi datum veljavnosti naše vize. Obveščevalna mreža je nekaj vredna, kakor vidiš."

BORIS: "Res izreden primer. In ime — je nenavadno?"

MILAN: "Ne bi rekel. Prav navadno je. Domače."

BORIS: "Mi ga zaupaš?"

MILAN: "Zakaj pa ne? Pred mejo smo in, danes ali jutri se ne vrneš, da bi ga posvaril! (Se prisiljeno zasmeje. S pogledom potuje do

Lothinega polnega obraza in nazaj k Borisovemu). Potoval bo pod imenom **B o r i s M a r i n**.

LOTHE (je ves čas prisluškovala razgovoru razgovoru z zaprtimi očmi. Zdaj se zdrzne: "Oh!") (Slišala je ime prijaznega sopotnika in ni mogla zatajiti presenečenja.)

BORIS (naglo): "Gospodična Lothe? Ste kaj rekli? Vam smem ponuditi cigareto?"

LOTHE (sprejme cigareto): "Prav nič, gospod...ddd. Hvala. Gledala sem skozi okno v temo in se mi je zdelo, da smo se premaknili. Bila pa je samo luč, ki je zagorela tam zunaj in takoj spet ugasnila. (Zagrne se v pajčolan in nasloni glavo na blazino, kot bi hotela zadremati. Zapre oči, a jih od časa do časa spet odpre in opazuje Borisovo mimiko. V očeh se ji zrcali viden strah.) Nekam vroče je. Težko diham."

BORIS: "Naj odprem okno na stečaj?"

MILAN: (prehitil Borisa). "Z veseljem bom to storil za vas, gospodična. (Odpre okno). Je prav tako?"

LOTHE: "Hvala. Najlepša hvala."

BORIS (potegne na dolgo iz cigarete; ozre se za dimom in malomarno izjavi, da naveže na pretrgano nit razgovora): "Ime ni slabo. Vtaknil bi ga v podnaslov: Naša budna varnostna služba prišla tik pred mejo... in tako dalje. Bo dovolj 'udarno'? — Spet kak sveže pečeni direktor, ki skuša ubežati s tovarniškim denarjem?"

MILAN: "Nimam pojma, a bom prav kmalu vedel tudi to. V nekaj urah. Občutek imam, da bom spet imel polne roke dela. (Si pomane roke). Ljudje bodo radi brali to zgodbo... Oglasi se na vsak način, brž ko se vrneš."

(Drugi policist se pojavi med vrati. Milan pogleda na uro). "Tako. Čas odhoda je prišel. (Iz žepa potegne spet notes in svinčnik). Dušan si, ali ne? Spomin imam še dober."

BORIS (si zatakne potni list pod suknjo. Vse doslej ga je držal zgubanega v roki). "Vedno si bil domač med mrtvimi črkami latinčine!... Upam, da mi ne zameriš nedolžne pripombice. Vidiva se prihodnji teden. Morda pa še na meji?"

MILAN: "Mogoče. Kolikor bom le utegnil, še enkrat pogledam k tebi. Vsaj za nekaj hipov. Bojim se le, da bom delal v carinarnici. Na svidenje. In prijeten oddih!"

(Vstal je že med slovesom, zdaj stopi skozi vrata in odide v spremstvu tovarišev po hodniku).

LOTHE (se nagne naprej in pogleda skozi steklo v vratih. Prepriča se, da so rdeči policisti res odšli): "Gospod Ma... Oh! Ostala sva sama. Končno so odšli. Zopni so mi vsi po vrsti. Policije nikoli nisem marala, ne cenila, vaše pa se bojim, dobesedno bojim. Zaradi tistih zgodb, ki sem jih slišala na Jadranu..."

BORIS (jo naglo prestreže): "Pst! Govorite tiše, prosim."

LOTHE: "Slišala sem vaš razgovor s policistom. Če sem prav razumela, sta bila sošolca. Ni se vam treba bati za mojo molčečnost. Poznam vas komaj dobri dve uri, a zavrdo vem, da niste ne tat ne morilec. Zaupam vam in vas zagotavljam, da mi lahko tudi sami zaupate."

BORIS: "Hvala, gospodična Lothe, Lepo ste to povedali."

LOTHE: "Zakaj vas lovijo? Kaj ste jim storili? Ne morem si misliti, da bi sploh lahko storili kaj zlega. Zakaj bežite? Zakaj zapuščate domovino?..."

BORIS: (Ne odgovori. Nekaj hipov jo mirno opazuje, nato vstane in se napoti k oknu. Nasloni se na okvir in zre skozi steklo v noč. Z očmi boža pokrajino, ki je zarisana samo v obrisih. Na obrazu se mu zrcalijo ljubezen, otožnost in — sovraštvo).

LOTHE (prizadeto in pretreseno): "Gospod Kovič... Saj dovolite, da vas imenujem s pravim imenom. Žive duše ni v bližini. (Boris se ob svojem imenu zdrzne in obrne pogled ponovno k njej.) Zaupajte mi, prosim. Težko bi mi bilo, ko bi si le za hip mislila, da ne verjamete mojim besedam... Kaj boste storili? (Pogleda na ročno uro). V tridesetih minutah smo na meji in tam... tam vas utegnejo ponovno legitimirati. Priti utegne kdo drugi in ne več vaš sošolec. Poslušajte me, gospod Kovič! Me slišite?... (Boris trga cigareto iz škatle in sede; z drugo roko išče vžigalnik v žepih). Zapustite vlak. Zdaj je priložnost. (Pogleda skozi okno). Lovci na ljudi so se zadovoljili z eno žrtvijo. Napolnili so si ušesa z njenimi kiki in bodo uspavani z nemilo glasbo pozabili na vse druge glasove. Zdaj je čas za pobeg, gospod Kovič. Rešite se. Vlak še vedno stoji. Še slišim korake pod oknom. Izstopite na nasprotni strani in izginite v noč. Morda se iztrgate živi mreži pohlepa. Še je čas..."

BORIS (Počasi in kakor omamljen): "Ne, gospodična Lothe. Lepe so vaše besede in pol-

ne so nežne toplīne, toda zame ni druge poti, kot da obsedim z vami in se odpeljem proti meji. Tam pa naprej živ ali mrtev. Zaka j tudi mrtev ne bi veē ostal med njimi, ki z mirnim srcem dušijo domaēega ēloveka pri živem telesu."

LOTHE: "Hvaležna sem vam za te besede zaupanja. A vseeno se tresem za vašo usodo. Izstopite, prosim. Rešite se. Morda imate na bivšem domu koga, ki bi vas pogrešal, ēe se izgubite v tej zavrženi noēi. Nikar ne igrajte kot bolni kockar, ki uži va v strahu in trepetu pred neizogibno i z g u b o. Streznite se in izstopite... Pisk lokomotive slišim. Koraki pod oknom so utihnili. Vlak se bo vsak hip premaknil. Zdaj — ali nikoli veē, gospod Koviē. Ali slišite? Zdaj. Zdaj."

BORIS: "Ne smem, gospodiēna Lothe. Ne morem izstopiti iz tega vlaka, ki je vlak moje sreēe ali pogube. Vztrajam in vem, da bom zdržal do konca... Do konca vožnje. Kje bom tisti ēas? Kdo ve. Morda me odpelje vlak naprej k soncu in pod sveži zrak, morda nazaj v gnilobo. A nikar ne mislite, da sem se predal na milost in nemilost usodi in da samo še ēakam konca. Ne. Boriti se hoēem. Boriti... za zmago."

Vprašali ste me, zakaj bežim... Vēasih še mislim. Zato bežim. Zato odhajam. Zato me tudi lovijo. Mogoēe vam s tem nisem kdovekaj povedal. Mogoēe pa si lahko predstavljate kaj doloēnejšega tudi ob takih besedah. Ne vem. kakšne zgodbe ste poslušali v Dalmaciji in tudi ne vem, kaj veste o diktaturah. Zase vem da prizori, kot ste ga pravkar doživeli tukaj, pri nas niso redki.

Ne verjamem namreē, da me je rešil goli sluēaj. Moj sošolec bi odprl potni list in me brez vsake sentimentalnosti aretiral ali na mestu ustrelil, ēe bi se branil. Šolali so ga paē kot sledilca in tako se glasi njegov u k a z . Toda glejte: Prebudil sem v njem nekaj, kar je moēnejše od slehernega ukaza. Odprl sem domišljijji vrata k njegovemu najsvetejšemu; pokazal sem mu kline na lestvi, ki jo že dolgo gleda s slinavimi usti.

Tudi moj sošolec je laēen oblasti in slave, gospodiēna Lothe. Laēen kakor prvi diktator. Od nekda j je bilo to prvo, kar vcepi diktator hlapēevskim dušam.

Vsi hoēejo biti v malem, kar je on v velikem. Vsi si želi jo živih ljudi ob nogah. Vsi po vrsti hoēejo ukazovati in vsi hoēejo biti gospo-

darji kroga duš. Oblastovati hoēejo nad življenjem in smrtjo. (Vlak se premakne).

Moj vlak. Premaknil se je in spet sem moēan. Bil sem nemiren ves ēas, kar je stal. Kri mi je zastala v žilah in srce mi je za hipe prenehalo biti. Paē zato, ker nisem imel občutka, da napredujem. In meni se mudi. Zelo mudi..."

LOTHE: "Zavrgli ste poslednjo priliko, gospod Koviē. ēe se kaj zgodi, bo ta noē strašila v mojem spominu kot prikazen ostudne smrti. Poednevi in ponoēi. Vse žive dni. Gospod Koviē...!"

BORIS: "Pomirite se in ne mislite veē name. Vsaj do belega dne ne. Zjutraj lahko nadaljujeva nenavadni razgovor, v kolikor boste razpoloženi, seveda."

LOTHE: "Zjutraj, gospod Koviē? Kaj bo zjutraj? Ne vidim prav nobenega razloga za vaš neomajni mir in vero v zmago. Zaverovani ste v izgubljeno stvar. Zame je na dlani, da..."

BORIS: "Vem, kako ste v mislih zapečatili mojo usodo. Toda verjemite mi, da položaj ni tako brezupen, kakor se zdi na prvi pogled. Sleherne pasti se je mogoēe izogniti, samo da veš zanjo in poznaš njeno zgradbo. Mehani zem diktature pa je zelo rahel, gospodiēna Lothe. Temelji na nezaupanju ēloveka v ēloveka. In tudi posamezni državni kremplji si ne pomigujejo preveē prijazno in zaupno. Varnostna služba ima svoje ljudi v carinski upravi, to je res, toda varnostna služba in carina nista eno in isto..."

LOTHE: "Nekdo vas je izdal. Morda prav tisti, ki vam je odstopil potni list. Mnogo tvegate in — slepo, ēe ne zamerite resnice."

DORIS: "Nihēe me ni izdal, gospodiēna Lothe. Lastnik potnega lista, s katerim potujem, je v jeēi, med političnimi krivoverci. Iztrgali so mu resnico iz ust — s kleščami morda, ali pa so jo prebrali v njegovih oēeh, potem ko so ga oslepili z nekajstovratno žarnico..."

Prejle nas je obiskala policija docela sluēajno. Sluēajno, pravim, ker sem vstopil na postaji, do katere ste doživeli že najmanj tri pregleda. Do sem, torej, zavestno nisem mnogo tveg al. Tega, da bo nekdo ustavil vlak nisem mogel predvideti. Zaželel si je sreēnejšega življenja, morda varnejšega doma. Kdo bi zdaj to vedel."

LOTHE: "Hudo mi je zanj, ēeprav ga ne poznam. Zame je eden izmed mnogih, ki so

obstali sredi teh odprtih livad in zelenih gozdov, ne da bi užili zasluženega počitka. Toda, gospod Kovič, na meji ni slučajnih policijskih racij. Tam je vse to umazano početje legalizirano in, zdi se mi, tudi dovolj dobro organizirano. Kako morete še upati...?"

BORIS: "Govoril sem vam o komunistični diktaturi. V vladavini te vrste se dogajajo najbolj neverjetne stvari. Zase sem prepričan, da se naši mali diktatorji zgolj zaradi mene ne bodo odpovedali svoji legendarni skrivnostnosti.

Bil sem v družbi z mnogimi policisti, gospodična Lothe, in tudi z mnogimi carinskimi uradniki. Po pravilu varnostna služba ne ve, kaj počenja carinska uprava, in narobe. Cariniki imajo svoje centralo v državni metropoli in so povsod republika zase. Policija deluje drugače. Bolj na malo. S krajšimi rokami. Zato gospoduje v njenih vrstah tudi več diktatorjev, ki vsakdo od njih kali jeklo samo zase."

LOTHE: "In pomote so v vašem sklepanju izključene?"

BORIS: "Kaj naj odgovorim?! Sovražim jih tudi z razumom in ne samo s čustvi, kot to delajo milijoni naših preprostih ljudi. — Nekam zatóhlo je postalo. Kljub odprtemu oknu. Se vam ne zdi? Stopil bom na hodnik, da se malo prepriham. Vi pa poskušajte medtem zadremati. Koristilo vam bo."

LOTHE: "Ali bežite pred samim seboj?"

BORIS: "Ne bi rekel; le prepriha sem potreben."

LOTHE: "Vrnite se, gospod Kovič! Prosim vas, Prijeten sopotnik ste mi. Nikoli si ne bi bila mislila, da bom kdaj potovala prek krvave meje z enim njenih napadalcev."

BORIS: "Obljubljam vam, da se vrnem prav kmalu. Saj se tudi moram vrniti. Moram, gospodična Lothe... Želim vam prijeten počitek."

(Boris potisne vrata na stran in stopi na hodnik. Tam odpre okno do kraja, da mu veter zavirha z lasmi. Prisluhne spominskemu odmevu lastnega glasu: 'Moram, gospodična Lothe. Moram. Moram.')

Oglasi se lahka glasba s plošče v daljavi, Boris nekaj časa posluša. Naposled se počasi napoti k vratom, ki vodijo na prosto. Noge mu drsijo po stopnicah navzdol; na zadnji obstane in spet prisluhne. Šlager "Santa Lucia" je zdaj razločen in glasen.

Boris stopi odločno in naglo naprej — v Sonjino sobo na levi.

Vlak se malce stiša. V vozu prekriza potnik s steklenico vode v roki hodnik. Lothe drema na sedežu.

Luči se premaknejo na Borisa in Sonjo.

Vlak zatone v temi.

Na levi v ospredju chesterfield z zglavniki in pregrinjalom. Na majhni okrogli mizici nageljni v vazi, pepelnik modre barve, tudi živo ilustrirane revije. Ob kavču majhna omarica polna knjig; na omarici gramofon. V sobi sta še dva fotelja in stoječa luč.

SONJA je petindvajsetletno dekle s pšeničnozlatimi lasmi. Je visoke postave in oblečena v domačo hal'o, poslikano z raznobarnim cvetjem. Na nogah ima nogavice. Leži na enem koncu chesterfielda, z nogami spušenimi na tla in sanjari. V laseh ji tiči rdeč nageljni cvet. Poigrava se s pasom halje; vrti ga med prsti, delajoč metuljčka. Iz ozadja se zliwa s plošče južnjaška pesem. Sonja si tiho prepeva. Ko zasliši šum — Boris je odprl vrata, sede in se ozre prek ramen proti njemu, ki se ji brez besed približuje iz teme.

SONJA: "Dušan! Vedela sem, da boš prišel." (Skoči k njemu in se mu vrže krog vratu. Nato ga poljubi, večkrat strastno poljubi.) Čakala sem te ves popoldan... (Besede zvenijo očitajoče. Boris se ne zmeni za njen objem, marveč zre na desno, kjer je okno. Nemiren je in zbit. Z rokami zgrabi njene roke in se ji izvije iz objema. Potem sede v naslanjač in se poigrava s cigaretami). Kaj ti je danes? Ali me ne boš poljubil? Tako dolgo sem bila sama, dragi..."

BORIS: "Saj te poljubljam, Sonja. (Jo dvakrat poljubi-površno in kakor mimogrede. Njegovе misli so drugje. Zdi se, da ne vidi Sonjne ljubezni.) Stopi k oknu in poglej na dvorišče, če tam ni nikogar. Občutek imam, da ni sva sama. Najbolje bo, če okno zapreš."

SONJA: "Nikogar ni, dragi. Samo ti in jaz — in najina ljubezen. (Boris jo ponovno naglo poljubi na ustnice). Poljubi me še enkrat. (Boris mehanično izpolni njen ukaz.) Lepše! In malo bolj nežno. (Boris se trpko nasmehne in jo poljubi znova). Stisni me k sebi. (Boris jo objame). Močnejše. Močnejše! (Sonja zacepeta z nogami. Boris jo spet poljubi, vendar prav tako odsotno kot prej. Sonja ga sune od sebe, a ga ne izpusti iz rok.) Kaj ti je nocoj? Nekam zbit se mi zdiš in nič ne maraš za moje vroče ustne..."

BORIS: "Prepričaj se, prosim, da ni niko-

gar pod oknom. Vrata so varna. Vstopil sem z dvoriščne strani."

SONJA: "Kaj naj pomeni vsa ta skrivnostnost? Bled si in voden je tvoj pogled. (Se mu ovije krog vratu in nadaljuje nežno, prenežno z glasom mlade ljubezni, na pol šaljivo, na pol resno:) Kdo je kraljica tvojega srca? Kdo te ljubi bolj kot vse na svetu? Kdo je kakor sladek grozd na trti in kakor sij jutranjega sonca v smrekovih gozdovih? Kdo je kakor kipeče zdravje izvirka v planini...? Kdo kakor igriva pesem koscev na livadi...? Kdo je samo tvoj?... (Naglo pripoje:) Za vsak odgovor plamteč poljub! Ali bo kaj?! Mižim in ne odprem oči; preden ne slišim blagovčnih besed ljubezni... Nocoj dolgo čakam na svojega ljubeza."

(Boris je sprva nejevoljen, ker mu ni za otročjo igro ljubezni, ki jo je imel vedno rad. Naposled pa ga njeno poželjenje le premaga. Nasmehne se ji, jo poljubi na trepalnice in na lase, poljubi rdeči nageljnovec in jo prižme k sebi. Vseeno ves čas ne reče besede. V ozadju drsi igla na robu plošče in ponavlja konec pesmi. Boris končno spregovori z globokim in resnim glasom)

BORIS: "Sonja!... Predraga!"

(Sonja ga posune od sebe. Obrne se na stran in sede na kavč. Tam zajoče. V solzah začne).

SONJA: "Kakšno opravičilo imaš za kruto ravnanje? (Boris je ne posluša, marveč odtaša h gramofonu in ustavi iglo). Nič ne maraš več zame. Ne vidiš, kako nestrpno te pričakujem. Ves, popoldan sem presranjarila v sobi in vsako uro sem slišala v domišljiji tvoje korake. In zdaj... zdaj se niti ne zmeniš za moje kopnjenje. Ne čutiš vročice mojih poljubov ne slišiš besed cvetoče ljubezni. Kakor odljuden romar se mi zdiš. Spet na svojih potih — med bodikavini žicami tam zunaj. Hamlet v socialistični brozgi! — pripravljen uravnati papirnate tečaje našega klavrnega životarjenja. Ali si res sam na svetu? Prepusti umazani posel drugim..."

Razumi me, Dušan. Ženska sem, a nisem Ofelija. Nočem ne v samostan ne v umobolnico. In tudi v vodo ne grem, dokler vem, da me ljubiš. (Se mu ovije krog vratu). Edino, kar nam je še ostalo, je ljubezen, dragi. Vsega drugega so nas že oropali. L j u b i m o lahko. To nam je še dovoljeno.

Objemi me in reci, da me ljubiš! (Očita očee in proseče obenem): Nocoj mi še nisi rekel, da me ljubiš. Ta svet je samo najin. Svet

najine ljubezni. Pozabi na ječe, pozabi na svinčene kroglice, pozabi na vse, kar zaničujeva oba v dno duše. Vstopi v paradiz, ki je omamno lep kakor ta nageljnovec. (Vzame v roko cvet, ki si ga je iztrgala iz las.) Zate sem si ga zataknila v lase. (Poljublja ga in mu zre v oči). Samo zate, dragi moj..."

BORIS: (Prvič pokaže prizadetost za njene solze. Boža jo po licih in rokah. Odvzame ji rdeči cvet. Vrti ga med prsti ene roke. Nato naglo poljubi Sonjina lica. Objame jo in v tem objemu pade cvet na tla.): "Sonja... Moja Sonja. Poslušaj me, prosim. Samo za hip. Stopi k oknu in stori, kar sem rekel. Hlapčevske duše so naprodaj povsod. Spremljajo me na vseh potih in tega ne delajo preveč prefinjeno. Nastavljajo se mi — zaslepljenci iz duševnega mraka fanatizma. Dobro veš, da te ljubim nadvse, toda zdaj... zdaj ni časa za ljubezen."

SONJA (zdrkne k njegovim nogam): "Čutila sem to vse te dni, čeravno si previdno skrival svoj nemir. Včeraj sem naposled zvedela, kaj se pravzaprav dogaja s teboj. Ožigosali so te do smrti. Številka si, brez upanja, da bi še kdaj globoko vdihnil domači zrak. Številka z oznako: N e z a n e s l j i v. S silo ljubezni sem te skušala iztrgati iz preteznega objema vsakdanjosti. Želela sem si, da bi ob meni pozabil na hude misli."

BORIS (položi roko na njeno glavo in gleda čez njena ramena v prazno): "Kako bi mogel pozabiti? Vsak nezaupen obraz na cesti me spomni na uničevalce. Vsaka še tako nedolžna beseda, izrečena s trepetom in pričakovanjem trdega odgovora, mi polni ušesa s kriki, ki odmevajo pod rdečimi zvezdami kakor nedolžni tuleži v pasti. Ne morem pozabiti sivega življenja krog nas. Tudi za en sam trenutek ne."

SONJA: "Vem. Vse vem. Ni se mi posrečilo, da bi te oslepila in oglušila z ljubeznijo. Vsa ta lava laži in zahrbtnosti, vsa ta spakodrana puhlost, oprta na goli bajonet in kruhoborske prišepetalce, se je dotaknila s požigalnim ognjem tudi L j u b e z n i. Ponižala jo je do prosjačenja. Da, Dušan. Prosim za nekaj skopih trenutkov brezvetrja. Za mir, ki bi bil mil najini ljubezni... Toda kako naj zapoje šibka ženska prošnja v neskladju vrtinčastega viharja, ki biča in premetava ljudi, kakor neusmiljeno obrača in trga silen piš liste na osamelem drevesu? (Tukaj umolkne. Mučno tišino trga sopihanje vlaka v daljavi

in enakomerno udarjanje koles ob tračnice. Sonja vleče nitke iz zglavnika, ki ga je mečkala v rokah, ko je govorila zadnje besede. Potem počasi nadaljuje. Besede se trgajo iz nje kot kaplje vode iz usihajočega gorskega izvirka):

"Ne vem več, kdaj je vse to planilo vame. Ta boleči nemir in — strah. S t r a h. Menda se je res pritihotapil v zavest z Ano, našo dobrosrčno sosedo. S strahom sem trepetala zanjo, ko je stopila ob ramena svojega fanta obsojenca in še sama zalučala parazitom v obraz pljunke najglobljega zaničevanja. Spremljala sem jo pred vrata zaporov in pred žičnate pregraje kazenskih taborišč... Nihče od puhlih uniformirancev ni hotel poznati njene ga Andreja. Nikjer ga nismo našli. V Škofji Loki je s sklenjeno pestjo udarila po svojih prsih, ki so komaj cvetela, a tudi že usahla v tovarniškem prahu. 'Tako torej,' je zavpila nad togiim stražnikom, ki je odganjal nezazelenelene obiskovalce. 'Garam za vas, da ste siti in rejeni, pa ne bi smela zvedeti niti tega, kje boste podrli zemljo na njega?! Kaj vam je sploh storil? Je kazniva že sama sla po življenju? Sram vas bodi, ki pijete našo kri kakor je mene sram, da sem obsojena na počasno usihanje v vaši zoprni družbi...' Potem se je ponosna obrnila in odšli sta na postajo. Odpeljali sta se proti domu. Med potjo ni več spregovorila.

Vsaka živa duša imenuje občo krivico z imenom lastne bolečine. In krivica z imenom A n d r e j je zamorila Ano. Ne pozna več smeha ne radosti. Otožna je in zaprta vase. Ana...

Ha! Takrat sem si, norica, domišljevala, da se Zlo nikoli ne bo dotaknilo mojega srčnega zaklada. Sebično sem zapirala oči pred našo skupno nevoljo. Bala sem se. Bala zate in zase. (Pribije:) In ne brez razloga... Rdeče zlo je stopilo tudi med naju, Dušan. Prinesel si ga neki dan na suknji kot umazan prah s ceste in ga raztrosil po sobi, ki je bila samo hram ljubezni. Rdeče zlo mi odmika tvoja usta. Odteguje mi tvoje poglede. Bega najino ljubezen.

Prekleto naj bo in z njim vsi tisti, ki ga kreše'o pod divjaškimi škornji!

(Zadnje besede izlije iz sebe kot krike. Izčrpana se zruši na ležišče in pretresljivo zajoe. Med sunki krčevite ihte zaključí misel:)

Da res ni več časa... ne miru... za ljubezen!"

(Boris se nagne k njej in jo skuša z rokami

iztrgati iz objema žalosti. Boža jo in grablja s prsti v njenih laseh.)

BORIS: "Kaj naj rečem, Sonja?... Resnica se ziblje v tvojih besedah. Ne joči, ne morem videti solz. Spominjajo me na kolodvorske prizore. Na mahajoče žepne robce in poslavljajoče se poglede..."

SONJA (se zdrzne in zapiči prodoren pogled v njegove oči): "O čem govoriš?... Čuden si nocoj. Nikoli nisi govoril z menoj tako vzvišeno in svečano. Prikrivaš mi nekaj... Kaj je tisto? Povej!... Odmikaš pogled? (Vstane in se požene za njim, ki je bil s prižgano cigareto zakorakal po sobi, da mu ne bi brala odgovora v očeh. Zgrabi ga za roko in ustavi.) Dušan moj dragi. Moj si in vse tvoje breme teži kakor svinec tudi mene. Diham s teboj, in kadar ni zraka, se dušim tudi sama. Na dan z besedo. Skupaj jo bova laže zmagala."

BORIS (ponovno odmakne pogled, nato objame njen obraz in dahne); "Sonja..."

SONJA (ga začudeno in prestrašeno gleda. Hude slutnje ima v očeh.) "Ne vem, kaj naj pomeni tvoja obzirnost. Kaj dobrega gotovo ne".

BORIS (se skuša izogniti odgovoru naravnost, zato se spomni gramofona): "Ali ne bi raje zavrtela druge plošče? Glasba te bo umirila."

SONJA: "Nikamor se ne premaknem, preden ne zvem vsega, kar je v zvezi s tvojo nocojšnjo skrivnostjo." (Objame ga, da ji ne more uteči.)

BORIS: "Tosce že dolgo nisva slišala... (Očitno se izgovarja.)

SONJA: "Ne izmikaj se, Dušan. Menim, da zdaj ni pravi čas za ljubavne melodije."

BORIS: "Prav. Kaj bi rada vedela?" (Nestrpen je, živčen, naveličan, izmučen.)

SONJA: "Vse, vse, dragi. Saj ne more biti na svetu tako divjega hudourja, ki bi ga mi dva ne mogla zajeziti z nasipi ljubezni."

BORIS: "Ne več, kaj zahtevaš."

SONJA: "Možna bom."

BORIS: "Prišel sem nocoj..." (Zmaje z glavno, bori se s samim seboj. Nato naglo iztisne:) "Ne. Vsaj nocoj še ne."

SONJA (se nasmehne, kot bi mu hotela pomagati z besedo): "Mi hočeš spet govoriti o tako imenovanih prijateljih v 'socializmu'? O 'tovarištvu' na ustnicah in v očeh, o zlobi in zavisti v dejanjih? O vsem tem sem že dovolj slišala in preveč. (Posmehljivo:) Novi poučni primeri me ne bodo zamajali. Prosim. Izpoved se lahko prične." (Polna je galgenhumorja.)

BORIS (ugasne cigareto in še vedno omahuje. Pogleduje k njej, a vedno znova odmakne pogled, kot bi se bal sile spominov. Živčno pomendra cigaretni ogorek v pepelniku, zakoraka h kavču in se težko vrže nanj.) "Tvoja ugibanja so daleč od resnice. Pozabi na vse skupaj. Kaj je z glasbo? Naj si kot gost postrežem sam?"

SONJA: "Glasba se prilega miru duha. Zato boš storil bolje, če prej predreš tančico moje radovednosti."

BORIS (trdo in pomilovalno obenem): "Bojim se, da jo bom raztrgal na drobne konce."

SONJA: "Stkala bom novo. Zate in za tvoje ostre misli."

BORIS (se odloči in hoče začeti z odprto igro, vendar ne more in krene ponovno na stranpot): "Se še spominjaš barve jesenskih listov, pod katerimi sva se spoznala?"

SONJA (presenečeno): "Kako se jih ne bi spominjala... Bile so kakor žive priče najine zaljubljene besede. Toda... čemu tolikšen ovink? Govori naravnost. Menda si nisi želel samo pogovora o barvah igrive mladosti?"

BORIS: "Kruta si, Sonja, nocoj."

SONJA: "Nisem. Samo odkrite besede si želim."

BORIS: "Vedno sem bil odkrit s teboj."

SONJA: "Nocoj nisi. Me ne ljubiš več?"

BORIS (očitajoče): "Sonja, nikar..."

SONJA: "Edino to bi me strlo, Dušan."

BORIS: "So stvari na svetu, ki pridejo bolj nepričakovano, kot si lahko predstavljamo..."

SONJA: "Poslušam te in še vedno ne vem, kaj mi imaš povedati. Ne odlašaj predolgo. Prosim."

BORIS: "Naj bo! (Vstane in spet sede v — naslanjač. Živčno seže po novi cigareti in nažge vžigalnik. Zagleda se v naslovno stran ilustrirane revije — s slepimi očmi...) "Oditi moram." (Bili sta to nagli in obupani besedi. Odhaja proti svoji volji).

SONJA: "Tako naglo? Kam se ti mudi?... Tega res nisem pričakovala. A če mi poveš, zakaj odhajaš, bom skušala razumeti. To vendar..."

BORIS: "Vidim, da me ne razumeš prav. Odhajam — za vedno."

SONJA: "Torej me ne ljubiš več? Kaj sem...?"

BORIS: "Moj odhod nima nič opraviti s tistim, kar domnevaš. Z a p u š č a m d o m o v i n o."

SONJA (se zave mnogostranosti Dušanove

novice; pretrese jo kot električni šok): "Ne!... Neeee!" (Na pol omotična se postavi na noge in se še vedno trese. Dvigne oči k njemu, ki stoji zdaj poleg nje; zgrudi se na kolena in mu poljublja roke) "Dušan, moj dragi! Tega vendar ne misliš resno. Reci, da ni resnica. Odreši me strašne more... Ne. Neee!" (Zgrabi se za lase in omahne na tla.) "Ne... Neee!" (Njen glas pojema, dokler docela ne zamre. Jokati ne more več. Telo ji stresa silen krč.)

BORIS (se spusti k njej na tla, objema z rokami njena lica in ji stresa glavo): "Sonja...! Sonja! Umiri se, prosim. Pogledj mi v oči in poslušaj. Me slišiš? Sonja! (Skuša prikljucati njeno zavest, skuša jo prebuditi, da bi slišala — zanesljivo slišala njegove besede) "Ljubim te, Sonja. Ljubim. Me slišiš?"

SONJA: "O d h a j a š... Zapuščáš domovino. Odhajaš za v e d n o." (Sama zase premišljuje s težavo in s slabotnim glasom).

BORIS: "Da, Sonja. Odhajam, vendar ne zapuščam tudi tebe. Posločila se bova samo za nekaj mescev — morda za leto dni. Potem — potem se bova na tujem poročila."

SONJA: "Če zdaj odideš, te ne vidim nikoli več. Kdo ve, če boš sploh živ zapustil naše kraje. Ne, Dušan! Nikamor ne pojdeš. Obljubi mi! Ostani ob meni. Ostani doma...!"

BORIS: "Mnogi so že odšli in vsi niso obležali na meji, ob tistih smrekah in jelšah, ki so beguncu najbolj domače drevje, kar ga je kdaj videl. Vse sem dobro premislil, Sonja. Zaganjal sem se kot jetnik v kamnite stene primitivizma krog sebe, samo zato, da sem še enkrat kratko ugotovil, da ni drugega izhoda. Življenjska ječa pod rdečimi zvezdami — ali življenje v svobodi. Eno ali drugo — tretjega ni."

SONJA: "So še druge poti, dragi. Morajo biti. Iskala jih bova in našla. Odšla bova kam skupaj. Kamorkoli..."

BORIS: "Čez mejo ne moreva skupaj, vse drugo..."

SONJA "Nisem mislila na mejo. Odpotujva na Jug, Dušan. Umakniva se javnosti in zaživiva samotno srečo nekje med liškim kamenjem ali bosanskimi hribi. Tam ne bo nikogar razen naju in revnih ovzarjev. Sonce se bo prismejalo zjutraj izza golih grebenov samo za naju, in vroče kamenje opoldan..."

BORIS: "Nikar, Sonja! To so samo prikupne sanje in prav nič več. Ž i v e m r e ž e so tudi tam. Lika je, na primer, druga Sibirija: Tovarne topov, tovarne tankov, tovarne

letal; ob teh tovarnah pa razpokane barake kazenskih bataljonov... Potem spet policija. Prijavni uradi. Odbori. Sestanki. Govori. Laži. Vprašanja, ki ne trpijo odgovorov. Ukazi v prevleki vabljivih predlogov. Demokracija v diktatorski medvedovini. Nasmeškano prijazna Partija z likvidatorskim orožjem v roki.

Daleč smo že, daleč! Ni več kraja na domačih tleh, kjer bi se človek smel smejeti od srca in jokati, kakor se joče v žalosti, ki ima zagrnjene oči. Tudi v najboljši zapuščenosti planinski koči srečaš koga, ki išče sovražnike zatelebanega marksističnega aktivizma!"

SONJA: "Vem. Vse vem. Toda kaj nama je drugače storiti? Tudi v Sibirijo rajši s t e b o j , kot pa sama po tej sadistični poti v dolgočasno in prazno "dialektično" smrt... Brez tebe zame ni življenja."

BORIS: "Prišla boš za menoj. (Sedi ob njej in ji navdušeno govori): Na sveži zrak. Pod svobodno sonce. Med l j u d i . . . Užil te bom pozabiti življenjsko sivino. Prosta bova segla po sreči. Nasmejana si bova ustvarila dom. In vanj bova kmalu (se nasmehe) posadila najine otroke. Imeli bodo odprta usta in sprošče, ne roke. Spet bodo velikani, kakor so bili naši očeti. Nič več na svetu jim ne bo prepovedano... nič več predpisano."

SONJA (že sanja o lepši bodočnosti): "Dušan!"

BORIS: "Lepo bo, Sonja, lepo."

SONJA (se povzpne do njegovih lic, ga polubi in šepče v trdnem objemu): "Na pot, Dušan, na pot! Rada bi bila že tam onstran — s teboj! (Nenadoma se zdrzne) "Pa nikar ne pozabi, da te imam rada, neizmerno rada. Za vedno, dragi."

BORIS: "Kako bi mogel pozabiti? Svet je velik in širok, a Sonja je na vsem svetu samo ena edina... Mlada je in lepa kakor lesketajoča se mavrica na sinjem obzorju..." (Poljublja jo z besedami, kakor je ona poljubovala njega v prizoru z isto igro ljubezni).

SONJA (s strahom in nepričakovano): "Kdaj odideš?"

BORIS: "Čimprej."

SONJA: "Strah me je zate. Če se ti kaj zgodi..."

BORIS: "Previdno bom zlagal begunske korake."

SONJA: "In vidiva se kmalu, praviš?"

BORIS: "Kmalu."

SONJA (nežno): "Vso srečo ti želim, dragi."

BORIS: "Potreben je bom. Bolj kot zraka."

SONJA (boječe): "Kako boš zbežal?"

BORIS: "Še ne vem."

SONJA (z besedami ljubezni): "Čuvaj se."

BORIS: "Bom."

SONJA (igrivo): "In ne boš pozabil krajlice svojega srca?"

BORIS: "Nikoli, Sonja."

SONJA (zamišljeno): "Se boš poslovil doma?"

BORIS: "Da."

SONJA (zategnjeno): "Za vedno?"

BORIS: "Za vedno."

SONJA (svareče): "Tuli z volkovi, dokler si še med njimi."

BORIS: "Trikrat bom potežkal vsako besedo."

SONJA (šaljivo): "Že prej bi se lahko spokoril."

BORIS: "Saj sem poskušal. Ali ni to dovolj?"

SONJA (ironično): "O N I ne poznajo besede 'd o v o l j'."

BORIS: "Da. Posebno še, kadar l o v i j o."

SONJA (otročja): "Da je kaj takega mogoče!"

BORIS: "Kaj? Lov na ljudi?"

SONJA (poudarjeno): "Lov na DOMAČE ljudi."

BORIS: "Je mogoče."

SONJA (naglo): "Nada je z uma zaradi tega."

BORIS: "Vem."

SONJA (z odporom): "Pretepala in mučila je ženske v zaporih."

BORIS: "Z možem sta opravljala isto novodobno obrt. Samo da je vsakdo izmed njiju divjal v drugem nadstropju."

SONJA (v spominih): "Med vojno je bila dobro dekle."

BORIS: "Povojna leta so marsikomu slekla kožo."

SONJA (sentimentalno): "Nekoč sem jo imela rada... A danes."

BORIS: "Obsedli so jo kriki brezpravnih žrtev."

SONJA (pripovedniško): "Ves svoj denar znosi v blagovnico in si kupuje predpasnike. Židane predpasnike. Vedno ene in — iste."

BORIS: "Njene 'delovne' ure so udarjale vedno v enem in istem taktu."

SONJA (pribije): "Brez srca je."

BORIS: "Diktatura ne obratuje po utripih srca."

SONJA (razmišlja): "Občutek, da te bije domačin, ne more biti prijeten."

BORIS: "Tudi ni. Zge kakor kis na odprti rani."

SONJA (sarkastično): "Okupator je bil vsaj tujec."

BORIS: "Da. Sovražil si ga lahko brez vprašanj in bolečin."

SONJA: (se ogleda po sobi, ki se je medtem potemnila. Prižge stoječo luč): "Čas na mineva naglo."

BORIS: "Bolje bo, da se ne mučiva več z znanimi bolečinami."

SONJA: "Prav imaš! Lahko bi si kaj zaigrala".

BORIS: "Toda zdaj nočem več slišati 'Tosce'."

SONJA: "Zavrtela bom nekaj veselejšega. Nekaj domačega... In pozneje, čez čas, si bom isto ploščo zaigrala tudi sama." (Stopi h gramofonu).

BORIS: "Radoveden sem, s čim mi hočeš ustreči. (Igra je stekla). Sonja! Dobro si zadelo moje razpoloženje... "Poslavljam se, cigani, z vami, v življenje novo stopam zdaj..."

(Znani šlager zagrebškega pevca Ivana Rožića).

SONJA: "Koliko naših ljudi so že zaprli zaradi te ognjene pesmi?"

BORIS: "Kdo bi vedel njih število!? In koliko jih je še na poti?..."

(Sonja se zlekne na kavč in pritegne Borisa k sebi. Tema. Plošča se vrti do konca pesmi.

Luči se ponovno prižgo na sredini odra — v vlakovem oddelku. Ekspres je slišen kot prej.)

Borisov glas: "Moram se vrniti, gospodična Lothe. Moram. Moram."

(Vidimo Borisa, kako vstopa v voz in tava skozi hodnik in do vrat oddelka. Pred vrati za hip postoji, nato jih odrine in vstopi.

Ekspres stoji na meji. Glasbo iz prejšnjega prizora zamenjajo glasovi iz zvočnika na železniški postaji. V ozadju podolgovat pramen luči, ki pa ni pretirano svetel.

Lothe je dremala. Boris jo zdrami z udarcem vrat.

LOTHE: "Vrnili ste se...! Zadremla sem od strahu. Bala sem se teme, a sem se zaman ozirala za zvezdami. Nebo je bilo ves čas rjave velike samote prevlečeno s temnimi oblaki. Šele zdaj je pokukal izza njih mesec. Svetel mesec v avgustu. Ta čas pa smo tako že sredi luči. Vi ste tudi tukaj. Vesela sem, da vas spet vidim."

BORIS: "Rekel sem, da se kmalu vrnem. In prišel sem o pravem času. (Se ozira skozi okno proti postaji v ozadju). Na meji smo.

Igra se lahko prične. (Seže z naglim gibom po potni torbi, ki je bila doslej nad njegovim sedežem v prtljažniku in prekrita s črnim. Razpotegne zaporo in potegne iz torbe zavitek, ki se zdi kakor vrečica sendvičev. Odgrne še blago in potegne izpod njega revolver.)

LOTHE: "Oh! Prestrašili ste me, gospod Kovič! Nikar ne streljajte!"

(Vstane in seže z rokami k licem.)

BORIS: "Ne bojte se, gospodična Lothe. Ne bom streljal. Samo v skrajni sili. Živ ne ostanem tostran meje. (Zatakne si revolver pod suknjo in sede.) Mirni ostanite in me ne ogovarjajte z imenom. Najinemu sopotniku bi se utegnili zareči, pa vendar upam, da ne bo imel časa zame. Njegovi kovčki so še vedno tukaj. Še ni izstopil."

(Na postaji se oglasi zvočnik s kričavim glasom:

"Adrija ekspres stoji na drugem tiru. Dvajset minut postanka. Potnike naprošamo, da pripravijo prtljago in potne liste za carinski pregled na državni meji... Adrija ekspres na drugem tiru... Potniški vlak z zvezo za Zagreb in Beograd ima odhod. Vstopite in zaprite vrata. Ponavljam: Potniški vlak..." (Boris zapre okno s treskom.)

BORIS: "Oprostite. Bolje bo, če ne slišiva kričavih napovedi."

LOTHE: "Bojim se. Vsa se tresem. Vas smem prositi za cigareto?"

(Boris ji pomoli škatlo in prižge cigareto. Prime jo za roko.)

BORIS: "Obžalujem, da sem vas zamotal v svoj hazardni klopčič... Imeli boste vsaj kaj pripovedovati s svojega potovanja. — Zloben sem, kajne? Ne zamerite mi, gospodična Lothe. Mnogo bi dal za to, da ne bi sedel v vaš oddelek. Začenjal bom verovati v usodo; včasih ne bi dal zanjo niti počenega groša. Usoda me je pognala v vašo družbo. Kakor da bi vedel, da bom varen z vami — vsaj do meje."

LOTHE: "Povejte mi, kaj naj storim, če pridejo? Vam lahko pomagam?"

BORIS: "Govorite, kot bi si želeli romantično avanturico. Ne, gospodična Lothe. Ničesar ne pričakujem od vas. Mirno obsedite v svojem kotu in molčite, pa naj se zgodi kakoli. Vse bo prav hitro prešlo."

(Na postaji se spet oglasi zvočnik. Boris stopi k oknu in ga za rezo potisne navzdol.) "Adrija ekspres s prihodom ob dveh in šest

minut ima štirideset minut zamude. Odhod v osemnajstih minutah. Pripravite prtljago in potne liste. Carinski pregled na državni meji... Adrija ekspres iz Istambula-Aten-Beograda..."

(Boris zatreska z oknom.)

... "Minute počasi minevajo. Še osemnajst minut. Osemnajst dolgih minut. Zdi se, da se je utavil čas."

LOTHE: Na koncu vlaka smo, gospod Ko... Oprostite... Nekaj časa potrebujejo, da pridejo do nas. (Se prisili v umetem smeh). Ali jim ne dovolite počasne hoje?! Utrudili so se z lovom na odprti prog! (Boris nemirno zre skozi steklo v vratih. Na hodniku se oglasijo koraki in prerekanje).

KIRIL (na hodniku): "Bomo videli... Šment! Nikoli več po tej prog!"

BORIS (pogleda na uro): "Igra se odvija prepočasi. Pričakoval sem hitrejši konec. — Gospod Papagos! Malo časa je ostalo za njegovih devetero kovčkov! In za njim se prav gotovo vali ves obmejni carinski in policijski roj. Vse do zadnjega bo pritegnil s svojim kričanjem! Želel bi si, da ga ne bi srečal na tej svoji nočni poti. Manjka samo še, da me po predpisih pozdravi..."

(Boris odpre vrata, kot bi hotel pospešiti nadaljnje dogodke).

KIRIL: "Spet smo tam, kjer smo bili pred pol ure. Tule so kovčki, gospoda. Znesite jih kamor hočete, mene pa pustite pri miru. Razgovor z vašim načelnikom me je oznožil. Takšna ignoranca!" (Vleče kovčke s prtljažnika in jih vali na hodnik. Na hodniku carinski uradnik v uniformi, za njim dva rdeča policista; eden izmed njiju je tisti, ki je v prejšnjem prizoru legitimiral ženo z otrokom v sosednjem oddelku. Policista zgrabita vsak po dva kovčka. Carinik pograbi petega in šestega ter čaka na Kirila, ki — obsedi na sedežu.)

CARINIK: "Poh'tite, prosim, ali pa ostane-te na postaji do popoldanskega vlaka. Ne morem vam pomagati. Predpisi so predpisi in varnostnih oficirjev je danes toliko med nami, da res ne morem zatisniti niti enega očesa. (Opravlja svojo službo, ki jo morda na tihem preklinja). Sta že končala s pregledom papirjev, tovariša? Naj vaju počakam?" (Policist ki nam je znan iz prejšnjega prizora, postavi kovčka na tla in se potisne z rameni v odelek).

RDEČI POLICIST: "Tu smo že bili. Je vse v redu. Opravi svoje in pridi za nama..."

Kovčkarja lahko še enkrat pregledam na postaji" (Odide za prvim policistom).

CARINIK (proseče): "Ne delajte mi sitnosti, prosim. Tudi sami ste v službi in veste, kako je... Potni torbi mi lahko obesite na roko. Prosim. Vlak se bo prej premaknil. Dajmo. Dajmo..."

KIRIL (se ga usmili, ker ga je prizadela njegova poklicna vnema): "Vidim, da res ne boste odnehali. Naj vam torej bo. Toda vedite vseeno, da so vaši predpisi neznosni. Nikjer drugje ni mogoče doživeti takšne birokracije!"

(Lothe in Boris mirno sedita. Boris odmika pogled s prizora s kovčki. Boji se, da ga trgovec ne bi ogovoril. Molk prekine Lothe, ki ne more več prenašati napetosti.)

LOTHE: "Izstopite, gospod Papagos. (Pogleda skozi okno.) Vlak bo odpeljal in mi bomo ob sopotnika. (Nadaljuje z vabljivim glasom) Obljubili ste, da mi razkažete Dunaj. Ste že pozabili? (Lepo ga pogleda in mu odzame mali kovček.) Potisnila ga bom skozi okno. Tudi obe torbi lahko pustite tukaj. Saj ne morete po hodniku s tolikšnim tovorom."

(Postavi kovček in torbi pred okno.)

KIRIL: "Vam na ljubo, gospodična Schein. Samo vam na ljubo. Meni bi bilo že vseeno. Takšen red!" (Zrine se skozi vrata in stopi za carinikom, ki se je medtem že oddaljil.)

LOTHE: "Pa dobro opravite. Čakala vas bom ob oknu in držala fige." (Vstane in se postavi ob okno, da bi mu podala kovček in torbi. Papagos izgine za vrati. Boris naglo vstane in stopi ob Lothe. Odpre okno.)

BORIS: "Bom že sam opravil. (Zgrabi kovček in ga pomoli skozi okno. Nato stori isto s torbama.)

KIRIL (zunaj): "Hvala. Zdaj imam vse."

BORIS (pogleda na uro): "Časa dovolj. Še petnajst minut. (Se umakne od okna in sede nasproti Lothe. Spotoma pogleda na uro.)

KIRIL (pod okom): "Kovčki so vsi tukaj. Tudi potni torbi. Naprej, prosim!"

(Očividno zabava uradnike, ki se pehajo z njegovo prtljago.)

... "Nikar tako naglo. Ne morem vas dohajati..."

(Njegov glas se pomeša z glasom iz zvočnika.)

"Adrija ekspres ima še petnajst minut postanka. Potniki za Dunaj, Salzburg, München, Bremerhaven... Odhod ob dveh in šestindvajset minut z drugega tira... Ne zavlačujte carinskega pregleda..."

BORIS: "Še petnajst minut, gospodična Lothe. Časa dovolj za prijeten razgovor med štirimi očmi." (Se namuzne.)

LOTHE: "Tudi šalite se še lahko. Nisva še znanca tri ure, a se mi zdi, kot da se že od nekdanj poznava... Nekako čutim z vami, pa čeprav vašega življenja nikoli ne bi do kraja razumela. — Povejte mi, kaj ste pravzaprav počeli doma?"

BORIS: "Pisal sem. Pisal za časnike. In če že hočete vedeti prav vse: prav nič nisem ponosen na tisto svoje delo. Nikoli nisem bil povsem priseben, kadar sem pisal. Nikoli nisem imel prostih rok. Doživel sem najprej nemško telesno okupacijo, nato še duhovno — domačo. Le-ta se je vlekla v neskončnost in ni bilo nobenega znaka, da bo zdaj, zdaj odložila svoje gnusno orožje... In tako sem pisal vedno z mislijo, da sem okupiran, ujet..."

LOTHE: "To mora biti strašno... (Pogleda na hodnik.) Ali še ne bodo prišli? Na kaj neki čakajo?"

BORIS: "Prišli bodo, prišli. Niso še zamudili nobenega vlaka. Ne poznajo velikodušnosti."

LOTHE: "Čudim se vam, da ste mirni. V družbi ste s tujko, ki vas lahko izda vsak trenutek. Z enim samim vzklikom. — Le kako mi morete tako neomajno zaupati? Tega ne razumem. Kratkoma ne razumem."

BORIS: "Ali bi res mogli povleči tančico z mojega lažnega imena, gospodična Lothe?"

LOTHE: "Ne! Moj Bog! Saj vendar ne mislite slabo o meni. Samo čudim se vam. Vam in vaši zaupljivosti. Kratke ure sva v istem oddelku. Niti pozna se ne dobro. Ali je to dovolj za zaupanje na življenje in smrt?"

BORIS: "Ni dovolj. Seveda ne. (Pogleda na uro, potem skozi okno.) Čudno zatišje je zavladalo. Želel bi si, da bi bil naš voz bolj obljuden. Rad bi slišal druge ljudi. Potem bi vsaj vedel, da je še življenje krog naju."

LOTHE: "Življenje? Čudna misel. Tudi sama sem bolj mrtva kot živa. — Niste mi odgovorili. Zakaj mi zaupate?"

BORIS: "Ne vem. Ne poznam odgovora na vaše vprašanje. Se tudi še nisem vprašal za k a j. (Pozorno jo pogleda.) Zaupam vam pač."

LOTHE: "Res?"

BORIS: "Življenje se nikoli ne ponavlja. Zatrđno vem, da je resnica, kar sem rekel. Vidim in slišim vas. V istem vlaku sva. V istem oddelku. Tudi na skupni poti — vsaj do naslednjega križišča... Ko ste zadeli nepričakovano

ob mojo zgodbo, niste sledili razumu, ki vas je hotel obvarovati neprijetnega položaja v moji družbi. Sledili ste utripom srca. In na poti srca ste mi podali prijateljsko roko."

LOTHE: "Vse veste. Vse vidite. Kakor pesnik govorite. Ob vaši razlagi sem pozabila, da imate pištolo pod suknjo in da ste na begu. Res čudna mora biti ta vaša družbena ureditev, da jo zapuščajo dobri ljudje."

BORIS: "Nikar se preveč ne oddaljujva iz oddelka. (Pogleda naokrog in ustnice mu trpko zadrhtijo.) Prostovoljno sem se podal med te štiri stene in vse, kar še lahko storim, je prava malenkost: samo čakam lahko. (Pogleda na uro.) Zadnje minute zapuščajo naš l'ubi vlak. Ostalo jih je še dvanajst. Dvanajst zanj, ki se motoviliijo krog mene kakor ogabni prisluškovanci krog gostov v naših lokalih... — Storit mi, prosim, uslugo, in sedite tje, ob vrata. Bolje bo, če vas prvo pregledajo."

SONJA: "S to malenkostjo vam rada ustrezem. (Se preseli v drugi kot in ponese s seboj drobno prtljago.)

BORIS (mehanično nadaljuje, kjer je poprej prenehal): "Čas je lezel počasi tudi sinoči, ko sem vstopil. Vlak se ni in ni hotel premakniti. Nisem imel občutka, da odhajam. Vse je obstalo na mestu. Streha nad znano postajo se mi je zdela neznanjsko dolga. Ljudje na peronu so venomer mahali z robci in niso hoteli oditi... Še postajna ura je obstala. Kadar koli sem pogledal nanjo, vedno je čepel kazalec na desetici. Šele ko smo se končno premaknili, sem vedel, da je pet minut do enajste. ne da bi se znova ozrl na zamudno uro..."

LOTHE (gleda skozi okno): "Vstopil je! Sam je. Srečo vam želim, gospod... Bog naj bo z vami! (Nadaljuje hitro in kakor v vročici.) In če se ne vidiva več... Vedite, da sem trepetala za vas... in da se v spomin na vašo prijetno družbo nikoli več... res nikoli več ne bom cijazila po tej strašni progii..."

BORIS (jo prekine še pred koncem govora, a ga ona ne sliši): "Kdo je vstopil?" (Ko vidi, da ga ona ne posluša, ponovi vprašanje): "Kdo je? Policist? Je bil že prej tukaj?"

LOTHE: "Ni policist. Tisti carinik je, ki je spremljal gospoda Papagosa v carinarnico. Sam je."

BORIS: "Naj vstopi. Pripravljen sem."

LOTHE: "Zdaj je v sosednjem oddelku... Ne streljajte, prosim."

BORIS (se najprej ozira skozi zaprto okno,

nato ga odpre na stežaj in sede v kot): "Za vsak primer. Pa če skočim na sredo teh begajočih luči. Mejna tabla je tik za ovinkom. Niti sto metrov nimam do nje... Kot fant sem bil večkrat tukaj z očetom; hodil je s cariniki nad fazane..."

LOTHE: "Kako bi se umirila? (Carinik stopi med vrata.)

BORIS (očitno razpoložen za šalo): "Kje ste pustili našega prijatelja? Upam, da se je vse srečno izteklo za njega. Saj veste: konec dober, vse dobro"... (Pomenljivo pogleda carinika, ki se smehlja).

CARINIK: "Odprite kovčke, prosim. Vajin prijatelj je še vedno v carinarnici, a bo vsak čas tukaj. Res ni imel v kovčkih drugega kot blagovne vzorce. Moramo biti previdni. Naposled tudi ne moremo opraviti pregleda ob zaprtih kovčkih. (Loti se Lothinih kovčkov. Odgrne vsebino na vrhu in zapre prvega; enako stori z drugim). Potni list, prosim. (Iz torbe, ki jo ima obešeno prek ramen, potegne svinčnik in beležnico. Lista v potnem listu in si izpisuje podatke.) Zabaven je, od sile zabaven. Ta čas se mu smeje ves obmejni urad. Zadovoljen je, da je dobro odrezal s pregledom. Plačal je samo nekaj sto dinarjev za blago, ki ga ima s seboj. Rekel je, da je za njegovo novo obleko in da si še ni utegnil poiskati krojača... Ha. Kdo bi mu verjel, prevejancu. Toda blaga res ni več, kot dovoljujejo predpisi. — Lothe Schein... Ste imeli prijeten dopust, gospodična?"

LOTHE: "Morje je bilo čudovito in tudi sonce me ves čas ni zapustilo."

CARINIK: "Me veseli. Sam še nisem bil ob morju na dopustu. Samo vozil sem se ob obali. Ni denarja za luksuz. Žena mi stalno sitnari, kdaj pojdeva, jaz pa: "Ni denarja, žena." (Od-krito se zasmije in se obrne k Borisu. V roko vzame njegov potni list. Potem se ozre nazaj k Lothi, da obvisi potni list med prsti.) Veste, gospodična, hodim raje v hribe. Cenejši so in lepo je tudi tam."

LOTHE: "Povsod je lepo, kjer nas zajame počitniško razpoloženje."

CARINIK (zalista v Borisovem potnem listu in se še vedno smehlja Loti v obraz. Še prej pobrskala po Borisovem kovčku in potni torbi, a vse skupaj takoj zapre). Boris Marin. Rimska ena 10946-56..." (Spet se zasmije na prejšnji razgovor, s potnim listom v eni roki in svinčnikom v drugi. Boris ga pozorno méri in seže z roko pod suknjo. Lothe živčno stopi k oknu in se nagne čezenj.)

LOTHE: "Naš prijatelj prihaja! Mu pomagamo spraviti kovčke pod streho?" (Ozre se prek ramen k Borisu in k cariniku. Zadnji zapre potni list in vtakne svinčnik v žep. Še vedno gleda Lothe. Očividno se rad pogovarja.)

CARINIK (šaljivo): "Opozoriti vas moram, da je podajanje kovčkov čez okno prepovedano... Sam nisem železniški uslužbenec in ničesar ne bom videl, a če vas zaloti kdo drug... Hvala. (Vrne Borisu potni list.) Poskusite lahko..."

LOTHE: "Gospod Papagos! Gospod Papagos! Sem z vašima torbama. Nikar ne ostani-te na peronu."

KIRIL (pod oknom): "Zelo ste prijazni, gospodična Lothe. No, s kovčki bomo že prito-potali naokrog. Šment! Dve minuti sta še o-stali do odhoda... Hvala. (Poda ji obe torbi in mali kovček. Lothe vrže vse skupaj zana-lasč Borisu na roke. Carinik se še nekaj hi-pov nasmiha ob prizoru, nato se obrne k vratom.)

CARINIK: "Prijetno vožnjo vam želim (Loti še posebej): Prijetno vožnjo." (Odide).

LOTHE (tiho Borisu): "Ali mislite, da je to vse? Še dve minuti do odhoda..."

BORIS: "Zavil je k ženi z otrokom. Ne sme zapustiti vlaka, preden se ne premaknemo. Pokličem ga nazaj če bi hotel izstopiti prej... (Stopi k vratom in se nasloni na okvir. Kiril se zrine medtem proti oddelku z dvema kovčkom. Postavi ju pred vrata in odhiti nazaj k izhodu iz vlaka, kjer so še ostali kovčki.) Ne sme ponesti lažnega imena na postajo in pred oči policistov."

KIRIL: "Gospod Marin? Mi hočete pomagati? Oddahnil si bom, ko bo še to za mano."

BORIS: "Z veseljem, gospod Papagos. (Stopi za njim po hodniku; na poti se ozre skozi šipo v sosednji oddenek, kjer so še vedno vid-na carinikova ramena.) Takoj bova opravila. Gospodična Lothe vas že težko pričakuje... (Čez čas se vrneta, vsak z dvema kovčkom. Lothe se postavi med vrata, gleda za njima in uro. Boris in Kiril se vrneta po kovčke še en-krat.)

KIRIL: "Niso posebno lahki, kaj? Dobri vzorci se skrivajo v njih. Se zanimате za do-bro blago? Zmerne cene. Toda plačljivo — sa-mo v dolarski valuti! (Široko se zasmije. Zu-naj se oglasi zvočniki): "Adrija ekspres pri-pravljen za odhod. Vstopite in zaprite vra-ta..."

BORIS: "Pokažite mi jih lahko vseeno."

CARINIK (se prikaže med vrati sosednjega

oddelka): "Hvala." (Odide naglo po hodniku. Boris gleda za njim. Kiril sklada kovčke na prtljažnik. Lothe stoji ob oknu in gleda na postajo. Žvižg. Vlak se premakne. Boris se vrne šele zdaj v oddelek, saj prej ni mogel mimo Kirila in njegove prtljage.)

LOTHE (še vedno ob oknu in hlastno): "Ni se še vrnil na postajo. (Sama zase:) Stoji na peronu in gleda proti lokomotivi. Oh, ta počasnež! (Udari po steni oddelka) Ko bi se že zgenil močneje."

(Oglasijo se glasovi počasnega vlaka, ki odpelje iz postaje).

"Hitreje! Hitreje! (Obrne se k Borisu): Oh! (Sede in stegne noge. Izčrpana je in zbita. Živčna igra ni bila samo za šalo.)

KIRIL: "Komu se tako zelo mudi? Zdaj, ko je pregled za nami. Pah! Do jutra bomo že kam pridrsali. Prava figa, kdaj sem v Nemčiji. Poglavitno je, da spijem čimprej šilce dobrega žganja. Stopite z menoj, gospodična Schein? Tudi vas vabim, gospod Marin! Potrebni smo dobrega požirka navsezgodaj."

LOTHE (pomenljivo pogleda Borisa): "Prišla bom za vami, gospod Papagos. In gospod Marin pride z menoj. Je prav tako?"

KIRIL (začudeno pogleda oba, češ kaj se plete med njima): "Samo pohitita, da nam drugi ne spiyejo vsega pred nosom. Zasedel bom mizo."

(Odide skozi vrata in se odmaje po hodniku na desno. Lothe gleda Borisa in se obenem ozira skozi okno, kot da nekaj pričakuje. Potem nenadoma zakliče.)

LOTHE: "Gospod Kovič, glejte! Meja je za nami. Avstrija!"

BORIS (tiho in zase na zedežu): "Da, slišim vas. V svobodni Evropi smo. In prav je tako."

LOTHE (zmagoslavno): "Nič se ni zgodilo. Rešeni ste."

BORIS (stopi k njej ob okno): "Včasih je huje, kadar se nič ne zgodi. Posebno ob takem slovesu, kakršno je moje. Z lahkoto bi streljal, čeprav vem, da z umorom ni mogoče kaznovati morilcev. (Potegne pištolo izpod suknje, jo potežka v roki in jo vrže skozi okno). Na-dejam se, da je nihče ne pobere. Nesrečo bi mu prinesla, ker bi streljala neprenehoma." (Gleda skozi okno, nogo ima na sedežu. Ko mine nekaj trenutkov v globokem zatišju:) Gospodična Lothe, povabljena sva na požirek žganja."

LOTHE: "Da. Skoraj bi pozabila. Ali greva?"

BORIS: "Seveda."

LOTHE: "Še prej bi vas rada nekaj vprašala."

BORIS: "Izvolite."

LOTHE: "Se mi ne boste smejali?"

BORIS: "Čemu bi se vam naj smejal?"

LOTHE: "Spet vam bom zastavila tisto neumno vprašanje. Rada bi vedela, zakaj ste bili ves čas trdno prepričani, da vas ne bom izdala. Tujka sem, to je res, toda v rdečih krajih nihče ne ve, s kom ima opraviti. V tistih zgodbah, ki sem jih slšala in zdaj vem, da so resnične vse po vrsti! — v tistih strašnih zgodbah so nastopali tudi tu'ci. Komunizem ne pozna razločka v narodnosti..."

BORIS (se ji nasmehne prijazno in hvaležno obenem; položi ji roko krog ramen): "Ne vem, gospodična Lothe. Res ne vem. V današnjem svetu nezaupljivosti je z zaupanjem kakor z ljubeznijo. Pozdraviš jo in poljubiš, kadar sama pride k tebi. Nič ne sprašuješ. Ko bi jo sam iskal, je ne bi našel. — Tudi kadar srečaš dobrega človeka, se mu nasmehneš in ga ne meriš z razumom. Nagonsko mu podaš roko in stisneš njegovo. In potem mu slepo zaupaš..."

LOTHE: "Pojasnite mi še to: Kako pa veste, da ste srečali dobrega človeka?"

BORIS (počasi in poudarjeno): "In kako vemo, da smo poljubili Ljubezen?"

LOTHE: "Sama bi vam podarila enake besede, ko bi le znala."

BORIS: "Spil bom žganje na vaše zdravje, gospodična Lothe. Kot vaš hvaležni sopotnik skozi noč."

LOTHE (se prešerno zasmee in mu pogleda v oči): "In jaz bom pila na vašo srečo v svetu — gospod emigrant!"

BORIS: "Miza je pogrnjena, gospodična svetovna potnica. (Pokaže z roko na hodnik kakor natak.) In žganje se že guglja v kozarcih..."

LOTHE (stopi skozi vrata kakor na sprejemu):

"Pogum velja!"

Vlak dirja skozi noč. Boris in Lothe stopita po hodniku. Pisk lokomotive. Iz ozadja se približa lahka glasba iz restavracije. Veselejša je kot vse prejšnje plošče.

NAŠA PESEM

VLADIMIR KOS

Poletje dveh

"Lepo je bilo", mi še reče on.
Vzame bilko, toplo od sonca.
In vstaneva. Smehljaje greva ob reki.

Oblaki cvetijo čez temni holm.
Šum dreves se vrača in polja dišijo.
Ah, da bi zdaj mi rekel: "Prijatelj."

Naenkrat se ločiva. Zrem čez most.
"Bodi srečen", šepnem. A on je utonil
v tlak.
Na reki sonce zahaja.

Nikar ne reci tega

"Nikar ne reci tega: Končano.
Ni res. Še zmeraj je čas."
Dežuje. Cvetje pada na tlak. In črko.

Skoz misli brzec drvi v četrt.
V njen otroški, prazni obraz.
Dežuje. Lesk odhaja z drogov v preteklost.

Nalepim znamko, utrujeno.
"Kdo je tretji?" rečem na glas.
Nikogar ni. Dežuje le čisto tiho.

Zadnje litanije

Nove ječe brez vrat, brez sten,
kako bolijo!

Daj jim košček Srca, Gospod,
za senčnik pred žarnicami,
pred blaznostjo.

V pesku planeta stopinje ugašajo
zapeljanih.
Le veter sedi ob njih in hijene.
Daj jim košček Srca.

Daj nam nad.

Ubiti smeh

Od vej, cvetočih čez plot, odmaknem
dlan,
od polj, šumečih ob pot, zbežim drugam,
na breg brez bolečine, skrijem se:
moj so smeh ubili.

Popoldne vstane. Lasé popravi zlate. Gre.
Ostani! Le kaj sem storil jaz?
In veter sname pesem z vrtnice,
zбриše sled daljave.

K ograji Naše Doline noč sloni.
Nov smeh ji vržem. In najine roké se
najdejo.
Vse zvezde plešejo.
Sen kapljá s koprive.

Gospodična Ljubezen

"Brez službe v vélikem pristanu?"
"Da, Gospod."
In si z drobnó, razprano roko
popravi torbico,
na vogalu.

"Ime mi je D. P. Ljubezen."
Skloni cvetko v laseh, in zardi.
Še grebeni streh in oblak se zde
iz papirja.

Nasmehnem se. In ona tudi.
Šla bo naprej.
"Le pesnik sem. Z borbo. S polomom.
S srečo najdenih razodetij."

Z velike sončnine oblak zleti.
Ko hitro odvrne mi "Sprejemem",
še mčst vzbrsti, po katerem greva
v poldne.

Poljub v tujini

Naenkrat pride. Potrka. Čaka.
Zakaj naj odpiram srcé za bol?
V nebesih plavajo dobre vrane,
rumeni slapovi dreves šume.
kot tam — doma.

O, proč, spomin, ki s poljubom raniš;
Čuj — njive so tihe kot žegnanje,
nekdo ovenčal je grič z oblaki,
nad gmajno monštranca otožno tli.

Oj, pridi, pridi, divje hrepenenje!

HOTIMIR

Tihi dialog

"Današnji dan je kakor dnevi vsi,
čez strop nebesni so oblaki šli."
Povedala mi nisi teh besed,
očitek rôsen bil ti je v očeh.

"Poglej, kakó sem čuden: med ljudmi
sem čisto sam, če tebe ni.
V pelinu grenkem kakor cvet zardiš,
ko s smehom mi samoto oškropiš.

Za vso dobroto tvojo, kaj ti dam?
Brezskrbno se z rokó v laseh igram,
še bolj kot prej sem vase zavozlan.

Še bolj kot prej sem iz srcá ti vdan
in, ker povedati ne more z usti,
srcé neslišno prosi te: "Odpusti."

Temnice

Sredi polnoči
v neslutju drhteč
razpiram oči:
skozi daljnih obzorij krvavi sijaj
pošastne sence se dvigajo.

To ni tvoja podoba,
poznane neznanca,
to je kostnjak,
v polt belo odet,
to je polblaznih oči ugašajoči blesk.

Na kamnata tla
trdó je pal,
neslišno jagode drobne prsti ubirajo:
"...ki je za nas krvavi pot potil...
...ki je za nas križan bil..."

Kako so vzblestele oči:
onostranstva bližnjega svit?
Ljubezni skrivnostno zrcalo
in odpustitve blažeči mir?

Mindszenty je tvoje ime,
ali Stepinac?
Wyszynski
ali Beran?
Sam že imena ne veš:
brez imena — številka.

Mlad svečenik
—angelskih lic,
ha, ha, cd kdaj in do kdaj?
Žar umetelnih luči,
jedi izbrane, vina
—v njih skrivna mamila...
Ob tebi neznanca sloni
—razgaljena:
razpali, razpali se, kri!

Kako režijo se ustne,
steklenijo oči...

"Ne, ne,
pošastna sla,
umri!"

S trzajočim nasmehom
fotograf za vrati preži.

"Moj Jezus,
usmiljeni..."

Redovno obleko so sneli
že prve dni.
Mlada lepota vznemirja.
Ali bo moč
iz tihih oči pregnati
svetlobo in mir?

"Dober večer, dekle!"
v tesnobo temnice
mlad oficir pozdravi,
duri zapahne;
med neme stene
brizgne naslade smeh.
"Sama sva nocoj,
ljubica zala,
lep bo večer..."

"Ti me varuj, Brezmadežna!"

Hodniki mrakobni.
Mrke straže korak
mimo stoterih vrat.

Zaškrta ključ.
Premolk.
"Številka tri sto devetintrideset!"

Uklenjeno senco
je ugrabila noč.
Nikdar je ne vrne.

Vprašanja, vprašanja, vprašanja.
Luči slepijo oči.
Minevajo ure.
Prekanjena zloba spreminja se v bes.

"Tovariš, priznaš?"
"Ne priznam."
"Zamahni, stražar!"

"Priznaš?"
"Ne priznam."
"Krepkeje, stražar!"
"Tovariš, priznaš?"
Vse tiho.
Na tla kaplja
kri.
V dve gubé
leze blednjak.

"Dovolj za mocoj.
Odvedi, stražar!"

Tema
in predsmrtna tišina.

Le visoko v nadstropju
bleščoba in vik
in kozarcev cingljanje
in harmonike vrisk
in plesalcev topot
in smeh objetih teles...

Mene je groza noči:
Babilon.
Velika hotnica.
Zveri, zveri, zveri...

Znamenje
poslednjih dni?
Nocoj sem odel raševino,
potrosil pepel,
legel na tlak.

V temi je vzijalo.
Ko v Razodetju sem bral:

Sto štiriinštirideset tisoč zaznamovanih
iz vseh rodov Izraelovih:

Iz rodu ruskega dvanajst tisoč
zaznamovanih.

Iz rodu kitajskega dvanajst tisoč
zaznamovanih.

Iz rodu poljskega dvanajst tisoč
zaznamovanih.

Iz rodu — Benjamina — slovenskega
dvanajst tisoč zaznamovanih.

In sem videl:
Stali so pred prestolom in Jagnjetom
v belih oblačilih
in s palmami v rokah.

In peli so pesem
zmagoslavno.

"Od kod bratje?"

"Iz velike bridkosti:
Oprali smo oblačila
s krvjo Jagnjetovo.
Ne bomo več lačni ne žejni,
ne mraz ne vročina ne bosta morila,
Bog je obrisal vse solze iz oči,
Jagnje nas vodi
k virom živih voda."

Razprl sem roke,
dvignil obraz
in sem sopel v veličju in utešenosti.

"Aleluja!
Velik je Bog.
Nezmagljiv in usmiljen.
Aleluja!"

Slišim jok novorojenčkov...

Slišim rahli jok novorojenčkov kot čebelic v panju.
 Sladki sati materinskih grudi tešijo jim prvi glad.
 Bele stene zrejo vanje in zamegljena luč na stropu.
 Kaj sklenile ste, o Kloto, Labasis in Atropos in rojenice, sojenice —
 ali vas je vse premagal angel varuh s svetlimi očmi...

Tik pod oknom raste trta, sliva, smokva in limon, oranža,
 španski bezgi in platane in še listi kal in mečev
 in v vršičku blizu strehe truma vrabčkov prisluškuje,
 se prestopa z veje v vejo, počivkuje, pomenkuje se, modruje,
 srečo ugiba drobnih bitij za zastrtim oknom...

Z ulice odmeva šum življenja in hitenja.
 Vidim deklice na poti v šolo, gospodinje v trg,
 delavce, uradnike v tovarne. Konj in avto
 in kolo, motor in vlak z obrazi v oknih v smehu in skrbeh.
 In še žice luči, telefona in nevidni vali
 radijskih postaj, televizije so okvir sveta,
 ki vas (nas?) sprejema — in še let letala med sinjino.

Ko preudarjam vaše prve utripe in v oči zrem, komaj prebujene,
 in ko gledam vaše nežne ude, mislim: ali boste cvet na trati,
 ali boste svetlo kamenje na morskem bregu,
 ali boste mračni stebri in oboki nad prepadi —
 ali boste državljani boljšega sveta kot so očetje,
 ali boste v miru zidali domove in živeli čase nove —
 ali vas atomske, hidrogenske kmalu upepelijo
 in vam Sputniki, Vanguardi v besnem krogu smrtno pesem zabučijo...

Pozabil sem, o duša...

Pozabil nate sem, o duša moja,
 in se potopil v trušč in blesk sveta —
 strmел sem v valoviti šum morja
 in pil gozdov, gora sem svežost soja.

Umiral sem pred sobo Afrodite,
 omamljal me je ritem melodij,
 bohotnih cvetov vonj, prelest in sij
 škrlatne zarje čez nebo razlite.

Ti šla si za menoj ko senca tiha,
 nikoli me ni ranil tvoj korak,
 le bilka drobna morda tiše diha.

Ko list, ki pade na jesenski tlak;
 si se brez tožbe, solze in brez vzdih
 utopila v mrtvi, motni in brezglasni mrak.

Ali si iskanje...

Ali si, življenje, le iskanje,
 skozi noč, mrckove negotova pot?
 V trhlo deblo spenja se srebro...
 Ali si le mučne, zagonetne sanje?

Včasih si ko rosa v prvi zarji,
 včasih si ko šum zelenih trav —
 včasih preko pustih goličav
 besno se podeči si viharji.

Včasih si v samoti tiha struna
 komaj, komaj čujem njen odmev
 kot trepet globokega tolmana.

Dasi si ko mrzla, grenka luna,
 te pretakam v vpijanljiv pripev
 in te pojem, pesem iz baržuna.

NAŠIM MALIM

MIRKO KUNČIČ

ANICA ČERNEJEVA

CVETKO GOLAR

Domovina

Kaj je, očka domovina?

Pesem žitnih polj in rek,
govorica materina,
grenke sôlze njenih vek,
njenih uspavank milina;
tih otoček v jezeru,
v dalji gora in planina,
črni rudniki na dnu
in nad vsem nebá sinjina.

Vsa ta beda, ves ta blišč,
src sladkost in bolečina,
jók otrok, njih smeš in vrišč,
rodna kočá in dolina,
rod, ki tu mrjé, živi,
moli, čaka lepših dni —
vse to, sin, je domovina,
zemlja sveta in edina.

Domotožje

Oj, oblaki, kam hitite
prek morjá?
Rada z vami bi odplula
daleč tja...

Daleč tja, kjer rodna kočá
kraj gorá
z nageljni rdečimi
se mi smehljá,

kjer se vije bistra reka,
in šumljá
v vetru gozd mi pesem znano —
tja bi rada šla.

Bela cesta

Kam se vije bela cesta?
V daljna morja, v širni svet,
kjer so bučna velemera —
src nemirnih živ magnet.

Mnogo jih je že zvabila
kakor vešča iz noči,
kri in dušo jim izpila.
Zemlja kliče — in jih ni.

Na Holandskem, na Vestfalskem,
V Argentini, vse povsod
so vrtinci, so tokovi.
Tone, gine v njih naš rod.

Grob za grobom se odpira,
bela cesta se smehljá.
Vé: za nas so izgubljeni
kakor kamen sred morjá.

Kam se vije bela cesta?
V daljna morja, v širni svet.
Včasih iz tujine vrne
starček se — domov umret.

Piščalka

Piščalka, ti moja piščalka,
dni sončnih napovedovalka,
kako si mi pela lepó
tam v gmajni za našo vasjo!

In pelo je sonce
in pele so gore
in pele so zvezde
do jutrnje zore.

Pod pázduho zemlja
nebo je prijala,
kot ženin, nevesta
sta se zavrtela.

In jaz sem te stiskal
ljubeče med prsti
in piskal in vriskal
vse pesmi po vrsti.

Še v mestu pastirček
sem sanjal o tebi;
za krono kraljevsko
zamenjal te ne bi.

Piščalka, ti moja piščalka,
dni sončnih napovedovalka!
vse tiho je zdaj, vse mrtvó
tam v gmajni za našo vasjo...

Očka

Očka vse zmore, očka vse zna,
je čudodelnik, krona sveta,
skratka: mogočen, oblasten gospod,
kralji mu sežejo komaj do tod — —

naš bosopetec je trdno prepričan.
Očka, v njegovih očeh poveljčan,
raste v nebó, postava zavrnaná —
živa podoba Martina Krpana.

Luno mu mama pokaže: "Poglej!
Kdo jo prižgal je, sinko, povej."
"Očka!" Matjažek moško pribije,
v tihem ponosu obrazek mu sije.

Kakšen pa očka zares je? Ha, ha,
pomilovalno se botra smehlja:
majhen, neznamen, suhljat možic
rahlega zdravja, udrtih lic...

Skozi naočnike rožnate gleda
naš bosopetec ga še, seveda.
Pa sta v tej krasni zmoti srca
srečna Matjažek in očka — oba.

Štuporamo

Štuporamo, štuporamo —
kam z Matjažkom drobencljamo?
Križem kražem čez ravan
tja v prelepí Korotan.

V Korotanu — tam je gora
črna, težka kakor mora.
Pod to goro križ kraž,
spi, spi kralj Matjaž.
Bum! udarimo ob lino,
"hoj", zakličemo v tišino,
"vstani, vstani, že je čas,
črna vojska gre nad nas!"

Križ kraž, vse je laž,
noče vstati kralj Matjaž.
Tisoč let že trdno spi,
sablja mu na tleh rjavi,
pajek mu prepreda lase,
brada mu pod mizo rase.

Kdo bo, kdo bo zdaj naš kralj,
da ne bo ves rod zaspal?
Križ kraž, Kralj Matjaž
naj bo samosrajčnik naš!
Žezlo — šibo — že drži,
modro vladal bo vse dni...

Štuporamo, štuporamo —
kam z Matjažkom zdaj bernjamo?
Dan umrl je, črna noč je —
hopla, k mamici v naročje!

Ded

Pridi, ljubljena pomlad!
v polju ptička poje.
Radostno posluša jo
drobno srce moje.

Ptička, poj, le glasno poj,
nam pomlad prikliči!
Hrepeneče čakajo
trate jo in griči.

Tudi dedu našemu
zima že preseda;
skozi okno dan na dan
po vremenu gleda.

Ko pomlad toploto vso
svojo pošlje v polje —
tudi ded bo z nami šel
rajat dobre volje.

Matjažek roma

Kam greš, naš bernávs Matjažek?
V širni, širni svet:
do sosedovega praga.
Tam ga čaka ded.

Dobri ded mu dá rožičev
in sladkorčkov polno pest.
Ali se bo sladko držal,
ko se vrne z belih cest!

Sonce na vso moč pripeka,
naš Matjaž dežnik imá:
ne verjame sončnim žarkom,
strašno se boji dežja.

Če obleko dež mu zmoči,
hudega nič ni —
za rožiče in sladkorčke
se Matjaž boji.

Ples metuljčkov

Metuljčki, metuljčki,
metuljčki krilati —
od cveta do cveta
po pisani trati.

Medico dišečo
natakamo v sodčke.
Kje sodčke imamo? —
Želodčke, želodčke!

Sam Bog iz višave
oči v nas upira,
na gosli srebrne
stric muren nam svira.

Ubrano brnijo
mu strune in sládko:
Le rajajte, bratci,
življenje je kratko!

Po prstih za nami
Matjaž in Marjanca
skakljata, skakljata
neugnana drobljanca.

Kot žive puščice
zletimo po trati —
ne damo se ujeti
metuljčki krilati!

Ena, dve
 polž po cesti gre.
 Tri, štiri,
 polž rožičke širi.
 Pet, šest,
 preko belih cest
 kakor vlak sopiha,
 komaj, komaj diha.
 Sedem, osem,
 polža jaz zaprosim,
 naj me s sabo vzame
 na široke rame.
 Ko devet porečem,
 z njim že v daljo stečem.
 Ko deset zakličem,
 bova že pod gričem.
 Ko do sto naštejem,
 v Kranj se že prismejem.

Tam domá moj ded je.
 star sto dvajset let je.
 Kaj bo dal mi dobri mož?
 Pitano kokoš
 in orehov tri peháré,
 ker sem fant od fare.

Marjanca izpod klanca
 na klopici sedi,
 debele bukve bere,
 učeno se drži.

Jo očka vpraša: "Kaj je
 tam notri pisano?"
 Marjanca brž iztuhta
 modrost prebrisano:

"Zapisano je v bukvah:
 Marjanca in Matjaž
 sta lačna, grozno lačna —
 zakaj, zakaj ne daš

sladkorčkov jima, očka?"
 V zadregi očka ni,
 nov list obrne v bukvah,
 takole govori:

"Na strani tej pa piše
 sam modrec sveti Duh:
 Marjanca izpod klanca,
 za lakoto je — kruh!"

Dedek sanja

Na zapečku ded sedi,
 sladko, sladko se smeji.
 Sanja, da je mlad in čvrst,
 sanja, da se pelje v Trst.
 V Trstu botrca mu dá
 pest orehov, štruklja dva.
 Tre orehe kar z zobmi
 in jih hrusta, da hrešči.
 Naš Matjaž se mu smehlja,
 s slamico ga požgečka.
 Ded zbudi se. Kaj je to? —
 Oh, saj sanja za pečjó!
 Kaj z orehi, štruklji bi?
 v ustih zob že zdavnaj ni.
 Za darove ni mu žal —
 mlad bi pa še rad postal.

Deklica in cigan

Živela je deklica, ki je ves božji dan sitnarila in nagajala mamici. Mamica je bila žalostna in je jokala:

"Oh, kako sem nesrečna, kako sem nesrečna! Tako grdo punčko imam, da me je sram. Kar ciganom jo bom dala!"

Nekega dne je bila deklica sama doma. Prišel je cigan, potlačil sirotico v vrečo in jo odnesel v črno hosto.

Deklica je pretakala bridke solze in milo klicala:

"Mamica, mamica, kje si?"

Cigan se je grdo zarežal:

"Kaj bi se cimerila! Počakaj, dobila boš drugo mamico, še lepšo, še boljšo, primojdevet!"

"Ne maram druge mamice! Svojo mamico hočem!" je ihtela deklica in proseče dvignila roke. "Dragi cigan, ljubi cigan, ponesi me nazaj k mamici."

"Ali misliš, da me luna trka?" se je režal cigan. "Prišla bi policija in me odgnala v luknjo. Nak, deklica, iz te moke ne bo kruha!"

Ko se je mamica vrnila domov in videla, da hčerke ni več, je bridko zajokala:

"Oh, kako sem nesrečna, kako sem nesrečna! Tako zalo hčerko sem imela, pa mi jo je hudobna zver vzela."

In je na vso moč hudo žalovala za njo.

Cigan je z deklico hodil po svetu in jo ponujal od hiše do hiše:

"Ljudje božji, kupite, kupite deklico! Pridna je, zala kot angelček. Za sto pesov jo dam."

Ljudje so deklico ogledovali, jo žgačkali pod brado: buc, buc, jo božali po licu — kupiti pa je ni hotel nihče.

"Slabi časi so; nimamo denarja," so se izgovarjali.

Cigan je pozabil, v kateri vasi je bil deklico ukradel in pot ga je zanesla spet nazaj v vas, kjer je bila deklica doma. Potrkal je na duri in zaklical:

"Kupite, kupite deklico! pridna je, zala kot angelček. Za sto pesov vam jo dam."

Ko je mamica zagledala svojo hčerko živo in zdravo, je zavriskala od veselja:

"Oh, kako sem srečna, kako sem srečna! Spet imam svojo drago, ljubljeno punčko..."

Vzela jo je v naročje in poljubljala. Tako glasno poljubila, da se je cigan kar ustrašil. Cmok! je reklo in še enkrat: cmok! Saprlo, to je bil poljubček!

Potem je mamica segla v torbo, dala ciganu sto pesov in rekla:

"Na vzemi. Toliko je moja hčerka že vredna, čeprav je včasih sitna kot muha."

"Saj ne bom več, mamica," je obljubila hčerka in jo milo pogledala.

"No, bomo videli," se je nasmehnila mamica in jo odnesla v hišo.

Tako so bili zadovoljni vsi: mamica, deklica in cigan. Najbolj seveda cigan. Imel je v žepu sto pesov. Smejal se je na vsa usta, tako je bil vesel. Kupil si je hleb kruha in lonec meda. Namazal je med na kruh in začel jesti. Jemnasta, otroci, kako sladko se je držal. Lizal je med ves dan in ga liže še danes, če ni že vsega polizal.

ANICA ČERNEJEVA

CVETKO GOLAR

Dedek, igray se z nami

"Dedek, igray se z nami na trati!"

"Vnuček, o saj se ne znam več igrati."

"Nič ni težko, igraymo se ptičke."

Vidiš, z roko narediš perutničke."

"Toda, otrok moj, jaz sem počasen, peti ne znam,

a ptiček je glasen. Noge še lezejo, teči ne smejo,

ptiček pa skače z veje na vejo."

"Dedek, ne bodi žalosten! Sedi, pa boš za zlato sonce na sredi."

Zrakoplovec

Ni do rdečega mi ptička
ne do žoge in konjička —
zrakoplov bi rad imel,
da v sinjine bi zletel.

Tam bi se z železnim zmajem
vozil nad domačim krajem —
"Glej ga, kak velik ptič" —
bi pokazal name čič.

Nad vrhovi, nad lesovi
vriskal, plaval bi z vetrovi —
plaval čez nebo in morje
v jasno, zlato bi obzorje.

Oj, hišica očetova – Bog živi te!

Pozdrav — na vsej širni zemlji najlepši, najljubši, najpristrčnejši. Vse je v njem: najvišja sladkost in najgloblja bridkost, Sladkost človeka, ki uživa dobrine očetove hiše v domovini, bridkost izgnanca, ki v tujini hrepeni po domu in ne more nazaj...

Oj, hišica očetova!

Kako pokojno sanja otrok v tvojem naročju; kako zaupno šteje stenska ura minute našega življenja; kako vabljivo se iz bohkovega kota smehlja sveto izročilo naših dedov; kako topel je zapeček, kjer babica prebira jagode rožnega venca; kako nepozabno drag je spomin na okence, kjer podrhtevata nagelj in rožmarin in so skozenj naše oči prvič pogledale v ta svet — svet prepoln nebeške lepote, prepoln človeške hudobije...

Oj, hišica očetova, kako daleč si!

Brezdomec roma po tujini. Vse je mrzlo okoli njega; le v najtišjem kotičku srca ga še greje ljub spomin na dni, ki so bili in jih ni več... Kamor koli ga bo še zanesla pot, v duhu bo zmerom pri tebi, njegovo srce te ne bo nehalo ljubiti, njegove oči te ne bodo do konca gledale v sijaju nebeških mavric in zvezd...

In ko bo truden in do kraja sirt omahnil na zadnji postaji svojega križevega pota, bo srce stisnilo iz sebe poslednjo kapljo krvi, poslednji svoj pozdrav:

Oj, hišica očetova — Bog živi te!

NOVI KRAJI - NOVI LJUDJE

ANTON RANT, Argentina

S. BRONISLAVA, Čile

ZDRAVKO NOVAK, USA

SVOBODNA

SLOVENIJA

ZBORNIK 1959

Ognjena zemlja

1. Geografski značaj

Čile je za nas Slovence že kar dovolj poznana država, saj je mnogo naših bratov in sestra našlo tam svojo novo domovino. Kot zavozljana vrh sloni Čile, uprt ob Kordiljeri na brezmejno Argentino, s katero si deli zadnji del Južne Amerike vse tja do konca celine, do Ognjene zemlje. Od tam naprej je neprestan razgovor o posesti zemlje, ali bolje povedano ledu, ki se konča šele v središču Antarktike, na zadnji točki zemlje.

Indijanska kratkobesednost je znala kaj dobro izbrati ime temu predelu sveta. Saj današnji izraz Čile pomeni v jeziku "aymará" isto, kakor "kjer se zemlja konča" in v jeziku "quechua" isto kot, "kjer je mraz" — in oboje velja za Ognjeno zemljo. Tako bi se pravzaprav današnja Ognjena zemlja lahko imenovala bolj upravičeno Čile; krstil pa jo je Magallanes leta 1520, ko je z ladje zrl na številne ognje ob obali, kjer so jih kurili Indijanci, da so se tako vsaj v malem borili proti stalnemu mrazu.

Ognjena zemlja obsega 72.000 km² — kar je skoraj trikrat več kakor naša Slovenija — in v veliki večini (50.000 km²) spada pod Čile, ki ima v teh oddaljenih krajih eno tretjino vse svoje zemlje. Mejo med Čilom in Argentino so potegnili leta 1881 — pogodba nosi podpis angleškega kralja — in teče navpično od Cabo Espíritu Santo (Rtič Sv. Duha) do Canal de Beagle (Beaglejev kanal). Oblika zemlje zelo sliči obali Norveške in Švedske. Ogromna razlika med obema deloma zemlje — argentinsko in čilsko pa je zaradi južnih vetrov in mrzlih vodnih tokov, ki odločilno vplivajo na podnebje. Saj je znano, da je na arg. strani s prav isto težavo vzgojiti drevo kakor na čilski isto drevo s koreninami vred dobiti iz zemlje. Pestrost gledanj na Ognjeno zemljo je mogoče zaslediti tudi v tehle nekaj zapiskih:

Jacques Cook je decembra 1774 zapisal med drugim tudi tole: "Ni v naravi drugega kraja, ki bi puščal bolj divje in grozne vtise". (Voyage dans l'Hémisphère austral et autour du monde, knjiga 4., str. 16). Nič čudnega: obiskal je zahodno-južno obalo, kjer je polno gora in prepadov, zgubljenih skoraj vedno med temnimi in grozečimi oblaki.

Popolnoma nasprotnega mnenja je bil comodoro John Byron, ki je decembra 1764 dejal: "Zemlja je pokrita s cveticami, ki se jim nič ni treba sramovati pred tistimi, kakršne po navadi gojijo v vrtovih, in to niti ne zaradi pestrosti in raznolikosti, niti ne zaradi lepote barv ali njih vonja. Prav nič se ne bojim zapisati, da bi bili ti kraji, ako jih ne bi letno presenetili zimski mrazi, morda najlepši na vsej zemlji zaradi svojih rastlin", (knjiga I., str. 52). Byron je obiskal srednji del OZ.

Oba navedena citata pa se popolnoma strinjata z geografsko-fizičnim dejstvom. OZ je dvodelen otok, čigar meja naj bi bilo Jezero Fagnano (ime je dobilo po msgr. Fagnanu, ki je leta 1887 započel prvi obširno kat. dušebrižništvo) in meri 92 km². Leva stran je gorata, pokrita večinoma z večnim ledom po vrhovih, medtem ko v dolinah najdemo visoka drevesa in vsakovrstne cvetlice, ki se razprostirajo daleč do jugozahodne obale. Tam jim je neprestani veter odnesel zadnjo rušo zemlje in jim tako onemogočil sleherno rast. Desno od jezera Fagnano pa se razliva valovita ravnina — "zona pampeana", zelo dobra za rejo ovc, pa naklonjena tudi prebivalcem, a morajo biti — posebno poleti — v stalni borbi z vetrom. Drevje tukaj ne raste tako kakor na oni strani, ker mu veter ne pusti živeti.

Pisec članka je slovenski študent, ki je od slovenskih šol obiskoval le taboriščno ljudsko šolo. Vse nadaljnje študije je opravil na argentinskih zavodih v španščini.

Tako so n. pr. v mestu Rio Grande, kjer so zasadili precej velik park, že nekaj let obsojeni na čakanje, ali bodo smreke prijele in pognale, kot se spodobi. Doslej so ostale pri tleh in segajo največ dva metra visoko.

V celotni površini 72.000 km² je vključenih tudi okrog 30.000 otokov in otočkov, ki so pred leti in so še danes živa meja osrednjega otoka. "Pokopališče ladij" tudi pravijo obilici zalivov in prelivov, posebno še področju okrog Rtiča Hornos. Osrednji otok, Ognjena zemlja sama odn., kakor se pravilno uradno imenuje, "Veliki otok Ognjene zemlje — Isla Grande de la Tierra del Fuego", pa meri 48.000 km².

Dohod na Ognjeno zemljo postaja iz dneva v dan lažji in hitrejši, dasiravno je na žalost premnogokrat onemogočen. Zveza med Buenos Airesom in Ushuaio bi uradno morala biti dnevna — vsaj tak je urnik zračne linije Aerolineas Argentinas — v resnici pa si pogosto piloti ne drznejo pripeljati avionov do Ushuaie zaradi vremenskih nepravilnosti in pa zaradi lege Ushuaie same, ki jo obdajajo gore. Sicer pa iz Buenos Airesa odleti štirimotorni avion okrog polnoči in prileti okrog 7 jutraj v Rio Gallegos (2062 km); tu je treba prestopiti na dvomotorni avion, ki v eni uri dospje v Rio Grande (261 km), štirideset minut kasneje pa je v Ushuaii (124 km). Celotna razdalja zračne linije iz Buenos Airesa v Ushuaio je torej 2447 km, kar odgovarja progi Ljubljana — Stalingrad odn. Ljubljana — Sueški kanal. Z ladjami je težje potovati, ker so samo tovarne in se dolgo časa zamude v vseh pristaniščih. Vsekakor pa velja, da je Ushuaia eno najjužnejših mest na svetu.

2. Kratka zgodovina

Vsekakor je danes težko razumeti, kako neki je bilo mogoče življenje brez sleherne zveze s civiliziranim svetom in brez njegove pomoči; skromnost teh krajev je kričeča in preprostost vpijoča in na površini zemlje skorajda ni življenja, in to večji del leta. Tako je razumljivo, da se je prvim belcem zdelo dokaj čudno, ko so na obali opazili "nekaj, ljudem podobnega". Skozi desetletja so potem vedeli mnogo povedati o Indijancih na Ognjeni zemlji in pisalo se je več, kakor pa so sploh ti prvi ekspedicionarji mogli videti. Še celo sloviti — ali pa zloglasni, kakor hočete — Darwin, ki se je priključil neki ekspediciji, se je v oceni prvotnih prebivalcev popolnoma

zmotil, ko jih je proglasil za ljudožrce. Prvi, ki jih je nekoliko bolje spoznal, je bil Fitz Roy (1831/36) in jih razdelil v štiri različne rodove: Tekeenicas — Alokhoollip — Oens — Pecherays, kakor so se sami imenovali. Poznejša odkritja nam govore o treh rodovih: Yaganes (žaganes) — Alacalufes (Alakalufes) in Onas. Razlika med njimi je precejšnja, predvsem fiziološka in krajevna, katerima se pridružujejo še razlike bodisi na kulturnem bodisi na jezikoslovnem področju, ako lahko tako napišemo. Dasi je treba takoj pristaviti, da so ti Indijanci veljali kot zadnja stopnja in najmanj razvita v vsej človeški naravi, vendar ni nujno v tej sodbi vztrajati še naprej. Dejstva so sicer naslednja: ti Indijanci niso poznali petja, niso hoteli navidezno nikdar izpričevati svoje vere, niso poznali nobene obleke in tudi ne stanovanj, preživljali so se samo s tem, kar so mogli ujeti ali uloviti, niso imeli smisla za skupno življenje, niso poznali poglavarjev in se zatekli pod skupni krov samo v časih najhujše stiske. Vsa ta dejstva je treba upoštevati v luči okoliščin življenja, ki jim je bilo dano, in vseh činiteljev tega tako žalostnega stanja. Če pa se približamo vsem tem različnim momentom, bomo morali zapisati, da so tudi ti Indijanci bili po svoje nadarjeni in da so tudi oni lahko dvigali glave in trdili: "mi mislimo, sicer malce po svoje, a mislimo." V tako kratkem sestavku vsekakor ni mogoče navesti vseh razlik za tolikšne pomanjkljivosti. Nekomu, ki živi tukaj, postanejo v kratkem času domače; na splošno pa bi se lahko reklo, da tukaj seveda ni bilo mogoče izdelovati tkanin, ker niti ni bilo rastlin in ne ovc. Javne verske manifestacije in narodno petje, tesno povezano za skupnost, se niso mogle razviti, ker niso našle potrebnega okolja, kajti Indijanci so živeli zelo razpršeno po otokih. Tako je pač zemlja, ki po svoje vpliva. Saj še dandanes, ko že zlepa ne srečaš več Indijanca, zaslediš v sedanjih prebivalcih, potomcih belcev ali pa naseljenceh šele nekaj let, isto prepuščenost usodi — živeti v samotni in se izogibati družbi. To izmikanje družbi je razumeti tako, da se ne udeležujejo družabnih prireditev, zahajajo pa na ples in v kino.

Anglikanski misijonarji so spoznali različne rodove in se resno zanimali za njih verski in kulturni napredek. Dospeli so sem že leta 1850, t. j. 36 let pred prvimi katoliškimi misijonarji — salezijanci.

Thomas Bridges, eden izmed prvih misijonarjev, je popisal leta 1884 945 Indijancev iz rodu Yaganes, od katerih je dve leti kasneje pomrla dobra polovica zaradi ošpic. Leta 1929 jih je bilo samo še 70. Točnih podatkov za zadnja leta nisem mogel nikjer zaslediti. Yaganes so živeli na otokih, zahodno od Velikega otoka Ognjene zemlje in sicer skoraj vedno kar v dolgih, ozkih čolnih. V tem so si popolnoma podobni z Alacalufes; loči jih pa različenost jezika in dejstvo, da so bili Alacalufes bolj boječi. Njih točnega števila ni bilo mogoče nikoli ugotoviti. Isti Bridges, ki je popisal Yaganes, zagotavlja, da je leta 1880 bilo še okrog 1800—3000 Alacalufes, leta 1900 okoli 1000, medtem ko jih je leta 1929 bilo še samo 300. Danes je ostalo nekaj družin. Večji in številnejši je bil rod Onas, naseljen na Velikem otoku samem. Leta 1880 jih je bilo še 3600 (po Bridgesovih cenitvah), leta 1891 2000 (po cenitvah Julius Poper-ja), leta 1929 100 (po De Agostiniju), danes jih je okrog 10 in vsi živijo pri jezeru Fagnano.

Ni ravno nekaj naravnega, da so tako nenadno izumrli. Ni vsa krivda na puškah prvih ekspedicionarjev in tudi ne na zastrupljenem mesu ovc, ki se jim ga prvi belci puščali, da bi se jih tako odkrižali. Srámotno je tudi dejstvo, da so še celo v prvem desetletju tega stoletja plačevali tu v Rio Grande en funt šterling za vsak par indijanskih ušes. In to ni pravljičica, ampak golo dejstvo! Eden izmed očividcev, Patricij Maloney, ki je nedavno izdihnil v našem Misijskem, je videl, kako je nek tak lovec na indijanska ušesa spraznil na prodajalni mizi pol vreče ušes in odšel potem s polno možnjo funtov šterlingov domov. Seveda se je včasih tudi pripetilo, da so videli kakega Indijanca brez ušes. Krvnik si ga ni upal ubiti, zaslužiti je pa hotel na vsak način... Vemo pa, da so bili vsi trije rodovi popolnoma zdravi in da sploh niso poznali bolezni. Kje je torej pravi vzrok tako naglega odhoda s površja zemlje? Po mnenju medicinskih krogov ravno v tem, da ti rodovi niso poznali bolezni in da v krvi niso imeli nobene naravne zaščite proti različnim bolezenskim klicam, ki so jih zanesli belci, tako ne proti sušici, škrlatinki, ošpicam, itd. Tako so ob prvem stiku z belci postali žrtev najbolj navadnih bolezni med belimi. Posebno velja to za Yaganes in Alacalufes, ki so prvi prišli v stik z belci. Skozi prelive in zalive, kjer so v čolnih

bivali Yaganes in Alacalufes, so plule ladje proti vzhodu: ta ali oni mornar je bil čisto vsakdanje bolan, sodeč po mnenju belcev, a ta vsakdanja bolezen je bila za Indijanca smrt.

Salezijanski misijonarji vedo povedati, da Indijanci, kadar jih je napadla vročina ob kateri koli takšni vsakdanji bolezni, niso mogli prenašati vročine. Tisti Indijanci, ki so živeli na sedanjem in tedanjem Misijskem, kakor se salezijanska postojanka v Rio Grande še danes imenuje, so tedaj, ko so imeli vročino, na pol nagi skakali sem in tja, se hladili v bližnjem potoku, dokler niso onemogli, se zrušili zaradi napora in tako zaprli za vedno svoje začudene oči. Nobeno preprečevanje takšnega početja ni nič zaleglo. Pri vsem tem je mogoče zaslediti v številnih španskih spisih o Ognjeni Zemlji navedbo, da je sijajna klima za vse, s čemer naj bi bil podan tudi dokaz, da ni ozračje primerno za bolezni. Sicer je pa tudi res, da niti bolne ribe ni mogoče dobiti, kajti vsaka, ki le malo oboli, in ni dovolj gibčna, bo kaj kmalu končala v ustih močnejše — in tako bo za vedno konec njene bolezni.

Med tukajšnjimi Indijanci je obstojala naveda, da je mati potopila novorojenčka za trenutek v mrzli ocean. Če je zdržal in ni umrl, je

Indijanec iz rodu Ona

bil "zakonski", če je pa revček zaradi mraza umrl, je pa kaj hitro dejala, da otrok ni bil njen. In stvar je bila urejena! Slična "naravna čistka" je pomagala tudi pri "zdravljenju" bolnikov. Danes je ta navada izumrla. Umrje pa sedaj več otrok kakor odraslih: tako se to "čiščenje" nadaljuje, a bolj po naravnih oblikah.

Po slikah morda ne bo mogoče opaziti bistvenih razlik med posameznimi rodovi, ker nisem mogel najti primernih posnetkov, na katerih bi bile vidne celotne postave posameznih predstavnikov posameznih rodov. Razlike pa so opazne, in sicer: Yaganes so imeli kratke in celo skrivljene noge, približno, kakor njih sosedje Alacalufes. Življenje v čolnih jim je pustilo dolge roke zaradi veslarjenja, medtem ko se noge niso mogle prav razviti. Nasprotno pa so Onas bili precej visoke postave (170-175 cm) in eden od treh, ki sem jih pred kratkim srečal, je bil še celo večji od mene, kar se pravi, da je moral biti vsaj 190 cm, ako ne več, visok.

Verska bitja teh rodov bi zaslužila posebno poglavje, saj se je že precej moglo o tem ugotoviti. J. Molina SDB (na pol Indijanec), profesor v zavodu in na drž. gimnaziji v Rio Gallegos ter predsednik pokrajinskega muzeja, je o tem poglavju zbral sila veliko podatkov. Iz teh posnemam najvažnejše: Alacalufes so častili Alep-Cayp — ali, kakor pričajo drugi, Arka Keray — Dobro bitje. Njemu so se vedno zahvaljevali za vse prejete dobrote. Alel-Ceislaber ali Taquatú pa jim je predstavljal duha zla. Verovali so v prihodnje življenje, katerega so si pa predstavljali le bolj s konkretno materialne strani. Yaganes, mnogo kulturnejši rod — ako njih kulturo lahko cenimo po 30.000 besedah, sestavljajočih njih govorico (zbrane v posebnem slovarju in slovnici po anglikanskem misijonarju T. Bridges) so častili, kakor pričata M. Gusinde in G. Koppers, Watauninewa — "Večnega" — "Zelo starega", katerega so imenovali tudi Hitapuan — "Moj oče". Velja pa pripomniti, da so vedno verovali samo v enega in edinega boga. Onas so končno verovali v nevidno Bitje, Vladarja vsega, imenovanega Timankel ali Timank. Niso ga pa javno častili in so se celo bali izgovorjati njegovo ime. Najhujša med zli duhovi sta bila kzôtu (moški) in alpe (ženski). Po smrti so odpotovale duše dobrih v Kónik — Sciôn ("v nebo"), medtem ko je grešnike čakala

večnost trpljenja, mraza in teme. Sicer jim je pa ob večernem ognju čarovnik — imenovan kon — razlagal verouk, kateremu so sledili v popolnem molku.

Po značaju so si med seboj zelo različni: Alacalufes in Yaganes so zaprti same vase, bolj resnega kot veselega obraza, mnogokrat zahrbtni. Nasprotno pa so Onas z veseljem sprejeli kulturo belokožcev in se prepustili v večji meri vzgoji ter navadam tujcev.

Morda boste kdaj slišali tudi o Indijancih Hausch, ki naj bi bili poleg Onas, Yaganes in Alacalufes četrti rod. Živel so — kakor nam poročajo o njih že leta 1619, in bili nastanjeni na spodnjem delu otoka. Njih govorica je bila zelo slična govorici Onas — okrog 30% besednega zaklada je bilo istega — in tudi sicer so bili Onas zelo podobni.

Med posebnostmi teh Indijancev prav gotovo ne smem prezreti nekaj paradoksov, saj so ti morda najbolj značilni. Omenil sem že, kako so matere namakale novorojenčke v oceanu. Odrasli pa so se nasprotno vede silno bali. Tako moški niso znali niti plavati, kar je dokaj resen problem za ribiča, ki stalno živi v čolnu; nasprotno pa so Indijanke znale odlično plavati in so tako mogle skrbeti za dnevno prehrano družine. Ob plavanju so si kožo mazale z mastjo različnih živali in se v glavnem samo tako zavarovale proti mrazu. Lahko si je predstavljati, kako je smrdelo od njih. Njim samim stara mast in staro meso nista nič smrdela, niso pa mogli prenašati, ko so prišli v stik z misijonarji, vonja navadnega kadila, ki se rabi v cerkvi.

Nekateri trdijo, da so bili Indijanci sila zgovorni, kar pripisujejo številnosti besednega zaklada. Kdor pa je prišel z njimi v stik, bo resno podvomil nad to trditvijo. V mestu Rio Grande živi starka Indijanka, ki je bila prej na našem misijonu. Je hči slovitega kapitana Antonia. Ta je poznan med Indijanci zaradi svoje hrabrosti. Odločno se je uprl delovanju salezijanskih misijonarjev in jim neprestano stavljal dolgo vrsto ovir. Ženo in otroke pa je imel — proti svoji volji — v Misijonu, ker jim je tam pač bilo všeč. Sam je toliko rogovilil še naprej, da so ga končno Indijanci sami v nekem spopadu pobili. In ni dolgo tega, kar je bil pri nas na kosilu eden izmed njenih sinov. Vpraševal sem ga to in ono in tudi pobaral, ali mu je mati kdaj govorila o prejšnjih časih, o njeni mladosti. Možakar pa me

je na hitro odpravil: "Ve precej, toda ne želi o tem govoriti". Bogastvo v slovarju, redko-besednost v vsakdanjem življenju.

3. Prvi ekspedicionarji — prihod misijonarjev

Od leta 1520 ko je **Ferdinand Magallanes** odkril preliv in ga krstil na ime *Estrecho de Todos los Santos* — Preliv Vseh svetnikov — pozneje so ga krstili po Magallanesu samem — se je zanimanje za ta del sveta večalo iz dneva v dan. Angleški, portugalski, španski in čilski mornarji so obrnili svoje ladje proti nepoznanim otokom: potapljale so se druga za drugo in od tistih časov naprej so ostala imena kakor *Isla Desolación* — Otok obupanja, *Puerto Hambre* — Pristan lakote, *Bahía Inútil* — Nekoristen zaliv in drugi.

Angleški pomorščak sir **Francis Drake** je odplul leta 1577 iz Plymoutha z željo, da bi preprečil Špancem vse možnosti kupčevanja z Indijo. Srečno je došel do preliva s petimi ladjami. Pozneje se je komaj rešil viharjev s svojo barko *Pelican*, oropal Valparaíso, Limo in druge neoborožene naselbine ter se vrnil sam v svojo domovino po daljši poti preko Pacifika in okrog Afrike, ker se je bal španskih oddelkov, ki naj bi bili nastanjeni v Magallanesovem prelivu. Novica o tej vožnji se je v Evropi hitro razvedela. Špance je postalo sram, da so jih Angleži tako prehiteli. Zato se je že 1579 podal na pot **Pedro Sarmiento de Gamboa** s 23 ladjami in 500 vojaki, ki naj bi se tamkaj namestili. Lakota je končala z vsemi in danes nas na to ekspedicijo spominja samo še *Puerto Hambre* — Pristan lakote. Nekaj let za tem je **Thomas Cavendish** (1586) ponovil v malem pohodu **Francisa Drake-a**. Spoprijel se je z Indijanci *Patagones* v *Puerto Deseado* — Pristan želja (imenovan tako po eni izmed njegovih ladij — *Desirée*). Potem se je podal proti Ognjeni zemlji in nadaljeval pot proti vzhodu. Kasneje so se ekspedicije množile, vendar so šele v XVIII. stoletju pričeli običajnim pohodom pridruževati tudi znanstvene namene.

Alojzij A. de Bruguainville (1763), **John Byron** (1764) in **James Cook** (1768/71-1772/5) so med drugimi začeli registrirati geografske posebnosti in seznavati svet z bornimi podatki o tukajšnjih otokih. V začetku XIX. stoletja je zanimanje za Ognjeno zemljo ponehalo: Napoleonove vojske, proglašanje neodvis-

Deklici iz rodu Ona

nosti posameznih južnoameriških držav so dale preveč dela vojakom in dovolj novic za dnevno kramljanje, pri čemer je Ognjena zemlja stopila v ozadje.

Od leta 1826 naprej nas znova ekspedicije seznajajo z neznanim z Ognjeno zemljo. Večjega pomena je brez dvoma **Fitz Royeva** leta 1831, kateri se je pridružil mladi znanstvenik **Charles Darwin**. Prvi argentinski ekspediciji, ki jo je vodil **Ramón Lista** (1886), se je pridružil rev. **Jožef Fagnano SDB**, čigar ime se je za vedno združilo z delavnostjo misijonarjev na Ognjeni zemlji. Z njegovim imenom je tudi povezano združenje naporov salezijanskih duhovnikov pri širjenju vere in prosvete na Ognjeni zemlji, saj od tedaj dalje vztraja v tej službi dolga vrsta neumornih in požrtvovalnih delavcev v vinogradu Gospodovem. Fagnano je bil torej prvi, ki je prišel kot salezijanec na Ognjeno zemljo. Kasneje je bil imenovan za misijonskega prefekta Magallanesa, a že tisti prvi ekspediciji je moral jasno na-

kazati pot, katero bodo kasneje branili njegovi sobratje — obramba Indijancev pred nestrpnostjo ekspedicionarjev. Mnogo se govori in piše o izpadih surovosti na severni ameriški polobli ob času naselitve, mnogo bi se tudi lahko pisalo o spopadih novonaseljenih z Indijanci na južni polobli, posebej še na Ognjeni zemlji. Monsignor Fagnano se je moral tudi s takšnimi izpadi seznaniti. Ko je namreč leta 1881 spremljal eno izmed ekspedicijskih skupin do Jurin-a de los Andes, je videl, kako so si razdelili pohodniki okrog 300 Indijancev po dolgem zaporu. Slišal je glas vojaka med pohodom: "Gospod, želite videti nekaj lepega?" Fagnano ni vedel, kaj odgovoriti, ker si ni bil na jašem, kaj mu bodo spet "lepega" pokazali. Sledil je vojaku z očmi. Ta pa je dohjtél onemoglega Indijanca, mu velel, naj se ustavi in mu z mečem odsekal glavo...

Nekaj podobnega se je dogajalo nekaj let kasneje na Ognjeni zemlji. Med prvo ekspedicijo so v boju ranili Indijanci nekaj vojakov. Ramon Lista je izgubil potrpežljivost in ukazal moriti na levo in desno, kar se je doseglo. Mons. Fagnano je zaslišal streljanje in brž po hitel k poveljniku pohoda ter se mu krepko uprl zaradi postopka. Brž so mu nastavili 25 pušk, da tudi njega prevrtajo — a k sreči je njegova moralna moč bila silnejša od pobesnega Ramona Lista. Vsekakor pa ta osamljeni primer nasprotovanja civilni oblasti in bil dovolj, da ne bi mogel preprečiti drugih in podobnih izgrediv. Posebno še ne, ker je tedaj veljalo načelo, da je lažje pobijati kakor pa vcepiti in vzgojiti novo življenje med dotedanjimi prebivalci.

Ko g'ledam skozi okno, vidim kakih 400 m pred seboj indijansko pokopališče. Nikdar se ne bo zvedelo, koliko jih je tam pokopanih. Nekateri leže v krstah, drugih v skupnih jamah. Pozimi zledení zgornji del zemlje — okrog 90 cm na globoko — in ni mogoče niti žebila zabiti vanjo. Tiste, ki so torej po zimi umrli, so zato polagali kar enega poleg drugega. Ko se jih je dovolj nabralo, so zvrtili v zemljo luknjo in jo pričeli širiti šele sedaj, ko so prišli skozi zamrznejo plast: iz nastale odprtine je potem nastal skupen grob. Je pa še danes mogoče najti povrhu zemlje posamezne človeške kosti.

S smrtjo škofa Fagnana l. 1916 je prenehal za čas tudi razmah salezijanskih misijonov. Propadali so drug za drugim in izumirali skupno z Indijanci, se lahko reče. Na misijonu v Río Grande — še danes se imenuje La Misió

— so živeli Indijanci vse do leta 1947, ko so se zadnji umaknili v bližino jezera Fagnano. Tam jih še danes nekaj srečamo, kot že omenjeno. Misijon sam so spremenili polagoma v poljedelsko šolo, kjer dobe fantje od državne oblasti priznani naslov "poljedelski delovodja". Tako je iz nekdanjega zavetišča za Indijance postalo iz obširnih poslopjij celo šolsko mesto zase, saj poleg že navedene poljedelske šole deluje tudi nižja šola, v katero hodi nekaj otrok (5%) iz 11 km oddaljenega mesta, poleg seveda tistih, ki jih starši za devet dolgih mesecev vpišejo kot notranje učenec. Sedaj je teh učencev okrog sto, posveča se jim pa deset salezijanskih sobratov. Ščasoma bo treba misliti na druga področja učenja, še posebno, ker blizu mesta Porvenir — na čilski strani Ognjene zemlje — raste novo šolsko poslopje za poljedelsko stroko. Na tej strani je tudi mogoče govoriti o različnosti poljskih pridelkov, medtem ko na argentinski ostane samo reja ovc. Posledica vetrov pač, o kateri sem že pisal zgoraj. K novim področjem šolanja bo, ko bodo tudi z industrializacijo volne zašli na nova pota, treba šteti predvsem šolanje v tehničnem pogledu s posebnim ozirom na petrolej, ki ga tudi na Ognjeni zemlji ni malo.

Pri vsem problemu šolanja in vzgoje pa bo obveljalo, da je največja težava bila prav v tem, da so vse sedanje naselbine nastale brez tradicij in tudi brez — Boga. Salezijanski duhovniki so storili, kar je bilo mogoče, vsega pa seveda niso mogli. Posvečati so se morali predvsem in največ Indijancem in šele zatem belcem, ki so prihajali semkaj za nekaj let morda samo, morda celo kot ubežniki iz raznih držav, v večini pa nasprotni veri in s tem tudi vsem njenim predpisom. Po vsem tem bo lažje razumeti, da se delo salezijancev na Ognjeni zemlji dejansko začel'a znova in da je marsikje treba orati ledino. Pri tem so jim vedno pred očmi besede Don Bosca, ki je leta 1883 zapisal: "Na Magallanesu bodo vidne stvari, ki bodo prekašale vse, kar je najbolj veličastnega v drugih deželah na zemlji," in leta 1885: "Salezijanci sedaj sejejo, a tisti, ki bodo prišli, bodo želi. Možje in žene se bodo utrdili v veri in postali pridigarji."

4. Slovani na Ognjeni zemlji

Nismo je odkrili mi.

Slovanov, ali bolj točno povedano, Hrvatov in Dalmatincev še posebej, je zelo veliko. Ko-

liko, tega točno ne povedno nobene številke. V svojih navedbah pa se bom oziral na pripovedovanja sobrata Dalmatinca, ki je semkaj prišel iskat denarja, našel pa je srečo in mir med salezijansko družbo. Po njegovem pripovedovanju posnemam, da so semkaj prišli pred prvo svetovno vojno nekateri Dalmatinci, ki so si kmalu prislužili prve denarje. Pozabili pa niso svojih v domačih krajih: najprej so bili paketi, potem vabljenje na obisk in končno so jih na lastne stroške pripeljali semkaj. Tako se je kolonija večala. Nastanili so se večinova na čilski strani, ki zelo sliči dalmatinski obali, in zgradili majhno mestece Porvenir. Bili so mizarji ali pa so tu postali. Skoraj vsi so bili zaposleni pri postavljanju mej: v začetku tega stoletja je posameznim estancierom prišlo na misel, da bi bile potrebne ograde; seveda pri tem ni manjkalo dela, katerega so Hrvati prevzemali, z njim pa tudi služili lepe denarje. Ker razumljivo prvotni namen prihoda teh izseljencev ni bil niti verskega značaja in tudi kakega drugega zvišenega cilja ni imel pred seboj, je še bolj razumljivo, da zanimanje za duhovno življenje ni bilo bogve kako veliko. In dasi so se starejši naseljenci še nekam držali, je mladina šla po svoje. Danes prav ta mladina otežkoča delo. To velja predvsem za čilski del Ognjene zemlje in delno tudi za argentinskega. Sicer bi pa o tem vedel mnogo več povedati rev. Maroša SDB, ki ima kot stolni župnik v Punta Arenas mnogo stikov s hrvatsko naselbino.

Med učenci na naši šoli imamo tudi nekaj sinov teh naseljencev. Nobeden med njimi ne zna hrvatski, saj so le redki primeri družin, kjer sta oče in mati hrvatskega rodu. Videti pa je, kako v veliki meri podedujejo ljubezen do dela, reda in tudi neko trdnost v značaju. Po večini imajo sedanji naseljenci majhna posestva, na lepih krajih in izredno lepo urejena. Najti pa jih je tudi med trgovci in prekupčevalci. Sedanji škof iz Punta Arena Vladimir Borič SDB, je sin Hrvatov, rojen na čilskem področju Ognjene zemlje.

5. Ognjena zemlja danes

Če si ponovno ogledate Ognjeno zemljo, boste kaj hitro ugotovili, da je popolnoma ločena od ameriške celine. Tista drobna črta morja na zemljevidu je pa v resnici vir neskončnih problemov in morda ena izmed najmočnejših ovir pri normalnem razvoju južnega otočja. Lansko leto sem skozi pet mesecev pričakoval redno te-

Indijanci rodu Ona v Salezijanskem misijonskem zavodu v Rio Grande okoli leta 1890

densko številko Svobodne Slovenije in prejel koncem julija, ko je bila že zima mimo, vse številke od marca do konca junija skupaj. Prav takrat je dospela v Rio Grande, ki šteje okrog 3.500 prebivalcev, ladja z 80 vrečami pošte. Nič čudnega, da je tudi zame bilo toliko! In v tej redni dobavi je morda največji problem: vse potrebno za dnevni obstanek — razen ovčjega mesa — odvisi od ladij in zrakoplovov. Pa še to ne bi bilo tako hudo, ako bi le ladje in zrakoplovi točno prihajali. Tako pa ladij ni, razen tedaj, kadar imajo predviden tudi tovor za nazaj. Na takšno izgubo pri vožnji pa ne gre vsaka paroplovna družba, posebno še ne, ker se ovce ne dajo stričji celo leto, ampak samo v nekatereh obdobjih. Tako jih smejo tudi samo v določenih tednih klati. Kar pa se avicnov tiče, je poglavje zase: če je megleno ali deževno, ne prilete, še posebej pa ne, kadar je zelo vetrovno. Zato moram biti toliko iskren, da bom slehernemu našemu človeku odsvetoval naselitev tukaj. O Ognjeni zemlji in Patagoniji govore mnogo in še več pišejo, predvsem trgovci, veleposestniki in prekupčevalci, ki mirno sede v Buenos Airesu ali drugih mestih, na kraju dela samega pa se ne prikažejo.

Glavni dve mesti — Ushuaia, ki je tudi glavno mesto arg. Ognjene zemlje (3.000 prebivalcev) in Rio Grande sta majhni čilski koloniji, kajti več kot polovica prebivalcev je Čilencev, odn. čilske krvi. Na posameznih estancijah — posestvih so vsi peoni — delavci rojeni Čilenci. Večina od njih je doma z zahodnega dela otoka in otočij in prihajajo na sezonsko delo. Zaslužene denarce ponavadi kmalu pospravijo v kantinah in podobnih lokalih, medtem ko družinam pogosto primanjkuje za normalno dnevno preskrbo.

V ilustracijo razmer se mi zdi primerno omeniti, da včasih med šolskim odmorom slišim prepir in pričkanje podanikov obeh držav med seboj. Kako se znajo pričkat ti suli! Čileci pra-

višo, da jim pripada vsa Ognjena zemlja; če bi prišlo kdaj do plebiscita, tako trdijo, bi morali vsi Argentinci zemljo zapustiti. Ti jim pa čisto mirno odgovorjajo, da bi v primeru kakršnih koli zapletljajev navozili na argentinsko-čilsko mejo vrsto sodčkov takega, ki teče kot olje — in to bi bila najboljša obramba pred slehernim napadom. V splošnem pa so se Čilci že privadili podnebjju in razmeram. Na tem področju — vključno prov. Magallanes ter ves Čile — živi tretjina vsega prebivalstva Čila, ki danes šteje okrog 6.000.000. So temne polti, krepke postave, a na žalost prežeti s posledicami alkoholizma. Od rodu Yaganes so podedovali precej zahrbtnosti, kar je predvsem pri vzgoji velik problem. So pa potrpežljivi in radi opravljajo dela, ki njih sosedom ne gredo ravno kaj prida od rok.

Velik del prehrane in živil ter ostalih potrebščin prihaja z argentinske strani Ognjene Zemlje. Stroje in vse druge naprave pa uvažajo naravnost iz Severne Amerike in Evrope brez sleherne carine. Odtod izvira potem vse prekupčevanje in črna borza. V tej trgovini tudi argentinski del ne zaostaja: prejšnje leto (1957) so prodali v Ushuali v eni sami sezoni kar 5.000 fotografskih aparatov, medtem ko vse prebivalstvo mesta ni štelo več kot 3.000 duš z otroki vred. Trenutno trgovsko stanje ni ravno najboljše. V začetku smo imeli precej svobode pri uvažanju — znani vzporednik 42, sedaj pa so zadevo precej komplicirali. Nismo puerto libre — svobodno pristanišče, kakor so prvotno nameravali, ampak zona franca — prosta cona, ki se pa spričo dejstva, da smejo uvažati samo določene firme, kaj čudno sliši. Izvažati v tuje države naravnost odtod pa sploh nihče ne sme, ampak gre vse preko osrednjih trgovskih podjetij v Bs. Airesu ali iz dru-

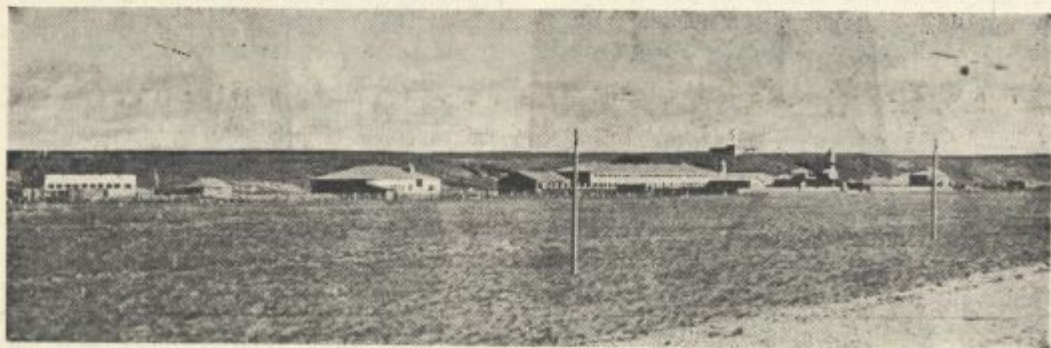
gih večjih krajev ob Atlantski obali. Do najmanjšega koticčka pretaknejo vsak kos prtljage, ko prideš na Ognjeno Zemljo, in še hujše je, kadar odhajaš skozi carinsko preglednico, ista odredba velja n. pr. tudi za redno tedensko prejemanje filmov, ki nam jih pošiljajo iz Buenos Airesa, da z njimi preganjamo dolge čase in hkrati vzgajamo mladino.

Mons. Giacomini prinaša v svoji publikaciji o Magallanesu zanimivo statistiko prehrane, ki velja tudi za Ognjeno zemljo:

	trenutna potrošnja		ugotovitev
		idealna potrošnja	
meso	33%	17%	preveč
kruh in moka	28%	29%	dobro
mleko	4%	10%	zelo malo
krompir	8,6%	7%	dobro
sladkor	6%	1%	preveč
makaroni, riž,			
zdrob	4%	6,3%	zadostno
olje in maslo	4,5%	10%	premalo
stročnice	4%	7%	premalo
zelenjava	1,5%	2,7%	zelo malo
ribe	0,4%	3%	zelo malo
sadje	1,2%	3%	zelo malo
kava	2%	0,5%	preveč

Mleka, krompirja, zelenjave in sadja imamo na argentinski strani mnogo manj kot na zahodni, kjer vetrovi ne morejo odnesti vse rodne zemlje, odn. uničiti vsega pridelka.

Po 2 letih bivanja tukaj pa bi opisal oba dela Ognjene zemlje takole: vzhodna (argentinska) stran je večinoma brez gozdov, zelo prikladna za rejo ovc. Na tej strani tudi ni toliko vlage in padavin kot na zahodni, kjer živina mnogo trpi prav zaradi dežja. Na arg. strani je tudi mnogo pašnikov, dasi te trave, imeno-

Pogled na Salezijanski misijonski zavod ob obali v Rio Grande na Ognjeni zemlji

vane coirón, ne moremo primerjati z našo travo. Zanimivo je videti pozimi na stotine in stotine ovc, katerih kožuh je na zunaj kot leden oklep, med tem ko jim trup kar žari od gorkote. Sneg skoraj nikoli ne pokrije obale, ker sneži — zaradi vetra — od vzhoda proti zahodu ali pa obratno, skoraj nikoli pa ne naravnost z neba. Med snegom iščejo te na zunaj zmrznjene ovce osamele in suhe liste, ob katerih prežive zimo. Včasih sem slišal pripovedovati, da samo ovca je z zobmi, medtem ko konj z ustnicami in krava z jezikom trgata travo. Tu se pa konj in krava naučita od ovce prave prehrane in samo tako kakor ovca — na prostem v vsaki zimi — preživita najhujši del leta.

Zahodna stran (delom argentinska, sicer pa čilska) je pokrita z gozdovi in deležna številnih deževnih darov, ker se v njenih gorah ustavijo vsi oblaki, spreminjajoč se v deževne kaplje zaradi mraza takoj, ko se dvignejo nekaj sto metrov. Ushuaia ima zelo lepo lego in je posebno poleti, ko jo obdajajo od vseh strani zeleni travniki in gozdovi, zelo privlačna. Lepo je pristanišče, ki pa se v nobenem trenutku v letu ne more spremeniti v kopališče. Kopati se v morju je zaradi mraza nemogoče. Večino prebivalstva sestavljajo vojaki in njih družine in ti tudi dajejo poudarek vsemu življenju. Civilni del prebivalstva, da tako rečem, sestavljajo večinoma pazniki v kaznilnici. Mesto samo je pa zelo zanemarjeno, ker premalo pazijo na čistoto. Za turiste, ki bi verjetno že iz gole radovednosti radi prihajali, ni primernih prenočišč in tudi ne stanovanj.

Obe strani imata svoje mesto: vzhodna, ob obali, ima središče v Río Grande, srce zahodne je pa Ushuaia, glavno mesto — vsaj doslej — "de la Gobernación."

Ko sem pred dvema letoma odhajal semkaj, sem od več strani slišal govoriti samo o groznem mrazu in divjem vetru, nepremaganih vladarjih te pokrajine. Ne rečem, da je bilo vse to pretiravanje ali fantazija. Obe nadlogi res obstojata, toda nas ne bičata zaradi jakosti, ampak zaradi vztrajnosti. Najhujši mraz je tu, n. pr. od 15-20° C. pod ničlo. V Sloveniji je včasih še hujši. Razlika je le v tem, da potem poleti tu nimamo vročine odn. gorkote, saj v pasjih dneh dosežemo dvakrat ali trikrat morda na leto od 18-20° C. Razumljivo je potem, zakaj ni mogoče sanjati o različnosti pridelkov, daci je zemlja dobra. Letos n. pr. še celo pa-

radižniki v jedilnici ob oknih niso dozoreli. Nove poganjke smrek je slana že sredi februarja popolnoma požgala. In februar — hočeš nočeš — je naš avgust. Bo pač držalo, kar ponavlja sleherni dan eden izmed sobratov, ki je že deseto leto tukaj: šest mesecev mraza in šest zime!

Dobro obrode rastline, ki so tu rojene in za sidrane, ab antiquo. S presajevanjem je pa izguba časa. Uvoženo seme dobro obrodi prvo leto, potem pa sleherni leto bolj usiha. Treba bi torej bilo vsako leto uvažati nova semena, ako bi hoteli pridelati več. Sicer pa na polju najdeš januarja in februarja mnogo vrst cvetlic, majhnih, skoraj skritih za bližnjim kamenčkom. Črnih jagod — calafate in rdečih — mutilla je ogromno, toda so skorajda brez okusa. Pravijo pa, da so v Ushuai izvrstne.

Ptičev tudi ne manjka. Znan je, morda vsaj po imenu, tudi mnogim izven Ognjene Zemlje, avutarda, indijansko kaikén, ki vedno živi v veliki naselbini. Je velik kot običajna kokoš in zelo visoko leta. Jajca so trikrat večja od kokošjih. Škode pa ta ptič napravi ogromno. Pomisliti je samo treba, da trije takšni ptiči pojedjo nič manj trave na dan kot ena ovca. Kadar jih je torej kakih petsto ali tisoč skupaj (kot včasih na našem polju), potem je najbolje, da začnemo ovcam pridigovati o premagovanju in samoodpovedi... Trave imajo že itak premalo.

Ne manjkajo pingvini, katerih je sedem različnih vrst. Obiščejo nas ob času, ko menjajo perje. Tedaj jih je tudi najlažje ujeti, ker prežive dobra dva tedna na enem in istem kraju in pri tem ves čas ne jedo. Ob obali je nešteto ptic in jih človek kar zavida, ko jih gleda, kako se šopirijo sredi mrzlih valov. Med hišami vidiš včasih tudi kakega vrabca, ki pa ne čivka tako kakor njegovi sorodniki v Buenos Airesu, ker se najbrž boji, da bi mu čiv-čiv v kljunčku zmrznil...

* * *

Ognjena zemlja se šele počasi prebujala k življenju. Ni mogoče govoriti o tradicijah, razen tistih, ki so bile podedovane od Indijancev odn. so jih naseljenci prinesli iz svojih domovin. Med takšno indijansko tradicijo velja omeniti naslednjo: ko je lani umrl oče še kar katoliške družine, so mu napolnili krsto z obleko, čevlji in z vsemi mogočimi drobnarijami, misleč, da bo vse to rabil na dolgi poti, na katero se je pravkar podal.

Dasi je število prebivalcev majhno, ven-

darle imajo salezijanci dve postojanki: ena je v Ushuai, kjer je tudi župnija in sta nastavljena dva duhovnika, ki vodita obenem nižjo šolo do četrtega razreda, v Rio Grande pa stanuje v mestu župnik, ki poučuje prvi in drugi razred, 11 km izven mesta pa stoji La Misi6n, poljedelska šola in zavod za ljudsko šolo, kjer deluje nič manj kot deset salezijancev. Delovanje med mladino je silno težko, ker premnogi nimajo pravega doma, še težje med odraslimi, ker jim alkohol prazni žepe in onečaščuje srce.

Zadnje čase so se naselili protestantovski pastori, pet po številu, z ženami, ki se imenujejo predicadoras — pridigovalke, medtem ko može imenujejo pastores — pastirji. Eden med njimi Rdo Jorge (Jurij) Orlenko je slovanske krvi in je prestopil iz pravoslavja, češ da tam ni našel miru. Ti protestanti rameravajo odpreti tudi svojo šolo. Prihajajo s precejšnjimi zalogami denarja, še več pa ga pride za njimi.

Vsekakor protestanti tu niso nekaj novega, saj so prišli sem že leta 1850. Posvetili so se s precejšnjo vnemo Indijancem, jih vzgajali in učili angleško. Toda Indijancem niso ugajali in ti so pobijali enega za drugim. Don Bosco je videl v svojih "sanjah" prav te žalostne trenutke. Malo kasneje je opazil med novimi misijonarji tudi svoje salezijance. Hotel jim je preprečiti ta pohod v smrt, vendar se je začudil, ko je v "sanjah" videl, kakor lep sprejem so jim napravili Indijanci. Salezijanci so prihajali z rožnim vencem v roki in Indijanci so se jim kmalu pridružili pri petju Marijinih pesmi. Don Boscove "sanje" so postale nekaj let kasneje resnica. Protestantje so se oddaljili na bližnje otoke Malvinas in prenekateri so onemogli na poti. Nekaj, med njimi n. pr. Bridges, ki je postal celo protestantovski škof, so se naselili kot estancieros. Sedaj ni indijancev več in protestantje se spet vračajo, a tudi to pot brez Marije in še ločeni med seboj v skatah. Prebivalci, hladni do vere svojih katoliških očetov, so še bolj mrzli do njih. Revnejši se jim za čas približajo, dokler jim denarno pomagajo, in dokler jim ne prepoveda pičice.

Ekonomski položaj je precej žalosten. Pred nedavnim je bil tukaj na obisku ruski znanstvenik in inženir, ki je obiskal tudi Ushuaio. Kupil je tam konzervo školjk (cholgass) in plačal zanjo 9 pesov. Ker so mu bile všeč, je naslednji dan kupil v Rio Grande drugo. Zračunali so mu jo nič manj kot 18 pesov. Ka-

kor vse kaže, je izgubil potrpežljivost in se pošteno razjezil. V borni španščini je hotel razložiti: "Esto ser un crimen ... aqui saber solo multiplicar por dos... en Rusia todo igual!" ("To je zločin ... tukaj znajo množiti samo z dve... v Rusiji je vse enako!") Dejansko je možak imel prav, kar se cen tiče. Tu namreč je cela vrsta predmetov grozno draga. Vreča krompirja stane 180 pesov, a načelno se tu ne brigajo, posebno belci ne, koliko stane kruh. Zanje je "življenje drago", kadar je vino drago, in "poceni", kadar je vino poceni. Januarja 1958 so plačevali liter črne vina po 26 pesov in celo 30, medtem ko je stal menda v Buenos Airesu 7-9 pesov. Pa so kljub temu vsega takoj razprodali. Zato bo razumljivo, ako povem, da me je presenetil odgovor fantiča iz drugega razreda, ko sem razlagal besede sv. Janeza: "Ne samo od kruha živi človek"; ni mi pustil dokončati stavka ampak je hitro dodal: "Sino también del vino" (temveč tudi od vina). Nisem mu mogel zameriti, ker mu je očitno prišlo naravnost od srca.

Od časov, ko je Darwin označil Ognjeno zemljo za "tierra maldita" — prekleto zemlja, je že preteklo nekaj vode po Magallanesovem prelivu. Od besed Don Bosca je tudi že preteklo nekaj desetletij in počasi se bližamo resničnosti, o kateri je sanjal ta veliki prijatelj mladine. Danes mi je kaj lahko pisati, ko mimo nas že tečejo prvi valovi naravnega plina do Rio Grande in je s tem prvi in najhujši problem obrambe proti snegu in mrazu in kurjave obenem rešen. Nedaleč od nas v zalivu sv. Sebastijana bodo v kratkem odprli 40 vrečev. S tem pa bo tudi oblika življenja na Ognjeni zemlji spremenjena. Bogve koliko ovc bo ostalo še od sedanjega enega milijona in bogve koliko mladine se bo usmerilo namesto na pašnike na področja petrolejske tehnike. Vsak dan nameščajo nove zasebne radijske oddajnike in sprejemnike, s katerimi je Ognjena zemlja v stalnem stiku s svetom, vedno več avionov prihaja — tudi privatna linija že sedaj deluje, vedno več je interesentov tako za izvrstni les kakor za zlato, ki menda leži zakopano. Tudi na Ognjeno zemljo vdira sodobna tehnika in z njo napredek. In z njim prihaja pogosto tudi moralno propadanje. Zato se ni bati, da bi tudi nam dela zmanjkalo; nasprotno — sleherni dan bo zahteval več. In v to delo smo že sedaj temeljito zastavili vse sile.

Sestra Miroslava

(PISANO 1954.)

Lep pomladanski dan je. Nad Santiagom de Chile je nebo čisto kot otroško oko. Kakor da bi ga angelčki pravkar umili v čast svoji Kraljici.

Marijin mesec se je pričel. Čile se bo ves november pripravlj'al na slovesno praznovanje praznika Brezmadežne.

Na pločnikih Alamede ⁽¹⁾ se nabira vedno več ljudi. V nedeljo popoldne se človek mora nekam dati. Sinoči je ves svet drl na nogometno tekmo, danes gredo vsi na Alamedo gledat procesijo.

Po avenidi Bernardo O'Higgins ⁽²⁾ se pomikajo z bujnim cvetjem okrašena vozila. Na vozovih žive alegorične slike Matere božje.

Na prvem vozu se pelje Lurška Devica. Pred sto leti je papež proglasil Njeno Brezmadežno Spočetje za versko resnico. Čez nekaj let bo svet slavil stoletnico njenih prikazovanj v Lurdu.

Lepa plavolas deklica v beli obleki predstavlja lurško Gospo. Prepasana je z modrim pasom, v rokah ima rožni venec in cvetočo rožo na nogah.

V kotu voza kleči in steguje proti njej roke revno napravljena pastirica Bernardka.

Niso se ljudje še nagledali lurške Device, ko se pripelje mimo Roženvenska Kraljica. V naročju ima Dete Jezuščka. Ob vznožju ji klečita menih Dominik in pobožna nuna Katarina.

Božje Dete postaja vsak hip bolj razposajeno. Zdaj vleče meniha za kapico, zdaj nuno za pokrivalo. Mlada mati ima veliko dela, da miri otroka in hkrati uči moliti meniha in nuno rožni venec.

Kar je na pločniku gospa, ki hodijo k dominikancem k maši in so ondi vpisane v roženvensko bratovščino in tretji red, se neho-te potipljejo za vrat, ali jim morda ne gleda izpod obleke škapulir. Ne marajo, da bi kdo govoril, kako so pobožnaške!

Človek bi še gledal za vozom, a že se bliža tretje vozilo.

Bojni voz pokroviteljice čilenske armade!

Karmelska Devica z Jezuščkom v naročju hoče na začetku svojega meseca obiti čilensko prestolico. Živo nebeško Dete ponosno gleda naokrog in se smehlja častilcem svoje Matere. Ves voz je ovit v veliko državno trobarvno zastavo. Ob strani spremlja Karmelsko Devico častna straža vojakov.

"Ta je naša! Ta je najlepša! Viva la Virgen del Carmen ⁽³⁾, je ljudstvo navdušeno nad svojo narodno Zavetnico.

Nekatere uniformirane deklice iz katoliškega zavoda vlečejo izpod obleke karmelski škapulir. Njihovo zaupanje v njegovo moč je neomejeno. Saj vedo, da se z n'jim ne morejo pogubiti. V najslabšem primeru bi ostale v vica-h do prve sobote. In kaj je to za toliko hudobij, ki jih one vsak dan zagrešijo! Saj ne mine dan, da ne bi druga drugi jezika kazale, za hrbtom včasih celo častitim materam. In kar je še veliko hujše: zadnjič so celo skozi okno na cesto gledale, čeprav jim je mati magistra rekla, da je to smrtni greh...

Za vozom Karmelske Matere Božje pride mimo še živa slika Marijinega oznanjenja, Jezusovo rojstvo, beg v Egipt.

Eno lepše od drugega! Zlasti otroci se ne morejo nagledati živih ovčic in pravega živga oslička.

Že bolj proti koncu se prikaže voz s Fatimsko Devico. Trije pastirčki molijo lepo Gospo. Nebeška Mati jim govori o vojskah, ki jih bo brezbožna Rusija sejala po svetu ter o preganjanju in trpljenju Cerkve in papeža.

Ljudje se razgovarjajo:

— "Jaz še naprej zaupam v Roženvensko Devico!"

— "Tudi Fatimska Devica pomaga!" pristavi drugi.

(1, 2) Avenida Bernardo O' Higgins je glavna ulica Santiago. Ljudje ji pravijo tudi Alameda.

(3) Živela Karmelska Devica!

— "Čez Lurško je ni. Meni je rešila življenje!"

— "Jaz verujem le v Karmelsko Devico. Ta je res samo čilenska. Druge so od drugod"...

* * *

Prav tesno ob pločniku, kakor da bi se bala karabinerjev, ki ljudem branijo stopiti na ulico, hodi usmiljenka, sestra Miroslava, in deli čudodelne svetinjice Brezmadežne.

Bela — modra — rdeča barva čilenske državne zastave ji pokliče v spomin njeno staro domovino, nebesa pod Triglavom, in dogodke prvih let v novi domovini.

Sestra Miroslava deli svetinjice in gleda alegorične slike, v mislih pa je v deželi svoje mladosti. Spominja se šolskih let pod ljubljanskim gradom, noviciata v Radečah pri Zidanem mostu, redovnega življenja po bolnicah in zavodih.

Zatem ji prihaja na misel vse to, kar je pravil svojim duhovnim hčeram njihov častiljivi škof v novi domovini in kar je v njej sama doživela.

* * *

Škof na skrajnem jugu Čila je že dolgo spraševal na vse strani, od kod bi dobil redovnic za bolnico. Tako kot je bilo, ni moglo iti več dalje. Masoni so neomejeno paševali v bolnicah. Bolniki so umirali brez duhovnika in duhovne tolažbe. Ponoči so zdravniki in bolničarji prirejali v bližini bolnišničnih plešev in se shajali na spiritističnih sešah, ne da bi se brigali za klice bolnih in za vzdihne umirajočih.

Leta so naglo tekla in škof je moral iti v Rim, da se pokloni svetemu očetu.

"Česa si še želiš, moj dragi brat?" je vprašal papež, ko se je pogovor nekoliko zataknil.

"Sveti oče, že dolgo iščem redovnic za bolnico v škofijskem mestu. Dobrih in požrtvovalnih redovnic. V moji domovini je malo redovniških poklicev. Mi Vaša Svetost more dati kak namig, kje bi jih dobil?"

"Redovnic iščeš? Seveda ti moremo svetovati. Poslušaj nas! V severozapadni Jugoslaviji je neki toliko vseh vrst redovnic, da ne vedo, kaj bi počele. Upamo, da bi jih tudi ti nekaj dobil."

"In kam naj se obrnem, sveti oče?"

"V Pariz! V materno hišo usmiljenk. In še reci, da smo ti mi tako svetovali. Na našo besedo sestre še veliko dajo."

* * *

Predno je bilo leto naokrog, so odšle prve slovenske usmiljenke v Čile. Ostale sestre so zanje doma molile in nestrpnost čakale njihovih poročil.

Pisma čilenskih misijonark so prihajala in razodevala, da je v novi deželi marsikaj drugače, kot so pričakovale. Ni vse tako zaostalo, kot so si predstavljale. Tudi pravih divjakov ob svojem prihodu že niso več našle. Vendar morajo še vedno veliko potrpeti, a pri vsem tem morejo tudi veliko dobrega storiti za utrditev božjega kraljestva na zemlji, za blagor neumrljivih duš in za lastno posvečenje.

Nekatere bolj priletne sestre so med vrsticami tudi to brale, da so misijonarke ne malo razočarane nad razmerami v novi domovini in da se le s težavo uživljajo v novo okolje. Zato iste sestre niso nehale poudarjati, kako prav so imele, ko so odhod v neznano deželo tako modro odsvetovala.

Iz opisov potovanja in iz prvih vtisov o novem kraju je bilo tudi razvidno, da v civilizaciji in lagodnosti življenja Južna Amerika Slovenijo v nekaterih pogledih morda celo prekaša. Niso pa mogle sestre — niti tiste, ki so znale brati med vrsticami — iz pisem razbrati, da bi isto veljalo tudi glede umske izobrazbe in še veliko manj glede srčne izobrazbe ondotnega ljudstva.

Čisto jasna želja, ki je prevevala vsa pisma, pa je bila, da bi prišlo za njimi več novih sester, ako nočejo, da podjetje žalostno propade in tako slovenske usmiljenke izgubijo v svetu dober glas in ugled.

Ob branju ganljivih pisem iz čilenskega misijona je v sestri Miroslavi zorel misijonski poklic. Mlada sestra je upala in se bala. Upala je, da jo bo Bog poklical, in se bala, da jo bo odločilna ura našla preslabotno in bo valobilo odklonila.

Od hiše do hiše je hodila sestra provincialka in zbiralala prostovoljke za prvo bojno črto Kristusovega kraljestva na zemlji. Lepega dne je morala poklekniti prednjo tudi sestra Miroslava:

"Bi hotela tudi ti, hčerka moja, iti v misijone v Čile? Zopet je prišlo pismo od onod. Žetev je velika, delavk je malo. Ne čutiš, draga hčerka, kako te ženini vabi, da zapustiš očeta, mater, sestre, brate, domovino in se odpraviš med ljudstvo, ki še tava v senci greha in verske nevednosti? Ljubi Bog ti bo odločitev že na tem svetu, še bolj gotovo pa v večnosti, stotero povrnil. Govori, hči!"

Za sestro Miroslavo je prišel odločilni in tako težko pričakovani trenutek:

"Da, častita mati, že dolgo čutim na dnu srca misijonski poklic, le da si nisem upala o tem razen s spovednikom z nikomer drugim govoriti. Sedaj se mi je v vaši želji božja volja razodela. Srčno rada se odzovem božjemu klicu."

* * *

Po dvanajstih dneh vožnje preko Atlantskega oceana je sestra Miroslava v Venezueli stopila na ameriška tla. Niso bila majhna presenečenja, ki so jo tam čakala.

Sestra Miroslava je že veliko brala in slišala o Ameriki. O njenih palačah in nebotičnikih, o njenem bogastvu, o njenih lepo oblečenih in dobro hranjenih prebivalcih. Zato je bilo sedaj njeno presenečenje toliko večje. Kar je videla, ji je skoraj sapo zaprlo.

Namesto nebotičnikov so jo pozdravile prtilične kože, namesto belih ljudi, vsepovsod črni zamorski obrazi. Namesto v svilo oblečenih otrok skoraj goli zamorčki.

Sestra Miroslava bi se skoraj onesvestila. Da je v Ameriki nekaj rdečeokožnih Indijancev, je vedela. O zamorčkih ji pa res nikoli nihče ni še nič povedal.

Zamorčki niso bili prav nič plašni. Čisto k njej so prišli. Sestra Miroslava je prvič v življenju od blizu gledala zamorske obraze. Le od kod so se vzeli ti ljudje! Torej ne bivajo črni le v Afriki, kakor dobi človek vtis, ako bere Zamorčka in Odmev iz Afrike. Tudi v Ameriki bivajo Kajnovi potomci! Zakaj niso sestre prej povedale vse resnice! Tako bi človek vsaj vedel, kam gre in na kaj bo prišel.

Prvi strah je brž minil. Nekateri zamorčki s črnimi, kratkimi, nakodranimi lasmi, so se zdeli sestri naravnost prikupni. Natančno si je ogledovala njihove majhne uhlje, potlačene nosove, bele zobe, črne oči in nizka čela.

Sestri Miroslavi so se zamorčki zasmilili. Bogve, če so že krščeni, si je mislila. Ako bi z gotovostjo vedela, da so še pogani, bi jih takoj krstila. Vode je bilo blizu več kakor dovolj. Celo v usta bi jim vlila nekaj slane morske vode, da bi ne bilo treba iskati zrnov soli, ko še ne zna jezika.

Okrog sestre se je nabralo vedno več otrok. Nekateri niso bili tako zelo črni, nekaj je bilo tudi belih med njimi. Kakor da bi zmešal bele, rjave in črne fižolčke. Vsi otroci pa so ponavljali le eno besedo:

"Santitos, santitos!"

Sestra ni vedela, kaj bi otroci radi. Na srečo je prišel mimo čilenski Nemec, ki se je z isto ladjo vračal iz Nemčije in je jedel v obednici pri sosednji mizi. Takoj je razumel sestrično zadrego in njen vprašujoči pogled. Pojasnil je sestri, da otroci prosijo podobice.

"Torej so že krščeni ti divjački!" se je razveselila sestra Miroslava. Skoraj sram jo je bilo, da je tako slabo mislila o njih. Saj bi morala vedeti, da so otroci njene vere, ko so tako hitro k njej pritekli in se je niso prav nič bali!

Takoj je odšla na ladjo po podobice. Tudi nekaj oblekic, ki so jih dali evropski dobrotniki za Indijanke, je vzela s seboj in jih hkrati s podobicami delila med najpotrebnejše.

Otroci se oblekc niso branili. A obleči jih niso hoteli. Zvili so jih in z njimi odhiteli domov. So se brez evropskih oblekic bolje počutili.

Sestra Miroslava je bila vesela, da je mogla takoj ob vstopu na ameriška tla nekaj dobrega storiti za božje kraljestvo. Spoznala je tudi, da bi bil njen boj proti ameriški goloti brezuspešen, in se je rajši vrnila na ladjo.

"Če je že tu na severu Južne Amerike tako žalostno, nas na njenem skrajnem jugu pač nič dobrega ne čaka!" se je sestra Miroslava v srcu za hip celo pokesala, da je šla v misijone.

Pri večerji ji je prijazni Nemec dajal poguma in jo navajal v dušno pastirstvo prebivalcev Južne Amerike.

"Počasi se boste privadili na miselnost Južnih Amerikancev in se boste med njimi čisto dobro počutili. Vedeti morate le to, častita sestra, da sta za te ljudi duhovnik in redovnica v prvi vrsti in skoraj izključno delilka podobice in svetinjc. Nепrestano vas bodo zanje nadlegovali in kolikor več jih boste med nje razdelili, toliko bolj bodo v vas silili. Južno Ameriko sta pokristjanili Španija in Portugalska, deželi, ki nista imeli reformacije in protireformacije. Zato je tod vse krščanstvo le zunanost. V procesijah, škapulirjih, svetinjah in podobicah je vsa vera teh ljudi".

Tudi glede zamorčkov je Nemec dal sestri nekaj zanimivih pojasnil:

"Črnce so privedli v te kraje Španci iz Afrike, da so jim delali. Vendar je pravih črncev v Ameriki vedno manj. Otroci, ki ste jih videli, niso čisti zamorčki, temveč potomci Evropejcev, črncev in Indijancev. Zato se zgodi, da je v isti družini nekaj otrok črne polti, drugi so bolj svetli ali celo beli. Vendar v deželi, v ka-

tero potujemo, ne boste imeli opravka s črnici. Kolikor bolj proti jugu se bomo peljali, toliko manj jih boste videli. V Čilu jih pa sploh ne bo več, ker je ondi zanje pozimi prehladno."

Sestri Miroslavi je docela odleglo. Sedaj je razumela, zakaj sestre niso nič poročale o zamorčkah. One so pač potovale preko Argentine in verjetno tam tudi niso opazile nobenega zamorčka.

* * *

Silno ganljivo je bila na koncu enomesečne vožnje po dveh oceanih svidenje novih misijonark s starejšo sestro, ki jih je prišla čakati v Valparaiso. Odsle so v ondotno hišo usmiljenk.

Sestra Miroslava je vso pot pozorno ogledovala obraze. V resnici ni naletela na cesti niti na enega zamorčka. Tudi Indijanca s peresi na glavi ni nobenega videla. Hiše so bile čedne in velike. Vse je bilo videti, kakor da bi se zopet vrnila v Evropo. Nekaj temnejših obrazov ji tega vtisa ni spremenilo.

Ko se je nekoliko odpočila, je šla sestra Miroslava k velikemu stenskemu zemljevidu in merila razdalje. Da je dežela tako dolga, si ni mislila. Doslej si ji je zdela na zemljevidu čisto majčkena.

"Koliko ur se bomo vozile do končne postaje?" je vprašala sestro, ki jim je prišla na prosti.

"Sestrica moja, tukaj se pa tako ne vprašuje! Tukaj se vpraša samo, koliko dni bo trajalo potovanje. Ko že hočete vedeti, vam povem: Še štirinajst dni se bomo vozile proti jugu. Seveda ne s tako lepo ladjo kot do sedaj!"

* * *

Na jugu Čila podnebje ni bogve kaj. Vendar se je sestra Miroslava kmalu privadila. Čeprav je bila blizu Ognjene zemlje, jo je pogosto zeblo. Deževalo je, kakor pravijo domačini, po trinajst mesecev na leto, včasih je zapadel tudi sneg, prav tak sneg, kakor v Sloveniji.

V bolnici je bilo sprva hudo. Sestra Miroslava je kmalu od začetka hotela spremljati zdravnika po bolniški sobi od postelje do postelje, kakor je bila navajena v Sloveniji.

"Kaj lazite neprestano za menoj? Čemu ste mi od jutra do večera za petami? Človek zadnji čas ne more napraviti enega koraka več, ne da bi ne stopil na nuno!" jo je vpričo

bolničarjev in bolnikov nahrulil masonski zdravnik.

Sestra Miroslava je v glavnem vse razumela. V dno srca ponižana se je nemudoma odstranila, da zdravniku ne bi bila v napotje, na samem se je razjokala kakor otrok. Spomnila se je hkrati pisem, ki so prihajala iz Čila v Slovenijo in je bilo v njih zapisano, da v deželi sicer ni več pravih divjakov, a morajo sestre vendarle veliko potrpeti. Sestra je tisti dan spoznala, da je veliko težje biti za misijonarko v deželi, ki se smatra za kulturno, kakor med navadnimi divjaki: kajti naj bo človek še tako izobražen, če nima srčne izobrazbe, utegne biti slabši od divjaka.

Ne dolgo zatem je sestra Miroslava ponoči pomotoma odprla vrata sobe, ki vanjo ne bi smela vstopiti. V temi so okrog mizice sedeli zdravniki in bolničarji ter klicali duhove. Spiritistična seja v bolnici je sestri deloma razložila, zakaj nekateri zdravniki tako zelo črtijo redovnice.

* * *

Imele pa so sestre še druge hujše težave. Da so mogle prej z doma, so prišle v deželo s turističnim vizumom. Nujno so potrebovale uradno dovoljenje za nadaljnje bivanje v deželi.

Na uradih so bili čez mero strogi, kakor je navada v birokratičnih deželah. Zahtevali so od sester vedno nove in nove dokumente in se delali silno važne. Nihče pa jim ni mogel ali maral pomagati.

Ravnali so s sestrami, kakor da bi bile prišle v deželo iskat lastno korist in ne bi bile imele doma kaj jesti. Pošiljali so jih iz hiše v hišo, iz nadstropja v nadstropje, iz urada v urad, a konec koncev so sestre še vedno bile na cesti, v nevarnosti, da jih izženejo iz dežele kakor nadležne, škodljive in nevarne tujke. Dežela, ki se hvali s svojo gostoljubnostjo in daje politično zavetje vsakomur, ki zanj zaprosi, skoro da ni imela prostora za nekaj požrtvovalnih redovnic.

Sestre so komaj slutile, zakaj jim uradniki kljub sladkim besedam ne pomagajo iz težave. Ni jim bilo namreč dobro zrano, da imajo v deželi vso oblast v rokah masoni. In krajevni masoni so na seji sklenili, da morajo katoliške sestre proč, da ne bi bile napredku 20. stoletja v oviro.

* * *

Glavni nasprotnik novih in starih sester je bil prav tisti zdravnik, ki je sestro Miroslavo tako grdo nahrulil. Pisal se je José Barros Flores. Izšel je iz neurejenih družinskih razmer, kar pojasnjuje in deloma opravičuje njegovo vedenje in spletkarjenje proti sestram.

José Barros Flores je bil zaradi svojega odkritega sovraštva do katoliške Cerkve med najvplivnejšimi masoni v mestu. Od vsega pričetka se je priходу sester upiral. Ko je škof vendarle dosegel zanje vstop v bolnico, je bil do njih skrajno neprijazen in je proti njim še dalje rovaril, zlasti ko je ob prihodu nove skupine sester uvidel, da imajo redovnice namen, bolnico dobro zasesti. Brate masone je slejkoprej vneto prepričeval, da navzočnost sester v bolnici ni le odveč, temveč je za doslej vzorno oskrbovano bolnico in disciplinirano osebje naravnost škodljiva iz mnogih razlogov.

Tako je n. pr. doktor Barros trdil, da bodo sestre med zdravniki in bolničarji po eni strani in med bolničarji in bolniki po drugi strani skušale delati le zdrabo in razprtije.

Prihod tujih sester se je zdel zdravniku tudi nezdružljiv z narodnim ponosom, ker se z vabljenjem tujega bolniškega osebja ustvarja v tujini napačno naziranje, da Čile ne premore dovolj izvežbanega in sposobnega bolniškega osebja.

Nadalje je namigoval isti zdravnik, da je škof poklical sestre iz Evrope in jih vsilil bolnici zgolj za to, da bodo odslej zanj v hiši in po mestu oprezovale in prisluškovale in mu nosile na ušesa vse, kar bodo videle in slišale. Kadar je José Barros govoril z masoni, je sestre navadno imenoval: Te inozemske ogleduhinje in ovaduhinje.

Masonski zdravnik je navzočnost sester v bolnici smatral tudi za nezdružljivo s svobodo vesti bolnikov, kajti — tako je prepričeval brate masone — sestre imajo v načrtu, da bodo umirajočim bolnikom, ko že ne bodo več pri polni zavesti, nasilno polagale na vrat škapulir in klicale k njim duhovne, ki bodo že nezavestne bolnike polagali v poslednje olje. Z vsem tem bodo sorodnike prisilile, da drago plačajo cerkveni pogreb, ko često niti za vence in za črno obleko nimajo dovolj denarja.

Prav tako se je José Barros bal, da bodo sestre od bogatejših bolnikov skušale v zadnji uri izsiliti spremembo oporoke v svoj prid ali bodo celo navezovalle svojo postrežbo na pogoj,

da jim bolniki izroče večjo vsoto denarja v dobre namene.

Tudi ni izključeval možnosti, da bodo sestre delale razliko v postrežbi med katoliškimi in nekatoliškimi bolniki, med bogatimi in revnimi ter med Evropejci in domačini. Predvideval je nevarnost, da bodo sestre na skrivaj nasilno krščevale in prekrščevale otroke drugovercev in skušale pridobiti za nenaravni način svojega življenja dekleta iz mesta in v bolnici sami, kar bi imelo za posledico občuten padec rojstev.

Istočasno je humanitarni doktor kolege opozarjal, da bodo sestre ovirale zdravnike pri izvrševanju njihovega poklica, ko se bodo upirale evtanaziji, umoru spačkov in operacijam, ki jih katoliška Cerkve trdovratno prepoveduje, čeravno jih ves kulturni svet pozdravlja in smatra za samo po sebi umljive in upravičene.

Napovedoval je bolnici tudi skorajšnji gospodarski polom, češ da hiša že sedaj kljub stalnim bogatim podporam velikodušnih dobrotnikov le s težavo spravlja v ravnovesje svoj skromni preračun in da za to bolnica ne bo več mogla dolgo služiti svojemu zvišenemu namenu, ker jo bo treba zaradi prevelikih izdatkov za oskrbo in plačilo sester nujno zapreti.

Sploh je doktor José Barros v zasebnih razgovorih in na sejah masonov trdil, da sestre pomenijo za bolnico izredno drag in docela nekoristen in zato tudi nepotreben okrasek, ki si ga bolnica ne more privoščiti, ker pomeni zanjo doslej neznano razkošje in potrato že tako in tako skromnih dohodkov.

Na njegovo pobudo so masoni sklenili podvzeti vse potrebno, da sestre odidejo iz bolnice. Naročili so zdravnikom, naj storijo vse, kar morejo, da se sestre utrudijo in same spoznajo, kako odveč in nezaželene so v bolnici.

Prvi je šel na delo, da ta sklep izvrši, pobudnik zamisli, doktor Barros. Če že prej svojih čustev pred sestrami ni skrival, ga je prihod novih sester spravil iz ravnovesja. Izpad proti sestri Miroslavi je bil najznačilnejši za njegovo razmerje do trpečih usmiljenk. Nekateri drugi zdravniki so mu sledili, a le v primerni razdalji. Se le še ni za trdno vedelo, kakšen bo razplet in konec dogajanj.

Istočasno, ko se je José Barros bal zdrab, ki naj bi bolniškemu osebju pretile od sester, sam ni nehal hujskati bolničarjev in bolnikov proti redovnicam.

Ob vsaki priložnosti je bolničarje in bolničarke opozarjal, da jih sestre ne morejo prisi-

liti, da bi hodili k maši in k spovedi, niti jim ne morejo prepovedati, da bi imeli poznanje z dekleti oziroma s fanti, kakor da bi se sestre hotele vtikati v zasebno življenje bolniških uslužbencev.

Podobno je bolnikom poudarjal, da niso dolžni govoriti resnice, kadar jih sestre sprašujejo, katere vere so, ali so cerkveno poročeni in koliko časa se že niso spovedali. Prav tako jim je zabičeval, da niso dolžni odgovarjati, kadar prično naprej moliti in da se lahko med molitvijo nemoteno pogovarjajo. Ako jih molitev moti, imajo vso pravico, da se pri ravnatelju bolnice pritožijo, in sestre bodo morale moliti tiše ali po sploh molčati.

Glede spovedi je bolnikom naročal, naj se ne dajo z njo begati, ker bi jim premišljevanje preteklega življenja zdravstveno stanje nujno poslabšalo.

V takih razmerah so živele sestre v bolnici in v takem ozračju so hodile okrog uradov in iskale potrebnih dokumentov, ki jih ni bilo nikoli dovolj, kakor da bi jih uradniki sproti v koš metali.

Med drugim so potrebovale tudi izjavo ravnatelja bolnice, da so za upravo bolnice nujno potrebne, če že ne nenadomestljive in da je njihovo vzdrževanje z lastnim delom zagotovljeno in tako ni nevarnosti, da bi bile v breme državi.

Možno bi bilo iz povedanega sklepati, da so bile sestre znotraj in zunaj bolnice obdane od samih sovražnikov. Imele so tudi veliko iskrenih in mogočnih prijateljev, ki so jih zelo cenili in spoštovali in jih pred masoni branili.

Tudi ravnatelj bolnice je sestre od vsega početka cenil. Masonov se mu ni bilo treba bati, ker je bil že blizu upokojitve. Ker je sestre v bolnico sprejel in mu njihovo prizadevanje, da se delovanje bolnice izboljša, ni ostalo prikrito, je dal sestram zelo lepo pismo izpričevalo in priporočilo.

A usoda je hotela, da je bil prav tedaj, ko so sestre prišle prosit potrebno izjavo, v ravnateljevi pisarni José Barros. Mož je takoj razumel položaj in je šel za sestrami na isti urad in ondi prepričeval uradnike, da je ravnatelj izjavo sicer v resnici dal, a jo je bil tako rekoč prisiljen dati. Kajti dejansko sestre take izjave niti ne zaslužijo, niti ji noben pameten človek verjeti ne more. Zato naj vse papirje kam založijo, dokler sestre ne odidejo iz bolnice.

V resnici se je vsa zadeva spet zataknila, ko je bilo že videti, da se bo vse srečno uredilo.

Če je bilo za sestre pri iskanju potrebnega dovoljenja mučno že ravnanje uradnikov, ki so vso zadevo zavlačevali v nedogled, je bilo zanje še veliko bolj ponižujoče vedenje nekaterih uradnikov, ki so se drznili sestre še žaliti.

Tako je neki uradnik po vsej sili hotel vedeti, kaj je sestre pravzaprav pripravilo do tega, da so na tako neobičajen način zapustile svojo domovino in na tako nezakoniti način vstopile v Čile.

Drug vsiljivec je sestre vprašal, zakaj so se zatele ravnano v Čile in ne recimo v Peru, Argentino, Bolivijo, Venezuelo, Brazil ali Paragvaj. Ker mu sestre niso dosti naglo odgovorile, je vpričo sester sam pričel dajati odgovor:

“Niti ni treba odgovarjati! Saj mi to dobro — vemo in razumemo. Pač zato, ker je v Čilu največja kultura, najpopolnejša demokracija, najboljša uprava, najtrdnjša valuta, najzanesljivejša in najboljše izvežbano vojaštvo, najboljše vino in najboljše podnebje. Nadalje, ker so tu najboljši zdravniki, najbolj urejene in opremljene bolnice, najbolj razvita industrija zdravil...”

Tako so sestre mimogrede zvedele, zakaj so pravzaprav prišle v Čile. Morale so biti Bogu v resnici hvaležne, da so na slepo tako dobro zadele. Tudi sestra Miroslava je tačas besede resno vzela. Zlasti še, ker je pozneje često čula isto pesem o vsem najboljšem v deželi. Šele čez dolga leta ji je nekdo razložil, da tako pohvalno mislijo in govore o sebi po vseh južnoameriških deželah in da ta pojav ni nič drugega, kakor nezavesten izraz podzvestnega občutka manjvrednosti.

* * *

Če se sestre niso docela zavedale nevarnosti, ki so se v njej nehote in nepričakovano znašle, se je toliko bolj zavedal njihov dobri škof.

O rovarjenju in spletkarjenju masonov je bil dobro poučen. In to iz najboljših virov. Često so mu namreč prišle pobožne soproge masonov zjutraj povedat, kar so moške na nočni seji sklenili.

Ker je škof svoje rojake dobro poznal, je zaskrbljen gledal v bodočnost. Ali naj sedaj, ko so že sestre tu, bolnica res spet pade v roke masonom? Škof je vedel, da je nagajanje sestram borba masonov proti njemu, ki je sestre spravil v bolnico. Zavedel se je, da bi bil

odhod sester njegov poraz in zmaga krajevnih masonov. Zato mu ni ostalo drugega, kakor da borbo sprejme in jo z božjo pomočjo privede do srečnega konca.

Po daljšem premišljanju se je odločil, da pojde v daljno prestolnico moledovat masonske oblastnike za dovoljenje za sestre.

V Santiagu ga je čakalo novo presenečenje. Kmalu po prihodu je dobil povabilo od ministra — masona, naj se ob prvi priložnosti zglaši pri njem.

Škof se vabila ni razveselil. Saj ga je prav isti minister pred časom javno težko žalil. Vendar je šel v ministrstvo. Niti prijazen, niti oduren ni bil ministrov obraz, ko je dajal škofu roko. Ker sta bila obdana od samih masonov in bi bil minister s škofom rad na samem govoril, je povabil škofa v sosednjo sobo.

Tam je minister vrata za seboj zaprl in s prijaznejšim obrazom povabil škofa, da mu sledi še v naslednjo sobo.

Škofa je obšla najtemnejša slutnja. Ubil me bo mason in nihče ne bo vedel, kdo me je in zakaj? Le časniki bodo pisali, da sem neznan kam izginil ali mi podtikali celo samomor.

Škof je prebledeval. Skušal je obuditi popolno kesanje.

Zdajci se je zgodilo, kar škof ni pričakoval. Vse drugo, le tega ne!

Minister se je ves razburjen zgrudil pred škofom na kolena in ga prosil odpuščanja za žalitev. Med solzami je minister molil svoj konfiteor:

Da je bil vzgojen v katoliškem zavodu in zato dobro razume, kako veliko pregreho je storil, ko je napadel katoliškega škofa.

Da je pač tako v deželi, da človek ne pride do boljšega kruha, ako ni vpisan v masonsko ložo.

Da se mora človek včasih tudi ob kakega prelata javno obregnuti, ako noče, da izgubi pri bratih masonih zaupanje in ugled.

Da pa je v srcu bil in hoče ostati vedno zelo katoliški, ker ga je tako vzgojila njegova dobra mati.

Da naj mu zato za božjo voljo odpusti. Če že ne zaradi njega, ki tega ne zasluži, pa naj zaradi njegove dobre soproge, ki sleherni dan daruje sveto obhajilo za žaljenega škofa...

Ganjeni škof je ministru pomagal na noge in ga objel v znamenje iskrenega in trajnega odpuščanja.

"Prezvisešni, s čim morem vsaj malo popra-

viti krivico, ki sem vam jo storil v uri slabosti?" je minister po spovedi in odvezi prosil še za pokoro.

Škof je v vsem tem videl božji prst. Molitev sester so ministru izprosile kesanje prav v času, ko je škof najbolj potreboval pomoči, da jim izprosim dovoljenje za bivanje v državi:

"Gospod minister! Iz Jugoslavije je prišlo v mojo škofijo nekaj redovnic. Ker niso poznale ali prav razumele strogih zakonov naše republike, so vstopile v deželo kot turistke v upanju, da bodo tu z lahkoto dobile dovoljenje za trajno bivanje v deželi. Zmotile so se in sedaj so v nevarnosti, da jih oblasti izženejo iz dežele."

Ministrov obraz se je do kraja razjasnil.

"Veseli me, prezvisešni, da mi izkazuje toliko zaupanja. Srečen sem tudi, da vam morem biti v nečem na uslugo. Osebnost Jugoslovane izredno cenim zaradi njihove pridnosti in poštenja. Čile veliko dolguje jugoslovanskim priseljencem, ki od Antofagasta na severu do Punta Arenas na jugu delajo za napredek dežele. Zato bodite brez skrbi! Vse se bo lepo uredilo. Moj obstanek v vladi je od te ure dalje navezan na pogoji, da sestre dobijo potrebno dovoljenje. Za nas je čast, ako se izobražene evropske redovnice hočejo za stalno naseliti v deželi."

* * *

Prva pot, ki jo je napravil škof po povratku iz Santiaga, je bil obisk sestra v bolnici.

Njegov jasni obraz je sestram pričal, da se je njegova pot srečno končala. Vendar se ga slovensko ponižne in boječe sestre niso upale vprašati, kako mu je šlo. Škof jim pa tudi ni maral nič povedati.

Spraševal je nove sestre, ali so se že privadile, ali jim čile ugaja in ali so z delom v bolnici zadovoljne. Sestre so pokazale veliko navdušenje za novo domovino. Škof je bil njihovega poguma očitno vesel in se je pričel šaliti:

"Ste že močno pozabile svoj materinski jezik?" jih je vprašal.

Sestre so trdile, da se kaj takega pač ne bo nikoli zgodilo, čeprav se pridno učijo novega jezika in tudi med seboj le po kastel'ansko govorijo.

Škof je pa le vztrajal pri tem, da se bo sestram čez malo časa godilo, kakor tistemu Basku, ki je nekaj let po prihodu v Čile tožil, da je baskovsko pozabil, španskega se pa še ne naučil:

"Vasco olvidar, castellano no aprender..." (4).

"Če je Bask pazibil svoj jezik, ki je veliko važnejši kakor španski, se toliko bolj bojim, da tudi ve kmalu ne boste znale več govoriti v svojem jeziku."

Sestram se je čudno zdelo, zakaj naj bi bil baskovski jezik važnejši od kasteljanskega. Škof jim je zadevo rad pojasnil:

"Baski sebe zelo cenijo, špancev in španskega jezika pa ne marajo dosti. Zato uče svoje otroke, da je baskovski jezik ra'starejši na svetu. Pravijo in to menda sami sebi verjamejo, da sta Adam in Eva v raju med seboj in z Gospodom Bogom zgolj baskovsko govorila. Kasteljansko sta prvič čula šele tedaj, ko je kača spregovorila... No! Upam, da ve ne povzdigujete tako čez mero svoje govorice in zato se resno bojim, da ste jo že močno pozabile in se ne boste znale več vrniti v domovino, ko vas bodo čilenski karabinerji z nasa'enimi puškami v kratkem nasilno pognali iz dežele..."

Škof je napravil tako resen in žalosten obraz, da so se sestre preplašeno spogledale.

Sedaj se je škofov obraz hipoma spet razjasnil in sestre so izvedele vso resnico: kako dobro je šlo škofu v Santiagu in da jim sedaj res ne kaže drugega kakor sprijazniti se z mislijo, da ostanejo v Čilu.

* * *

Kakor strela z neba je bilo za masonsko gnezdo na skrajnem jugu Čila ministrovo naročilo iz Santiaga, naj nemudoma pošljejo v prestolnico prošnjo za bivanje v deželi in vse druge dokumente jugoslovanskih sester, ki so prišle v deželo s turističnim potnim listom.

Masoni so dobro vedeli, kaj pomeni, kadar neko zadevo vzame v roko kak minister. Zato je iz dejstva, da bodo sestre v bolnici gotovo ostale, vsakdo nemudoma izvajal posledice.

Na vseh koncih in krajih so sestram čestitali, da se bo njihova zadeva končno vendarle srečno iztekla, kakor je od vsega začetka vsakdo predvideval in jim od srca želel. Gospe masonov so mogle sestre nemoteno obiskovati, jim stiskati v roke miloščino, jih objemati in jim zagotavljati, da je njihov soprog vse storil, kar je bilo v njegovi moči, da se bo zadeva tako lepo uredila.

Edino doktor Barros se ni znašel. Spoznal je, da se je zaletel veliko predaleč; da je govoril preveč in napravil preveč stav, da sestre nikoli ne bodo ostale v deželi. Vedel je, da v Čilu nobena stvar ne ostane prikrita in da bo prišel

dan, ko bo vse mesto s prstom za njim kazalo, češ ko bi tega ne bilo, bi bile sestram prihranjenе vse nepotrebne poti in skrbi. Razumel je tudi, čemu je škof šel v Santiago, zakaj je po povratku tako ponosno hodil po bolnici in zakaj so se sestre ob njegovem pripovedovanju tako smejale.

Skratka, doktor José Barros Flores je uvidel, da je na vsej črti pogorel in se bo zaradi tega njegov ugled v mestu, v bolnici in med brati masoni občutno zmanjšal. Zato je mož napravil edino pametno potezo in prosil za premestitev iz zdravstvenih razlogov. Bil je uslišan. Le da ni prišel v prestolico, kakor je želel in prosil, temveč v drugo pokrajinsko mesto. Ker je v prošnji za premestitev navajal za razlog vlažnost czračja in obilne padavine, so ga premestili na sever dežele, kjer je zrak suh in ne pade po več let niti ena kaplja dežja.

Usoda je hotela, da se je masonski zdravnik prav isti dan odpravljal na pot, ko so jugoslovanske turistke dobile iz Santiaga potrebno dovoljenje za trajno naselitev na ozemlju čilenske republike in s tem dokončno zaključile svoje potovanje v misijone.

Po odhodu doktorja Barrosa so se sestre v bolnici naglo uveljavile. Imele so več svobode in ugleda. Nemoteno so mogle moliti po sobah različni venec in vabiti bolnike, da premejo zakramente. Krščevale so slabotne novorojenčke katoliških staršev. Neredko so kakega odraslega bolnika pripravile na prvo obhajilo, ki je bilo nekaterim hkrati tudi popotnica v večnost.

Kljub temu niso zanemerjale dela, ki jim ga je odkazal ravnatelj bolnice. Celo najzagrizenejši masoni so morali priznati, da je v bolnici več reda, odkar so v njem sestre. Da je hiša čistejša; da so bolniki bolj postreženi in zato tudi zadovoljnejši; da se pri vsem tem porabi manj stvari in da so zaloge zdravil, perila in živil neizčrpne, medtem ko so preje uslužbenci vse sproti raznesli ali si za nedoločen čas sposodili.

Zato so zdravniki sestre vedno bolj cenili. Njim na ljubo so neredko opustili kako operacijo, ki so o njej vedeli, da jo katoliška Cerkva obsoja, kar je imelo za posledico porast roštev.

Skratka, vse je bilo ravno nasprotno, kakor je napovedoval doktor Barros. Zato si zdrav-

(4) Baskovsko pozabiti, kasteljansko (špansko) ne se naučiti.

niki bolnice brez sester niso mogli več predstavljati in so jim odstopili celo svojo dvorano za kapelo.

* * *

Po več letih misijonskega dela na jugu Čila je sestra Miroszlava prišla v Santiago. Tu je podnebje poleti zelo lepo. Zato se ji je zdravje močno izboljšalo. Bog bodi zahvaljen, da vse tako lepo vodi.

**
*

Vsega tega se bežno spominja sestra Miroszlava, ko deli čudodelne svetinjske in gleda žive alegorične slike Matere Božje na glavni ulici čilenske prestolnice. Nič ji ni žal, da je šla v misijone. Doma bi sedaj prejemale bomo pokojnino in morda niti svetega obhajila vsak dan ne bi imela.

Pogovor o Lurški in Fatimski Devici zopet pritegne njeno pozornost.

"Kako pa govorite, ljudje božji!" jih posvari. "Ali res ne veste, da je Karmelska in Fatimska in Lurška Devica ena in ista?"

Ljudi je sram, da jih mora častita mati učiti. Neko dekle se brž oglosi:

"Jaz tudi tako pravim. Fatimska, Lurška, Karmelska, Roženveska ali Pelekenška ⁽⁵⁾ Devica je ena in ista!"

"Tudi ti se motiš hčerka moja!" sestra spet poučuje. "V Pelequenu se časti sveta Roza iz Lime, ne pa Presveta Devica! Res ne ločiš med njima?"

"Dobro. Nič ne rečem. Devica je pa le! Glavno je, da je Devica!" trmasto čilensko dekle ne odneha.

* * *

Sestra Miroszlava je že utrujena. Večino svetinjske je že razdala. Pogleda po cesti navzgor, da vidi, koliko vozil še prihaja.

V soncu bleščeči se zasneženi Andi v ozadju mesta jo zopet spomnijo na domovino. Kakor da bi gledala iz Ljubljane proti Kamniškim planinam, se ji zdi. Sestra Miroszlava misli na trpečo domovino, kjer duhovnike in škofe kar sredi ceste napadajo in pretepajo.

A kaj je to? Sestra lastnim očem ne more verjeti. In vendar je resnica! Iz daljave tečejo proti njej karabinerji z nasajenimi puškami!

Sestra Miroszlava jih šteje: eden, dva, trije, štirje, pet jih je. Naravnost proti njej tečejo. Najmanjšega dvoma ni o tem.

V tem trenutku se sestra spomni, kaj je narobe. Po cesti ne bi smela hoditi! Cesta je ob

tej uri izključno le za vozila z alegoričnimi slikami. Ljudje morajo stati na pločniku!

Sestra bi rada stopila na pločnik, a ne more. Preveč ljudi je na njem. Kdo drug bi si s komolci morda še kako odprl pot v gnečo. A ona, redovnica, s širokim, trdim pokrivalom... Nemogoče!

Karabinerji so vedno bliže. Vsi gledajo le vanjo. Sestra Miroszlava se zboji najhujšega. Dandanes nihče ne ve, kdo se skriva pod uniformo. Pred nekoliko meseci so nekaj metrov vstran demonstrirali katoliški študentje proti prihodu rdečega jugoslovanskega gospodarstvenika v deželo. Poveljujoči častnik karabinerjev je tedaj namenoma vrgel solzno bombo nekemu študentu naravnost v obraz, da je fant oslepel.

Danes je vrsta na njej. V najboljšem primeru bo izgubila vid, ako jo karabinerji obsujejo s solznimi bombami. Slepa nuna bo! In kaj naj počne, ko ne bo mogla več delati? V kloštru imajo radi zdrave ljudi!

Sestra Miroszlava razume, zakaj se hočejo karabinerji znesti nad njo. Prelepo je uspela procesija alegoričnih slik! Preveč ljudstva se je nabralo na pločnikih! Karabinerjem to ne gre v račune in se hočejo maščevati nad njo, kakor da bi ona procesijo pripravila in ljudi skupaj sklicala. Ali pa jo je kdo pred karabinerji obtožil verske nestrpnosti, ker je ljudi javno poučila zaradi verske nevednosti.

Karabinerji se naglo bližajo. Sestro Miroszlavo navdajajo najtemnejše slutnje. Prav mogoče je, da bo morala umreti. Tukaj ob nogah Brezmadežne Device, ki se približuje na najlepše okrašenem vozilu, bo izdihnila!

Sestra Miroszlava bi še rada živela. Vendar ji ne preostaja drugega, kakor da se vda v božjo voljo:

"Če Bog tako hoče, da zaključim svojo misijonsko pot na ta lepi dan z mučeništvom sredi katoliškega Santiaga, zgodi se njegova sveta volja! Lepšega plačila za svoje delo in lepše smrti si ne bi mogla želeči!"

Karabinerji z nasajenimi puškami so že čisto blizu. Res ne bodo imeli obzira do šibke redovnice? Zdi se, kakor da bi hoteli drug drugega prehiteti. Verjetno so podkupljeni in bo prejel večjo nagrado tisti, ki bo prvi mahnil po njej

Sestra Miroszlava zapre oči in hoče moliti

⁽⁵⁾ Pelequen (izg. Peleken) leži kakih 150 km južno od Santiaga.

kesanje. Močno stisne k sebi čudodelne svetinje, da jih karabinerji ne bi oskrunili. Že čuti tik ob sebi dih upehane karabinerjev in čaka milostnega udarca.

V globini duše se sestra poslavlja od tega sveta:

“V Tvoje roke, o Bog, izročam svojo dušo...”

Sestrino srce vzvalovi od radosti v pričakovanju svetega mučeništva. Sedaj razume mučence, zakaj so s pesmijo stopali pred lačne zveri in zakaj se z nasmehom postavljajo pred puške rdečih zveri.

Za hip odpre sestra Miroslava oči, da še zadnjič pogleda v obraz Brezmadežni.

O čudež!!! Čudež čudodelne svetinje! Sestri Miroslavi ne bo še treba umreti! Kajti okrog nje se gnetejo kakor ovce pohlevni karabinerji. Drug čez drugega stegujejo proti njej prazne dlani in jo prosijo — svetinje. Dokler je imela sestra oči zaprte, se je niso upali motiti. Sada, ko jih vidijo, vse vprek moledujejo: una medallita.”

“Madrecita, por qué no me da a mi también una medallita?”

“Y para mi señora una también!”

“Otra para la abuelita!”

“Y una para mi hijita! Ya hizo la primera comunión.”

“Más una para la guagüita!” (6)

Kakor mati nedorastlim otrokom obeša sestra Miroslava sredi Santiaga varuhom reda na vrat čudodelne svetinje in se pri tem materinsko smehlja. Le s težavo zakriva svojo ginjenost. Končno udre v njene oči potok solza in se razliva po uvelim licu. Častita mati ima tak obraz, kakor da bi jo bili karabinerji pravkar obsuli s solznimi bombami.

Da bi zakrila svojo ganjenost, zapre sestra Miroslava oči... Zdi se ji kakor, da se ziblje na mogočni ladji. Pred njo ne stojijo več karabinerji, temveč zamorčki in kričijo:

“Santitos! Santitos!”

Hkrati šepeta na sestrina ušesa Nemec:

—Ko se boste privadili na miselnost Južnih Amerikancev, se boste med njimi čisto dobro počutili. Vedeti morate le to, častita sestra, da sta za te ljudi duhovnik in redovnica v prvi vrsti in skoraj izključno le delilca podob in svetinj. Neprestano vas bodo zanje nadlegovali in kolikor več jih boste med nje razdelili, toliko bolj bodo v vas silili...

Sestra Miroslava je vesela, da je tako. Še ni-

koli ni bila Bogu in Njegovi Materi tako hvaležna, da je šla v misijone, kakor je danes.

Častita mati zopet odpre in nalaga karabinerjem na roke poslednje svetinje. Ko izroči zadnjo, odpre molitvenik in deli iz njega podobice.

Karabinerji ne morejo več prikrivati svojega badovoljstva, da so naleteli na tako dobro mater. Kakor na ukaz vzdikajo vsi hkrati:

—Viva la reverenda madre! (7).

Njihov vzklík sproži na pločniku val navdušenja:

“Viva!” daje ljudstvo duška prekipevajočemu veselju svojih src.

“Vivan las monjitas chilenas!” (8).

“Vivan!”

“Vivan los carabineros de Chile, los mejores carabineros del mundo!” (9).

“Vivan!”

Mimo se pripelje Brezmadežna. Tudi ona je deležna ljudskega navdušenja:

“Viva la Santísima Virgen!” (10).

“Viva!”

“Viva la medallita milagrosa!” (11).

“Viva!”

“Viva Chile, el país más católico del mundo!” (12).

“Viva!”

Brezmadežna se smehlja sestri Miroslavi, ljudstvu in karabinerjem, ki poljubljajo svetinje in podobice in si jih ogledujejo z otroško preprostostjo.

Da! Čilenci so kakor otroci. Zato jih Karmelska Devica zlahka spravlja v nebeško kraljestvo.

Tudi sestra Miroslava se je že docela vživela v njihovo miselnost in se zato med njimi čisto dobro počuti.

Tako zelo so ji Čilenci prirastli k srcu, da bo rada umrla med njimi, kadar bo morala zares umreti.

(6) Sestrica, dajte tudi meni svetinjo! In eno za ženo! Drugo za staro mamo. In eno za hčerko. Je že bila pri prvem obhajilu. Še eno za otročka. Guagüa pravijo v Čilu detetu.

(7) Živela častita mati.

(8) Živele čilenske sestre!

(9) Živeli čilenski karabinerji, najboljši karabinerji na svetu!

(10) Živela Presveta Devica!

(11) Živela čudodelna svetinja!

(12) Živelo Čile, najbolj katoliška dežela na svetu!

Čoban Jovan

Ob koncu druge svetovne vojne so stotisoči in milijoni zapuščali svoje domove in bežali preko mej domovine v Italijo, Avstrijo ali Nemčijo. Po raznih taboriščih so čakali, kdaj se bodo lahko vrnili. Begunstvo je postalo svetovni problem. Več let je minilo, preden je zapadni svet pričel resno reševati begunsko vprašanje. Beguncem je upanje, da bi se mogli vrniti, vedno bolj vodenelo, kajti nihče ni hotel storiti ničesar, da bi osvobodil komunistične oblasti dežele, ki so jih komunisti zasedli po drugi svetovni vojni. Vprašanje begunstva so rešili s izselitvijo v zapadne dežele. Največ beguncem sta sprejeli Kanada in Avstralija. Nista jih sprejemali zaradi svoje socialnosti, da bi pomagali beguncem, ampak zato, ker sta potrebovali ljudi za svoje obsežne pokrajine, ki so bile le slabo obljudene in skoraj nenaseljene.

Različna je bila usoda izseljencev. Vsak je doživel svoje razočaranje pa tudi vsak svojo pustolovščino, vsak svoj roman, četudi ga večina ni in ne bo nikoli zapisala.

Škoda je, da bo šla večina tega doživljenja in doživljanja v večno pozabo: vsak bo svoj roman nesel s seboj v grob. Tu in tam pa se bo le morda posrečilo oteti kako zanimivo zgodbo tega ali onega izseljenca. Eno redko takih zgodb naj vam sedaj opišem. Je popolnoma resnična. Doživel jo je neki Srb. Napisana je po pismu, ki ga je ta fant pisal svojemu prijatelju iz Avstralije, kamor se je izselil.

Čim dalje greš, tem dalje ti kaže!

Jovan je bil srbski četnik. Ob koncu druge svetovne vojne se mu je posrečilo preko meje v Avstrijo. Z ostalimi tovariši se je potikal po raznih taboriščih. Bil je zadovoljen, ker mu ni bilo treba delati, a je bilo neprijetno, ker zaradi tega ni bilo niti dovolj kajenja niti dovolj jela. Tudi obleke mu je manjkalo.

Dejali so, da je v Nemčiji bolje, zato se je s svojimi tovariši odpravil tja. Tam je bilo še

slabše. Ni dolgo vzdržal. Kmalu je odpotoval v Italijo.

Navdajalo ga je veliko upanje, da se bo morda le kmalu mogel vrniti v domovino. Ko se je prvič oglasil kralj Peter, je bil ves navdušen in je mislil, da se bo kralj lahko takoj vrnil, za njim seveda tudi begunci.

On se je pripravljajl za povratek v domovino, v taborišče so pa prihajale komisije, ki so nabirale ljudi za izselitev. Najprej je prišla avstralska komisija. Veliko se jih je prijavilo. Jovan pa se ni mogel takoj odločiti. Predaleč se mu je zdela Avstralija. Še vedno je mislil na dom in na povratek. Tovariši so ga pregovorili in se je prijavil. Bil je takoj sprejet. Kako ne: bil je mlad, močan in lep, postaven fant. Prav tak, kakršnega si je Avstralija želela.

Mesec kasneje je bil že napovedan transport.

Vožnja je bila dolga in pusta. Prve dneve, ko so se vozili ob naseljenih obalah, je bilo prijetno in zabavno opazovati obrežja in tuje kraje. Po nekaj dneh pa so prišli na odprto morje. Dnevi so bili dolgi in pusti. Za priboljšek se je oglašala še morska bolezen. Ni mogel jesti, ne kaditi.

"Dobra plača, a malo dela!"

V Avstraliji so vse izseljence, ki so prihajali, nastanili v velikem hotelu. Tu so čakali na nadaljnjo usodo. Prihajali so razni podjetniki in nabirali delavce, vsak za svoj poklic.

Jovanu tako težko delo z lopato in krampom ni posebno dišalo. Srbi so vojaki, delo pa prepuščajo ljudem, ki so za vojsko nesposobni. Preko pet sto let so se skrivali s puško v roki po velikih gozdovih šumadije in se otepali Turka. To jim je ostalo v krvi do danesnjega dne. Jovo si je nadel geslo: "Dobra plača, a malo dela!"

Čoban — pastir (turški izraz).

Prihajali so podjetniki, vsakemu je bil Jovan všeč, ker je bil mlad in močan. Toda Jovan ni šel kar s prvim.

"Kaj bom delal," je najprej vprašal.

"Na polju," je bil odgovor.

"Ne znam, sem delal v tovarni."

Prišel je drugi.

"Kaj bom delal?"

"Kot zidar, malto boš mešal in opeko boš nosil."

"Ne znam, sem poljedelec."

Prišel je drugi.

"Kaj bom delal?"

"V tovarni, potrebujem močnega mladega človeka za kurjača."

"Ne znam, sem gradbeni delavec."

Tako je šlo naprej dolgo časa.

Nekega dne pride postaven in prijazen gospod:

"Potrebujem zanesljivega človeka."

"Kaj bom delal?"

"Nič!"

"In koliko boste plačali?"

"Imel boš svojo hišo, hrano, obleko, obutev in za začetek petdeset funtov na mesec!"

"Kaj bom pa delal za to plačo?"

"Saj sem ti dejal, da nič. Pasel boš moje ovce."

Jovan se je popraskal za ušesi. Spomnil se je, kako je doma pasel kot deček ovce in kako so mu uhajale, da je moral vedno tekati za njimi.

Gospod je videl, da mu ta služba ni kaj po volji, zato ga je potolažil:

"Ne boj se, pravzaprav ti ne boš ovac pasel, saj se same pasejo. Ti jih boš samo nadziral. Morda kaka zbolí. Nadziral boš tudi delo, kadar jih bomo strigli. Kratko: potrebujem človeka za nadzornika."

"Okej, grem!" je dejal Jovan.

Udarila sta v roko in odšla v pisarno, kjer je gospod dobil vse potrebne papirje in informacije. To je bilo hitro urejeno.

Sedla sta v avtomobil in se odpeljala. Med potjo je gospodar razlagal, da ima veliko posestvo in toliko ovac, da jih še nikoli ni preštel in jih verjetno tudi ne bo. Njegov glavni pridelek je ovčja volna.

"Ti boš pa nadzornik in varuh mojih ovac."

Jovan si je mislil: Sedaj bom "čoban Jovan".

Pripeljala sta se v naselje. Bilo je prijazno in čisto. Pred dokaj lepim domom sta se usta-

vila. Ko sta izstopila, je gospod Jovana povabil v hišo, kjer ju je sprejela gospodarjeva žena, mlada in prikupna gospa.

Pripravila jima je prigrizek. Nikomur se ni nikamor nudilo. Govorili so dolgo v noč, nato pa odšli počivat.

Pastir brez ovac

Naslednje jutro Jovan zgodaj vstane in si obleče staro oguljeno obleko iz taborišča. Stopil je okoli hiše in gledal gospodarska poslopja. Iskal je hlev z ovcami. Ni ga našel. Daleč za hišo je opazil veliko šupo, ki je bila pa zaklenjena. Ogledoval jo je okoli in okoli, a je bila brez oken. Okna so bila na strehi. Prisluškoval je, če se bo morda oglasila kaka ovca v notranjosti. Nič. Vse je bilo tiho.

Tu ga je zalotil gospodar.

"Kaj pa iščeš tod okoli? Ovce?"

Na ves glas se mu je smejal. Jovan ga je pa samo začudeno gledal.

"Tu notri ni ovac, pojdi z menoj, greva k zajtrku."

Ko sta vstopila, je gospod pripovedoval ženi, kako je Jovana zasačil, ko je iskal ovce po dvorišču.

"Kar preobleci se, danes ne bomo nič delali. Marsikaj se moramo pogovoriti."

"Ta je pa dobra," si je mislil Jovan. Morda me je tale tiček še prav pošteno potegnil. Razočaranja in skrbi ni mogel prikriti.

"Kaj ti je, Jovan? Si morda bolan?"

Jovan je odkimal. Gospodarju se je posvetilo. Ker ni našel ovac, je najbrže zgubil zaupanje.

"Morda ti je dolg čas? Morda si celo zgubil zaupanje?"

"Pokažite mi ovce, da jih bom pasel!"

Gospodar se mu je zopet od srca nasmejal, ga potrepil po rami in dejal:

"Nič se ne boj! Nikamor se nama ne mudi. Sedaj si gotovo še utrujen, ko se nekoliko spočiješ, boš pa prišel z delom."

Ves dan so sedeli v dnevni sobi na mehkih foteljih in govorili. Razgovor je tekel bolj počasi, ker Jovan pač ni obvladal angleščine. Gospodar mu je prinesel nemško-angleški slovar. Tako so se laže sporazumeli. Naslednji dan so tudi še počivali.

Popoldne tretjega dne pa sta se odpeljala na drugi konec mesta. Šla sta v neko trgovino in nakupovala. Najprej krasno lovsko pu-

ško in kar cel zaboj nabojev. Za vsako stvar ga je gospodar vprašal, če mu je všeč. Jovan si je mislil: "Kaj boš mene spraševal, saj ne kupuješ zame."

Nakupila sta tudi hrane, posode, radio, razno orodje, da se je Jovan kar čudil. Končno sta obiskala še trgovino z obleko. Gospodar mu je kupil dve najboljši obleki in kake tri delovne obleke, plašč, perilo, nogavice, sploh vsega, kar je potreboval. Jovan je pa samo vprašujoče gledal in se čudil. Stvar mu je postajala vedno bolj zagonetna. Ničesar si ni mogel prav razlagati.

Ko sta vse nakupljeno znosila v avtomobil, je bil skoro poln.

Naslednji dan zjutraj je vzel gospodar ključ in sta odšla proti tisti veliki šupi, ki je bila že vse dni veliko zaklenjeno vprašanje za Jovana.

Gospodar je odklenil in na stečaj odprl velika vrata. Jovan je mislil, da se bodo iz šupe zapodile ovce, a je obstal kot pribit pred precej velikim dvomotornim letalom.

Gospod je stopil v letalo in pognal motor. Počasi je zapeljal na velik tlakovan prostor pred hangarjem.

Vse, kar sta prejšnji dan nakupila, sta znosila v letalo, nato pa sedla in se lepo počasi odpeljala. Sedela sta vsak na svojem udobnem sedežu.

Vreme je bilo krasno, jasno in brez vetra. Lepo sta plavala nad pokrajino, ki jima je kmalu zginila izpred oči. Začel se je nov svet. Jovan je gledal z letala: gozdovi, travniki, reke, puščava, polje in veliki pašniki.

Ko sta se tako že dokaj dolgo vozila, je Jovan opazil, da letita nad velikansko ravnino. Več ur za njim je ostal obljuden svet, mesta, vasi, ljudje in civilizacija. Tu je bila divjina.

Gospodar je začel spuščati letalo, Jovan pa je opazil lepe bele lise, ki so se premikale po zeleni travi. Planjava je bila nepregledna, le tam daleč, daleč zadaj je bila obrobljena z gozdovi.

Letalo je pristalo. Ves začuden je Jovan opazil majhno hišico, ki je prej niti videl ni. Vedel je, da sta na mestu. Znosila sta vse nakupljene stvari v koč.

Resno in slovesno se je postavil gospodar pred Jovana in dejal:

"Jovan, to je sedaj tvoj dom, tvoja delav-

nica, tvoja pisarna, tvoja kraljevska palača. Tu boš gospodoval in kraljeval. V začetku ti bo morda malo dolgčas, pa ne dolgo. Videl boš, da ima tudi ta kraj svoje zanimivosti. Ko si vse urediš v koči, boš šel ven na prosto v naravo med ovce. Tvoja ljubica in spremeljalka ti bo puška. Nabojev imaš dovolj... Ovac ti ni treba šteti, tudi jaz jih nisem še nikoli preštel, tvoj prednik jih ni in tudi ti jih ne boš."

Jovan je z začudenjem gledal okoli sebe in v glavo mu je padlo vprašanje, čemu je ta človek prav njega — tujca — najel za to delo. Za tako visoko plačo bi lahko dobil domačina. Gospodar pa, kot da je uganil njegove misli, je dejal:

"Nekako v enem letu sem zgubil dva čuvaja. Ko sem jima pripeljal hrano, sem prvega našel zabodenega v koči, drugega pa zunaj ne daleč od koč."

Jovanu so se naježili lasje.

"Kako je to mogoče?" vpraša Jovan, "ali nista imela puške".

"Seveda sta jo imela. Vidiš, tam v daljavi so gozdovi in v teh prebivajo prvotni naseljenci Avstralije. Mi jim pravimo kratko "divjaki". Nič se jih ne boj! Če me boš ubogal in boš pameten, ti ne bodo nič storili. Imajo navado, da pridejo vsake toliko časa in vzamejo nekaj ovac, ki jih rabijo za prehrano, kadar jim zmanjka divjačine. Tvoja prednika sem opozoril na to, naj jim nikar ne branita jemati ovac in naj se ne prepirata z njimi. Seveda me nista ubogala. Ti pa ubogaj!... Sedaj odhajam. Vsake štirinajst dni pridem in ti pripeljem hrane in vsega, kar boš potreboval."

Podal mu je roko in dejal: "Z Bogom in srečno!"

Odpeljal se je.

Kralj pustinje

Jovan si je najprej uredil koč. Vse svoje stvari je lepo spravil v red. Zdelo se mu je, da si ureja prostor v baraki, kot nekoč v taborišču. Samo tu je bilo lepše, imel je dobro obleko in obutev, imel lepo sobo, kuhinjo in še druge manjše prostore za hrano in druge svoje stvari. Najbolj je bil vesel svoje ljubice — puške. Nekaj vojaškega je zaplapolalo v njem. Bil je kot nekoč doma: svoboden, brez gospodarja, sam svoj gospod in kralj vsega, kamor

mu je segalo oko. Bil je zadovoljen in srečen. Našel je delo, ki si ga je vedno želel.

Stopil je na prosto. Puško je dejal na ramo in se razgledoval najprej okoli kože, nato pa za brezmejnimi tropi. Ovac je bilo morda nekaj tisoč, morda celo deset tisoč. Šel je nekoliko naokrog. Videl je, kako obširno je njegovo področje. Tropi so ostali zunaj noč in dan skozi vse leto. Ovce so se popolnoma same komandirale. Pustinja z dobro zeleno travo jim je dajala dovolj paše. Preko pustinje je tekla reka, ki je zginjala nekje daleč.

Bil je zadovoljen, samo ena misel mu je grenila življenje: divjaki.

Prvi obisk

Nekako čez teden dni so se pojavili. Bili so štirje, res pravi divjaki. Njih polt je rjavkastocrna. Lasje precej dolgi in popolnoma črni. V laseh so imeli razne okraske, ptičje perje itd. Bili so na pol goli. Oboroženi so bili z nekakšnimi sulicami in značilnimi "bumerangi".

Jovan jih je gledal s precejšnjim nezaupanjem. Prihajali so proti koči. Puško, ki jo je nosil vedno pri sebi, je za vsak slučaj vzel z rame. Prislonil jo je k nogi in držal za cev.

Divjaki so se mu približali zelo miroljubno. Iz njih kretenj je spoznal, da ne nameravajo nič hudega. Prišli so kot neka deputacija. Pred kočo so se ustavili. Poglavar je stopil za korak naprej in govoril nek pozdrav. Jovan ni razumel ničesar. Klanjal se jim je in prikimaval. Ko je poglavar prenehal govoriti, je stopil k vsakemu in ga po srbsko pozdravil s tem, da je dvignil roko k čepici. Vsak se mu je zarežal v obraz. Jovan je spoznal, da so zadovoljni. Začeli so kazati na ovce. Jovan jim je pritrdil in hotel oditi. Zadržali so ga in mu kazali, da bodo šli sami. Odšli so. Ovce bi lahko polovili kar z rokami, toda poslužili so se raje bumerangov.⁽¹⁾ Vsak si je izbral svojo ovco, pomeril in vrgel bumerang. Nihče ni zgrešil. Štiri mlade živali so obležale. Zadelo so jih na svoja ramena in odšli.

Isti dogodek se je potem vsak mesec neko dvakrat ponovil. Jovan jim ni branil jemati ovac. Bilo jih je preveč, da bi se zaradi njih zameril divjakom. Kar v složnosti je živel s temi svojimi na videz ne preveč prikupnimi sosedi.

Sumljivo povabilo

Nekega dne je Jovan že od daleč opazil troje divjakov. Bilo jih je več kot običajno. Videl je, da nosijo nekaj s seboj. Ko so se približali, je videl, da imajo neko košaro ali bolj nosilnico, kajti košara je bila pritrjena na dva droga. Prepričan je bil, da mislijo natočiti več ovac. Jovan se je zmotil. Vzeli so najprej dve ovci, nato se pa približali Jovanu.

Pristopil je eden divjakov, Jovana po njih običaju pozdravil, nato ga pa povabil, naj gre z njim. Jovan je stopil za njim. Ko prideta do skupine, mu pokaže na košaro. Prepričan se je, da je košara prava nosilnica. V njej je bilo dovolj prostora za enega človeka, celo za dva, če se malo stisneta. V košari je bil tudi sedež, da se je v njej udobno sedelo.

Jovan je opazoval vse to in ni vedel, kaj pravzaprav hočejo. To je opazil tudi poglavar in povabil, naj sede v nosilnico, ker bo šel z njimi. Jovanu je postalo toplo, ker ni vedel, kaj pravzaprav hočejo z njim. Toda on jim tega ni pokazal, ampak je korajžno sedel v koš. Brez obotavljanja so štirje divjaki dvignili košaro na ramo in odšli. Hitro so jo mahnili proti oddaljenemu pragozdu.

Pot se je vlekla in Jovan je imel časa dovolj za premišljevanje. Obhajala so ga kaj neprijetna čustva, ko je pomislil, da ga divjaki lahko kratko in malo pohrustajo. "Lahko me pojedo v obari ali pa pocmakajo v omaki," si je mislil. Na misel sta mu prišla njegova dva uboga prednika. Bil je prepričan, da ga bodo umorili. Samo toliko so se menda premislili, da bodo njega raje pojedli, nego zabodenega pustili obležati pri koči. Končno pa je Jovan s silo odstranil vse skrbi, ko si je domislil, kako je vsa štiri leta med vojsko v na hujših nevarnostih ubežal smrti in bil prepričan, da se bo tudi sedaj že kako izmotal.

Njegovo pozornost je vzbudila okolica, da je pozabil na smrt in neprijetne misli. Bližali se se pragozdu, ki je bil svojevrsten. V Avstraliji je drevje drugačno kot drugod po svetu. Tudi divjačine skoro ni opazil. Videl je le majhno skupino neke vrste volkov in za'cev, ki so se podili po stegi. Po pragozdu so hodili precej dolgo, a divjakom se je poznalo, da so tu doma. Gozd je postajal redkejši. Opazil je prve

⁽¹⁾ Bumerang — ploščat kos lesa v obliki upognjene roke (orožje).

“domove” divjakov: Nekaj prekelj je stalo pokonci, za streho pa malo slame ali kakega ločja.

Sprejem pri poglavarju

Na posekanem, očiščenem in razhojenem prostoru med kolibami se je karavana ustavila. Nosila s košem in Jovanom so postavili na tla. Odšli so k poglavarju. Kakor je bilo Jovanu v začetku nekam tesno pri srcu, če je pomislil, da iz njega v kakí dobri uri že lahko narede golaž, je sedaj korakal z divjaki samozavestno, vzravnin in moško.

Najprej so ga poglavarju predstavili. Glavarja je po sprejemnih slovestnostih Jovan pozdravil po vojaško. Glavarju je bilo to očitvidno všeč. Tudi poglavar ga je pozdravil dostojanstveno in prijazno. Ko je bila avdienta pri kraju, so Jovanu dali znamenje, naj sede. Odkazali so mu časten prostor poleg poglavarja. Seveda so se posedli kar na tla.

Šele sedaj je Jovan opazil, da je med sprejemom obkolila ves prostor množica domačinov, ki so Jovana zvedavo ogledovali. Tudi žensk ni manjkalo med njimi. Bile so dokaj spodobno oblečene. Ves čas si je Jovan belil glavo: kaj ti divjaki pravzaprav nameravajo. Vse mogoče si je predstavljal.

Na poglavarjevo znamenje se je začela zabava. Prinašali so jedila. Vse v zelo primitivnih posodah iz lubja, buč in lesa. Kakor posodje so bila tudi jedila preprosta. Sadje razne vrste, dosti takega, ki ga Jovan doslej niti ni videl, ne jedel. Nato je prišlo na vrsto pečeno ovčje meso.

Počasi se je razvila prijetna zabava. Najprej so pokazali svoje lovske in bojne umetnosti. Temu je sledil ples.

Jovanu se posveti, a prepozno

Ko je bil ples končan, so prišle tudi ženske. Jovanu so pripeljali mlado dekle, ki je bila sicer temne polti, a dokaj čedna. Če se je Jovan ozrl po drugih divjaki, je lahko ugotovil, da je dekle, ki so mu jo pripeljali, skoro lepa. Jovan jo ogledoval od strani, oprezno in previdno. Bal se je napraviti kake neumnosti, ker so divjaki v tem oziru zelo strogi. Ona pa se mu je smejala, mu ponujala sadje in venomer nekaj pripovedovala. Jovanu je bilo žal, da je nič ne razume. Kmalu sta se popolnoma sprijaznila. Tudi on je njej ponudil sadje

in se ji smejal. Začela sta tudi govoriti. Dekle je govorila svoj divjaški jezik, Jovan pa po srbsko. Gotovo se je spomnil srbskega reka: “Govori srbski, pa te razume celi svet.” Ker pa nista drug drugega nič razumela, sta se oba smejala.

Izenada sta pa prednjo stopila dva divjaka in odvedla dekle in Jovana pred poglavarja. Vse je utihnilo, vsi so vstali. Nastal je slovesen molk. Poglavar je imel govor. Temu so sledile razne ceremonije. Jovan ni vedel, kaj naj vse to pomeni. Po končani ceremoniji so ju odvedli nazaj na prejšnje mesto. Pristopili so divjaki, ju obkolili, plesali in z vzkliki kazali svoje veselo razpoloženje.

Tedaj se je pa šele Jovanu posvetilo. Oženili so ga. Ni se motil. Ko je bila zabava končana, so ju odvedli v posebno prazno kolibo, kjer je Jovan premišljeval svojo usodo ves dan in vso noč ob svoji mladi “črni ženi”. Najbolj ga je skrbelo, če bo moral sedaj ostati med divjaki. Bolje kot on se je počutila njegova “žena”. Neprestano ga je ogovarjala, se mu smejala in tiščala vanj, ker je videla, da ni kdovekaj dobro razpoložen.

“Tale črnavaš bi se že kmalu res zagledal vame”, se je za ušesi popraskal Jovan.

Premišljeval je, kaj bi. Če jim uide, ga bodo poiskali in ubili; tam ostati mu tudi ni kazalo, ker bi nerad postal divjak med divjaki. Vse skupaj se mu je zdelo še slabše, kot če bi ga spekli na ražnju in pojedli.

“Človeku ni dobro samemu biti”

Naslednje jutro so divjaki zopet prinesli tisto košaro, jo postavili pred kolibo, kjer stanovala “novoporočenca” in oba lepo naložili in odnesli. Sredi popoldneva so bili zopet med backi in koštruni.

Jovanova žena je bila videti zelo srečna. Najbolj jo je zanimala koča, v kateri je Jovan stanoval. Občudovala jo je in se čudila.

Jovan ni vedel, kaj bi. Za kakršnokoli nepremišljenost bi plačal z življenjem. Vdal se je. Dobil je gospodinjo. Kmalu je spoznal, da je precej razumna. Učil jo je kuhati po srbsko, pospravljati in vse v redu držati. Tudi jezika se je hitro privajala.

Čez nekaj dni je priletel gospodar. Precej daleč na planem je pustil svoje vozilo in se bližal koči. Slišal je govorjenje, pa ni vedel, kako bi si ga razlagal. Oprezno odpre vrata in obstane med durmi. Začuden je opazoval

mladi par. Nato je planil v smeh in se od srca nasmejal. Jovan mu je na dolgo in široko razložil, kako je dobil svojo ženo.

Gospodarju je bilo to zelo pogodu.

"Veliko zaupanje si si pridobil pri divjakih. Kaj takega ne pomnim, kar gojimo tu svoje ovce."

Ko so razložili pripeljano iz letala, je gospodar odletel.

Nekaj dni kasneje se je vrnil. Pripeljal je še hrane, in kar je bilo glavno, obleko in perilo za Jovanovo ženo. Obljubil je, da bo začel dovažati tudi gradbeni material, da bodo kočo povečali.

Ko sta ostala zopet sama, je Jovan najprej napravil svojo ženo: od vrha do tal. Ona se je samo smejala. Ko sta bila gotova, jo je Jovan začel ogledovati in si priznal, da je lepa. To je bil zadnji pomislek, ki ga je odstranil glede svoje prisilne ženitve. Objel je svojo ženo in jo prvič poljubil. Tudi imena še ni imela pravega; krstil jo je za Jovanko.

* * *

Jovan je končal svoje pismo in na koncu še pristavil: "Sedaj pa še novico. Pričakujeva prirastka v družini. Sem samo radoveden, kakšen bo: bel, črn, ali kakšen."

IZSELJENSKI LETOPIS

ROMAL PO ZEMLJI SEM... TUJI

SVOBODNE SLOVENIJE

Prva nujnost sedanjosti

V težkih mukah se zvija človeštvo. Totalno izkoriščanje umskih in stvarnih sil in zakladov narave za zlo in škodljive namene v komunističnem imperiju, ki je po številu ljudi, ki jim gospoduje, in po površini zemlje, ki jo obvladuje, najmočnejša sila na tej zemlji, je začelo kazati in uveljavljati svoje sadove. "Začelo" je morda napačna beseda. Moč enotno, totalitarno izkoriščanega komunističnega imperija se kaže in uveljavlja že vsó to viharno dobo meddobja, saj padajo v področje komunistične oblasti vsako leto novi narodi, nove dežele, in vplivnostno področje komunizma se širi in širi. V stoletju komunizma smo in vse kaže, da bodo še bodoči rodovi imeli z njim težkega opravka, dasi je to protinaraven in protibožji sistem življenja.

Svobodni svet se krči kot se krči hlebec kruha, če v obrokih režeš kos za kosom. Novo, temno grozeče je dejstvo, da je komunistični imperij postal neizmerno bogastvo v rokah brezvestnih nasilnežev, ki ga izrabljajo in ga bodo izrabljali za uničenje plemenite kulture in svobode.

Le na eni sami fronti je doslej v tej borbi imel svobodni svet nekaj uspeha, recimo pasiven uspeh. V zapadno Evropo preko železne zavese komunizem ni prodr. Izpred železne zavese v Evropi komunistično gibanje nazaduje v brezpomembnost. Italija in Nemčija sta se iz razvalin poraženih držav dvignili v državi najlepšega blagostanja in svobodnega življenja in Francija je na najboljši poti, da vzdrži še zadnje krče notranjih slabosti. Ves zapadni del kontinenta ima zdravo politično vzdušje in uživa blagoslove napredka v svobodi.

Ni dvoma, da so na tej fronti sile svobodnega sveta vzdržale navale komunistične prodornosti, ker so končno — po vseh porazih v srednji in vzhodni Evropi — nastopile enotno in ustvarile Atlantsko zvezo, skupno vojaško obrambo, in poleg nje skupno smotrno obnovitveno gospodarsko politiko z močno težnjo in vztrajnim delom za naddržavno in nadnarodno, kontinentalno politično skupnost svobodnih, demokratično upravljanih narodov.

Severno Atlantska zveza je popolnoma izvedla svoj bistveni neposredni namen: zaustavila je prodiranje komunistične ekspanzije v Evropi, ne da bi morala seči po sredstvih sile in vojne. Od leta 1949 niso komunisti dobili več niti pedi zemlje v Evropi.

To ni slučaj, to je uspeh smotrnega, enotnega nastopa evropskih narodov in njihovih atlantskih zaveznikov. To je uspeh enotnosti in odločnosti. Ko so leta 1954 v Atlantski zvezi ugotovili, da je za obrambo zapadne Evrope potrebno, da so njene obrambne sile oborožene z modernim, najmodernejšim, tudi z atomskim, orožjem, ni v nobenem zapadno-evropskem parlamentu namera take oborožitve vzbudila resne kritike ali razburjenja. Odkar komunisti vedo, da bodo naleteli v Evropi na vso obrambo, ki jo zmore zapad, je postala tam vojna — najmanj rečeno — neverjetna.

Atlantska zveza se razvija bolj in bolj v politično skupnost, v kateri 15 držav bolj in bolj vzporeja svoje mednarodne odnose, mednarodno trgovino in zunanjo politiko.

Čim pa skušamo zajeti podobo vsega svetovnega stanja, nas brž zbode okolnost, da je Atlantska zveza postala premajhna. Njeno območje z mnogih strani zalivajo valovi nasprotja. Atlantska zveza se je izkazala kot dobra, učinkovita rešitev iz vojaške in politične nevarnosti, ki je grozila Evropi leta 1949. Sedaj pa ves, bistveno povečani, svet pod komunistično oblastjo grozi vsem ostalim narodom. Med tem, ko je do leta 1949 bilo mogoče še govoriti o koncentraciji komunističnega pritiska na Evropo, je sedaj ta pritisk globalen. Naravno in logično bi bilo, da se proti vseobsežni nevarnosti vse svobodno človeštvo združi, da skupno nastopi z istim preizkušenim sredstvom: da združi vojaške, gospodarske in politične moči vsaj v obrambo.

Izvedba te misli je gotovo neizmerno težja kot je bila v Evropi. Vključena so vsa plemena, vse kulture, ogromne razlike, naravnost prepadi socialnega stanja, razporejenj in velikih ter manjših posebnih interesov. Toda sila, stiska imperativno vpije po združitvi, po enotnem smotrnem nastopanju vseh svobodnih ljudi vseh kontinentov. Čeprav spričo danih razrvanih razmer v svobodnem svetu izgleda ta misel kot sanjarija, je in ostane nujna stvarna potreba sedanjosti, ne morda kake daljnje bodočnosti. Te bodočnosti svobodni svet enostavno več nima na razpolago. Skupen, enoten nastop je treba izvesti takoj. Druge obrambe doslej še nihče ni iznašel. Ta se je izkazala v manjšem. Zakaj bi se ne v velikem? Komunizem pa pritiska in napreduje s tako silovito naglico, da bo — če bo nezadržan — v nekaj letih ostal le še kak otočič svobodnega življenja.

Za ta namen bi bila potrebna preusmeritev kolektivnega mišljenja in preocena kolektivnih interesov vseh narodnih in drugačnih skupin ljudi in ponižna, požrtvovalna podreditev najvišji in prvi nalogi obrambe pred nevarnostjo, ki je svetovna.

Ali niso pri tem stanju razprtije med protikomunističnimi ljudmi, ki sebe vštevajo med branitelje demokracije in svobode, sadovi norosti ali pa zločinskega sodelovanja s komunizmom? Ali niso ob tej ogromnosti nevarnosti in nalogi skupine političnih beguncev, recimo iz Jugoslavije, še posebej kot gruče norih beračev, ki se pretepajo za svojo senco. Kot drugod po svetu, tako pri nas doma, razmere vpijejo po združitvi vseh sil proti največjemu neposrednemu zlu. Komunistična tiranija je kruta stvarnost za vse ljudi Jugoslavije. Drugega rešilnega sredstva ni kot popolna, aktivna, dejanska enotnost, združitev vseh sil, ki hočejo kaj storiti za rešitev. Vse, kar nosi delitev in razprtijo, onemogoča vsaj uspeh še tako idealnih naporov že v začetku. Več kot desetletna skušnja nas uči, da bo protikomunistična fronta mogla upati na kak uspeh samo tedaj in samo tam, kjer bo duhovno in dejansko solidnejša in požrtvovalnejša kot je komunistična.

Ni več dvoma, da je minil čas krajevnih in drugačnih delnih rešitev. Kot je rekel Paul Van Zeeland pri interkontinentalni konferenci krščanskih demokratov: "Vsi, posamezniki in narodi, se moramo otresti egoizma, sprejeti vidik univerzalizma, prepričanja, da je vsak potreben vsakemu, vsi vsem." Ali kakor je zapisal Friderich Wilhelm Foerster v svoji "Die Erlebte Weltgeschichte": "V novi dobi sedanjosti je vse v medsebojni odvisnosti. Samo totalni mir more preprečiti totalno vojno, samo ta more prisiliti, da bodo za eksplozijo pripravljene bombe, atomske sile, služile človeški kulturi."

Lenjin je rekel: "Evropo bomo osvojili preko Azije". Stvari v Aziji se razvijajo vedno bolj grozeče k uresničenju te napovedi. Države, ki so še resnično trdni zavezniki in prijatelji demokracij, so le še posamični otoki tam. Obdajajo jih ali prijatelji in zavezniki komunizma ali pa nepovezani nevtrali, ki mu pa tudi služijo. Sovjetska Zveza in komunistična Kitajska sta razdelili v letih 1955 do 1957 tele pomoči: Afganistan 145 milijonov dolarjev, Kambodža 22 milijonov, Ceylon 20 milijonov, Egipt 480 milijonov, Indija 270 milijonov, Indonezija 110 milijonov, Nepal 13 milijonov, Sirija 280 milijonov, Jemen 10 milijonov. Kitajsko-sovjetski gospodarski vpliv je leto za letom občutnejši. Duhovna in materialna odvisnost azijskih narodov od komunizma že tako prepleta in pronica v vse njihovo državno in družabno življenje, da izgleda sovjetsko-kitajska agresija z mirnimi sredstvi neubranljiva. Kje je zadnji vzrok?

Vzhodno-azijska obrambna zveza v nasprotju z Atlantsko zvezo ne predstavlja složnega nastopa vseh narodov v svojem področju. Obsega komaj manjšino. Področje je v sebi razklano, z nasprotovanji in sovražnostmi zastrupljeno in zato duhovno ter politično nesposobno za enoten obrambni nastop. O odgovornosti in krivdi drugih, zlasti kolonialnih sil, v tem okviru ni mogoče razpravljati. Komunisti tudi v Aziji, kot povsod, nastopajo kot apostoli enotnosti, tvorci enotnosti, zaščitniki enotnosti. Imajo opravka z nasprotniki, ki te osnovne lastnosti za uspešno borbo nimajo in so zato a priori inferiorni.

Od leta 1957 dalje imajo komunisti Afriško-azijski ljudski solidarnostni svet. Ta je sedaj čudovito delovno in uspešno središče ter dirigent njihove mreže v Aziji in Afriki. Samo njihov Institut za narodoslovje je izdal lani in letos 55 knjig o afriških narodih. Njihov Orientalni Institut posveča v teh zadnjih letih vso pozornost in vsa sredstva Afriki, ki jo smatra "za zadnjo rezervo imperializma v sedanjosti".

Poleg Egipta, ki je po Naserjevi politiki prišel v gospodarsko in vojaško-tehnično odvisnost od Moskve, so komunistične organizacije močne v Sudanu, Ghani, Nigeriji, Belgijskem Kongu, Francoski Zapadni Afriki, Francoskem Kamerunu in na Madagaskarju. V teh deželah komunisti nastopajo javno-uradno. Poleg tega pa imajo vrsto takozvanih frontnih organizacij v delavskih unijah, med dijaštvom in v kulturnih ustanovah. V Alžiru, Tunisu, Maroku, Libiji, Abesiniji in drugod, po vseh kotih Afrike, so komunistični tajni klubi, krožki, zaupniki, različno zakrinkani pa vsi enotni v enem: doseči hočejo vlado komunističnega sistema po vsem kontinentu. Kot v Aziji, tako v Afriki, komunisti oznanjajo enotno fronto delavnega razreda pod vodstvom komunistične stranke ob vsestranski pomoči Moskve.

Ali je v tem kaj novega? Ali ni že začetnik komunizma, Marks, spočel krilatico: "Proletarci vseh dežel, združite se." Ali ne kažejo dejanska zmagovanja izvajanja te krilatice v dvajsetem stoletju dovolj grozno, kolik je poudarek in kakšen je učinek besedi: "Združite se."

Svoboden človek in njegov svet pa sliši in vidi, čuti vso grozo zla, ki prihaja nadenj, a kolektivno ni zmožen, ne toliko močan in velik, da bi posnel sovražnika in se združil v obrambo in za odpor.

Foerster pravi: "Naš svetovni položaj bi bil brezupen, če ne bi prav najhujša posledica tehničnega veka sama vodila v rešitev. Vodikova bomba je pokončala, ugonobila sicer nepremagljivo razporeditev za vojskovanje eno-

stavno zato, ker je vojno privedla do absurda. Vsakdo danes to ve. Toda topo stojimo s puško ob nogi in z bombo v žepu."

Revolucijski podvigi in obrambni nastopi zapadnega vojaštva in orožja v Aziji v letu 1958 so opomnili s kolom, da se svetovna kriza bliža naglo usodnim odločitvam. Če bo svobodni svet dočakal razvoj razdejan v sebi kot je sedaj, ne bo zgodovina zapisala niti tega, da se je resno poizkusil rešiti.

Vse skušnje zadnjih desetletij kažejo, da samo politična prebrisanost in gospodarska preračunljivost nista v stanju preprečiti niti splošne nesreče v totalitarnem komunističnem suženjstvu, niti splošnega uničenja v atomski vojni.

Za kristjane ni vprašanja, kje so rešilni zakladi. V tem tehničnem stoletju se morajo nad dimnike tovarn dvigniti križi katedral. Le na križu je dovolj močan zgled ljuheznosti do bližnjega, da more zmagati kulturo kolektivnega sovražstva. Škof Strossmayer je pridigal mladini: "Ljubav, sloga, jedinstvo je Bog sam, pa tko u ljubavi, slogi i jedinstvu ostaje, taj ostaje u Bogu, a Bog u njemu."

Načina rešitve iz sedanje usodne zagate še ni videti. Jasno pa je že, da je predpogoj vsakega uspešnega začetka nastopanja proti komunističnemu osvajanju enotna fronta svobodoljubnih in miroljubnih ljudi. Enotna fronta se je izkazala nujna že za obrambo, tem bolj nujna je in bo za vsako akcijo osvobojenja. Tedaj bo nujna enotna fronta, enotno hotenje in enotna volja podjarmljenih in svobodnih.

Slovenski narod se je žrtvoval v borbi proti komunistični tiraniji na naši zemlji do konca in do skrajnosti svojih sil. Njegova politična emigracija izpolnjuje in bo izpolnjevala svoje narodno poslanstvo s tem, da bo na prvem mestu in pred vsem delala za složen nastop in zedinjenje vseh protikomunističnih sil, ki morejo pomagati, da bi narod in domovina dobila demokratične ustanove, socialne in politične svoboščine. Tako bomo na svojem malem področju ustvarili tisto duhovno preosnovo, ki jo morajo izvesti vsi svobodni ljudje, da bodo sposobni za uspešen nastop v cilju, ki je smisel naše emigracije in naše borbe.

V letu lurške stoletnice

Od 11. februarja 1958 preko novega leta do 11. februarja 1959 se obhajala stoletnica prikazovanj Brezmadežne v Lurdu v Franciji in vseh dogajanj v enem stoletju, ki so s tem dejstvom v zvezi. Za eno leto je postal Lurd in s tem Francija še bolj duhovno središče krščanskega sveta. Tja romajo letos narodi v neobičajnem številu, tja gredo želje in hrepenenje tistih, ki ne morejo osebno porovati tja. Celo leto se srečavajo stotisoči in milijoni iz vseh krščanskih narodov. V zgodovini Cerkve še ni bilo srečavanja ljudstev v tolikšnem obsegu, kakor je bilo to leto v Lurdu. Nikdar se ni na enem kraju zbiralo toliko raznih narodov, nikjer se še niso dan za dnem vse leto shajale tolikšne množice, kakor letos pred lurško votlino, katero je Brezmadežna posvetila s svojim osebnim obiskom. Tu se spoznavajo ljudstva in plemena, skupaj molijo za iste namene in cilje: za mir in sporazum med narodi, za edinstvo in svobodo Cerkve in vsega človeštva, za spreobrnjenje brezbožnikov in preganjalcev Kristusovega Kraljestva na zemlji. Duh molitve veje v Lurdu, se čuti in zajame vsakogar, tudi take, ki niso prišli z namenom moliti in se po Mariji približati Bogu.

V dneh vseslovenskega romanja v Lurd je bila zelo pestra družba zbrana. Poleg 1400 Slovencev so bile skupine Italijanov, Francozov, Flamcev in Valoncev iz Belgije, Škotov, Nemcev, Nizozemcev, Špancev, Luksemburžanov, Libanoncev, Indijcev in Črncev iz Afrike, pa manjše skupine Angležev in iz Združenih držav. Vsi tako različni po jeziku in plemenu, edini v molitvi in pesmi! Pri večerni procesiji z lučkami, veličasten prizor, se poje lurška himna z refrenom: Ave, Ave, Ave Maria. Po zvočnikih vodijo petje množice pevci iz vseh večjih romarskih skupin; vsaka v svojem jeziku poje nekaj kitic, vsak pa v svojem jeziku more peti himno po istem napevu. Čudovito prelivanje jezikov, ki se vedno znova zlija v enoten pozdrav: ave, ave... Tudi Slovenci so peli. V ljubezni do Marije, v češčenju Brezmadežne so krščanski narodi eno. Pri popoldanski procesiji z Najsvetejšim in blagosloavljanjem bolnikov pa so zopet po Mariji zedinjeni z Jezusom, knezom miru.

Tako srečanje in sodelovanje narodov ima že **naravno** ogromen pomen. Je to: priprava duš na boljše razumevanje med narodi, čut enotnosti se utrjuje — in celo leto deluje ta vpliv, kar se mora med narodi poznati. Svetovno časopisje o tem sicer skoro nič ne piše, sodobni poročevalci tega skoraj ne opazijo, vendar srečanje in medsebojno spoznavanje daje trdnejšo podlago delu politikov in državnikov. Prepričan sem, da pomeni lurška stoletnica korak k zblizanju in medsebojnemu razumevanju krščanskih narodov.

Še več pomeni pa v **nadnaravnem** oziru. Molitev, pokora, nepretrgana daritev svetih maš, obilno število obhajil — to so nadnaravna sredstva. V Lurdu je človek priča ganljive in globoke pobožnosti, ki je nalezljiva: nehote poklekneš ob votlini in raztegneš roke, kakor vidiš soseda na desni in levi; ves dan drži rožni venec v roki. Drug drugemu dajejo romarji zgled, drug drugega vnemajo v pobožnosti. Slava Mariji se razlega v pesmi, se izraža v pobožni molitvi, ki diha toliko zaupanja, toliko hvaležnosti do Brezmadežne Device, da se srce razneži in oko osolzi.

In pokora! Koliko priložnosti je zanjo: dolgo potovanje, nevšečnosti prenapolnjenih prostorov, utrujenost, vročina ali mokrota v dežju — vse to in podobno preneso romarji molče, brez tožbe darujejo po Mariji Bogu. In bolniki — skoro vsaka skupina jih ima nekaj s seboj, posebni vlaki jih vozijo v Lurd. Pri procesiji z Najsvetejšim in pri votlini koliko vozičkov z bolniki! Koliko bolečin, muk je tu nakopičenih, pa vse voljno, da, z veseljem darovano Bogu po Marijini priprošnji. Vsak dan množina spokornih del!

Moč tolikšne molitve in vrednosti spokornih del more pač le Bog presoditi. Še ob času križarskih vojsk, ko je ves krščanski zapad trepetal pred zmagovitim izlamom, ni bilo v Evropi toliko molitve in pokore in zaupanja v božjo zmago. Ta molitvena sila ni zaman, ne bo ostala brez uspeha. Bog čaka na naše sodelovanje v molitvi in pokori, da bo strl brezbožne sile. Brez dvoma bo marsikateri načrt brezbožne svetovne fronte onemogočen, njena sila zlomljena, kraljestvo miru pa bo utrjeno in se mu bodo mnogi približali zaradi molitev in pokore kristjanov ob stoletnici Lurda.

Slovinci smo tudi zastopani v božji fronti pod Marijinim vodstvom; tudi mi sodelujemo, smo člani vezi, ki povezujejo krščanski svet. Še bolj naj bi sodelovali, še živahnejše se uvrstimo v četo, ki doumeva božje načrte in uboga navodila, ki jih je dajala Mati Marija v preteklih sto letih. S tem pomagamo reševati svet in človeštvo — pa tudi sebe rešujemo s tem in utrjujemo boljšo bodočnost svojega naroda. Z zaupanjem — vkljub nekaterim znakom, ki kažejo na zlo — nadaljujmo, kar smo opravljali in še delamo v duhu lurške stoletnice.

Slovenci v Kanadi

Prostranost dežele

Že bežen pogled na zemljevid zadostuje, da smo prepričani o velikosti Kanade. Dežela leži med Atlantskim oceanom na vzhodu ter Aljasko in Pacifikom na zapadu. Njen severni del obsega arktično otočje v smeri Groenlandije. Vsa južna meja pa jo veže v dolžini 3986 milj z Združenimi državami Severne Amerike. Ta meja je že nad 100 let neutrjena. Morska obala Kanade je ena najdaljših na svetu in obsega 17.863 milj celine ter 41.809 milj njene otočja.

Površina ogromne dežele je zelo raznolika. Britska Kolumbija na zapadu je polna planin, ki prehajajo polagoma v hribovit svet. Prerije nepregledne ravnine žitnih polj, tvorijo večino Manitobe. Zapadni Ontario severno od Gornjega jezera, kjer je v bližini deloval misijonski škof Baraga, je bogat na gozdovih. Polagoma se pokrajina odpira proti farmarskemu južnemu Ontariu. Quebec, pester in pokrajinsko zelo raznolik, meji na pečinasto morsko obrežje Nove Fundlandije, ki se je kot deseta provinca z Labradorjem vred priključila državi šele 22. julija 1949. Celotna država meri sedaj 3.694.863 kvadratnih milj.

Kanada je neodvisna in samostojna država, ki spada v angleški imperij (British Commonwealth of Nations). Slično kot ZDA je federativnega ustroja z 10 provincialnimi vladaми, ki samostojno upravljajo posamezne province. Največji po površini sta Quebec in Ontario, ki jima sledi Britska Kolumbija. Približno enako velike so poljedeljske province Alberta, Saskatchewan in Manitoba. Malo manjša je Nova Fundlandija z Labradorjem. Najmanjše pa preostale tri: New Brunswick, Nova Scotia in Prince Edward. Teritorij Yukon in Northwest Territories spadata k deželi, a sta zelo slabo naseljena.

Glavno mesto države je Ottawa v Ontariu, ki ima 335.289 prebivalcev. Odgovarja ameriškemu Washingtonu, D. C. V glavnem mestu je sedež federalne vlade, senata in poslanske

zbornice. Senatorje, ki jih je sedaj 102, imenuje za življenjsko dobo Generalni Governer. Poslance pa voli ljudstvo za dobo petih let. Glavni dve politični stranki sta liberalna in konservativna. Zadnja vlada v deželi šele prvo leto.

Prebivalstvo države

Kanada je imela 1. junija 1958 17.048.000 prebivalcev. V enem letu se je lani število zvišalo za 459.000 oseb. Polovico ljudi živi po mestih. Moških je za spoznanje več kot žena, ker je v prešnjih emigracijah prihajalo v deželo več mož. Po letu 1952 je prihajalo v deželo vsako leto med 150.000 do 250.000 novih emigrantov. Povprečna naseljenost je vendar še zelo nizka. Na kvadratno miljo pridejo samo 4 prebivalci.

Največ prebivalstva imata provinci Ontario in Quebec, v katerih je poleg Britske Kolumbije tudi na več rudnikov in industrije. Po vsej verjetnosti je v Quebecu in Ontariu po 5 milijonov ljudi v vsaki provinci. Zlasti zadnja leta pa se močno naseljujejo emigranti tudi v Vancouver in okolico.

Po velikosti je Montreal z nad enim milijonom prebivalcev največje mesto Kanade. Sledijo mu Toronto, Vancouver (658.813) in Winnipeg (409.687). Vsa ta mesta pa so mnogo večja s predmestji vred. Montreal okrog poldrugi milijon, Toronto nad en milijon. Vancouver blizu en milijon. Finančno je Toronto postal zadnja leta ameriški New York. Gospodarsko in industrijsko je gotovo dandanes središče velike kanadske rasti. Vendar je Montreal tradicionalno še zelo gospodarsko močan.

Po izvoru je prebivalstvo Kanade tako razdeljeno: največ, okrog 7 milijonov, jih je iz britanskega otočja; vsaj 4 in pol milijone Francozov, s pretežno večino v Quebecu; okrog 700.000 Nemcev; nad 400.000 Ukrajincev; 300.000 Skandinavcev in približno isto število Nizozemcev, ki zelo radi delajo po farmah; nad 200.000 Judov in približno isto število Ita-

lijanov; 170.000 domačih Indijancev in Eskimov ter 100.000 Rusov.

Uradni jezik je dvojni: angleški in francoski, katerega zibelka je v Quebecu. Deželo pa po mestih in deželi slišiš lahko vsemogoče jezike, ki jih ljudstvo uporablja v medsebojnem razgovoru.

Polovica katolikov

Po veri je polovica ljudstva rimokatoliška: ves Quebec in mnogo emigracije raznih evropskih narodov. Montreal, ki je 70% francoski, je vsaj 80% katoliški. V Torontu je, n. pr. v zadnjih desetih letih število katoličanov narastlo na 300.000. Od tega je vsaj 150.000, torej polovica, emigrantov. Zgodovinsko in kulturno je bil Toronto poprej strogo protestantski. V mestu je danes vsaj 30 novih župnij, ki pred 5 leti še niso obstojale. Ob nedeljah so pridige kar v 24 jezikih, ker je mnogo novih fara nacionalnih. V mestno področje se je naselilo v zadnjih 10 letih vsaj 75.000 Italijanov, 70.000 Nemcev, 30.000 Madžarcev, precej Poljakov, Slovakov, Čehov, Slovencev, Hrvatov, Avstrijcev, Maltežanov, Špancev, Belgijcev, Holandcev, Romunov, Litvancev, Ircev in drugih.

Tudi lep odstotek angleško govorečih je katoliški, dasiravno je zlasti zapadna Kanada močno protestantska in je v Britski Kolumbiji samo 15% katoličanov, zelo močna pa Angleška cerkev (Church of England) ter United Church.

Ukrajinska grškokatoliška Cerkev ima okrog 200.000 vernikov.

Vojaška obveznost v Kanadi ne obstoja. Vojska je sestavljena iz plačanih prostovoljcev, ki se obvežejo služiti 5 let ali 25 let do pokojnine.

Komunistična stranka je v državi prepovedana od 5. junija 1940. Poleg redne policije skrbi za varnost v deželi kraljevska kanadska Mounted Police s 4700 člani.

Državna valuta je kanadski dolar, ki je že nekaj časa vreden malo več kot ameriški. Delavstvo je vedno bolj organizirano v delavskih unijah in socialno zavarovanje postaja vedno bolj izpeljano.

Kanada je bogata na rudninah: od zlata, aluminja, azbesta, niklja, platine, urana in drugih do premoga. Obilje lesa služi za najrazličnejše namene, posebej za izdelavo papirja v papirnicah. Obširne farme sadi žitarice, ki jih pošilja država po vsem svetu. Vedno zno-

va odkrivajo tudi petrolejske vrelce. Zelo se razvija avtomobilska industrija, dasi je zadnja leta v tovarnah precejšen zastoj. Vsa dežela ima precej živine, je polna divjačine in rib. Čudovito lepi so predeli s sadnimi farmami. Bogata na naravnih lepotah ima tisoče jezer in številne letoviške kraje.

Železniško omrežje dežele je dolgo 43.163 milj. Dve železnici vezeta obe obali, vzhod in zahod: Canadian Pacific in Canadian National Railroad. Avtobusni promet je zelo razvit. Letalstvo vedno bolj prodira. Paroplovba pa je veliko pridobila z novim kanalom St. Lawrence, ki so ga za promet odprli leta 1958.

Ni čudno, da je republikanski senator George D. Aiken iz Vermonta dejal v Washingtonu v juniju: "Spoznati moramo, da Kanada prevzema svoje mesto med velikimi narodi sveta. Obširni viri in relativno nizko število prebivalstva Kanade znači, da je določena iti skozi dobo velikanskega in hitrega napredka."

Naseljevanje prvih Slovencev

Menda je najstarejši slovenski naseljenec v Kanadi ribniški rojak Frank Cvar. 90 letnico rojstva je lani obhajal in prav dobro se spominja, kako je moral peš iz Toronta v Windsor. Takrat okrog leta 1900 namreč vlak še ni vozil. Tako je mož ostal vse življenje v obmejnem Windsorju in gledal preko kanala v ameriški Detroit v državi Michigan.

Drugi pa je Anton Turk, ki živi v zavodu za stare v Hilliers, B. C., kakih 30 milj severno od Nanaimo na vancouversem otoku. Pri misijonarju Buhu je še opravil leta 1897 slovenski misijon v novonastajajoči fari Tower, Minnesota. Nato je šel v Kanado in prepotoval več province ter iskal delo. Ko ga je našel, je ostal na otoku v pacifiškem oceanu.

Prva večja skupina Slovencev je prišla kot ekonomska emigracija v Kanado pred 30 leti. Bilo je to v času depresije, ko so mnogi cela leta zaman iskali zaposlitve. V deželi so še vladali primitivni delovni pogoji. Delavske unije še niso imele današnjega vpliva, marsikje pa še obstojale niso. Vsak je skušal prijeti za karšnokoli delo, ki se je nudilo. Obvezno je bilo tudi nedeljsko delo. Večina se je ustavila v rudnikih Ontarija in Quebeca pri najtežjem in zelo nevarnem delu. Mnogi so se fizično izčrpali, ponesrečili ali oboleli na rudarski jetiki — silikozi. Deloma so garali po gozdovih Ontarija v B.C. Kasneje so nekateri začeli odhajati na sadne farme in v večja mesta.

Protikomunistična emigracija in "najnovejši"

Močan dotok protikomunističnih rojakov pa je začel prihajati v Kanado pred 11 leti, ko se je odprla po drugi svetovni vojni Slovincem kot mnogim drugim pregananim beguncem pot iz taborišč v razne dele svobodnega sveta. To je bila emigracija in žrtev ideološke borbe s komunizmom. Vsi prihajajoči so morali brez izjeme po pogodbi z vselitvenimi oblastmi za eno leto na delo, ki jim ga je sama določila: na kmetije, železniške proge, po bolnicah in podobno. Po opravljenem kontraktu si je vsak lahko delo sam prebral, odšel kamorkoli si je zaželel in si našel najprimernejšo stalno zaposlitev. Začelo se je naseljevanje v znatnih in vedno večjih skupinah širom razsežne dežele. Večinoma po mestih so iskali zaposlitve v industriji in drugih njim dostopnih delih. Delo na kontraktu je bilo težko, vendar se je večina kasneje dobro znašla in so se mnogi lotili tudi poklicev, ki se zanje preje niso nič pripravili. Možnosti za iznajdljive in marljive so v Kanadi mnogoštevilne. Najtežja ovira je pač nov jezik. Zato so skraja najslabše naleteli oni, ki so doma ali že v tujini kaj več študirali, pa zaradi neznanja angleščine niso mogli v novem svetu tega takoj uporabiti.

Zadnji dve leti pa prihajajo v deželo "najnovejši", ki uhajajo iz Jugoslavije v Avstrijo, Italijo, Nemčijo ali Francijo iz tedna v teden. Poleg mnogih pametnih prihaja v tej skupini tudi lepo število avanturistov, iskalcev boljšega življenja in celo komunistov ter njih simpatizerjev. Ta skupina še prihaja in dejansko je za njih vseljevanje v vseh ozirih poskrbljeno veliko bolje, kot je bilo za prejšnja vseljevanja. Levji delež sortiranja v taboriščih in plačevanja stroškov za pot preko mora nosi sedaj ameriška N.C.W.C. (National Catholic Welfare Conference) v zvezi s kanadskim Catholic Rural Settlement. Problem za del te emigracije je trenutna precejšnja brezposelnost, ki jo oni pred 11 leti ob pomanjkanju delovnih sil takoj po vojni niso občutili. Tako je do stalne zaposlitve sedaj težje priti.

Praktično po vsej deželi

Dasiravno živi naš rojak praktično skoraj v vsakem kotu Kanade, se je vendar večina Slovencev najraje naseljevala v skupinah. Staro-naseljenci so se ustalili zlasti po rudnikih: in Cartier.

Baragova proslava leta 1953 v Torontu. Od leve proti desni: Marica Bastič, por. Cerar, štefka Mehle, učitelj Stane Pleško, pisec knjige "Iz smrti v svobodo", Rev. Karel Wolbang, C. M., škof dr. Rožman, ing. Joseph Gregorič, župnik Jakob Kolarič, C. M. in kaplan John Kopach, C. M.

Kirkland Lake, Timmins, Schumacher, South Porcupine, Sudbury, Garson, Creighton Mine in O'Brien v severnem Ontariu; v Norandi, Duparquetu, Malart'cu, Val d'Orju in Peronu v Quebecu. Kot gozdni delavci ali po papirnicah jih je delalo več v Kapuskashingu, Geraldtonu, v Port Arthurju in po različnih gozdnih kampih v okolici. Iz rudnikov so se kasneje mnogi preselili na sadne farme v St. Catharines z okolico, Vineland, Beamsville, Smithville, Grimsby, Winona in Stoney, Creek v južnem Ontariu. Nekateri pa v Osooyos, Penticton, Ladysmith in Souter Wellington v B. C. Znatne skupine so živele po Ontariu tudi v Windsorju, Torontu, Hamiltonu ter Oshawi; v Montrealu in Lachine v Quebecu; v Calgary, Edmontonu in okolici Edsona v Alberti; v Trailu, Rosslandu, Vancouverju ter v Nanaimo v Britski Kolumbiji.

Novonaseljenci so se pomešali s starimi po velikih rudnikih v Sudbury, Timminsu, Norandi in Val d'Orju. V vseh teh mestih živijo rojaki, ki hodijo delat v številne okoliške rudnike. Raztreseno živijo družine tudi po bližnjih naseljih. V Kirkland Laku dejansko razep nekaj izjem ni bilo skoraj nič protikomunistične emigracije, dasi je zadnja leta prišlo v naselbino nekaj novodošlih, zlasti Prekmurcev. Sudbury je eden največjih rudnikov niklja na svetu. Ostali rudniki pa so znani za zlato. Nekaj novonaseljencev dela sedaj v Blind River

Največ v velikih mestih na vzhodu

Značilno za slovenske novonaseljence je, da so se začeli vedno bolj koncentrirati v velika mesta. Od prvih 8 novonaseljencev v Torontu leta 1948 e njih število do 1958 narastlo v Toronto, New Toronto in Minnis gotovo nad 3000, če vštajemo otroke, ki hitro doraščajo. Večinoma so to mladi zakonci, ki so se začeli poročati šele po opravljenem obveznem kontraktu v novi domovini. Deloma pa so to še samski, ki se bodo še poročili ali živeli sami v močni naselbini. Nad 10 let že postaja torontska slovenska skupnost tipični kanadski Cleveland. Središče in žarišče slovenskega življenja v Kanadi v duhovnem, kulturnem in gospodarskem cizru.

V Montrealu je skupina staronaseljencev iz Prekmurja začela pred leti vabiti za seboj sinove in domače iz domovine. V zadnjih letih so ti močno pomnčili slovenski živelj v tem največjem mestu Kanade, ki močno spominja na evropska mesta. Tudi mnogo drugih novonaseljencev je začelo leta 1948 in 1949 odhajati v Montreal in Lach'ne, tako da so pred tremi leti tvorili v njem rojaki že lepo skupino nad 500 Slovencev. Danes jih je v mestu in okolici gotovo že kakih 1000.

Južni in zapadni Ontar'io

Zelo lepa skupina gorenjskih, dolenskih in prehmurskih rojakov je v Windsorju. Stari in novi so se tu precej povezali. Večina novih dela v avtomobilskih tovarnah in je zelo prizadeta zaradi močno ustavljenega dela zadnji dve leti. Več jih je v železni industriji. Nekaj družin je tudi v okoliških krajih Amherstburg, Riverside, Tecumseh, Chatham. Značilno za večino staronaseljenih družin v Windsorju je, da so dali svoje otroke v katoliške šole in je druga generacija zelo lepo vzgojena in ima lepe službe. Pri novonaseljenih pa pade v oči lepo število vzornih katoliških družin z vsaj tremi ali štirimi otroki.

Tudi v Hamilton je prišlo zadnji dve leti mnogo mladih Prekmurcev. Kot v Montrealu je tudi precej staronaseljencev zaposlenih v klavnicah in mesarijah.

St. Catharines z okolico ima še precej farmarjev, ki pridelujejo grozdje, breskve, jabolka in podobno. Vse pa kaže, da bo to le prehodni pojav prve generacije, ker skoraj noben otrok ne ostane na farmi, ko doštudira. Novonaselenci iz St. Catharines, Wellanda,

Wainfleet in Niagara on the Lake delajo večinoma po avtomobilskih tovarnah in v železni industriji.

Znatne skupine novonaseljencev so v Londonu, St. Thomas, Burlingtonu, Guelphu, Brantfordu in nekaj v Kitchenerju, Sarnia, Stoney Creek in Simcoe. Nekaj najnovejših dela po manjših krajih. Ker pa so zaposlitve ob prihajanju v deželo običajno začasne, odidejo mnogi kasneje za kruhom drugam. Posebej v kraje, kjer je že več naših ljudi stalno zaposlenih.

V avtomobilski stroki jih dela precej tudi v Oakville-u in Oshawi, v tovarni za čevlje v Batawi pa rojaki iz istega kraja in nekateri iz bližnjega Trentona ter Belleville. Nekaj novonaseljencev živi tudi v enem najstarejših ontarijskih mest v Kingstonu, kjer je bila prva angleška katoliška škofija. Več družin in nekaj posameznikov pa tudi v glavnem mestu Ottawa.

V Port Arthur in Fort William se je naselilo precej Benečanov, Primorcev in zadnja leta tudi Prekmurcev ter Dolenjcev. Večinoma delajo po okoliških gozdovih in žive pretežno večino leta po kampih, posebnih gozdnih taboriščih. Pozimi prihajajo ob visokem snegu za kratko dobo ven v mesto. Delo na električne žage je naporno, vendar je ta zaposlitev za začetek dobra, ker si vsak lahko privarčuje nekaj začetnega kapitala. V taboriščih zlasti samski fant nima kje denarja zapraviti. Za stalno pa je to delo manj priporočljivo, ker trpi zlasti družina in vzgoja otrok, ki ne morejo živeti in doraščati po gozdovih. Ako pa mati z otroki živi v mestu, vsi skupaj pogrešajo očeta, če ga le več mesecev ni iz gozda. Tudi moralno je za družinske člane ločeno življenje nepriporočljivo.

Winnipeg in zapadna Kanada

Zelo lepo se krepi in širi skupina rojakov v Winnipegu, St. Boniface in St. Vital, ki skupno tvorijo veliki Winnipeg. Vsa leta tu prevladuje primorski element. Mnogi delajo po žitnih mlinih in v gradbeni stroki. Najnovejši rojaki pa so prišli tja povečini iz Prekmurja in Štajerske. 40 milj iz mesta živi v Fanistelle lepa slovenska družina. Več novodošlih pa se je naselilo tudi v Brandonu, kakih 150 milj zapadno od Winnipegu.

V Saskatchewanu živi nekaj naših družin raztresenih po farmah.

Zavedna skupina Slovencev živi v Alberti v Lethbridge in okolici: Picture Butte, Blairmore, Coaldale, Barnwell. Tu so močno zastopani Gorenjci, dasi Dolenjcev ne manjka. Nekaj dobro ohranjenih prekmurskih farmerskih družin staronaseljencev živi skupaj v Vauxhall, 85 milj vzhodno od Lethbridge. Nekaj starih in novih rojakov je v Calgary ter v 105 milj oddaljenem rudniku East Coolie ter bližnjem Drumhellerju. Lepa skupina predvsem primorskih rojakov je v Edmontonu. Staronaseljenci so se pred desetletji ustavili za delom tudi visoko na sevzapadu v Peace River, a so se pozneje večinoma preselili. Kakih 60 milj zunaj na farmi živi še danes mož, ki nima elektrike in ceste izpeljane do svoje hiše. 100 milj zapadno od Edmontona živi v bližini krasnega Jasper in National Parka več staronaseljenec in novih družin iz Prekmurja in Dolenjske. Večinoma so v Edsonu, nekateri pa do 40 milj zunaj v Robbu, po rudnikih in gozdovih.

V Britski Kolumbiji, kjer je dejansko zelo malo protikomunistične emigracije, je precej najnovejših prišlo zadnja leta v Vancouver. Znatna skupina novonaseljencev je poiskala delo v lesni industriji severno od Nanaimo v Port Alberti, B. C., na vancouversem otoku. Farmerji po B. C. se starajo in jih je vedno manj.

V mnogovrstnih poklicih

Kanadski kot ameriški način življenja omogočata pestro izbiro in zamenjavo poklica. Staronaseljenci so morali ob veliki brezposelnosti pred tridesetimi leti prijeti za vsako delo, ki se jim je nudilo. Celo plačevali so pogosto, da so do kakega dela prišli. Novonaseljenci pa so prišli pred desetimi leti v dobi razvoja in kmalu po drugi svetovni vojni, ko je manjkalo delovnih sil in si je vsak skušal dobiti najprimernejšo zaposlitev ter je v njej vztrajal. Stalnost je namreč v teh deželah velikanskega pomena, ko so marsikomu leta službe edina garancija, da dela ne bo zlahka izgubil in ostal na stara leta brez sredstev. Socialno zavarovanje je vedno bolj splošno, vendar mnogi delajo po teh deželah še pri 65 in celo 70 letih. Seveda je tudi življenje vedno dražje in dolar pokojnine se hitro porabi.

Malokdo naših ljudi, ki so prišli iz kmetov, je šel skraja prostovoljno na farme. Mnogi so raje šli v najrazličnejše tovarne in delavnice, kjer so ob osem urnem delavniku v petih dne-

Misijon v Winnipeg, Man., meseca marca 1957
(Foto dr. Frank Kozin)

vih zaslužili za 40 ur dela kar lep ček. Nekateri bolj podjetni so bili bolj drzni, se opogumili in izučili v prvih letih vselitve za kak svoboden poklic. Danes imamo med rojaki električarje, vodovodne instalaterje, mehanike, plekarje, zidarje, mizarje, tesarje, brivce, fotografe, ki samostojno opravljajo svojo obrt. Mnogi so šli v privatne službe in v pisarniško delo. Nekateri so začeli samostojna podjetja. V Torontu je posebej znano podjetje "Triglav", ki zida nove hiše. Stavbno podjetje Pahulje v Lethbridge bo po izjavi uglednega Kanadca v zgodovini mesta zapisano kot važen činitelj pri sodobnem razvoju tega farmerskega središča cele Kanade, kjer gradnja tovarn sploh ni dovoljena in so izpeljali umetno namakanje polja daleč naokrog. Cele ulice mesta je to podjetje že pozidalo z ličnimi stanovanjskimi hišami. Podjetje zaposluje večinoma slovenske ljudi.

Neznanje jezika zelo ovira

Ročno delo je v teh deželah lažje dobiti in je primeroma dobro plačano. Nekoliko slabše so plače na železnici, kjer dela več naših rojakov po raznih delih Kanade. Je pa vožnja z vlakom zanje zato cenejša, če kam potujejo. Primeroma na slabše so plače deklet in žena po tovarnah za šivanje in pospravljanje po privatnih družinah.

Skraja je bilo najtežje za šolane ljudi. Neznanje jezika je pri iskanju primerne službe v začetku neprehodna ovira. Poleg tega stopa kar vidno v ospredje vedno bolj vsakovrstna specializacija. V bodoče bo vedno bolj nujna in za boljšo službo predpogoj. Izgleda, da bo po nekaj letih vživljanja in študija angleščine tudi vsak študiran rojak imel svoj kruh po uradih ali v svobodnih poklicih. Dopolnilni študij marsikomu odpre nove možnosti za-

Delavci v gozdnem taborišču Port Arthur, Ont. Med delavci je drugi od desne proti levi Rafael Menič

poslitve. Nekateri naših rejakov poučujejo ali delujejo znanstveno po študijskih ustanovah. Vsi, ki so že k'e doštudirali, se bodo lahko s'čsoma lotili svoji poklicni pripravi najprimernejšega dela. Mnogi pa pridno še študirajo. Na razpolago bo v nekaj letih dovolj slovenskih strokovnjakov, ki bodo celotni, slovenski emigraciji lahko v veliko oporo in drug drugemu v pomoč.

Medtem, ko se je med staronaseljenci skoraj v vsaki naselbini nekaj posvetilo mali trgovini in hotelom, so se novonaseljenci vrgli tudi v tem področju na bolj praktične poklice, kot n. pr. trgovska agencija ali pošiljanje paketov v domovino. Veletrgovina stalno izpodriva manjšo, da je konkurenca skoraj nemo-goča. Tudi z dajanjem hrane in stanovanja samskim se še danes ukvarja precej staronaseljencev, medtem ko se le prav redki novonaseljenci ukvarjajo s tem poslom.

Zanimivo, da najdeš danes našega človeka v najrazličnejšem delu: od šolskega sluga, preko nočnega čuvaja, do kuharja v gozdnem taborišču, razvažovalca mleka, naddelavca v rudniku ali tovarni in restavraterja; veliko zavisi od tega, kje kdo zastavi. Večji kraji nudijo več možnosti in izbire. Nekateri se tudi znajdejo laže in bolje kot drugi. Večina je spoštovana zaradi zvestobe pri delu in pridnih rok. Nihče ne bo materialno v stiski, če bo zdrav in redno zaposlen. Lahko bo pošteno preživel svojo družino, šolal svoje otroke, si prihranil dovolj za stara leta in še napravil mimogrede marsikaj dobrega za svojega bližnjega, če bo ohranil zvestobo Bogu in duha praktičnega katolicizma v svojem dnevnem udejstvovanju.

Doraščajoči rod pridno študira

Mlajši rod, ki sedaj dorašča po mnogoštevilnih slovenskih družinah, ima odprta vrata za temeljito pripravo na življenje. Večina bo lahko študirala in se posvetila specializaciji v mnogovrstnih poklicnih možnostih. Če bo le talent za študij in potreben denar. Mnogi ob počitnicah ali celo med letom izrabijo proste ure za delo, da lahko s študijem nadaljujejo. V veliko oporo so tudi večerne šole, posebej za študij angleščine.

V zadnjih letih jih je precej doštudiralo. Agronomijo so v Guelphu dokončali in že dobili zaposlitev inž. Jože Gyorkos, Božo Golob in Stane Bah. Medicino v Torontu dr. Božo Kramole. Filozofijo znanosti v Torontu dr. inž. Vojko Bratina, ki se je posvetil znanstvenemu raziskovanju na znanem Research Institute. Germanistiko duhovnik dr. Mirko Rener. Telovadec Franc Germek je postal civilni inženir, Boris Resnik pa inženir kemije. Roman Kramaršič je kot strojni inženir dobil zaposlitev v avtomobilski tovarni Chrysler v Detroitu, Mich. Diplomiral je tudi Franc Cerar. Na Assumption University v Windsorju je diplomiral iz zemljepisa Stanko Fister. V Montrealu iz prava Matija Kozina. V Calgary je končal študije Janez Mravlje. Santa Mauko v Ottawi bolničarsko šolo. Doštudirala je tudi gospodična Štukljeva, katere brat dr. Jože Štukelj poučuje na katoliški univerzi v Ottawi.

Med akademiki, ki še študirajo so mnogi iz protikomunistične emigracije. Kemijo študirajo na torontski univerzi Frank Levec, Božo Košir in Jože Škulj. Pravo Tone Ambrožič. Filozofijo na St. Michael's College v Torontu Nadja Mlekuš iz Hamiltona. Na istem zavodu je kot najboljši dijak v geofiziki dobil leto preko počitnic državno zaposlitev na Labradorju Ludwig Prevec, sin slovenskih staronaseljencev iz Kirkland Laka.

Na univerzi v Winnipegu je ponovil medicinske študije po opravljenem kontraktu na železnici ljubljanski zdravnik dr. Frank Kozin. Je ugleden zdravnik za pljučne bolezni v katoliškem sanatoriju St. Vital v Manitobi.

Prilagojevanje terja mnogo žrtev

Po končanih študijah v Španiji so prišli v Kanado: jurist dr. Peter Markež z gospo; zdravnik dr. F. Porovne, ki prakticira v St.

Michael's Hospital; filozof dr. Viktor Antolin z gospo; ekonom dr. Peter Klopčič z družino in zdravnik za otroške bolezni dr. Srečko Pregelj, ki prakticira v Scarboro General Hospital. Vsi se lepo uvajajo v svoj novi delokrog in nove razmere za bodoče delo med našimi rojaki.

Lepo število bivših članov akademske KA in stanovskih društev je organiziranih v poživljenemu SKAS-u in imajo svoje redne sestanke s predavanji.

Med številnimi, ki so svoje študije pred prihodom v deželo že dokončali, imajo povečini vsi primerne službe, dasiravno marsikdo ne v področju, za katerega se je pripravljaj. Tako bivši novomeški sodnik dr. Ivan Šinkovec dela v pisarni v Port Colborne, Ont. Geometer Janez Fabjan pridno išče petrolejskih vrelcev po širni Alberti. V Hamiltonu živijo dr. I. Suchadole, inž. L. Vovk in inž. Erzetič. V Montrealu inž. Kern in dr. Kozelj. V Torontu dr. M. Bartol, dr. R. Čuješ, inž. V. Čekuta, dr. M. Lenart, dr. A. Štih, inž. Hugo Vajk, dr. I. Lulik, diplomirani jurist I. Senica in dr. F. Kuk. Učitelj Pavel Kveder se je posvetil v Lethbridge gradbenemu tesarstvu, major Ivan Boh pa je postal tam blizu oskrbnik velike kmetije. Franc Klemenčič se je lotil v Edmontonu zemljiških zadev. Ivan Rabzel dela v Montrealu v letalski industriji.

Seveda je v vseh omenjenih skupinah omembe vreden še ta in oni, ki je v Kanadi piscu članka morda manj ali celo nepoznam.

Dokaj je tudi takih naših rojakov, ki niso mogli študijev v novi domovini dokončati in zaradi tega trpijo. Ne smemo pozabiti, da je večina novonaseljencev šele nekaj let poročena in da njihovi otroci komaj vstopajo v prve razrede ljudskih šol. Razumeti moramo tudi, da je prvi rod vsake emigracije vedno žrtvovan za boljšo bodočnost drugega rodu, v katerega spadajo njihovi otroci. Za večino teh trpečih je pri iskanju službe in primerne stalne zaposlitve jezik največja ovira. Mnogi so in bodo morali delati povsem druga opravila, kot so si včasih predstavljali in se nanja morda že leta pripravljali. Ostaja pa jim sleherno uro velika tolažba, da bo njihovim otrokom, za katerih vzgojo živijo, kmalu bolje. Saj morajo tudi mnogi drugi naši ljudje, ki so doma kaj imeli, trdo delati za vsakdanji kruh.

Organizacije Slovencev v Kanadi

Torontske Slovence in njih organizacije je v Zborniku Koledarju Svobodne Slovenije 1957 izčrpno popisal torontski kaplan gospod misionar John Kopač, C. M.

V Montrealu se je kmalu po prihodu novonaseljencev ustanovilo "Baragovo društvo", ki je lepo pčezavalo staronaseljence in novodošlo emigracijo. Vsaj prvenstveni namen društva je bil duhovna poglobitev med rojaki.

Winnipeg je dobil svoj "Slovenian Club of Manitoba" (Slovenski klub Manitobe), ki ima od oblasti tudi potr ena pravila. V Lethbridge-u imajo rojaki povezavo v svoji "Slovenski skupnosti". Sudbury ima svoj moški cerkveni zbor, ki že pet let pod vodstvom bivšega izanskega organista Vida Rovanska redno poje pri nedeljski angleški sv. maši slovenske nabožne pesmi. Lepo je bila leta povezana skupina rojakov v Batawi, ki je tudi imela svoj pevski zbor pri nedeljski sv. maši v do-

Družina biv. izanskega organista Vida Rovanska, Sudbury, Ont. v narodnih nošah ob prihodu papeškega delegata k živi molitvi rožnega venca, leta 1957, ki ga je molilo v 37 jezikih isto število narodnih zastopnikov, vsak narod vsaj eno zdravamarijo

mači cerkvi. Kasneje so se začele posamezne družine preseljevati.

Med kulturnimi društvi staronaseljencev je bilo pevsko društvo "Zvon" v Windsorju. V Kirkland Laku pa "Triglav", ki je bil ravno ob 25 letnici razpuščen, ko so najnovejši rojaki ustanovili svoje društvo "Planinka."

Škoda, da zaradi pomanjkanja dotoka članov in ozkega delokroga večina organizacij ne pripravlja večjih kulturnih prireditev, če izvememo Toronto. Timminski Slovenci imajo enkrat na leto Miklavžev večer za otroke in odrasle. Več prireditev z igrice so imeli rojaki v Val d'Or'u. Nekaj v Norandi in Batawi, "Baragovo društvo" v Montrealu in "Planinka" v Kirkland Laku. Večinoma se organizacije staronaseljencev in novih omejujejo na organiziranje piknikov, kombiniranih s kakim plesom, kar so pač povzeli od mentalitete okolja v katerem živijo. Slovenska kmečka dvorana v Beamsville je dobila kar socialne prireditve zadeva v novonaseljencih nadmočno konkurenco. Sicer se je v njej predvsem zabavalo pa pilo.

Liberalno socialistični "Bled"

Staronaseljenci so pred 25. leti ustanovili "Vzajemno podporo organizacijo Bled". Liberalno socialistična in protikatoliška od svojih početkov povezuje v Ontariju okoli 500 staronaseljencev.

Med drugo svetovno vojno in revolucijo v domovini je mnogo njenega članstva in precej posameznih odsekov aktivno sodelovalo pri titovskji propagandi in nabirkah za partizane, dasi so to imenovali "pomoč domovini". Novonaseljenci po veliki večini niso sploh vstopali vanjo razen redkih posameznikov v Timminsu in Torontu, ki pa po večini niso bili o preteklem delovanju organizacije nič ali vsaj ne dovolj poučeni. V Norandi so ustanovili novonaseljenci novo društvo, da se izognejo trenju, ker vključ večini članstva niso mogli uspeti prevzeti odbora starega društva. Sedež organizacije je v Kirkland Laku, kamor protikomunistična slovenska emigracija skoraj ni prišla. Dokaj preudarnih novonaseljencev, ki so nevede v organizacijo zašli, je zadnje dve leti izstopilo.

V nemalo začudenje premnogih treznih je objavil glavni propagandist "Bleda" v Torontu George Mihelich 1.II.1958. v februarški številki torontske "Slovenske države" pod za-

glavjem "Javna tribuna" članek z naslovom: "Kaj potrebujejo Slovenci v Kanadi — Odprto pismo vsem Slovencem v Kanadi". Članek je poln izpadov, groženj in laži. Indirektno pisec priznava, da v "Bledu" ni bilo vselej vse v redu, ko piše: "Razmer med drugo svetovno vojno ne bom opisoval, ker sem lojalen kanadski državljani. Vprašam pa vsakega, ki se je prišel po drugi svetovni vojni, kakšno stališče bi bil on zavzel, če bi bil že takrat v Kanadi." Po dolgem napadu na ameriško Kranjsko slovensko katoliško Jednoto in na slovenske duhovnike v Kanadi, ugotavlja: "Te izkušnje so me privedle do zaključka, da nam je v Kanadi nujno potreben časopis, ki se ureja v Kanadi in piše v kanadskem duhu in istočasno širi slovensko besedo in slovensko idejo. Noben drug list izven Kanade tega storiti ne more, ker vsi so politično drugače usmerjeni. Edino list "Slovenska država" zagovarja to, kar je Slovencem potrebno, ker je glasilo narodnega gibanja in ne političnega... Podpisani sem prišel do prepričanja, da smejo člani V.P.Z. Bleda podpirati Slovensko narodno zvezo, ker je narodno gibanje, ne da bi kršili pravila. Slovenska država, ki je glasilo S.N.Z., je dosedaj edini slovenski časopis, ki je objavil moj dopis v celoti, ne pa skrajšano skrpucalo, ki mu je urednik spremenil celotni smisel."

Pisec tega članka je osebno razposlal po nekaj izvodov te številke Slovenske države vsem odsekom "Bleda" po Ontariju in sovražniki protikomunistične emigracije so jo nosili po hišah na ogled. Škoda, da ni odgovorni urednik SD pred objavo članka nekoliko pregledal nekaj letnikov rdeče torontske "Edinosti", uradno in spominsko knjižno darov ter denarnih nabirk za titovo zmago iz leta 1945. "Bled" in mnogi člani so često v obeh zaslužno omenjeni. Kaj hitro bi lahko spoznal, da SD in "Bled" nista zrastle iz istih idealov in nimata nič skupnega v svojih ciljih. Priobčenje takega članka v SD je za ugled lista gotovo poniževalen. Dokazuje pa tudi pomanjkanje duha odgovornosti pri glavnem uredniku. Kanadski ali ameriški časopis bi takega članka ne priobčila. Posebej nikdar časopis, ki bi hotel veljati za katoliškega, kar SD evidentno želi.

Partizanska "Edinost" in "Božja beseda"

Od slovenskega časopisja so staronaseljenci začeli izdajati med revolucijo v Sloveniji leta 1942. torontsko "Edinost", ki je kmalu postal tednik in ga je urejeval španski komunistični

prostovoljec George Matešič. Bil je v vsem v službi titovega partizanskega gibanja in so mnogi rojaki po končani vojni, zapeljani od propagande tega tednika, odšli v titovino iskat raja, dasiravno so kmalu številni ta korak obžalovali. Ko je opravil list svojo dolžnost in je komunizem doma zmagal, je urednik Matešič dobil v domovini važen resor za izseljenišvo. List pa je z urednikovim odhodom prenehal izhajati. Številni članki v listu so tako strupeno komunistični in ob mnogih izmišljotinah zvito propagandni, da celo dober poznavalec razmer med revolucijo v domovini najde v njih stvari, ki so popolnoma neresnične.

Po prihodu novonaseljencev je začel gospod misijonar Jakob Kolarič C. M. izdajati v Torontu verski mesečnik "Božja beseda", ki postaja ob devetletnem izhajanju kot glasilo slovenske župnije vedno bolj močna vez med farani in njih znanci po Kanadi ter Ameriki. Poleg lepih člankov načelne vsebine in praktičnih navodil za duhovno življenje, objavlja sproti važnejše farne dogodke in prihod novih faranov. Ako bi bilo v listu redno več poročil iz drugih kanadskih slovenskih naselij, bi mnogo pridobil na zgodovinski vrednosti in pritegnil k branju vedno več rojakov širom dežele. List je gotovo za kanadske rojake zelo potreben in napravi mnogo dobrega.

"Slovenska država"

Skupina Stražarjev izdaja v Torontu svoj politični mesečnik "Slovenska država". Škoda, da ni z ozirom na slovensko skupnost v Torontu v poročilih in opazkah bolj nepristranski, pozitiven in velikodušen. Kdor je v prejšnjih časih rad prebiral jasne in udarne protikomunistične članke v "Straži v viharju", se nehote čudi zagrenjenemu tonu, ki včasih označuje poročila v SD. Tudi v katoliški doslednosti in načelni jasnosti zaostaja za svojim prednikom. Tu in tam se spodtakne ob indiferentnih zadevah pozitivnih, a redko pokaže na našega skupnega velikega sovražnika — razdiralen slovenski tisk, ki ruši v rojakih. Zelo je tudi padlo v oči, da je več vidnih predstavnikov stražarske skupine, zavzelo do novoustanovljene slovenske župnije v Torontu negativno stališče, se sodelovanju izognilo in farna prizadevanja bojkotiralo. Niti dušam rojakov, niti slovenski skupnosti v Kanadi na sploh, niti stražarskemu gibanju samemu tako ravnanje ni v korist. Preprost slovenski poštenjak

Križev pot — na duhovnih vajah za može in fante v Pickering, Ont., leta 1952

se upravičeno čudi takemu zadržanju študirane rojaka. Dobček iz nepotrebnih prehodnih sporov žanjejo pred vsem komunisti, ki jim je veliko na tem, da smo katoličani čimbolj medseboj razcepljeni. Tudi strasten odpor pristašev SD nasproti "Ameriški domovini" je ob pomanjkanju dobrega tiska v Torontu težko razumljiv in ne brez objektivne škode v okolju.

Protikatoliško časopisje

Staronaseljenci so le redki imeli katoliški tisk v hiši. Predvsem kak izvod "Ave Marije" in tu in tam kdo "Ameriško domovino". Organizatorjem protikatoliške tiska se je tako zelo posrečilo razširiti "progresivno" čigaško "Prosveto". Glavni njen zastopnik in organizator v Kanadi je bil Belokranjec Klemenčič iz Toronta, ki je kot nagrado za zvesto dolgoletno propagando v prid temu listu dobil pred nekaj leti od njega plačano pot za obisk titovine. V Kirkland Laku pa je njen dolgoletni zastopnik Ludvig Dermasha. V Torontu in Kirkland Laku je imela ameriška S.N.P.J. Prosveta tudi svoje odseke.

Še bolj je bil po Kanadi razširjen liberalno socialistični in sedaj pod uredništvom Anne Kresne titovsko nastrojeni newyorški "Glas naroda". Po večini naših naselij številni staronaselenci čitajo GN še danes, ko izhaja že dve leti samo nekaj krat na teden.

Med novonaseljenci je zmagal v tekmi za nove naročnike "Glasa naroda" in je pridobil po Kanadi nad 30 Rafael Krušič, ki je njegov zastopnik za Toronto, pa pchiti včasih za svo-

Slovenski misijon v Sudbury, Ont., maja 1958
(Foto Pavel Šteper)

Jim propagandnim poslom tudi v Sudbury in druge naselbine. V Sudbury je list imel najbolj strupenega kanadskega dopisnika Franka Zajca, ki je pa spomladi 1958 odšel zaradi oslabelosti srca v domovino. Poverjenišтво za list in komunistični tisk iz Slovenije je prevzela za njim na splošno začudenje novonaseljenki ga Maroltova. Med naročniki je poleg staronaseljencev tudi nekaj najnovejših rojakov in redki posamezniki, ki načelno odklanjajo vsak katoliški tisk.

Slovenski "komunistični" in "napredni" tisk

Zlasti nekateri najnovejši, pa tudi razni staronaseljenci, dobivajo komunistične liste iz Slovenije: Rodno grudo, Primorski dnevnik, Kočevski list, Dolenjske novice, Slovenski zbornik. V Rodni grudi so tudi kraša poročila in imena novih naročnikov, ki jim je v Kanadi dolg čas po titovini in komunizmu. Nekateri zadnja leta došli so začeli nadaljevati v veliki kanadski avtomobilski tovarni rojakom v čitanje "Slovenski poročevalec", pa so kmalu spoznali, da so ga polomili.

Posebej vneto širijo slovenski komunistični somišljeniki "Izseljeniški koledar", ki ga je največ lani razpečala poverjenica v Sudbury, nad 20 izvodov. Tudi komunistični "Belogardizem" in podobno titovi pristaši zvesto širijo in ponujajo v bran'e po naselbinah. Kjer so protikomunisti zavedni in močni, so rdeči zalo prevržni, na zunaj precej krotki, a podtalno vztrajno širijo ter posojajo komunistični tisk iz Slovenije.

Cvetko A. Kristan v članku "Napreden tisk učitelj in prijatelj ameriških Slovencev" (Rodna gruda 1956, št. 1. str. 5) po opevanju čikaške "Prosvete", clevelandske "Enakopravnosti" (ki je medtem že nehala izhajati) in newyorškega "Glasa naroda" ter njihovih zaslug za "socialistično tradicijo", naklonjenost

"novi Jugoslaviji" in "zavzemanje za staro domovino", končuje: "Ta pregled nam torej kaže, da je napredni tisk slovenskih rojakov v ZDA dobro razvit in da predstavlja činitelja, ki ga v njihovem javnem udejstvovanju in dejavnosti ni mogoče prezreti. Tudi "Rodna gruda", ki naj bo nekaka povezava med staro domovino, izseljenci in njihovim naprednim tiskom, priporoča vsem svojim bralcem slovenski napredni izseljenški tisk, se temu tisku zahvaljuje za podpiranje teženj Slovenske izseljenske matice skupno z njenima publikacijama Rodno grudo in Slovenskim izseljenškim koledarjem ter želi še nadaljnega medsebojnega sodelovanja in podpiranja".

Menda ni prišel po strašni revoluciji v domovini v Kanado in ZDA noben tak duhovni siromak, da bi mu v svobodi teh zemlja bilo pri srcu vodstvo socialist Kristana, zagovorniki njegovih idej v opevanem "progresivnem" tisku in importirana titova rdeča propaganda v Rodni grudi ali Izseljenškem koledarju, pa bi bila še tako spretno maskirana s fotografijami cerkva in nepodprtih njihovih zvonikov na naslovnih straneh. Komunizem težko kdaj nastopi brez maske.

V "Rodni grudi" je pred nekaj leti bila priobčena fotografija mladinskega pevskega zbora iz Kirkland Laka pod vodstvom glavnega organizatorja in pevovodja Matije Otoničarja z oznako "progresivnih rojakov". Večnoma je bila to mladina rojena v Kanadi in ni nikoli imela kake socialistične ali komunistične aspiracije, nobene želje po titovini ali brezverskem udejstvovanju, ki je temu pevovodji že leta tako pri srcu.

Kljub dejstvu, da bi moralo biti po družinah naše povojne emigracije veliko več katoliškega slovenskega čtiva, je treba pibiti, da velika večina naših ljudi odklanja protikatoliški ter komunistični časopis in revijo. Izjeme, ki ga naročajo, samo potrjujejo staro resnico, da je med še tako obetajočo pšenico vedno tudi nekaj ljuške. Zgled vzornih in svoboda bosta še lahko mnogo doprinesla k utrjevanju dobrega tiska. Slabega tiska bo po naših naselbinah vedno manj.

Toronto — glavno versko središče rojakov

Toronto postaja hitro najbolj privlačno slovensko središče v Kanadi. Prva slovenska župnija družijo večino pozitivnih rojakov. Župniku je v njej od ustanovitve gospod misijonar Jakob Kolarič C. M. Njegov kaplan je gospod

misijonar Janez Kopač, C. M. Nasmeljani brat Ciril Verdnik C. M. pa pridno vsestransko pomaga.

Ob moštvu faranov je tudi lahko razvijati delavnost vsakovrstnih organizacij. Vsak lahko pride na svoj račun, ako ima čiste namene: reševati v svoji župniji in čimbolj posvetiti svojo nesmrtno dušo in svojo družino. Tako bodo tisoči rojakov ohranili zvestobo svojim katoliškim idealom in se v farnem organizacijskem življenju medsebojno spopolnjevali. Celo za potreben oddih in socialno življenje posameznikovo je v okviru župnije laže poskrbeti, kot kaže praksa katoliškega farnega življenja na tem kontinentu. Prejšnja generacija slovenskih ljudi je gradila v ZDA svoje fare, ki so se kasneje lepo razvile in so celo mnogi otroci brezvernih Slovencev danes goreči župljani v njih. Mnoge naselbine pa so si raje gradile svoje slovenske domove, ki so mnogi prišli v socialistične in rdeče roke ter danes v njih vse propagira.

Verske organizacije so osredotočene v Torontu. Drugje po slovenskih naselbinah rojake venomer pozivajo, naj vstopijo v krajevne

verske organizacije in se čimprej vanje vžive.

Vsako leto imajo Slovenci romanje v božje potno cerkev kanadskih jezuitskih mučencev v Midland, Ont. Takrat jih pride precej tudi iz izventorontskih skupin. Zadnja leta se ob tej priliki zbere od 300-400 Slovencev. Posamezni Slovenci tudi romajo na najlepšo kanadsko božjo pot k St. Anne de Beaupre v Quebec. Nekateri tudi v ameriški Lemont k slovenskim oo. fračiškanom.

V Pickeringu, Ont., imajo v jezuitskem domu duhovnih vaj slovenski fantje in možje vsako leto svoje zaprte duhovne vaje, ki so običajno dobro obiskane. Prav tako imajo dekleta in žene letne duhovne vaje v torontskem Domu duhovnih vaj pri "Cenacle Sisters". Povprečna udeležba je okrog 40 rojakov.

Ideal je gotovo več duhovnih žarišč

Za Torontom, kjer sta za rojake nastavljeni zaenkrat dva duhovnika, redovni brat in druga dva misijonarja, in je na vidiku za možnost razvoja druge župnije v mestu, je dobil

Letno slovensko romanje v Midland, Ont., v cerkev kanadskih jezuitskih mučencev 20. julija 1958. — V prvi vrsti od leve proti desni: Bogoslovca Rudolf Cukjati in Herman Šuligoj, Scarborough zunanji misijoni, subdijakon Frank Skumavec in kaplan John Kopač, C. M. — Na levi pod kipom v tretji vrsti zadnji Karel Wolbang in za njim v četrti vrsti dr. Peter Markež

svojega duhovnika leta 1957 tudi Montreal. Tako obstoja precej upanja, da bo tam druga slovenska župnija v Kanadi, ako dosedanje delo med rojaki pripravi novi fari pot. Nedeljske sv. maše so lepo obiskane in je do 200 rojakov pri njih. Cerkveno petje vodi gospod Ivan Rabzel. Za zakramente in dušne probleme rojakov je s prisotnostjo misijonarja Jožeta Časla C. M. dovolj poskrbljeno.

Lasten duhovnik v središčih večjih slovenskih naselbin bi bil povsod ideal. Kjer to ni mogoče, je treba poskrbeti, da se rojaki čim hitreje živijo v fare svojega teritorija, ne glede na jezik. Povečini so naši ljudje v področju angleških župnij. V Quebecu ponekod francoskih, kjer angleških ni. V Windsorju je nekaj slovenskih družin v hrvatski fari. Isto bo bržkone v Hamiltonu, kjer nastaja nova hrvatska župnija. V Vancouverju je imel Rev. Martin Turk nadškofovo navodilo ustanoviti faro za Hrvate in Slovence skupaj, pa je bilo težko uspeh zagotoviti in je bil načrt opuščen. Ponekod so se naši ljudje oprijeli sodelovanja tam, kjer jim je bil jezik bolj razumljiv. Tako so naši naseljenci v Montrealu sodelovali pri slovaški župniji, dokler niso dobili slovenskega duhovnika. V Winnipegu jih dokaj hodi stalno v češko cerkev. Primorski rojaki v Port Arthurju, ki znajo vsi italijanski, pogosto hodijo zaradi razumevanja pridig in k zakramentom v italijansko župnijo.

V letih K S K J.

Že pred leti je hodil med staronaseljence, zlasti v severne ontarijske naselbine, o. Plevnik O.F.M., ko je še delovala med kanadskimi rojaki Kranjska slovenska katoliška jednota, da jim je nudil priliko za zakramente. Dober poznavalec takratnih razmer med rojaki trdi, da je imel o. Plevnik po prihodu med nje iz Chikage enkrat samo 4 moške v cerkvi in drugih nekaj več žena izmed 200 v kraju živčih rojakov. Ob tisti priliki da je dejal: "Dokler bosta dva prisotna bom še prišel." Za njim je bil nekajkrat v severno ontarijskih skupinah o. Bernard Ambrožič O.F.M. Skušal je med staronaseljenci v Kirklandu Lake začeti slovensko župnijo. Tamkajšnji slovenski pionir Jože Piškur trdi, da sta s p. Bernardom že ogledovala primeren teren, kjer naj bi gradili. Ker ni našel pravega razumevanja, je misel opustil. V onih letih so vodili rojaki v kraju skoraj dve leti vodili Sloven-

ce ob nedeljah v protestantsko cerkev, da jim je njen minister za protiuslugo potem igral ob vajah pevskega zbora. To je v poročilu o naselbini v Glasu naroda pred leti zapisal njegov krajevni dopisnik. Dobri v kraju pa še sedaj trdijo, da bi lahko svojo faro takrat izpeljali in danes imeli. Najbrže bi duhovna plat slovenske skupine res izgledala danes precej drugače.

Sistematične duhovne obnove in misijoni

Ob prihodu novonaseljencev je premisijonaril enkrat skoraj vse večje slovenske naselbine zapadne Kanade o. Odilo Hajnšek O.F.M. Drugič je šel skozi večino naselbin samo kazat film o Lemontu. Po raznih naseljih v Ontariju je misijonaril skraja Jakob Kolarič C.M. in gospod Anton Vukšinič, ki pastiruje sedaj v Port Colborne, Ont. Na južnem delu pa rajni dr. Pajk. Na potu skozi je pred leti obiskal večino skupin sedanji slovenski župnik v San Franciscu Vital Vodušek. Po povratku iz Kitajske in kaplanski nastavitvi v Torontu je precej redno zahajal misijonar John Kopač C. M. v London, St. Thomas in Guelph ter včasih v Hamilton ter Kingston. Mnoge naselbine na vzhodu je pred nastavitvijo v Montrealu obiskoval tudi misijonar Jože Časl. C. M. Duhovnik Franc Mihelič iz Peterborough, Ont., ne deluje med Slovenci.

Sistematično je od jeseni leta 1952 dalje po povratku iz Kitajske vodil misijonar Karel A. Wolbang C.M. letne misijone v vseh večjih slovenskih naselbinah izven Toronta. V Windsorju, St. Catharines, Port Arthurju in Winnipegu po cel teden. Po večini ontarijskih in quebeških naselbinah pa duhovne obnove običajno dvakrat letno po 3—6 dni v vsakem kraju: v Montrealu, Val d'Orju, Norandi, Kirklandu Lake, Timminsu, Sudburyju. Obnova je navadno v župni cerkvi, ki je večini najbolj priročna, zajame pa vedno tudi vso okolico in celo bolj oddaljene kraje. Upoštevané so navadno vse skupine Slovencev, kjer živi vsaj kakih 10 rojakov.

Iz Batawe, kjer so tudi poprej imeli redne letne duhovne vaje, se je več družin polagoma preselilo, in kot iz drugih krajev bližje Toronta, imajo možnost iti vsaj včasih k zakramentom v slovensko župnijo ob priliki kakih izrednih pobožnosti, počitniških obiskov ali kakih prireditev.

Do pred tremi leti so imeli letno misijon ali duhovno obnovo tudi postojanske po zapadni

Kanadi: Lethbridge, Calgary, East Coolie, Edmonton, Edson, Osceyo, Nanaimo in Vancouver. Trail samo enkrat. Zaradi pomanjkanja časa so prišli ti kraji ponovno na vrsto šele v jeseni 1958. Prisotnost slovenskega duhovnika Martina Turka v Vancouverju, B. c. je za rojake na zapadu tudi tolažba, ker se lahko nanj obračajo, kadar želijo. Škoda, da slovenski salezijanec Tekalec v Edmontonu nima prilike posvetiti več časa Slovencem.

Najslabše sta med slovenskimi naselbinami v teh letih doslej oskrbovane Hamilton in Oshawa, kjer so ponovno bile kake težave, da je samostojen misijon težko izpeljati.

Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman med rojaki

Misijon zajame veliko večino pozitivnih Slovencev, ki še čutijo katoliško. Vsa naselbina rojakov ob prejemu zakramentov znova poživljuje. Mnogi se sploh samo ob misijonu srečajo, ko živijo raztreseni po večjih razdaljah. Odsotnost na misijonu navadno pomeni, da je rojak za vero izgubljen in da tudi slovenstvo od njega nima več ničesar pričakovati. Navadno so odsotni organizirani komunisti in socialisti, versko mlačni, pijančevanju vdani, večina takih, ki živijo v slabih zakonih in sem in tja rojaki, ki so poročeni z drugo narodnostjo. V tem primeru je bolj razumljivo, ker eden v družini ne razume slovenščine. Sem in tja na misijon tudi ni domišljavih in prevzetnih, ki se ne mešajo radi med preprosto ljudstvo.

Med misijoni se uredi marsikatera duhovna zadeva, rešuje in pojasnjuje problem katoliške šole za otroke naših družin, načjenja vedno znova vprašanje dobrega tiska in marsikdo ob misijonu spet zaživi polno življenje božjega otroka, ako se vrne po dolgih letih spet k zakramentom. Pa tudi vsak, ki vsaj večkrat redno letno zvesto sprejema zakramente, je ob misijonu ves prenovljen in poživljen. Marsikateri zakon se mimogrede lepo uredi, otroci vpišejo v katoliške šole, posamezniki in družine jemljejo nedeljske kuverte in se v farah uradno registrirajo. Problemi, ki v novi deželi niso niti preprostemu, pa tudi študiraneu človeku sami po sebi razumljivi, ako ne dobijo pravočasno primerne razlage. Vsi so prišli iz katoliškega okolja v mešanico verstev, o katerih poprej v življenju često niti slišali niso.

Pred dvema letoma je ljubljanski škof dr.

Škof dr. Gregorij Rožman ob tridnevnicu med rojaki v Norandi, Que, oktobra 1956

Gregorij Rožman, ki vsa zadnja leta zelo pogosto sodeluje pri verskih pobožnostih v torontski fari, v spremstvu misijonarja Wolbanga obiskal po 3 dni skupine rojakov v Sudbury, Timminsu, Kirkland Laku, Norandi in Val d'Orju. Povsod je tudi pridigoval, spovedoval in nekatere družine obiskal. Rojaki so nabirko ob misijonu darovali za argentinsko semenišče. Udeležba je bila povsod zelo lepa. Le v zagrizeni trdnjavi titovske propagande v Kirkland Laku je bilo pri večerni sv. maši Prevzvišenega od kakih 150 rojakov samo 28. Od tega je bilo vsaj tretjina novonaseljencev. Po odhodu na letališče je za komentar gospod škof samo dodal: "Gospod misijonar, vera je milost!" Res veliko je bo še treba za ozdravljenje celotne naselbine.

Problematika prilagoditve za starejše in samske

Za starejše ljudi, ki težko dobijo v Kanadi kako stalno zaposlitev, je često značilno domotožje po domovini. Večina živi pri svojih otrocih in po mestih, tako da ni nobenega pravega stika s prejšnjim načinom življenja na kmetih ali po manjših krajih. Često se jih loteva domotožje.

Vsi, ki prihajajo v deželo srednjih let stari že okrog 40, so v nevarnosti, da bodo morali zagrabiti za kakršnokoli delo, ki se jim nudi. Najtežje je pri zaposlitvi pomanjkanje stalnosti, če si postavljen kasneje na cesto, ko si že ves izčrpan in onemogel brez večjih prihrankov. V Kanadi kot ZDA pri iskanju službe vedno bolj dajejo prednost mlajšim, vsaj izpod 40 let starosti.

Samski, ki živi o po boardih, se nekateri lepo rešujejo in upajo kmalu ostvariti svoj dom.

Prenekateri pa so po slovenskih in drugih boardih močno zašli. Za denar sicer dobijo hrano, sobo, perilo. Dobrih zgledov pa običajno okoli sebe ne vidijo veliko. Večina, ki drži board, želi zaslužiti in si gospodarsko opomoči. Marsikje skrivaj točijo stanovalcem pijačo in pridejo v kraju na slab glas "baotlegerjev". To pomeni v kraju izguba dobrega imena. Je sicer kaznivo, a včasih se gospodarju za nekaj časa "obnese". Petka take gospodinje splošno ne držijo, za v cerkev "ni časa". Tako mlad fant pod vplivom okuženega boarda počasi topi in odpade. V teh letih sem videl naravnost tragične primere, ko so se izgubili včasih zelo dobri naši fantje. Nikdar ne bodo več dobri očetje, tudi, če bi se poročili. Popivanje, ženske, slaba družba, plehke organizacije in zabave, protiverski in nemoralni časopisi, vse to po svoje fanta moralno otopi in pokvari.

Pred dobrimi 3 leti mi je vpliven šef emigracijskega urada de'al vpričo rojaka, ki je iskal pri njem pomoči v zadevi prihoda zaročenke iz Slovenije: "Na nedavnem državnem zboravanju vseh vodij emigracijskih uradov Kanade v Ottawi je bilo ugotovljeno, da je napravila država v preteklosti največjo napako s tem, da je puščala v deželo toliko fantov in moč brez družin, žena in deklet. Posledice so se pokazale prav občutno v kanadski družbi." Dejstvo, da je marsikateri v domovini poročen moč začel živeti v div'em zakonu v Kanadi s priležnico; da je odpeljal komu njegovo ženo in da se je marsikateri izgubil v objemu prostitutk ter predal čezmerni pijači, izvira iz občutka osamljenosti in zapuščenosti. Boardi in hoteli, kjer še danes srečaš v Kanadi stare in mlade samce, so za večino začetek konca njih verovanja, poštenja in sreče. Tudi med novimi jih je že nekaj v umobolnici in nekaj izvršilo samomor zaradi pijače in žensk.

Tudi materialno, je opaziti, da skraja še tako stiskane družine, uživajo po letih življenja v Kanadi več blagostanja, kot starejši samci. Na zadnje so le zase živeli in na stara leta često nimajo niti svoje hiše in nobene osebne tolažbe, ki jo uživajo družinski očetje in matere ob svojih otrokih. In tudi če ima kdo denar v banki, mu dosti ne hasne. Materialne dobrine same po sebi ne prinašajo notranje sreče, če je srce prazno in vest zaradi zgrešene preteklosti nemirna.

Urejeno družinsko življenje najboljša rešitev

Čimprej si kdo ob stalni zaposlitvi in zdravju ustvari lastno družino, tembolj gotovo bo v življenju srečen. Dejansko mnoge mlade družine, ki ta leta prihajajo v deželo brez vsega, postavijo celo materialne temelje bodočnosti mnogo varneje kot samski. Veliko novonaseljencev se je tudi kmalu poročilo in si uredilo krščansko družinsko življenje. Danes je po številnih skupinah slovenska družina hrbtnica zdrave emigrantske skupnosti. Družina je običajno stalna, medtem ko se samski precej selijo in hitro premikajo. Lasten dom mora biti ideal vsakega začetnika. Večina onih, ki so pred nekaj leti začeli svoje urejeno zakonsko življenje, živi danes že v svojih hišah ali jih vsaj redno izplačuje in bodo kmalu njih last.

Ljubiti moramo zdrave katoliške družine. Kjer je v preteklosti kaka rojakinja zastrupljala naselbino, je redko najti lepe krščanske družine z več otroci. Eden, dva ali največ tri otroci je bilo pravilo. Kljub temu je pa skoraj v vsaki naselbini kaka lepa družina s 4 ali 5 otroki, ki uživa poseben božji blagoslov.

Med novonaseljenci bo krepkih katoliških družin kmalu kar lepo število. Zaenkrat ima zelo lepe in številne družine Toronto. Po pet do sedem otrok je kar v precej družinah. Takoj za njim je gotovo naselbina v Windsorju, kjer je kopica vzornih slovenskih družin s 3 ali 4 otroki, dasi niso še mnogo let poročeni. Po nekateri skupinah je "moderna duh" skvarjenega okolja že precej načel in okužil tudi novonaseljence. Tako, da marsikje ne zmorejo več kot po 1 ali 2 otroka. Tretji je že kar nekako v breme, če ga je Bog dal. V oči padejo cele naselbine staronaseljencev, kjer je bila družina z več kot dvema otrokoma častna izjema. Omejevanje otrok je bilo ponekod načrtno in krivci v kraju so danes obsojani. Lepe družine imajo veliko bodočnost, saj je dežela velika in bogata in kot nalašč ustvarjena za zdrav katoliški rod, ki vedno v večjem številu prihaja vanjo, da jo naseli in razvije v vedno močnejšo državo, polno srečnih in plemenitih državljanov. V Kanadi res otroci ne bodo lačni, dokler bodo imeli dobre starše in bo zdravje pri hiši.

V tolažbo vsaki družini je prav gotovo zavest, da bodo njih otroci uživali vso enakopravnost kanadskih državljanov in se lahko odločili sami za katerikoli študij in poklic, ki jim bo prijal in bodo zanj sposobni.

Dokaz zdravega katoliškega duha med kanadskimi slovenskimi rojaki je tudi vedno lepše število duhovniških in redovniških poklicev.

V zadnjih letih je bil v svetnega duhovnika za torontsko nadškofijo posvečen Lojze Ambrožič, nečak o. Bernarda O. F. M., ki je bil po dveletnem poučevanju kot profesor sv. pisma na nadškofijskem semenišču St. Augustine, poslan od kardinala nadaljevati študij sv. pisma jeseni 1957. V subdijakona je bil posvečen spomladi 1958 Frank Skumavec. Nižje redove je deloma še prejel Rudolf Cukjati. Jezuitski skolasnikat opravlja v Campion College, Regina, Scarboro Saskatchewan, kjer na zavodu poučuje, John Plevnik S. J. Noviciat v kanadski družbi za zunanje misijone, je opravil poleti 1958 in vstopil v jeseni v veliko semenišče Herman Šuligoj. V veliko semenišče je vstopil jeseni v Torontu tudi zakasneli poklic France Turk, ki je lani študiral na zavodu za zakasnele poklice St. Jerome v Kitchener, Ont. Na vidiku je še več drugih poklicev med doraščajočimi.

Med dekleti že poučuje v katoliški šoli domače fare v Stoney Creek Ont. sestra Vinčec, starejša hči vzorne katoliške prekmurske družine. Novicijat je v juniju 1958 končala v North Bay, Ont. S. Ema Kozoglav iz ugledne stopiške družine v Port Arthurju, Ont. V noviciat je v jeseni 1958. vstopila v Londonu, Ont. Majda Petrič, hči novonaseljence iz Windsor, Ont. Nekaj fantov in deklet pa že obeta v bodočnosti pomnožiti njihove vrste.

Vzroki napetosti med obojno emigracijo

Odstotek slabih zakonov je med staronaseljenci in sedaj prihajajočimi rojaki precej višji, kot med protikomunistično emigracijo, ki je bila na splošno le ideološka in preizkušena v ognju komunističnega preganjanja. Seveda tudi v njej ne manka bolečih točk, ki so nam vsem v sramoto.

Mnogi novonaseljenci so skraja občutili, da so prišli med staronaseljence na splošno nezaželeni. Po več letih sožitja je položaj močno boljši in je v posameznih primerih naravnost iskren. Povsem pa napetost ni pojenjala. Prejšnja emigracija je bila predvsem ekonomska, gospodarska in je šla v novi svet

Ob obisku v sanatoriju za pljučne bolezni oktobra 1956 v Macamik, Quebec. Od leve proti desni: Rev. Wolbang, Ribničan Češarek, škof dr. Rožman, zraven škofa Anton Ogrinec, zadaj poljski šef — zdravnik in bolniški franc. kaplan. Spredaj Ogrinčevi in Skopinov Frank

(Foto Frank Arko)

zaradi kruha. Ta ali oni je tudi izginil iz domovine, ker je zagrešil kako neumnost in je moral v svet.

Novonaseljenci pa so šli v svet reševati svoja gola življenja in ideale zaradi komunistične strahovlade v domovini. Ta emigracija je bila predvsem ideološka povečini in prepričljivo katoliška.

Prva je prišla v težke gospodarske in socialne prilike, nihče se zanje ni zavzel v depresiji, pomanjkanju dela ob močni socialistični propagandi med delavstvom. Marsikateri staronaseljenec, ki je kljub vsemu temu ostal vzoren, je bil junak.

Nova emigracija pa je prišla takoj skraja do dela v dobi splošne prosperitete in bila je izpostavljena nevarnosti, da se prevzame. Na splošno bolj šolani kot prejšnji so mnogi dobili priliko obiskovati večerne tečaje angleščine in so se okolju hitreje in lažje prilagodili. V bolj ure enih prilikah so se tudi zanje mnogi činitelji zanimali. In kdor kljub vsemu temu ne vzdrži, je velik siromak in vsega pomilovanja vreden. Ona zavist, da so novi kmalu lahko kupili avto, svojo hišo, se že dokaj občuti, dasi ne vedno v vidni obliki.

Zgled in povezava pozitivnih neprecenljiva dobrina

Velika nevarnost obstoja vedno v kraju, kjer dobri niso medsebojno dovolj povezani, da kak slab rojak uspe postati vpliven in polagoma potegne za seboj mnoge nedolžne. Takih primerov pred leti ni bilo malo. Dobri morajo nujno biti v naselbini medsebojno povezani. V večini krajev taka povezanost dobrih obstoja, dasi je ponekod precej rahla. Dobri morajo nujno ohranяти moralno raven v naselbini in skušati reševati mlade, ki mednje nanovo prihajajo. Prvi stiki v kraju so često odločilni, ko ob neznanju jezika išče rojak stanovanja, dela, primerne družbe, oddiha in razvedrila, primernih organizacij in svojo bodočo farno cerkev. Moder in pravočasen nasvet reši lahko vse. Ako se vez med dobrimi krepi, postaja vsa skupina rojakov bolj vplivna in tudi pred javnostjo ugledna. Orientacija, ki jo vsak novodošli ob njih dobi, pa dviga tudi raven naše celotne emigracije. Če te pravočasno ni, najbolj plemenitega mladeniča omreži in pridobi slaba družba. Pomoč v duhovnem življenju je poleg jezika gotovo za novodošle največji problem.

Iskati je treba v vsakem kraju tudi stika z župnijo in njenimi organizacijami, vstopati v uradno moško katoliško farno organizacijo Društvo Najsvetejšega Imena, Katoliško Žensko Ligo, Sodality za dekleta in razne farne mladinske organizacije. Potem ne bo težko s faro živeti in čutiti. Zlasti pa ne bo več mogoče, kar se je v preteklosti mnogokrat zgodilo, da bi kdo večino življenja živel v kraju povsem izoliran, kot tujec med mnogimi katoličani. Priporočilno je tudi za može vstopati v organizacijo Kolumbovih viteзов, ki ima poleg važnega socialnega katoliškega poslanstva, močan vpliv v javnem življenju in nudi članstvu zlasti ugodno posmrtninsko zavarovanje. Članstva je v Kanadi in ZDA že nad 1 milijon. Ta organizacija tudi pomaga članstvu do večjega vpliva in bi morali vsi naši dobri može čimbolj vstopati. Najprej in prvi vsi, ki so kaj več študirali, da dajo ostalim dober zgled. Vsak, ki pristopi, malo ojači moč celote.

Držimo se samo dobrih organizacij

Naših katoliških organizacij po naselbinah ni veliko. V večini naselij nobene. "Bled" za duha naših novonaseljencev ne bo napravil

nič pozitivnega, razen če polagoma vodstvo organizacije prevzamejo v roke dobri katoličani in uspejo na bodoči konvenciji spremeniti pravila. Na zadnji so bili samo trije novonaseljenci, ki niso upali v nedeljo niti k sv. maši, ker so se zavedali, da so med večinoma protikatoliškimi delegati.

Krajnsko slovenska katoliška Jednota, ki je bila za Kanado zadnja leta v načrtu, ni dobila odobritve kanadske oblasti iz tehničnih razlogov, ker so vsi njeni fondi za zavarovanje skupni, kanadski zakon pa zahteva ločene fondе za posamezna zavarovanja, kot so n. pr. bolniško, poškodbeno, starostno, posmrtninsko, i t. d. Ob organizaciji KJ bi člani prejeli tedensko "Glasilo" in bi tako utrjevali vez z ameriškimi katoliškimi rojaki.

Kjer obstojajo dobre slovenske organizacije morajo rojaki vedno bdeti, da se odbora ne polastijo negativni elementi. Zanimiv je primer indiferentne organizacije je, ko so dobri po vrsti odklanjali prevzem odbora. Najbolj zagrizeni slovenski komunist v naselbini se je sam ponudil za predsednika in še danes društvo vodi, dasi ga ni nihče izvolil. Dobri pa mencajo in gledajo.

Vsi pozitivni se morajo povezovati v dobrih organizacijah. Kjer teh ni bilo, je uničenje v skupini danes otipljivo in često pretresljivo.

Tudi vstopanje v indiferentne organizacije je priporočljivo. Zaprtost vase ožigosa narodnostno skupino kot kliko, ki nima nobene bodočnosti v razvoju dežele. Zaradi slabega glasu kakega vodilnega rojaka v kraju so tako cele naselbine prišle na slab glas. Vživljanje v novo domovino je veliko lažje in resnejše, če je človek obdan od vzglednih rojakov. Eden vzoren tudi često vso skupino rešuje.

Dolžnosti emigranta do krajevne župnije

V Kanadi in ZDA je dolžnost vsakega katoličana, da se sam v župnijo javi, vpiše ali registrira. Ker je v deželi mnogo ver, nobeden ne velja za katoličana, ako se sam ne izjavi uradno, da je. Običajno so vsi pošteni staronaseljenci in večina dobrih novonaseljencev vpisani v svoji najbližji župniji. Mnogi dušni pastirji so morali dolga leta gledati desetine naših družin in samcev, ki se niso nikdar vpisali v nobeno farno, stali v skupnih župnijskih zadevah ob strani ali celo v nasprotnem taboru sovražnikov katolicizma. Kdor v fari ni vpisan, zanj ne

Duhovne vaje mož in fantov v "Manresa Retreat House" v Pickering, Ont., decembra meseca 1957. Med udeleženci duhovnih vaj je bilo tudi 10 fantov, ki so šele leta 1957 pobegnili iz Slovenije

more nihče vedeti, še manj z njim v župniji kot rednim župljanom računati.

Občutno je v raznih skupinah še pomanjkanje bolj tesnih vezi vodilnih rojakov z duhovščino kraja. Močnejša povezanost in medsebojno poznavanje bi preprečilo veliko nerodnosti in težav. Opaziti je, da uživajo naši rojaki kot narodnostna skupina mnogo večji ugled in imajo v svojih dušnih pastirjih varne svetovalec in v potrebi zagovornike, če se vsaj kak naš rojak s krajevnimi duhovniki dobro razume in ohranja z njimi tesen stik.

Problem je za mnoge naše ljudi tudi peta cerkvena zapoved, ki v Kanadi in ZDA nalaga dolžnost "prispevati po svojih močeh k vzdrževanju svoje cerkve." Velikodušnost se res ne da kupiti. Navadno jo otrok polagoma dobiva ob vzgledu staršev. Doma so mnogi preklinjali biro. V novem svetu kar ne morejo razumeti, zakaj morajo tudi oni vzeti v svoji fari nedeljske kuverte. Eno uro tedenskega zaslužka na teden naj bi vsak katoličan, ki zasluži, žrtvoval za svojo Cerkev. Mnogi so to kar hitro zapopadli, mnogim pa gre le stežka v glavo. Pa je le vedno več rojakov, ki kuverte že imajo. To je tudi varen dokaz registracije, ker je vsak teden sproti znesek daru vknjižen uradno v farnih knjigah. Ob koncu leta dobi potem vsak župljan od svoje fare uradno potrdilo o darovani vsoti celega leta, da je za tisto vsoto oproščen plačati svoj državni dohodninski davek (income tax). Ugledni kanadski župnik, ki dobre Slovence v fari zelo ceni, mi je ob nedavni priliki mnogih debat o podpiranju Cerkev takole dejal: "Povejte vašim rojakom, da od njih nič več ne pričakujemo kot od rojenih Kanadčanov. Kot so Slovenci velikodušno deležni vseh privilegijev ostalih kanadskih državljanov, tako želimo, da nosijo velikodušno tudi bremena za svojo Cerkev. Čeke dobivajo vsi enako, naj od njih svoj delež odstopijo Bogu tudi vsi enako."

Večina otrok sedaj v katoliških šolah

Naši otroci morajo v katoliške šole. Javne državne šole (Public School) so močno protestantske. Znana in splošna je bila tožba gorečih dušnih pastirjev po kanadskih naseljih, da mnogi prejšnji emigranti niso pošiljali otrok v privatne katoliške šole. Dasiravno je bilo teh šol res veliko manj kot dandanes, je vendar bila proti njim med našimi rojaki prava

gonja in naltolcevanje, češ, da se v katoliški šoli otroci nič ne naučijo; da samo molijo; da so slabe in otroci ne bodo dobili dobrih služb in podobno. Tako tudi davka na hišo niso plačevali povečini za katoliške šole (Separate School) in so s plačevanjem za "public school tax" hromili katoliško šolstvo.

Naravnost radikalna sprememba je v naši protikomunistični emigraciji iz leta 1945 glede pošiljanja otrok v katoliške šole. Skoraj ni družine, ki uživa ugled, da bi ne pošiljala otrok v katoliške šole, če so te le na razpolago. Kjer pa so otroci še majhni, je opaziti splošno tendenco poskrbeti za temeljito bodočo katoliško vzgojo otrok. V Ontariju, Quebecu in Alberti plačujejo katoličani davek lahko za svoje katoliške šole, ki so imenovane "separate" ali "catholic". Nekatoličani pa za javne ali "public" šole. Takse so praktično približno enake. V nekaterih provincah pa je še kot v ZDA, da mora vsak državljan plačati šolsko takso za državno šolo. Če hoče potem otroka pošiljati v katoliško šolo pa mora tam posebej zanj plačevati. Težko je ljudem dovolj dopovedati, kako važen je ta problem za vzgojo njih otrok. O vprašanju katoliške šole v Kanadi in ZDA je pisec tega članka predlanskim priobčil v torontski "Božji besedi" vrsto člankov in odgovoril v njih tudi na mnoge ugovore, ki jih dnevno ob misijonih posluša.

Seveda je in bo vedno ostalo še nekaj nerazgledanih ali zakrknjenih rojakov, ki zlepa ne bodo svojih otrok poslali v katoliške šole. Vedo jasno, da ne delajo prav, kot so vedeli to staronaseljenci, ki so leta nasedali socialistični in brezverski propagandi in pošiljali svoje otroke večinoma v nekatoliške šole, čeprav so

mnogokje močno pod vplivom protestantov. Zgoditi se zna tem novonaseljencem vprav isto, kot se je že primerilo številnim staronaseljencem: da se jim bodo otroci izgubili in poročili nekatoliško izven Cerkve.

Pomagajmo otrokom do višjih študijev

Zanimivo je da imajo na primer v Windsorju, kjer so naši dobri staronaseljenci v veliki večini pošiljali otroke vedno v katoliške šole, lepo vzgojene otroke in so doslej tudi večinoma cerkveno poročeni. Medtem ko je po nekaterih drugih naseljih, kjer jih niso hoteli dati ali niso imeli prilike poslati v katoliške šole, že več družin doživelo, da je otrok poročen v drugi veri ali samo na sodišču. Ugleden kanadski dekan mi je ob nekem takem primeru dejal: "Težko še danes razumem one starše, da niso poslali hčere in sina v katoliške šole. Ona bi se verjetno v tem primeru nikoli ne poročila napačno, kot se je in sin bi bil vse življenje vpliven katoliški laični voditelj, tako pa ne bo nikdar v javnem življenju Cerkve veliko pomenil".

Najbolj razveseljivo je dejstvo, da to vprašanje v novi emigraciji postaja vedno bolj jasno in da so n. pr. ob prvi graduaciji nove katoliške gimnazije Don Bosco High v Timminsu vsi trije graduantje slovenskega rodu iz staronaseljskih družin sklenili nadaljevati študij na katoliških kolegijih in univerzah, če jim bodo le finančna sredstva na razpolago. Vsi pridni otroci, ki radi študirajo, so primerno nadarjeni in imajo dobre starše, bodo mogli v bodočnosti z njihovo pomočjo končati višje šole. Če bodo starši poskrbeli za katoliško šolanje otrok, jim ne bo treba trepetati za blagor in bodočnost svojih otrok. Seveda bodo možne še vedno in kljub vsej skrbnosti staršev in katoliških vzgojiteljev, da se bodo posamezniki nesrečno poročali ali v življenju zašli. A to bodo le redke izjeme.

Več katoliškega tiska v družine

Katoliškega tiska je v številnih naših družinah precej, v drugih nič. Običajno v ozadju ni nepismenost prizadetih, marveč pomanjkanje slovenske in katoliške zavednosti ter lenobnost in življenjski materializem. Je menda škoda za čtivo vsakega dolarja, dasi ga za kam drugam nikdar ne zmanjka. V po-

sameznih naselbinah lahko za širjenje dobrega tiska veliko napravijo posamezni goreči rojaki. Dober časopis, revija in knjiga plemenitijo. Kjer teh ni, prospeva zlo, ki počasi dobi svoje bralce in naročnike. Najvarnejša obramba pred slabim časopisom je prisotnost dobrega v družini. Kjer ta v hišo hodi, slab nima dostopa.

Vsaka družina mora imeti vsaj kak dober časopis in revijo redno naročena. Brez dobrega tiska družina ne bo dolgo dobra. Nič čudnega, če imajo tako mnogi staronaseljenci protikatoliško časopisje. Navadili so se ga in navzeli njihovega duha. Priznati je treba, da so mnogi med njimi širili protikatoliški tisk po naselbinah precej bolj goreče, kot širijo mnogi dobri danes katoliškega. Skoraj vsaka hiša je imela kakega redno naročenega.

Mnogi odrasli Slovenci, ki ne more'o več v šolo, bi se morali dandanes vpisati in vsaj za kako leto obiskovati kak večerni tečaj angleščine. Le tako se bo mogoče živeti čimprej in čimbolj uspešno v novo domovino ter poskrbeti po petih letih bivanja v deželi za državljanstvo. Za izpít vselitvene oblasti zahtevajo npravstveno spričevalo. Najraje od lastnega predstavnika. Pač vedo, da kdor svojih verskih dolžnosti ne vrši v svoji cerkvi, tudi dober državljan ne bo in bo prav tako zanemarjal svoje državljske obveznosti. Boljše znanje jezika odpira pot do boljše službe. Zlasti za vse, ki so v Evropi že kaj študirali, je izpopolnitev v angleščini predpogoj za najprimernejšo uporabo prejšnjega znanja.

Nekaj nasvetov novoprihajajočim

Vzoren rojak, ki je obiskal letos domovino, je pripovedoval, da je v taborišču v Avstriji srečal med več kandidati za emigracijo mladeniča z vprašanjem: "Ali je res, da v Halifaxu takoj ob prihodu iz ladje dajo avto v dar?" Ko mu je Kanadčan povedal, da bo za avto moral krepko delati, če ga bo hotel imeti, se je fant vsedel na vlak in vrnil v titovino. Čeprav dobiva Tito zadnja leta vsega iz Amerike in drugod v izobilju zastonj, v teh svobodnih deželah vsak pošteno dela za vsak dolar.

Tudi Kanada skriva mnoge pasti za šibke in nezgrajene značanje. Bolje je, da je vsak nanje vnaprej opozorjen. Preizkusni kamni so za marsikoga na vsak korak. Nekdo ne zna

varčevati in prav naložiti težko zasluženi denar; drugi se vda čezmerni pijači; ta zaide v nočne lokale k ničvrednim ženskam; oni najame kak kot in neporočen živi z nesrečnico, dokler ga ne ulovi kako noč policija. Nekaterim služi avto samo za norenje z dekleti in greh. Mnogim to hitro zmeša razsodnost. Zadnja leta sem jih lepo število že srečal, ki so svoje talente in bodočnost zapravili čisto brezmiselno.

Ne posnemajmo zašlih

Ugledni kanadski duhovniki se zlasti ob prihajanju najnovejših zadnja leta čudijo, kako da nekateri skupaj živijo, predno so se poročili. Eden izmed njih je lani vprašal, če je bila v Sloveniji taka tradicija med narodom, da neporočeni skupaj živijo pred poroko. Težko je dokazovati, da so ti ljudje sad dolgoletne komunistične vzgoje v Sloveniji. V oči pade precejšnje število nezakonskih mater, česar staro in novonaseljenci nismo bili vajeni. Ločitve zakoncev in poleg enega ali drugega tudi menda niso obstojali doslej v katoliški slovenski tradiciji. Pomanjkanje ljubezni do resnega dela, avanturistični duh, prekomerno iskanje zabav in raztresenosti, duh upornosti in kljubovanja, vse to in podobne napake škodujejo celotni slovenski emigraciji. Vsak zase predstavlja košček naše celote. Vsi smo dolžni paziti, da celota ne izgubi ugleda, ki si ga je zlasti v zadnjem desetletju težko pridobila po vseh večjih neselbinah.

V domovini nismo nikdar slutili, da živi v ZDA in Kanadi odstotek moralno izgubljenih, versko odpadlih in Cerkvi sovražnih rojakov. Doma bi morda ostali dobri. V tujini so zašli v nepoznane pasti, izpraznili sproti svoje žepce za nemoralne namene in zamrzili pošteno življenje. Pijani neumne svobode so izgubili vsako upanje, da še kaj rešijo. Kot oni popivajoči mladenič, ki je od ženske dirjal daleč iz mesta, ustavil krasen nov avto ob gozdu in

se šel obesit. V domovini je take nesrečnejše malo zadrževal ozir na ljudi, dasi so komunisti našli veliko gnilega, da so zmogli v kratkih letih tako komunizmu zaslužniti ves slovenski narod. V tujini take nesrečnejše pobira prehitra smrt, bolnice, norišnice in policija.

Utrujmo složno zdravo emigracijo

Kdorkoli naših vodilnih ima v Evropi opraviti z emigranti, ki odhajajo v ZDA ali Kanado, bi jih moral opozarjati na takojšnje iskanje stika s slovensko župnijo in slovenskim duhovnikom. Veliko težav bi jim prihranili. Zlasti pa bi mnogo manj naših ljudi v novi domovini zašlo, kot se je to godilo v polpreteklosti. Nikdar več ne smemo pustiti našega človeka osamljenega in sebi prepuščenega. Veliko laže ga je ohranjati dobrega in mu pomagati graditi boljši red ob svoji družini, kot iskati in loviti zašle po letih tavanja in odpada. V Kanadi je že in bo vedno več klenih slovenskih družin. Veliko pozitivnega, lepega, vzpodbudnega in dvigajočega. Da bi le znali ohranjati in vedno bolj v zlati svobodi utrjevati to, kar so naši rojaki zlasti zadnje desetletje po dobroti Stvarnikovi v svoji novi kanadski domovini prejeli: tisoče velikih možnosti razviti vse svoje talente in jih uporabiti v lastno srečo ter graditev boljšega sveta za svoje otroke in potomce.

Več in natančneje o posameznih naselbinah rojakov po Kanadi bo objavljano polagoma mesec za mesecem v torontski "Božji besedi". V vzpodbudo in oporo zvestim, da bi mogli v sebi utrjevati dobro, ki so ga prinesli s svojo katoliško tradicijo iz domovine in se čimprej v novi domovini navzeti vsega plemenitega, kar morejo občudovati na svojih dobrih sosedih. Samo tako bo slovenski izseljenec izvršil polnovredno svoje življenjsko poslanstvo kot novi kanadski državljani.

Za boljšo bodočnost

Notranji ustroj in delo Krščansko-demokratske zveze za Srednjo Evropo

Bistveno je to, da tudi v teh razmerah, ki so prenasršene samih nasprotovanj našim ciljem, moremo visoko držati našo zastavo in ime politično dozorelega, zavedno demokratičnega naroda in v njegovem imenu vztrajno, zvešto in nesebično kopati pot v svobodo... (Miha Krek v št. 6 Demoljuba.)

*

Ta zgodovinsko pomembne besede predsednika Narodnega odbora za Slovenijo in načelnika Slovenske ljudske stranke so danes ravno tako veljavne, kakor so bile pred leti, ko so bile napisane. Sredi najbolj neugodnih svetovno-političnih razmer visoko držati ime politično zrelega, demokratičnega naroda ter v njegovem imenu kopati pot v svobodo, to je v sedanjí dobi naloga slovenskih krščanskih demokratov. In prav to nalogo je imel pred očmi načelnik SLS dr. M. Krek 1. 1950, ko je bistveno pomagal k življenju mednarodni organizaciji kršč. dem. strank iz srednje Evrope, ki je bila pred osmimi leti ustanovljena v New Yorku in je v teh letih razvila svoje delo v obsegu in na področjih, kakor tega njeni ustanovitelji gotovo niso mogli predvidevati.

Poročila v prejšnjih letnikih tega Zbornika zgovorno pripovedujejo o razmahu delovanja CDUCE, in pričujoči letnik spet opisuje dve važni mednarodno politični zborovanji, kjer je unija (tako bomo odslej imenovali CDUCE) po svojih strankah sodelovala. Držati visoko ime naroda in kopati pot v njegovo svobodo se z drugimi besedami pravi, udeleževati se mednarodnih kongresov, konferenc in zborovanj, tam o slovenskem narodu govoriti in iskati zaveznikov v borbi za njegovo svobodo. Vztrajno kopati pot v narodovo svobodo se pravi pisati o problemih naroda v mednarodnih listih, ki se tiskajo v svetovnih jezikih in zastopati narodovo pravdo v knjigah, ki najdejo pot v svetovne knjižnice in univerze. In tako naprej.

Na to so mislili ustanovitelji unije. Stvarni razvoj unije pa je njihova pričakovanja celo nadkrilil. V potrdilo tega naj navedem samo ta-le dokaz: Vodilen politik čilske Falange nacional je na svoji poti skozi New York na medcelinsko konferenco v Bruslju v juliju 1958 izjavil: "Brez vztrajnega prizadevanja CDUCE bi na svetovno povezanost krščansko-demokratskih gibanj, ki se izraža v medcelinskih konferencah krščanske demokracije, gotovo morali čakati še nekaj let. Da smo to dosegli že sedaj, je nesporna zasluga CDUCE."

Kratek pregled notranjega razvoja unije v prvih šestih letih

O zunanjih manifestacijah delovanja unije se je že obširno pisalo v tem Zborniku, kakor tudi v mnogih drugih publikacijah in revijah. Da ne bi ponavljali že objavljenih stvari, se bomo v tem sestavku omejili res samo na notranjo zgradbo unije, na razvoj njene administrativne veje (urada), na uspehe, pa tudi na težave pri izvaajanju unijske politike, in na preosnove administrativnega aparata, kakor so jih zahtevale spremembe v mednarodni politiki, zlasti pa svojski razvoj političnih razmer v raznih srednje-evropskih državah, ki jih sedaj vladajo komunistični režimi.

Začetek unije je bil zelo skromen. Ko se je po medsebojnem začasnem dogovoru izvolilo prvo vodstvo, ki mu je načeloval Madžar, a glavno tajništvo je prevzel Poljak, je unija odprla urad v Washingtonu, kjer sta uradovale samo predstavnika poljske in češke skupine. Čeh je bil postavljen za tiskovnega uradnika in je kmalu začel z izdajanjem razmnoževanega lista z imenom Christian Democratic News Service. Ta list v angleščini se je polagoma, ko se je urad razširjal z novimi predstavniki drugih skupin, izpopolnjeval po obsegu in vsebini, dokler se ni v prvih mese-

cih l. 1954 prekrstil v Christian Democratic Review in začel izhajati kot mesečnik v tiskani obliki, kakor izhaja še danes.

Že tekom l. 1951 se je izvršna veja unije znatno razširila in urad se je preselil iz Washingtona v New York. Vodstvu se je posrečilo zagotoviti finančna sredstva za nastavev dodatnih predstavnikov madžarske, poljske in litvanske skupine v uniji, a proti koncu istega leta je tudi SLS dobila zagotovljeno mesto v uradu unije. Na ta način so bile vse skupine zastopane, razen latvijske, ki je do sedaj ostala brez svojega predstavnika. V istem letu je upravni odbor sklenil in izposloval nastavev predstavnikov unije v važnejših evropskih državah. Slovenci smo dobili zastopnika v Rimu, Poljaki v Parizu, Litvanci v Bonnu, Čehi v Avstriji in Madžari v Benelux državah (Belgija, Nizozemska in Luxemburg).

Poleg teh zastopnikov unije v Evropi so mladi begunci iz srednjeevropskih dežel, ki izpovedujejo krščansko-demokratska politična načela, z odobritvijo upravnega odbora unije ustanovili v Parizu mladinski odsek unije in kmalu nato začeli izdajati svoj list v razmnoževani obliki, ki se je imenoval Bulletin d'Information in se je pozneje preimenoval v Nouvel Horizon, ki kot mesečnik izhaja tudi sedaj, in sicer v tiskani obliki.

Na prvem kongresu unije l. 1953 v New Yorku je bila sprejeta ustava unije, ki med drugim določa, da ima ta organizacija tri upravne organe. Najvišji je glavna skupščina, drugi je svet (council), tretji pa upravni odbor. Pri volitvi je bil za predsednika unijskega sveta izvoljen Madžar, za predsednika upravnega odbora Čeh (ker so Čehi prekršili dogovor, po katerem bi to mesto imel zasesti Slovenec), za glavnega tajnika je ostal Poljak. Ta razdelitev vodilnih mest se do sedaj ni spremenila, ker so Poljaki, Čehi in Madžari vedno — kljub medsebojnemu trenjem, ki so jih sicer imeli — skupaj potegnili, ko je šlo za ta mesta. Slovenci smo ves čas vztrajali na načelu izmenjave (rotacije) in to stališče zastopamo še vedno. Ker nismo mogli uspeti, smo se pri zadnjih volitvah glasovanja vzdržali in s tem pokazali, da nismo za 'dedno hierarhijo'.

Kakor je razvoj unije rastel, tako se je začelo kopičiti tudi delo v uradu. Dosledno temu je bilo potrebno izvajati razne spremembe v referatih predstavnikov posameznih strank.

Važni posli v izvršni panogi unije so se začeli koncentrirati na osebah, ki niso bile samo sposobne odgovorno delo zadovoljivo izvrševati, marveč so bile tudi voljne delati za unijo kot celoto, ne pa predvsem za svojo skupino v uniji. Kar zadeva slovenskega zastopnika v centralnem uradu unije, ki nas posebej zanima, je treba reči, da je kot časovno zadnji dobil spočetka same manj važne posle, ki so se jih drugi, ki so prišli pred njim, otepal. Slovenec je nastopil svoje mesto še — le koncem januarja 1952. Po treh letih dela je že dobil enega najvažnejših in najobširnejših referatov, namreč evropske akcije unije (vseh 5 zastopnikov v Evropi in celotno mladinsko sekcijo). Dobro leto kasneje je bil Slovenec pri reorganizaciji urada postavljen za šefa celotnega urada z naslovom direktor. To mesto, ki je za generalnim tajnikom najvišje, ima še danes.

Ostala dva slovenska zastopnika sta bila predstavnik (representative) unije v Rimu, in pa predstavnik slovenske mladinske skupine v mladinski sekciji v Parizu, ki je bil od začetka pa do pred kratkim urednik mladinskega glasila, kar je gotovo veliko priznanje slovenski sposobnosti in razgledanosti, pa tudi volji do dela za skupno stvar.

Unija je imela do sedaj dva kongresa, ki se jih je udeležilo po 15 delegatov vsake izmed šestih strank, članic unije. Drugi kongres je bil aprila 1955 tudi v New Yorku. Na obeh kongresih so bili sprejeti važni sklepi in je bil izdelan politični program unije (platform), za katerega so se vse članice zedinile. Dala sta tudi priložnost mnogim odličnim političnim voditeljem iz svobodnega sveta, da so se ali osebno udeležili zborovanj, ali pa s posebnimi poslanicami in pozdravnimi brzojavkami dali izraza svojim simpatijam za delo unije. Vse to je opisano v posebni knjigi, ki je pred nekaj meseci izšla pod naslovom Freedom — Prerequisite for Lasting Peace (Svoboda — predpogoj trajnega miru).

Tretji kongres, ki bi naj bil v preteklem letu 1957, je bil odložen in je bilo v času, ko je bil ta članek pisan, negotovo, ali ga bo mogoče sklicati v letu 1958. Dogodile so se namreč med tem nepredvidene stvari, ki so globoko posegle v medsebojne odnose med strankami v uniji. Povzročile so jih deloma razmere in vplivi izven unije, deloma pa stremljenja nekaterih skupin in oseb v uniji sami.

Posledice vstaje na Madžarskem in 'mrzle' revolucije na Poljskem

Od vsega početka je bilo sodelovanje strank v uniji postavljeno na čisto demokratično osnovo. Vsaka skupina ima v vseh unijskih organih enako število predstavnikov in torej enako število glasov. Voditelji skupin so si tudi prizadevali, da bi bile vse stranke kolikor mogoče enako zastopane tudi v uradih unije. Tako ravnotežje je bilo vzpostavljeno že 1. 1952, z izjemo latvijske stranke, za katere predstavnik ni bilo mogoče zagotoviti finančnih sredstev. Vendar je upravni odbor ves čas stremel za tem, da se zagotovi tudi možnost nastavitve latvijskega predstavnika v uradu unije.

Da so se od časa do časa pojavljala neso-glasja v oblikovanju in izvajanju unijske politike, je več kot razumljivo, če se pomisli na dokaj različne razvoje političnih prilik v raznih komunistično zaslužjenih deželah Srednje Evrope, če upoštevamo dajstvo, da čakajo rešitve razna sporna vprašanja itd. Uvidevnosti in politični modrosti voditeljev, ki so videli v ohranitvi in učvrstitvi unijske najboljše sredstvo svojega boja za pravice zaslužjenih narodov, se je vedno posrečilo najti sporazumne rešitve tudi v težko rešljivih vprašanjih. Stranke v uniji so sklenile med seboj "gentleman's agreement", da bodo vedno iskale za vse skupine sprejemljivo politično pot in se do skrajne možnosti ogibale glasovanja in "večine".

Revolucionarni dogodki na Madžarskem v jeseni 1956, kjer je obilno tekla kri za svobodo, in nekrvava revolucija na Poljskem v istem času, to oboje je nenadoma postavilo unijo pred nove probleme in zahtevalo prilagoditve njene politike novo nastalemu položaju. Med tem ko so madžarsko revolucijo zadušili ruski tanki in so se pokazale strahotne posledice spontanega, morda prenačelnega koraka v vsej usodni obsežnosti, je mrzla revolucija na Poljskem prinesla narodu znatno mero svobode. Kako usmeriti politiko unije, da bo sprejemljiva za Madžare in Poljake, pa istočasno za ostale štiri skupine?

Zopet je bilo kazno, da se bo našla pot iz težav v tem smislu, da se posameznim skupinam dajo proste roke v obravnavanju domovine, unija bo nasledovala politiko gibčnosti, vendar na osnovi načel, kakor so bila odobrena v konstituciji unije. Teda se je po-

javila zahteva krogov izven unije, da je treba spremeniti osebe v madžarskem zastopstvu zaradi dogodkov na Madžarskem. Unija se je čez noč znašla v hudi krizi, ki jo je bilo mogoče ublažiti le s skupnim prizadevanjem vseh skupin in s pravilnim gledanjem Madžarov na nastali položaj unije. Našla se je začasna rešitev, legalno bo mogla to vprašanje rešiti le prihodnja glavna skupščina, k'er bo madžarska skupina mogla predložiti svojo dokončno formulo in jo bodo ostale skupine sprejele in odobrile. Vsaka začasna rešitev važnih vprašanj hromi udarnost in uspešnost akcij. Tudi unija čuti do neke mere tako ohromelost, ker je en njen član, ki bi bil sedaj najvažnejši, šibek zaradi notranjih težav.

Vendar se mora ugotoviti, da je unija pokazala dovolj veliko življenjsko moč in da v njenem rednem delovanju kriza ni pustila kakih usodnih posledic.

Povsem drugačne so bile posledice dogodkov na Poljskem za poljsko skupino v uniji. Dodale so novega goriva k prepričanju, da gre razvoj v domovini izrazito v smeri evolucije, postopnega razvoja iz diktature v demokracijo. V tem prepričanju je Poljake zlasti podpiralo zadržanje Cerkve na Poljskem. Ostale skupine, zlasti še madžarska, so bile v tem oziru drugačnega mnenja. Tudi Slovenci nismo delili mnenja Poljakov o evoluciji komunizma. Razvoj dogodkov na Poljskem kaže bolj in bolj, da komunizem popušča v potrebi do gotove meje, ali nikdar tako daleč, da bi bila v nevarnosti absolutna moč partije.

Poljaki, ki imajo v uniji generalnega tajnika, in jih je v njihovem gledanju na razvoj dogodkov na Poljskem podprlo javno in uradno mnenje v Ameriki in Evropi, so obračali politiko unijske v svoje vode; v tem so jim stali ob strani Čehi. Druge skupine so z Madžari vred kritično motrile poljske manevre in zavirale prenačelo jadrnanje v evolucijske vode. Razvoj dogodkov na Poljskem, se zdi, sam izravnava nesporazum o tem vprašanju in zgleda, da bodo pogledi na komunizem spet povsem slični.

Čemu te stvari popisujem? Še v istem narodu in državi gledajo razne skupine na gotove probleme z različnimi očmi in se med seboj borijo za uveljavljanje svojih pogledov. V tem je jedro prave demokracije. Kolkoli bolj je razumljivo različno gledanje predstavnikov različnih narodov na probleme komuni-

stične diktature v domovini, ki se resnično razlikuje do gotove stopnje, in kako mednarodna organizacija begunskih kršč. dem. politikov zahteva posebno treznih in širokopoteznih mož, da more tudi v kritičnih razvojih političnih dogodkov ohraniti enotnost in učinkovitost svojih akcij.

Razdelitev glavnega urada

Večletna izkušnja je pokazala, da sistem posameznih predstavnikov unije v raznih evropskih državah ne more več obstati, ker ti ljudje nimajo potrebnih uradov in sredstev za uspešne akcije. Sklenjeno je torej bilo, da se vseh pet predstavnikov osredotoči v dveh mestih in jim skuša zagotoviti potreben urad in sredstva. Tudi je bil napravljen načrt, da se v Evropi odpre, poleg urada mladinske sekcije, še poseben oddelek unije, ki bi vodil celokupno delo unije v Evropi.

Ameriška organizacija, ki delo unije gmotno podpira, je bila mnjenja, naj se večji del urada iz New Yorka preseli v Pariz in tam poleg drugega svojega dela tudi nadomesti funkcije dotedanjih predstavnikov, ki se odpustijo. Na ta način smo Slovenci izgubili predstavnika v Rimu. Tudi vsa ostala predstavniška mesta so bila likvidirana.

Razdelitev osrednjega urada v New Yorku je seveda povzročila veliko in težko vprašanje. V Evropo naj bi se preselil generalni tajnik unije, in uredništvo glasila Review naj bi bilo — po mišljenju upravnega odbora unije — tudi v Evropi, list pa bi se tiskal v Londonu. S tem bi se težišče unijskega dela praktično preneslo iz Združenih držav v Pariz, v New Yorku pa bi ostal le manjši del dotedanjega glavnega urada. V Evropo bi se imela preseliti madžarski in litvanski predstavnik v uradu unije. Kako v tem primeru urediti kolikor mogoče redno in nemoteno poslovanje upravnega odbora unije, če bo glavni urad z generalnim tajnikom v Parizu, a ostali člani upravnega odbora ostanejo v Ameriki?

Čeprav ni bilo mogoče najti povsem zadovoljive rešitve v tem oziru, se je jeseni 1957 generalni tajnik preselil v Pariz, in kmalu nato mu je sledil urednik glasila Review. Sklenjeno je bilo, da po nekaj mesecih odideta iz New Yorka v Evropo tudi Madžar in Litvanec. Ko je bilo na ta način to vprašanje urejeno tako, da so na rešitev z večjim ali manjšim odporom pristale vse skupine v uniji, in je bil

generalni tajnik že v Parizu, so se hipoma pojavile finančne težave, ki so zahtevale ponovno redukcijo uradniškega osebja. Ta je zadela madžarskega in litvanskega zastopnika v uradu unije, ki nista mogla oditi v Evropo, ampak sta bila odpuščena. Tak razvoj je razumljivo izzval nove komplikacije, ker so Madžari in Litvanci izgubili v celoti svoje zastopstvo v uradih unije in se s tako rešitvijo niso bili voljni zadovoljiti. Toda razvoj dogodkov je bil močnejši nego njihov odpor, in je ob času pisanja tega sestavka položaj naslednji: v New Yorku sta ostala samo šef urada (Slovenec) in en uradnik za zvezo z Združenimi narodi in latisko-ameriškimi kršč. dem. gibanji (Poljak). V Parizu sta generalni tajnik unije (Poljak) in urednik glasila (Čeh), a v načrtu je ustanovitev posebne mednarodne kršč. dem. časopisne agencije, ki naj bo v rokah Madžara. Tudi člani upravnega odbora unije so se razdelili in so poljski in češki člani v Evropi, ostali pa v Ameriki. Išče se način, kako v takih okoliščinah omogočiti poslovanje upravnega odbora, ki predstavlja nekako 'vlado' v uniji. Od zadovoljive rešitve tega vprašanja je v znatni meri odvisen bodoči razvoj unijskega delovanja ter enotnost in kompaktnost celotne organizacije. Kakor se je unija izkazala doslej sposobna najti izhod iz kočljivih položajev, tako smemo upati, da bo tudi sedanja razdelitev urada in upravnega odbora našla zadovoljivo prilagoditev vseh upravnih teles te organizacije novo nastalemu položaju. ...

Mladinski odsek unije

Mladina je vedno bila in je pobornik izvirnih in drznih pobud na vseh življenjskih področjih, ne na zadnjem mestu na političnem polju. Dotaknili smo se že zgoraj mladinskega odseka unije, na tem mestu bomo le dodali nekaj besed o zgradbi in upravi te sekcije. Med begunci po drugi svetovni vojni je mladina zelo številno zastopana. Mi Slovenci je tudi imamo lepo število, pa bi je imeli mnogo več, če bi ne bilo vetrinške tragedije. Zdi se, da je mladina iz drugih srednje evropskih dežel bolj osredotočena v zapadni Evropi, med tem ko se je slovenska bolj razkropila po drugih kontinentih. Vendar se v zadnjem času množijo vrste slovenskih mladih ljudi v Franciji in drugih svobodnih evropskih deželah. So to novi begunci, ki so bili za ča-

sa vojne še otroci in jim je zategadelj celo bližnja preteklost zadnjih 20 let dokaj odmaknjena. Politična emigracija se stara in je zato treba gledati, da se ideali kršč. demokracije, v katere verujemo in se zanje bori-
mo starejši, prenesejo na mlajši rod, ki bo poklican prevzeti dediščino velike preteklosti. jo ohranjevati, izpopolnjevati in uveljavljati.

S takim namenom se je ustanovila mladinska sekcija unije v Parizu. Formalno je ta odsek sestavni del unije, organiziran na osnovi posebnih določil unijske ustave in v svojih sklepih in akcijah podrejen odobritvi upravnega odbora unije; stvarno pa je mladinska sekcija s svojimi pravili (By-laws) avtonomno telo, ki se samo upravlja, voli svoje organe glavnih odbor (General Committee), prezidij in izvršni odbor. Ima svoj samostojni urad v Parizu in izdaja, kot smo že rekli, svoj list (Nouvel Horizon) v francoskem jeziku. Predsednik mladinske sekcije je bil do decembra 1957 Čeh, generalni tajnik Poljak, urednik lista pa Slovenec. Sekcija je bila zelo delavna, je redna članica Mednarodne unije mladih krščanskih demokratov, kjer so begunski mladinci popolnoma enakopravni z onimi iz svobodnih dežel, in se je udeleževala velikih mednarodnih zborovanj mladih politikov raznih političnih smeri in prepričanj.

Sredi poletja 1957 se je z načrti za reorganizacijo unije kot take, začela tudi akcija ze spremembe v mladinski sekciji. Nekatere skupine mladincev so udarile po svoje, obšle demokratična načela in postavile druge skupine pred več ali manj dovršena dejstva. Tako ravnanje je seveda rodilo odpor, ki si je dal duška na volitvah v decembru 1957. Toda volitve položaja niso mogle razčistiti, in nastopila je doba medvladja, dokler se duhovi

ne umirijo in pripravijo tla za ponovne volitve. Ko to pišem, Slovenec ni več urednik lista Nouvel Horizon in tudi drugi funkcionarji mladinske sekcije so le začasni upravniki zaupanih jim mest, dokler ponovne volitve ne bodo položaja rešile.

Nihče ne dvomi, da bo krščansko demokratska begunska mladina zmožna na povsem demokratičen način rešiti svoje notranje probleme. Saj so odločni poborniki teh idealov in bodo našli pot in sredstva za njih izvedbo v svojem lastnem primeru.

Iz tega površnega obrisa si bo bralec mogel ustvariti vsaj približno sliko o notranji zgradbi in razvoju notranjega delovanja mednarodne organizacije, v kateri slovenski krščanski demokrati v begunstvu, člani Slovenske ljudske stranke, najdejo v danih razmerah najbolj uspešno sredstvo svojega dela za svobodo naroda v domovini. Resnična je slej ko prej ugotovitev, postavljena na začetek tega sestavka, da je bistveno visoko držati našo zastavo in ime slovenskega naroda in kopati pot v njegovo svobodo tudi, ko jo nasprotja sproti zasipavajo. Slovenski zastopniki v uniji so si bili vsak čas svesti dejstva, da je CDUCE močan faktor v delu za boljšo bodočnost naroda, ki je posebno dragocen v razmerah, kakršne po drugi svetovni vojni in komunistični revoluciji v domovini. Zato so bili Slovenci v uniji vedno element pomirjevanja, doslednega vztrajanja pri demokratičnih in krščanskih načelih v njenem delovanju in so s svojim zadržanjem in zvestim delom bistveno pripomogli k tistemu delu podobe o CDUCE, ki v tem spisu ni obravnavana: k velikim, odličnim in včasih kar zgodovinsko važnim uspehom te organizacije. Ti uspehi so tudi uspehi Slovencev in SLS.

Dr. LUDOVIK PUŠ

Drugi mednarodni kongres krščanske demokracije Južne Amerike v Sao Paulu

V Zborniku 1957 je bilo objavljeno poročilo o prvem mednarodnem kongresu krščanske demokracije Južne Amerike, ki je bil v decembru 1955 v Santiagu v Čilu. V letošnjem Zborniku pa želimo na kratko poročati o drugem kongresu, ki je bil v septembru 1957 v São Paulu v Braziliji.

Kdor bo pisal zgodovino krščanske demokracije v latinski Ameriki, bo moral ugotoviti, da so pri pripravih za oba mednarodna kongresa in sploh pri vsem delu za razvoj krščansko demokratskega gibanja v južni in srednji Ameriki v veliki, morda odločilni meri, sodelovali zastopniki krščansko demokratskih strank

iz Srednje Evrope, ki se sedaj nahajajo kot begunci v svobodnem svetu. Mnogo teh zastopnikov se je tudi udeležilo obeh kongresov in med njimi tudi slovenski zastopniki. Tako sta se kongresa v Santiagu v imenu Slovenske ljudske stranke udeležila dr. Franc Bajlec in Rudolf Smersu, kongresa v São Paulu pa predsednik SLS dr. Miha Krek ter Miloš Stare in Rudolf Smersu. Navzočnost slovenskih zastopnikov na teh dveh velikih mednarodnih kongresih gotovo ni bila brez pomena. Na obeh kongresih je bila namreč dana priložnost govoriti o naših narodnih problemih, prikazati številnim delegatom usodo slovenske domovine ter usodo ostalih južnoslovanskih narodov, ki so za železno zaveso. Slovenski zastopniki so navezali stike z južnoameriškimi državniki in politikami, ki imajo tudi v Združenih narodih veliko število glasov in morejo marsikaj dobrega in koristnega napraviti za naš narod.

São Paulo

São Paulo je čudovito mesto. Ko se mu človek po dolgih urah vožnje z letalom preko neizmernih, deloma neobljudenih pokrajin, pragozdov in pustinj, približa, se mu nudi slika, ki je ni mogoče pozabiti. Na valoviti visoki planoti, obdani od zelenih gora, se dviga eno najmodernejših mest na svetu. Vitki nebotičniki so posejani po vsem mestu, ki ima široke ulice, polno velikih zelenih parkov in morje belih hiš — to je slika, ki jo ujame oko, ko se letalo spušča na letališče.

Pripovedovali so nam, da je São Paulo mesto, ki najhitreje raste. V nekaj desetletjih je zrastle od sto tisoč prebivalcev na tri milijone. Na vsakem koraku v mestu vidiš, kako gradijo ogromne stavbe. Vse stavbe — zasebne in javne, cerkve, gledališča, kinodvorane — vse je zidano v najbolj modernem slogu. Brazilija je raj za arhitekte. Tukaj je mogoče uresničiti tudi najbolj čudovito, drzno in nemogočo zamisel iz področja arhitekture in umetnosti sploh. Vodja te skrajne moderne struje v arhitekturi je svetovno znani brazilski arhitekt Niermayr, ki velja v Braziliji za največjo avtoriteto na področju arhitekture. Vse najvažnejše zgradbe v Braziliji grade po njegovi zamisli. Pripovedovali so nam, da je v Bello Horizonte — moderno milijonsko mesto — zgradil cerkev v tako čudovitem slogu, da je odgovorni cerkveni krogi niso hoteli po-

svetiti zaradi njenih — tudi za braziljske razmere — le preveč nenavadnih oblik.

Kongres je bil v ogromni zgradbi (dolžina 200 metrov), ki ima nad vhodom napis "Palacio das Industrias" in ki leži v velikem parku "Parque Ibirapuera". Poleg navedene zgradbe je v tem parku še več ogromnih palač, v katerih so razne razstave. Prav v času kongresa so pripravljali mednarodno umetniško razstavo "IV Bienal" v São Paulu, na katero je prispelo z vseh strani sveta nad 4000 slik in kipov. Še dve posebnosti iz omenjenega parka moramo omeniti. Tu se nahajata tudi dve kupoli: planetarij, ki je edini na južni zemeljski polobli, in pa kupola, v kateri je na nazoren način podana vsa braziljska zgodovina. Druga kupola ima v premeru 75 metrov in je torej kupola z največjim premerom na svetu. Obe kupoli sta bili zgrajeni pod tehničnim vodstvom Slovenca ing. Jožeta Bavdaša, ki velja za velikega izvedenca v železobetonskih lupinastih kupolah.

Udeleženci kongresa

Kongresa v São Paulu se je udeležilo nad 250 zastopnikov krščansko demokratskih strank iz Amerike in Evrope. Udeležba je torej bila velika in kongres je imel resnično mednarodni značaj. Na plenarnih zborovanjih, pa tudi na sejah posameznih odsekov, so delegati govorili v portugalsčini, španščini, angleščini, francoščini in italijanščini.

Zvezo zapadno evropskih krščansko demokratskih strank — Nouvelles Equipes Internationales — sta zastopala njen predsednik, bivši belgijski minister in sedaj poslanec A. E. Schryver ter poslanec francoskega parlamenta Coste Florët. Poleg teh dveh je italijanska Democrazia Cristiana poslala še svojega posebnega zastopnika, bivšega ministra v De Gasperijevi vladi dr. Rumorja.

V imenu Krščansko demokratske zveze za Srednjo Evropo pa so se udeležili kongresa: dr. Adolf Prochazka, predsednik zveze in zastopnik Češkoslovaške ljudske stranke; dr. Miha Krek, podpredsednik zveze in predsednik Slovenske ljudske stranke; Konrad Sieniewicz, generalni tajnik zveze in zastopnik poljske Krščansko socialne delavske stranke; dr. Antanas Trimacas, predsednik Vrhovnega litvanskega osvobodilnega sveta in član vodstva Litvanske ljudske stranke; dr. Franc Varga,

bivši poslanec in član vodstva madžarske krščansko demokratske stranke.

Slovenska ljudska stranka je imela poleg svojega predsednika dr. Kreka — kot že omenjeno — še dva zastopnika na kongresu in sicer člana izvršnega odbora, bivša poslanca Miloša Stareta in Rudolfa Smersuja. Dalje sta bila navzoča tudi zastopnik Mladinske krščanske demokratske internacionale Stanislav Gebhardt in ravnatelj informativnega urada Krščansko demokratske zveze za Srednjo Evropo Janusz Sleszynski.

Na kongres je bil povabljen tudi predsednik nemške krščansko demokratske stranke in predsednik nemške vlade dr. Konrad Adenauer, ki je prav tiste dneve slavil veliko zmago pri parlamentarnih volitvah v Nemčiji. Dr. Adenauer se vabilu ni mogel odzvati, poslal pa je kongresu osebno toplo pozdravno pismo, v katerem se je opravičil in povedal, da so on in njegovi najbližji sodelavci, ki bi se bili radi udeležili kongresa, nujno vezani na dom zaradi ogromnega dela, ki je nastalo z nepričakovano visoko zmago, ki jo je stranka dosegla pri volitvah.

V zelo lepem številu so bile zastopane južnoameriške krščansko demokratske stranke, kar je razumljivo, saj je bil kongres namenjen Južni Ameriki. Najmočnejša je bila čilska delegacija, ki jo je vodil generalni tajnik Južnoameriške krščansko demokratske internacionale poslanec Tomás Reyes Vicuña, ki je velik prijatelj slovenskega naroda in se stalno zanima za slovenske probleme. Krepka je bila tudi argentinska delegacija, v kateri so bili dobri prijatelji in znanci Slovenske ljudske stranke: dr. Manuel Ordóñez, dr. Horacio Sueldo, dr. Bussaca, dr. Carlos Llambí, dr. Marongoni, Luis Garzo, Héctor Salgado in dr. Številna je bila tudi delegacija iz Urugvaja. Posamezne delegate pa so poslale skoraj vse krščansko demokratske stranke iz južne in srednje Amerike (razen tistih držav, kjer vladajo diktature).

Delo kongresa

Dne 18. septembra dopoldne je bila pripravljena plenarna seja, na kateri je bilo izvoljeno predsedstvo kongresa. Za poslevodečega predsednika kongresa je bil izvoljen braziljski poslanec Queiros Filha, za častnega predsednika pa med drugimi z velikimi ovacijami tudi Rafael Caldero, vodja krščansko demokratske-

ga gibanja v Venezueli, ki pa se je tiste dneve nahajal v zaporu po nalogu tedanjega diktatorja Péreza Jiménez.

Zvečer istega dne je bila slovesna otvoritev kongresa, katere so se udeležili vsi kongresni delegati, zastopniki braziljskih civilnih, cerkvenih in vojaških oblasti ter številno občinstvo, med katerim je bilo tudi nekaj Slovencev, ki bivajo v São Paulu (ing. Bavdaš, Radko Malgaj, ing. Slivnik in Vinko Mirt).

Na otvoritvenem zborovanju je imel pomemben in globok govor Alceo Amoroso Lima, znani braziljski pisatelj in vodja braziljskih katoličanov. Odličen vtis je pri vseh poslušalcih zapustil tudi govor dr. Adolfa Prochazke, ki je govoril v imenu vseh krščansko demokratskih strank iz Srednje Evrope in ki je v svojem govoru omenil tudi slovenski narod in Slovensko ljudsko stranko.

Naslednjega dne so bile izvoljene študijske komisije in sicer: socialna, politična, ekonomska in organizacijska. V socialno komisijo je prišel kot zastopnik SLS Rudolf Smersu, v politično pa Miloš Stare. Komisije so se sestajale vsak dan po dvakrat ter so temeljito obravnavale vprašanja, ki so spadala v njihovo področje. Vsaka komisija je nato svoje zaključke predložila plenarnemu zasedanju v odobritev. Glede socialno političnih vprašanj je bilo videti, da vlada v vrstah sicer še mlade južnoameriške krščanske demokracije krepak krščansko socialni duh z močno protikapitalistično in prav tako možno protikomunistično tendenco. Številni člani komisij so ostro bičali kolonialne razmere, ki so še marsikje v južni in srednji Ameriki, obsojali strahotno izkoriščanje poljedelskega delavstva — zlasti indijancev, črncev, mulatov in mesticev — po veleposestnikih, ki sebe proglašajo za "muy católicos" (zelo katoliške), pa nekrščansko izžemajo svoje delavce.

Zelo zanimive so bile razprave in nato zaključki politične komisije. V teh zaključkih sta prišli do izraza dve osnovni ideji, o katerih so delegati živahno razpravljali: a) obsodba vsake diktature, pa naj pride z desnice ali leve in naj se širi v znamenju križa ali srpa in kladi. Če se skuša širiti v znamenju križa, potem samo izrablja to sveto znamenje za politično tiranijo, ki ni združljiva s krščansko demokratsko doktrino; b) želja po politični integraciji Južne Amerike. Delegati so naglašali, da je za moralni in materialni dvig narodov potrebno delati na tem, da pride do čim

tesnejšega gospodarskega, socialnega in političnega sodelovanja med temi narodi. Krščansko demokratska ideja in krščansko demokratska politična organizacija sta tisti dve veliki sili, ki moreta pripeljati do politične integracije južne Amerike — podobno kot se sedaj snuje evropska unija.

Seje delegatov iz Srednje Evrope.

Delegati srednjeevropskih krščansko demokratskih strank so se v času kongresa večkrat sestajali in pogovarjali o problemih, ki zadevajo njihove domovine. Dne 20. sept. pa je predsednik Krščansko demokratske zveze za Srednjo Evropo dr. Prochazka sklical plenarno sejo vseh na kongresu navzočih delegatov krščansko demokratskih strank Srednje Evrope. Poleg predsednika dr. Prochazke, podpredsednika dr. Kreka in generalnega tajnika Konrada Sieniewicza so se seje udeležili Litvanci dr. Trimacas, Casimiro Cibiras, Stons, Madžar, dr. Franc Varga, Poljaka dr. Gebhardt in Sleszynski ter Slovenca Stare in Smersu.

Na tej seji so poleg ostalega tudi razpravljali o resoluciji, ki je bila nato predložena kongresu v imenu krščansko demokratskih strank Srednje Evrope, katerih domovine trpijo pod komunističnim jarmom. Ta krepka in udarno sestavljena resolucija je bila deležna posebne pažnje na kongresu samem in potem tudi v vsem braziljskem časopisju. Po omenjeni seji so srednjeevropske delegate obiskali časnikarji, katerim so delegati razlagali razmere v svojih domovinah. Tudi slovenski zastopniki so porabili to priložnost, da so časnikarjem podrobno razložili razmere v Jugoslaviji in Sloveniji.

Govor dr. Mihe Kreka

V dnevih 19., 20. in 21. septembra so bila v kongresni palači plenarna zborovanja delegatov. Teh zborovanj se je poleg delegatov udeleževalo tudi mnogo časnikarjev in zastopnikov častniških agencij ter številno občinstvo. Navadno so bili važnejši govori že pred zborovanjem prestavljeni v portugalsčino in razdeljeni med navzoče; če pa to ni bilo mogoče, pa so sproti prevajali govore v portugalsčino.

Dne 21. septembra je imel na plenarnem zborovanju govor predsednik SLS dr. Miha Krek. Govoril je v angleščini.

Dr. Krek je predvsem pozdravil kongres v imenu Slovenske ljudske stranke. Takoj v uvodu je izrazil prepričanje, da bodo združene krščansko demokratske sile vseh južnoameriških narodov v skupnem in enotnem nastopanju predstavljale tolikšno moč, da bodo resničen jez, ob katerem se bodo razbijali poskusi diktatur vse vrst, zlasti pa vdori komunistične tiranije na ta kontinent.

Dalje je dr. Krek naglasil, da so krščanski demokrati za železno zaveso in v begu — svetu najiskrenejši prijatelji vseh krščanskih demokratov za vsem svetu in so jim pripravljeni nesebično pomagati, da jih ne zadene tista žalostna usoda, kot je zadela narode za železno zaveso.

Potem je dr. Krek dobesedno nadaljeval takole: "Med narodi, ki so postali žrtve sovjetske napadalnosti, komunistične revolucije in tistega neokusnega kompromisarstva v mednarodnih odnosih, ki je značilno za diplomacijo zapadnih velesil po drugi svetovni vojni v poslih s kremeljskim imperijem, je tudi moj slovenski narod in vsi ostali narodi Jugoslavije."

"Slovenska ljudska stranka se je rodila 1892. Z nespornim uspehom je vodila narod k napredku in večjemu blagostanju. Leta 1941. so nacistične in fašistične sile našo deželo in državo okupirale in razdelile. Z vsemi sredstvi krutega nasilja, ki si jih je mogoče misliti, so uničili nacisti in fašisti vse ljudske demokratske organizacije in ustanove; zastopnike, predstavnike in voditelje pa pobili, zaprli in odvedli v koncentracijska taborišča."

"V tem času najhujše preizkušnje, ko je bil narod skoro brez vsake moči za samoobrambo in je bil ves vezan v prizadevanjih za ohranitev življenja in za osvobodjenje, je mala skupina komunistov, po ščuvanjih in navodilih iz Kremlja in s sovjetsko pomočjo, organizirala notranjo revolucijo in državljansko vojno. Med vojno in revolucijo je nad poldrugi milijon ljudi v Jugoslaviji izgubilo življenje. Po vojni pa je sovjetska rdeča armada ustoličila komunistično vladno sedanjega maršala Tita."

V nadaljevanju je dr. Krek povedal, da je sedaj jugoslovanski komunistični diktator Tito svetu znan kot "neodvisni" komunistični diktator ali celo propagator "nacionalnega komunizma". Toda obe označbi sta napačni. Tito je sam ponovno krepko in odkritosrčno iz a-

vil, da nacionalnega komunizma ni in da so cilji njegovega režima identični s cilji komunistične centrale v Kremlju. V Jugoslaviji vlada diktatura komunističnega politbiroja, enostrankarski komunistični politični sistem. V Jugoslaviji ni demokracije, ni verske svobode. Zato mladi ljudje že leta in leta kljub vsem nevarnostim beže iz domovine v tujino.

Dr. Krek je omenil tudi Djilasovo knjigo "Novi razred" in je poslušalcem navedel nekaj najbolj značilnih mest iz te knjige.

Svoj odlični govor je dr. Krek zaključil s pozivom: "Prizadevajmo si, da bi vsi jasno gledali in uvideli, da je le v zakladnicah krščanskega socialnega nauka in v vodilih krščanske demokracije v politiki mogoče dobiti srečno rešitev iz zagat in kriz, ki sedaj more svet."

S krepkim ploskanjem in s čestitkami so poslušalci nagradili dr. Kreka za njegove tehne besede.

Zaključek kongresa

Kongres je bil zaključen s slavnostnim zborovanjem v soboto 21. septembra zvečer. Čast-

no predsedstvo zaključnega zborovanja so tvorile najodličnejše osebnosti izmed udeležencev kongresa, med katerimi naj naštejemo samo nekatere: kardinal Carlos Carmelo Vasconcelos Motta, monsig. Camara, poslanec Queiroz Filho, francoski delegat Coste Florèt, italijanski delegat dr. Rumor, belgijski delegat Schryver, argentinski delegat dr. Ordoñez, urugvajski delegat senator Chiarino, slovenski delegat dr. Krek, češkoslovaški delegat dr. Prochazka.

Zaključno zborovanje je vodil poslanec braziljske krščansko demokratske stranke in najbolj aktivni politični delavec v Braziliji prof. Andre Franco Montoro. Prečital je pozdravni brzojavki, ki sta ju poslala dr. Konrad Adenauer in predsednik braziljske republike Kubiček. Nato so govorili: dr. Sueldo (Argentina), Coste Florèt (Francija), Palma (Chile), Charino (Urugvaj), dr. Rumor (Italija) in predsednik zborovanja Montoro, ki je zaključil izredno lepo uspeli kongres s sporočilom, da bo tretji mednarodni kongres krščanske demokracije Južne Amerike leta 1959 v Limi, v Peruju.

RUDOLF SMERSU

II. mednarodna konferenca krščanskih demokratov v Bruslju

Zastopstvo

Druga mednarodna konferenca krščanskih demokratov je bila v Bruslju v Belgiji v dneh 9., 10. in 11. julija 1958. Konferenca je zbrala odlične zastopnike krščanske demokracije iz zapadne Evrope, južne Amerike in nas begunce srednje Evrope. Tako so zastopali Evropsko Zvezo krščanskih demokratov: Auguste de Schryver, poslanec in član kronskega sveta v Belgiji, Robert Bicher, poslanec, bivši minister francoske vlade, Alfred Coste Florèt, poslanec francoskega parlamenta. Ti trije so: častni predsednik, predsednik in generalni tajnik Nouvelles Equipes Internationales. Nemško krščansko demokratsko stranko je zastopal generalni tajnik dr. Kraske; Belgijo Pavel Van Zeeland, član kronskega sveta, bivši predsednik vlade in poslanec, Theo Lefevre, poslanec, predsednik Belgijske

Krščansko demokratske stranke, Pierre Wiginy, zunanji minister sedanje belgijske vlade, Albert Lohest, poslanec in Desire Lamalle, poslanec; Francijo George Lebrun-Keris, Jean Cambournac in Odette Eckert; Italijansko krščansko demokratsko stranko, Giuseppe Caron državni tajnik za civilno aviациjo in Franco Nobili, stalni delegat stranke pri mednarodnih zborovanjih; Luxemburg je zastopal gospod Nicolas Margue, poslanec, bivši minister; Nizozemsko dr. W. P. Berghuis, predsednik Protirevolucionarne stranke in dr. Karl Joseph Hahn, generalni tajnik Katoliške ljudske stranke; San Marino je zastopal Federico Bigi, tajnik te državnice za zunanje zadeve; Švico dr. Martin Rosenberg, generalni tajnik Konservativne ljudske stranke. Poleg teh so bili iz Zapadne Evrope navzoči še tile delegati: Roger Reynaud, član visokega sveta evropske skupnosti, Emanuel Sassen, član

evropske komisije Euratom, P. J. S. Serrans, član sodišča Vseevropske skupnosti, Auguste van Istendael, generalni tajnik konfederacije krščanskih delavskih sindikatov, M. M. Lombares, pomožni tajnik Mednarodne konfederacije krščanskih delodajalcev in Jean Degimbe, glavni tajnik Zveze mladih krščanskih demokratov.

Južno ameriške stranke so zastopali: Tomas Reyes Vicuña, poslanec iz Čila, ki je bil navzoč kot generalni tajnik Južno ameriške zveze krščanskih demokratov; iz Argentine dr. Carlos Juan Llambi, član izvršnega sveta Kršč. dem. stranke Argentine; iz Bolivije dr. Benjamin Miguel, član izvršnega sveta Krščansko socialne stranke; iz Brazilije dr. Andre Franco Montoro, generalni tajnik Krščansko demokratske stranke; iz Čila Radomiro Tomič, senator, bivši predsednik Krščansko demokratske stranke; iz Kolumbije dr. Herman Vergara, predsednik krščansko demokratske skupine "Testimonio", iz Ecuadorja dr. Luis Coloma Silva, pooblaščen minister, zastopnik pred Združenimi Narodi, bivši tajnik Krščansko demokratske stranke; iz Guatemale Rene Afrando de Leon, ustanovni član in prvi predsednik krščansko demokratske stranke, državni poslanec; iz Paname dr. Julio A. Sousa Lennox, član izvršnega odbora krščansko socialne stranke; iz Peruja Hector Cornejo Chavez, generalni tajnik Krščansko demokratske stranke; iz El Salvador dr. Carlos A. Sari, vodja Krščansko demokratskega gibanja; iz Urugvaja dr. Tomas G. Brena, poslanec, član izvršnega odbora stranke, bivši zastopnik pred Združenimi Narodi; iz Venezuele dr. Viktor Manuel Gimenez, član izvršnega sveta krščansko socialne stranke.

Africo sta zastopala Nicholas Maraguri iz Kenyje in Gilbert Pongault iz Francoske Equatorialne Afrike. Gospod Muraguari deluje med katoliško mladino. Ima zveze in prijatelje v mladinskih katoliških krožkih v Ugandi in Taganyika, gospod Pongault pa je vodilen v strokovni delavski skupini in deluje z ljudmi krščanskega svetovnega naziranja v Francoski Equatorialni Afriki in Francoski Zapadni Afriki.

Izmed zastopnikov krščanskih demokratskih strank v srednji Evropi, so prišli: Istvan Barankovics, generalni tajnik Demokratske krščanske stranke na Madžarskem, Jazeps Roskoss, zastopnik letonske katoliške kmetске

stranke, Pranas Vainauskas, predsednik litvanske vlade, Edouard Turauskas, član izvršnega odbora Krščansko demokratske stranke Litvanije, profesor Štefan Glaser, član izvršnega odbora Poljske krščansko socialne stranke, dr. Adolf Prochaska, bivši minister in član izvršnega odbora Češkoslovaške ljudske stranke, Edmund Rehak, član izvršnega odbora češkoslovaške ljudske stranke, dr. Miha Krek, predsednik Slovenske ljudske stranke, Nace Čretnik, delegat Slovenske ljudske stranke pri NEI v Parizu in Konrad Sieniewicz, generalni tajnik Zveze krščanskih demokratov za srednjo Evropo.

Zborovanja

Zborovanja so bila v dvorani Zapadno Evropske skupnosti na svetovni razstavi v Bruslju. Vodil jih je predsednik zapadno evropske demokratske zveze, belgijski poslanec in član kronskega sveta August de Schryver.

Prvi dan je takoj za uvodnimi besedami predsednika de Schryver-ja vnesel veliko živahnosti v zborovanje duhoviti predsednik belgijske Krščansko demokratske stranke, poslanec Lefevre. Stranka je pravkar odnesla pri volitvah pičlo zmago, toliko, da je iz opozicije prešla v vlado, pa še ni bilo jasno ali bo mogla tam ostati ali ne, ker je imela samo v najboljšem slučaju nekaj glasov večine. Na ta račun je povedal predsednik nekaj duhovitih šal, želel dobrodošlico v imenu svoje stranke in belgijskega ljudstva ter izrazil prepričanje, da bo zborovanje utrdilo toliko potrebno mednarodno sodelovanje krščansko demokratskih sil. Pri začetku je zborovanje pozdravil tudi novi belgijski zunanji minister Pierre Wigny.

Tri glavna zborovanja so bila posvečena trem ozko povezanim vprašanjem; Krščanska demokracija za politično pravičnost, Krščanska demokracija za socialno pravičnost, Krščanska demokracija za mednarodno pravičnost. O prvem vprašanju je dal temeljito uvodno razpravo predsednik Krščansko demokratske zveze za srednjo Evropo, profesor Prochaska. O drugem vprašanju je prebral obširno in živopisno predavanje predsednika krščanske demokracije iz Venezuele prof. Rafael Caldera delegat iz Venezuele dr. Victor Manuel Guimenez in tretje predavanje je govoril prejšnji predsednik belgijske vlade in v mednarodnem svetu priznan strokovnjak za socialna in gospodarska vprašanja Van

Zeeland. Ni dvoma, da je Van Zeeland daleč največji mojster predmeta in tudi najboljši govorniški slikar, predavatelj, ki mu je po ostrini, točnosti in jasnosti izraza bil podoben naš Aleš Ušeničnik. Toda tudi ostala dva predavatelja sta zbrala toliko bogastvo krščansko demokratične ideologije, nauk in praktičnih nasvetov uporabljanja krščansko demokratičnega nauka v življenju, da bodo že ta predavanja sama dragocena vsebina knjige, če jo bo mogoče izdati, da bi sadovi te konference ostali trajnejši in bolj na široko dosegljivi.

Debata je bila živahna. Prednjačili so južno-ameriški delegati s senatorjem Tomičem na čelu. Videlo se je, da so se temeljito pripravili. Čutili smo njihovo ambicijo, da pokažejo zlasti tovarišem v zapadni Evropi, da so jim enakovredni krščansko demokratični javni delavci, da so spretni v razpravljanju, kritični v presoji predloženih resolucij, in zreli v mednarodni politiki. Ta njihova ambicija je sicer razprave precej zavlekla, pa jih je tudi napravila mnogo živahnejše in plodnejše.

Lahko si vsak predstavlja kako zanimanje sta vzbudila, kó sta že med prvo debato prišla v dvorano dva zastopnika črncev in sicer mlađa gospoda iz Francoske Equatorialne Afrike in Kenije. Zastopala sta dijaške in delavske krožke, ki se ustanavljajo v teh dveh deželah črnega kontinenta kot začetki krščansko socialnih delavskih gibanj in krščansko demokratičnih političnih sil. In kako sta ta dva dečka živahno nastopala in krepko izražala svoje mnenje! Ostalo bo slehernemu trajno v spominu kako sta opisovala vabljenje komunističnih delegatov in njihovo vztrajno in res spretno delovanje. Kot v opomin vsem sta skoro kričala: "V prihodnjih desetih, petnajstih letih se bo odločilo ali bo Afrika šta s peklenskimi silami materializma-komunizma ali z bojnimi legijami krščanstva. Srednjega, civilnega, nevtralnega tabora takrat sploh ne bo, vse bo v bojnih vrstah. Za zmago naše fronte je potrebno dvoje: da evropske države, ki imajo svojo preteklost v Afriki, pokažejo sedaj, ko se ljudstva tega kontinenta prebujajo, polno krščansko spoštovanje do črnega sočloveka, črnih narodov in njihovih pravic do samoodločbe in samouprave; drugič, da bo socialno prosvetno delo med črnimi ljudstvi imelo v bodočih letih dovolj materialne in moralne pomoči in podpore da bo moglo uspevati in se širiti hitreje, kot komunistična zmota. V na-

sprotnem slučaju bo zmagal komunizem, kó je že zmagal v Vzhodni Evropi in Aziji. S tem ne rečemo, da ne verujemo v našo končno zmago. Verujemo in trdno zaupamo, toda ta bo potem prišla po strašnih splošnih katastrofah, bojih in trpljenju, podobnem tistemu, ki ga prenašajo sedaj narodi pod komunističnimi revolucijami in diktaturami drugod po svetu." Tako sta govorila. Oglasila sta se k razpravi skoro pri vsakem poglavju. Tako moremo ugotoviti, da so pri tej fonferenci bili prvič v zgodovini krščansko demokratičnega gibanja zastopani trije kontinenti: Evropa, Amerika in Afrika.

Resolucije

Pri zborovanju so bile predložene in sprejete resolucije. Najprej so poslali pozdravno brzojavko kandidatu za predsednika republike Čile, voditelju krščanske demokracije v Čilu, senatorju Frei-u. V posebni resoluciji je konferenca obsodila ubijanja in moritve voditeljev madžarskega upora proti tiraniji, Imre Nagya, generala Maleterja in njunih tovarišev. "Konferenca se v žalosti klanja pred žrtvami. Ponovno izjavlja svoje soglasje z vsemi zasujenimi narodi v njihovi borbi za svobodo, za politično pravico in za demokracijo."

V organizacijskih resolucijah so delegati ugotovili velik napredek od prve konference leta 1956 v Parizu. Sodelovanje krščanskih demokratov na vseh kontinentih se je v teh dveh letih močno spopolnilo. Konferenca posebej pozdravlja zastopnike Afrike in izraža upanje, da se bodo tam mogle razviti organizacije, ki jih bo prešinjala krščansko demokratska ideologija. Ugotavlja, da bo Zveza krščanskih demokratov za južno Ameriko imela svojo kontinentalno konferenco in občni zbor leta 1959 v Limi in vabi krščanske demokrate, da se udeležijo tega zborovanja. Določa, da bo tudi prihodnja mednarodna konferenca v južni Ameriki.

Glavno vsebino razprav in sklepov posnemaj naslednja načelna resolucija: Druga medkontinentalna konferenca krščanskih demokratov:

1. Podčrtuje svojo privrženost političnim svobodščinam, socialnemu napredku in mednarodnemu sodelovanju.

2. Ugotavlja, da mora biti suverenost države vedno omejena. Omejuje jo mednarodni pravni red in načela naravnega prava.

3. Podčrta, da mora država zavarovati osebnostne svoboščine, svobodo združevanja, politične svoboščine in posebno tudi pravico osnovati po več političnih strank.

4. Obsoja vsako diktaturo, vsak totalitarni režim, ker kršita osnovne pravice človeške osebnosti.

5. Stremi in dela, da bi se ustvarila mednarodna organizacija — ena ali več, ki bi jamčila vsem narodom svobodo, varnost in napredek.

6. Priporoča, da se izdela taka socialna in gospodarska organizacija, ki bo jamčila polno zaposlitev vseh uslužbencev, bo omogočila vsem delavcem primerno plačilo in dala možnost, da bodo podjetniki in uslužbenci mogli skupno kot enakopravni razpravljati o vprašanih podjetja in splošnih gospodarskih vprašanjih.

Tudi družabni del konference je bil nad pričakovanje koristen. Dve kosili sta bili v paviljonu republike San Marino, en večer sta sprejemala delegate na svojem vrtu predsednik Van Zeeland in njegova soproga, ki sta

ob tej priliki povabila celo vrsto najvažnejših belgijskih osebnosti in pri zaključni večerji so bili kar štirje člani belgijske vlade, člani parlamenta, zastopstvo občine in mednarodnih uradov Zapadne Evrope.

Vse te priložnosti sta zastopnika Slovenske ljudske stranke porabila, da sta opozarjala na sedanje razmere v Sloveniji in Jugoslaviji in v nevezanih razgovorih pojasnjevala komunistični režim, njegove metode in trpljenje protikomunistične večine. Mogla sta ugotoviti, da imajo krščansko demokratični politiki pravilno sodbo o Titu in njegovem režimu. Smatrajo ga za režim gangsterske klike, ki se je z zločinskimi nasiljem dokopala do oblasti in se z zločinskimi teroriziranjem vzdržuje na njej. Smatrajo, da je titizem res izdal in zapustil tudi komunistične socialne nauke in načela in jih ima le še za figovo pero na goli diktaturi, ki nima nobenega drugega smisla več, kot ohraniti oblast v rokah klike, ki je med drugo svetovno vojno pod zaščito Moskve v Jugoslaviji prišla do oblasti, pa se po vojni prodaja na vse strani.

Dr. MIHA KREK

SVOBODNA SLOVENIJA

— je —

GLASILO PROTIKOMUNISTIČNIH SLOVENCEV PO VSEM SVETU
MOČNA IN TRAJNA PRIJATELJSKA VEZ SLOVENSКИH NOVONASELJENCEV
PO KONTINENTIH

OGLEDALO ŽIVLJENJA SLOVENSKEGA DELAVCA IN IZOBRAŽENCA V
IZSELJENSTVU

DOKAZ NAŠE ŽIVLJENSKE SILE IN KULTURNE TVORNOSTI TER RASTI

Naročajte, berite, podpirajte in širite

t e d n i k

SVOBODNA SLOVENIJA

Ramón Falcón 4158

BUENOS AIRES

Argentina

Dr. Krek in škof dr. Rožman pri Slovencih v Evropi

Slovenci v Franciji so imeli v začetku julija 1958 obisk najvišjih dveh slovenskih predstavnikov v svetu. Dne 5. julija 1958 sta namreč prišla v Pariz predsednik Narodnega odbora za Slovenijo dr. Miha Krek ter ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Dr. Krek je prišel v Evropo na II. mednarodni kongres krščanskih demokratov, ki je bil v prvi polovici tega meseca v Bruslju v Belgiji, pa se je prej še ustavil v Parizu, škof dr. Rožman pa je prišel v francosko prestolnico, da je koncem julija vodil vseslovensko romanje v Lurd ob stoletnici lurških prikazovanj nebeške Gospe ter se s slovenskimi izseljenskimi duhovniki tudi pogovoril glede še boljše izvedbe dušnopastirske službe med slovenskimi izseljenci v Franciji in drugih zahodno-evropskih državah.

Po prihodu v Pariz sta dr. Krek in škof dr. Rožman v spremstvu direktorja slovenske katoliške misije v Franciji Naceta Čretnika obiskala princa Pavla Karadjordjeviča in njegovo soprogo kneginjo Olgo.

V nedeljo 6. julija je imel Prezvizišeni ob petih popoldne mašo za Slovence. Prostorna kapela-dvorana Moncheuil — je bila kar premajhna, kajti pariški in okoliški Slovenci so prihiteli v velikem številu k škofovi maši.

Po maši je imel dr. Krek predavanje zbranim Slovencem. Vsi so njegova izvajanja poslušali z največjim zanimanjem. V prvem delu svojega govora je podal izčrpno sliko o političnem položaju v svetu. Prikazal je zlasti kulturno in politično delovanje slovenske emigracije. V drugem delu svojih izvajanj je pa podal v glavnih obrisih možnosti emigriranja v razne prekomorske države. Po predavanju je bil prijateljski razgovor zbranih Slovencev z dr. Krekom in škofom dr. Rožmanom. Vsi so bili obema zelo hvaležni za obisk in tople besede. Razgovorov in posvetov se je udeleževal tudi Lučko Sekolec, ki je za to priložnost prišel iz Londona v Pariz.

V ponedeljek 7. julija je imel Prezvizišeni mašo za vse slovenske redovnice iz Pariza in okolice v kapeli sester Vernih duš. Prišle so

vse, razen tistih, katere je nujno delo zadržalo drugje.

V popoldanskih urah sta dr. Krek in škof dr. Rožman v spremstvu biv. jugoslovanskega ministrskega predsednika Dragiše Cvetkovića obiskala v Versaillesu družino sina princa Pavla princa Aleksandra Karadjordjeviča in njegove soproge princezinje Marije Pie, ki sta junija meseca dobila dvojčka. Pri sprejemu je bil navzoč tudi direktor Nace Čretnik, ki je dne 29. junija 1958 krstil oba sina kneževske družine.

Ob šestih zvečer pa so Prijatelji Jugoslavije — Les Amis de la Yougoslavie — priredili na čast slovenskima gostoma velik sprejem, na katerem se je zbrala najuglednejša družba francoskih, javnih, političnih in kulturnih delavcev ter cerkvenih dostojanstvenikov. Slovenska gosta je najprej pozdravil tajnik društva Bourgoin. V svojih nadaljnjih izvajanjih je pokazal in dokazal, da Francozi ne samo poznajo vse naše probleme, temveč tudi cenijo našo kulturo, narodno samobitnost in naše narodne vrline. Slavnostni govor je pa imel bivši dolgoletni francoski ministrski predsednik in zunanji minister Georges Bidault. Prvak francoskih krščanskih demokratov je v svojem govoru naglašal, da ne obstoja slabi in "dobri" komunizem, ampak vsak komunizem, pa naj bo moskovski ali titovski, tepta osnovne človeške pravice. Zato je dolžnost vsega kulturnega sveta, da se temu zlu zoperstavlja z vsemi silami, obenem pa da dela za vse tiste, ki danes trpe preiganjanje in zatiranje pod komunisti.

Francoskima govornikoma se je zahvalil škof dr. Rožman z lepim govorom. V njem je poudarjal pomen letošnjega slavlja v Lurdu, njegov pomen za Francijo in za ves svet. Po njegovih besedah bo lurška stoletnica gotovo prinesla blagoslov francoski deželi, vsakodnevno srečavanje množic iz vsega sveta pri lurški votlini, kar je nekaj edinstvenega v zgodovini, bo pa gotovo pripomoglo, da se bodo narodi med sabo spoznali, njihova skupna molitev bo pa priklicala na svet božji blagoslov

tudi za tiste, ki zaradi razmer samo s srcem in hrepenenjem romajo v Lurd.

Sprejem v Društvu prijateljev Jugoslavije je pokazal, da so Slovenci v mednarodnem središču kot je Pariz vedno bolj znani in da imajo vedno več prijateljev.

V torek 8. julija se je Prevzvišeni udeležil sestanka slovenskih duhovnikov, ki delujejo med slovenskimi izseljenci v Franciji, med katere je malo prej prišel tudi Stanko Kavalar iz Argentine. Na sestanek je prišel tudi vodja vsega dušnopastirskega dela med vsemi izseljenci v Franciji škof Rupp.

Dr. Miha Krek je dne 8. julija 1958 odšel na drugi mednarodni sestanek krščanskih demokratov v Bruselj, kamor ga je spremljal tudi direktor Nace Čretnik. Prevzvišeni je prav tako odpotoval v Belgijo ter je obiskal slovenske duhovnike.

V soboto 12. julija je škof dr. Rožman po vrnitvi iz Belgije odšel v spremstvu Nace Čretnika na obisk k Slovincem v srednji in južni Franciji. Prva postojanka je bila v Creuse, kjer je imel v nedeljo 13. julija mašo v Clugnat za tamošnje Slovence. Še isti dan je odšel naprej, na poti obiskal Slovence v St. Domet, zvečer pa prišel v Brassac. V ponedeljek 14. julija je maševal Slovincem v Combelle (Puy-de-Dome), popoldne pa je obiskoval tamošnje rudarske družine. V torek 15. julija je bila škofova maša za Slovence v Charbonnier (Puy-de-Dome). V obeh krajih so bili Slovenci presenečeni nad prijaznostjo škofa dr. Rožmana, ki je obiskal skoro vse družine in za vsakega rojaka imel toplo besedo. Na nadaljnji poti je obiskal tudi Slovence v bližini St. Etienne. 16. julija je Prevzvišeni obiskal slovenske sestre v Vienne (Isère) ter slovenske frančiškanske misijonarke v Lyonu, nato pa materno hišo slovenjebistriških sester v Morestelu (Isère), kjer je v domačem razpoloženju za ene in druge kar prehitro potekel kratko odmerjeni čas za oddih.

V soboto 19. julija je škof dr. Rožman s svojim spremljevalcem Čretnikom bil že na Sredozemski obali v Nici, kjer se je v nedeljo 20. julija zbralo lepo število slovenskih beguncev. Bili so srečni, da so lahko imeli v svoji sredini svojega škofa ter se z njim neprisiljeno, čisto podomače pogovorili. Naslednji dan je škof dr. Rožman obiskal slovenske sestre v Hyeres, odkoder se je podal v Lurd, kamor so prav tiste dni prihajali Slovenci od vseh

Na obisku pri sinu kneza Pavla princu Aleksandru. Od leve proti desni: Dr. Miha Krek, princ Aleksander, škof dr. Rožman, princesinja Maria Pia in biv. min. predsednik Dražiča Cvetković.

strani ter priporočili Lurški Gospe v varstvo slovenski narod, obenem se ji pa zahvalili za vse doslej prejete dobrote.

Po lurškem romanju je Prevzvišeni obiskal nekatere družine, ki so v bližini poti, ki ga je preko Švice vodila na Koroško. V nedeljo 3. avgusta je imel mašo v Nancyju, v cerkvi sv. Petra, kjer ga je tamošnji župnik predstavil tudi francoskim vernikom v središču Lorraine.

Kljub naporom, ki ga je zahtevala gornja pot, je Prevzvišeni z največjo pripravljenostjo

Dr. Krek in škof dr. Rožman med slovenskimi izseljenskimi duhovniki v Parizu: od leve proti desni: Kavalar, mgr. Zupančič, Žitko, dr. Krek, škof dr. Rožman, msgr. Grims, Flis in Flek.

Pozdrav škofu dr. Rožmanu ob prihodu v taborišče Spittal. Na sliki je tudi taboriščni župnik Anton Miklavčič

sto in požrtvovalnostjo potoval iz kraja v kraj, kamor ga je vozil direktor Čretnik. Povsod je rojakom govoril in maševal ter jih bodril, naj hodijo po pravi poti v življenju, da bodo prišli k Bogu. Vsi so mu bili zelo hvaležni tako za obisk, kakor tudi za vse njegove prošnje naj bi živeli po veri in delali tako čast Bogu in svojemu narodu.

Mesec avgust je Prezvzišeni prebil na obiskih pri Slovencih v Avstriji. Tu sta ga spremljala direktor Nace Čretnik iz Pariza in Rev. Alojzij Žitko iz Kalifornije. Dne 5. avgusta je bil v mestu Einsiedeln v Švici, dne 6. in 7. pa pri stiški redovni družini v Stamsu na Tirolskem, dne 8. avgusta pri dekanu Zabretu v Schwarzach, naslednjega dne pa pri Nandetu Babniku v St. Margarethen in Longau ob izviru Mure, kjer slovenska družinska ime-

Škof dr. Rožman s skupino slovenskih beguncev v Spittalu

na pričajo, da so tam nekoč živeli Slovenci.

Naslednje dni je Prezvzišeni preživel v svoji ožji domovini na Koroškem. V Celovcu je bil gost tamošnjega škofa dr. J. Koestnerja. V rojstni fari, v Šmihelu, so mu rojaku pred cerkvijo postavili slavalok z napisom Dobročes. Domači pevski zbor mu je zapel po zdravne pesmi, v imenu pliberske dekanije pa izrekel pozdravni govor prošt Trabesinger. V domači cerkvi je škof dr. Rožman maševal za svoje mrtve in še žive sorodnike ter domačine. V pridigi je cmenjal, kako ga je božja Previdnost vodila po širnem svetu. Prehodil je USA, bil v Kanadi, bil v Argentini in nekaterih drugih južnoameriških državah, obiskoval je slovenske izseljence po raznih evropskih državah. V srcu si je pa vedno želel, da bi pred smrtjo še enkrat videl svoj domači kraj. Ta želja se mu je sedaj izpolnila. Vernike je tudi tu naprošal, naj si ohranijo največji zaklad, ki ga imajo, vero, ker le po veri bo srečno njihovo časno in večno življenje.

V Spittalskem taborišču je še vedno precej slovenskih beguncev. Tudi teh se je spomnil škof dr. Rožman ter jih obiskal. Z vsemi se je pogovarjal in se zanimal za njihovo življenje in delo. Za vsakega je imel toplo in prijetno besedo. Rojaki so ob tem obisku znova dobili potrdilo, da niso pozabljeni.

Na Tirolskem je Prezvzišeni prebil en teden pri Monsignorju dr. Jožetu Jagodicu v Ainetu. Tu so mu domačini pripravili pristrčno pozdravno akademijo z nastopom pevskega zbora in godbe. Bil je teden dni tudi v Anrasu, kjer je pred desetimi leti živel kot begunec. Tudi tu so ga domačini navdušeno pozdravili, škof se jim je pa toplo zahvalil za vso njihovo naklonjenost, ki so jo tako velikodušno izkazovali pred 13. leti slovenskim protikomunističnim beguncem.

Po teh obiskih na Koroškem in Tirolskem v mesecu avgustu se je škof dr. Rožman s Čretnikom in Žitkom dne 2. septembra odpeljal v Asten, kjer je veliko begunsko taborišče. V njem je tudi veliko novih slovenskih beguncev. Med njimi opravlja dušnopastirsko službo Rev. dr. Ferdinand Kolednik, prevajalec Jurčičevega Jurija Kozjaka v razne jezike.

Po obisku tega taborišča se je Prezvzišeni s svojim spremstvom odpeljal v Pariz, nato pa na Mednarodni Marijanski kongres v Lurd.

Vseslovensko romanje v Lurd

Ob stoletnici prikazovanj lepe Gospe Bernardki Soubirous v tarbeški votlini v Lurdu so prihajali v slavno božjepotni kraj pod Pireneje vsak dan romarji iz vseh delov sveta. Še nikdar v zgodovini ni prišlo v kak kraj na svetu toliko raznih narodnosti, kakor je bilo to lani v Lurdu. Vsi narodi so se tu zahvaljevali nebeški Materi za vse milosti, ki so jih prejeli od nje, ter se priporočali še nadaljnjemu njenemu varstvu.

Med temi svetovnimi romarji so v Lurdu zavzemali častno mesto tudi Slovenci. Bili so zastopani slovenski kraji na Primorskem, Goriškem in Koroškem, bili so slovenski rojaki, ki žive kot izseljenci v raznih evropskih in prekomorskih državah. Tako je bilo na vseslovenskem romanju 1300 Slovencev. 580 iz Tržaškega, 242 iz Goriške, 178 iz slovenske Koroške, ostali so pa bili slovenski izseljenci iz Francije, Belgije, Nizozemske, Anglije in Nemčije. Vodili so jih slovenski izseljenski duhovniki: Nace Čretnik ter Stanko Kavalar iz Francije in Vinko Žakelj ter Zdravko Reven in Belgije. Ameriške slovenske romarje je zbral p. Odilo. Od povsod so bili zbrani Slovenci, samo iz domovine, ki bi morala biti najmočnejše zastopana, jih ni bilo. Niso mogli priti, ker tega niso dovolili komunisti. Pod komunisti trpečo in zaslužnjeno domovino so pred Lurško Materjo božjo zastopali svobodni Slovenci v svetu.

Vseslovensko romanje je vodil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman.

Koroški, primorski in goriški slovenski romarji so se pripeljali v Lurd v soboto dne 26. julija s posebnim vlakom, manjša skupina Korošcev pa z dvema avtobusoma. Po krajšem počitku so se zbrali vsi pred lurško votlino, kjer so jih pričakovali slovenski romarji iz drugih držav s škofom dr. Rožmanom na čelu. Vsi so se uvrstili v sprevod ter s pesmijo odšli proti votlini. Tu je škof dr. Rožman z ganljivimi besedami pozdravil Lurško Gospo. Zahvalil se je Mariji v imenu vseh Slovencev, da jim je v vseh dobah zgodovine ohranila vero. Ker so Slovenci majhen narod, jih je čuvala še z večjo ljubeznijo, kot mati, ki ima do majhnih otrok še večje usmiljenje.

Ko je legal že mrak na votlino, je iz 1300 slovenskih grl mogočno zadonela pesem "Je angel Gospodov".

V nedeljo, 27. julija so imeli slovenski romarji skupno mašo pri lurški votlini. Imel jo je Prevzvišeni, slovenski romarji so pa med cerkvenim opravilom prepevali Mariine pesmi.

Po maši so slovenski rojaki skupno s škofom in ostalimi duhovniki molili križev pot, ki je speljan na griču nad bazilikami. Pri vsaki tretji postaji je bil govor, pri ostalih so pa verniki molili. Dvanajsta postaja je na vrhu hriba. Tu je spregovoril sivolasi škof dr. Rožman in romarjem razložil skrivnost trpljenja, ki odrešuje. Pokazal je na Marijo, ki je stala ob križu in ki spremlja tudi vse ljudstvo v njegovem trpljenju.

Zastava slovenskih romarjev v Lurd

Prevzvišeni dr. Gregorij Rožman izreka pozdrav Lurški Mariji v imenu vseh Slovencev

Popoldne in zvečer so se slovenski romarji udeležili mednarodnih romarskih slovesnosti, t. j. evharistične procesije in procesije z lučkami. Poleg drugih evropskih jezikov se je pred zvočnikom glasila tudi slovenska molitev in pesem. Na tisoče romarjev drugih narodnosti ju je z velikim zanimanjem poslušalo. V večerni procesiji so pred slovenskimi romarji nosili napis Slovenci, nato pa še napis Korošci, Goričani in Tržačani.

V ponedeljek 28. julija so se Slovenci zbrali v baziliki Sv. rožnega venca. Mašo je imel zopet škof dr. Rožman, med njo je pa pel združen pevski zbor pod vodstvom koroškega pevovodje Miheliča, pridigal je pa M. Mazora iz Gorice. Ta dan so romarji zaključili z obiskom nove bazilike Pija X. Po večerni procesiji je bilo nočno čiščenje v baziliki sv.

Pija X. Pridigal je škof dr. Rožman, maševal pa dekan Silvani.

V torek 29. julia je bilo slovo slovenskih romarjev od Lurda. Zjutraj je bila maša na oltarju sv. Bernardke pred baziliko Sv. rožnega venca. Zbranim romarjem je navdušeno govoril pesnik in pisatelj Stanko Janežič. Dopoldne so se Slovenci zbrali znova pred lurško votlino. Zopet je povzel besedo škof dr. Rožman ter v imenu vseh slovenskih romarjev govoril v slovo od tega božjepotnega kraja. Govoril je tako lepo o Mariji, da so se romarjem rosile oči.

Avtobusi so nato začeli odvažati slovenske romarje na železniško postajo. Tja je slovenske rojake spremljal tudi škof dr. Rožman. Stal je ob vlaku in se zahvaljeval za pozdrave rojakov, ki so mu z vlaka mahali z belimi robci. Ko so začeli peti pesem Gor čez izaro, je vlak začel počasi zapuščati lurško postajo.

O vseslovenskem romanju v Lurd je lepo pisal lurški dnevnik "Lurdes Eclair", ki je objavil tudi polstransko sliko slovenskih romarjev, zbranih s svojim škofom dr. Rožmanom pred lurško baziliko s slovenskim naslovom "Slovensko romanje".

Od 11. do 17. septembra 1958 je pa bil v Lurdu Mednarodni Marianski kongres. Udeležil se ga je tudi škof dr. Rožman.

Škof dr. Rožman govori o pomenu trpljenja pri 12. postaji sv. križevega pota, ki so ga molili slovenski romarji v Lurdu

Na Koroškem v letu 1957/58

Lanskoletno poročilo smo zaključili z vestjo, da je bila ustanovljena slovenska gimnazija v Celovcu. Seveda je bil to le del pravic, zajamčenih v državni pogodbi z dne 15. maja 1955.

Tendenca koroške in avstrijske politike pa ne gre za tem, da bi realizirali to, za kar se je država obvezala s svojim podpisom v državni pogodbi, marveč za tem, da se uniči to, kar je že obstojalo in da se novega ne dovoli nič.

Leta 1945 po zlomu "večnega" nemškega rajha je slovenski član deželne vlade na Koroškem dr. Jožko Tischler izposloval posebno odredbo o dvojezični šoli za južni del dežele. Bistvo te nove odločbe je v tem, da se na določenem teritoriju slovenski in nemški otroci morajo učiti obeh deželnih jezikov. Prva tri leta je dvojni jezik, od 4. leta so 4 tedenske ure slovenščine in od petega leta je 3 ure tedenskega slovenskega pouka. To uredbo so 3.X.1945 sklenile vse koroške stranke, avstrijska ljudska stranka, socialistična stranka in komunistična stranka ter zastopnik Slovencev, ki je bil tedaj član vlade. Že leta 1947 je sedanji minister za državno obrambo g. Ferdinand Graf začel srdito borbo proti tem dvojezičnim šolam, ki so se obnesle povsod, kjer je bilo učiteljstvo na mestu. Na papirju jih je bilo 107, v resnici pa v desetih šolah nikjer dvojezičnosti niso izvajali, na približno 20 šolah je dvojezičnost med letom zaspala in tako imamo sedaj v deželi še kakih 80 šol, kjer več ali manj dejansko zakon izvajajo. Ta nedoslednost izvira iz dejstva, da deželna vlada ni nikdar imenovala oziroma zvezna vlada ni nikdar zahtevala nadzorstva za izvajanje te šolske odredbe. Tako so učitelji delali po svoji mili volji in kakor je ustrezalo trenutni politični psihozi v deželi in na svetu.

Od leta 1949 so se tej gonji gospoda ministra Grafa pridružili tudi ostali prvaki in mali "Mussoliniji" Avstrijske ljudske stranke (österreichische Volkspartei). Pomagali so tudi vsi bivši nacisti, ki so od leta 1949 zo-

pet imeli svojo stranko, Zvezo neodvisnih (Verband der Unabhängigen), pozneje preosnovana v Liberalno stranko (Freiheitliche Partei Österreichs). Socialistična stranka sicer v tej gonji ni sodelovala, pač pa je bilo jasno vidno, da proti njej ni storila nobenih korakov in si je na tistem mela roke, da so drugi opravljali delo, ki si ga je tudi sama želela.

V tem ozračju je avstrijski prosvetni minister dr. Heinrich Drimmel pripravil zakonski osnutek za ureditev šolskih razmer na južnem Koroškem, ga predložil ministrskemu svetu in s tem predal tudi dunajskemu parlamentu v pretres.

"Enakopravnost" na Koroškem. Nemški narodnostni nestrpnosti so na tabli odrezali slovenski naziv kraja Replje.

Nastop gojenk ob 50 letnici gospodinske šole
samestana v Št. Jakobu v Rožu.

Foto: V. Zaletel

Ta Drimmlov osnutek predvideva poseben postopek za "dognanje" članov manjšine oziroma manjšine sploh in ima v načrtu tri vrste ljudskih šol, in sicer nemške, slovenske in nemško-slovenske. Tako bi obstojala torej možnost, da bi se mladina istega šolskega okoliša razcepila v tri skupine, ki bi stale več ali manj sovražne ena proti drugi. Ti dve osnovni misli so slovenski zastopniki odločno odklonili. Odbili so vsako glasovanje in vsako pravico staršev, da bi odločali o učnem jeziku v šoli, ker je politično ozračje tako zastrupljeno, da bi vsako tako glasovanje ali zapisovanje stavilo vsakega posameznika pod tak politični in gospodarski pritisk, da bi o svobodnem odločevanju sploh ne mogli več govoriti. Prevladuje v deželi težnja, da označijo vsakega Slovenca, ki se za takega prizna in to celo javno prizna, kakor bi bilo pri katarstih nujno, za titokomunista in iredentista.

Trganje mladine na dve ali tri šole v istem šolskem okolišu pa je seveda nemogoča stvar, če sploh še hočemo govoriti o šoli, ki bi nudila isto osnovo in ki bi ustvarjala podlago za medsebojno razumevanje med obema narodoma v deželi.

Prav zaradi tega so slovenski zastopniki storili najodločnejše korake pri dunajski vladi in na javnih tiskovnih konferencah na Dunaju in v Celovcu ter tako preprečili, da bi prišel osnutek pred parlament in postal zakon.

Ko je bilo to doseženo, je dunajska vlada poverila ves material posebnemu parlamentarnemu odboru in za 13. december 1957 sklicala posvetovanje ob navzočnosti slovenskih zastopnikov dr. Tischler-ja in dr. Franca Zwittera. Na tem posvetovanju so slovenski zastopniki zopet razložili vse argumente proti načrtu imenovanega zakonskega

osnutka in sklenjeno je bilo, naj predložijo Slovenci temu parlamentarnemu odboru v januarju 1958 pismeno svoje predloge oziroma protipredloge, kar se je tudi zgodilo.

Od januarja naprej se je večkrat sestel ta parlamentarni odbor, vendar med vladnimi strankami samimi ni prišlo do soglasja. Avstrijska ljudska stranka je stala in stoji dosledno na stališču, da imajo starši edini pravico odločati o učnem jeziku v šoli. Stranka si hoče na tem področju na Koroškem ustvariti prejudic za pravico staršev v vsej državi v zadevi konfesionalnih šol, ki so v Avstriji privatne šole in ne dobivajo državnih subvencij. Socialisti pa hočejo izvesti glasovanje vseh volilnih upravičencev v južnem delu dežele. Torej bi tam odločali tisti, ki otrok v šoli ali nimajo ali še nimajo, za tiste ki imajo otroke. Slovenci zavzemajo še vedno stališče, da se to vprašanje ne more urejevati na podlagi kakega glasovanja, marveč mora na dvojezičnem ozemlju obveljati tudi zanaprej dvojezična šola, ki nalaga slovenskim in nemškim otrokom isto breme, namreč oba deželna jezika. Če pa hoče Avstrija izvesti kako glasovanje, potem sama dokazuje, da glasovanje leta 1920 ni bilo dokončno in dokazuje le svoje germanizacijsko delo pri vsem zatirjevanju, kako ravno ona vzorno rešuje manjšinska vprašanja.

V parlamentu pri minulem zasedanju torej ni prišlo do prav nobenega ukrepa. Parlament je šel na počitnice in v deželi so hoteli zadnji teden šolskega leta od 1. julija do 4. julija uprizoriti šolsko stavko v vsem južnem delu dežele, kjer bi morale biti, ali so po odredbi iz leta 1945, dvojezične šole.

Dne 27. junija so v Pliberku sklicali zborovanje staršev. Za 299 otrok pliberške osnovne in tamošnje glavne šole se je tega zborovanja udeležilo okoli 15 staršev. Govornik je bil deželni poslanec avstrijske ljudske stranke in velikovski podglavar dr. Wolfgang Mayrhofer. Res je bila sklenjena šolska stavka. Dne 1. julija so stale straže na vseh poteh in cestah, ki vodijo iz okolišnih vasi v mesto, in so otroke odganjali od šole. Glasilo imenovane stranke "Volkszeitung" je vsak dan prinašalo nove pozive za stavko. Dejansko se je velikovškem okraju, kjer je 43 dvojezičnih šol, udeležilo te stavke 7 šol, in to le deloma, v celovškem okraju je ni bilo, v beljaškem okraju pa je od 25 dvojezičnih šol stavkalo 5

Zadnji letnik gospodinskega in šivalnega tečaja v Št. Jakobu.

Foto: V. Zaletel

šol in to tudi le delno. Tako je narod s treznim zadržanjem zavrnil politično zlorabo mnadine in hujškanje v deželi. Pri tem položaju so slovenske osrednje organizacije za 19. julija sklicale v Celovcu tiskovno konferenco, da jasno pokažejo vse okoliščine te šolske stavke, da se je stavka obnesla le tam, kjer so žandarji in drugi državni nastavljenici in deloma tudi učitelji sami odvrčali otroke od šole. Narod pa je ostal trezen in jasno dokazal, da hoče mirno sožitje, da hoče, da se v deželi gojita oba jezika. To je bilo glasovanje, kakor ga hujškači proti dvojezični šoli niso pričakovali. Mogoče je bilo tudi mnenje zastopnika nekega nemškega šovinističnega lista značilno: "Počakajte, v jeseni bo stavka "organizirana" in bo vse drugače videti!" Kakor se čuje iz dunajskih vladnih krogov, tam ne odobravajo tega početja deželnih šovinistov.

Tako je položaj v šolstvu. Seve to vprašanje ne bo rešljivo toliko časa, dokler bodo odločilne državne stranke to vprašanje zlorablja-le za svojo nogometno igro. Kaže pa, da so vzroki te politične napetosti in nacionalnega šovinizma v tem, da vladne stranke ne morejo držati danih obljub gospodarske pomoči južnemu delu dežele. Ta del dežele iz ameriške povo ne pomoči ni ničesar dobil in je zato gospodarsko zaostal. Obe vladni stranki sta izdali načrte za pridobitev volilcev, državna blagajna pa čuti pojave gospodarske krize in tako ni denarja, vsaj ne za ta del dežele. Da pa se zanimanje naroda usmeri v drugo, politično smer, kjer ni treba denarja in zadostujejo be-

sede, se je začela zgoraj opisana politična gonja.

Konec junija se je Narodni svet koroških Slovencev po svojih zastopnikih udeležil tudi kongresa evropskih narodnih manjšin v Innsbrucku na Tirolskem.

Dne 27. aprila je gospodinska šola v Št. Jakobu v Rožu praznovala 50 letnico svojega obstoja in dela in je ta narodni praznik na prav svečan način obhajala. Okoli 2.000 ljudi se je te slavnosti udeležilo, na kateri je govoril tudi deželni glavor Ferdinand Wedenig.

Prav tako je tudi gospodinska šola v Št. Rupertu pri Velikovcu z velikimi prireditvami zaključila 52-letnik šolanja slovenske ženske mladine.

Slovenska gimnazija pa je končala prvi letnik s tremi razredi in bo jeseni 1958 štela 4 razrede in tako postala polna nižja gimnazija.

Nikdar ne smemo pozabiti, zakaj smo šli po svetu in kateri je zadnji cilj našega življenja.

VERSKO PROSVETNA REVIIJA "DUHOVNO ŽIVLJENJE"

z otroško prilogo

"Božje stezice"

je tista, ki nas vsak mesec obiskuje in stalno spominja, kako moramo živeti, da bomo ostali zvesti Bogu in narodu, iz katerega smo izšli.

Ali jo že imaš?

Bogata na vsebini, okusno urejevana, z mnogimi slikami iz domovine, je zvesta spremljevalka naših ljudi širom petih kontinentov.

Naroča se pri upravi:

Ramón Falcón 4158 — Buenos Aires — Argentina

SLOVENSKA PROSVETA NA KOROŠKEM

Lansko leto so koroški Slovenci praznovali 50 letnico ustanovitve "Slovenske krščansko-socialne zveze za Koroško", ki je bila ustanovljena 20. oktobra leta 1908. V njej so bila včlanjena slovenska izobraževalna društva, ki so opravljala v preteklih desetletjih po koroških vaseh timeljito narodno vzgojo. Krščanska kulturna zveza se je spomnila tega zgodovinskega dogodka z velikim taborom pri Sv. Katarini v šmihelski fari. Slišali smo, kakšne zasuge imata ravno dr. Lambert Ehrlich in župnik Matej Ražun za ustanovitev te centralne kulturne organizacije koroških Slovencev, ki je vzgojila vrsto požrtvovalnih prosvetnih delavcev ter utrjevala v ljudstvu narodno in versko zavestnost. Tabor pri Sv. Katarini pa nas je prepričal tudi o tem, da misel o poslanstvu katoliškega prosvetnega dela med koroškimi kulturnimi delavci živi in da bo stopala Krščanska kulturna zveza tudi v bodoče po stopinjah Ehrlicha, Ražuna, Poljanca, Starca, župnikov Piceja in Vautija, dr. Zeichna in drugih, ki so ostali pri svojem delu zvesti načelom nekdanje "Slovenske krščansko-socialne zveze".

Danes je v Krščansko kulturno zvezo včlanjenih več katoliških prosvetnih društev in prosvetnih skupin. Tudi v preteklem prosvetnem letu so dokazala omenjena društva svo-

jo življensko silo v številnih kulturnih prireditvah. Naj naštejemo najprizadevnejša društva in prosvetne krožke: Katoliško prosvetno društvo v Selah, Katoliško prosvetno društvo v Šmihelu, Katoliško prosvetno društvo v Globasnici, Katoliško prosvetno društvo v Št. Primožu v Podjuni, Katoliško prosvetno društvo v Celovcu, Farno mladino iz Št. Janža v Rožu, Farno mladino iz Kotmare vesi, Farno mladino iz Št. Jakeba v Rožu, Farno mladino iz Št. Lipša, Farno mladino iz Železne Kaple, Farno mladino iz Doberle vesi, Farno mladino iz Žvabeka itd.

Na koroških odrih smo videli vrsto lepih iger, in sicer: Gospod mora biti, Miklavž prihaja, Lučka v temi, Roža sveta, Tihotapec, Gospa Kordula, Vrata, Triglavska roža, Cvrček za pečko, Teta na konju, Čeber, Petujoči dijak v paradižu, Županova Micka, Lumpacij vagabund, Ubogi samci, Pričarani ženin, Veriga, Žrtev spovedne molčečnosti, Večna mladost in večna lepota, Naša kri, Hema Krška, Revček Andrejček, Trije ptički, Zaklad, Prisiljen stan je zaničevan, Bernardka in Pri kapelici. Največji uspeh pa so dosegli šentjakobčani z Miklovo Zalo, ki so jo uprizorili v režiji preč. g. Vinka Zaletela trikrat doma, za Podjuno pa v Globasnici. Te uprizoritve se je udeležilo 3000 gledalcev. Pri igri je sode-

Otroški vrtec v Št. Jakobu v Rožu pozdravlja škofa dr. Rožmana ob obisku zavodu. Na levi strani od škofa 91 letni župnik Alojzij Železny, desno od škofa kaplan Česen in župnik Alojzij Vavti, kateremu je bil škof dr. Rožman novomašni govornik.

Foto: V. Zaletel

lovalo 40 igralcev in so z njo proslavili koroški Slovenci 50 letnico dramatizacije Sketove povesti, ki jo je oskrbel rojak Jaka Špicar.

Prosvetne prireditve pa so bile tudi v Kmetijsko gospodarski šoli v Tinjah in Kmetijskih gospodinjskih šolah v Št. Rupertu in Št. Jakobu. Zaključnih prireditev v gospodinjskih šolah sta se udeležila tudi g. deželni glavar in njegov namestnik ter referent za kmetijsko šolstvo pri deželni vladi v Celovcu. Vrsto pevskih nastopov pa so izvedli selski pevski zbor, kotmirški, radiški, šmihelski in globaški pevski zbor, ki so popestrili tudi slovenski program Radia Celovec. Da pa so Korošci gostovali tudi v Gorici in Trstu, je razveseljivo, kajti stiki med zamejskimi Slovenci so iskreni in tudi nujno potrebni.

Poleg Krščanske kulturne zveze pa deluje v Krški škofiji tudi katoliška prosveta. Je to

slovenski oddelek škofijske prosvetne ustanove, ki je pomožna organizacija Katoliške akcije. V njenem okviru so imeli Slovenci 66 načelnih govorov in predavanj z barvnimi slikami. Predavatelji so zajeli 33 far, med njimi je imel največ predavanj preč. gospod Vinko Zaletel.

Katoliško prosveto vodita prof. dr. Valentin Inzko in duhovni asistent msgr. dr. Janko Hornböck, Krščansko kulturno zvezo pa prof. dr. Pavel Zablatnik kot predsednik in dr. Valentin Inzko kot tajnik.

Da med koroškimi Slovenci lepo napreduje tudi literarno delo ob družinskem mesečniku Vera in dom, Mladem rodu ter dijaških listih Setev in Kres dokazuje, da slovensko kulturno življenje ob Dravi, Zili in na Gurah bogato cvete.

Dr. LUDVIK LESKOVAR

SLOVENSKI RADIJSKI KLUB V CHICAGU

Slovenski radijski klub je ena izmed redkih organizacij v Združenih državah, katerega je ustanovil novonaseljenc, a v svojih vrstah združuje poleg novonaseljencev tudi staronaseljence ter v Ameriki rojeno mladino slovenskega pokolenja.

Klub je kmalu po svojem prihodu v Ameriko in po pričetku slovenskih radijskih oddaj za osrednjo Ameriko, ustanovil dr. Ludvik Leskovar. Država Illinois je formalno odobrila korporacijsko listino dne 10. novembra 1951. Klubovo izvirno ime je bilo:

Ameriški prijatelji slovenskih pesmi (American Friends of Slovenian Songs), a dne 7. januarja 1954 je ime bilo uradno spremenjeno v Slovensko ameriški radijski klub (Slovenian American Radio Club). Nova organizacija si je zadala nalogo, da s pomočjo slovenskih radijskih oddaj širi slovensko kulturo ter s predvajanjem slovenskih pesmi in plesov upoznava splošno ameriško javnost, ne samo z visoko kulturno stopnjo Slovencev, ampak tudi z njihovo preteklostjo in težnjami po lastni svobodi v bodočnosti. V svoji Deklaraciji na-

čel, ali ustanovni izjavi, klub povdarja, da "hoče nadaljevati" in da "bo skrbel, da mali narod med Adriatikom in Alpami ter njegov doprinos Ameriki, kakor tudi stoletno prizadevanje Slovenije po združitvi in neodvisnosti, ne bo nikoli zamrlo v svobodni Ameriki."

Ob ustanovitvi je klub štel 19 članov. Med

soustanovitelji je bil tudi Slavko Novak, ki pa se je kmalu potem preselil v Kalifornijo in je sedaj v Milwaukee. Živahno kulturno in družabno delovanje je pritegnilo čikaške Slovence, da so se včlanjevali v lepem številu, tako, da je krožek naglo rastel iz leta v leto, tako, da šteje danes 1250 članov in članic ter je postal eden izmed največjih samostojnih slovenskih organizacij v osrčju Amerike.

Radijski klub more s ponosom pokazati sadove svojega uspešnega dosedanjega delovanja. Tedensko predvaja koncert slovenskih pesmi preko radijske postaje WHFC in WHHS FM in s tem redno prinaša ne samo v domove Slovencev, ampak tudi v premnoge domove Amerikancev najrazličnejših pokolenj, slovenske melodije. Poleg tega ima preko radia redne govore v angleščini za poslušalce čikaškega vele mesta o zgodovini in kulturi slovenskega naroda. Dalje Klub prireja letno dve veliki javni slovenski manifestaciji: Slovenski festival narodnih pesmi in plesov, ki je drugo nedeljo po Veliki noči. Na festivalu nastopajo vsi slovenski pevski zbori Čikaga in okolice, najbolj znani solisti, plesne skupine in odlični gostje. Prikazani so tudi razni prizori. Ob tej priložnosti dobi t. zv. Slovensko odlikovanje osebnost, ki si je stekla v letu največje zasluge za dvig slovenskega imena v Ameriki. Dosedanji odlikovanci so bili: Frank Kosmač, ki je kot mlad reven gorenjski fant pred 40 leti prišel v Ameriko ter se je s svojo pridnostjo in delom dokopal do zavidljivega mesta, da je na čelu 75 milijonske korporacije St. Paul Banke. Frank Jankovič, po vsej Ameriki poznani godbenik, je dobil odlikovanje l. 1956 zaradi njegove zasluge, da so milijoni Amerikancev spoznali slovenske melodije in predlanskoletni odlikovanec, dr. Ludvik Leskovar je prejel odlikovanje zaradi njegovega narodno kulturnega dela v Ameriki, ustanovitve slovenske radijske postaje, radijskega kluba, folklorne skupine in ker je ponesel slovensko ime v splošno ameriško javnost, radio in televizijo.

Druga vsakoletna javna prireditev kluba je v jeseni v proslavo obletnice ustanovitve prve slovenske radijske ure v Čikagu. Obe prireditvi sta v največjih dvoranah v dosegljivi razdalji od slovenske naselbine ter sta odlično obiskani. Predstavniki ameriškega javnega življenja se vedno radi odzovejo povabilu, da tu-

di prisostvujejo tem prireditvam, ki veljajo za krajevne družabne dogodke prve vrste. Ameriški politični predstavniki si ob takih priložnostih skušajo pridobiti simpatije Slovencev, seveda tudi njihove — glasove.

Radijska folklorna skupina je ponovno predvajala stare autentične slov. ljudske plesne na televiziji od obale do obale, kakor tudi na mnogih odrih. Dvakrat so nastopili na televizijskem programu, katerega po nepristranskih cenitvah gleda nad 30 milijonov gledalcev. Želi so res dober uspeh ter imajo mnogo povabil za bodoče nastope; med njimi tudi v veliki dvorani čikaškega muzeja znanosti in industrije, ki je največji na svetu.

Med neposrednimi načrti radijskega kluba je akcija za Slovenski dom v Čikagu in s tem v zvezi poglobitev in razširitev klubovega vsestranskega delovanja.

Gola resnica je, da v Ameriki vse zavisi od reklame. Med tistimi, ki delajo "reklamo" za slovenski narod v Ameriki, čikaški slovenski radijski klub gotovo ne bo med zadnjimi.

* * *

Obe sliki sta bili posneti med televizijskim nastopom radijske plesalne skupine med predvajanjem slovenskih ljudskih plesov v študiju ABC TV v Chicagu. Celotna skupina šteje 8 parov, toda za TV nastop je postaja odredila samo po štiri pare zaradi lažjega snemanja. Na prvi sliki so od leve proti desni: Dinie Lauretig, Janez Kos, Stanko Mikec, Margaret Prah, Julko Jošt, Ivanka Mikec, Nace Rebriza in Irena Sedlašek. Na drugi sliki so tudi: Jože Sobočan, Marija Lonec, Janez Vuk, Rosi Dolenc.

V spomin umrlim slovenskim javnim delavcem

† ANTON GRDINA

S tem, da se ugasnilo življenje Antona Grdine, je utihnilo med Slovenci v Severni Ameriki tako nekako kot vtihne vas v dolini, ko je legal nanjo mrak. Vse življenje teče dalje svojo neugnano pot v večnost, vsaka žilica nadaljuje svoj ritem, a tišina je vendarle nad vsem in med vsem kar občutna. Pisatelj Mauser je ob

rakvi rekel, da je umrl zadnji romantik severno-ameriških slovenskih naseljencev. Drugi so zapisali, da je bil pokojni gospod Anton izrazita pionirska osebnost. Zadnja desetletja življenja je bil nesporen naš zastavonoša, naš "zvonar", naš prvak in voditelj v Severni Ameriki. Bil je vse to na poseben, svojski način, ne da bi bil za kaj takega voljen, ne postavljen. Kratkotrajno, kadar je nastopil Grdina, je ameriška javnost smatrala in vedela, da nastopa Slovenec, govori za Slovence in izraža slovenske misli in namene. Prepričanje je nastalo, da drugače ne more biti. Tako prepričanje si je pokojni Grdina ustvaril in ga v družbi utržil v vsem svojim življenjem in delom. Zadnjega pol stoletja je bil Anton Grdina kar v vsem, kar se je važnejšega zgodilo v slovenski družbi v Severni Ameriki. Ali je sam vkresal nobudo, ali pa je ves navdušen pritekel tja, kjer jo je slišal; povsod je bil najprirednejši in najživahnejši. Težka kap ga je julija 1957 položila za vedno, a trpel, oziroma ležal v agonijah je še do 1. decembra, ko je ob devetih zjutraj končal svoje zemsko življenje in prešel v večnost.

Rojen je bil pokojni gospod Anton dne 27. aprila 1874 v Preserjah št. 12. V Združene Ameriške Države je prišel leta 1897. V svet ga je gnala potreba za kruhom. Doma je očetu pomagal pri delu na malem posestvu, ki ni moglo preživljati številne družine. Z očetom sta pomalo tudi kupčevala in vozila poleti razne pridelke na trg v Ljubljano, pozimi pa

sta napravljala drva, tudi za prodajo. Že pred njim je odšel v Severno Ameriko starejši brat Janez. Anton je doma obiskoval samo nekaj razredov osnovne šole in nobene obrti se ni izučil. V novi svet je torej šel samo s pridnimi rokami, šibkim, a zdravim telesom, krepko voljo, neugnano pridnostjo in drugimi lastnostmi, ki si jih je privzgojil ob vodstvu krščanskih staršev in v trdem življenju pomanjkanja in težkega dela.

Slovensko naseljevanje v Ameriki je bilo od začetka popolnoma prepuščeno samemu sebi. Narod naš ni imel ustanove, ki bi bila izseljence kakorkoli spremljala, jim pomagala ali vsaj svetovala, bodisi na poti, bodisi v novi deželi, kamor so prišli. Naši izseljenci so bili reveži, ki so si večinoma še prevoznino izposodili na upanje, da bodo v novi zemlji dobro zaslužili. Ko so stopili na ameriško obalo, so bili sami, neusmiljeno sami in so morali zgrabiti vsako, prav vsako prilichnost, ki jim je nudila zaslužek. Anton je bil srečnejši, ker je bil že tu njegov brat Janez, tako, da je mlajši vsaj vedel kam naj gre. Zaposlil se je najprej kot težak v tovarni cevi, kasneje pa v podjetju svojega brata v klobučarstvu. Leta 1899 se je poročil z Antonijo Bizil, ki mu je bila zlasti v začetku njegovega podjetniškega življenja najprirednejša pomočnica. Dasi se jima je rodilo osem otrok in je šest še živih, sta vendar gospodarila tako skromno, da sta prihranila od njegovega skromnega delavskega zaslužka, k kateremu je žena dodajala še lepe vsotice, ki jih je zaslužila s kuhanjem, pranjem in pospravljanjem slovenskim samskim delavcem. Oba sta stiskala in garala.

Že leta 1903 sta začela najprej s špecerijsko trgovino, potem s trgovino s pohištvo. Leta 1910 je Anton Grdina ustanovil pogrebni zavod. Poleg tega je bil med ustanovitelji Slovenske Posojilnice in slovenske North American Banke v Clevelandu. Ko mu je trgovina s pohištvom pogorela, je s sinovi ustanovil novo in zgradil kegljalnico. Začetek je bil najskromnejši, ki si ga je mogoče misliti. Delala sta sama z ženo. Navezala sta svoje življenje popolnoma na življenje sloven-

ske naselbine. Kar so slovenski ljudje potrebovali, to sta oskrbovala in prodajala. Prodajala deloma za denar, veliko pa na upanje. Marsikako razočaranje sta doživela, marsikako potrebno in nepotrebno izgubo pretrpela, počasi in težko si opomogla, a ona dva sama in njuna trgovina so postali zatočišče Slovencev v Clevelandu. Delala in živela sta kot bi bila služabnika vseh Slovencev. Njune hiše vrata so bila odprta noč in dan. Ni bilo ure, ob kateri ne bi bil Anton Grdina na razpolago in pripravljen odzvati se vsaki prošnji. Če je bila stiska, je zapustil trgovino in posel in šel reševat Slovence ali družino, ki je klicala na pomoč. Ni čuda, da je rastle njegovo ime med Slovenci v Ameriki veliko hitreje kot pa njegova podjetja. Postal je osrednja, združevalna osebnost po svoji dobrodelnosti, po svoji neumorni požrtvovalnosti, po svojem dobrem srečju, ki je bilo odprto za vse. Bil je slovenski posrednik pri oblasteh, v šolah, v bolnicah, pomagal snovati društva, ustanavljati slovenske župnije, graditi slovenske pevske zборе, igralske družine, športna društva, organiziral skupne nastope in manifestacije. In to je bila njegova značilnost: Bil je prvi tam, kjer je bilo delo najtrše, razmere najneprijetnejše, začetek najbolj tvegan. On ni popustil v težavah, kaj še, da bi klonil v nesrečah. Samo tale primer. Ko je slovenska banka s številnimi drugimi denarnimi zavodi v Clevelandu propadla, je bil Grdina tisti, ki je v likvidaciji prejšnjega denarnega zavoda nadalje ostal in zopet prvi, ki je začel ustanavljati novega. In kakor v tem slučaju, je uspel končno tudi v drugih. Dasi je v tej, recimo, Grdinovi dobi zraslo v naših vrstah lepo število odličnih javnih delavcev n. pr. pesnik, pisatelj in glasbenik Zorman, časnikar Jaka Debevec in politik Lausche in dasi je pri opravljanju naših skupnostnih zadev in pri duhovnem vodstvu slovenske družbe bistveno pomagala lepa vrsta požrtvovalnih duhovnikov, mislim, da po pravici mramo dati Antonu Grdinu največji del zasluge, da je ta del našega naroda v tako kratki dobi tako močno uveljavil slovensko ime v širni Ameriki, kjer smo med najmanjšimi in še vedno med najubožnejšimi narodnostnimi skupinami.

Razumljivo je, da je tak človek bil voljen v skoro vse važnejše organizacije in ustanove, kar jih ima o ameriški Slovenci. Sedem let je bil predsednik največje in najstarejše slovenske bratske zavarovalnice Slovenske Kranj-

ske Katoliške Jednote in v tem času s čisto osebnim prizadevanjem podvojil njeno članstvo. Kasneje ga je KSKJ imenovala svojim prvim častnim predsednikom. Mesto Cleveland ima to posebnost, da se deli enega največjih njegovih parkov imenujejo po posameznih večjih narodnostnih skupinah. V tem parku je tudi Jugoslovanski kulturni vrt. Slovenska skupina je bila v tej kulturno-družabni ustanovi najaktivnejša in g. Grdina je bil predsednik od začetka pa do svoje smrti. Od prvega začetka delovanja Lige Katoliških Slovenskih Amerikancev, ki so jo ustanovili po drugi svetovni vojni kot dobrodelno organizacijo za pomoč političnim beguncem, ki so iskali strehe po tujem svetu in političnim žrtvam doma, je bil Anton Grdina v njenem izvršnem odboru in do smrti njen častni predsednik. Omenil sem samo te tri: eno finančno-zavarovalno, drugo kulturno, tretjo dobrodelno slovensko ustanovo, samo da označim spet, da je bil Anton Grdina res povsod, kjer so katoliški Slovenci kaj zasnovali in delali, vodilno važen delavec.

Anton Grdina je bil delavec katoliškega tabora Slovencev v Ameriki. Naseljenci naši so prinesli v novo deželo opredelitev, kakršna je bila doma. Zagrizenost in ostrina nasprotij pa je bila v gotovi dobi še hujša kot doma. Dasi se to sedaj že zdi neumno in neverjetno, je vendarle bilo res. Naseljenci so se delili v tiste, ki "s cerkvijo drže" in "socialistične naprednjake", ki so svobodo v Ameriki praktično razumeli tako, da je tu človek "osvobojen" lepih navad v slovenski družini, vaški in župnijski skupnosti, vseh takih, ki zahtevajo kaj samodiscipline in odpovedi, zlasti pa, da je osvobojen vseh obveznosti do Cerkve. "Farška gonja" je v precej poslabšani obliki divjala in razburjala duhove. Vodila je v osebno sovraštvo, zaničevanje in škodoželjnost. Odmevala je po slovenskem časopisu huje kot doma. Proticerkveni tabor je v zadnjem času zlasti divjal med drugo svetovno vojno in revolucijo v Sloveniji, ob komunističnem prevzemanju oblasti in v prvih povojnih letih. To sovraštvo se je končno značilno izražalo v Ameriki v gonji proti beguncem "s krvavimi rokami".

Anton Grdina je stal v vseh teh viharjih kot katoliški človek na najbolj izpostavljenih postojankah. Ne da bi bil kakorkoli povezan s krščansko socialnim ali krščansko demokratičnim javnim delom doma, je sam iz svo-

jega prepričanja, v teh posebnih razmerah zastopal in branil katoliška načela, v vseh svojih javnih nastopih katoliško stvar in njene korist pri vsaki priložnosti. Katoliško vodilo je bilo odločilno, da se je med prvimi, ko še ni Amerika vedela vse grozne resnice o medvojnih razmerah v domovini, tudi Anton Grdina najodločneje postavil proti komunistični revoluciji v Sloveniji in Jugoslaviji, da je s pionirsko vmeno branil čast beguncev in nastopal za pomoč njihovim prizadevanjem, da se naselijo v svobodnem svetu. Za to plemenito reševalno delo mu ni bilo žal ne denarja, ne časa, ne moči.

Kljub temu, da je preživel vso svojo moško dobo v Združenih Ameriških Državah, je z vsem srcem visel na svoji rojstni domovini. Domov je potoval v letih 1912, 1920, 1925, 1931 in 1956. Po Sloveniji je pridno fotografiral in snemal za trak, da je potem v Ameriki hodil od naselbine do naselbine in prirejal predavanja s slikami. Opisoval je svoje življenje, slovenske kraje in ljudi in opise prepletal z nazornimi zgledi in priporočili kako naj naš človek ohranja narodni običaj, da bo vedno nosil s seboj slovensko pesem življenja. Čudovito lepo, pristrčno je bilo njegovo popisovanje domače vasi, cerkve žalostne Matere Božje na Preser'u, pritrkavanje z zvonovi na Slovenskem, popisovanje katoliških shodov, orlovskih taborov, procesij in drugih slovesnosti, ki se jih je osebno udeležil in jih fotografiral za svoje ameriške rojake.

Kamor pogledaš v tista leta, povsod je tudi Anton Grdina. Ko je nesrečna tvorniška eksplozija razrušila lep del slovenske naselbine pri Sv. Vidu v Clevelandu, je on ustanovil zadrugo za pozidavo in obnovo in sam jo je vodil do konca. Kadar je škofijska dobrodelna organizacija hotela zbrati med Slovenci posebno lepo vsoto denarja za vzdrževanje bol-

nic, otroških domov in sirotišnic, je naprosila Antona Grdina, da je vodil zbiranje. Ko so prav v zadnjih letih novi naseljenci ustanovili kulturno in družabno središče v Baragovem Domu, je bil zopet Anton Grdina med njimi kot starosta in pokrovitelj.

Tako je slovenski kajžarski fant, delavec, prepresti mož z nedopovedljivo pridnostjo, varčnostjo, z zaupanjem v božjo pomoč in v svoje slovenske ljudi s pridom uporabljal in množil talente, ki mu jih je Bg dal in postal najbolj znana slovenska ameriška osebnost. Napačno pa je, če si ga predstavljamo kot bogatina, kot mogočnega slovenskega podjetnika v Ameriki. Ustvaril je sicer tudi na gospodarskem področju izredno mnogo ali bogastva si osebno ni nabiral. Gospodarsko neodvisnost si je prigaral, da je potem mogel svobodno svoje moči posvetiti splošno narodnim podjetjem. Od svojih dohodkov je preobilo dajal, da ni vedela levica kaj dela desnica, sam pa skromno živel ob največjih uspehih, kot takrat, ko je iz nič začel.

Posebne vrste ljudski tribun je bil to. Največje bogastvo, ki je ostalo za njim, je na deset in deset tisoče hvaležnih src slovenskih proletarcev, ki so ali neposredno ali pa posredno preko ustanov, ki jih je ustvaril, bili deležni sadov del njegove ljubezni in dobrote. To je bil ljudski tribun, ki se ni nikdar pote goval za ljudsko zaupanje ali kak javni urad, pa je zaupanje in ljubezen neprestano množil in širil. Ni črda, da mu je papež Pij XII podelil visoko odlikovanje viteza Gregorija Velikega, da je bil odličen član Kolumbovih Vitezov in da so mu ameriške kulturne ustanove izkazovale časti, kot jih izkazuje le redko najboljšim graditeljem ameriške družbe in najodličnejšim javnim delavcem.

Dr. MIHA KREK

PRAVKAR JE IZŠLO

v založbi Družabne pravde

NAJOBŠIRNEJŠE SLOVENSKO DELO O GOSPODARSTVU

Univ. prof. dr. IVAN AHČIN

SOCIALNA EKONOMIJA

455 strani velikega formata

Vsakomur potrebna, vsakomur razumljiva — preprostemu bralcu in študirajočemu znanstveniku.

Cena tej obširni knjigi je samo 75 pesov v Argentini, 1000 Lir v Italiji in 3.5 dolarjev v USA in Kanadi. (Drugod v razmerju teh valut).

Ameriška Slovenija izgublja svoje najboljše sinove, tiste, ki so slovensko ime globoko zasidrili v ameriško zemljo. Jaka Debevec preprost pevec Menišije, Ivan Zorman, pevec obeh domovin, Anton Grdina, človek, ki je iz malega znal zrasti v veliko.

Najbolj izobražen in kulturno je najgloblje pognal Ivan Zorman. Rojen je bil 28. aprila 1889 v Šmarju pri Jelšah, kjer je bil tedaj njegov oče zaposlen kot organist. Ko je bilo Ivanu štiri leta, se je družina izselila v Ameriko in si izbrala za novo domovanje Ely v Minesoti. Toda na tem mestu je družina ostala samo dve leti. Po dveh letih so se preselili v Calumet, v državo Michigan, kjer je Ivanov oče hitro ustanovil pevski zbor in godbeno društvo.

Kaj je bilo v Zormanovem očetu, ne vemo. Morda ga je hrepenenje po slovenskih sosedih vleklo iz kraja v kraj, vemo pa, da se je leta 1897 preselil v Cleveland. Toda domotožje v možu je moralo biti veliko. Odločil se je, da se vrne v stari kraj. Tedaj je Ivan Zorman prvič začutil kaj je domovina. Bil je sicer še otrok, toda spomini iz tega časa ga niso več zapustili. Vedno znova in znova se je tudi pozneje v življenju vračal vanje. Morda se mu je že tedaj vrasla v srce misel o dveh domovinah, med katerimi se tre emigrantovo srce. Vem, da se je Zorman vedno z veliko srečo spominjal tistih dni in da so mu ti dnevi ostali svetli do zadnje ure.

Zanimivo pa je, da se Zorman ni zagledal v kotiček zemlje, kjer je bil rojen, temveč tja, od koder je Zormanov rod izhajal, v Velesevo. Velesevo s svojim starinskim nadihom, z božjo potjo, s čudovitim vencem gora v ozadju, se je mlademu Zormanu tako vtisnilo v srce, da moremo te vtise zaslediti v njegovih pesmih prav do zadnjega.

Tisti čas je mladi Zorman tudi tipal v svet glasbe. Vemo, da je devetletni Zorman leta 1898 orgljal na Šmarni gori. Na vsak način

je to znak, da je otrok ne samo veliko podežoval po očetu, ampak, da je bilo v njem že neko pesniško nagnjenje, ki se je čudovito hitro ujelo v ubranosti narave.

Toda dom z vso lepoto, ki je tako razgibala Zormanovo otroka, se je Zormanu kmalu odmaknil. Že leta 1899 se je oče spet vrnil v Ameriko. Spet nova postaja na Zormanovi poti: Cleveland, Leadvil v Coloradu in stari Ely. Tu je Zorman dovršil ljudsko šolo, če tako rečemo, in nato odšel na gimnazijo. Dokončal pa je ni tu, temveč v Clevelandu, kamor se je družina za stalno preselila. Tu se je vpisal na Western Reserve univerzo, kjer se je posvetil angleščini in zgodovini. Istočasno pa je hodil na glasbeno šolo. Klavir je bila njegova stroka, učitelj mu je bil Anton Schroeder, učenec pianista Franca Liszta.

Zorman je v tem času zorel in se obračal v svet pesmi in glasbe. Bral je Prešerna, ki ga je znal skoraj celega na pamet. Fant dvajsetih let je obudil spomine na domovino, jih povezal z novo domovino in leta 1919 je izdal svojo prvo pesniško zbirko Poezije. Kakor da je ta zbirka, ki ji je bil sodnik dr. Josip Tomišek v Mariboru, dvignila vse plasti njegove pesniške duše, je leta 1922 že izdal drugo knjigo Pesmi in leta 1925 Lirične speve.

V tem je bil Zorman kakor ognjenik, samotni, od prve domovine odrezan, zato v svoji samotarski eruptivnosti še toliko bolj močan. Verzi mu teko gladko, jezik mu je lep, podobe včasih spominjajo na elementarne slike slikarja Peruška. Zvest in dober prijatelj v tej dobi mu je bil mladi slovenski zdravnik dr. Kern, človek, ki je imel široko kulturno obzorje, v mišljenju pa bil Zormanov antipod. Zorman v javnosti plah, čustven, dr. Kern mirni, trezen in suh. Marsikdaj, tako mi je zdravnik sam pripovedoval, sta v zgodnjih jutranjih urah, ko se je doktor vračal od bolnikov, sedela in pregledovala pesmi. In vselej, pravi dr. Kern, sem mu popravljal vejice in logični razpored misli v pesmi.

Zorman je čutil, da potrebuje notranje dopolnitve, da potrebuje stika z domom. Po tretji zbirki se je odločil za obisk. Tudi v pomenkih z menoj mi je ta obisk omenil in prepričan sem, da mu je v marsičem koristil, čeprav je

dodal, da ni mogel razumeti, kako daleč so si bili nekateri slovenski kulturniki samo zavoljo strankarske pripadnosti. Zorman je bil velik demokrat in je umetnost gledal skoz svoje čiste oči. Politika in politično trenje je bilo daleč od njega. Z nasmehom mi je omenil nekaj zgodbic, ki jih je doživel, ko je hodil po Sloveniji s prijateljem pisateljem Lahom in s pisateljem Debevcom.

Ta obisk ga je notranje poglobil. Po svoji vrnitvi v Ameriko, je prevedel precej slovenskih pesmi in jih leta 1928 izdal v zbirki Slovene poetry. Prevodi so lepi in dobri. Iz svoje duše, ki je bila polna domačih vtisov, pa je zapel Pota ljubezni leta 1931 in iz novega sveta leta 1938. Zdi se mi, da sta ti dve zbirki tudi vrh Zormanovega pesniškega ustvarjanja, zlasti zadnja. V njej je toliko pristnosti in toliko iskrenosti, da bo pesnik kljub tem in onim pomanjkljivostim našel svoje mesto med slovenskimi umetniki besede.

Zanimal me je odmev njegovih pesniških zbirk med ameriškimi Slovenci. Ko sva nekoč govorila o preteklosti, sem dregnil v to stvar.

"Imel sem izgubo," je priznal. "Prve knjige so še nekam šle, potlej je bilo vedno slabše. Lahko rečem, da sem naredil kakšnih 600 dolarjev deficita pri vseh skupaj."

Ni bil jezen, bila pa je v priznanju neka melanholija. Zormana je marsikdaj zbolelo, čeprav tega ni pokazal. In se mi zdi, da ga je nekje globoko jedlo tudi to, da ga je domovina gledala sicer kot pesnika, toda pesnika, ki bi se doma ne mogel postaviti v vrsto z drugimi.

Kaj je bila pravična sodba?

Zorman ni bil pesnik velikih dimenzij, po čustvu je bil najbližji Gregorčiču. In imel je, kakor Gregorčič nekoč, taisto nalogo-gojiti domovinsko ljubezen slovenskih pionirjev v Ameriki. Zato je v vseh njegovih zbirkah veliko domoljubnega duha, iskrene in globoke ljubezni do doma. Gotovo je eno: če bi bil Zorman modern, bi si med pionirji zaprl pot. Ti preprosti ljudje so potrebovali pesnika, ki jih je razumel in jim pel iz njih duše. Prva slovenska emigracija ni imela pravega stika z domom in literarna dediščina, ki so jo prinesli pionirji s seboj, ni rasla istočasno z domovino. Prav zavoljo tega pesnik Zorman časa ni smel prehitovati.

Potrebno bi bilo, da bi napisal notranjo sliko Zormanovo njegov dober prijatelj dr. Frank

Kern. Pozitivno vem, da sta tesno sodelovala dolga leta in da je morda Kern med redkimi, ki je imel dober vpogled v Zormanovo dušo. Zorman, zlasti v kasnejši dobi, je bil vase zaprta duša in skoraj ni imel intimnih prijateljev, ki bi jim odkrival svojo notrajnost. Msgr. Oman, dr. Kern, Anton Šabec, dirigent Šubelj in še kdo, bi bili verjetno najbolj poklicani, da bi podali Zormanove trenutke, ko je vsaj za čas pustil odprto dušo. Jaz sam si Zormanove slike ne upam orisati. Govorila sva o kulturi in preteklosti kadarkoli sva se srečala, toda naslikati verno sliko človeka, ki je za ameriško Slovenijo toliko storil, je vse to veliko premalo. Sam verjetno pisanega ni zapustil veliko, mogli bi si veliko pomagati s pismi, ki jih je imel, saj je znano, da si je dopisoval z mnogimi kulturni delavci doma. Kako je z njegovo pisano zapuščino, ne vem, prav pa bi bilo, da bi jo nekdo pregledal in s pomočjo te naslikal podobno tega pomembnega Slovenca, ki je ostal Slovenec do zadnje ure.

Zormanove pesniške zbirke so danes že redke. Kakor vem, izdaje posameznih knjig niso veliko presegale številko tristo. To gotovo niso velike naklade.

Marsikaj iz teh pesmi bo ostalo marsikaj bo zgubilo svojo ceno. Toda pri zgodovini ameriških Slovencev bodo tudi te zbirke dragocen dokument. V njih je trda pot slovenskega človeka, čeprav je v zadnjih zbirkah že tudi melanholično spoznanje ob narodnem umiranju. Če greste danes na pokopališče Kalvarija, kjer počiva tudi mrtvi pesnik, boste mogli že iz nagrobnih spomenikov slediti pot slovenskega pionirja. Najstarejši nagrobniki še imajo: Počivaj mirno v tuji zemlji. Na kasnejših že najdete: Počivaj mirno v ameriški zemlji. In pozneje: Spavaj mirno v zemlji nove domovine.

Počasi, zelo počasi je slovenski človek odmiiral domu. Zorman mu je sledil na vsej poti in ko je spoznal, da se je umiranje začelo, je postal melanholičen. Rekel mi je nekoč: Novi ste čas smrti zategnili. Hvala Bogu!

Zorman je pel to zadnjega. Za veliko noč in za božič je rad napisal pesem za Ameriško Domovino in reči je treba, da je v teh zadnjih pesmih pokazal veliko zrelost v mislih. Ostal je sicer zvest stari obliki, toda v vsebino je položil modrost svojih let. Velika škoda, da bi ne bilo lahko zbrati vseh pesmi, ki

jih njegove zbirke še niso obsegle. Raztrese-ne so po različnih revijah in časopisih.

Bral je veliko in tudi najnovejši pesniki mu niso bili neznan. Posebno visoko je cenil Grad-nika. Ne upam si zapisati ocene o Zormanu glasbeniku. Prav bi bilo, da bi ga s te strani ocenil nekdo, ki ga je s te strani dobro poznal. Vem, da je veliko svojih pesmi sam uglasbil in da je bil tudi v svetu glasov naroden ka-kor je bil naroden v pesmi. Bil je po duši preprost in tak je ostal v pesmi in muziki. Lahko si ga razumel povsod in to ga je narodu približalo.

Največ zaslug si je nabral kot vodja raz-ličnih zborov. Ne mogel bi vseh naštet, toda spominjam se še dobro otroškega zbora pri Sv. Lovrencu, kjer pastiruje Msgr. Oman in kjer je Zorman ustvaril zborček iz otrok raz-ličnih narodnosti, ki so peli slovensko, čeprav je bilo veliko otrok, ki slovensko niti razume-li niso. Vsako pesem jim je razložil v angle-ščini in kdor ve, koliko se vsak dirigent pre-

muči že s samo pesmijo, potem si lahko misli-mo, koliko se je premučil Zorman, da je slo-vensko pesem približal otrokom, ki slovenšči-ne niso znali.

Nisem mislil in tudi nisem poklican, da bi napisal študijo o Zormanu, čeprav bi pokojni to zaslužil. Želel sem skromno osvetliti samo nekaj drobcev iz Zormanovega življenja in na ta način opozoriti tiste, ki so dolžni, da od vseh strani osvetle lik tega velikega ame-riškega Slovenca, da to store. Zadnji veliki pionirji slovenske kulturne dejavnosti v Ame-riki se starajo in čakajo na božjo njivo. Z nji-mi bo ugasnilo veliko zgodovine, ki ni zapisa-na in je ne bo mogoče nadomestiti. Zdaj je še čas.

Naj bi tudi nova slovenska emigracija ohrani-la spomin na tega velikega Slovenca, ki je ohranjal slovensko besedo na tujem in delal čast slovenskemu imenu.

KAREL MAUSER

† REV. KAZIMIR ZAKRAJŠEK, OFM

Svojo mladost je pa-ter Zakrašek opisal v raznih črticah, ki jih je priobčil v različnih re-vijah in časopisih, naj-več v Ave Mariji. Ro-dil se je kot četrti o-trok velike družine va-škega kovača v Pre-serju blizu Ljubljane, dne 31. maja 1878. V svoji mladosti je ckušil revščino slovenskega kmetskega študenta, ki

se je šolal s podporo dobrih meščanskih src in slovenske svetne ter redovne duhovščine. Po maturi se ga je lotila jetika. Ko so zdravniki čbupali nad njegovim življenjem, je mladi a-biturient goreče prosil Marijo, naj mu izpro-si zdravja. Zaobljubil se je, da bo svoje delo posvetil Mariji, če bo ozdravel. Marija ga je uslišala, zdravje se mu je povrnilo. Leta 1902 je položil slovesne redovne obljube in 14. ju-lija istega leta ga je škof Jeglič posvetil v duhovnika.

Čez nekaj let je prejel vabilo iz Amerike. V Clevelandu so potrebovali slovenskega du-

hovnika, Pater Kazimir se je odlčil in me-sto sprejel.

V Ameriki se mu je odprlo široko misijon-sko polje. Poln mladostne moči si je zavihal rokave in se vrgel na delo. Težave in malen-kostni spori ga niso oplašili. Neustrašeno je deloval za smoter, ki si ga je postavil: pre-noviti duhovno in narodno življenje sloven-skih Amerikancev. Delo ni bilo lahko. Verska mlačnost in napadalno brezverstvo sta se nag-lo širila med Slovenci. Temu se je pater Ka-zimir odločno postavil v bran.

Spoznal je, da Slovenci brez vere hitro izgube tudi svojo narodno zavest. Prepričan je bil, da se bo izvršil narodni prepoved med Slovenci istočasno z versko obnovo. Narodno zavedni Slovenci se bodo preko svojih katoliških kul-turnih organizacij povrnil k veri in obratno, versko zavedni Slovenci bodo ohranili sloven-sko besedo in slovenske običaje v cerkvi, v cerkvenih in kulturnih organizacijah in se tako narodno ohranili, še več postali bodo na-rodno zavednejši. Bog in narod je bilo geslo rjegovega delovanja in to geslo prepleta ka-kor zlata nit vse njegove načrte, borbe in uspehe.

Vse delo patra Zakrajška v Clevelandu, v

Lorain-u, Ohio, in pozneje v New Yorku pa je bilo le kapljica v morje proti brezverski propagandi. Liberalni in socialistični listi so neprestano napadali in smešili vero. Vodili so pravo vojno proti njej in cerkvi. Zato je pater Kazimir ustanovil list, s katerim je branil vero pred temi napadi. Tako je nastala "Ave Maria". Potrebne so bile velike žrtve, saj je pater Zakrajšek list pisal, urejal in upravljal, vse sam. Pozneje so se mu pridružili prvi sodelavci. List je rasel iz leta v leto in 1958 je praznoval zlati jubilej. Veliko je storil v teh petdesetih letih za ohranitev vere med ameriškimi Slovenci. Zavedati se moramo, da bi brez začetnih žrtev patra Kazimirja tega lista danes ne bilo.

Pri svojem delu je spoznaval nove potrebe, ki so zahtevale novih dejanj in novih žrtev. Mnogo slovenskih naselbin je bilo brez duhovnika in so neprestano prosili patra Zakrajška, naj jih obišče. In tako je potoval, pridigal ter prirejal misijone za take naselbine. Mnogo slovenskih far se mora zahvaliti patru Zakrajšku, da je preskrbel duhovnika ali drugače omogočil njih ustanovitve.

Čim bolj je spoznaval ameriške razmere, tem bolj se je širilo tudi misijonsko polje. Za radi tako velikih potreb je zrasel pred njegovimi očmi velikopotezen načrt. Vsem potrebam bo zadoščeno, če privabi v Ameriko frančiškane slovanskih narodov. Sprva naj se ustanovi skupen komisariat za Slovence, Hrvate in Slovake. Ko bo dovolj patrov in razmere nekoliko urejene, si bo vsaka narodnost ustanovila svoj lasten komisariat. Ta načrt je več let polagoma uresničeval. Prosil je slovensko frančiškansko provincijo, naj mu pošlje koga v pomoč. Ko so prišli prvi patri, je ustanovil slovensko redovno družino v Rockland Lake-u, New York. Nato je odpotoval v Rim, da je dosegel ustanovitev slovenskega komisarijata, kateremu so se pridružili tudi Slovaki in Hrvatje. Da pridobi patrov za novi komisariat, je pater Zakrajšek obiskal Slovaško, Hrvaško in Slovenijo. Z velikim trudom jih je nekaj pregovoril, da so se odločili za Ameriko. Tako je bil ustanovljen slovenski komisariat sv. Križa, iz katerega sta se razvila pozneje slovaški in hrvaški komisariat. Pater Kazimir je bil izvoljen za prvega komisarja, kar je bilo lepo priznanje, pomenilo pa je tudi novo delo.

Takoj je začel misliti, kako bi vzgojil novi

franciškanski naraščaj za Ameriko. Frančiškani so šolali prve mladeniče na svoje stroške po šolah raznih ameriških provinc. Pater Kazimir je spoznal, da bo treba misliti na lastno šolo. Želja se mu ni uresničila v prvih letih. Šele ko je postal župnik pri sv. Štefanu v Chicagu, je pridobil takratnega komisarja dr. Hugona Brena, da je kupil farmo v Lemontu blizu Chicaga, katero so predelali v prvi zasilni samostan in seminar. Navdušeno se je pater Kazimir lotil akcije, da nabere dovolj denarja med Slovenci in Slovaki. Bil je desna roka komisarju patru Brenu pri vsem podjetju. Tako so slovenski frančiškani dobili svoj samostan, semenišče in novi sedež komisarijata, ameriški Slovenci pa svojo božjo pot. Danes je Lemont znan vsem Slovincem kot ameriške Brezje, kamor radi poromajo, da počaste brezjansko Marijo Pomagaj. Pater Kazimir je s svojim pionirskim delom postavil Mariji lep spomenik. Velik del Slovencev je rešil pred pogubnim vplivom brezverstva in socializmom. To mu je bilo v največje zadoščanje zadnje dni njegovega življenja v Lemontu. Mirno je legel k zaslužnemu počitku v za-vesti, da je izpolnil zaobljubo, ki jo je dal Mariji v svoji mladosti. Verski preporod, nove fare, slovenski frančiškanski komisariat in Lemont z ameriškimi Brezjami so rezultati njegovega dela za vero med ameriškimi Slovenci.

Vzporedno z versko obnovo poteka delo za narodni preporod. Zmotam liberalizma in socializma je napovedal odločen boj v imenu katoliških idej. Pater Zakrajšek si je postavil za svoj cilj v Ameriki delo, ki sta ga v Sloveniji z uspehom izvedla dr. Mahnič in dr. J. E. Krek. Za to pa mu je bil potreben ideološki časopis in ustanovil je *Edinost*. Z istim namenom je organiziral prosvetna društva, Orla in Zvezo katoliških Slovencev. Pisal je članke, v katerih je razkrinkaval pogubne ideje liberalizma, socializma in komunizma. Izdajal je ideološke brošure, pisal igre za ljudske odre prosvetnih društev in povesti za člane. Za vse to je rabil tiskarno in tudi to je ustanovil. Vendar s svojim odločnim nastopom ni našel povsod razumevanja. Očitati so mu, da razbija slovensko skupnost v Ameriki. Kaj takega je pričakoval od svojih nasprotnikov, bolelo pa ga je, da so mu isto očitati tudi nekateri iz lastnih duhovniških in redovnih vrst. Mlad, preobložen z delom in vedno poln novih načrtov, ni bil istočasno tudi diplomat, ki bi znal mirno

zgladiti nasprotja. To je privedlo do tega, da se je končno redovno vodstvo odločilo, da zaradi ljubelega miru prepusti list Edinost in tiskarno laikom in svetnim duhovnikom. Omenjeno nerazumevanje je patra Zakrajška bolelo do konca življenja.

Pater Kazimir je bil neutrudljiv časnika in pisatelj. Mnogokrat se je vrnil po napornem dnevnem delu domov, pa je videl, da še ni ničesar napisanega za Ave Marijo in Edinost. Začel je pisati, stolpec za stolpcem, dokler ni bilo dovolj materiala za prihodnji dan. Iz njegovega ogromnega literarnega in časniškarskega dela lahko povzamemo sledeče značilne poteze: bil je vedno poljuden in je znal pritegniti ljudi. Pri tem je igralo čustvo veliko vlogo. To čustvo pa ni bilo nekaj izumetničenega, temveč je prihajalo iz nežno čutečega srca, bilo je kos njega samega in ravno v tem je bila moč, ki je zgrabila ljudi, pa naj je pisal, pridigal ali govoril. Pri vsem pa ga je vedno vodilo načelo, iz ljudstva, za ljudstvo in z ljudstvom. Vendar uspeh ni bil vedno lahak. Posebne težave je imel s svojo borbo proti avstrijkanstvu. Pred prvo svetovno vojno je bila večina ameriških Slovencev navdušena za Avstrijo. Pater Zakrajšek je imel velike težave, da jih je prepričal, da so prvo Slovenci in potem šele vse drugo.

Med prvo svetovno vojno je pater Kazimir deloval za osvoboditev Slovencev izpod Avstrije in za združenje s Srbi in Hrvati v novo državo. Ustanovil je Slovensko narodno zvezo, ki je to idejo širila med ameriški Slovenci. Skupno z dr. Vošnjakom in dr. Marušičem je pripomogel, da je tudi ameriška vlada pristala na ta program. Vse delo ameriških Slovencev za ustanovitev Jugoslavije je še popolnoma nepoznano polje in čaka na zgodovinarja, da ga bo raziskal in ocenil v pravi luči.

Delo za narodni preporod ni rodilo sadu, ki ga je pater Kazimir pričakoval in to zaradi omenjenega nerazumevanja in nasprotovanja, zato pa ni nič manj pomembno za ameriške Slovence. Leta 1927 se je pater Zakrajšek vrnil domov. S tem se je končala prva doba njegovega dela v Ameriki. Prenehal je množični odpad od vere, brezbožni val je bil zajezen. Slovenske Brezje v Ameriki so postale realnost in škof dr. Jeglič je kronal Lemontsko podobo Marije Pomagaj. Z delom patra Zakrajška je Marija zmagala nad brezboštvom. Sedaj pa ga

je hotela imeti doma v Sloveniji, kjer ga je čakalo novo delo, nove borbe in nove težave.

Dve veliki nalogi je izvršil v domovini. Ustanovil je novo faro sv. Cirila in Metoda za Bežigradom in organizacijo za slovenske izseljence po vsem svetu. Vse njegovo delo pri novi fari je že opisano v knjigi Naš Bežigrad. Žal danes nove cerkve ni več, ker so na istem mestu postavili zgradbe za ljubljanski velesejem.

Pater Zakrajšek je zapustil Slovenijo kot mladenič, a vrnil se je kot izkušen mož. Ko je deloval kot izseljenski misijonar na Ellis Islandu v New Yorku, je spoznal vse težave slovenskega izseljenca, spoznal pa je tudi, kako skrbe druge narodnosti za svoje ljudi. Zato je ustanovil že v Ameriki Društvo sv. Rafaela, ki naj bi nudilo zaščito in prvo pomoč onim, ki so prišli v Ameriko. Ob svojem povratku je skušal zainteresirati slovenske in jugoslovanske oblasti, da bi se zanimale za slovenske izseljence in jih zaščitile pred izkoriščanjem v tujini. Tukaj je posebno važno njegovo delo za zaščito sezonskih delavcev po raznih evropskih državah. Skušal je preskrbeti vsaki slovenski naselbini slovenskega duhovnika in učitelja, da ohrani slovenskim izseljencem najdražja zaklada, vero in slovenski jezik. Za to je potreboval denarnih sredstev. Posredoval je pri slovenskih oblasteh v Ljubljani in pri vladi v Beogradu. Končno je dosegel, da se je v ta namen organizirala slovenska Izseljenska družba, ki je bila nekoliko pred vojno uradno priznana kot Slovenska izseljenska zbornica. Ta je vodila sistematični pregled o slovenskem življu v tujini in njegovem finančnem, kulturnem in verskem položaju. Izseljenski Vestnik in Koledar sta poživljala vez med izseljenci in domovino.

To ustvarjalno delo za slovenske izseljence je prekinila druga svetovna vojna. Leta 1941 je pater Zakrajšek odšel v Ameriko. S tem se začelja drugo obdobje njegovega dela v Ameriki, kjer je ostal do svoje smrti.

Ko je prišel v Ameriko, si je postavil dva cilja, ki ju je skušal uresničiti: Prvič, spoznati vlado Združenih držav s slovenskim problemom, in drugič, organizirati denarno in materialno pomoč za Slovenijo. Prav takrat je obstojala velika nevarnost, da bodo Slovenci zbrisani z obličja zemlje. Trije zmagoviti sosede so si razdelili slovensko ozemlje. Nemci so selili Slovence v Srbijo in Nemčijo, ali pa jih kratkotalo pregnali iz Štajerske na Hrvat-

sko in v Ljubljansko pokrajino. Druga nevarnost je obstojala za Slovence zaradi srbsko-hrvatskega spora, ki je onemogočal vsak resen načrt za obnovo Jugoslavije. Pater Zakrajšek si je zastavil vprašanje, kaj če Jugoslavije ne bo več. Kakšna bo v tem slučaju slovenska usoda? Zaradi vsega tega se je postavil na stališče, da moramo Slovenci predvsem sami misliti na svojo bodočnost, namreč, da bo vse slovensko narodno ozemlje združeno v slovensko državo. Edino ta akcija bo rešila Slovence pred razkosanjem po vojni v slučaju, da Jugoslavije ne bo več. Pater Kazimir se ni postavil na kak proti-jugoslovanski program. V slučaju, če bo Jugoslavija obnovljena, je vedno pripuščal možnost, da se ji Slovenija pridruži.

Po vojni je nasledoval pater Kazimir z velikim zanimanjem delo Akcijskega odbora za slovensko državo. Saj je delo tega odbora predstavljalo logično nadaljevanje načrta, ki si ga je postavil pater Zakrajšek med vojno. Ko so prišli zastopniki in pristaši tega gibanja v Ameriko, jim je svetoval, naj ustanove lastno organizacijo, ki se naj imenuje Slovenska narodna zveza.

Veliko je storil pater Zakrajšek, da pomaga lajšati bedo med vojno in po vojni. Organiziral je številne nabiralne akcije. V ta namen je ustanovil Zvezo slovenskih župnij, Molitveno fronto, Bežigrasko zbirko in Bishop Baraga Relief, da omenimo le nekatere.

Za vsemi imeni se skriva velika ljubezen, veliko dela in veliko žrtev.

Mrzlega zimskega dne, 30. januarja 1958, smo pospremili k večnemu počitku na samostansko pokopališče v Lemontu dragega prijatelja.

Težko je podati v nekaj zaključnih stavkih glavne poteze patra Kazimirja. Gotovo je, da je bil vzoren duhovnik in redovnik, ki ga odlikuje globoka pobožnost in zaupanje v Marijo. Bil je mož širokega razgleda, poln načrtov in novih idej, vedno navdušen za napredek. Kot tak ni razumel oklevanja in cincanja ter malenkostnih "uradniških" šikan, ki so nasprotovale uresničenju drznih načrtov. Ni pa bil le mož idej, temveč tudi mož dejanja. Kjer je bil, se je moralo delati s pospešeno paro. Ko je bila neka stvar izpeljana, je imel že nove načrte, ki so čakali, da jih uresniči. Pisal in delal je do konca, dokler mu smrt ni strgala peresa iz roke.

To je le skromen opis velikega moža, ki ga bo slovenski narod s ponosom prišteval h generaciji svojih velikih mož: dr. J. Ev. Kreka, dr. Korošca, nadškofa dr. Jegliča in drugih. Kar so ti storili za narod doma, to je pater Zakrajšek storil za Slovence, raztresene po vsem svetu. Povezal jih je med seboj in z domovino, v njihovo korist in korist vsega naroda. Kako pravilno ga je orisal dr. Korošec, ko je rekel: Pater Kazimir Zakrajšek je oče slovenskih izselencev!

B. G. NOVAK

† P. ALEKSANDER URANKAR, O. F. M.

Slovenske frančiškane v Severni Ameriki o v zadnjih letih zavaljati hudi udarci. Iz njihovih vrst je smrt ztrgala tri odlične oče: Umrl je p. dr. Iracijan Heric, za njim je odšel k Bogu po zasluženo plačilo p. Kazimir Zakrajšek, in komaj dober teden po njegovi smrti mu je

sledil njegov zvesti sodelavec p. Aleksander Urankar.

Pok. p. Aleksander Urankar izhaja iz slovenske železničarske družine, v kateri je bilo

10 otrok. Poleg p. Aleksandra je vstopil v frančiškanski red še p. Konstantin, sedaj gvardijan frančiškanskega samostana pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah. Razen n'ega živi v Sloveniji še pet bratov in sester, v Severni Ameriki pa en brat in ena sestra.

P. Aleksander se je rodil 25. aprila 1902 v Mariboru. Pri krstu so mu dali ime Alojzij. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Mariboru. K frančiškanom je vstopil med prvo svetovno vojno. Redovno obleko je prevzel 4. septembra 1917 v Nazarijih v Savinjski dolini. Tu je dovršil tudi noviciat. Višjo gimnazijo je dokončal pri frančiškanih v Kamniku. Med drugim so bili njegovi profesorji: že pokojna p. dr. Heric in dr. Bren ter p. Ambrožič. Bogoslovne študije je dovršil v Ljub-

ljani. V duhovnika je bil posvečen 7. junija 1925.

Tisto leto je bil na obisku v Sloveniji p. Kazimir Zakrajšek. Za dušnopastirsko in kulturno delo med slovenskimi izseljenci v Severni Ameriki je iskal sodelavca in pomočnika. Našel ga je v p. Aleksandru, ki je prav rad odšel z njim v Severno Ameriko. Svoje dušnopastirsko delo je začel kot kaplan na slovenski fari sv. Štefana v Čikagu. Od leta 1928 do 1930 je bil župnik pri Sv. Cirilu v New Yorku, zatem pa 9 let pri Sv. Štefanu v Čikagu. Leta 1939 je postal gvardijan samostana slovenskih frančiškanov v Lemontu, t. j. ravno tedaj, ko so zidali samostan in novo cerkev. Leta 1943 so mu podelili župnijsko mesto pri Sv. Juriju v južnem Čikagu. Tu je ostal do leta 1950, ko je bil izvoljen za komisarja ali provincialnega delegata slovenskih frančiškanov v Severni Ameriki. Kot komisar je dovršil zadnja dela v Romarskem domu, v Baragovem parku postavil postaje križevega pota, cerkvi pa preskrbel nove orgle.

Komisar slovenskih frančiškanov je bil šest let. L. 1956 se je zopet vrnil na začetno postajo svojega dušnopastirskega in kulturnega delovanja med slovenskimi izseljenci v Severni Ameriki, na farno Sv. Štefana v Čikagu ter jo znova prevzel v upravo kot župnik. V tej fari se mu je tudi iztekla življenjska pot. Zadela ga je možganska kap ter je umrl 9. februarja 1958. Pokopali so ga dne 12. februarja 1958 na samostanskem pokopališču v Lemontu. Pogrebno mašo je imel provincialni delegat p. Benedikt Hoge, OFM, od pok. p. Aleksandra se je pa v lepi pogrebni pridigi poslovil njegov osebni prijatelj pesnik Vital Vodušek, župnik v San Franciscu.

To je zgoščeno podana življenjska pot p. Aleksandra Urankarja. Vidnih in odgovornih položajev pa ni samo zavzemal v frančiškanskem redu, ni bil samo dober in vnet ter požrtvovalen dušni pastir in delavec v raznih katoliških prosvetnih ter karitativnih organizacijah, kjer je mladino s svojim odličnim govorniškim darom navduševal za krščanske ideale, bil je tudi dober slovenski pesnik. Pisati je začel že v dijaških letih. Pesmi in krajše črtice je, pod psevdonimom Škender, objavljajl v raznih revijah. Zlasti v dekliskem listu Vigred. V Severni Ameriki je veliko pisal v Ameriškega Slovenca, v Zarjo, zlasti pa v versko revijo Ave Maria in v Koledar Ave Maria. Več let je oba tudi urejeval.

Svoje pesmi je leta 1935 povezal v zbirko "Vršč slovenskega rožmarina". Objavljena je bila v celoti v Koledarju Ave Maria za leto 1936. Zbirka je nastala za desetletnico njegove nove maše, ko je bil tudi na obisku pri svojih starših, bratih in sestrah v domovini. So to lirčne pesmice, polne nežnega čustva in ljubezni do matere, očeta, bratov, sestra in do domovine. Vse ostalo pokojnikovo literarno delo bo sedaj treba še preučiti, zbrati njegove najboljše pesmi ter jih izdati v zbirki. Kajti škoda bi bila, da bi toliko pokojnikovih lepih pesmi šlo v pozabo. Pok. p. Aleksander pa ni pisal samo slovenskih stvari, ampak tudi angleške. Angleščino je namreč v govoru in pisavi popolnoma obvladal.

Podoba p. Aleksandra in njegov značaj je sedanji urednik revije Ave Marija p. Fortunat Zorman, opisal takole:

"Vkljub svojim sposobnostim je bil p. Aleksander skromen in ponižen. Nikoli ni silil naprej s svojimi talenti. Vsakdo jih je moral sam odkriti iz njegove skromnosti.

Bil je odkrit v besedah, kar so mu včasih zamerili. A kadar je opazil, da je koga nehoti ali v trenutni nepotrpežljivosti žalil, mu je bilo hudo in je čimprej pokazal, da tega ni storil namenoma. Ako je bilo treba, se je tudi ponižal, samo, da je prinesel v svojo okolico mir in veselje. Mračni obrazi so mu bili neljubi. A zaradi tega se takih ljudi ni izogibal. Približal se jim je in skušal zvedeti, kaj jih teži. V svoji prijaznosti in vljudnosti pa nikoli ni bil vsiljiv.

Na zunaj je zgledal včasih trd in neupogljiv. A tak je bil samo za one, ki ga niso poznali. V resnici je bil mehak in je skušal razumeti vsakogar".

Pokojnikov osebni prijatelj župnik Vital Vodušek je zanj dejal v svojem poslovnem govoru v cerkvi Sv. Štefana v Čikagu, da je bil "poln navdušene iskrenosti do sobratov duhovnikov; poln občudovanja do sester redovnic; poln ljubezni do mater, očetov in posebej otrok. Izbran v svojih mislih in besedah — saj se je angleško naučil do popolnosti, samo, da bi ne bilo kaj drugovrstnosti v njegovih pridigah in nasvetih. Iznajdljiv in odločen v fari, za zgradbo, ali kamen ob poti, za cel gozdič ali malo rožo, ki jo je zasadil, ali pa, da je očistil tla, da je bilo vse čisto in lepo. Natančen, skrben je bil do skrajnosti. Potem mu je zazvenela pesem, vesela pesem duhovnikova:

Kolikor je duš po fari
toliko je gruntov Tvojih,
da jih orjem, sejem, žanjem zate.

Svoj govor je pa Vital Vodušek zaključil
takole:

"Ne smemo biti sebični v žalosti, ko čuti-
mo, kako ga bo manjkalo: Sina, brata, pri-
telja, duhovnika, graditelja, vrtnarja, pesni-
ka. Kako bo manjkalo ene najbolj markantnih
slov. osebnosti med ameriškimi Slovenci.

"Resen je bil njegov obraz, ko je ležal
vzravnan v dolgi krsti, vendar miren v fran-
čiškanski preprostosti. Morda bi le malokdo,
ki ga ni poznal poprej, zaslutil ob tem po-

gledu mehko, rahločutno dušo. Vendar je bil
pa tak pogosto v življenju: po najbolj vese-
lem smehu v hipu ves resem in strog. Zato je
nekam prav, da je z vso rahločutnostjo napisal
že po prej zadnje naročilo, ki smo mu ga lahko
ponavljali ob slovesu:

K Jezusu pismo
ponesi mu v raj;
pismo sveto mu
v roke podaj.
Pismo prosi:
naj milosti da
hiši slovenski
v vseh krajih sveta."

† PROF. FRANCE ZUPAN

Smrt je segla med
vrste slovenskih inte-
lektualcev, ki so polni
življenja in mladosti
v maju 1945 krenili v
begunstvo, ker v svo-
bodo, ki se je bližala
domovini, niso mogli
verovati in so vedeli,
da bodo morali v za-
mejstvu služiti prave-
mu idealu svobode in
mu omogočiti, da bo
v pravi obliki zasijal

nekoč tudi domovini. V borbi se seje pot tudi z
žrtvami in med nje je bil prištet po odločitvi
božje Modrosti prof. France Zupan.

Njegova življenjska pot je bila polna tiste-
ga, kar je v bistvu smisel žrtvovanja in trplje-
nja. Bil je iz tiste generacije, ki se je izšo-
lala na ljubljanski univerzi v letih, ko diplo-
mirancem ni bilo dano, da bi mogli dobiti ti-
sta službena mesta, ki so jim pripadala. Po-
leg tega je bilo stanje mladih profesorjev ta-
krat zavito v stiske in težave. Kdor je dobil
službo, je moral kreniti v pomankanje in trp-
ljenje. Ko je France končal študije, ni bil
trdnega zdravja. Vendar je z veseljem odšel
na prvo službeno mesto: postal je profesor
zemljepis na gimnaziji v Murski Soboti. Bi-
lo je njegovo prvo službeno mesto in tudi
zadnje v domovini.

Moral je iskati službo v Ljubljani in usoda
mu je bila mila. Postal je član osebja ured-

ništva Slovenca. Delo ni bilo ravno preveliko
breme, toda moral je delati v nočnih urah. Če-
sar ni povzročila zaposlenost sama, si je nalo-
žil France sam. Bil je izredno vesten in na-
tančen in kar je bilo njemu poverjeno, ni
nikdar naletelo na kritiko.

Kmalu je našel še lepšo družbo za svoje
delo. Ko je bil ustanovljen Slovenski dom, je
postal član uredniškega štaba. Zdelo se je,
kakor da se je v tem delu popolnoma umiril.
Ustanovil si je tudi dom in vtis popolne sre-
če se je še povečal. Toda bilo je samo privid:
bolezen se je uveljavljala s še večjo silo.
Prenašal jo je junaško in potrpežljivo; ni-
kdar ni potožil in nikdar ni zaradi njega mo-
ral kdo izmed tovarišev svojemu deležu pri-
dajati še Francetovih nalog. Bil je tih in ži-
lav delavec in umaknil se je od mize ali pi-
salnega stroja šele tedaj, ko je bil vse v redu
privedel do konca.

Enake lastnosti je prinesel v službo, ki jo
je po letu 1946 nastopil na gimnaziji v Trstu.
Ostal je na tem službenem mestu, da je mo-
gel biti blizu s svojimi dragimi v Ljubljani
in pomagati zlasti bolni ženi, ki je umrla pred
leti v Ljubljani. Poleg službe v uredništvu v
Ljubljani in pozneje v Trstu je ostal zvest
edini strasti, ki ji je ostal zvest poleg delu:
bil je član Akademskega pevskega zbora v
Ljubljani in v Trstu je sodeloval pri cerkve-
nem pevskem zboru in to do dni, ko ga je
bolezen zadnjič vrgla na posteljo.

Ostal nam bo vzgled vztrajnega delavca,
ki je cenil delo do zadnjih klic svojih sil.

Župnik Klemenčič se je rodil 7. maja 1885 v Kovorju pri Trzihu na Gorenjskem, t. j. v fari, kjer je dolga leta župnikoval Jurij Rozman, kateremu je postavil Ivan Cankar spomenik v svojem Martiru Kačurju. Ljudsko šolo je obiskoval doma, gimnazijo študiral v

Kranju, bogoslovje pa v Ljubljani, kjer je imel za profesorja med drugim tudi dr. Jan. Evangelista Kreka.

V duhovnika je bil posvečen 14. julija 1908. Njegovo prvo kaplansko mesto je bilo v Kostanjevici na Dolenjskem. Po treh letih je bil prestavljen v Stari trg pri Ložu, odkodar je leta 1916 odšel za kaplana v Mengeš. Na vseh teh mestih se je Klemenčič kot mlad kaplan-Krekovec z vso vnemo posvečal poleg dušnopastirske službe med ljudstvom delu v kat. mladinskih organizacijah, v prosvetnih društvih ter združenih organizacijah. V Mengšu je imel zlasti velike zasluge za razvoj tamošnje Slamnikarske zadruge, ki je bila središče te obrti v kraju in osnova socialnega blagostanja v marsikateri mengeški družini.

L. 1924 je škof dr. Jeglič ponudil Klemenčiču župnijo Ig pri Ljubljani. Vodil jo je vse do odhoda v begunstvo leta 1945. Škof dr. Rožman je pa župnika Klemenčiča leta 1924 imenoval za namestnika dekana v dekaniji

Ljubljana-okolica ter za škofijskega duhovnega svetnika.

Med komunistično revolucijo med II. svetovno vojno je bil odločno na protikomunistični strani. Po zlomu Italije leta 1943 so ga komunisti zaprli, odpeljali v Kočevje, nato pa internirali v stiškem samostanu. Na domu so mu med tem ustrelili brata.

Komunistično divjanje po Izanskem je župnik Klemenčič popisal v begunstvu v šapirografirani knjigi "Zgodovina komunistične revolucije na Izanskem".

Kot begunec je živel v taboriščih Judenburg-Lichtenstein in Trofaiach, kjer je bil ves čas tudi dušni pastir za slovenske begunce. V Argentino je prišel leta 1948. Dve leti je bil kaplan v župniji Brezmadežnega spočetja v Buenos Airesu, leta 1951 je postal kaplan v bolnišnici Ramos Mejía, zadnja leta svojega življenja je pa živel v Duhovniškem zavodu v Buenos Airesu, v dušnem pastirstvu pa pomagal pri novoustanovljeni župniji Naše Gospe miru. Vsa ta leta je vedno rad prihajal pomagat spovedovat k slovenskim mašam v Buenos Airesu. Med rojaki je bil zelo priljubljen kot cerkveni govornik.

Umrli je na posledicah operacije dne 26. jan. 1957. Pokopali so ga dne 28. januarja 1957 na buenosaireškem pokopališču Čakarita. Pogrebni spreved je vodil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ki se je tedaj ravno mudil na obisku pri Slovencih v Argentini. Župniku Klemenčiču je tudi govoril v slovo. J. KR.

† JOŽE PENKO

Po rodu je bil Kraševac. Rodil se je 14. III. 1882 v Nadanjem selu na Krasu. Po vojaški službi v Trstu in na Dunaju je leta 1901 dobil zaposlitev pri I. dunajskem konzumnem društvu. Tri leta pozneje je prestopil v poštno službo.

Kot narodnjak se je leta 1918 vrnil z Duna-

ja v Slovenijo, kjer ga je prevzela v službo jugoslovanska poštna uprava. V njej je potem pošteno in zvesto služil polnih 42 let. Leta 1945 so ga komunisti kot idejnega nasprotnika in moža, ki je med nižjim poštnim uslužbenstvom užival velik ugled in zaupanje, pognali v najhujši zimi z ženo čez mejo. Begunska leta je preživel na Koroškem v taborišču Trefling pri Spittalu, odkoder je 27. XII. 1948 prišel v Argentino. V Argentini je bil oskrbnik na pristaniščih v mestu Hornos v prov. Bs. Aires in Rabanos v cordobskih planinah. Zaradi poslabšanega zdravja ga je leta 1952 z ženo vred

prevzelo v oskrbo zavetišče za onemogle v Cordobi. V njem se je 31. januarja 1957 tudi iztekla njegova življenjska pot. Dne 1. II. sta ga pokopala slovenska duhovnika Anton Grčman in prof. Franc Levstek na cordobskem pokopališču San Vicente.

Glavno področje Penkovega javnega udejstvovanja je bilo strokovno društvo nižjih poštних uslužbencev. Ustvaril jim je tako dobro in disciplinirano organizacijo, da je uživala lep sloves tudi v ostalih delih države. Vodil jo je vsa leta tako dobro, da mu je sledila z ljubeznijo in zaupanjem večina slovenskih nižjih poštних uslužbencev, ki so mu bili hvaležni za številne socialne pridobitve, ki jih je dosegel s svojimi osebnimi intervencijami s pomočjo dr. Korošca, dr. Kreka

in ostalih slovenskih političnih predstavnikov iz vrst SLS v Beogradu.

V Ljubljani so bile pred vojno znane razne poštarske socialne akcije in druge družbene prireditve. Duša vsega tega dela je bil Penko, ki je bil tudi med ustanovitelji poštarske godbe na pihala.

Izven strokovne organizacije nižjih poštних uslužbencev se je udeleževal politično v Slovenski ljudski stranki ter je leta 1935 pod banom dr. Natlačenom in županom dr. Adlešičem postal zastopnik bežigradskega okraja v ljubljanskem občinskem zastopu. Z vso vnemo je pomagal tudi pri delu prvemu bežigradskemu župniku v Ljubljani, sedaj tudi že pok. p. Zakrajšku.

J. KR.

† JOŽE MAVRIČ

Bil je goriški rojak. Rodil se je 26.X.1897 v Črničah pri Gorici.

Šolal se je v gimnazijo, je študiral najprej v Gorici, nato v St. Vidu nad Ljubljano. Po maturi bi bil študiral pravo, a ni imel sredstev. Zato je vstopil najprej poštno službo, nato pa prestopil na Veliko županstvo, odn. banovino, kjer je nazadnje zavzemal položaj računskega inšpektorja in revizorja za Dravsko banovino.

Kot slovenski izobraženec se je vse svoje življenje vidno udeleževal v številnih slovenskih društvih in organizacijah ter ustanovah. Politično je deloval v Slovenski ljudski stranki, za Bežigradom v Ljubljani pa je svoje organizatorične sposobnosti uveljavljal v tamošnjih farnih prosvetnih, socialnih ter gospodarskih organizacijah ter v Kat. akciji. Mnogo je pomagal pri obnovi stare cerkve sv. Krištofa in ustanovitvi ter ureditvi nove župnije sv. Cirila in Metoda in graditvi velikega prosvetnega doma.

Begunska leta je s svojo družino preživel

v Avstriji v taboriščih v Vetrinju, Lienzu ter Spittalu. V Argentino je prišel leta 1948 ter se skušal čimprej gospodarsko osamosvojiti sam, nato pa pomagati do gospodarske samostojnosti še ostalim rojakom. Tako je z nekaterimi rojaki ustanovil strojno podjetje Rueda, pozneje je pa vodil svojo trgovino z železnino.

V slovenski organizirani skupnosti v Argentini se je udeleževal vsa leta z enako vnemo kot pred vojno doma. Bil je član Društva Slovencev, Stalnega odbora za socialne dneve, Odbora za slovensko semenišče, Odbora za Slovensko hišo, Vincencijeve konference, bil med ustanovitelji Slovenske gospodarske zadruge. Ves čas je bil tudi član Kat. akcije.

Njegova prezgodnja smrt dne 20. novembra 1957 je bil hud udarec za Slovence na področju Vel. Buenos Airesa. Pogreb je bil dne 21. novembra 1957 na pokopališču San Martin.

Pokožniku so govorili v slovo direktor A. Orehar v imenu vseh verskih ter dobrodelnih organizacij, Rudolf Smersu v imenu Društva Slovencev ter v imenu vseh organizacij in ustanov, v katerih je Jože Mavrič deloval v domovini, dr. Fr. Bajlec pa v imenu Slovenske gospodarske zadruge.

J. KR.

“Umrl je mož. Kje tak je še med nami?...”

Ko smo leta 1933. z Akademskim pevskim zborom v Ljubljani na koncertu Foersterjevih skladb izvajali tudi posmrtnico z zgornjim besedilom, pač niti v sanjah nisem mogel slutiti, da bom 25 let po-

zneje v Argentini moral pisati nekrolog prijatelju, ki sem ga takrat spoznal in ob prvem spoznanju vzljubil.

Jeseni 1932. sem prišel kot “bruc” na ljubljansko univerzo in bil sprejet med pevce akademskega zbora. Tam sem spoznal Naceta. Vedno osrednja pojava med pevci, vedno vzornik, ki nam ga je dirigent France Marolt dal za zgled, vedno dobre volje, nasmejan in duhovit v svojih izjavah, vedno prijatelj vsem, ki so z njim prišli v stik.

Letom v vrstah Akademskega pevskega zbora so sledila leta vojne, njim taborišča v begunstvu in končno naselitev v Argentini. Ena sama povezanost s pesmijo, v lepem in hudem. Naš nepozabni prijatelj Nace je vztrajal kot pevec do zadnjega. Kot prijatelju in pevcu mu namenjam te besede.

Bil je sin vesele Dolenjske; v Sv. Lovrencu je zagledal luč sveta 24. julija 1896. Že kot učenec l'udske šole je prišel v ljubljansko Marijanišče, čigar gojenec je ostal vse do vpoklica k vojakom. Maturiral je že kot vojak na ljubljanski klasični gimnaziji, nato pa odšel na rusko fronto, kjer je bil ranjen v roko. Po končani prvi svetovni vojni se je vpisal na ljubljansko pravno fakulteto, toda ni mogel študij končati. Borba za kruh mu je to preprečila. Že med študijem je bil v službi na takratnem Velikem županstvu. Skromna plača ni zadoščala, poiskati si je moral še postranski zaslužek, ki ga je dobil pri Katoliškem tiskovnem društvu, kjer je vse do svojega odhoda v tujino skrbel za knjigovodstvo. S prihodom komunistov v Ljubljano je zapustil domovino in se l. 1945 umaknil z družino vred najprej na Koroško, nato v Italijo, odkoder je emigriral v Argentino, kamor je prišel l. aprila 1948. Tu je kmalu našel svojemu znan'u in sposobnostim primerno za-

poslitev, najprej pri podjetju Mallmann, od 1953. pa v tovarni Ciudadela S.R.L. 16. junija 1958 je nenadoma umrl ter bil naslednji dan pokopan ob številnem spremstvu znancev in prijateljev na pokopališču v San Justo.

Marijaniščnik

Eden med tisoči, ki so trgali študentovske hlače po klopih tega zavoda, pa vendar redki med njimi, ki je z zavodom živel vse dotlej, dokler ga razmere niso ločile od Ljubljane in ga pognale v tuji svet. Poln zdravega humorja, vedno vedrega razpoloženja, odličen tenorist je bil vedno dobrodošel in priljubljen, kadarkoli se je prikazal v Marijanišču, kamor je tako rad zahajal obujat spomine na študentovska leta. Če je prišel iz Belgrada v Ljubljano dr. Korošec, je navadno vedno stanoval in maševal v Marijanišču. Takrat je Nace med prvimi zvedel za njegov prihod, saj je bilo treba pri Koroščevi maši zapeti. Enkrat sem imel čast sodelovati kot pevec tudi jaz in takrat sem se lahko prepričal, kako je tudi dr. Korošec imel Naceta rad. Po maši smo bili povabljeni v dr. Koroščevo sobo na zajtrk. Kot stara znanca in dobra prijatelja sta se pozdravila, potem pa takoj začela z dovtipi. Začel je dvoboj dr. Korošec: “Nace, ste peli danes tudi Vi? Nič Vas nisem slišal.” — Nace ni čakal naslednjega sunka. “Oh, gospod predsednik, kar sapo mi je na koru zaprlo, ko sem od oltarja zaduhal odlične cigare in dvorske cigarete.” — Dr. Korošec se je nasmešnil in že smo bili deležni izzvanega dima.

Posebno spoštovanje je pokojnega Naceta vezalo na nekdanjo prednico Marijanišča, č. mater Terezijo Hanželič. Spoštoval jo je kot svojo mater. Bili smo v Rimu kot begunci, Nace kot stražar v angleški službi. Če je le utegnil, je prišel na Via dei Colli in poiskal mater Terezijo. Sprejala ga je kot mati in mu dajala “nauke” kot mati. Večkrat mi je zapal: “Mater Terezijo spoštujem, saj sem živel ob njej svoja najmlajša leta in bojim se še sedaj, če je huda.”

Pevce

Žal mu gmotne razmere niso dopuščale, da bi se posvetil popolnoma pet'u, ki ga je mikalo in k čemer so ga vabili. Njegov glasovni zaklad bi ga v drugačnih razmerah gotovo vodil na operne deske. Dokler se ni ustanovil v Ljubljani Akademski pevski zbor, je sode-

loval pri zboru Glasbene Matice in pri "Ljubljanskih cerkvenih zborih. Vsi zborovodje so ga spoštovali zaradi njegove izredne discipliniranosti, podrejenosti skupnemu delu in močno razvitem družabnem čutu. Ko so drugi omahovali zaradi preštevilnih in predolgih pevskih vaj, jih je Nace bodril k vztrajanju. Nikdar zaman. Vsi so ga radi imeli, spoštovali in ubogali.

Ko nas je pot pripeljala v tujino in smo ustanovili v taborišču prvi pevski zbor, je bil Nace kmalu med nami. Sodeloval je s srcem in dušo. Član "Gallusa" je bil od njega ustanovitve. Keliko prijetnih večerov smo preživeli ob Nacetovih dovtipih! Kolikokrat je s svojo "farno cerkvico" in "svetim Konstantinom" učil "drumljati" zborove "mlade kuse", da je zaživela pred nami lepota večerov na naši vasi in smo se čutili še bolj povezane med seboj. Nace je znal to narediti tako, kot nihče tega ni znal. Bog mu bodi dober plačnik tudi za to.

Plemenit, srčno dober in poštenjak

Za reveže in pomoči potrebne je imel vedno odprto srce. Občudovanja vreden je bil v iz-

vajanju zapovedi: Naj ne ve levica, kar dela desnica. Živel je iz vere; iz vere je črpal vodila za svoje delo. Ni govoril o svojih delih, ostala so skrita javnosti. Tistih pa, ki so bili deležni njegovih skritih del, ni malo. Nekateri so mu hvaležni, drugi so mu — v času revolucije doma — dobro vračali s hudim. Odpuštil jim je. V svoji plemenitosti pač ni mogel drugače storiti.

Poštenost je cenil nad vse. Na vseh svojih službenih mestih je užival polno zaupanje in vedno znova dokazoval, da ga je vreden.

Življenje mu ni trosilo cvetja na pot. Več je bilo trnja. Nikdar ni klonil. Če pa je zapupno potožil, je pogovor vedno končal s tolažbo: "Bo že boljše."

Sedaj mu je gotovo boljše. Naceta ni več med nami. Skromno in tiho, kakor je delil dobrote v življenju, se je poslovil. Zapustil nam je lepo oporoko: svoj zgled poštenjaka, rodoljuba, vernega katoličana, zvestega pevskega sodelavca, polnega zdravega humorja in vedrega življenjskega optimizma.

Dr. JULIJ SAVELLI

† ZLATOMAŠNIK KAREL ŠKULJ

Rodil se je 10. IV. 1883 v Ponikvah pri Dobrepoljah. Gimnazijo in bogoslovje je študiral v Ljubljani, kot kaplan služboval v Loškem potoku, Ribnici ter Dolenji vasi, kjer je leta 1919 postal tudi župnik. L. 1927 je bil imenovan za duhovnega svetnika. Vojna leta je preživel v Ljubljani, begunska v Italiji,

po prihodu v Argentino leta 1948 pa je prevzel dušno skrbstvo za Slovence v San Martinu. Tu ga je tudi zatekla smrt. Dne 22. julija 1958 ga je zadela kap. Pogreb je bil 23. julija 1958 s spogrebno mašo, ki jo je imel direktor Anton Orehar. Poslovilni govor je imel duh. svetnik Alojzij Košmerlj, v ime-

nu slovenske farne skupnosti v San Martinu in v imenu organizacij, v katerih je pok. duh. svetnik Škulj deloval, je govoril poslovilne besede Rudolf Smersu, v imenu društva Bojevniki Vule Rupnik, Ivan Korošec pa kot urednik Vestnika domobrancev in drugih protikomunističnih borcev.

Duh. svetnik Škulj je bil slovenski kulturni in javni delavec stare slovenske šole; tište šole, ki je pod vodstvom dr. Kreka dala Sloveniji toliko nesebičnih in za vse dobro navdušenih mož, ki so Slovencem ustvarjali trdne osnove za narodno, politično, kulturno in gospodarsko ter socialno življenje. Po smrti ravnatelja Bogumila Remca in duh. svetnika Klemenčiča, je bil duh. svetnik Škulj med sedmimi duhovniki zadnji Krekov učenec v Argentini. Svojemu učitelju je bil hvaležen za ljubezen, ki mu jo je vžgal do vsega, kar je slovenskega, in za vnemo, s katero se je loteval sleher-

nega dela za narod. Ohranil mu je zvestobo do svojih zadnjih dni.

Javno se je začel udejstvovati že kot brgo-slovec. Še bolj pa se je ves temu delu predal kot kaplan ter je poprijel za delo, kjer je bilo treba.

Tako je v Loškem potoku l. 1097 ustanovil Izobraževalno društvo, Društvo tesačev, mladinsko organizacijo Orel, Vincencijevo konferenco, šolarsko kuhinjo, Kmetško zvezo, Živinorejsko zadrugo, Rafaelovo družbo, dva kleklarska in gospodinjska tečaja, ljudsko knjižnico ter začel graditi Društveni dom, ki je bil blagoslovljen leta 1910.

Njegovo delovanje pa ni bilo samo omejeno na Loški potok, ampak ga je raztegnil tudi na Drago, kjer je ustanovil slovensko Hranilnico in posojilnico, Živinorejsko zadrugo v Starem kotu pri Dragi ter javno knjižnico v Dragi za kočevske Slovence. Ves čas je opravljal tudi tajniške posle Kmetške zveze za kočevski okraj.

V Ribnici je leta 1913 organiziral dva gospodinjska tečaja. Tega leta je bil izvoljen kot kandidat Slovenske ljudske stranke za deželnega poslanca v kranjski deželni zbor.

V Dolenji vasi pri Ribnici, kamor je bil predstavljen leta 1914, je ustanovil Prosvetno društvo, Gospodinjsko šolo za dekleta ter postavil društveni dom. Vodil je tudi okrajno organizacijo SLS. Dalje je v tem kraju ustanovil prvo mlekarno na Dolenjskem, Mlekarsko zadrugo, Živinorejsko zadrugo ter Rafaelovo družbo. Na Sušaku je odprl podružnico dolenjevaške mlekarne ter ji pošiljal mleko, divjačino ter razne poljedeljske pridelke vsak dan s tovornim avtomobilom.

V letih 1917 do 1918 je bil član Narodnega sveta za Slovenijo, decembra meseca leta 1920 je pa bil izvoljen kot poslanec na listi SLS v ustavodajno skupščino. Poslanski mandat je obdržal vse do 6. januarja 1929.

Iz Dolenje vasi je vodil tudi narodnoobrambno delo za Slovence po vsem Kočevskem. Tako je v Kočevju ustanovil novo Ljudsko posojilnico, Slovensko stražo, ter list Kočevski Slovenec. Izhajal je trikrat na mesec dve leti in pol, vse do prihoda italijanskih okupatorjev, ko so ga ustavili, ker ni maral pisati za fašiste.

Med komunistično revolucijo je nastopal z vso odločnostjo proti komunizmu. V Ljubljani je vse svoje moči posvetil Kmečki pisarni in skrbi kmečkega ljudstva, ki je moralo pred komunisti zapustiti svoje domove.

Veliko ljubezen do slovenstva in do naroda je razodevalo vse Škuljevo delo tudi v izseljenstvu. Kot dušni pastir se je vsega posvetil ljudem. Ni jim bil samo tolažnik v dušnih stiskah, ampak tudi svetovalec, pomočnik ter tolažnik v težavah dnevnega življenja.

V Argentini je leta 1949 ustanovil protikomunistični domobranski šmartinski vestnik, ki se je pozneje preimenoval v Vestnik domobrancev in drugih protikomunističnih borcev. Leta 1950 je bil med ustanovitelji Knjižne založbe Slovenska beseda in slovenske kulturne revije Slovenska beseda. Knjižna založba Slovenska beseda je pod Škuljevim vodstvom izdala naslednje knjige odnosno brošure: Zgodbe mučenja Slovencev. Z bogom v tujino in Historia de un fusilado. Sploh je bilo vse kulturno in socialno delo pri San Martinu vezano na njegovo ime. Povsod je vodilno sodeloval. Pred smrtjo je začel tudi akcijo za postavitev slovenskega doma v San Martinu, v katerem bi dobile streho vse slovenske organizacije in ustanove v tem kraju.

Za podpiranje pomoči in podpore potrebnih rojakov je ustanovil ter tudi vodil Elizabetino konferenco.

Pri njegovem javnem delu ga je včasih čustvo in navdušenje zaneslo dalj, kot bi pa šel z razumom. Pri svojem vsestranskem delu je včasih napravil kak korak, ki ga pozneje sam ni odobral, pač pa obžaloval in ga skušal popraviti. Toda vse, kar je delal, je delal vedno z najboljšim namenom, da bi čim bolj služil svojemu narodu in čim bolj koristil slovenstvu in njegovi utrditvi.

Slovinci na Kočevskem, še bolj pa slovenski izseljenci v svetu, zlasti tisti, ki žive v Argentini, ga bodo ohranili v trajnem spominu. Njegovo nesebično delo, požrtvovalnost in vne-ma, s katero ga je vse življenje vršil, je pa lahko vzgled vsem, zlasti slovenski mladini, kako je treba ljubiti svoj narod, zanj delati in se zanj tudi žrtvovati!

J. KR.

Slovenski pevski zbor Gallus

V desetletju 1948-1958 se je z veliko požrtovalnostjo in žrtvami svojih članov uveljavil kot reprezentativni pevski zbor slovenskih izseljencev v Argentini.

Njegovo delo in uspehi so popisani v posebni brošuri, ki jo je izdal zbor za 10 letnico.

Mladinski pevski zbor Gallusa

Slovenski pevski zbor Gallus ob 10 letnici z dirigentom dr. Julijem Savellijem v sredini

Knjižna žetev slovenske politične emigracije

(OD 1. JULIJA 1957 DO 30. JUNIJA 1958)

1. **FATIMSKE ŠMARNICE.** Fran Miheličič. Izdala, založila in tiskala Družba sv. Mohorja v Celovcu. Strani 176, vel. 10x16 cm.
2. **IN SVET SE VRTI NAPREJ.** Stanko Koci-per. Roman. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija v Argentini. Tisk: Federico Grote, Buenos Aires, Argentina. Strani 404, vel. 14x20 cm.
3. **POGLEJMO V ZRCALO KAKŠNI SMO.** Ivan Teuerschuch. Misli in nasveti o življenju v družbi. Izdala in založila Mohorjeva družba v Gorici. Tiskala tiskarna Budin v Gorici. Strani 91, vel. 15x21 cm.
4. **KOROŠKI SLOVENCI.** Fran Erjavec. Tre-tji zvezek. Izdala, založila in tiskala Družba sv. Mohorja v Celovcu. Strani 279, vel. 11x16 cm.
5. **IRENEJ FRIDERIK BARAGA,** oratorij. Tine Debeljak. Glasba: Alojzij Geržinič. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija v Argentini. Tisk Federico Grote, Buenos Aires, Argentina. Strani 43, vel. 23x28 cm.
6. **ZLATOMAŠNIK DR. GREGORIJ ROŽ-MAN,** škof ljubljanski 1907-1957. Spomin-ska knjiga izdana za proslavo oktobra 1957 v Clevelandu. Knjigo uredil ing. Jože Sodja. Tiskala "Ameriška Domovina" v Clevelan-du. Strani 32, vel. 15x22 cm.
7. **SLOVENSKI VISOKOŠOLSKI ZBORNIK.** Uredili: Pistivšek Branko, Monakovo; Go-bee Edi, Columbus, Ohio, USA; Bregant Mitja, Gorica. Ilustriral Kosič Andrej, Go-rica; Opremil Petrič Marijan, Lincoln, Ne-braska, USA; Razmnožil: Bregant Mitja, Gorica. Založil in izdal: "Akademik" Colum-bus, Ohio. Strani 162, vel. 25x30 cm.
8. **KRALJESTVO BOŽJE** 1958. Uredila dr. Janez Vodopivec in Stanko Janežič. Opremil Rafko Vodeb. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izdalo in založilo: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda v Rimu 1958. Strani 156, vel. 14x20 cm.
9. **KRIVDA RDEČE FRONTE II. del.** Matija Škerbec. Samozaložba. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 189, vel. 14x20 cm.
10. **MEDDOBJE III — 5/6.** Uredila Zorko Sim-čič in Ruda Jurčec. Opremil Milan Volovšek. Izdala Slovenska kulturna akcija v Argen-tini. Tisk Federico Grote, Buenos Aires, Ar-gentina. Strani 84, vel. 16x24 cm.
11. **LJUBLJANSKI TRIPTIH.** Ruda Jurčec. Opremil Milan Volovšek. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija v Argentini. Tisk Federico Grote, B. A., Argentina. Strani 200.
12. **VREDNOTE.** Četrta knjiga. Glasilo delov-nega občestva za Slovenski katoliški insti-tut. Izdala in založila Slovenska kulturna akcija v Argentini. Tisk: Federico Grote, B. A. Argentina. Strani 117, vel. 16x23 cm.
13. **VSEBINE SLOVENSКИH LEPOSLOVNIH DEL.** Martin Jevnikar. Četrty del. Sodob-nost od leta 1930 do 1945. Naslovno stran narisal Milko Bombač. Knj'ga izšla v pisa-teljevi samozaložbi. Tisk: "Graphis" v Trstu. 1958. Strani 283, vel. 12x17 cm.
14. **JERČEVI GALJOTI.** Karel Mauser. Povest. Izdala in založila Slovenska kulturna ak-cija v Argentini.
15. **ZBORNIK-KOLEDAR SVOBODNE SLO-VENIJE** 1958. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Janko Hafner, Pavle Rant in Pavle Fajdiga. Str. 286. Naslovna stran akad. slikar in kipar France Gorše. Vel. 18 x 27 cm.

Knjižne založbe slovenskih narodnih manjšin

V desetem letniku Zbornika Svobodne Slovenije za leto 1958. smo objavili pregled Knjižnih založb slovenske politične emigracije iz leta 1945. V letošnjem Zborniku pa si oglejmo knjižne založbe slovenske narodne manjšine v Slovenskem Primorju. (*)

Kar smo izjavili pri opisu založb slovenske politične emigracije, velja v še večji meri za založbe slovenskih narodnih manjšin, namreč, da nimamo nikakega zanesljivega vira za črpanje podatkov. Vse bazira samo na privatnem zbiranju knjig in podatkov. Pri tem se pa seveda lahko vrivajo pomote in tudi kaka založba

ali pa kaka knjiga, ki je izšla, lahko iz tega pregleda izpadeta.

Zato zopet ponavljamo prošnjo, naj bi vsak ki bi zasledil kako netočnost ali pomanjkljivost, to sporočil uredništvu Zbornika, da bomo objavljene podatke lahko dopolnili in popravili.

Navedeni podatki veljajo od leta 1945. dalje. V kolikor bo potrebno, in v kolikor bodo podatki na razpolago, bomo posegli tudi nazaj, da bodo objavljeni opisi kolikor mogoče točni in da bodo nudili bralcu jasno sliko o posameznih založbah.

GORICA

Periodika:

1. "KATOLISKI GLAS", tednik. Uredništvo in uprava v Gorici, poduredništvo v Trstu. Odg. urednik dr. Fran. Močnik. Tiska tiskarna Budin v Gorici. Izhaja od leta 1949.
2. "SOČA", tednik. Titofilsko orientiran. Tiskan v Gorici. Izhaja od leta 1946.
3. "PLANIKA", glasilo mladinske Marijine kongregacije "Brezmadežna" v Gorici. Mesečnik. Izhaja od leta 1956.
4. "VIJOLICA", glasilo slovenske dekliške Marijine družbe v Gorici. Izhaja od leta 1944. Razmnoženo.
5. "PASTIRČEK", verski list za mladino. Izdajajo ga slovenski kateheti tržaške in goriške škofije. Izhaja mesečno od leta 1946. Tiska Budin v Gorici.

Založbe:

1. Mohorjeva družba

Kakor na Koroškem pod Avstrijo, tako je zaradi krivične razmejčitve med Italijo in Slovenijo prišlo veliko število Slovencev na Goriškem in Tržaškem pod Italijo. Kmalu je postalo jasno, da v kulturnem oziru Primorski Slovenci ne bodo imeli stalnega in neoviranega stika s Slovenijo. Morali so misliti na lastna kulturna društva in zlasti na samostojno izdajanje dobrih slovenskih knjig. Ker je imela celovška Mohorjeva družba že

lepo tradicijo tudi med Primorskimi Slovenci, so v Gorici ustanovili Goriško Mohorjevo družbo. Bila je verska bratovščina kot nekdanja celovška. Pravila je potrdil goriški kneznadškofijski ordinariat 16. novembra 1923. Družbi je poslal poseben blagoslov papež Pij XI.

Prve knjige so izšle leta 1925 v 13.000 izvodih. Članov se je prijavilo 12.787. Največ članov je imela družba leta 1926 in sicer 20.969.

Italijanska vlada je zlasti pod fašizmom delo družbe zelo ovirala. Izdelala je seznam društev, pri katerih niso smeli biti učlanjeni učitelji in med temi je bila tudi Goriška Mohorjeva družba. Članstvo je stalno padalo in leta 1945 je bilo samo še 5.743 članov. Vendar je Družba ves pritisk vzdržala in leta 1945 zopet svobodneje zadihala. Od leta 1945 je izdala sledeče knjige:

KOLEDARJI. Za leto 1945, 1946 in 1947 je Goriška Mohorjeva družba izdala samo sto ni koledar. Za leto 1948. koledar ni izšel. Od leta 1949 ima pa skupni koledar s Celovško Mohorjevo družbo. Samo zadnja pola celovškega koledarja je bila enkrat ali dvakrat različna.

POD VERNIM KROVOM. Dr. P. Metod Turnšek, S.O.C. Ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. Od Jurjevega do kresa. Trst 1946. Tisk Tipografia Enrico Tenente v Trstu.

POD VERNIM KROVOM. Dr. P. Metod Turnšek. Ob ljudskih običajih skozi cerkveno

(*) Pisec članka je sestavil tudi pregled knjižnih založb na Koroškem ter založb slovenskih izseljencev. Zaradi pomanjkanja prostora jih bomo objavili prihodnje leto.

leto. Od kresa do adventa. Gorica 1946. Tisk L. Lukežič v Gorici.

SLOVENCI IN KATOLIŠKA CERKEV. Fran Erjavec. Ob tisočdvestoletnici pokristjanjenja Slovencev. Strani 61. Izdano 1948.

"TIGRI", povest iz ruskega življenja. Strani 70, vel. 13x19 cm. Tiskala tiskarna Budin v Gorici.

NEVESTA Z DIAMANTNIM SRCEM IN DRUGE ZGODBE. Fran Erjavec. Prevod iz francoščine. Izdano 1949. Strani 134.

TONČEK IZ POTOKA. Fr. Bazilij. Mladinska povest. Izdano 1949. Strani 117.

ZGODOVINA GORIŠKE NADŠKOFIJE. Dr. Rudolf Klinec.

DR. ANDREJ GOLIMAYR, knez in nadškof goriški, Stanko Stanič.

Msgr. DR. JANEZ NEPOMUK HRAST. Msgr. Alojzij Novak.

DR. ANTON MAHNIČ. Dr. Anton Kacin. Strani 106, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1952.

OGRAD. Janez Jalen. Strani 117, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici. Izdano 1951.

SONČNE SENCE. Janez Jalen. Povest. Strani 101, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1952.

KAČURJEV ROD. Vinko Beličič. Črtice. Strani 58, vel. 14x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1952.

SMREKOV VRŠICEK. Venceslav Bele. Strani 96, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1953.

CVETJE V VIHARJU. Zora Piščanec. Povest. Strani 149, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1953.

MED SCILO IN KARIBDO. Dr. Joža Lovrenčič. Povest v zgodbah. Strani 69, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1954.

BEN HUR. I. del. Lewis Wallace. Strani 223, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1954.

MARIJA V ZGODOVINI GORIŠKE. Dr. Rudolf Klinec. Strani 138, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1955.

BEN HUR. Drugi del. Lewis Wallace. Strani 212, vel. 15x20 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici.

SVETE PESMICE. Uredil Vinko Vodopivec. Druga izdaja. Tiskala tiskarna Budin v Gorici 1955. Strani 104, vel. 17x24 cm. Pe-

smarica vsebuje 102 pesmi z notami. Vezano.

OTROCI SONCA. Ivan Pregelj. Povest. Nova izdaja. Strani 114, vel. 16x21 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici 1956.

NESREČE GOSPODA KOZAMURNIKA. G. T. Rotman. Drugi natis. Strani 150, vel. 10x15 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici.

MARCELINO KRUH IN VINO. J. M. Sanchez Silva. Krščanska zgodba. Iz španščine prevedel Ciril Mejač. Strani 57, vel. 15x21 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici.

POTA BOŽJA. Zdravko Novak. Izvirna povest. Strani 110, vel. 15x21 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici.

CERKVENA PESMARICA M. Filej. Zbirka pesmi za mešani zbor. Strani 146, vel. 17x21 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici. Pesmarica obsega 107 pesmi z notami. Vezano.

DOM V TUJINI. Zora Piščančeva. Povest. Strani 157, vel. 15x21 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici.

POGLEJMO V ZRCALO KAKŠNI SMO. Ivan Theuerschuh. Misli in nasveti o življenju v družbi. Strani 91, vel. 15x21 cm. Natisnila tiskarna Budin v Gorici.

2. Tretji red v Gorici

Izdal je knjigo:

PATER LEOPOLD, kapucin. Služabnik božji. Knjigo napisal: P. Pietro Da Valdiporto kapucin. V slovenščino prevedel Karel Mauser. Tiskala tiskarna Budin v Gorici. Strani 183, vel. 14x19 cm.

3. Knjigarna "G. Carducci" v Gorici

izdala in založila knjigo: **BENEŠKA SLOVENIJA.** Uredila Danilo Feigel in Vlado Nanut. Tiskala tiskarna. L. Lucchesi v Gorici. Izdano v Gorici 1950. Priloga: zemljevidi in slike. Strani 149, vel. 17x24 cm.

4. Samozaložniki v Gorici

1. **TRINKOV KOLEDAR.** Izdaja izseljenski duhovnik v Belgiji Valentin Reven. Prvi koledarček je izšel za leto 1952, nato pa vsako leto. Povprečno ima vsak 125 strani v velikosti 10x15 cm. Poleg koledarja prinaša tudi opise Beneške Slovenije, tamkajšnjih zanimivosti in važnih zgodovini-

skih zapiskov. Kot založniki so označeni: Rev. Val. Reven in delavci Beneške Slovenije, Belgija. Tiska tiskarna Budin v Gorici.

2. **VENEC SPOMINČIC MOŽU NA GROB.** Spesnila Ljubka Sorli. Uvod napisal dr. Anton Kacin. Opremil Maks Komac. Izdano v 300 izvodih, ki so opremljeni s številkami in podpisom pesnice. Strani 24,

vel. 22x16 cm. Tiskala tiskarna Budin v Gorici.

5. Založnik ni naveden

Izšla je knjiga:

JUŽNA AMERIKA. Riko Rijavec. Dežela v razmahu. Izdano 1957. Predgovor napisal prof. Rado Bednařik. Strani 84, vel. 14x20 cm. Izdano Gorica — Trst 1957. Tiskarna ni navedena.

TRST

Glede idejne opredelitve in opredelitve piscev so v Trstu najbolj zamotane razmere. Vsaj na prvi pogled. Glede idejne smeri imamo tu strogo katoliško literaturo in časopise, potem liberalno, titovsko komunistično in kominformovsko komunistično. Pisci so pa ali domačini, ali begunci, ki ustanavljajo skupna glasila in založbe ali pa vsak svoje. So pa tudi titovci in komunisti sploh.

Ker mi je šlo pred vsem zato, da iz tega izluščim zlasti prizadevanja slovenske politične emigracije, sem že lansko leto omenil založbo "Mlado setev" v Trstu; založbo "STVARNOST" in založbo "TABOR" v Trstu, kot založbe politične emigracije. Glede "Mlade setev" je treba popraviti. "Mlada setev" ni založba, ampak list za dijake, ki je izhajal mesečno l. 1946. Naslednje leto je izhajala "Setev" in še leta 1948. Potem je prenehala. "Mlado setev" je založil dr. Jože Prešeren, urejeval jo je pa prof. Jože Peterlin. "Setev" je izdajal Peterlin sam eno leto, potem pa Rado Lenček.

Nadalje sem omenil tudi prof. Martina Jevnikarja kot pisatelja "Vsebin slovenskih leposlovnih del", prof. Ivana Vrečarja, kot izdajatelja molitvenikov; dr. Metoda Turnška in Drago Petkovška izrečno kot pisatelje in izdajatelje pol. emigrante v Trstu. (Glej Zbornik 1958 stran 199 in dalje).

Pisatelje in založnike emigrante iz leta 1945. sem namenoma izločil iz ostale slovenske emigracije in se mi zdi važno, da je njihovo pisateljsko in založniško delo posebej poudarjeno in podčrtano.

V nadaljevanju si pa sedaj oglejmo prizadevanja slovenskih pisateljev, izdajateljev in založništev v Trstu, ki niso politični emigranti.

List "Teden" je od leta 1946 naprej izdajal

Andrej Gabrovšek. Prenehal je po prepovedi tržaškega škofa, ker je ugodno pisal ob smrti bivšega poslanca v italijanskem parlamentu Virgilija Ščeka. List je izhajal v Trstu.

Periodika:

1. "DEMOKRACIJA". Izhaja tedensko od leta 1946. Uredništvo in uprava v Trstu. Glasilo SDZ — Slovenske demokratske zveze. Odgovorni urednik Ivan Rudolf. Tiska "Adria" v Trstu.
2. "NOVI LIST". Tednik. Uredništvo in uprava v Trstu. Izhaja od leta 1951. List izdaja dr. Besednjak. Filokomunističen list, ki odločno drži z režimom v Jugoslaviji, napada pa samo krščanske stranke.
3. PRIMORSKI DNEVNIK. Titovsko komunističen list. Uredništvo in uprava v Trstu. Izdaja Založništvo tržaškega tiska. Izhaja od leta 1944.
4. "GOSPODARSTVO". Štirinajstdnevnik. Uredništvo in uprava v Trstu. Tiska "Graphis" v Trstu. List je titovsko komunistično umerjen. Izhaja od leta 1946.
5. "DELO". Glasilo komunistične partije tržaškega ozemlja. Izhaja tedensko od leta 1948. Uredništvo in uprava v Trstu.

Knjiga:

IGRALSKI ABECEDNIK. I. M. Rappoport. Gorica 1946. Izdal okrožni odbor S(lovenske) P(rosvetne) Z(veze) za Goriško. Strani 36, vel. 14x19 cm. Tiskala Katoliška tiskarna v Gorici.

Revije in zborniki:

1. "GALEB" Titovsko-komunistični list za mladino. Izhaja mesečno od leta 1954. Iz-

dajatelj in odg. urednik **Ivan Grbec**. Ureja uredniški odbor. Tiska tiskarna "Graphis" v Trstu.

2. "SIDRO". Neodvisna tržaška kulturna revija. Izhaja od leta 1953. Urednik **Boris Pahor**.
3. "MLADIKA". Mesečnik, izhaja od leta 1957. Urednika: **Jože Peterlin** in **Dušan Jakomin**. Vel. rev. format.
4. "BOŽJI VRELICI", verska revija. Menda ne izhaja več.
5. "TOKOVI", Zbornik. Uredili: **Boris Pahor**, **Alojzij Rebula** in **Josip Tavčar**. Strani 80, vel. 17x24 cm. Opremil **R. Saksida**. Tiskala tiskarna "Graphis" v Trstu.

Reviji "Sidro" in "Tokovi" izšli samo po ena številka. V njih je zmes filokomunističnih, nemoralnih in dobrih spisov.

Založbe:

1. Slovenska prosvetna matica v Trstu

1. **KRST PRI SAVICI**: **France Prešeren**. Izdano ob 100 letnici pesnikove smrti. Uvod napisal prof. **Jože Peterlin**. Štirje linorezi in Prešernov kip, ki je upodobljen na prvi strani, je delo akadem. kiparja **Franceta Goršeta**. Knjigo je opremil ing. **Simon Kregar**. Tiskala tiskarna **Enrico Tenente** v Trstu. Izšlo 1949. Strani 36, vel. 16x23 cm.
2. **SLOVENSKA LIRSKA PESEM**. Pesmi izbral in razložil prof. **Vinko Beličič**. Izšlo v Trstu 1950. Strani 119, vel. 14x19 cm. Tiskala tiskarna "Adria" v Trstu.

2. Slovenski odbor za proslavo Marijinega leta 1954

je izdal knjigo "SLOVENSKA MARIJANSKA LIRIKA". Pesmi izbral in uredil ter spremno besedo napisal **Riko Lavrin** (Rado Lenček). Opremil **Vilko Čekuta**. Izšlo v Trstu 1954. Strani 72, vel. 14x20 cm.

3. Literarne vaje

Periodika:

"LITERARNE VAJE", dijaški list. Mesečnik dijakov slovenskih srednjih in strokovnih šol na tržaškem ozemlju. List izhaja od leta 1948. Ureja uredniški odbor. Odg. urednik dr. **Josip Tavčar**, izdajateljica dr. **Neda Jevnikar**. Tiska "Graphis" v Trstu.

Knjige:

1. **DEVINSKI SHOLAR**, **Alojzij Rebula**. Roman. Strani 211, vel. 11x15 cm. Nastinila "Graphis" v Trstu 1954.

2. **ŠTUDENT KAREL**, **Emil Čuk**, **Ponatis** iz "Literarnih vaj", letnik IV. Strani 26, vel. 17x24 cm. Tiskala "Graphis" v Trstu 1955.

4. Svetogorska kraljica

Periodika:

"SVETOGORSKA KRALJICA". Marijanska revija. Izhaja od leta 1957. Izdaja konzorcij. Tiska **Mohorjeva tiskarna** v Celovcu.

V njeni založbi je izšlo:

1. **SVETE VIŠARJE**. Kronika in devetdnevna. Priredil **Peter Flander**. Trst 1955. Strani 25, vel. 11x17 cm.
2. **OBLJUBE SRCA JEZUSOVEGA**. Druga izdaja. Izdal **Peter Flander**. Uvod k drugi izdaji napisal dr. **Jakob Ukmar**. Izšlo v Trstu 1956. Strani 74, vel. 12x17 cm.

5. Knjigarna Vitt. Fortunato Succ.

1. **NAŠA DARITEV**. Dr. **Jakob Ukmar**. Petinštirideset govorov o mašnih obredih. Izdano v Trstu 1951. Tisk tiskarne **Tullio Sandro Riva** v Trstu. Strani 239, vel. 15x21 cm.
2. **ZADNJA VEČERJA**. Dr. **Jakob Ukmar**. Prvi del: Dvajset govorov o zadnji večerji našega Gospoda. Drugi del: Petnajst govorov o Gospodovem poslovnem govoru. Strani 308, vel. 15x21 cm. Izšlo 1954. Tiskala "Graphis" v Trstu.

6. Marijina družba iz Rojana pri Trstu izdala in založila:

MATI LJUBEZNJIVA, **Stanko Zorko**, **Šmarnice**. Natisnila tiskarna "Graphis" v Trstu 1954. Strani 150, vel. 10x15 cm.

7. Samozaložnik

ZGODOVINA LATINSKE KNJIŽEVNOSTI. **Boris Tomašič**. Druga knjiga. (Prva še ni izšla). Natisnila "Graphis" v Trstu 1954. Strani 116, vel. 15x20 cm.

8. Založnik ni označen

OB JADRANU, **Rado Lenček**. Etnografski zapiski in študije. Trst 1947. Perorisbe izdelal **Vilko Čekuta**. Prispevki petih avtorjev. Strani 68, vel. 17x23 cm.

ROD ZA MEJO, **H. Špekonja**. Zgodovinska in socialna slika Beneške Slovenije in Rezijske. Tiskarna, založnik in leto izdaje ni označeno. Verjetno pa je, da je knjiga izšla okoli leta 1955 v Trstu ali Gorici. Strani 71, vel. 16x24 cm.

9. Šolske knjige

Urad za prosveto zavezniške vojaške uprave za Britanskoameriški pas Svobodnega tržaškega ozemlja je izdajal šolske knjige za ljudske in srednje šole.

Izčrpen pregled izdanih šolskih knjig do leta 1956 je prinesel ZBORNIK za leto 1957 na strani 209 in obsega 76 knjig.

Odkar je prenehala Zavezniška vojaška uprava, izdaja šolske knjige Ravnateljstvo za javno šolstvo v Trstu.

10. Izvestja

Ko se je po letu 1945 uredilo slovensko srednješolstvo v Trstu, kakor tudi ljudsko šolstvo v Trstu in okolici, je Urad za prosveto pri Zavezniški vojaški upravi konec vsakega šolskega leta izdal tudi IZVESTJA, ki nudijo popoln pregled o delu slovenskih ljudskih in srednjih šol, o pouku in učiteljstvu in profesorjih.

Vsako izvestje je izšlo na kakih 80 straneh v velikosti 16x24 cm.

Poleg poročil o posameznih šolskih letih so IZVESTJA prinašala vsako leto tudi razne članke.

Tako prinaša Izvestje za šolsko leto 1947/48: Ustroj šolstva na Svobodnem tržaškem ozemlju.

Za leto 1951 prinaša lep članek: "Ob štiristoletnici prve slovenske knjige", ki ga je

napisal dr. Anton Kacin. Prof. Martin Jevnikar pa je napisal članek: "Delo med počitnicami".

Za leto 1952 je napisal v Izvestja Ivan Šavli razpravo: "Morje v Prešernovih pesmih".

V letniku 1954 je Jože Velikonja objavil članek: "Naši dijaki", ter "Publikacije slovenskih profesorjev".

V letniku 1953 prinaša Maks Šah: "Zgodovinski razvoj slovenskega šolstva v Trstu in okolici".

V letniku 1955 prinaša isti avtor članek: "Deset let slovenskih šol na Tržaškem."

V letniku 1956 je objavil ravnatelj dr. Anton Kacin članek: Anton Aškerc in realizem. Obrobne misli ob 100 letnici rojstva.

V letniku 1957 pa prinaša isti avtor razpravo: "Pripisavek za stoletnico Levstikovega "Popotovanja".

Zadnja dva letnika je uredil prof. Martin Jevnikar.

11. Matajur

Predno zaključim pregled tiska Slovenskega Primorja na omenim še list "MATAJUR", list Beneških Slovencev, ki izhaja v Vidmu od leta 1949. List je pisan delno v književni slovenščini, delno v beneškem narečju. List je titovsko usmerjen, je pa edini slovenski časopis za Beneške Slovence.

Izdajatelj na listu ni označen, urejuje ga pa Tedeldi Vojmir.

Knjižne založbe slovenske politične emigracije

DOPOLNILO

Lanski Zbornik Svobodna Slovenija je prinesel pod gornjim naslovom pregled knjižnih založb, k kateremu prinašamo letos dopolnilo, ker so se naknadno ugotovili nekateri nedostaki in nepopolnosti.

Na str. 200 pod točko 4 je omenjeno "Društvo Slovencev" v Buenos Airesu. Navedeni sta dve knjigi, ki jih je to društvo izdalo.

Ni pa navedena periodika "GLASNIK", ki izhaja že od leta 1954 mesečno in ga izdaja za svoje člane kot razmnoženino Društvo Slovencev v Mendozii.

Na strani 211 je naveden Pater dr. Metod Turnšek kot samozaložnik. K navedenim knjigam je treba dodati še dvojce del istega avtorja in sicer:

"V BOŽJI HRAM". Molitvenik za mladino, Ti-

skala Mohorjeva tiskarna v Celovcu 1955. Strani 304, vel. 8x12 cm. Vezano.

VELIKI TEDEN — SVETI TEDEN. Izdala duhovska zveza v Trstu. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. 1956. Strani 97, vel. 10x14 cm.

Kot založba je v pregledu izpadla ZALOŽBA TABOR, Buenos Aires, Argentina. Ustanovitelj Zorko Simčič. Doslej sta bili izdani dve knjigi:

1. SUŽANJ VREMENA. Viktor Vida. Pesniška zbirka. Vsebuje štirideset pesmi hrvatskega begunskega pesnika. Tisk "Federico Grote" B. A., Argentina. Oprema moderna. Avtor ni naveden. Strani 62, vel. 12x20 cm.

2. DOKLER JE DAN. Vinko Beličič. Tiskala tiskarna "Graphis" v Trstu 1958. Strani 75, vel. 12x20 cm. Delo vsebuje petnajst sodobnih črtic.

Papež miru umrl

Devetnajst let, sedem mesecev in sedem dni je vesoljno katoliško Cerkev vladal papež Pij XII. — od 2. marca 1939 do 9. oktobra 1958. Kardinal Evgenio Pacelli je na svoj 63 rojstni dan bil izvoljen za papeža katoliške Cerkve in je končal svoje slavno vladanje v 82 letu starosti.

Vladarji ter najvišji predstavniki civilnih in verskih ustanov različnih narodnosti in ver so se združili v obžalovanju izgube osebnosti, ki je bila človeštvu s svetostjo svojega značaja in bistrostjo svojega uma svetilnik v najkriticnejši dobi zgodovine.

Vse izjave kraljev in kraljic, predsednikov držav in predsednikov vlad, kardinalov in škofov, znanstvenikov in umetnikov, kulturnih in ročnih delavcev govorijo o veličini njegovega dela, o njegovem prizadevanju za mir, s katerim si je zagotovil trajno hvaležnost sveta. Ta svet obsega vso zemeljsko oblo; čeprav za železno zaveso vlada smrtna tišina, tam še vedno živijo milijoni ljudi, ki bi se želeli javno pokloniti njegovemu spominu, ker ni poznal meja v duhovni širokogrudnosti. Papež Pij XII je znal izpolnjevati svojo naloge, ne da bi zmanjšal veličino katoliške Cerkve tudi tedaj, ko je obsodil tiste, ki so spremenili človeka v sužnja.

Kakor vsem narodom, zlasti trpečim, je bil papež Pij XII tudi slovenskemu narodu in njegovim beguncem pred komunizmom najplemenitejši dobrotnik.

Zgodovina bo upravičeno papeža Pija XII označila kot enega največjih papežev, kar jih je sedelo na Petrovem prestolu.

Slovenski pevski zbor "Korotan" v Clevelandu

Največ novonaseljencev se je iz begunskih taborišč Evrope naselilo v Združenih državah Amerike v letih 1949-1952. Kakor so bili mnogi staronaseljenci veseli prihoda novih slovenskih naseljencev, da bi tu poživili slovensko kulturno delo, so novi uvideli, da ne bo mogoče enostavno pristopati v tu že obstoječa društva. Prvič so staronaseljenci po lažni komunistični propagandi iz domovine postrani in z nezaupanjem gledali novonaseljence. Mnogi so bili prepričani, da prihajajo v Ameriko divjaki in zločinci. Na drugi strani so pa zopet novonaseljenci uvidevali, da veliko, preveliko društev naseda titovski propagandi in so najmanj sopotniška društva, če mnoga že ne skoro komunistična.

Zato novonaseljencem ni ostalo drugega, kot da prično ustanavljati svoja lastna kulturna društva. Tako je bil ustanovljen Slovenski oder, dramatično društvo "Lilija", katero so pa prav za prav novonaseljenci poživili in zopet priklicali v življenje, po kakih desetih letih, kar je prenehalo delovati; nadalje smo v Clevelandu dobili tudi mladinsko društvo "Kres".

Med novoustanovljena kulturna društva spada tudi pevsko društvo "Korotan". Pobudo je dal mladi talentirani in pevsko naobraženi pevovodja Metod Milač. Desetega septembra 1951 se je zbralo osemnajst pevcev na prvi sestanek z namenom osnovati pevski zbor. Prvo ime, ki so si ga nadeli je bilo "Fantovski zbor", za predsednika so si izvolili Marijana Štancerja. Pri ustanovitvi zbora in iskanju primerne prostora za vaje sta zboru pomagala zlasti Vinko Lipovec, urednik "Ameriške Domovine" in pa vodja "Slovenske pisarne" č.g. Jože Godina. Prva vaja je bila v "Slovenski pisarni" 13. septembra 1951.

Poglejmo sedaj nekoliko v kroniko pevskega zbora "Korotan" in poberimo iz nje važne dogodke in nastope:

V letu 1952. je označen prvi javni nastop na materinski proslavi, ki jo je priredilo poživljeno dramatično društvo "Lilija" dne 11. maja. Na pobudo režiserja Rudija Kneza so se prvotnemu fantovskemu zboru pridružila tudi dekleta. Pri tem nastopu je fantov-

ski zbor dodal še skupaj z dekleti dve pesmi kot mešani zbor. Po prireditvi so pevci in pevke izrazili željo naj zbor nastopa kot moški, ženski in mešani zbor.

Na prireditvi Lige kat. Amerikancev 15. junija 1952 je zbor zopet nastopil. Od tej priložnosti je dr. Stane Šušteršič v imenu zbora objavil navzočim, da se bo zbor imenoval "Pevski zbor Korotan".

V poletnih mesecih tega leta je zbor napravil več uspešnih izletov, od katerih naj omenim onega v Put in Bay in dva zelo dobro uspela piknika (veselici), enega pri g. Starcu, drugega pa v Metropolitan parku v Clevelandu.

28. decembra 1952 je zbor skupno z dram. društvom "Lilijo" in akad. klubom "Krog" priredil večer v korist kat. doma v Gorici.

V letu 1953 je prvi nastop zbora na proslavi 70-letnice škofa dr. Gregorija Rožmana. Samostojni koncert (prvi) je zbor priredil 12. aprila v Slov. nar. domu na St. Clairju. Uspeh je bil zelo lep. Kot gosta sta na koncertu sodelovala solista France Gorenšek in Jože Dovjak. Vse priprave pa je nosil seveda odbor zbora pod predsedstvom dr. Staneta Šušteršiča.

Za razvedrilo je društvo priredilo meseca junija piknik na Kranjčičevi farmi.

V avgustu in septembru je zbor sodeloval pri snemanju prvega jugoslovanskega folklornega filma v Ameriki. Glasbeno sta pri snemanju pomagala Tone Gorše in Marijan Tonkli, Janez Varšek je pripravil plesno skupino. Besedilo sta napisala Pavle Borštnik in pesnik Marijan Jakopič.

Decembra 1953 je imel zbor božičnico za člane zbora in bližnje sorodnike.

Leto 1954. je pričel s prireditvijo na postaji WXL televizije v Clevelandu. Nastop je bil 23. januarja in je trajal eno uro. Program sta pripravila dr. Milan Pavlovčič in Pavle Borštnik.

Slov. kat. akad. starešinstvo v Clevelandu je 6. marca priredilo razstavo del kiparja Franceta Goršeta. Zbor Korotan je prireditev poživil s svojim nastopom ter zapel dve pesmi.

Drugi samostojni koncert je bil 28. marca v veliki dvorani Slov. nar. doma na St. Clair-

ju. Prireditve je organiziral predsednik zbora dr. Stane Šušteršič s sodelovanjem odbora in vsega članstva.

20. junija je zbor pripravil piknik na Kalio-povi farmi.

Na povabilo Antona Grdine je zbor nastopil na prireditvi clevelandskih kulturnih vrtov "One world day" 3. julija 1954.

V juliju je zbor priredil piknik skupno z dram. društvom "Lilijo".

5. decembra je zbor sodeloval na Marijanski akademiji, ki jo je priredilo dram. društvo "Lilija" v Collinwoodu.

Zbor je zaključil leto z lepo božičnico v decembru.

V letu 1955 je zbor priredil 20. marca svoj tretji samostojni koncert in sicer zopet v veliki dvorani Slov. nar. doma na St. Clairju. Kot gost je nastopil solist Jože Dovjak. Koncert je pripravil predsednik zbora dr. Stane Šušteršič. Nastop je bil velik uspeh za pevce in užitek za poslušalce.

12. junija je zbor sodeloval pri spominski akademiji, ki jo je priredilo mladinsko društvo "Kres", 19. junija pa pri spominskem romanju za padle žrtve kom. revolucije na Chardon Road v Clevelandu.

Na povabilo SNZ je priredil 4. septembra koncert v cerkveni dvorani v Torontu. Čisti dobiček \$ 220.— je zbor podaril slovenski cerkvi v Torontu, v Kanadi.

V decembru je zbor na pobavilo SLS sodeloval pri spominski svečanosti ob 15. obletnici smrti dr. Antona Korošca.

Ob koncu leta je odstopil dr. Stane Šušteršič kot predsednik zbora. Na njegovo mesto je bil izvoljen Jože Likožar.

Leto je zbor zaključil z božičnico.

V letu 1956 je zbor z delom nadaljeval.

28. januarja je radio postaja "Glas Amerike" v Washingtonu oddajala kratek Korotanov program, ki so ga lahko poslušali po vsej Evropi in tudi v Jugoslaviji. Za to oddajo je napovedovalec Konrad Mejač intervjuval pevovaljo Metoda Milača. Nadaljevanje tega sporreda pa je bilo 7. aprila, ko je bil dodan k petju intervju s predsednikom Jožetom Likožarjem.

Zborov 4. samostojni koncert je bil 8. aprila v Slov. nar. domu na St. Clairju. Vso organizacijo je vodil predsednik Jože Likožar.

V juliju je zbor zapest sodeloval pri programu clevelandskih kulturnih vrtov.

Jeseni je zbor izdal prvo slovensko "long

Koncertni nastop zbora "Korotan"
dne 8. aprila 1956.

playing" ploščo v velikosti ca 24 cm. Na plošči je enajst pesmi za mešani, moški in ženski zbor. Kot solist pa nastopa Jože Dovjak. Ovitek je opremil akad. kipar France Gorše, ploščo pa Zalka Likožar.

Jeseni je prevzel predsedstvo zbora Roman Švajger. Na povabilo "Lilije" je zbor sodeloval na literarnem večeru in sicer 13. oktobra.

Leto je zbor zaključil z božičnico.

V letu 1957 je zbor doživel lep uspeh s svojim petim samostojnim koncertom. Udeležba je bila, kot vedno, velika. Koncert je organiziral predsednik zbora Roman Švajger s sodelovanjem odbora.

26. maja je zbor sodeloval pri domobranski proslavi, ki jo je organiziral pripravljalni odbor Zveze protikomunističnih borcev; naslednjo nedeljo je pa zbor sodeloval pri spominski svečanosti na Chardon Road.

V začetku julija je zbor priredil samostojni piknik, 1. septembra pa skupno z "Lilijo".

7. septembra je zbor nastopil pri otvoritvi Baragovega doma.

Redno poje tudi zbor enkrat vsak mesec pri sv. maši v cerkvi sv. Vida. V zimskem času pa redno priredi tudi enega ali dva plesa.

Na občnem zboru 15. septembra 1957 je bil izvoljen nov odbor, kateremu predseduje Miro Odar. Redne vaje so odslej v Baragovem domu.

20. oktobra je zbor sodeloval pri prireditvi Društva Najsvetejšega imena fare sv. Vida. Prireditve je bila v novi šolski dvorani.

Teden dni kasneje pa je zbor sodeloval na akademiji v čast zlatomašniku škofu dr. Gregoriju Rožmanu. Poleg samostojnega nastopa je zbor sodeloval tudi pri združenih pevskih zborih.

Tretjega decembra je zbor pel ob krsti pokojnega Antona Grdine.

Prva prireditev oziroma nastop Korotana v letu 1958. je bil v hotelu "Cleveland" na prireditvi "Večera prijateljstva", ki ga je priredila Zveza bivših jug. vojnih ujetnikov. Korotan je nastopil ob tej priložnosti kot moški, ženski in mešani zbor.

Letošnji koncert je bil prvič v novi dvorani sv. Vida in sicer 27. aprila. Zbor je izvajal obširen program slovenskih narodnih in umetnih pesmi. Kot solista sta nastopila Jože Dovjak in Pavle Borštnik. Od zbora pa so nastopili kot solisti Mimi Vajder — Režonja, Jože Dovjak, Ivan Haupman in Karel Zajec. O koncertu je napisal obširno kritiko dr. Stane Šušteršič.

24. maja je zbor pel bolnikom v Ingleside bolnici.

Naslednji dan je bila spominska proslava v počastitev padlih borcev, katero je priredil Krajevni odbor Zveze protikomunističnih borcev, na kateri je nastopil tudi zbor Korotan.

Na povabilo dram. društva "Lilije" je zbor Korotan sodeloval 15. 6. pri "Slovenskem dnevu", 20. julija pa je zbor nastopil na proslavi "One world day" v kulturnih vrtovih.

Poleg navedenega je zbor priredil meseca fe-

bruarja ples, julija pa piknik na Kaliopovi farmi. Drugi piknik pa je imel zbor skupno z "Lilijo" na farmi društva sv. Jožefa v avgustu.

Na občnem zboru Korotana je izjavil njegov prevodja Metod Milač:

"Uspehi sedmih let so vsekakor rezultat velike požrtvovalnosti naših pevk in pevcev. Nobeno društvo ne zahteva toliko žrtev od svojih članov kot ravno pevski zbori. Korotan pa je pri tem še posebno zadet, ker mora imeti vaje ob najbolj prijetnem času za počitek, to je ob nedeljah popoldne. Če omenim poleg tega še velike razdalje in pa vedno večje družine nekaterih članov, je res precej trda delati na kulturnem polju pri našem zboru.

Čeprav naše petje ne dosega prvih zborov v domovini in verjetno tudi ne Gallusa (v Argentini), se mi vendar zdi, da smo z nekaterimi pesmimi dosegli zavidljivo popolnost. Če bomo tudi v bodoče to, kot po svojih najboljših močeh zmoremo, potem smemo upati, da se bo v Clevelandu, iz naših novih plošč in iz radia v Evropi in Ameriki še dalje slišala naša pesem "Hej — juhej gremo v Korotan".

Slovenci v Torontu!

Vaš denarni zavod je

HRANILNICA IN POSOJILNICA

OUR LADY HELP OF CHRISTIANS PARISH (TORONTO)

CREDIT UNION Ltd.

Ustanovljena 30. julija 1957.

V prvem letu: 200 članov, \$ 52,255.54 vloženih prihrankov, 44,422.00 posojenega denarja

Glavni urad je v slovenski hiši na 618 MANNING AVE., TORONTO 4, ONT.

Phone LE 2-6190

SLOVENSKA PISARNA

SLO-CAN CENTRE

Ima naslednja zastopstva:

LIGE K.S.A. - AMERIŠKE DOMOVINE - SVOBODNE SLOVENIJE
SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE - DRUŽABNE PRAVDE

in še nekaterih drugih založb.

R o j a k i : z zaupanjem prihajajte v to Slov. središče!

V slovenski hiši na

618 MANNING AVE. Toronto 4, Ont. — Phone LE 2-6190

10 slovenskih gospodarjev je leta 1954.

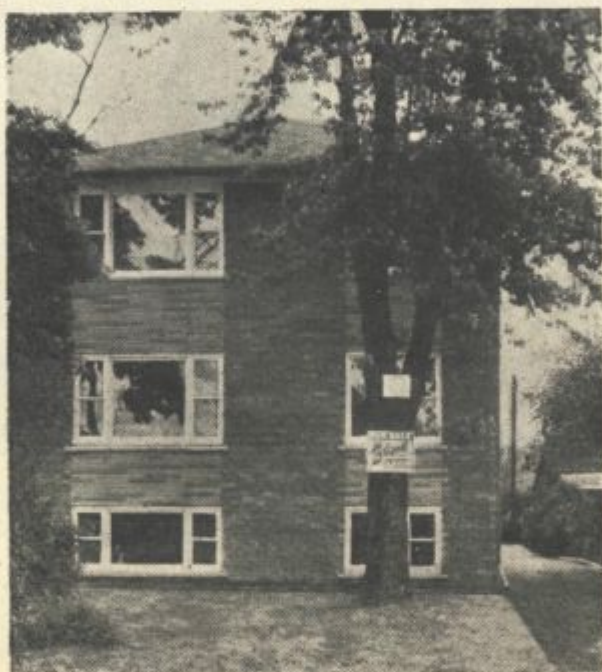
USTANOVILO

"TRIGLAV"

Construction Co. Ltd.

KI GRADI

NAPREDNIM RAZMERAM ODGOVARJAJOČE ENO DRUŽINSKE — BUNGALOV
— IN VEČ DRUŽINSKE — APARTMENTS — HIŠE V TORONTU IN OKOLICI

DRUŽBA ZAPOSŁUJE SLOVENSKE PODJETNIKE, SUBCONTRACTORS IN
DELAVNE MOČI IN TUDI GMOTNO PODPIRA SLOVENSKE KULTURNE IN
VERŠKE USTANOVE

694 DOVERCOURT Rd

Toronto, Ont.

Tel. LE 2-8589

**SLOVENSKO
GRADBENO
PODJETJE**

EAGLE HOME

(ORLOV DOM)

V lepem domu veliko sreče

71 FOCH AVE, TORONTO 14, ONT., TEL.: CL 1-8946

**Po naročilu in željah in za prodajo postavljamo
lepe domove**

TRAVELWAYS SERVICE

626 Bloor Str., W. Toronto 4, Ont., Canada

P R E S K R B I:

VOZNE KARTE PO SUHEM, PO MORJU
IN PO ZRAKU, POTREBNE DOKUMEN-
TE IN TUJE VALUTE; POŠILJA DA-
RILNE POŠILJKE V EVROPSKE DEŽE-
LE; NAREDI PREVODE DOKUMENTOV

Tel. LE 6-3089

JOHN BRICK AND BLOCK

176 DELTA AVE, TORONTO 14, ONT.

Tel. CL 5-4553

NOVO ZIDARSKO PODJETJE

"TO JE MOJ LJUBI, DRAGI DOM"

J. MURGEL

73 GORT AVE, TORONTO 14, ONT.

Tel. CL 1-2786

MIZAR-STAVBENIK,
KI GRADI ENO IN VEČ DRUŽINSKE
HIŠE

Jože Kastelic

gradi

naprednim razmeram odgovarjajoče
moderne domove.

Priznani gradbenik in predsednik

"TRIGLAV" Constr. Co. Ltd.

694 Dovercourt Rd.

Toronto, Ont.

Tel. LE 2-8589

V NOVI DOMOVINI
GRADI
NOVE DOMOVE

stavbenik - contractor

JANI TRPIN

376 Horner Avenue
Toronto 14, Ontario
Phone CL 9-8049

ZA
VSA
ELEKTRIČNA
DELA

se priporoča

FRAN ELECTRIC

electrical contractors

117 Naim Ave.

LE 1-5037 (Res. Phone) Toronto, Ontario

LEPO STANOVANJE
V LASTNI IN UDOBNI HIŠI
JE CILJ VSAKE DRUŽINE

Za prodajo in po naročilu
gradi hiše
stavbeni podjetnik

Anton Ferkul

175 Dunraven Drive, Toronto, Ontario
Phone RO 2-0862

I V A N K A V Č I Č

Gradbenik

PO NAJMODERNEJŠIH NAČRTIH,
SOLIDNE DOMOVE PO
ZMERNIH CENAH

Toronto 2, Ontario
786 Euclid Ave.
Phone LE 2-8161

SADES S.R.L.

SOCIEDAD ARGENTINA DE EXPLOTACION DEL SUBSUELO
(DRUŽBA ZA ČRPANJE PODZEMSKIH LEŽIŠČ)
POD SLOVENSKIM VODSTVOM

•
OPOZARJAMO NA POZITIVNE EKONOMSKE RAZMERE V ARGENTINI ZA INVESTICIJE IZ INOZEMSTVA IN VAS VABIMO, DA SE BREZOBVEZNO PRI NAS NATANČNEJE INFORMIRATE
•

NAŠI B'ANČNI RAČUNI:

MANUFACTURERS TRUST CO.

New York - N. Y. - U.S.A.

NATIONAL CITY BANK OF NEW YORK

Buenos Aires - Argentina

BANCO DE MENDOZA

Mendoza - Argentina

BANCO PROVINCIA BUENOS AIRES

Buenos Aires - Argentina

SADES S.R.L. - VIAMONTE 448 - BUENOS AIRES - ARGENTINA

TRI NEPOZABNA DARILA ZA BOŽIČ, ZA NOVO LETO, ZA VSE ŽIVLJENJE

KAREL V. TRUHLAR, pesnik živeč v Rimu, se je po desetletju molka v poeziji oglasil z zbirko globokih pesmi, polnih mirne zazrtosti v večne lepote. NOVA ZEMLJA pomeni v naši literaturi poseben dogodek.

NEVA RUDOLF, mlada tržaška književnica govori o ljudeh v Avstraliji, deželi, kjer živi. ČISTO MALO LJUBEZNI, je zbirka pesmi v prozi; preproste, ljubezni polne zgodbe, kakor jih more napisati samo ženska roka.

MIRKO KUNČIČ (nekdanji Kotičkov striček) je napisal prečudovito zgodbo o GORJANCEVEM PAVLEKU. Lepe risbe krasijo to napeto pripoved o dogodivščinah mladega potnika po novi in stari domovini.

Kdor želi brezplačno prejemati ali komu poslati GLAS Slov. Kulturne Akcije in kdor želi prejeti ilustrirani prospekt vseh dosedanjih knjižnih izdanj, naj piše na naslov:

KNJIŽNA ZALOŽBA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

ALVARADO 350, RAMOS MEJIA, BUENOS AIRES, ARGENTINA

IVAN MUŠIČ
PEINADOS y BELLEZA
BUENOS AIRES
Calle Guido 1528

Podružnice:

BUENOS AIRES:
Avenida Quintana 20
Calle Guido 1534
Calle Juramento 2028

•
MAR DEL PLATA:
Hotel Provincial

**PRVA SLOVENSKA DRUŽBA ZA DENARNE NALOŽBE
SLOVENSКИH IZSELJENCEV V JUŽNI AMERIKI**

PROMET S.R.L.

Capital m\$n. 100.000.—

Varnost – Likvidnost – Lepe obresti

25 de Mayo 533 - T. E. 31-6435/32-7712 - Buenos Aires - Argentina

TISKARNA IN KARTONAŽA

Herman Zupan

Avda. JUAN B. ALBERDI 3055

Buenos Aires

T. E. 69 - 4317

MERCERIA

DROGERIJSKI PREDMETI

SOLSKE POTREBŠČINE

IGRAČE

ZIMSKE IN LETNE COPATE

SPECERIJSKO BLAGO

MESNI IN MLEČNI IZDELKI

RAZNE PIJAČE

VSAKOVRSNO SADJE in

SVEŽA ZELENJAVA

MERCADO

BIZOVIK

PAVLINA LOVŠE

Calle 1 No. 510 Berazategui FCGR

"EUROPAK"

CANGALLO 439, of. 119, I. nadstropje
T. E. 30 - 5224 — Buenos Aires

Vašim v domovini pošiljamo iz našega skladišča v Trstu vsakovrstna živila, šivalne stroje, dvokolesa, radio-aparate, itd. Pošiljamo pakete, ki so prosti carine. Pošiljamo zdravila vseh vrst z zračno pošto in pakete iz Argentine s hrano, novimi in starimi oblekami, katere nam stranke same prinesejo.

Prejemnik dobi paket približno v 25 dneh. Vsi paketi so v celoti zavarovani.

Prodaja ladijskih in letalskih vozniških kart za vse države vseh ladijskih ter letalskih družb po uradnih cenah.

Uradne ure od 9.30 do 19.00
ob sobotah od 9.00 do 12.30

Naročila in denarna nakazila pošiljajte na:

EUROPAK

CANGALLO 439, of. 119, I. et. piso
Buenos Aires

PREKAJENE MESNE IZDELKE,
IZVRSTNE KRANJSKE KLOBASE,
SPECERIJSKO BLAGO,

Vam nudi

FIAMBRERIA

VESTER in MAČEK

Mercado San Esteban

Avda. Rivadavia 11530

Liniers

PINTURERIA "GRACIELA"

Prodaja vseh vrst barw
in pribora za pleskanje.

★

V. Urbančič

Družabnik - gerent

★

Buenos Aires 3488

San Justo

DIER Com. y Fin.

PRODAJA AVTOMATIČNIH
PRALNIH STROJEV

RILA

★

V. Urbančič

Gerent

★

Almafuerte 3201

San Justo

PINTURERIA "MARITA"

Prodaja vseh vrst barw
in pribora za pleskanje.

★

V. Urbančič

Družabnik - gerent

★

Av. República 1301

Caseros

Slovenska gostilna ILIRIJA

BAR — RESTAVRANT — PENSION

nudi vsem Slovencem
svoje prostorne sobe, dvorane, velik
senčnat vrt za tradicionalne "ohceti",
za poslovilne večere, za proslave, itd.

Rezervirajte si prostore že naprej!

Zahtevajte cenik!

Odlična kuhinja - Dobra postrežba

Zmerne cene

Alvarado 350, T. E. 658-0827, R. Mejia

DODITE PREVIDNI!

ZAUPAJTE SVOJE PRIHRANKE

**SLOVENSKI
HRANILNICI**

ki Vaš denar varno hrani
dobro obrestuje in
gotovo vrača.

★

Uradne ure: vsako soboto od 16-20 ure

★

Alvarado 350

Ramos Mejia

RECREO "EUROPA"

na Río Carapachay

Najlepša izletna točka za nedeljske
izlete v Tigre. Krasna okolica. Prevoz
s posajaje Tigre do recrea in nazaj je
lep in hiter.

★

Lastnik: ROVTAR

★

TIGRE (FNGBM)

T. E. 749 - 0589

OBUJAJTE VEDNO ZNOVA LEPE SPOMINE!

POKAŽITE OTROKOM LEPOTO NAŠE PESMI!

SLOVENSKE PLOŠČE

(snete v studiu RCA Victor Argentina) na katere snemajo:

VIKTOR JENKO (harmonika)

MILENA JEREBIČ (alt)

ANTON PUNTAR (bariton)

TERCET SESTER FINKOVH

KVARTET FINKOVH

VASOVALCI (kvartet)

VESELI FANTET (kvartet)

medno in povsod najlepše darilo!

PISITE

in brezplačno
vam pošljemo
seznam plošč:

ladran

S.R.L.

25 de Mayo 533

3er piso

Buenos Aires

T. E. 31 - 6435

A. KREBS & Cía. S. R. L.

Cap. \$ 3.000.000.—

RECONQUISTA 513/2° P. — Bs. Aires
T. E. 32 - 1127/9272/7838

★

ZALOGA
VSEH VRST
MIZARSKEGA
IN
STAVBNEGA
LESA

Pino brasil, cedro, peteriby, viraró
itd., itd.

★

Slovenskim podjetnikom sem vedno na razpolago. Obrnite se name osebno ali pa telefonsko (privatni telefon T. E. 658-2626)

Janez Žitnik

SLOVENSKO KERAMIČNO PODJETJE

"C. A. C. E. S."

CERAMICA ARTISTICA —
COLECTIVIDAD ESLOVENA
SLOVI PO SVOJI OKUSNI IN
SOLIDNI IZDELAVI

NE KUPUJTE NA SLEPO!

POSVETUJTE SE PRED NAKUPOM!

LOJZE NOVAK izključni zastopnik za **BUMAR S.R.L.**

se iskreno zahvaljuje vsem kupcem za izkazano zaupanje v preteklem letu in se priporoča tudi za naprej. Glede izbire električnih aparatov, hladilnikov, pralnih, šivalnih strojev, itd. sem Vam tudi v bodoče vedno na razpolago.

Av. de Mayo 302

T. E. 658 - 7083

Ramos Mejía

KOKOŠJEREJA
CRIADERO
CARNIOLA

V. Markež & Sinovi

Av. URIBURU 2600

Libertad FCGB

RADIJSKA
PROPAGANDA
OGLASI •

TABOR

VIAMONTE 448 - T. E. 31-4462

PROSPEKTI
KATALOGI
• LEPAKI

KAZALO

Enajstemu Zborniku na pot	3
Koledar	5

RAZPRAVE IN DOKUMENTI

I. A. — Od petletke do petletke	13
Jože Košiček — Koroška, naša boleča ra- na	32
Vojko Arko — Pod inškim soncem na le- deni celini; Dinko Bertonec: V južni polarni noči	41
Dr. Ivan Ahčin — Krščanska demokracija je avtonomna organizacija	55
Kajtimar — Friderik Viljem Foerster ...	60
I. D. — Krek in šušteršič	66
Alojzij Geržinič — Rajko Nahtigal	83
Dr. Ignacij Lenček — Prelat dr. Franc Lukman	90
R. J. — Borba za Maribor in severno me- jo 1918	93

NAŠA BESEDA

Jože Vombergar — Sejem bil je živ	99
Mlinarjev Janče — Očetov greh	114
Ivan Korošec — Šel sem pisma iskat ...	124
P. Bernard Ambrožič — Idila o krvavem srcu	126
Jože Krivec — Paket kave	130
Ljotze Novak — Pampa	133
Božo Kramolc — Poroka	137
Ivan Dolenc — Po utripih srca	140

NAŠA PESEM

Vladimir Kos — Poletje dveh, Zadnje li- tani, Nikar ne reci tega, Ubiti smeh, Poljub v tujini, Gospodična Ljubezen ...	157
Hotimir — Tihi dialog	158
Stanko Janežič — Temnice	159
Slavko Srebrnič — Slišim jok novorojenč- kov, Pozabil sem, o duša, Ali si iskanje	161

NAŠIM MALIM

Mirko Kunčič — Domovina, Domotožje, Bela cesta, Očka, Piščalka, štiporamo, Ded, Matjašek roma, Ples metuljkov, Matjašek šteje, Lakota, Dedek sanja ...	165
Mirko Kunčič — Deklica in cigan	170
Anica Černejeva — Dedek, igra se z na- mi	171
Cvetko Golar — Zrakoplovec	171
Mirko Kunčič — Oj, hišica očetova — Bog živi te!	172

NOVI KRAJI — NOVI LJUDJE

Anton Rant — Ognjena zemlja	175
S. Bronislava — Sestra Miroslava	185
Zdravko Novak — Čoban Jovan	195

IZSELJENSKI LETOPIS

Dr. M. Krek — Prva nujnost sedanjosti	203
Škof dr. Gregorij Rožman — V letu lur- ške stoletnice	207
Karel Wolbang, C. M. — Slovenci v Ka- nadi	209

Za lepšo bodočnost:

Dr. Ludovik Puš — Notranji ustroj in delo Krščansko-demokratske zveze za Sred- njo Evropo	228
Rudolf Smersu — Drugi mednarodni kon- gres krščanske demokracije Južne Ame- rike v Sao Paulu	232
Dr. Miha Krek — II. mednarodna konfe- renca krščanskih demokratov v Bruslju	236
* * — Dr. Krek in škof dr. Rožman pri Slovencih v Evropi	240
* * — Vseslovensko romanje v Lurd	243
Tone Jezernik — Na Koroškem v letu 1957/58	245
F. S. — Slovenska prosveta na Koroškem	248
Dr. Ludvik Leskovar — Slovenski radijski klub v Chicagu	249

V spomin umrlim slovenskim javnim delavcem:

Dr. Miha Krek — † Anton Grdina	251
Karel Mauser — † Pesnik Ivan Zorman ..	254
R. C. Novak — † Rev. Kazimir Zakrajšek	256
J. Kr. — † P. Aleksander Urankar, OFM	247
R. J. — † Prof. France Zupan	261
J. Kr. — župnik Janez Klemenčič	262
J. Kr. — † Jože Penko	262
J. Kr. — † Jože Mavrič	263
Dr. Julij Savelli — † Nace Brandšteter ...	264
J. Kr. — † Zlatomašnik Karel Škulj	265
* * — Slovenski pevski zbor Gallus ...	267
Zdravko Novak — Knjižna žetev sloven- ske politične emigracije	268
Zdravko Novak — Knjižne založbe slo- venskih narodnih manjšin	269
Papež miru umrl	274
Zdravko Novak — Slovenski pevski zbor "Korotan" v Clevelandu	276
Oglasi	278

Založba Svobodna Slovenija — predstavnik Miloš Stare, Buenos Aires
Za vsebino podpisanih člankov odgovarjajo pisci

Imprenta "Dorrego", Dorrego 1102, T. E. 54 - 4644, Buenos Aires

V ZALOŽBI

“SVOBODNE SLOVENIJE”

SO IZŠLE DOSLEJ NASLEDNJE KNJIGE:

1. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949 — 192 strani, 99 ilustracij.
2. Velika črna maša za pobite Slovence. — Pesnitev Jeremije Kalina — 220 strani. 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice Bare Remec. (Zaključna beseda tudi v španščini in angleščini).
3. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950 — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil Vladimir Mazi.
4. Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951 — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha. Opremil Marijan Koritnik.
5. Poljub — Pesniška zbirka dr. Tineta Debeljaka. Ilustracije akad. slikarice Bare Remec. — Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952 — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil Božidar M. Kramolc — Kanada.
7. Naša beseda. Mladinska knjiga — 128 strani, 48 ilustracij Stanka Snoja.
8. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953 — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
9. Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954 — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
10. Mariji. Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954. Pesniška zbirka Jeremije Kalina. Oprema in linorezi akad. slikarice Bare Remec.
11. Zbornik - Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955 — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila Bara Remec.
12. Čas pod streli, zbirka črtic, posvečena spominu padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre. Napisal Ivan Korošec. 200 strani. Uvodno besedo napisal Karel Mauser. Opremil in ilustriral Ciril Skebe.
13. Zbornik - Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956 — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil Božidar M. Kramolc, Toronto — Kanada.
14. Zbornik - Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957 — 256 strani. 101 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland — USA.
15. Zbornik - Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958. Jubilejni ob desetletnici — 288 strani. 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland — USA.
16. Zbornik - Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959 —

